APOLOGEȚI DE LIMBĂ LATINĂ

PĂRINȚI ŞI SCRIITORI BISERICEŞTI

APOLOGEȚI DE LIMBĂ LATINĂ

CARTE TIPĂRITA-CU BINECUVINTAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE
IUSTIN
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMANE

TRADUCERE DE Prol. NICOLAE CHIȚESCU, ELIODOR CONSTANTINESCU, PAUL PAPADOPOL şi Proi. DA VID POPESCU

INTRODUCERE, NOTE ŞI INDICI DE
prof. NICOLAE CHIȚESCU

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ŞI DE MISIUNE AL
BISERICII ORTODOXE ROMANE
B U C U R E Ş T I - 1»s1

INTRODUCERE GENERALĂ

în acest al treilea volum al colecției de traduceri «Părinți și scriitori bisericești» prezentăm credincioșilor ortodocși români partea cea mai interesantă a operei apologeților de limbă latină.

Apologeții latini, ca și cei greci sînt, precum se știe, creștinii învățați din epoca groaznică a erei începutului creștinismului, cînd împărații romani păgîni au interzis sub pedeapsa cu moartea practica religiei creștine pe tot întinsul imperiului roman. Acești apologeți, adevărați candidați la moarte, în loc să se ascundă în taină pentru a-și salva viața, și-au pus, dimpotrivă, cu prețul vieții lor, toată știința și talentele lor în slujba apărării publice a creștinilor de pretutindeni. Nu e de mirare că aceste cărți scrise în epoca celor mai crîncene prigoane, am zice cu sînge și cu lacrimi amare, s-ϱυ răspîndit repede în toată lumea creștină de atunci, spre apărarea și întărirea ei și că pretutindeni și totdeauna după aceea au fost citite cu cea mai *adîncă evlavie de credincioșii creștini. Iar autorii lor — dintre care unii căzuți martiri ei înșiși — s-au bucurat totdeauna de cea mai mare venerație din partea Bisericii creștine.*

In aceste condiții ei au creat un nou gen literar, adevărate capodopere de scrieri creștine — «lacrimae rerum» se zicea în antichitatea creștină, scrise cu lacrimi și suspine.

Aici introducem o notă explicativă *asupra* obiectivului acestui volum.

O *parte dintre lucrările Apologeților creștini sînt de apărare față de autoritățile păgîne, alta, de controversă cu iudeii și cu iilosotii păgîni și alta de întărire morală și dogmatică.*

Socotind că specificul Apologeților latini e mai mult de apărare față de autoritățile păgme și de interes față de problemele pastorale, morale și dogmatice, introducerea noastră generală se va ocupa de apărarea lor față de autoritățile păgîne, adică de interzicerea religiei creștine și în special de teribilele prigoane păgîne, care au format obiectul preocupărilor principale ale apologeților latini — așa cum va reieși clar și din cărțile apologetice tipărite în acest volum.

De celelalte aspecte apologetice se va ocupa volumul apologeților greci şl altele care vor urma. în ce ne priveşte, In introducerile făcute cărților traduse in acest volum am arătat, de asemenea, tot interesul categoriilor de ordin spiritual, moral şi pastoral.

Apologeții apărau mai ales pe creştinii supuşi muceniciei, dirț *partea organelor de stat, care, potrivit unor legi scelerate, au interzis creştinismul. Dar ele apărau noua religie, a unei noi Revelații definitive şi Împotriva atacurilor din partea iudeilor, din partea filosofilor păgîni (neopi-tagorei, neoplatonici etc). Unii dintre cei mai mari apologeți* se *referă In special la această epocă şi, înaintea tuturor o fac* Origen *şi* Tertulian.

Cu *o linişte chibzuită şi cu o vastă erudiție* Origen *a respins derîde-rile paginilor, a descris nimicnicia păglnismului şi s-a silit să găsească pretutindeni firul de trecere la creştinism.*

Tertulian, pe de *altă parte, a trecut la apărarea cauzei creştine cu arma unei adinei pătrunderi şi a unei ingeniozități biciuitoare şi a lucrat* ***În*** *această direcție cu o rîvnă Înflăcărată şi cu toată puterea convingerii sale. Şi dacă e de mirare că cineva a arătat cu atîta putere slăbiciunea păglnismului, ba uneori chiar şi-a bătut joc de el, apoi o dată cu aceasta el a scris şi o prea frumoasă carte cu titlul: «Sufletul* e *din fire creştin» şi a arătat paginilor că ei sînt toți creați pentru creştinism, că tuturor le este Înnăscută Înclinarea neîndoielnică spre Hristos, dorința de a se uni* cu *FI.*

Dacă primii Apologeți doreau numai toleranța, *ca o* dreptate *pentru creştini, Apostolii acestor vremuri au făcut un pas mai departe şi au cerut* libertate *pentru ei. Acum, pentru prima oară, se exprimă pe față marele cuvlnt care însemna libertatea religioasă.*

Origen *a dat expresie deplină ideii că credința este un lucru, care cere cea mai deplină libertate... «Pentru religie nu e firesc lucru con-strlngerea religioasă — strigă* Tertulian. *Omul are dreptul şi acest drept aparține puterii fireşti a fiecăruia de a adora ceea ce socoteşte că e bine şl religia unuia nici nu vatămă şi nici nu aduce folos altuia» (In* «Ad Sca-pulam», cap. *II). Îngăduie unuia — continuă el — să se roage adevăratului Dumnezeu şi altuia să se Închine lui Jupiter; unuia să ridice mîini rugătoare către cer, iar altuia spre jertfelnicul credincioşiei; unuia să aducă jertfă lui Dumnezeu propria-i viață, altuia un țap. Dar feriți-vă să ajutați necredința prin aceea că răpiți libertatea religioasă şi alegerea Divinității, că nu-mi îngăduiți să mă rog cui vreau eu, ci mă siliți să mă rog cui nu voiesc eu. Care e Dumnezeul acela care să iubească evlavia silită* ? £7 *apoi va voi oare o asemenea evlavie Însuşi omul ? Toate popoarele lşl au cultele lor deosebite, numai nouă ne este interzisă libera ale-qere a religiei noastre» ('l'ertnllan,* «Apolog.», *24). Libertatea religioasă*

era o concepţie nouă pentru care Tertulian a ales un cuvlnt nou... 'Bisericii creştine li va aparţine cinstea veşnică, liindcă ea a proclamat-o pentru prima dată în mijlocul lumii păgîne, care nu cunoştea adevărata libertate religioasă şi triumful său şi-1 datora nu vreunor mijloace externe, ci exclusiv puterii adevărului. Pentru desăvîrşirea acestui triumf ea a trebuit să fie .supusă încă o dată încercării în cuptorul cel de loc al prigoanei. Păgînismul nu-şi epuizase încă puterile şi nu-şi încercase toate mijloacele...» [1].

Prigoana creştinilor tindea la exterminarea lor în masă, nefăcînd nici o deosebire de vîrstă, sex, ocupaţie, clasă socială, ci ţinînd seama numai de faptul dacă se lepădau sau nu de noua religie. De aceea, pentru a evoca groaza cu care-şi aminteau de aceste persecuţii din epoca primară, primii creştini le-au asemănat cu cele zece plăgi ale Egiptului descrise în Biblie [1 bis].

1. Nicodim, Mitropolitul Moldovei, *Primele zile ale Creştinismului,* traducere după F. V. Farrar ; partea IH-a, Mînăstirea Neamţ, 1938, p. 367—369.

1 bis. *ieşire,* cap. VII—XI. Această asemănare susţinută de Fer. Augustin şi de alţii, este, evident, valabilă, în sens general, de pedepse de exterminare şi fără să se tină seama de vinovăţia sau nevinovăţia celor care le primeau — fapt care îngrozeşte şi mai mult pe cei oare le primesc. Dar analizate din punctul de vedere al autorilor şi al scopurilor urmărite, ele sînt la antipod. Plăgile sînt pedepse date de Dumnezeu prigonitorilor poporului ales pentru a fi lăsat să-şi împlinească chemarea dumnezeiască, pe cînd prigoanele creştinilor sînt ordonate de împăraţii păgîni, datorită faptului că aceştia ignorau total învăţătura şi viaţa religioasă creştină, ca şi relaţia stat-creştinism în concepţia creştină, la oare s-au adăugat calomniile pe seama creştinismului, superstiţiile şi interesul preoţilor păgîni. Noi vom nota în special numele împăraţilor care au dat edicte sau rescripte speciale de prigoane. Aici amintim în treacăt, cadrul celor 10 prigoane cu numele împăraţilor păgîni oare le-au patronat, fiindcă numărul de 10 es^e tradiţional, bazat pe Biblie şi pe o tradiţie generalizată, după oar<=. vom da o apreciere mai ştiinţifică a acestei împărţiri: I. *Neron,* (în 64, martirii cei mai însemnaţi fiind Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel) ; II. sub *Domiţian,* printre alţii fiind exilat in Patmos Sf. Evanghelist Ioan ; III. *Traian,* primind martiriul şi Sfîntul Igraatie al Antiohiei, Si-meon al Ierusalimului şi Clement al Romei; IV. Marcu *Aureliu* (între 161—180, cînd au fost ucişi în chinuri şi Sfîntul Iustin, episcopul Potin, tînărul cu acelaşi nume de 15 ani şi sfînta Blandiana sclava, — toţi trei din Lyon); V. sub *Septimiu Sever* (192—211), primind martiriul şi Sf. Leonida, tatăl marelui Origen, Sf. Perpetua şi Felicitas — cea dintîi nobilă, cea din urmă sclavă şi Sf. Irineu, episcopul Lyonului ; VI. *Maximin Tracul (235*—238), fiind martirizat îndeosebi clerul de pretutindeni; VII. Dec/u (249—251), fiind ucişi şi episcopii Vavila al Antiohiei, Alexandru al Ierusalimului şi Fabian al Romei ; VIII. Valen'an (253—260), mari martiri fiind Sf. Sixt al Romei şi diaconul său Lnu-rentiu, Sf. Ciprian al Cartaqinei, precum si 153 de credincioşi, arşi într-o vamjtă. tot in Africa de Nord j IX. a lui *Aurelian,* de scurtă durată, la sfîrşitul domniei (274) şi a X-a, a lui *Diocleflan, Galeriu* şi *Maximian,* de la sfîrşitul sec. III pînă la edictul de la Milan (313) al Sf. Constantin cel Mare. A se vedea admirabilul rezumat al fostului meu magistru, prof. *I. Mihălcescu, «Istoria Bisericească Universală cu noţiuni de Patrologie»,* scris pentru Seminarul de altădată (Bucureşti, 1932), p. 46—55. Aceasta este împărţiren tradiţionala lăsată de Fer. Augustin si Paul Orosin : dar Sulpiciu Sever soco*eşte nnnfi persecuţii, iar Lactanţiu şase. Adevărul este că ele trebuie socotite, cum am amintit, după împăraţii romani, care le-au ordonat prin acele *rescripte* (acte cu autoritate im-pprlalfi, uneori sub formă de scrisori şi cu aplicare provizorie) şi *edicte* (adPvSm'o Wii ■statale, cu aplicare generală şi obligatorie In tot imperiul). V. *«Istoria Bisericească Universală»,* voi. I (1—1054), de Prof. Teodor M. Popescu, Pr. Prof. Teodor Bodogao şi Prof. George Gh. Stănescu (Bucureşti, 1956, p. 58 sq).

AI'OI.OaETI DE LIMBA LATINA

Primirea religiei creştine însemna cu totul altceva decît ce înseamnează astăzi: Ea era o adevărată jertfă ininteligibilă astăzi prin izolarea de lumea păgînă, de rude şi prieteni, părăsirea vechii culturi strălucită şl puternică cu care se mlndreau grecii şi romanii socotind barbare pe celelalte popoare şi a zeilor care formaseră popoare puternice, stăpîni-toare ale lumii întregi după credinţa lor ; însemna primirea Evangheliei, a vieţii noi îndumnezeite, într-o lume decăzută din punct de vedere mo-ral-religios ■, însemna, în stîrşit, jertfe morale, alături de aceea a vieţii în chinuri de nedescris : pierderea locului în societatea păgînă, a rangului, a postului, a averii; însemna compromiterea viitorului întregii familii —, copiii celor condamnaţi fiind legal lipsiţi de orice drepturi sub Dlocleţian (Le Martyre, p. *189, 193) —,* de *pildă, ca să nu mai vorbim de suferinţele lăuntrice pentru unele greşeli proprii regretate sau ale membrilor familiilor lor. Spectacolul martirilor care mergeau la moarte m-glndu-se era nu numai îngrozitor, ci şi atrăgător ; «slngele martirilor e sămința creştinilor», zicea Tertulian.*

La moarte mergeau nu numai mulţimi de sclavi — atraşi de epistola lui Filimon —, nu numai oameni simpli, ci nenumăraţi învăţaţi, grămătici, retori, filozofi, doctori, jurisconsulţi, apoi militari şi comandanţi de armate, înalţi demnitari, nobili, ba chiar membri ai familiei sau casei Imperiale ; nu numai bărbaţi, ci şi femei (cele nobile fiind mai numeroase decît bărbaţii creştini nobili) -, nu numai bărbaţi şi femei în vîrstă, ci şl tineret şi chiar copii, fete şi băieţi. Suferinţele groaznice şi neruşinarea — semnul decăderii morale a vremii — în aplicarea lor femeilor, copiilor şi mai ales fetelor, pentru a-i forţa să se lepede de Hristos, au lăcut uneori pe gardienii şi pe *martorii lor să li se asocieze pe loc la acceptarea chinurilor morţii, mergînd hotărîţi cu ei în circ, la fiare, pe rug la foc, pe cruce pentru a fi răstigniţi, la glde ca să li se taie capul.*

«Putem noi oare să ne mirăm de acest triumf desăvîrşit cind luăm aminte la acea bărbăţie şi acel entuziasm, pe care Evanghelia le insufla mucenicilor săi ? Citiţi istoria morţii bătrînilor episcopi Policarp sau Pan-ten, a fecioarei Blandiana roaba, şi minunatei fecioare Potamiana, a nobililor tineri Epipodie, Epagat şi Germanic, a nobilului diacon Laurenţiu, n tinerei mame Felicitas, a tinerei nobile Perpetua, a bătrlnului Apolo-i\ie, a unor băieţi de cincisprezece ani: Pontic din Lion şi Dioscur din Alexandria, a copilului de şapte ani Varula şi a încă şi mai micuţului copil llaiion din Nicomidia»[2].

12. liplst-op Niiodini, sturclul Mănăstirii Neamlu, «Sem/;i/e *evanghelice pentru ogorul Domnului-,* puiiUtM l-tt, voi. IV, din «V7afu $/' operc/c *Siintiloc Părinţi şi învăţători oi Hlwilvlh,* clup.1 P. P.irnar, Chişinău, 1932, p. 40.

lată şi pe micuţa Agnes, din Roma, cate, scăplnd de sub supraveghea rea guvernantei sale, aleargă într-un suflet la judecător, ca să se denunţe singură ; tot la 12 ani ca Agnes, Eulalia din Merida (Spania), se duce la magistrat spre a se denunţa. Acelaşi stîrşit a primit, de bunăvoie, şi Secunda din Thuburbo (Africa), logodită, deşi de aceeaşi vîrsfd : *Văzînd că slnt arestate alte două copile, prietene de vîrsta ei, n-a mai vrut să le părăsească pînă la moarte, împărtăşind aceeaşi dragoste pentru l-Iris-tos cu aceste sfinte Donatilla şi Maximina*[3].

Tertulian, Ciprian, Eusebiu şi alţii amintesc altă pedeapsă socotită de aceste fete pentru ele mai îngrozitoare decît moartea : prostituţia forţată pînă la moarte .- «Ad leonem potius quam ad leonem», spunea cel dintîi. La astfel de batjocoriri sălbatice, creştinele răspundeau potrivit conştiinţei lor sfinte ca Sfînta Teodora : «Dacă mă constringi să sufăr o batjocură, voi suferi sălbăticia ta. Îmi voi da trupul asupra căruia ai putere, dar asupra sufletului meu numai Dumnezeu are putere»* [s]*. Dar sclava Potamiana, trimisă la aceeaşi suferinţă ruşinoasă de prefectul Egiptului, i-a replicat cu groaznica blestemare a zeilor păgîni şi osînda i-a fost pe loc schimbată în execuţie prin smoală fiartă. La fel a procedat o tînârâ creştină din Gaza în aceleaşi împrejurări împotriva sentinţei odioase a prefectului Firmilian ; acesta a supus-o pe loc la cazne, fiind mai întîi biciuită, apoi ucisă prin sfîşierea cu unghii de fier şi arsă pe rug, împreună cu o prietenă care, văzînd-o tîrîtă la moarte, s-a aruncat sprea ea şi a îmbrăţişat-o, blestemînd pe zei şi pe închinătorii lor* [6]*. Amintim aici şi pe cei doi copii ai Sfintei Lambesa care n-au vrut să se des-, partă de mama lor la moartea ei* »i *au fost executaţi şi ei cu aceeaşi sălbăticie* [7]*. Şi nu vom uita nici pe copilul Ilar ion din Abisinia (Africa pro-, consulară) care se afla printre cei 49 de creştini adunaţi ca să citească Cuvîntul lui Dumnezeu şi să se împărtăşească, arestaţi şi omorîţi în chinuri : «Am să-ţi tai tot părul tău cel lung, nasul şi urechile!» i-a strigat proconsulul ca să-1 sperie. Dar băiatul i-a răspuns: «Fă ce crezi 1. Eu sînt creştin l». Şi cînd i-a rostit sentinţa capitală, el a răspuns scurt .-«Slavă lui Dumnezeu.'»* [8].

Vom *mai pomeni In treucăt numai citeva muceniţe de la început: Pe Pomponia Graecina, sofia consularului Aelius Plautius, învingătorul bretonilor sub Claudiu, care la anul 58 a compărut înaintea tribunalului fa-miliei sale sub*

3. De Rossi, *Inscriptiones christianae urbis Romae,* t. II, p. 45, apud Paul Allard,, Dix *lecons sur le martyre,* ed. a IH-a, Paris, 1907, p. 218—219.

4. Tertulian, *Apologeticum,* cap. 56.

5. Passio 55. *Didymi el Theodorae,* apud Paul Allard, *op, cit.,* p. 322.

6. Faptul e istorisit de istoricul *Eusebiu de Cezareea,* oare avea sub ochi Acte/e *Siinţilor Martiri,* In *Istoria Bisericească,* VI, 5, apud Paul Allard, op. *cit.,* p. 323.

7. Apud Paul Allard, *ibidem,* p. 219, nota 7.

8. Eusebiu al Cezareii, *Istoria Bisericească,* VIII, 6 ; apud Nicodim, Mitropolitul Moldovei. *Primele zile ale Creştinismului,* traducere după F. V. Farrar, partea III-Jj (Edit. Tipogr. Sf. MInăstireşti Neamţu, 1938, p. 388).

inculparea de «adeptă a unei religii străine» V *Se crede că a zidit cripta de pe*

calea Appia, căreia i-au urmat necropolele cu osemintele creştinilor cu nume ilustre : Caecilii, Cornelii, Aemilii, Bassi, Anni, Ialli, Pomponii, Aurelii etc.[10].

Despre Origen s-a scris că a avut corespondenţă cu împărăteasa Mammea, cu împăratul Filip şi cu soţia lui Otacilia Severa [ll].

Apologetul Lactanţiu arată că creştinismul pătrunde de timpuriu în lamiliile imperiale ; aminteşte despre Sabina, soţia lui Gallian şi afirmă 'cd *Prisca şi Valeria — femeia şi fiica lui Diocleţian — au fost botezate şi au apostaziat, depăşite de frica de moarte* [12].

împăratul Domifian condamnă la moarte chiar pe vărul său, consulul Flavius Clement şi pe femeia acestuia, Flavia Domicilia. Flaviu Clement >a fost executat în 96, imediat după expirarea anului său consular, iar Domicilia a fost exilată în insula Panderia. Se pomeneşte de mucenicia Simforozii, care aminteşte pe mama Macabeilor. Bărbatul ei, Hetuliu şi Jratele ei Amatie fuseseră deja exterminaţi, iar ea avea de ales între a jertfi idolilor şi moarte. A fost înecată şi copiii ei ucişi unul după altul In felurite chipuri, după răspunsurile date la judecată.

Sub Septimiu Sever, în 202, nobilă Perpetua născuse de cîteva zile în închisoare, dar nici dragostea unică faţă de pruncul ei şi nici cea a toătrînului tată n-au putut-o despărţi de Hristos, ci moare spintecată de cuţit împreună cu Sfinta Felicitas.

Cronica aminteşte pe fecioarele Victoria, Anatolia, Agatia şi o mulţime de mucenice şi mucenici morţi în chinuri groaznice sub Deciu, la •anul 250.

Despre Cvinta se spune că a fost tîrîtă de picioare de-a lungul oraşului, pînă şi-a dat sufletul. Iar fecioarei Apolonia i s-a zdrobit gura cînd >a rostit cuvinte hulitoare la adresa zeilor şi apoi a fost arsă pe rug. In Tebaida au fost răstigniţi un mire şi o mireasă, mîngîindu-se şi întărin--du-se *unul pe altul în credinţă pînă la moarte* [13].

Lacrimile şi gemetele sfinţilor martiri, fete şi copii, femei şi bărbaţi, sclavi şi nobili, militari căliţi în războaie ori bătrîni neputincioşi, care mergeau la chinuri şi la moarte privind la crucea de pe Golgota, au fosttotuşi sămînţa care a rodit şi

<). Tacitus, *Annales,* XIII, 32; apud Paul Allard, *Dix lecons sur le martyre,* p. 169.
10. Apud *Idem,* p. 171—172.
11. Eusebiu, *Istoriu Bisericească,* VI, 36.
12. LticUintlu, *O f mortibus iwrsccutorum,* (15).
13. Nlcodlin, Mitropolitul Moldovei, op. *cit.,* p. 195, 222, 232, 334, 346—347.

acoperit tot pămlntul: "Sîngeie martirilor, sămlnţa creştinilor», a spus Tertulian [li].

Plebea inconştientă şi nebună după distrac(ii oribile, cerea pe străzi moartea creştinilor şi mai ales masacrele publice în circuri, pentru a se desfăta la vederea lor : «Jos ateii I Creştinii la lei I» [t5].

Timp de trei veacuri au fost ucişi în chinuri indescriptibile milioane, poate, de sfinţi martiri necunoscuţi nouă; a curs fără încetare sîngeie nevinovat al celor

mai curați viețuitori pe acest pâmînt. Amintim în treacăt felurile morții lor publice, pentru a evidenția paradoxul înspăimîn-tător al atracției pe care au exercitat-o asupra unei lumi contemporane cu moravuri şi morală sălbatice, pe de o parte, iar pe de altă parte pentru a înțelege mai uşor pentru ce unii dintre cei mai aleşi şi mai sus-puşi membri ai societății contemporane au primit cu toată hotărîrea şi cu tot entuziasmul riscul pieirii lor în chinuri şi al dezastrului iremediabil al familiilor lor. Nedreptele execuții nesfîrşite potrivit unor legi scelerate, care dispreţuiau conştiinţa cetăţenilor celor mai loiali[16] şi *chemarea sfîntă la primirea unor adevăruri dumnezeieşti care transformă omul şi-i dă viață fericită, n-au rămas fără răspuns: «In fiecare zi, scrie Clement al Alexandriei, vedem cu ochii noştri curgînd în şuvoaie sîngeie martirilor arşi de vii, spînzurați pe cruce sau decapitați»* [11]. *«Ni se taie capul, spune Sfîntul Iustin, sîntem atîrnați pe cruce, sîntem dați la fiare, sîntem chinuiți de lanțuri, de foc şi de chinurile cele mai îngrozitoare»* [iS].

Legea romană, oricît de scelerată era, nu prevedea chinuirea deținuților, care a fost introdusă pentru a sili pe creştini la apostasie. «Au fost introduse torturile, scrie Sfîntul Ciprian [l9]*, torturi şi chinuri fără siirşit, fără scăpare de osîndă, fără mîngîiere la moarte ; torturi care nu duceau uşor pe torturați la cunună, ci-i munceau aşa de îndelungat pînă cînd slăbeau, dacă îndurarea dumnezeiască nu făcea ca cineva să moară sub torturi şi să ajungă la slavă, pentru că venea îndată moartea». Pe aceştia nu numai îi aruncau în temniță, îi împovărau cu lanțuri, le puneau picio-rele şi mîiniíe în cătuşe ; nu numai îi supuneau la torturile deosebite ale tăierii degetelor, ale răsucirii membrelor, ale*

14. Tertulian, *Ad. Nat., 1, 9; Apologeticum,* 40 j Sf. Ciprian, *Epistola* 55; Euse-biu, *Istoria Bisericească,* IV, 15, 26.
15. *Idem, ibidem,* XL, 1, 2.
16. V. totuşi Gaston Boissier, *La iin du paganisme, 2* voi., ed. VlII-a, Paris, 1925, care socoteşte persecuțiile ca fiind perfect justificate, deoarece erau «legale» adică conform edictelor şi rescriptelor : «Nu m-am preocupat niciodată de discuțiile pe care le provoacă în jurul nostru chestiunile religioase. Am încercat să mă fac contimporanul vremurilor a căror istorie o povestesc», scrie el în «Cuvîntul — înainte» la prima ediție din 1891. Autorul făcea abstracție atît de arbitrarul hotărîrilor imperiale, cît şi de acela al modului, în care se executau arestarea şl închisoarea şi uciderea creştinilor.
17. Clement al Alexandriei, *Stromate,* II.

19. Sf. Ciprian, *hpistola a Xl-a.*

pironirii trupului cu piroane şi sfîşierii cu cîrîige, ci născoceau şi torturi noi cit mai meşteşugite. Pe cei prinşi îi supuneau la prăjit deasupra celui mai puternic jăratic, ca apoi zile întregi să-i chinuiască cu setea ; îi străpungeau cu fiare înroşite etc... Unii fiind dezbrăcați în pielea goală, erau unşi pe tot trupul cu miere şi apoi lăsați în seama insectelor. In acestea, mai mult ca oricînd bîntuia fanatismul vulgului păgîn. Cit de mult se bucura el cînd izbutea să chinuiască pînă într-atîta pe vreun creştin, încît acesta ridica mîinile ca să aducă tămîiere pe jertfelnicul idolesc... Năvăleau în propriile lor case, prădau tot ce se putea prăda şi sfărîmau sau ardeau toate celelalte ale casei. Nici un creştin nu îndrăznea să

se arate pe față. Pe ulițe ei erau supuşi batjocurilor, se arunca în ei cu pietre şi erau bătuți, sau gloata adunată încerca sâ-i silească să profereze cuvinte de hulă.

Acestea erau timpurile cînd creştinii fiind totdeauna supuşi la atacuri şi la trădare, fugeau în pustie şi în păduri, sau se ascundeau la morți, în catacombe, pentru ca acolo, in adunări mici, la lumina unui' opaiț de lut, din care adesea se găsesc şi astăzi, să-şi săvîrşească slujbele lor dumnezeieşti, să asculte Cuvîntul lui Dumnezeu şi să se împărtăşească cu Sfintele Taine. Cei ce se adunau acolo nu ştiau dacă nu cumva îi va ajunge aceeaşi soartă ca şi pe aceia ale căror nume se pomeneau la Sfînta Liturghie ca mucenici şi mărturisitori sau ale căror morminte simple, cu inscripții, neiscusite, îi înconjurau...» [20].

Pedeapsa cu moartea era executată după gravitatea cazurilor şi mai ales după condiția socială a celor condamnați: crucea pentru sclavi şi pentru fărădelegile cele mai mari, focul şi animalele pentru criminalii lipsiți de dreptul de cetățean şi sabia pentru cetățeni. Dar pentru sărmanii creştini s-a ținut seama de reguli numai în unele prigoane de la început ; după aceea au început să fie ucişi şi copiii; nobilii creştini au fost tratați ca plebeii, iar pentru creştinele femei şi fete s-a adăugat şi vîn-zarea la casele de prostituție ale timpului. Uneori pedepsele erau schimbate pe loc după impresia momentană pe care judecătorul păgîn şi-o făcea, sau după urletele vulgului păgîn, — arbitrarul judecătorului rămî-nînd suprema lege după veacul al doilea creştin [21]*. Uneori mulțimea îne-bunită de furie, masacra pe creştini cu topoare, prin foc, pri aruncîndu-i în apă.*

Detenția în închisorile umede, mocirle de promiscuitate, uneori simple gropi pline de excremente, fără aer, hrană şi apă, ducea la moarte sigură o bună parte

20. Nicodim, Mitropolitul Moldovei, *Primele zile ale Creştinismului,* trad. după F. V. Farrar, partea III-a (Editura Tipografiei Minăstirii Neamțu, 1938), p. 349—350.

21. Paul Allard, *Dix lecons sur le martyre,* ed. IH-a revăzută si corectată, Paris, 1907, p. 280—281.

dintre arestați, asiixiați mai aies. Felurile chinurilor premergătoare execuțiilor erau, de asemenea, adevărate ucideri lente, căci nu se pot deosebi de acestea şi se descriu împreună cu ele.

Ororile unei morți încete sau subite erau asigurate într-o societate păgînă în descompunere morală de toată aprobarea el manifestată prin urlete bestiale ale instinctelor dezlănțuite, care precedau sau însoțeau vînturarea tinerelor fecioare goale pe scripete imense, ori aruncarea creştinilor în fața fiarelor flămînde din circ — unsprezece mii aduse la Roma pentru dacii învinşi —ori celelalte chinuri descrise de documentele vremii ale muncilor mucenicilor, a căror simplă amintire astăzi ne poate îmbolnăvi.- întinderea trupurilor pe bîrne pentru sfărîmarea oaselor, obezile pentru ambele picioare şi gît, legarea membrelor de arbori, ori de mulți cai în sens opus, pentru a fi despicat trupul, scobirea cărnii cu unghii de fier, crucea sau spînzurarea cu capul în jos, torțele aprinse sub trup, grătarul cu arderea înceată, atingerea continuă cu fierul roşu, foamea şi setea

pînă la moarte, frecarea cu sfărîmături de vase, jupuirea de viu, zdrobirea corpului cu toporul şi baroase, sufocarea, uciderea înceată în apă îngheţată, înnecul, coaserea în piei de animale, uneori travestirea şi aruncarea teatrală în circ la acestea, plumbul topit pe spate, fierberea în ulei sau în cazanul cu smoală etc, etc.

Cei ce scăpau de moarte erau condamnaţi la exil, deportare, muncă silnică pe viaţă, în fundul minelor unde-şi sfîrşeau repede o viaţă de chinuri, în lanţuri, avînd vinele picioarelor arse cu fierul roşu, uti ochi crăpat şi muncind pînă la moarte în fundul minelor, înfometaţi, însetaţi, în aer viciat[22]'.

Nu rareori însă, bucuria de a se uni definitiv cu Domnul depăşea suferinţele unei morţi fulgerătoare sau prelungită şi aducea cu ea convertirea unui paznic sau a unui păgîn învăţat, care erau pătrunşi pe neaşteptate de misterul unei prezenţe supranaturale, care transformă suferinţa mortală în bucurie veşnică, viaţa în moarte şi moartea în viaţă : printre aceştia se numără mulţi paznici, martori ei înşişi la această mărturie adusă prin chinuri şi moarte, care fuseseră prevestite de Mîntuitorul; apoi, încetul cu încetul, parte cu parte, lumea păgînă, cu *toate riscurile se întoarce la Hristos. Istoria aminteşte printre cei dintîi pe paznicii botezaţi de Sfîntul Pavel şi Sila (Fapte XVI, 33) şi nenumăraţi păgîni, dintre care amintim, în primul rînd, pe cei care, luînd apărarea creştinilor, au devenit ei înşişi candidaţi la mucenicie, riscînd totul pentru adevărul*

22. *Idem, ibidem,* p. 241, 258—266, 273—306 şi Prefaţa la acelaşi volum, de Mgr. Pechenard, rectorul Instit. Cat. din Paris, unde a ţinut *lecţiile asupra Martiriului,* P. AlJard, p. XVII—XXI şi Nicodim, Mitropolitul Moldovei, *Primele zile ale Creştinismului,* traducere după F. V. Farrar, partea a III-a, Mînăstirea Neamţ, 1938, p. 388, 393—394.

dumnezeiesc şi viaţa veşnică[23].

Cauzele generale ale persecuţiilor creştine sînt multe. Cele care au avut un rol mai important, fiindcă au constituit punctul de plecare al instigaţiilor populare, au fost calomniile *râspîndite în popor. Ele se datorau diferenţei enorme de nivel între Revelaţia creştină şi* superstiţiile păgîne, *pe de o parte, iar pe de alta,* receptivităţii voite *a unui vulg leneş şi de o incultură crasă, care se arăta devotat buneivoinţe generoase imperiale, manifestată prin* panem et circenses, — *hrană şi distracţii publice. Mulţimea îşi manifesta credinţa faţă de conducerea de stat, păs-trînd orbeşte un complex de tradiţii şi prejudecăţi, opunîndu-se astfel oricărei înnoiri religioase, pe care o aducea religia creştină.*

Preoţii păgîni şi vînzătorii de animale de jertfă, sculptorii şi turnătorii de statui, aveau interesul ca noua religie să fie interzisă *şi aţîţau poporul la vărsare de sînge, susţinînd că toate calamităţile naturale ca .*-seceta, *inundaţiile, bolile molipsitoare, foametea etc, arată mînia zeilor împotriva ateilor creştini. Tot de ateism îi acuzau şi iudeii, fiindcă nu foloseau jertfele de animale şi această acuzaţie se repetă cu cea mai mare ură în toate tulburările anti-creştine. Toate actele cultice creştine erau interpretate drept crime secrete şi profund imorale. Euharistia era îm-*

părtăşirea cu sîngele unui copil ucis în prealabil. Dragostea creştinească era considerată ca o căsătorie între fraţi şi surori ; adunările cultice erau socotite conspirative. La aceste false interpretări s-au adăugat şi invenţii ridicole ca adorarea unui asin — avînd ca punct de plecare călătoria cu pruncul Iisus şi intrarea în Ierusalim din Evanghelie[24]*, etc.*

Cu toate că creştinismul a recunoscut de la început necesitatea absolută a organizaţiei statale şi a predicat să se dea «Cezarului cele ce sînt ale Cezarului» (Mc. XII, 17 Lc. XX, 25) şi ca «tot sufletul să se supună stăpînirilor mai înalte» (Rom. XIII, 1), etc, el n-a putut aduce împăratului roman un cult *ca lui Dumnezeu. Acest refuz a fost socotit o crimă religioasă şi dumnezeiască*[25]*. El a fost agravat de faptul că creştinii se abţineau de la anumite meserii (cioplitori de zei), ori funcţiuni incompatibile cu credinţa lor, ca şi de la anumite manifestări publice (din circuri şi teatre etc). Faptul acesta a întărit convingerea populară că creştinii, departe de a fi cetăţenii cei mai loiali, gata de orice jertfă pentru patrie şi în slujba lui Dumnezeu, sînt dimpotrivă, inutili şi primejdioşi, într-o continuă stare de conspiraţie; de aceea trebuie exterminaţi pentru binele public* [28]*.*

23. Paul Allard, Dix Lecons *sur le Martyre,* p. 250 sq; Mgr. Peohenard, în *Prefaţă, p.* XI. etc.
24. Eusebiu al Cezareei, *Istoria bisericească,* V, 1, 14; Tertulian, Ad *Nationes,* I, 14, Appologeticum, 7—9, 16; Minucius Felix, *Octavius,* 8, 9,30,31 etc.; Tacit, *Hist.* V, 4.
25. Tertulian, *Apologeticum,* XXVII, 1 etc.

Fărădelegile care li se atribuiau erau deci îngrozitoare .- incesturi, ucideri, rituri antropologice... Se povestea că întunericurile acopereau nişte mistere nemaiauzite de depravare şi cruzime... în vremea lui Nero, ba chiar în vremea lui Marc Aureliu şi a lui Septimiu Sever, poporul, cea mai mare parte a scriitorilor şi mulţi magistraţi îşi închipuiau că toate aceste fărădelegi erau legate de numele şi de profesiunea de creştin... Pe această opinie publică de ură şi de rea credinţă s-a sprijinit Nero ca să acuze pe creştini, ca vinovaţi de toate crimele, că au dat foc Romei şi să inaugureze persecuţiile împotriva lor[27]*.*

Apologeţi] au analizat cu jale şi indignare aceste cauze ale respingerii dumnezeieştii învăţături şi a acoperirii ei cu vălul minciunii, infamiei groteşti şi al nimicniciei omeneşti. Eforturile lor fantastice pentru restabilirea adevărului vor fi adeverite tîrziu, după moartea lor.

în ce priveşte legislaţia şi procedura *folosite, se pare că creştinismul a fost pus în afară de lege încă de la Nero şi aşa a rămas pînă la Constantin cel Mare. învăţaţii încă nu sînt de acord asupra acestui punct. Unii istorici socotesc că creştinii erau urmăriţi ca nişte delincvenţi de drept comun pentru acuzaţiile pe care le-am amintit; alţii cred că ei erau socotiţi tulburători de ordine publică şi li se aplicau regulile dreptului de pedepsire a crimelor, mai arbitrar, după impresia judecătorului, a mulţimii şi după momentul «crimei».*

Modul arestării, nefăcîndu-se deosebire de vîrstă, sex, situaţie socială, precum şi aplicarea în aceleaşi condiţii ale pedepselor celor mai teribile, în general, arată că creştinismul era pus în afară de lege şi creştinii supuşi exterminării. Unele ezitări în condamnare şi un fel de flux **şi** *reflux al urgiilor inumane împotriva lor, timp de trei veacuri,* se dato-resc *capriciului şi atotputerniciei judecătorilor cu privire la existenţa unei religii noi care devenise o problemă de stat şi în privinţa căreia nu era admisă decît o sentinţă repetată: interzicerea ei. Acel decret al lui Nero («institutum Neronianum»), despre care vorbesc apologeţii şi decretul Senatului care-1 condamnă pe mucenicul senator Apollonius, proclamă categoric interzicerea creştinismului*[28]. *Mîntuitorul a*

26. *Idem, ibidem,* 42, 1. Tacit, *Hist.* V, 1. Tacit numea creştinismul o religie odioasă (odium generis hurnani), *Pliniu,* o superstiţie rea (superstitio prava et immodica). *Suetoniu* socotea pe creştini duşmani publici (hostes publici). In această atmosferă de ură de moarte se auzea foarte des strigătul: «La moarte cu aceşti fărădelegi, la lei cu creştinii !» (Toile sacrilegos, christianos ad leonem). V. Prof. T. M. Popescu, Pr. T. Bo-cogae şi G. Gh. Stănescu, *Istoria Bisericească Universală,* voi. I, p. 59—61, etc.

27. Paul Allard, *Dix lecons sur Ie Martyre,* cit. supra, p. 118—120, cu citaţia pentru tot paragraful de mai sus.

proieţit aceasta categoric, căci, precizînd ucenicilor săi prigoanele ce avea să îndure Biserica, Domnul le-a înfăţişat ca inevitabile: «Veţi fi urîţi de toţi pentru numele Meu», zice El (Mt. X, 22). Temeiul acestei uri îl arată apoi în următoarele cuvinte : «Dacă voi aţi fi din lume, lumea ar iubi pe ai săidar fiindcă voi nu sînteţi din lume, ci Eu v-am ales pe voi din lume, de aceea vă urăşte pe voi lumea» (In. XV, 19).

Mersul mereu crescînd al prigoanei lui Nero contra creştinilor face să bîntuie ura generală oarbă, care nici nu-i cunoştea. Din timpul lui Traian ura aceasta îmbracă formele dreptului. Drept lozincă a acelor vremi servesc cuvintele : «Non licet esse vos» — nu aveţi dreptul la existenţă. Din vremea lui Deciu prigonirea devine normă de stat. In sistemul politic al împăraţilor, care voiau să restaureze vechea Romă intra şi nimicirea Bisericii creştine. Dar, pe cînd mai înainte, motivele politice predominau asupra celor religioase, acum, sub domnia lui Diocleţian, cele din urmă au căpătat deplină preponderenţă. La prigoana pe care el ar fi evitat-o cu plăcere ca bărbat de stat, îl împingea însă preoţii păgîni şi filosofii păgîni şi ca unealtă a lor servea superstiţia împăratului.

Fanatismul păgîn păşi acum fără sfială şi făţiş împotriva creştinismului, şi cuvîntul Mîntuitorului cu care El a caracterizat culmea prigoni-iii: «Celui ce vă va ucide i se va părea că aduce slujbă lui Dumnezeu», s-a împlinit acum cu păgînii tot aşa cum se împlinise altădată cu iudeii[29].

Copleşiţi ei înşişi de durerea unei lumi înnoite de Evanghelie, care prefera să moară decît să nu aibă libertatea religioasă, fiind supusă unor legi samavolnice, aplicate în modul cel mai abuziv de nişte judecători păgîni improvizaţi pe temef politic, apologeţii au proclamat pentru prima dată în existenţa omenirii libertatea religioasă ca o necesitate absolută a spiritului uman

«religios din fire» [30]. *De asemenea ei au osîndit foarte aspru modul capricios şi absurd de legiferare şi de aplicare a legilor de persecuţie religioasă într-o lume care se credea organizată excepţional pe temeiuri legale. Şi în sfîrşit au proclamat dinainte irezistibilă mărturia dată prin moartea mucenicească a nenumăraţilor creştini, credinţei lor în dumnezeirea Domnului cel mort şi înviat şi a Evangheliei Sale revelate.*

*Apologeţii latini au început să scrie către sfîrşitul secolului al H-lea, 'adică după o sută şi mai bine de ani de chinuri şi vărsări de sînge nevino*var, de *întiîngeie*

?8. Pentru această problemă vezi Paul Allard, op. cif., p. 87 sq. cf. printre alţii ne Tertulian, *Ad Nationes,* I, 7 : «Non licet esse christianos». V. şi Prof. T. M. Popescu, Pr. T. Bodogae şi G. Gh. Stănescu, op. *cit.,* supra, p. 61—63 pentru rezumatul problemei.

29. Nicodim, Mitropolitul Moldovei, *Primele zile ale creştinismului,* traducere după F. V. Farrar, partea Ill-a, Mînăstirea Neamţu, 1938, p. 369—370.

30. Tertulian : «Omul are acest drept şi el aparţine puterii fireşti a fiecăruia să adore ceea ce socoteşte că e bine». *Ad. Scapulam,* cap. II.

a dreptăţii şi încălcare a libertăţii de conştiinţă şi a libertăţii religioase.

De la anul 64, cînd au început masacrele creştine, pe vremea lui Nero şi pînă la edictul de toleranţă emis de Sfîntul Constantin cel Mare în 313, credincioşii au trăit în teroarea judiciară opusă siguranţei persoanei, bunurilor şi poziţiei lor sociale — care antrena pe aceea a copiilor lor şi a întregii lor familii —, şi opusă şi credinţei lor religioase. S-a socotit că suferinţele prigoanelor au îndoliat şase ani din primul veac al erei creştine, optzeci şi şase de ani din al doilea, douăzeci şi patru din al treilea şi treisprezece de la începutul celui de-al patrulea, ceea ce înseamnă exact jumătate din acest răstimp. Dar dacă ne gîndim că proscrierea n-a încetat pentru fiecare creştin de-a lungul primelor două veacuri în teorie, şi că în secolele trei şi patru — termenele amintite —, creştinii au rămas la bunul plac al împăraţilor şi al judecătorilor regionali, după oameni şi împrejurări istorice, avem de constatat dreptatea apologeţilor care şi-au îndreptat toate puterile lor intelectuale şi morale, dominate de o credinţă vie, împotriva unui mediu legal necontenit viciat de ura împotriva dreptăţii şi adevărului de la jumătatea primului veac pînă la începutul celui de al patrulea[31].

Scrierile apologeţilor creştini n-au fost însă numai ecoul vaietelor martirilor chinuiţi de păgîni fără nici o îndreptăţire legală, şi numai fiindcă erau creştini, adică fără să li se poată arăta vreo vină, ei fiind în mod neabătut cetăţeni loaiali, care nu numai că păzeau şi îndeplineau legile, ci se şi rugau pentru autorităţile statale.

Adevăraţi doctori ai ştiinţei creştine, inima acestor apologeţi ardea de dorul ca adevărul revelat şi numai acest adevăr să stăpînească inimile mucenicilor, mergînd la moartea care-i unea cu Hristos, Cel ce este «calea, adevărul şi viaţa».

Lupta aprigă împotriva ereziiloi vremii s-a dus cu hotărîre pe de o parte pentru păstrarea unităţii Bisericii lui Hristos, iar pe de altă parte pentru

păstrarea neîntinată a *învăţăturii revelate •, într-adevăr ereticii alterau nu numai doctrina apostolică, ci şi învăţătura morală.*

Ne aflăm la sfîrşitul veacului al doilea cînd Biserica creştină lupta pentru apărarea existenţei ei pămînteşti, suferind persecuţii nu numai din partea statului, ci şi din partea iudeilor şi mai ales a filozofilor păgîni, care întreţineau atmosfera de ură şi dispreţ faţă de religia creştină în imperiul roman. Pentru aceşti magistri ai Moralei creştine, preceptele morale se impuneau de la sine în

31. Vezi Paul Allard, *Dix lecons sur le maityre,* cit. supra, p. 85—«7.

viaţa creştinului care era transparentă pentru Hristos, Cel care trăieşte în el. A o pîngări prin vicii şi păcate însemna a-L defăima oribil. Viaţa creştină în acea epocă era socotită o retrăire a vieţii eroice a lui Hristos, ca o necontenită pregătire spre moarte [M]*. In acest cadru, creştinii din toate vremurile au privit la apologeţi ca la adevăraţi ghizi ai conştiinţei lor şi au citit cu emoţie nu numai paginile de apărare a vieţii creştinilor, ci şi acelea referitoare la dreapta credinţă şi la viaţa morală, slîntă a creştinilor. Ele sînt numeroase. Aşa se explică faptul că chiar la aceşti apologeţi atît de preocupaţi de apărarea vieţii creştinilor, totuşi, din cele 31 de cărţi (ale lui Tertulian), din numeroasele epistole şi cele cîteva cărţi (ale Sfîntului Ciprian), jumătate sînt doctrinare şi morale.*

Înălţimea de austeritate absolută, jertfă şi eroism pînă la moartea cu *Hristos, i-a atras pe ei la noua religie şi această înălţime trebuia păstrată în veci.*

Aşa se explică, de asemenea, faptul că şi noi am adăugat la marile opere de apologie, şi ale apologeţilor latini, unele opere de polemică doctrinară şi de principii, şi precepte în care se discută probleme morale puse conştiinţei creştine în crîncenele vremi pe care le trăiau pe atunci creştinii.

Redăm aici, în româneşte, o parte a operelor mai actuale ale celebrilor apologeţi latini Tertulian, Minucius Felix şi Sfîntul Ciprian.

LITERATURA

E d i ţ i i ş l s t u d i i d e s p i e e l e : *Migne, Patrologia Latină,* voi. I—III; *Clavis Patrum,* ed. II (sacri erudiri,- 1961): Colecţia «Les *Sowces chretiennes şi Coi-*lection des Universites de France»,* publicată sub patronajul «Asociaţiei Guillaume Bud6», Paris, ediţii parţiale, în colecţia lui «Hemmer et Lejay», Paris; *Ancient chris-tian "Writers,* Westminster (Maryland) ,• *Biserica Ortodoxă Română,* Bucureşti; *Dic-tionnaire d'Histoire et de Geographie ecclesiastique,* Paris; *Dictionnaire de Theologie catholique,* Paris; rev. 'ExxXijataSTtx&c^dpoî, Alexandria; *Florilegium Patristicum,* Bonn; *The Harvard***

Theological Review, Gambridge; The *Journal oi Ecclesiastical History,* London; *Revue d'Histoire Ecclesiastique,* Louvain; Recherches *de Theologie ancienne et medievale,* Abbay du Mont Cesar, Louvain; Sfudies in Chrisfian An-*tiquity,* edit. by J. Quasten, Washington; 6eoXofia Atena; *Journal of Historic Chris-tianitY,* London; *Vigiliae Christianae,* Amsterdam; *Zeitschriit tur Kirchengeschichte,* Stuttgart; *Zeitschriit iiXr Neutestament.* *Wissenschatt und die Kunde der altern Kirche,* Giessen-Berlin. A se vedea de asemenea alte *dicționare, enciclopedii, colecții* străine, romano-catolice şl protestante.

32. J. Tixeront, *Mâlanges de Patrologie et d'Histoire de dogmes,* Paris, 1921, p. 117 sq.

A c t e m a r t î r i c e : Vieți de sfinți: Th. Ruinart. *Acta primomm martyrum, sincera et selecta,* Paris, 1689, Ratisbonae, 1858; J. Bolandus et socii, Acta *sanctonun,* Antverpen, de la 1643; ediție nouă, Paris, de la 1854; *Anaiecta Bollandiana,* de la 1882. *Martyrologium Romanum* (Roma, 1914 şi 1922). *Synaxarium Ecclesiae Constantinopoli-tanae,* ed. Hipp. Delehaye, Bruxelles, 1902} Idem, Ies *origines* du culte des *martyrs.* Bruxelles, 1912. De acelaşi, *Sanctus; Ies origines du culte des Saints,* In *Etudes de critique et d'histoire religieuse,* seria III-a, Paris, 1912, p. 57—212.

Se continuă: *Studii individuale:* H. Achelis, *Das Christentum in den ersten drei Hunderten,* 1—2, Leipzig, 1929. A. Ehrhard, *Die Kirche der Mărtyrer* (Miinchen, 1932}; Rudolf Knopf, *Ausgewăhlte Mărtyrerakten,* Tiibingen, 1929 etc.; M. Caltenwaert, Que-*stions de ~droil concernant le proces du martyr Apollonius,* în *Revue des questions historiques* (aprilie 1905, p. 353—375; Momsen, Der *Religions frevel nach romischen Recht,* în Historische Zejtschrift, 1980, t. LXIV, p. 389—429; *Romischen Stralrecht,* Leipzig, 1899; Guerin, *Etude sur Ie iondement juridique des persecutions dirigees contre Ies chretiens pendant Ies deux premiers siecles, In Nouvelle* Revue *historique de droit irancais et etranger* (1895); AnsaMi, De *martyribus sine sanguine,* Veneția, 1757; M. Aube, *Histoire des persecutions de l'Eglise jusqu'a la Un des Antonins,* 2 voi. 1875; Eugene Albertini, *L'empire romain. Peuples et civilisations,* IV, ed. II Paris, 1936; Paul Allard, D/x *lecons sur le Martyre,* ed. IH-a, Paris, 1907; Idem, *Histoire des persecutions, 5* voi., unele in mai multe ediții, Paris, 1908—1926; Idem, *Le Christianisme et l'empire romain de Neron ă Theodose,* ed. VlII-a, Paris, 1908; P. Battifol, *L'Eglise nais-sânte et le catholicisme,* ed. IX-a, Paris, 1927; Gaston Boissier, *La tin du paganisme,* ed. VIH-a, Paris, 1925, toi apendice, p. 343—394; Leon Bournet, *Le Christianisme naissant, Expansion et luttes,* Paris, 1923; Buonaiuti, *II Christianesimo nell'Airlca* Romana, Bari, 1928; A. J. Festugiere et Pierre Fabre, Ie *monde greco-romain au temps de notre Selg-neur,* Bibliotheque catholique des sciences religieuses, Paris, 1935 j Leon Horao, L'empire *romain,* Bibliotheque historique, Paris, 1925; Acelaşi, *Les empereurs romaihs et Ie Christianisme,* Paris, 1931; R. HSslinger, *Die alte airikan. Kirche im Lichte der Kirchen* rechtslorschung nach der *Kulturhist.* Methode, Viena, 1935; J. P. Kirsch, Die Kirche in *der antiken griechisch — romischen Kulturwelt,* Kirchengeschichte I. Freiburg im Breisgau, 1930; Rudolf Knopf, *Ausgewăhlte Mărtyrerakten,* ed. III-a, edit. de Gustav Koiiger, Tiibingen, 1929; Pierre de Labriolle, *La reaction paîenne,* Paris, 1934 j H. Leclercq, art. *Persecution* şi *Persecuteur,* în *Dictionnaire d'archeologie chretienne et de Llturgie,* t. XIV (1939) şi t. IV (1921); George Lăzăreamu, Dicționar de mitologie, Ed. I. Creangă, Bucureşti, 1979; Prof. Marc Lods, Confesseurs et *martyrs,* col. «Cahiers theologiques», 41, ed. Delachaux et Niestle, Neuchâtel şi Paris, 1958; Horia I. Matei, O istorie a *Romei antice,* Ed. Albatros, Bucureşti, 1979; Pr. I. Mihălcescu, *Cultul martirilor creştini şi cultul eroilor pagini, in* rev. ^Biserica Ortodoxă Română», nr. 7, iunie, 1925; P. Monceaux, *Histoire litteraire de l'Airique chretienne,* t. I, Paris, 1901, Bruxelles, 1966; Nicodim, Mitropolitul Moldovei, *Semințe evanghelice pentru ogorul Domnului,* după F. Fanar, voi. IV, Chişinău, 1932; Acelaşi, *Primele zile ale creştinismului,* după F. V. Farrar, ed. tip. Mănăstirii Neamț, 1838; J. R. Palanque, *Histoire de l'Eglise depuis les origines jusqu'ă nos jours,* Paris, 1936; T. M. Popescu, Primi/ *dascăli creştini,* în «Studii teologice», prima serie, an. 2, nr. 2, 1932, p. 140—210; G. Ch. Picard, *La* c/vi-*lisation de l'Airique romaine,* Paris, 1959; Pr. M. Pâslaru, *Valoarea scrierilor patristice,* Rimnicu-Vîlcea, 1933; Rene Pichu, *Histoire de la litterature latine,* Paris, 1898; Andre Piganiol, *Histoire de Rome,* Paris 1946; E Eapisarda, *L'Angelo della morte in Verillo in Tertulliano,* Melanges Herescu, Roma, 1964.

M a n u a l e : B. Altaner, *Patrologie,* Freiburg im Breisgau, 1938; același, *Precis de Patrologie,* adaptat de H. Chirac, Paris, 1961 ; același și A. Stuiber, *Patrologie. Leben, Schritten und Lehre der Kirchenväter,* VII, Freiburg-Basel-Viena, 1966 ; D. S. Balanos, *Haxfo\o~j{a* (oi exxXijaiaBTtxJi «ox^peî xal ouffpa'pic tcov *bxxb* npuiTojv oicovuv), Atena, 1930; O. Bardenhewer, *Geschichte der Altenkirchlichen Litteratur,* voi. I, Freiburg im Breisgau, 1902 j Același, *Les Peres de l'Eglise,* ediție franceză refăcută de P. Godet și Verschaffel, t. I, Paris, 1905; G. Bardy, *Litterature latine chretienne,* Paris, 1929; F. Cayre, *Precis de Patrologie,* t. I, Paris, Tournai-Roma, 1927; I. G. Coman, *Patrologie,* manual pentru uzul sudenților Institutelor Teologice, București, 1956 ; Cicerone Iordă-chescu, *Istoria vechei literaturi creştine* (Primele trei veacuri pînă la 325, partea I-a, lași, 1934); Pr. Prof. I.Rămureanu, Pr. Prof. Milan Şesan, Pr. Prof. T. Bodogae, *Istoria Bisericească Universală,* București, 1975; Pierre de Labriolle, *Histoire de la Litterature latine chretienne,* Paris, 1924; J. Quasten, *Patrology,* voi. I, Utrecht-Antwerh, 1962; J. Tixeront, *Melanges de Patrologie,* Paris, 1921; același, *Precis de Patrologie,* 1922.

Edițiile folosite la traducerile din latinește în acest volum s-au indicat la fiecare carte.

TERTULIAN

1. APOLOGETICUL
2. DESPRE MĂRTURIA SUFLETULUI
3. DESPRE PRESCRIPȚIA CONTRA ERETICILOR
4. DESPRE RĂBDARE
5. DESPRE POCĂINȚĂ
6. DESPRE RUGĂCIUNE
7. DESPRE SUFLET

TERTULIAN

VIAȚA ŞI OPERA

La mijlocul epocii de îngrozitoare prigoane creştine, între 150—*160, vine pe lume personalitatea cea mal proeminentă după epoca apostolică,* Quintus Septimius Florens Tertullianus. *Această apariție care poate fi socotită miraculoasă, ca şi altele în istoria creştinismului, adevereşte pentru credincioşi intervenția lui Dumnezeu prin oamenii trimişi de EL Nefericitele victime neavînd alte mijloace de apărare decît credința lor, care îi întărea în fața morții cumplite, au primit, odată cu convertirea lui Tertulian, orator de geniu, şi cu cărțile sale, un balsam care le vindeca rănile sufleteşti, un ghid fără greşeli şi o încredințare că hotărîrea lor eroică de a mărturisi pînă la ultima suflare pe Iisus Hristos şi Evanghelia Sa, le asigură şi lor şi altora, —* ca *exemplu hotărîtor — viața veşnică.*

Pâgîn învățat, are o stare materială şi socială excepțională — ca *şi Minucius Felix, Siintul Ciprian şi alții, dealtfel. Tulburat şi răscolit de credința şi curajul creştinilor, el depune toate bunurile sale la picioarele lui Hristos şi I se oferă pe toată viața jertfă vie, înfruntînd de la primele scrieri, printr-o retorică vijelioasă, cum s-a spus, organizarea statală pagină pentru nedreptățile pe care le comitea prin abuzuri înfiorătoare împotriva creştinilor —* cei *mai devotați şi loiali cetățeni ai societății romane.*

Tertulian mergea neabătut spre îndoitul scop pe care şi 1-a propus: apărarea Bisericii de nedreptatea oribilă, care i se făcea şi întărirea celor ce mergeau la moarte pentru numele de creştin, — neadmițînd nici
0 *şovăire pe calea spre jertfa supremă, după exemplul lui Iisus Hristos. Ce exemplu înălțător a dat creştinismului în flăcări, sînge, lacrimi şi suspine, acest tribun al nefericitului popor creştin, îuptînd nu numai împotriva- unei legislații nedrepte şi abuzive (aplicată şi mai abuziv, făcînd din moartea crîncenă a unor ființe omeneşti în rugăciune, spectacole oribile pe gustul şi pe măsura unei societăți depravate şi îndobitocite, care le aprecia şi le cerea), ci şi împotriva a ceea ce*
1 se părea că se manifesta în Biserică ca slăbiciuni omeneşti şi abateri categorice de la scopul acestei vieți, viața veşnică. Creştinii nu trebuie să fugă

de moarte (De fuga in persecutione) ,• *un soldat creştin a făcut bine că n-a primit cununa din partea împăratului care persecuta pe creştini* (De corona molitis) ; *ereticii şi schismaticii nu primesc «rebotezarea» prin Botezul suferinţei şi al morţii* (Despre Botez) ,-* *teatrul* e *neruşinat, amfiteatrul inuman, circul, izvor de supraexcitare a patimilor; bucuriile paginilor nu pot fi împărtăşite de creştini, nici comerţul, nici învăţătura lor, etc, etc. Această dîrză austeritate a mers pînă la înfruntarea autorităţii bisericeşti, căreia el i-a contestat dreptul de a ierta unele păcate, apoi pînă la interzicerea celei de a doua uniri prin căsătorie; la limitarea numărului pocăinţei la două păcate mari, iar apoi pînă la primirea rînduielilor montaniste (care acceptau manifestările vizibile ale Duhului Sfînt în comunităţile creştine şi iminenta venire a Domnului), dar pe care le-a părăsit, de asemenea, pînă la sfîrşit: Nici montanismul nu i se părea destul de sever, orice mici concesiuni la slăbiciunile omeneşti părîndu-i excese teribile şi osîndind astfel pentru ele pe credincioşi, ca şi indulgenţele şi instituţiile care le aplicau*[4].

Un papă i-a trecut scrierile printre «apocrife», dar Biserica sobornicească a preţuit mult această judecare a valorilor faptelor noastre pe plan divin, la absolut şi 1-a menţinut printre dascălii ei, primind cu recunoştinţă şi binecuvîntare rodul muncii rîvnii unice şi a geniului său[2]*. Ea le-a pus şi în vremea noastră în mîinile tineretului încă din seminar, pentru a se aprinde de o flacără incandescentă a dragostei pentru Biserică, Trupul lui Hristos şi pentru Capul ei cel nevăzut. Influenţa lui s-a exercitat astfel nu numai în vremea sa, ci în toate veacurile următoare, rămînind sursa de întreţinere a credinţei, a austerităţii şi a hotărîrii nestrămutate, neabătute de cele vremelnice, pe calea spre veşnicie, sentinţele sale devenind adesea proverbe, citate adesea de urmaşi, ca autoritate.*

Convertirea lui Tertulian pare să fi avut loc destul de tîrziu, către sfîrşitul veacului al 11-lea, ca urmare a impresiei zguduitoare făcută asupra sa de tăria credinţei şi curajul creştinilor care împînzeau Aîrica, ale căror prime acte martirice îi sînt contemporane — acieie ce7or *12 martiri din Scillium. Fiu al unui centurion din armata proconsulară din Car-tagina, el face studii excepţionale din punct de vedere literar, filozofic, medical şi mai ales juridic*[3].

1. Gustave Bardy, *Litlerature latine chretienne,* col. «Bibliotheque catholique des sciences religieuses», Paris, 1929, p. 27 sq., J. Tixeront, op. *cit.*, supra, p. 129—147.

2. Episcopul Nicodim, stareţul mînăstirii Neamţu (Patriarhul de mai tîrziu al Bisericii noastre), scria cu dreptate, reproducînd pe Farrar în *«Seminţe evanghelice pentru ogorul Domnului»*, voi. IV, după Farrar, Chişinău, 1932, p. 147: «...Dar Biserica s-a purtat cu el cu blîndeţe şi cu spirit de miloasă ertare, şi deşi el vorbea despre fiii ei că ar fi «trupeşti» şi a îndrăznit chiar să repete împotriva lor nişte insinuaţiuni, care în gura lui erau încă şi mai ciudate decît în gura paginilor, ea, cu toate acestea primeşte rodul rîvnii şi geniului său şi, cu toată rătăcirea lui, îl numără printre învă-ţătorii ei».

Poliglot, vorbeşte şi scrie în greceşte şi îşi îmbogăţeşte necontenit vasta-i

cultură, care iace şi astăzi obiectul studiilor teologice, umaniste şi juridice ale specialiştilor. Urmînd pilda mucenicilor din epoca primară care mergeau la moarte cîntînd şi ruglndu-se asemenea Domnului şi a celui dintîi martir (Fapte VII, 60), pentru cei care-i chinuiau şi-i ucideau (Luca XXIII, 34), Tertulian, întors, la Domnul, s-a aruncat în arena publică spre apărarea iraţilor lui în credinţă, cu un curaj unic, provocator chiar, scriind cărţi ca Scorpiacul şi Către Martiri, în care *îndeamnă pe cei prinşi la rezistenţă pînă la moarte şi mai ales* Către Scapula, *guvernatorul Africei, marele ucigaş al africanilor creştini, autoritatea supremă locală; publicaţiile sale nu erau numai apologii, ci polemici vii, de o îndrăzneală nebunească, dezvăluind un adevărat fanatism. Ele pun pînă astăzi întrebarea: cum a rămas Tertulian liber pînă la sfîrşit ? Nu cumva apologia sa era atît de temeinic făcută încît nici nu putea fi discutată, creştinii fiind cumplit calomniaţi, pe de o parte şi pe de alta, adevăraţii criminali fiind acuzatorii păgîni, nu acuzaţii, care se rugau pentru conducătorii Statului şi erau cei mai loiali cetăţeni ai lui.*

Scrierile sale au rămas capodopera genului ca fond şi formă literară artistică, vie şi colorată, Tertulian fiind socotit şi adevăratul creator al limbii teologice latine[4]*. Cu un temperament de luptător nestăpînit, fără măsură şi fără moderaţie fiindcă ura păgînismul şi, departe de a se teme de moarte, o dorea, dimpotrivă şi trecea brusc de la jale la pamflet, de la plîns la vervă, ironie şi sarcasm* [5]*. Impulsiv pînă la exces şi complex şi original, avînd totdeauna în minte axele dreptăţii şi ale juridicului, el nu numai că epuizează discutarea problemelor, ci le stoarce parcă pînă dincolo de potentele lor tot ce este imaginabil în domeniile atinse. în acest scop, cultura lui vastă i-a dat un ajutor nepreţuit.*

Se crede că Tertulian a trăit pînă către 240 sau 250, adică peste 90 de ani. Amintind că din a doua decadă a secolului al treilea «acest african aspru», cum

3. F. Cayre, A. A., professeur de Patrologie, *Precis de Patrologie...*, tome premier, livres I et III, Paris, Tournai, Rome, 1927, p. 220.

4. J. Tixeront, *Precis de Patrologie,* Paris, 1918, p. 143.

5. Astfel, după ce combate absurditatea infamiei că creştinii ar adora un cap de măgar — scornită de Cornelius Tacitus —, el acuza pe păgîni că adorau capul acestui animal, ca răsplată fiindcă măgarii sălbatici au salvat de la moartea prin sete o coloană romană din deşertul Arabiei. El precizează sarcastic că romanii adorau «toate animalele de jug şi celelalte mîrţoage împreună cu zeiţa lor Epona», — protectoarea iepelor! (Vezi Apologeticul, cap. XVI, 1—5). La fel, la acuzaţia ridicolă dar eficace după care creştinii se împărtăşeau în secret cu sîngele unui copil sacrificat, după ce apără creştinismul de enormitatea unei astfel de calomnii, el trece la atac arătînd că astfel de crime rituale sînt cunoscute în păgînism. De pildă, pînă la Tiberiu erau sacrificaţi copii zeului Saturn şi acest împărat pedepseşte cu moartea pe preoţii păgîni care practicau această crimă în vremea tatălui lui Tertulian, care participă la pedepsirea acestor crime rituale. Intr-un întreg capitol al Apologeticului său, Tertulian descrie aceste crime păgîneşti săvîrşite «parte în public, parte în ascuns», pe care «le puneţi pe seama noastră».

1-a calificat marele lui admirator, Bossuet, — alături de Sfîntul Ciprian,

Vincențiu de Lerini, Augustin şi Biserica întreagă, recunoscătoare, dealtfel, precum se ştie, — socotind spiritualitatea şi morala Bisericii contemporane decăzută, a trecut la montanism, pe care de asemenea 1-a părăsit. Nu abordăm această problemă controversată, cărțile pe care le prezentăm aici fiind scrise înainte de trecerea la montanism (cu excepția tratatului Despre suflet), *prea puțin influențat de acest fapt.*

Aşa au procedat şi Sfinții Părinți trăitori după el. Sfîntul Ciprian, conducător al Cartaginei şi marele martir al veacului său, cerea cu venerație scrierile sale zicînd secretarului: «Dă-mi pe magistrul meu!» (Da magistrum /J[6]. *Fericitul Ieronim, atît de aspru cîteodată, strigă parcă într-o epistolă, scriind : «Cine este mai învățat decît Tertulian ? Cine este mai ascuțit la minte decît el ? Apologeticul lui şi cărțile sale împotriva paginilor cuprind toată învățătura»* [7].

Sfîntul Vincențiu de Lerini va scrie cu emoție că Tertulian a fost pentru latini ceea ce a fost Origen pentru greci şi precizează: «Cine a fost mai învățat decît acest om ? Cine a avut competența lui în problemele dumnezeieşti şi în cele omeneşti ? De fapt toată filozofia, toate sectele filozofice, întemeietorii, partizanii lor, sistemele apărate de aceştia, istoria şi ştiința sub formele lor multiple..., iată ce îmbrățişează minunata întindere a inteligenței sale» [8].

Aşa cum am amintit, Biserica i-a iertat unele greşeli şi n-a uitat ce a făcut el pentru ea în cea mai îngrozitoare epocă a peregrinării ei pe pămînt.

în vremea noastră aprecierile patristice sînt confirmate de marii specialişti, dintre care vom cita pe un Pierre de Labrioîle, de pildă. Acesta aminteşte în acest context, pe lîngă cunoaşterea perfectă a limbii greceşti, inițierea în filozofie, fiziologie, ştiințe naturale etc. Dar Tertulian râmîne unic în toate subtilitățile ştiinței dreptului roman, pentru care a rămas imbatabil în istoria creştinismului. La aceasta se adaugă uluitoarele sale cunoştințe biblice, ale documentelor primare creştine, ale Actelor martirice — unii atribuindu-i ultima redactare a Actului sfintelor Perpetua şi Felicitas —, şi *în sfîrşit toată literatura creştină greacă dinaintea lui: bărbații apostolici şi apologeții creştini.*

Acestea toate sînt îmbrăcate în haina sărbătorească a talentului unui scriitor genial, care este cinstit pînă astăzi, ca întemeitorul literaturii creştine

6. Fericitul Ieronim, *De vlris illustribus,* LIII.
7. Idem, *Epistola LXX,* 5.
8. Sf. Vincențiu de Lerini, *Commonitorium,* XXIV.

latine, al vervei unui mare polemist şi orator **şi** *al ardoarei credinței austere a noului convertit*

Cele treizeci şi una de cărți publicate şi cele şapte socotite pierdute [10] *cuprind, în marea lor majoritate, probleme de controversă doctrinară şi morală*

; *dar capodoperele sînt, fără îndoială, cele apologetice şi cele cu caracter de controversă. Cele morale se apropie de acestea prin cuprinsul lor controversist* — foaie *scrierile lui avînd, evident, un caracter practic, adică în legătură cu viaţa creştină. In ciuda faptului că ele dovedesc mari daruri speculative, ele pot fi rezumate la preocuparea dreptului creştinilor la această viaţă pămîntească — pregătire a celei cereşti —, pe care ei trebuie însă s-o trăiască potrivit chemării lor şi anume la absolut, dacă nu ca o luptă între împărăţia luminii şi cea a întunericului. De aici provine nu numai lupta lui împotriva păgînismului, ci şi nemulţumirea lui faţă de unele concesii ale autorităţii bisericeşti, care i se par slăbiciuni omeneşti şi trădări faţă de Descoperirea divină •, de aici, de asemenea, înlăturarea teoretică a demonstraţiei, speculaţiei ca şi a filosofiei, ca lucruri omeneşti, care contrazic această Descoperire.*

Din cele 31 de opere ale lui Tertulian, am ales spre publicarea lor următoarele şapte : Apologeticum, Mărturia sufletului, Despre prescripţia contra ereticilor, Despre suflet, Despre rugăciune, Despre răbdare, Despre pocăinţă. *Primele două sînt scrise pentru* apărarea creştinilor ; urmd-*toarele două sînt* de controversă ,• *celelalte* privesc viaţa şi virtutea creştină *în general, iar ultima aparţine domeniului disciplinei sacramentale.*

LITERATURA

E d i ţ i i : Cele mai vechi sînt recenzate şi descrise în *Patrologia latină a lui Migne,* I, col. 32 la 72; B. Rhenanus, O. *Sept. Fior. Tertulliani opera* (Basilea 1521 ed. Princeps, 1539 (ed. tertia); I. Pamelius, O. *S. FI. Tertulliani opera,* Antuerpiae 1579; De la Barre R.L., Ediţie a lui Tertulliian (Barraeus); F. Iunius, O. *S. 'FI. Tertulliani quae adhuc reperi potuerunt omnia* (Franekerae, 1597); J. L. de la Cerda, O. S. *FI. Tertulliani opera argu-mentis, notis illustra, Lutetiae* Paris, 1624; N.Rigaltus, O. *S. FI. Tertulliani opera,* Parisiis, 1634; F. Oehler, O. *S. FI. Tertulliani quae supersunt omnia, 1,* Lipsiae 1853; A. Kron-miann, *Tertulliani opera,* 2 (C.S.E.L. LXX, Viena, 1942), reluată în *Corpus Christianarum,* seria latină

T r a d u c e r i : *In franţuzeşte o* parte din operele lui Tertulian au fost tipărite în colecţiile «Sources Chretiennes» şi în «Collection des Universites de France, publiee sous le patronage de, l'Association Guillaume Bude» (Paris). La acestea adăugăm J.-A.C.

9. Pierre de Labriolle, *Histoire de la Litterature latine chretienne,* ed. Il-a, Paris, 1924, p. 81—86.

10. F. Cayre, *Precis de Patrologie,* t. I, cărţile I şi II, Paris—Tournai—Roma, 1927, p. 223—224.

11. Pentru *ediţii* se va vedea lucrarea prof. Jean-Pierre Waltzing, şi *La toilette des temmes* (De cultu feminarum), publicată de Mărie Turcan, ancien membre de l'Ecole Francaise de Rome, în ediţia «Sources chretiennes», Paris, 1971, p. 173.

Buchon, *Choix de monuments primitlts de Vere chretierxne,* Paris, 1860; A. de Genoude, *Tertullien. Oeuvres completes,* I, III, Paris, 1852 j L. Bayard, *Tertullien el Saint Cyprien,* Paris, 1930. Pentru alte limbi, amintim pe J. Quasten, *Initiation aux Peres de l'Eglise,* Paris, 1957. In englezeşte : J. Donaldson, A. Robert, *The Antenicene Fathers,* retipărită de A. Coxe, Grand *Rapids,* Michigan, 1953. In româneşte: Prof. Dr. Eliodor Constanti-nesai, *Tertulliani ApOlogeticum,* traducere din latineşte după textul latin complet al lui J. Pierre Waltzing cu introducere şi note; Prof. N. Chiţescu, *Despre prescripţia ereticilor,* publicată după ediţia lui P. Labriolle, col. «Textes et documents» (Paris, 1907), în revista eparhială

Apostolul, in numerele de la 1 noiembrie 1930 pînă la 15 aprilie 1931 j şi *Despre pocăinţă* de acelaşi, după altă ediţie a lui Labriolle, în revista *Apostolul* în numerele de la 1 mai 1931 pînă la 15 octombrie 1931. In prezentul volum, Prof. David Popescu revizuieşte aceste trei traduceri şi tălmăceşte din latineşte celelalte opere ale lui Tertulian.

S t u d i i : H. Achelis, *Das Christentum in den ersten drei Hunderlen,* I—2, Leipzig, 1929; K. Adam, *Der Kirchenbegriti Tertullians, 1907 ; A.* d'Ales, *La Theologie de Tertullien,* Paris, 1905; N. Baney, *Some reilections oi Lite in North Africa in the Writtings o f Tertullian,* Washington, 1948; Timoty David Barnes, *Tertullian — a Historical and Literary study, Oxford,* 1971 ; F. Batiffol, *L'Eglise naissante et le Catho-licisme,* voi. I, Paris, 1901; E. de Backer, *Sacramentum. Le mot et l'idee representee par lui dans Ies oeuvres de Tertullien,* Louvain, 1911 ; J. Berton, *Tertullien le schis-matique,* Paris, 1928; H. Bluemer, *Die romische Privataltertumet* (Handbuch der Klas-sischen altertumswisenschaft, IV, 22), Miinich, 1911; Th. Brandt, *Tertullian Ethik* Berlin, 1929; J. Brosch, *Das* Wesen *der Heresie,* Bonn, 1938; V. Bulhart, *Tertullian; Studien,* Viena, 1957; R. Gamtalamessa, *Christologia — La Cristologia di Tertulliano* (Paradosis 18), Friburg, 1962; I. Coman, *Tertulian, sabia lui Hristos,* Bucureşti, 1939; Idem, *Spiritul critic în literatura patristică,* rev. «Mitropolia Olteniei», 1937, nr. 1—2 ; Acelaşi, *Intre răbdare şi nerăbdare la Tertulian şi St. Ciprian,* Curtea de Argeş, 1946; GSsta Claesson, *Index Tertullianeus,* 3 voi, Paris, 1974—1975 cu 320.000 cazuri cu referinţe la lucrările lui Tertulian, după C.S.E.L.; Flichte et Martin, *Histoire de l'Eglise,* Paris, 1948; V. *Decaree, Le paradoxe de Tertulien,* în V.C. (Vigiliae cristianae, Amsterdam), 15 (1961); J. C. Fredouille, *Tertullien et la conversion de la culture antique* — Etudes augustiniennes, Paris, 1972; Mgr. Freppel, *Tertullien,* 2 voi.. Paris, 1861, 1862; I. Giordani, *II Messagio sociale dei primi Padri della Chiesa,* Turin, 1939; Ch. Guigne-bert, *Tertullien. Etude sur ses sentiments ă l'egard de l'empire et de la societe civile,* Paris, 1901 ; A. Harnack, *Die Terminologie der Wiedergeburt und verwandter Erleb-nisse in der âltesten Kirche,* Leipzig, 1918; A. Hilgenfeld, *Die Ketzergeschichte des Urchristentums urkundlich dargestellt,* Leipzig, 1884, republicat Darmstadt, 1963; R. Hosslinger, *Die alte AIrik Kirche im Licht der Kirchenrechtsiorschung nach der Kul-turhist. Methode,* Wien, 1935; H. Hoppe, *Syntax und Stil der Tertullianus,* Lund, 1903; Idem, *Beitrage zu Sprache und Kritik Tertullians,* Lund 1932; Idem, *De sermone Ter-tullianco questioncs sclcctac,* Marbourg, 1897; Jentsch, *Urchristlichcs Erziehungsge-danken* (1951); M. Kricbol, *Studien zur ăltcren Enlwiwklung der abendl. Trinitătslehrc bei Tertullian und Novatian,* Berlin, 1932; P. de Labriolle, *La crise montaniste,* Paris, 1913; J. Lortz, *Tertullian als Apologet, 2* voi., Viena, 1927—1928; D. Michaelides, *Foi, Ecritures et Tradition. Les prescriptions chez Tertullien, Theologie,* 76, Paris, 1969; P. Moncoaux, *Histoire lilterairc de l'AIrique chrclienne,* I, Paris, 1901 ; P. Monteil, *Beau et laid en latin,* Paris, 1964; T.P. O'Malley, *Tertullian and the Bible,* Utrecht, 1967; E. Merch, *Le corp mystique du Christ,* voi. I, Louvain, 1933; J. Morgan, *The importance o f Tertullian in the Development o f Christian Dogma,* Londra, 1928; M. Perroud, *La Prescription theologique d'apres Tertullien,* Montpellier, 1914; P. F. Preo-brazensky, *Tertullian i Rim (Tertulian şi Roma),* Moscova, 1926; K. Rahner, *Silnde als Gnadenverlust in der friichristlichen Lilteratur,* în «Zeitschrift fiir Katholische Theologie» (Junsbuck, 60; 1936); E. R. Roberts, *The Theology o f Tertullian,* London, 1924;

G. Salflund, «De *pallio» und die stillistische Entwicklung Tertualianus,* Lund, 1955,

H. Schelowsky, *Der Apologet Tertullianus in seinem Verhăltniss zu der griechisch-romischen Phiolosophie,* Leipzig, 1901; J. Schummer, *Die altchrist. Fastenpraxis mit bes. Berucksichtigung der Schriften Tertullians,* Berlin, 1933; C. de L. Shortt, *The iniluence oi Philosophy and the* Mind *oi Tertullian,* Londra, 1933; R". D. Sider, Ancient Rhe-ioric *and the Art ol Tertullian,* Oxford, 1971 j H. von Soden, *Der Lateinische Paulustext bei Marcion urld Tertullian in Festgabe A. Jullicher,* Tiibingen, 1927, p. 229—281 ; M. Spannent, Le *stoicisme des Peres de l'Eglise, de Clement de Rome ă Clement d'Alexandrie,* Patristica Sorbonensia 1, Paris, 1957 j J. K. Stirnimann, Die *Praescriptio Tertullians im Lichte des romischen Rechts und der Theologie,* Paradosis 3, Friburg, 1949 f Gosta Thornell, *Studia tertullianea* II (1921), III (1922), IV (1926); Uppsala; J. Tixeront, *Tertullien moraliste,* în *Melanges de Patrologie et d'Histoire des dogmes,* Paris, 1921, p. 117—152 şi *Histoire des dogmes,* voi. I, ed. IX-a, 332 sq.; Paris, 1922; E. Underhill, *The Mystik way. A Psychological study in christian origins,* London, 1914; P. G. Verweijs, *Evangelium und neues Gesetz in der ăltesten Christenheit bis aui Marcion,* Utrecht, 1960); P. Witton, / *concetti giuridici nelle opere di Tertulliano,* Roma, 1924; I. P. Waltz, *Pour l'etude de Tertullien,* Musee Belge, 25, 1921; Zăvoianu Corneliu, *Apărarea creştinilor lăcută de Tertulian în Apologia sa,* în

«Glasul Bisericii», nr. 5—6, 1976; G. Timmermann, *Die hermeneutische Prinzipien Tertulliani's,* Viena, 1937.

LISTA CRONOLOGICĂ A OPERELOR LUI TERTULIAN PĂSTRATE PINA ASTĂZI:

I. *Perioada catolică*

1. Ad Martyres	**197 (februarie martie)**	**Morală**
2. Ad Nationes	**197 (după februarie)**	**Apologetică**
3. Apologeticum	**197 (sfîrşitul anului)**	**Apologetică**
4. De testimonio animae	**197—200**	**Apologetică**
5. De spectaculis	**cam 200**	**Morală**
6. De praescriptione haereticorum	**cam 200**	**Controversă**
7. De oratione	**200—206**	**Morală**
8. De patientia	**200**	**Morală**
9. De Baptismo	**200**	**Sacramente**
10. 'De Poenitentia	**200**	**Sacramente**
11. Adv. Hermogenem	**200**	**Controversă**
12. Adv. Judaeos	**200**	**Apologetică**

II. *Perioada semi-montanistă*

13. De virginibus velandis	**cam 206**	**Morală**
14. Adv. Marcionein	**(207—208 ptr. cărţile I—IV, 208—211 ptr. cartea V)**	**Controversă**
15. De pallio	**209**	**Morală**
16. Adv. Valenitinianos	**208—211**	**Controversă**
17. De carne Christi	**208—211**	**Controversă**
18. De resurrectione carnis	**208—211**	**Controversă**
19. De anima	**208—211**	**Controversă**
20. De exhortatione castitatis	**208—211**	**Sacramente**
21. De corona	**211**	**Morală**
22. De- idololatria	**211—212**	**Morală**
23. Scorpiace	**211—212**	**Morală**
24. Ad Scapulam	**212 (sfîrşit)**	**Apologetică**

III. *Perioada montanistă*

25. De fuga in persecutione	213	Morală
26. Adv. Praxeam	după 213	Controversă
27. De monogami a	după 213	Sacramente
28. *De* jejunio	după 213	Morală
29. De pudfcitla	217—222	Sacramente

Scrierile lui Tertulian se referă la patru teme principale :

1. Apărarea creştinismului (5 scrieri *apologetice);*
2. Lupta împotriva ereziei (8 tratate de controversă.) ;
3. Morală şi virtuţi creştine (12 tratate);
4. Disciplina sacramentală (6 tratate).

Iată titlul a şapte scrieri pierdute ale lui Tertulian: 1. *Liber ad amicum Philo-sophum* (înainte de 197) j 2. *De censu animae* (200—206) \ 3. *Adv. Apellelacos* (200— 206); D. De *iato* (200—206); 5. *De Paradiso* (200—206); 6. *Despre fidelium* (200—206); 7. *De extasi* libri VII (după 213).

Acest tabel a fost făcut de A. d'Ales, *La Theologie de Tertulian* şi retuşat de F. Cayre, op. *cit.,* supra, p. 223—224 şi nota 1, de la aceeaşi pagină.

TERTULIAN

APOLOGETICU
L

INTRODUCERE

Activitatea apologetică a lui Tertulian, primejdioasă pentru el — jurist sau retor, nu se ştie —, a început cu prilejul noii persecuţii a creştinilor din anul 197 ordonată de Septimiu Sever. Era alt val ucigător, după cele declanşate de Nero, apoi de Domîţian, de Traian şi de Marcu Aureliu şi alţii, amintiţi sau nu mai sus.

O lege specială oribilă prin absurditatea ei (edict sau senatus-con-sult), emisă de nebunul Nero după ce dăduse foc Romei (cap. IV, 4 şi V, 3 din Apologetic), interzicea creştinismul sub pedeapsa cu moartea: «Nu vă e permis să existaţi!» *Rescriptul lui Traian din 212, confirmat de al lui Marc Aureliu în 177, menţineau această lege Împotriva celor care nu se lepădau de credinţă, nici după cele mai groaznice chinuri. S-au râspîndit pe seama creştinilor cele mai odioase calomnii, reînnoite şi amplificate cu timpul: se adunau în locuri ascunse unde săvirşeau un omor ritual, ucigînd un copil ca să-i soarbă sîngeie şi să participe la orgiile care urmau între fraţi şi surori după un ospăţ comun (Apoi. VII— IX). Ei se rupeau de ceilalţi cetăţeni, nevoind să jertfească zeilor şi împăraţilor, care au dat puternicul imperiu roman şi-1 menţineau, şi nepar-ticipind la manifestările publice din circuri şi amfiteatre. Credinţa lor era ridicolă, ca adorînd un cap de măgar, ori crucea (XVI, 12) şi morala lor sălbatică, ca incestuoşi şi homicizi (II, 4). Plebea, din interes ori convinsă, îşi manifesta public oroarea faţă de creştini, li linşa şi le dezgropa cadavrele aruncîndu-le la clini (XXXVII, 2), ori strigînd pe străzi:* «La Iei cu creştinii» *(XL,* 1, *2).*

După persecuţiile de la începutul domniei lui Commodus (176—192), ele au fosf reluate cu mai mare furie sub *Septimiu* Sever. *Biserica din Africa avea o organizaţie puternică, cu peste şaptezeci de episcopi şi cu o vitalitate pe care o manifestaseră cei doisprezece martiri din Scillium, care n-au primit la 17 iulie 180 să li se amine execuţia, voind astfel să* se *unească cu Domnul, îndată după cei patru mucenici din Madama, executaţi cu cîteva zile mai înainte.*

Închisorile Cartaginei gemeau de creştini. Ei n-aveau dreptul la apărare; existenţa şi numele lor erau crime împotriva umanităţii şi a imperiului (II, 19, 20). In numele şi în locul lor, le-a luat apărarea Tertulian, scriind la începutul persecuţiei lui Septimiu Sever trei apologii: Către Martiri, *prin care întărea curajul lor,* Către Naţiuni, *prin care îi apăra violent împotriva paginilor şi* Apologeticul, adică *apărarea lor sub îorma unui imens proces sau pledoarii juridice, în lipsa creştinilor, care n-aveau dreptul s-o facă. El se adresează guvernatorilor de provincii, fâcîndu-le un rechizitoriu sever pentru nedreptatea pe care o comit faţă de cei mai loiali cetăţeni ai imperiului, care se roagă pentru înalţii demnitari, au adevărata credinţă şi morala cea mai curată, şi totuşi sînt supuşi exterminării de nişte criminali, imorali şi răi cetăţeni, pe baza unor legi false şi mincinoase, nevalabile deci din punct de vedere legal, întemeindu-se pe simple calomnii odioase.*

Planul *acestei opere, celebră în toate veacurile creştine care au urmat, prin cuprinsul ei şi prin curajul autorului, care a uimit pe toţi cititorii creştini, este de asemenea interesant*[1]*. Tertulian face începutul* (exordiul) *acestui rechizitoriu cu formularea adevărului că judecătorii nu voiau să asculte apărarea creştinilor şi de aceea erau osîndiţi pentru religia lor adică pentru numele de creştin, făcîndu-se astfel un «război al numelui» (I, II). Dreptatea cere casă fie ascultaţi creştinii, fiind nevinovaţi -, altfel, pâgînll sînt adevăraţii criminali, care-i ucid fără măcar să-i audieze (III, IV, 1). In versetul următor Tertulian arată că crimele care se impută creştinilor sînt de două feluri: secrete şi publice. Le va discuta pe rînd.*

Dar mai înainte va discuta valoarea legii oribile care interzice religia creştină: nu vă este îngăduit să fiţi creştini! (IV, 4). Ce autoritate poate avea o prescripţie impusă fără nici o cercetare prealabilă unor cetăţeni onorabili ? Căci, în principiu, o lege nu trebuie să depindă de bunul plac al unui legislator ; în acest caz ea este tiranică şi trebuie abrogată (IV, 3—5). De fapt legislatorii s-au putut înşela adesea şi legile lor au putut fi abrogate (IV, 6—9). Acesta este

1. Vom rezuma aici acest plan expus pe larg de Jean-Pierre Waltzing !n op. *cit., Teituiien, Apologetique, texte etabli et traduit avec la collaboration de Albeit Severyns, în* «Col. des Universites de France, publiee sous le patronage de l'Association Guillaume Bude», troisieme tirage, Paris, 1971, p. XXXIX—LI. înaintea lui, Pierre de Labriolle scosese în relief părţile cele mai caracteristice ale Apologeticului în a sa *Histoire de la Litterature chretienne,* v. ed. Il-a, Paris, 1924, p. 94—100. Eliodor Constantinescu, prof. la Seminarul din R. Vîlcea, a refăcut pe larg aceste rezumate în pag. 27—44 ale cărţii sale : *Tertulliani Apologeticum,* trad. din latineşte după textul latin complet al lui Jean-Pierre Waltzing (R. Vîlcii, 1930), şi anume după ediţia Il-a, din 1929.

cazul unei legi nedrepte şi absurde împotriva numelui de creştin (IV, 10—13). De aceea mulţi împăraţi buni nu le-au aplicat (V). Dealtfel se ştie că romanii au anulat prin uitare multe legi şi instituţii naţionale (VI).

Rămîne deci ca să se facă dovada că învinuirile groaznice aduse creştinilor sînt calomnii odioase pentru ca această lege a prescripţiei creştine să cadă.

Prima categorie de *acuzaţii constă in* actele secrete *sau* crime rituale : *uciderea de copii nou născuţi spre a le bea sîngele şi ospăţul cu orgii incestuoase (VII—VIII). Oricît de absurde erau aceste calomnii, Tertulian nu le neglijează pentru că ele au avut un mare răsunet în societatea* ***pagină.*** *De aceea, el răspunde violent, arătînd că astfel de crime au fost şi mai sînt încă săvîrşite de păgîni, dar niciodată de creştini (IX).*

Actele publice *erau de o importanţă mult mai mare în procesele creştinilor. Ele cuprindeau trei mari categorii de crime, din ce* ***in*** *ce mai mari:* Sacrilegiul, crima împotriva împăratului şi duşmănia împotriva statului şi a societăţii.

I. Sacrilegiul *(X—XXVII) consta în vina de* a nu onora pe zei şi de a nu le aduce sacrificii. *Tertulian recunoaşte aceasta şi o justifică prin neexistehţa zeilor. Ei au fost oameni, proclamaţi zei după moarte. Faptele bune care li se atribuie nu sînt obligatorii, deoarece mulţi alţii au săvîrşit astfel de fapte (XI); statuile lor sînt materie inertă, nesimţitoare la laudă şi la insulte (XII). De aceea, înşişi* ***paginii*** *îi neglijează şi* ***îi*** *dezonorează în scrieri, teatre, în circuri şi chiar în temple ; exemplele abundă (XIII—*XV*). Ca atare şi creştinii adoră adevărul şi resping minciunile.* ***Ei*** *nu se închină la un cap de măgar, la un lemn, la soare (XVI),* ***ci*** *lui Dumnezeu Cel Unul, făcătorul lumii (XVII), despre existenţa căruia mărturisesc Scripturile Sfinte (XVIII—XX). Creştinii se deosebesc de iudei prin aceea că adoră pe Dumnezeu prin Iisus Hristos cel Unul-Năs-cut (XXI), care a pătimit şi a înviat pentru oameni şi a cărui dumnezeire o atestă demonii exorcizaţi de El din oamenii pe care vor să-****i*** *piardă (XXII—XXIII). Adorînd minciuna şi împiedicînd şi pe alţii de la adevărata religie,* ***paginii*** *se dovedesc a fi neevlavioşi şi nereligioşi. Creştinilor li s-a răpit libertatea religioasă, de care pe nedrept se bucură numai* ***paginii*** *(XXIV). La replica acestora că zeii au făcut mărirea Romei, Tertulian răspunde: nu zeii, ci adevăratul Dumnezeu la care se închină adevăraţii credincioşi (XXV—XXVI).*

Concluzia logică este că creştinii nu trebuie învinuiţi că nu se închină unor zei care nu există. Cinstirea lor s-ar adresa, dealtfel, demonilor, care îndeamnă pe păgîni să prigonească pe creştini.

II. A doua categorie de acte publice *constă* în crima împotriva împăratului *(XXVIII—XXXVI). într-adevăr, creştinii nu sacrificau zeilor pentru împărat şi nu aduceau «omagiile divine» care constituiau «religia imperială» : jurămîntul pe «geniul Cezarilor», tămîierea statuii lor, numele de Dumnezeu ce i se atribuia, sărbătorilor imperiale (XIII, 8—*

XXVIII). Tertulian răspunde că creştinii nu aduc jertfe împăratului şi nu-1 omagiază prin zei, pentru că zeii nu există şi sînt neputincioşi. Ei se roagă, însă, pentru împărat Dumnezeului celui adevărat, nu se asociază la mişcări care tulbură ordinea de stat (potrivit poruncii categorice a Sfintei Scripturi (XXIX—XXXI). Nu se jură pe geniul împăratului (XXXII) şi nu-i dau numele de zeu (XXXIII) ori «Dominus» (XXXIV), fiindcă este om şi numai lui Dumnezeu Cel Unul I se cuvin anumite nume ; iar cel ce zeifică pe împărat fiind încă în viaţă, îi grăbeşte moartea, căci atunci va deveni zeu, după credinţa păgînă cea mincinoasă.

Iar cînd nu participă la serbările date în cinstea împăratului, fac aceasta în sinceritate şi de bună credinţă. într-adevăr, ei sărbătoresc pe împărat prin rugăciuni către Dumnezeu şi prin bunele lor sentimente loiale ,• pe cînd *paginii îl cinstesc în public, dar în acelaşi timp complotează pentru uciderea lui, consultînd stelele şi magii în acest scop.*

în acel moment Septimiu Sever urmărea pe complicii complotiştilor Albinus şi Niger (XXXV—XXXVI).

III. A treia categorie de învinuiri *adusă creştinilor era pretinsa lor* duşmănie .împotriva Statului şi a societăţii păgîne fXXXVJJ—*XLV). Răspunsul lui Tertulian este categoric negativ, amintind că creştinii nu fac nici un rău nimănui, nu se răzbună, nu complotează, deşi ar putea s-o facă, fiind numeroşi (XXXVII). Ei nu tulbură statul cu asociaţii ilicite, ci se unesc numai în scopuri religioase şi caritabile (XXXVIII—XXXIX). Nu ei sînt cauza nenorocirilor publice, ci păgînii, care atrag mînia lui Dumnezeu prin fărădelegile lor şi alături de ei le suportă ca avertismente şi creştinii (XL—XLI). Nu este adevărată nici învinuirea că creştinii ar fi nefolositori societăţii, ba chiar păgubitori din punct de vedere material (XLII). Tertulian replică la aceasta în modul cel mai aspru şi amar, spunlnd printre altele, că paginii sînt duşmanii societăţii, arătîndu-se zgîrciţi pînă şi în ofrandele aduse zeilor şi îinşelînd fiscul; creştinii nu avantajează, e adevărat, pe vînzătorii de carne vie, pe asasini, otrăvitori, haruspicii, ghicitori, cititori în stele (XLIII). Iată de ce păgînii fac o mare greşeală trimiţînd la moarte atîţia drepţi nevinovaţi şi folositori. Creştinii ştiu că la judecata din urmă vor da socoteală de slujirea lui Dumnezeu şi a aproapelui* ■, *de aceea numai ei sînt nevinovaţi din acest punct de vedere (XLIV—XLV).*

Tertulian şi-a încheiat misiunea. Totuşi, mai adaugă la ea un punct foarte important despre modul în care este evaluată credinţa creştină care e pusă la egalitate cu filosofiile omeneşti, ba încă e *şi ridiculizată, ca atare. Dar pe filozofi* ***paginii*** *nu-i ucid ca pe creştini. Or, creştinismul este evident superior oricărei filozofii, atît din punct de vedere al descoperirii adevărurilor dumnezeieşti cît şi*

din acela al moralei (XLVI). Cele asemănătoare la filozofi au fost luate din Scripturi şi falsificate de ei (XLVII). Tertulian respinge obiecţiile pe care le aduceau păgînii împotriva învierii, judecăţii de apoi, răului şi iadului (XLVII, 12—14 ; *XLVIII).*

Concluzia care se impune este că credinţa creştină nu face decît bine şi, ca atare, cei care o trăiesc nu trebuie ucişi (XLIX, 1—4). Totuşi, plebea păgînă batjocoreşte pe creştini iar judecătorii îi fac pe plac. Creştinii, însă, preferă să moară în chinuri, decît să se lepede de Dumnezeu. Groaza morţii se preface pentru ei în biruinţă, fiindcă le aduce bucuria de a sluji lui Dumnezeu şi cucerirea vieţii veşnice (XLIX, 4—6 şi L, 1—2).

Eroismul păgîn este glorificat de urmaşi prin statui şi scrieri spre veşnică amintire. E un fel de reînviere, care e *ridiculizată la creştini de păgîni. Gestul tragic al tinerei creştine, osîndită la o casă de necinste a arătat că imoralitatea crasă este socotită de creştini mai groaznică decît moartea. Rafinata cruzime a paginilor nu le este de folos, sîngeie creştinilor fiind sămînţa care-i înmulţeşte în mod miraculos* (X„ 3—*13).*

Tertulian îşi termină capodopera cu descrierea zguduitoare a apropiatei convertiri, strigînd către păgîni: «cine, oare, la priveliştea ei, nu se simte zguduit în dorinţa de a cerceta ce este în fond acest lucru ? Cine, odată ce 1-a cercetat, nu-şi îndreaptă paşii spre ei şi, cînd s-a apropiat, nu doreşte să pătimească pentru ca să poată răscumpăra întreaga mulţumire a lui Dumnezeu, să primească de la El toată iertarea în schimbul sîngelui vărsat ? Toate păcatele se răscumpără prin această suferinţă. De aceea şi noi vă aducem pe dată mulţumiri pentru sentimentele voastre. Aici stă contradicţia între lucrurile divine şi cele umane, în timp ce voi ne osîndiţi, Dumnezeu ne mîntuieşte!» (L, 15—16).

Aşa cum a presimţit şi Tertulian, Apologeticul n-a avut ecou în sufletele contemporanilor păgîni, dar a avut de la început un răsunet extraordinar în sufletele creştinilor. «Apologeticum» şi «Prescripţia» au forţat dintru început Biserica să ierte greşeala lui Tertulian — montanismul — si *să-1 menţină între fiii ei iubiţi.*

Traducerea în greceşte a Apologeticului său 1-a făcut iubit şi admirat şi în lumea creştină răsăriteană. Fericitul Ieronim scria despre el, la începutul veacului al treilea că africanul Tertulian se bucură de o faimă mare în toate Bisericile creştine. A fost citit şi folosit în toate vremurile. Bossuet 1-a citat des, iar Chateaubriand îl elogiază cu mare entuziasm, socotindu-1 foarte modern şi «cu *trăsături sublime» pentru «predica creştină»* [2]. *E publicat, în continuare, şi astăzi.*

Apologeticul s-a bucurat de multă publicitate şi în româneşte.

LITERATURA

E d i ţ i i : Pînă în secolul al XVIII-lea s-a crezut că există da la Tertulian două ediţii de manuscrise ale Apologeticului, aşa cum a stabilit Sigebert Havercamp, în ediţia sa din 1718 a Apologeticului (publicată la Leyda), pe baza deosebirilor de stil şi chiar de gîndire. Una dintre aceste tradiţii, *comună tuturor scrierilor* lui Tertulian e reprezentată de vreo treizeci de manuscrise şi a fost baza unică a tuturor ediţiilor Apologeticului pînă la ediţia asupra lui Tertulian din 1637, a lui Rigaltius, ba chiar pînă la aceea a lui Rauschen asupra Apologeticului, din 1906 şi 1912. De aceea se numeşte *tradiţia comună.* Din cele treizeci de manuscrise în pergament, textul cel mai bun s-a stabilit pe temeiul frumosului manuscris în pergament, numit *Parisinus* (P din secolul al X-lea), susţinut pe alocurea de manuscrisul, tot în pergamen,t, *Montepessulanus* (M din secolul al Xl-lea), desfigurat de multe greşeli datorate copiştilor.* .

A doua tradiţie de manuscrise, numită *cea specială,* fiindcă cuprindea numai *Apologeticul* şi *Împotriva Iudeilor,* este reprezentată de un singur manuscris descoperit la mînăştirea Fulda (de unde numele de *Codex Puldensis),* datînd, pare-se, din secolul al IX-lea. El s-a pierdut, dar a fost descoperit în 1584 de Francisc Modius şi, trecînd din mînă în mînă, a fost tipărit de Francisc Iunius în 1596.

Revizuirea de pînă acum a manuscriselor a arătat că manuscrisul a păstrat textul cel mai curat. Acest text a fost publicat după studii îndelungate de învăţatul Jean-Pierre Waltzing, din Louvain, în 1910, în 1929, şi, în a III-a ediţie, în 1971. Părerea de la început a învăţaţilor că Tertulian ar fi publicat două ediţii deosebite se dato-reşte greşelilor făcute de copişti şi uneori micilor comentarii ale cititorilor entuziasmaţi sau indignaţi.

P r i n c i p a l e l e e d i ţ i i sînt *Migne, P.L.*, I, 257—536 şi altele mai vechi sau mai noi, cea mai bună fiind cea amintită de noi a lui Waltzing. Iată alte ediţii citate de el: De la Barre, *R. L. Edition de Tertullien,* Paris, 1580 (citat *Barraeus);* Gesner, I. M. în G.-H. Schaefer, ediţia *Scrisori ale lui Pliniu,* Leipzig, 180 g., p. 565; Harţei W., *Patristische Studien,* II, Viena, 1890, *Sitzungsber. aer W/ienner Akademiae,* voi. 120; Havercamp S., Ediţia *Apologeticului,* Leyda, 1718; Heinze R., *Tertullians Apologeticum,* Leipzig, Teubner, 1910*; Ber. iiber der Verh. der săchs. Ges. der Wiss.,* LXII, p. 279—490 j Heraldus, Ediţie a *Apologeticului,* Paris, Plantin, 1613, Tunius & Fr. du Son; *Ediţie a lui Tertulian,* Franeker, 1597; Legarde P., *Abh. der Ges. der Wiss, zu Gott,* XXXVII, 1891, p. 77—84; Loefstedt E., *Kritische Bemerk. zu Tert. Apolog.,* Lund, Gleerup, 1918, 118 p.; Modius (Fr. de Maudae), *In Tertull. Apoi. lectiones variae* (în continuarea ediţiei lui Junius); Oehler Fr., Ediţia *Apologeticului,* Halle, Anton, 1849; Rauschen G„ Ediţia *Apologeticului,* -Bonn, Hanstein, 1906 şi 1912.; Rhenanus Beatus, Ediţia lui *Tertulian,* Bale, Froben, 1521; ed. 3-a, 1539 ; Rigaltius (Rigault N.). Ediţia lui *Tertulian,* Paris, 1634; Van der Vliet J., *Studia ecclesiastica,* I. Leyda, Brill. 1891.

I n l i m b a r o m â n ă : amintim ediţia şcolară a lui Ion Dianu, *Apologeticum,* cu o introducere şi note explicative, ed. IH-a (din publicaţiile «Casei Şcoalelor», 1922); de asemenea prof. Dr. Eliodor Constantinescu, *Tertulliani Apologeticum,* traducere, introducere generală (I) şi specială (II), împărţire, rezumat.

S t u d i i s p e c i a l e : *Cuvîntul înainte* al prof. Jean-Pierre Waltzing la cele trei ediţii ale *Apologeticului* trebuie pus pe primul plan; după el amintim Introducerea prof. Eliodor Constantinescu. La acestea mai adăugăm cîteva străine: A. d'Ales, La *Theologie de Tertullien,* Paris, 1905; P. Allard, *Histoire des Persecutions pendant*

2. Fr. Rene de Chateaubriand, Gen/e *du Christianisme,* cartea III-a, cartea IV-a, cap. II, Paris, 1931, p. 22—23.

ies *deux premiers* sfec/es, cit. supra; A. Aymard, J. Auboier, Rome *et l'Empire,* Paris, 1954; M. Baney, *Some reîlections o f Life in North Africa in the writings o f Tertullian,* Washington, 1948 j E. Buonaiuti, *II Cristianesime nell'Africa Romana,* Bari, 1928; C. Becker, *Tertullians «Apologeticum» Wederden und Leistung,* Miinchen, 1954; R. Braun, *Deus Christianorum. Recherches sur le vocabulaire doctrinal de Tertullian.* Publication de la Faculte des Lettres et sciences humaines d'Alger 41, Paris, 1962; H. Canfîeld, *The early Persecutions o f the christians,* N.Y., 1912 j Mgr. Freppel, *Tertullien,* Paris, Retaux-Bray, 1877; A. Hamman, iPn'eres des *premiers chretiens,* (Club du Livre religieux, 1957); G. Lapeyre et A. Pellegrin, *Carthage latine et chretienne,* Paris, 1950; Marc Lods, *Coniesseurs et martyrs,* Neuchâtel, 1958; E. de Moreau, *Le nombre des martyrs des persecutions romaines,* în «Nouvelle revue th^ologique», 73, Paris, 1951 ; Decarie, *Le paradoxe de Tertullien* dans V.C. 15, 1961 ; R. D. Sider, *Ancient Rhe-toric and the Art ol Tertullian,* Oxford, 1971 ; M. Spanent, *Le Stoicisme des Peres de l'Eglise,* de Clement d'Alexandrie (Patristica sorbonensia 1), Paris, 1957; G. Ch. Picard, *La civilisation de l'Afrique romaine,* Paris, 1959 ; E. Rapisarda, *L'Angelo della morte in Vergilio e in Tertulliano ; Melanges Herescu,* Roma, 1964; Acta *philologica III;* J. Turmei, *Tertullien, (La pensee chretienne),* ed. III, Paris, 1905; J. P. Waltzing, *Le crime rituel reproche aux chretiens du Il-e siecle,* în «Bulletins de l'Academy royala de Belgique, classe des Lettres», 6 mai 1925; ed. H-a, 1906, Liege; J. Zeiller, *Les grandes persecutions de milieu du IlI-e siecle,* în «Histoire de l'Eglise», publicată de Fliche şi Martin, Paris, 1946.

M a n u a l e l e de Patrologie, *articolele* din Dicționarele teologice şi nenumărate articole din toate timpurile dau caracterizări şi evaluări.

în r o m â n e ş t e : *'Patroiogia* de Pr. Prof. Ioan Coman (amintită); Eliodor Constantinescu, *Tertulliani Apologeticum,* trad. şi *Introducere,* R. Vîlcii, 1930; I. Dianu, *Apologeticum,* ed. III-a (din publicațiile «Casei Şcoalelor», 1922).

APOLOGETICUM *

I.

1. Dacă nu vă e permis, demnitari ai imperiului roman, care împărțiți dreptatea în văzul tuturor şi-n locul cel mai înalt al cetății, să cercetați pe față şi să vedeți care este adevărul în cauza creştinilor, dacă numai atunci cînd e vorba de creştini autoritatea voastră se teme, ori îi e ruşine să cerceteze în public cu tot respectul dreptății; dacă, în sfîrşit, ceea ce s-a întîmplat acum de curînd, duşmănia împotriva religiei noastre, sporită peste măsură prin denunțurile particulare, a închis calea oricărei apărări, să-i fie permis atunci adevărului să pătrundă pînă la urechile voastre măcar pe calea tăcută a scrierilor, ce nu pot glăsui[1]. 2. Adevărul nu se roagă de nimic în sprijinul cauzei sale, fiindcă nu se miră de condiția existenței sale. El ştie că trăieşte ca un străin pe acest pămînt, că între străini îşi găseşte uşor duşmani, pentru că familia, locuința, speranța şi buna lui cinstire se află în ceruri. El cere un singur lucru: să nu fie condamnat fără a fi cunoscut[2]. 3. Ce au de pierdut aici legile voastre care sînt atotputernice în imperiul lor, dacă adevărul este ascultat ? Oare puterea lor va străluci mai mult dacă ele osîndesc adevărul, neîngăduindu-i cel puțin să se apere ? Căci dacă-1 condamnă fără să-1 asculte, pe lîngă ura din cauza nedreptății lor, îşi vor atrage bănuiala că o fac în mod deliberat, nevoind să asculte ceea ce n-ar putea condamna dar ar asculta. 4. Aşadar, vă acuzăm în primul rînd de ura nedreaptă pe care o aveți împotriva numelui de creştin [s]. Această nedreptate este îngreunată şi combătută chiar de ceea ce ar părea s-o scuze, adică de neştiința voastră. într-adevăr, ce poate fi mai nedrept decît ca oamenii să urască un lucru pe care nu-1 cunosc, chiar dacă acesta ar fi demn de ură ? Numai atunci ar merita ura, cînd s-ar şti că e meritată. 5. Lipsind cunoaşterea faptului, cum s-ar putea susține această îndreptățire a urii, care trebuie să se întemeieze pe fapte, iar nu pe bunul plac ? Aşadar, de îndată ce oamenii urăsc fără să cunoască ceea ce urăsc, de ce

*** Traducere'(după textul latin complet al lui J. Pierre Waltzing, Paris, 1929) de Eliodor Constantinescu (1930), revăzută de David Popescu (1978).**

1. Nevoia apărării publice.

2. Adevărul ignorat e condamnat.

3. Ura față de numele, de creştin.

nu ne-ar fi îngăduit să credem că ceea ce ei urăsc, nu merită ură ? De aici rezultă

şi una şi altă : şi că ei nu cunosc ceea ce urăsc şi că urăsc pe nedrept ceea ce nu cunosc. 6. Dovadă a necunoaşterii, care, în timp ce scuză nedreptatea, de ifapt o condamnă, este aceea că toţi cei ce pînă aici ne urau fiindcă nu ne cunoşteau, de îndată ce au început să ne cunoască încetează de a ne mai urî. Aceştia devin creştini după ce cunosc adevărul şi încep să urască ceea ce au fost şi să se declare de partea a ceea ce au urît, numărul lor fiind atît de mare, cît se poate constata din realitatea însăşi. 7. Se strigă împotriva nt>astră că cetatea este ca şi stăpînită de noi, că sînt creştini pe ogoare, în fortăreţe, în insule, pretutindeni; se consideră o mare nenorocire că toţi, oricare le-ar fi vîrsta, sexul, condiţia, rangul, trec de partea numelui de creştin 8. Şi totuşi nici chiar această situaţie nu-i face să-şi îndrepte mintea spre existenţa unui oarecare bun ascuns. Nu le este permis să fie mai drepţi în bănuielile lor, nu le place să cerceteze mai de aproape. Numai aici curiozitatea omenească stă în amorţire. Ei iubesc ignoranţa, precum alţii se bucură de roadele cunoaşterii. Cu atît mai mult Anacharsis ar fi înfierat pe aceşti ignoranţi care judecă pe cei ce au ştiinţă. 9. Ei preferă să nu ştie, pentru că au apucat să urască. Ceea ce nu ştiu cred mai dinainte că este aşa cum afirmă ei, fiindcă, dacă ar cunoaşte adevărul, nu l-ar mai putea urî. De bună seamă, dacă nu se descoperă nici o pricină temeinică a urii, cel mai bun lucru ar fi ca ei să înceteze a urî pe nedrept; iar dacă s-ar constata că au un motiv îndreptăţit, nu numai să nu slăbească întru nimic ura lor, ci dimpotrivă să stăruie şi mai mult pe calea apucată, pentru gloria dreptăţii însăşi. 10. Dar se poate spune că nu de aceea e bun un lucru pentru că atrage pe mulţi, căci se ştie cîţi oameni sînt atraşi spre rău. Totuşi, dacă un lucru este într-adevăr rău, nici măcar cei stăpîniţi de el nu îndrăznesc să-1 apere ca bun. Natura însăşi a acoperit de teamă şi de ruşine orice rău. 11. jîn sfîrşit, cei răi caută într-adins să stea în umbră, se feresc de a ieşi la iveală, prinşi asupra faptului tremură de frică, acuzaţi, neagă, nici chiar torturaţi nu mărturisesc uşor şi întotdeauna, iar cînd sînt condamnaţi se întristează cu totul, se pornesc împotriva lor înşile, pornirea minţii lor rele o pune pe seama soartei, ori a stelelor. Căci nu vor să fie a lor ceea ce ştiu că e rău. 12. Creştinul însă ce face la fel ? Nimeni nu se ruşinează, nimănui nu-i pare rău decît că n-a fost aşa mai dinainte. Dacă este denunţat se mîndreşte, dacă este acuzat nu se apără ,• este interogat, mărturiseşte totul de la început, este condamnat, aduce mulţumiri. 13. Ce fel de rău este acesta, care n-are nimic din însuşirile răului : teama, ruşinea, prefăcătoria, căinţa, jeluirea ? Ce rău este acesta, de care cel învinuit se bucură, pentru care învinuirea este ceva dorit, iar pedeapsa o victorie ? N-ai putea s-o numeşti nebunie tu, care ţi-ai pus în minte să n-o cunoşti ?

n.

1. Dacă, în sfîrşit, este sigur că noi sîntem nişte criminali, de ce sîntem criminali, cînd pentru aceeaşi vină ar trebui să existe acelaşi tratament ? 2.

4. Războiul numelui şi cerşirea minciunii.

5. Este vorba de scrisoarea scriitorului Pliniu cel Tînăr, guvernatorul provinciei Pontului, şi de răspunsul lui Traian, plin de contradicţii.

Oricum am fi socotiți, alții la fel ca noi se pot folosi şi de gura lor proprie şi de avocați cu pjată pentru a-şi dovedi nevinovăția. Li se dă dreptul de a răspunde, de a face obiecții, fiindcă nu este permis în nici un caz să fie condamnat cineva neascultat şi fără putința de a se apăra. 3. Numai creştinilor însă nu le este întru nimic îngăduit să spună ceva să-şi lămurească pricina, să-şi apere dreptatea, să împiedice pe judecător de a fi nedrept. Dimpotrivă, se aşteaptă numai ceea ce e necesar pentru a alimenta ura publică : mărturisirea numelui, nu exami- ■ narea crimei. 4. Cînd este vorba despre oricare alt învinuit, chiar dacă el a mărturisit că este ucigaş, pîngăritor de lucruri sfinte, incestuos sau duşman public (ca să vorbesc de învinuirile pe care ni le aduceți nouă), nu vă grăbiți a da hotărîrea pînă nu cercetați cu de-amănuntul natura faptului, antecedentele, locul, modul, timpul, martorii, complicii. 5. Dar, cînd este vorba despre noi, nimic din acestea [4], deşi ar trebui să ni se smulgă şi nouă, la fel, prin tortură mărturisirea unor crime de care sîntem pe nedrept învinuiți: din cîți copii s-a înfruptat fiecare, cîte incesturi a săvîrşit noaptea, ce bucătari, ce cîini au fost de față. O, cît de mare ar fi gloria acelui magistrat, dacă ar descoperi pe vreunul care să fi gustat din o sută de copii! 6. Dar ştim că împotriva noastră este oprită cercetarea. Căci Plinius Secundus, pe cînd guverna provincia, osîndind pe unii dintre creştini, iar pe alții scoțîndu-i din funcțiile publice, înspăi-mîntat totuşi de mulțimea lor, a cerut sfat de la împăratul Traian [5] ce cale să urmeze pe viitor, mărturisind că în afară de încăpățînarea lor de a nu aduce sacrificii zeilor, n-a aflat nimic altceva cu privire la riturile lor, în afară de faptul că se adună dimineața în zori pentru a-1 cînta pe Hristos ca pe un zeu şi pentru a se întări în credința lor, care interzice omuciderea, adulterul, furtul, perfidia şi celelalte fărădelegi. 7. Atunci Traian i-a răspuns că acest soi de oameni nu trebuie urmăriți, dar că trebuie să fie pedepsiți dacă sînt deferiți justiției. 8. O, sentință ciudată, izvorîtă numai din necesitate ! Spune că nu trebuie urmăriți, ca şi cum ar fi nevinovați, şi totuşi cere să fie pedepsiți, ca şi cum ar fi vinovați. Cruță şi loveşte, se preface că nu observă, dar pedepseşte. De ce te amăgeşti, justiție, p.e tine însăți ? Dacă pedepseşti, de ce nu cercetezi, iar dacă nu cercetezi, de ce nu achiți ? Pentru urmărirea tîlharilor în toată provincia stau rînduite posturi militare ,• împotriva celor învinuiți de crimă față de împărat şi împotriva duşmanilor publici orice om este un soldat, iar cercetarea se întinde pînă la complici şi pînă la martori. 9. Numai pe creştin dacă nu$_a$ e permis a-1 cerceta, îl poți tîrî însă în fața judecății, ca şi cum cercetarea n-ar urmări acelaşi lucru pe care-1 urmăreşte şi aducerea în fața justiției. Astfel voi osîndiți un om adus la judecată, pe care nimeni ri-a voit să-1 cerceteze, care, după părerea mea, a meritat pedeapsa nu pentru că este vinovat, ci pentru că a fost descoperit fără să trebuiască a fi cercetat. 10. Dar nu respectați față de noi procedura ce se urmează în judecarea crimelor şi prin aceea că, pe cînd ceilalți acuzați care neagă sînt puşi la tortură ca să mărturisească, în schimb creştinii sînt torturați ca să tăgăduiască, pentru că dacă numele de creştin ar fi o crimă noi l-

am tăgădui şi atunci aţi avea de ce să recurgeţi la torturi ca să mărturisim. Căci nu de aceea socotiţi că aţi fi încredinţaţi că ele se deduc din mărturisirea numelui de creştin, voi care zilnic, cînd un ucigaş îşi mărturiseşte crima, îl siliţi totuşi prin chinuri să spună împrejurările crimei, deşi ştiţi că este un ucigaş. 11. Şi ceea ce e mai pervers, de îndată ce deduceţi crimele noastre din simpla mărturisire a numelui de creştin, ne constrîngeţi prin chinuri să ne lepădăm de el, pentru ca apoi, tăgăduind numele să făgăduim şi nelegiuirile pe care le-aţi implicat în însăşi mărturisirea acestui nume. 12. Dar poate că nu voiţi să pierim noi cei socotiţi de voi aşa de răi. Căci obişnuiţi să spuneţi unui asemenea ucigaş : «tăgăduieşte» şi porunciţi să fie sfîşiat ca pîngăritor al zeilor dacă persistă a se declara creştin. Dar dacă nu procedaţi tot astfel faţă de cei vinovaţi, înseamnă că pe noi ne socotiţi în afară de orice vină, de vreme ce nu voiţi ca nişte oameni oarecum dintre cei mai nevinovaţi să se încăpăţîneze în acea mărturisire, pe care ştiţi că trebuie s-o osîndiţi din necesitate, iar nu pentru că aşa ar cere dreptatea. 13. Strigă omul: «Sînt creştin». El spune că este, tu vrei să auzi ce nu este. Voi, care sînteţi ,puşi să stoarceti adevărul, numai de la noi vă străduiţi să culegeţi minciuna! «Acestea sînt, zice creştinul acuzat, ce mă întrebi dacă sînt ? De ce mă chinui în dispreţul legilor ? Eu mărturisesc şi tu mă chinui; ce-ai face dacă aş nega ?» Desigur, altora care ar nega nu le-aţi da aşa uşor crezămînt; iar pe noi, dacă am tăgădui,

ne-aţi crede îndată. 14. O astfel de răsturnare a lucrurilor trebuie să vă dea de bănuit, ca nu cumva să fie vreo forţă ascunsă care să vă pornească împotriva tuturor i'c,rmelor, împotriva felurilor de judecată şi chiar a legilor înseşi. Căci, dacă nu mă înşel, legile poruncesc ca răufăcătorii să fie descoperiţi, iar nu ascunşi, iar cei ce au mărturisit să fie osîndiţi, iar nu achitaţi. Aceasta glăsuiesc hotărîrile senatului şi edictele principilor. Această putere, care vă este dată s-o îndepliniţi, trebuie să fie omenoasă, nu tiranică. 15. Numai la tirani chinurile erau întrebuinţate în locul pedepselor, pe cînd la voi nu sînt folosite decît pentru cercetări. Aplicaţi această regulă a voastră pînă la mărturia trebuitoare, dar, dacă ea vine de la sine mai dinainte, nu mai are rost tortura, ci trebuie să se treacă la sentinţă ,• cel vinovat trebuie să-şi capete pedeapsa meritată, iar nu să fie scos din cauză. 16. La urma urmei, nimeni nu caută să-1 achite pe'cel vinovat, căci n-are voie să facă aceasta. De aceea nici nu e silit cineva să nege. Pe creştin îl socoteşti om vinovat de toate fărădelegile, duşman al zeilor, al împăraţilor, al legilor, al tradiţiilor, al întregii naţiuni, şi-1 sileşti să nege, ca să-1 absolvi, ceea ce n-ai putea face dacă n-ar nega. 17. Procedezi împotriva legilor [6]. Vrei să nege că e vinovat, ca să-1 faci nevinovat, şi aceasta fără voia lui, fără vreo vină din trecut. De unde această judecată strîmbă, care vă face să nu vă gîndiţi că trebuie crezut mai degrabă cel care mărturiseşte de bună voie decît cel ce e constrîns să nege, sau că, silit să nege, n-a făcut aceasta în mod sincer şi că, achitat după plecarea din tribunalul vostru, va rîde de pornirea voastră, rămînînd creştin ca mai înainte

6. Procedura împotriva legilor.

? 18. Aşadar, fiindcă în toate privinţele ne trataţi altfel decît pe ceilalţi vinovaţi, urmărind un singur scop: ca noi să ne depărtăm de acel nume (şi ne lepădăm dacă facem cele ce fac necredincioşii), puteţi înţelege că nu o crimă este în cauză, ci un nume, pe care-l urmăreşte o anumită ură, cu un ţel bine definit, în primul rînd ca oamenii să nu caute a cunoaşte cu adevărat ceea ce ei ştiu că de fapt nu cunosc. 19. De aceea ei cred despre noi lucruri care nu se pot dovedi şi nu vor să facă cercetări, ca să nu se constate că nu există ceea ce ei preferă să creadă, pentru a fi condamnat nu pe baza unor crime dovedite, ci prin simpla sa mărturisire, acest nume duşmănit şi urît de ei. De aceea sîntem chinuiţi dacă mărturisim şi pedepsiţi dacă stăruim în mărturisire, fiind în schimb achitaţi dacă negăm, fiindcă lupta se dă împotriva numelui. 20. In sfîrşit de ce treceţi pe lista dsîndiţilor pe creştini numai cu acest nume şi nu cu acela de ucigaş dacă creştinul este un ucigaş ? De ce nu cu acela de incestuos sau orice altceva credeţi că este ? Numai despre noi vă este ruşine sau scîrbă să pronunţaţi şi numele crimelor înseşi ? Dacă prin creştin nu se înţelege un nume de crimă este cu totul absurd să se facă o crimă din acest nume.

III. .

1. Ce să mai spun despre faptul că foarte mulţi cu ochii închişi împing aşa de departe ura lor, încît chiar cînd depun pentru un creştin mărturie favorabilă îi reproşează totuşi acest nume : «Bun bărbat este Gaius Seius, păcat însă că este creştin». La fel spune altul: «Mă mir că Lucius Titus, un bărbat înţelept, s-a făcut deodată creştin». Nimeni nu-şi dă seama că tocmai de aceea Gaius este bun şi Lucius înţelept, fiindcă sînt creştini ,• sau de aceea sînt creştini, fiindcă sînt buni şi înţelepţi. 2. Laudă ceea ce ştiu şi critică ceea ce nu ştiu, iar puţinul pe care-l ştiu îl compromit prin neştiinţa lor, cînd mai drept ar fi să judece cele ascunse după probele care se văd, decît să osîndească mai dinainte după probe nedovedite. 3. Alţii, pe cei cunoscuţi mai înainte de acest nume ca oameni de nimic, uşuratici, necinstiţi îi critică fără să-şi dea seama în orbirea lor că-i critică pentru ceea ce de fapt merită laudă. «Ce femeie de viaţă era, ce petrecăreaţă, ce tînăr amabil şi galant, şi iată că s-au făcut creştini». Li se reproşează-astfel îndreptarea lor. 4. Unii, stăpîniţi de această ură, îşi sacrifică propriile interese, mulţumin-du-se să fie păgubiţi, numai să n-aibă acasă ceea ce urăsc. Pe soţia de-venită virtuoasă, soţul, acum nemaifiind gelos, o alungă, pe fiul acum supus, tatăl, mai înainte iertător, îl dezmoşteneşte, pe servul acum credincios, stăpînul, pînă atunci omenos, îl îndepărtează de ochii săi. Oricît se îndreaptă cineva primind acest nume, devine odios. Binele nu este atît de mare cît este ura împotriva creştinilor. 5. Aşadar, dacă există ura împotriva numelui, care poate fi vina numelor ? Cuvintele nu pot fi acuzate decît dacă sună urît, dacă sînt rău prevestitoare, de ruşine, sau de insultă. Dar denumirea de «creştin» după

etimologie vine de la cu-vîntul «ungere». Chiar cînd e pronunţat incorect, chrestianus în loc de christianus, — căci voi nu cunoaşteţi bine acest nume —, el însemnează blîndeţe sau bunătate. Li se urăşte astfel unor oameni nevinovaţi însuşi numele lor nevinovat. 6. Poate că este urîtă religia noastră fiindcă aminteşte de numele întemeietorului ei. Dar ce e rău în faptul că o şcoală impune adepţilor ei denumirea de la numele conducătorului ? Oare filosofii nu sînt numiţi de la creatorii de sisteme filosofice : platonici, epicurei, pitagorei, sau de la locurile de şedere, cum sînt stoicii, academicii ? La fel medicii de la Erasistrat, gramaticii de la Aristarh, sau bucătarii de la Apiciu. 7. Şi totuşi pe nimeni n-a supărat purtarea unui nume transmis de la întemeietor odată cu doctrina. Desigur, dacă cineva dovedeşte că o religie este rea şi întemeietorul ei la fel, va putea dovedi că şi numele este rău, vrednic de ură din pricina vinovăţiei religiei şi a întemeitorului ei; de aceea, înainte de ura numelui trebuie să cunoaşteţi religia după întemeietorul ei, sau întemeietorul după religie. 8. Dar acum, fără nici o cercetare sau lămurire cu privire la religie şi întemeietorul ei, se are în vedere numai numele, se poartă război numelui' şi se condamnă mai dinainte fără o cunoaştere prealabilă a religiei şi a autorului, datorită numelui, fiindcă se numesc astfel, nu fiindcă poartă vreo vină.

■IV.

1. După ce am făcut această introducere pentru a vesteji nedreptatea urii publice împotriva noastră, mă voi ocupa mai departe de cauza nevinovăţiei noastre ; astfel, nu numai că voi respinge învinuirile ce ni se aduc, dar chiar le voi arunca asupra acelora care ne învinuiesc, pentru ca pe această cale să afle oamenii că nu există în creştini nimic din ceea ce ştiu că sînt ei înşişi şi totodată să aibă de ce roşi cînd aduc învinuiri nu zic cei mai răi celor mai buni, ci cei ce le sînt asemenea, cum voiesc şi ei. 2. Voi răspunde de fiecare învinuire în parte, cu privire atît la faptele de care sîntem acuzaţi că le săvîrşim pe ascuns, cît şi la acelea pe care le săvîrşim pe faţă, în văzul tuturor, pentru care sîntem socotiţi drept oameni nelegiuiţi, rătăciţi, vrednici de osîndă şi bătaie de joc [7]. 3. Dar întrucît adevărului care răspunde la toate prin noi i se opune pînă la urmă autoritatea legilor, sub motiv că după legi nu este nimic de cercetat, sau că necesitatea cere să ne supunem legilor mai presus de adevăr, voi sta de vorbă despre legi cu voi, care sîn-teţi apărătorii legilor. 4. In primul rînd, voi opuneţi în virtutea legii acest principiu : «Nu este permis ca voi să existaţi». Şi porunciţi aceasta fără nici o cercetare mai omenească, dîndu-vă pe faţă, din înălţimea cetăţii, violenţa şi stăpînirea nedreaptă, de vreme ce pretindeţi că nu este permis ca noi să existăm pentru că aşa vreţi voi, nu pentru că nu se cuvine ca noi să existăm. 5. Căci dacă de aceea nu vreţi să ne permiteţi existenţa, fiindcă nu trebuie permisă, fără îndoială că nu trebuie permis ceea ce este rău, după cum

7. Acte secrete, acte publice.
8. Legea interzice existenţa religiei creştine, dar trebuie interzis numai cel rău.

trebuie la fel să fie permis ceea ce este bun [8]. Dar dacă eu voi dovedi că este bun ceea ce legea a oprit, oare prin aceasta nu dovedesc că n-au dreptul să-mi interzică existența după cum pe bună dreptate interzice ceea ce este rău ? Dacă legea ta, pe cît

socotesc eu, greşeşte, ea a fost concepută de un om; căci în nici un caz n-a picat din cer. 6. Vă mirați că un om a putut greşi în alcătuirea unei legi, sau că a revenit asupra ei abrogînd-o ? Oare legile lui Licurg n-au fost modificate de către lacedemonieni, care au pricinuit autorului lor atîta obidă, încît singur s-a retras din lume, socotind că este mai bine să moară de foame ? 7. Dar voi înşivă, aducînd zilnic la lumina experienței întunericul vremurilor vechi, oare nu tăiați, nu ciopirțiți toată acea mulțime de legi vechi şi confuze, cu securile cele noi ale rescriptelor şi edictelor voastre de seamă ? 8. Oare Severus, cel mai conservator dintre împărați, n-a abrogat nu de mult absurda lege Papia, care admitea să ai copii înainte de căsătorie, impusă şi de legea Iulia, cu tot prestigiul pe care i-l dădea vechimea ei ? Şi existau înainte şi alte legi, care permiteau ca datornicii condamnați să poată fi tăiați în bucăți de către creditorii lor, şi totuşi, printr-o înțelegere comună, pînă la urmă această lege crudă a fost abrogată. 9. Pedeapsa cu moartea a fost preschimbată într-o pată de necinste fiind înlocuită cu confiscarea averii, socotindu-se că e mai bine să-i roşească omului obrazul decît să se verse sînge[9]. 10. Şi cîte alte legi încă vă stau cu lipsuri ascunse în ele şi care au nevoie să fie îndreptate, legi pe care nici şirul nenumărat al anilor, nici vaza legiuitorilor nu le face demne de respectat, ci dreptatea singură ,• de aceea, cînd sînt recunoscute ca nedrepte, de bună seamă sînt condamnate, chiar dacă ele condamnă. 11. De ce le numim nedrepte, ba chiar absurde, dacă ele pedepsesc un nume ? Dacă ele pedepsesc cu adevărat faptele, de ce pedepsesc ele faptele noastre numai după mărturisirea numelui de creştin, pe cînd altora li se dau pedepse după faptele lor, nu după nume ? Sînt un incestuos; de ce nu fac cercetări ? Sînt un ucigaş de copii ,• de ce nu sînt pus la chinuri ? Să» vîrşesc fapte împotriva zeilor, împotriva împăratului; de ce nu sînt ascultat eu, care am cum mă dezvinovăți ? 12. Nici o lege nu opreşte cercetarea faptelor pe care ea însăşi le condamnă, nici un judecător nu pedepseşte pe bună dreptate, dacă nu ştie că s-a săvîrşit ceea ce nu era permis, nici un cetățean nu se supune cu credință unei legi, dacă nu ştie ce pedepseşte ea. 13. Nici o lege nu trebuie să aibă conştiința justiției sale pentru ea însăşi, ci pentru cei de la care aşteaptă supunere. Gade sub bănuială legea care nu vrea să fie discutată şi este neareaptă, dacă se impune fără discuție [10].

V.

9. Legislatorii pot să greşească. 10. Legile nedrepte trebuie îndreptate.

I. Ca să mergem la obîrşia ilegilor de acest fel, era un vechi decret ca nici un zeu să nu fie consacrat de împărat fără aprobarea senatului. M. Aemilius Scaurus ştie ce s-a întîmplat cu zeul său Alburnus. Faptul acesta vine şi el în sprijinul cauzei noastre, fiindcă la voi divinitatea se judecă după bunul plac al oamenilor. Dacă un zeu nu place omului nu va fi zeu; omul trebuie să fie binevoitor zeului. 2. Astfel Tiberiu, în timpul căruia numele de creştin a apărut pe lume, a supus senatului faptele care-i fuseseră aduse la cunoştinţă din Siria-Palestina, fapte care descoperiseră adevărul despre divinitatea lui Iisus. Senatul, neverificînd el însuşi acest adevăr, a votat contra. Cezarul a rămas la părerea lui, ameninţînd cu primejduirea vieţii pe cei ce învinuiau pe creştini. 3. Cercetaţi documentele şi veţi afla că Nero cel dinţii a mînuit sabia lui imperială împotriva acestei credinţe, care începuse să se răspîndească foarte mult la Roma. Dar noi ne glorificăm cu un astfel de dăruitor al osîndirii noastre; cine ştie cîte ceva despre acest împărat, poate înţelege că n-a fost condamnat de Nero decît ceea ce era mare şi bun. 4. A încercat şi Domiţianus, care poseda o porţie din cruzimea lui Nero, dar fiindcă rămăsese în el şi o parte omenească a pus repede capăt încercării, rechemînd pe toţi cei trimişi de el în exil. Aşa au fost întotdeauna persecutorii noştri : nedrepţi, nelegiuiţi, imorali, pe care voi înşivă n-aţi sta la îndoială să-i osîndiţi, dînd dreptate celor osîndiţi de ei. 5. Dealtfel, dintre toţi acei principi care pînă astăzi s-au ocupat de înţelepciunea celor omeneşti şi dumnezeieşti, citaţi măcar pe unul care să fi fost prigonitor al creştinilor. 6. în ce ne priveşte, putem cita din contră printre ei un protector al creştinilor, dacă se cercetează scrierile Iui Marcus Aurelius, împărat foarte înţelept, scrieri în care se confirmă că acea sete din,Germania a fost alinată de ploaia dobîndită prin rugăciunile unor ostaşi care din întîmplare erau creştini. Dacă el n-a suprimat pe faţă persecuţiile împotriva unor astfel de oameni, le-a făcut inoperante în alt mod, pedepsind, şi încă mai grav, pe pîrîtori. 7. Ce fel de legi sînt aşadar acestea, pe care le dau împotriva noastră numai cei nelegiuiţi, nedrepţi, ticăloşi, cruzi, nestatornici, nebuni, legi pe care Tnaian le-a zădărnicit, oprind să fie cercetaţi creştinii, pe care nici Hadrian, deşi cercetător al tuturor curiozităţilor, nici Pius, nici Verus, nici unul nu le-a aplicat ? 8. Şi totuşi ar fi drept să fie socotiţi demni de nimicire cei ticăloşi de către cei mai buni principi, ca duşmani ai lor, iar nu de către alţii la fel cu ei[u].

VI.

11. Unii împăraţi au avut o atitudine favorabilă creştinilor: Tiberiu, în urma unei scrisori a lui Pilat şi Marcu Aureliu, după o luptă împotriva Marcomanilor cîştigată cu ajutorul creştinilor. Nero, însă, după ce a incendiat Roma, a dat vina pe creştini, ca să scape de mînia poporului.

12. Legi lăsate în părăsire asupra luxului şi la mese (Fannia şi Licinia; anul 161 şi 103 Î.Hr.) şi împotriva teatrelor în piatră (anul 186 LHr.; Tacit, Anale, XIV, 21) j părăsirea vechilor daltini.

1. Acum să binevoiască a răspunde acei prea credincioşi apărători şi protectori ai legilor şi datinilor strămoşeşti cu privire la credinţa, cinstirea şi ascultarea faţă de hotărîrile vechi, dacă nu s-au îndepărtat de nici una, dacă nu s-au abătut de la nici una, dacă n-au dat uitării pe cele mai necesare şi mai potrivite unei bune rînduieli. 2. S-au dus acele legi care stăvileau luxul şi ambiţia, care porunceau să nu se cheltuiască mai mult de] 00 de aşi pentru o masă, să nu se servească mai mullt de o găină şi aceea să nu fie îngrăşată, care au îndepărtat din senat pe un patrician fiindcă avusese zece livre de argint, ca şi cum aceasta era dovadă de ambiţie nemăsurată, care dărîmau pe faţă teatrele, socotite prielnice stricării moravurilor, care nu îngăduiau nimănui să-şi însuşească distincţiile înaltelor demnităţi şi ale nobilimii fără nici o socoteală şi frică de pedeapsă[12]. 3. Astăzi însă văd dîndu-se mese centenare, numite aşa după cele 100 000 de sesterţi cheltuiţi pentru ele, iar argintul preschimbîndu-se în farfurii (nu e vorba aici de senatori, ci de către liberţi şi de cei pe spinarea cărora încă se rup bicele). Văd că nici teatrele nu sînt cîte unul în fiecare oraş şi nici descoperite. Ca să nu îngheţe de frig iarna poftele neruşinate, lacedemonienii cei dintîi au născocit odioasa lor manta pentru a asista la jocuri. Şi între femeia măritată şi cea de pe stradă văd că acum nu mai e nici o deosebire în îmbrăcăminte. 4. Cu privire la femei,, au căzut chiar acele vechi legiuiri ale strămoşilor, care vegheau cu modestie şi cumpătare, cînd femeia nu cunoştea alt aur decît verigheta pusă în deget de către logodnic, cînd femeile pînă într-atît se stăpîneau de la vin, încît pe o matroană au silit-o ai ei să moară de foame, pentru că desfăcuse peceţile de la pivniţa cu vinuri, iar pe vremea lui Romulus o femeie care doar gustase din vin a fost ucisă de Matennius, soţul ei, fără să fi fost pedepsit. 5. De aceea erau obligaţi să dea săltări rudelor, ca să fie judecaţi după miros. 6. Unde este acea fericită legătură a căsniciei, în aşa fel întărită prin moravuri cinstite, încît în decurs de aproape şase sute de ani de la întemeierea Romei în nici o casă nu s-au despărţit soţii ? Pe cînd acum corpul femeilor se îndoaie sub greutatea aurului, sărutările se izbesc de mirosul de vin, iar divorţul este acum o dorinţă ca un fruct al căsătoriei. 7. Chiar acele legi pe care părinţii voştri le statorniciseră cu privire la zeii voştri, voi înşivă, cei prea drept credincioşi, le-aţi desfiinţat. Pe străbunul Bacchus, cu misterele lui cu tot, consulii, sprijiniţi de autoritatea senatului, l-au alungat nu numai din Roma, ci din întreaga Italie. 8. Serapis, Isis, Arpocrates [13] şi Cynocephalus au fost interzişi în Capitoliu, adică au fost alungaţi din senatul zeilor de către consulii Piso şi Gabinius, care desigur că nu erau creştini. Ei le-au sfă-rîmat chiar altarele, ca să se ferească de destrăbălarea unor superstiţii imorale şi trîndave. Pe toţi aceşti zei voi i-aţi repus în sanctuarele lor şi le-aţi dat cea mai mare splendoare! 9. Unde vă e respectul religios, datorat strămoşilor voştri ? Prin îmbrăcăminte, prin felul de trai, prin aşezările voastre, prin simţăminte, şi chiar prin vorbirea voastră v-aţi îndepărtat de străbuni. Lăudaţi într-una pe cei vechi şi totuşi trăiţi după vremurile noi. Precum se vede, în timp ce vă îndepărtaţi de

bunele învăţăminte strămoşeşti, vă păstraţi şi păziţi numai pe acelea faţă de care n-aveţi îndatoriri, şi nu păziţi ceea ce este de datoria voastră să păziţi.
10. Pînă acum se părea că respectaţi cu cea mai mare credinţă tradiţia, fiindcă v-a fost transmisă de la strămoşi şi în primul rînd îi faceţi pe creştini vinovaţi că se abat de la ea ; vreau să spun adică despre ardoarea de a vă cinsti zeii, în privinţa cărora antichitatea a căzut în cea mai mare rătăcire. Aţi ridicat din nou altare unui Serapis ajuns acum zeu roman, închinaţi nebuniile voastre unui- Bacchus, acum zeu italic, dar am să arăt la locul potrivit în ce fel este dispreţuită tradiţia, dată uitării, lăsată în părăsire de către voi, împotriva autorităţii strămoşilor voştri[14].
11. Acum voi răspunde la acea defăimare despre crime ascunse, ca să-mi pot astfel netezi calea spre dezvinovăţirea de crime publice.

VII.

i 1. Ne socotiţi cei mai criminali, acuzîndu-ne că omorîm copii, că facem ospeţe după care ne dedăm la ticăloşii, organizate — ziceţi voi — cu ajutorul clinilor care, ca nişte proxeneţi ai localurilor de noapte, sînt dresaţi să stingă luminile pentru a întinde astfel o perdea discretă peste astfel de plăceri nelegiuite. 2. Astfel de acuzaţii ne aduceţi de multă vreme şi totuşi n-aveţi nici o grijă să dovediţi faptele de care sîntem învinuiţi. De aceea sau dovediţi-le, dacă le credeţi, sau încetaţi de a mai crede în existenţa lor, dacă n-aţi descoperit nimic. Această nepăsare a voastră de a le proba existenţa arată îndestul că nu există nici o asemenea faptă, de vreme ce voi înşivă nu îndrăzniţi a o da pe faţă. Cu totul altfel de chinuri porunciţi călăului să întrebuinţeze faţă de creştini, pentru a-i sili să nu spună ceea ce fac, ci să nege ceea ce sînt. 3.. învăţătura noastră îşi are începutul din timpul împăratului Tiberiu, cum am mai spus. Adevărul a luat fiinţă odată cu ura împotriva lui. Cum s-a ivit, pe

dată a şi fost socotit duşman. Cîţi îi erau străini, toţi i-au fost duşmani, fiecare*

13. Serapis, Isis şi Arpocrates erau zei egipteni.

14. Părăsirea vechilor bune datini.

cu pricina lui: iudeii din pizmă, soldaţii din dorinţa de a ne stoarce bani, iar servitorii prin însăşi firea lucrurilor. 4. Zilnic sîntem spionaţi, zilnic trădaţi, ba încă ne vedem prigoniţi î(n înseşi adunările şi întrunirile noastre, cum e mai rău. 5. Cine a surprins vreodată gemetele vreunui copil ? Cum dacă a văzut, n-a arătat judecătorului buzele noastre mînjite de sînge, ca ale ciclopilor şi ale sirenelor ? Cine a văzut la soţiile creştine vreo urmă de ticăloşie ? Cine, dacă a descoperit astfel de crime, le-a ascuns, sau le-a divulgat, tîrînd pe înfăptuitori în faţa judecătorilor ? Dacă nu putem ascunde mereu, cînd au fost trădate crimele pe care le-am comis ? 6. Şi de cine au fost ele trădate ? De cei acuzaţi în nici un'caz, fiindcă din însăşi rînduiala tuturor misterelor tainele se păstrează cu sfinţenie. Misterele de la Samothrace şi de la Eleusis sînt ţinute sub mare pază ,• cu atît mai mult alle

15. Afirmaţii necontrolate şi nedovedite.

noastre, care o dată descoperite ar putea să-şi atragă mai întîi răzbunarea oamenilor, pînă să vină pedepsa dumnezeiască. 7. Dacă, aşadar, creştinii nu sînt denunţătorii lor înşişi, se înțelege că denunţurile sînt făcute de străini. Dar de unde au putut afla străinii misterele noastre, cînd se ştie că întotdeauna inițierile, chiar acelea ale oamenilor pioşi, îndepărtează pe cei profani şi se feresc de martori, afară numai dacă cei nelegiuiți nu se tem de nimic ?[15]. 8. Natura zvonului este cunoscută tuturor. Ale voastre sînt cuvintele : "Zvonul cel iute cum nu-i răutate pe lume mai iute». De ce zvonul este o mişelie ? Fiindcă se împrăştie repede ?, fiindcă dă pe faţă, sau pentru că întotdeauna este mincinos ? Nici chiar atunci cînd are în sine ceva adevărat nu este fără patima minciunii, deoarece ia, sau adaugă de la sine, schimbînd adevărul. 9. Ce să mai spun despre faptul că alcătuirea lui este de aşa fel, încît dăinuieşte numai atît cît minte şi are viaţă cît timp nu poate fi dezminţitcăci de îndată ce un adevăr a fost dovedit, zvonul se retrage şi, ca şi cum şi-ar fi îndeplinit datoria de a anunţa, lasă în urma lui ceea ce a spus ,■ transmite faptul, care de aci înainte este reţinut şi raportat. 10. Astfel nimeni nu va spune, de pildă : «Se zice că aceasta s-a petrecut la Roma» sau «Merge vorba că acela a tras la sorţi provincia», ci : «Acela a tras la sorţi provincia» şi: «Aceasta s-a petrecut la Roma». 11. Zvonul, nume al nesiguranţei, nu poate dăinui acolo unde siguranţa există. Cine-şi pleacă urechea oare la cele ce se zvonesc, în afară de cel fără judecată, de îndată ce cel înţelept nu crede ce inu este sigur ? Oricît de departe s-ar fi întins zvonul în mersul său, oricîtă încredere i s-ar acorda, oricine îşi poate uşor da seama că la început a trebuit să pornească de la un singur om. 12. De aici apoi se furişează din gură în gură şi din ureche în ureche, şi astfel viciul, pornind de la o sămînţă neînsemnată, întunecă atît de mult adevărul, încît nimerii nu se mai gîndeşte că la început o gură de om a semănat minciuna, ceea ce se întîmplă adesea, fie dintr-o pornire duşmănoasă, fie din bunul plac al bănuielii unora, fie din plăcere, nu nouă, ci înnăscută la unii, de a minţi. 13. Noroc însă că toate ies la lumină cu vremea şi ca mărturie stau chiar proverbele şi sentinţele voastre, dintr-o dispoziţie divină care a rînduit lucrurile în aşa fel, încît nimic să nu rămînă mult timp ascuns, nici măcar ceea ce scapă din ce voise să dea pe faţă zvonul însuşi. 14. Este firesc deci că multă vreme numai zvonul singur a fost martor la crimele creştinilor. El este singura dovadă pe care o aduceţi împotriva noastră şi care, aruncînd o vorbă la întîmplare şi căutînd s-o întărească în opinia publică în decursul atîtor ani, n-a fost totuşi în stare să adeverească nimic pînă acum [16].

VIII.

1. Pentru ca să chem în sprijinul nostru natura însăşi a firii omeneşti împotriva acelora care găsesc de cuviinţă că astfel de lucruri trebuie crezute, iată,

16. Zvonurile inventate din răutate şi ură.

17. Cynopenii erau monştri cu corp omenesc şi cap de cîine, iar sciapozii («umbra picioarelor», popoare imaginare din India sau Libia).

propunem o răsplată a acestor fărădelegi: făgădu-iala vieții eterne ! Credeți-o deocamdată. însă cu privire la același lucru te întreb eu pe tine : dacă ai crezut-o o socotești de așa preț ca să ajungi pînă la viața eternă printr-o astfel de conștiință ? 2. Vino, împlîntă cuțitul în copilul care nu e dușman al nimănui, nu e acuzat de nimeni, fiu al tuturor, sau, dacă un altul este însărcinat cu lucrul acesta, tu cel puțin să stai de față lîngă acest om care moare înainte de a fi trăit, așteaptă să-și ia zborul un suflet abia născut, culege sîngele cel crud, înmoaie-ți pîinea în el, mănînc-o cu plăcere. 3. Și așezîndu-te la masă, înseamnă-ți cu atenție locurile unde stau mama ta, sora ta, înseamnă-le cu grijă să nu dai greș, atunci cînd cîinii au să facă întuneric. Căci te vei face vinovat de sacrilegiu, dacă nu de incest. 4. Inițiat și însemnat în astfel de mistere, trăiești în eternitate ! Aș dori să-mi răspunzi dacă nemurirea merită un asemenea preț. Iar dacă nu merită nu trebuie să i se acorde încredere. Dar chiar dacă ai crede în ea, sînt sigur că n-ai dori-o ,• și chiar dacă ai dori-o, sînt sigur că n-ai putea-o obține. Atunci de ce alții pot iar voi nu ? Sau de ce voi n-ați putea, cînd alții pot ? 5. Oare să fie în noi altă natură, de cynopeni sau sciapozi[17], altă rînduială a dinților, alți nervi pentru ticăloșiile neîngăduite ? Dacă crezi astfel de lucruri despre om le poți și face; căci doar om ești și tu, ca și creștinul! Iar dacă nu le poți face, nu-ți e îngăduit să le crezi; căci om este și creștinul, ca și tine. 6. Dar, spuneți voi, se sugerează și se impune o astfel de crimă unor ignoranți, care nu știu că se puneau asemenea lucruri pe seama creștinilor și care astfel n-au stat să observe și să cerceteze totul cu toată vigilența ? 7. Dar, după părerea mea, cei ce voiesc să se inițieze obișnuiesc să se ducă mai întîi la mai marele misterelor ca să le spună de ce pregătire au aevoie. Atunci acolo va spune : «Ai nevoie de un copil, încă mic, care să nu știe ce este moartea, care să rîdă în fața cuțitului tău. De asemenea, îți trebuie pîine cu care să strîngi șiroaiele de sînge, apoi candelabre și candele, cîini și bucăți de carne pentru a-i face să sară și să răstoarne luminile. înainte de toate va trebui să vii cu mama și cu sora ta». 8. Dar dacă ele nu vor să vină, sau dacă nu sînt ? Cîți creștini nu trăiesc singuri, fără familie ? Nu vei fi, după părerea mea, creștin după toate rînduielile, dacă n-ai nici soră, nici mamă ? 9. Ce va urma dacă și toate aceste lucruri vor fi pregătite mai dinainte cînd e vorba de neștiutori ? Au să afle în urmă, au să îndure și nu se vor plînge. Se tem de pedeapsă ei, care ar găsi ușor la voi cine să-i apere dacă ar divulga, care ar prefera să moară, decît să trăiască sub apăsarea unei asemenea conștiințe ? Haide, fie, să se teamă, dar de ce stăruie ei pe calea apucată ? Căci e firesc lucru să nu vrei să fii ceea ce, dacă ai fi știut mai dinainte, n-ai fi fost[18].

IX.

1. Pentru a combate mai cu efect aceste calomnii, voi arăta că sînt săvîrșite de voi, parte pe față, parte pe ascuns, cele ce credeți despre noi[19]. 2. în Africa se

18. Calomniile sînt anulate de imposibilitatea realizării lor.
19. Uciderile rituale se săvîrșeau la păgîni, nu la creștini.

jertfeau lui Saturn în public copii pînă la proconsu-latul lui Tiberiu, care a decretat să fie spînzuraţi preoţii chiar de arborii templului care acoporeau cu umbra lor crimele, acestea devenind astfel nişte cruci votive. Ca mărturie sînt soldaţii tatălui meu, care au îndeplinit porunca acelui consul. 3. Şi totuşi şi acum, în ascuns, se stăruie încă în această jertfă nelegiuită. Creştinii nu sînt singurii care vă dispreţuiesc şi nici nu se poate dezrădăcina pentru todeauna o nelegiuire, sau un zeu să-şi schimbe aşa uşor obiceiurile sale. 4. Saturn, care nu-şi cruţa proprii săi copii, este firesc să persiste în a nu cruţa pe ai altora, pe care dealtfel veneau să-i dăruiască chiar părinţii lor, oferindu-i bucuroşi şi mîngîindu-i să nu plîngă sub ascuţişul cuţitului. Şi totuşi, cît de mare este distanţa de la un paricid la un simplu omucid! 5. La gali se

sacrificau lui Mercur oameni mai în vîrstă. Las în seama teatrelor să spună cele ce se petrec în Taurida. Dar şi în acel prea evlavios oraş al pioşilor urmaşi ai lui Enea există un Jupiter, pe care, la sărbătorile în cinstea lui,, îl scaldă în sînge omenesc. Dar, veţi zice voi, aceştia sînt cei osîndiţi a fi aruncaţi la fiare sălbatice. Prin asta vreţi să spuneţi că sînt mai puţini oameni. Dar şi aşa, nu este oare mai ruşinos, fiind vorba de oameni răi ? Oricum ar fi, se varsă sînge omenesc. O, Jupiter creştin şi unic fiu al tatălui său prin cruzime ! 6. Dar de vreme ce nu interesează dacă se omoară copiii pentru a se cinsti zeii sau pentru altceva, fiindcă paricidul rămîne paricid, mă întorc cu mintea spre popor. La cîţi dintre voi, aşa de lacomi de sîngele creştinilor, la cîţi chiar dintre magistraţii voştri, atît de drepţi faţă de voi şi atît de severi cu noi n-aş putea să fac proces de conştiinţă, ca unora care v-aţi ucis pruncii abia născuţi ? 7. Ba încă nici modul uciderii nu este peste tot acelaşi: sau le smulgeţi cu cruzime viaţa scufundîndu-i în apă, sau îi lăsaţi să moară de frig şi de foame, sau îi aruncaţi la cîini; căci a muri de sabie ar fi o moarte pe care ar alege-o chiar şi un om mai puţin format. 8. Pe cînd noi, care ne interzicem orice ucidere, nu ne permitem să stingem viaţa pruncului conceput în pîntecele mamei, înainte chiar ca sîngele să se plămădească în el ca om. A împiedica naşterea este o omucidere anticipată : căci ce deosebire poate fi între a răpi viaţa unui suflet născut sau a-l omorî la naştere ? Om este şi cel născut, urmînd să crească şi cel care este un fruct doar în germene. 9. în privinţa hrănirii cu sînge omenesc şi a ospeţelor de acest fel, pline de cruzime [20], citiţi, că doar stă scris undeva, la Herodot mi se pare, că unele popoare au întrebuinţat, la semnarea tratatului lor de alianţă, sîngele pe care şi l-au stors din braţe şi l-au gustat şi unii şi alţii. Nu ştiu bine, dar aşa cred că s-au petrecut lucrurile şi în timpul lud Catilina. Se vorbeşte că şi la unelle neamuri ale scyţilor cel mort este mîncat de ai săi. 10. Dar să nu merg prea departe. Astăzi, aici, celor destinaţi Bellonei li se dă să bea pentru iniţiere sînge, pe care-l primesc în palmă din coapsa străpunsă. La fel cei atinşi de epilepsie, ca să se vindece nu-i vedem oare sugînd cu lăcomie sîngele proaspăt al tîlharilor ucişi în arenă unde sînt ? 11. La fel cei ce se ospătează cu carnea fiarelor omorîte în arene, care caută carne de

20. Tot păgînii sînt băutori de sînge omenesc, nu creştinii, care au oroare de sînge omenesc.

mistreț sau de cerb. Acel mistreț s-a atins de sîngele luptătorului pe care 1-a rănit în luptă ,• acel cerb şi-a dat viața chiar în sîngele gladiatorului ,-chiar pîntecele urşilor sînt căutate, deşi au în ele carne omenească nedigerată încă. Aşadar este mîncată de om cu lăcomie carnea hrănită din

carnea lui. Voi, care mîncați acestea toate, cît sînteți de departe de os-pețele creştinilor ? 12. Iar aceia care se lăcomesc după carnea de om păcătuiesc ei mai puțin dacă mănîncă omul de viu ? Mai puțin sînt vinovați de ticăloşie aceia care ling ceea ce urmează să devină sînge ? Nu mănîncă, desigur, copii, ci mai degrabă oameni. 13. Să roşească orbirea voastră față de noi creştinii, care nu folosim la ospețele noastre nici măcar sîngele animalelor şi care tocmai de aceea ne abținem de la cele sufocate şi moarte, ca nu cumva să ne pîngărim chiar de sîngele care a rămas în măruntaie. 14. De asemenea, printre ispitele cu care încercați pe creştini sînt şi cîrnații umpluți cu sînge, deşi ştiți prea bine că lucrul acesta nu e îngăduit la aceia care voiți să-i abateți de la regula lor. Ce fel de judecată e aceasta, ca pe cei care-i ştiți prea bine ică au groază de sîngele animalelor să-i credeți că rîvnesc ia sînge de om, afară numai dacă n-ați făcut prin voi înşivă dovada că acesta ar fi mai gustos. 15. Dar sîngele omenesc trebuie să-1 întrebuințați şi pe el ca mijloc de încercare a creştinilor, ca şi focul şi tămîia[21]. Căci s-ar dovedi că sînt creştini dacă ar dori sînge omenesc, dar ar refuza să sacrifice, şi invers, că nu sînt creştini dacă ar refuza să-1 guste dar ar voi să sacrifice. Şi fără îndoială că sînge omenesc nu v-ar lipsi vouă de la cei puşi sub pază să fie judecați şi osîndiți la moarte. 16. Cît despre incest, cine îl practică mai mult decît cei care l-au învățat de la însuşi Jupiter ? Ctesias spune că perşii se căsătoreau cu mamele lor ,• dar nici macedonenii nu sînt în afară de orice bănuială, deoarece atunci cînd au asistat pentru prima dată la reprezentarea tragediei Oedipus, luînd în rîs durerea regelui incestuos ziceau : hai, aruncă-te asupra mamei tale! 17. Şi în timpul de față, dezordinea morală fiind prilej de lux nemăsurat, vedeți cît de mult rătăcirea aceasta a împins lucrurile spre înmulțirea incestului. Mai întîi, voi vă lepădați copiii, ca ei să fie culeşi de pe stradă, de milă, de cel dintîi străin care trece pe lîngă ei, înstrăinîndu-i ca să fie adoptați de nişte părinți mai buni. înstrăinați de familia lor, e firesc ca într-o zi să-i piardă amintirea. Şi rătăcirea aceasta se va întinde din generație în generație şi va deveni cauză de incest, neamul prelungindu-se prin crimă. 18. Şi atunci în orice loc, acasă, între străini, peste mări, veți purta cu voi această patimă şi, ca urmare, se vor zămisli copii neştiutori de originea lor, ca şi cum s-ar fi născut din altă sămînță ,• astfel că membrii aceleiaşi familii împrăştiați peste tot prin legăturile ce se nasc între oameni, se întorc asupra alor lor, fără să-şi recunoască rudenia, înşelați fiind de un sînge incestuos. 19. Pe noi, însă, ne fereşte să cădem în astfel de

21. Acelaşi lucru spunem despre incesturi şi promiscuitate, care vă descalifică.

păcate o viaţă de aproape păzită şi cu credinţă păstrată; căsătoria, pe cît ne fereşte de stricăciune şi de alte păcate, pe atît ne pune în acelaşi timp la adăpost şi de orice fel de incest. Unii, ca să fie mai siguri că nu vor cădea în primejdia acestei greşeli, rămîn fără împreunare femeiască toată viaţa, copii pînă la bătrînete. 20. Dacă toate acestea le-aţi fi luat în considerare la voi, aţi fi observat atunci că aşa ceva nu există la creştini. Aceiaşi ochi v-ar fi făcut să vedeţi şi una şi alta. Dar există două feluri de orbire, care merg împreună : nu vezi ceea ce există şi ţi se pare că vezi ceea ce nu există. Aceasta o voi arăta faţă de toate învinuirile pe care ni le aduceţi. Acum am să vorbesc despre crimele publice.

X.

^ 1. «Nu vă închinaţi la zeii noştri, ziceţi voi, şi nu aduceţi împăratului sacrificii». Nu sacrificăm pentru alţii pentru motivul că nu sacrificăm nici pentru noi înşine, de îndată ce nu ne închinăm la zei. De aceea sîntem învinuiţi de sacrilegiu şi de lezarea majestăţii imperiale. Aceasta este cauza cea mai mare, poate singura de căpetenie şi deci vrednică dâ a fi cunoscută, dacă nu ne-ar judeca bănuiala şi nedreptatea, una în-depărtînd orice nădejde de a mai afla adevărul, cealaltă respingîndu-1. 2. Am încetat de a ne mai închina zeilor voştri de cînd am aflat că ei nu există. Aşadar, aceasta trebuie să cereţi, să dovedim că zeii nu există şi că de aceea nu trebuie să ne închinăm lor, căci numai atunci ar trebui să-i adorăm, dacă ar fi zei cu adevărat. Atunci şi creştinii ar merita să fie pedepsiţi, dacă s-ar face dovada că există acei zei pe care nu-i adoră fiindcă spun că nu există. 3. «Dar pentru noi, ziceţi voi, ei există». Protestăm şi ne îndreptăm de la voi către conştiinţa noastră; ea să ne judece, ea să ne osîndească, dacă va putea tăgădui că toţi aceşti zei n-au fost oameni[22]. 4. Dacă şi ea însăşi va tăgădui, va fi combătută prin înseşi probele ei, din vechime, care i-au transmis cunoştinţa despre zei şi a căror mărturie stă vie pînă în zilele noastre şi în cetăţile în care s-au născut, şi în ţinuturile în care, săvîrşind un lucru oarecare, au lăsat urme, unde au fost înmormîntaţi şi unde li se arată chiar mormintele. 5. Acum să-i înşir oare pe fiecare în parte, cîţi sînt ei de mulţi, noi, vechi, barbari, greci, romani, străini, captivi, adoptaţi, proprii, comuni, de sex bărbătesc, femeiesc, de la ţară, de la oraş, corăbieri sau ostaşi ? 6. Ar fi de prisos să le înşir chiar numele, mărginindu-mă să-i pomenesc în general, şi aceasta nu ca să-i cunoaşteţi, ci doar ca să vă amintiţi de ei (ca unii care vă comportaţi ca şi cum i-aţi fi uitat). înainte de Saturn nu exista la voi nici un zeu ,• de la el a pornit începutul oricărei zeităţi, tot ce aţi avut mai bun sau mai însemnat. Astfel, tot ce va fi stabilit despre cel care a constituit începutul, se va spune şi despre urmaşi. 7. Pe Saturn, din cît îl arată scrierile, nici Diodorus Graecus, nici Thallus, nici Cassius Severus, sau Cornelius

22. Zeii sînt oameni.

Nepos, nici un alt scriitor al timpurilor vechi nu ni 1-a făcut cunoscut -altfel,

decît ca om. Dar oricît de multe ar.fi arătările acestea, nicăieri nu aflu probe mai vrednice de crezare decît în Italia însăşi, unde Saturn după multe colindări şi după găzduirea în Africa s-a stabilit, fiind primit de Ianus, sau Iane, după cum îl numesc sailienii. 8. Muntele pe care-1 locuise s-a^ numit Saturn; oraşul pe care-1 întemeiase şi-a păstrat pînă azi numele de Saturnia j în sfîrşit, Italia, părăsind numele de Oenotria, a primit denumirea de Saturnia. El a dât primele table de legi, prima monedă cu chipul lui săpat pe ea, ajungînd apoi ocrotitorul tezaurului. 9. Şi totuşi, dacă Saturn este om, se înțelege atunci că s-a născut dintr-un om, şi, om fiind, nu s-a născut din cer sau din pămînt. Dar cum nu i se ştiau părinții, uşor a fost să treacă drept fiu al acelora, al căror urmaş putem fi şi noi cu toții. Căci cine nu numeşte, în chip de cinstire, cerul şi pămînitul drept mamă şi tată ? Dintr-o obişnuință omenească, despre cei pe care nu-i cunoaştem, sau care ni se arată aşa deodată în față, nu spunem că au căzut din cer ? 10. La fel şi lui Saturn, venit aşa dintr-o dată, s-a întîmplat pretutindeni să i se zică : «Cel căzut din cer» precum poporul numeşte «Fii ai pămîntului» pe cei a căror obîrşie n-o cunoaşte. Trec sub tăcere faptul că pe atunci oamenii erau aşa de înapoiați, încît îi tulbura înfăţişarea oricărui bărbat nou, venit de parcă era o apariție divină, de vreme ce azi chiar oamenii culți consacră şi pun în rîndul zeilor oameni despre care ei înşişi mărturisesc că au murit şi i-au înmormîntat cu doliu public. 11. Am vorbit destul despre Saturn, deşi în cuvinte puține. Vom arăta mai departe că şi Jupi-ter a fost un om, născut dintr-un om, şi că toți zeii ieşiți din familia lui au fost muritori, ca şi zămislitorul lor.

1. Deoarece nu îndrăzniți a tăgădui că aceia au fost oameni, dar stăruiți a afirma că au fost făcuți zei după moarte, să cercetăm atunci cauzele care au îndreptățit această zeificare. 2. în primul rînd trebuie să admiteți că există un zeu mai presus de toți, avînd în el divinitate, prin care să poată face din oameni zei. Căci aceştia nu aveau de unde să-şi însuşească dumnezeirea pe care n-o aveau şi nimeni altul n-avea cum s-o dăruiască celor ce n-o aveau, dacă ea nu exista în el. 3. Prin urmare, dacă nu există nimeni care să-i facă zei, în zadar presupuneți că zeii au putut fi creați, dacă înlăturați pe cel care 1-a înfăptuit. Şi dacă ei înşişi s-ar fi putut face zei, fără îndoială că n-ar fi fost niciodată oameni, de vreme ce aveau în ei putința unei stări superioare. 4. Aşadar, dacă există cineva care poate să facă zei, mă întorc cu mintea spre cercetarea cauzelor care l-au făcut să creeze pe zei din oameni şi nu găsesc nici una, afară de nevoia, pe care poate a simțit-o acel mare zeu, de a-şi adăuga la sarcina divină serviciile şi ajutorul aJltora. Dar mai întîi este un lucru nedemn să ai nevoie de ajutorul altuia şi mai ales de al unui muritor, cînd mai demn era să fi făcut de la început pe cineva zeu, dacă avea să

simtă nevoia de ajutorul unui muritor. 5. Şi totuşi nevoia acestui ajutor n-o văd. Căci lumea prin alcătuirea ei fie că există prin sine însăşi şi n-a avut un început, după părerea lui Pytagora, fie că a avut un început, fiind opera unei ființe superioare, după părerea lui Platon, în ambele cazuri este sigur că a fost zămislită odată, aşezată, rînduită şi armonizată in această a ei alcătuire, cu o deplină şi înțeleaptă conducere. Acela care a desăvîrşit toate nu putea să fie tocmai el nedespărțit. 6. Nu avea nevoie de Saturn, sau de cei născuți din el. Ar fi prea naivi oamenii, dacă n-ar avea convingerea că dintru început şi ploaia a picat din cer, şi stelele au luminat, şi fulgerele au licărit şi tunetele au bubuit şi că însuşi Jupiter s-a temut de fulgerele pe care voi i le puneți în mînă ,• de asemenea, că orice rod pămîntesc a răsărit din pămînt înainte de Bacdhus, Ceres şi Minerva, ba chiar înainte de acel om, întîiul născut pe lume, fiindcă nimic din ceea ce este rînduit pentru păstrarea şi hrănirea omului n-a putut să fie creat în urmă, după om. 7. în sfîrşit, mi se spune că aceşti zei au descoperit, nu au născocit ei toate lucrurile trebuincioase vieții. însă un lucru care se descoperă a existat mai dinainte, şi ce a existat nu trebuie pus în seama celui ce 1-a descoperit, ci în a aceluia care 1-a născocit ,• căci exista mai înainte de a fi fost găsit. 8. Prin urmare dacă Liber a fost consacrat zeu fiindcă a arătat oamenilor cultura viței de vie, s-a procedat nedrept cu Lucullus care cel dintîi a adus romanilor cireşele din Pont şi le-a răspîndit în Italia, de vreme ce n-a fost şi el zeificat ca autor al noului fruct, pentru că el 1-a adus. 9. Prin urmare, dacă de la început universul a fost rînduit şi hotărît astfel încit să se conducă în mersul său după legi fixe, în acest caz nu există nici un motiv să fie transformată omenirea în dumnezeire, pentru că funcțiile şi puterile pe care le-ați repartizat zeilor voştri existau dintru început, chiar dacă voi n-ați fi mai creat şi pe aceşti zei. 10. Dar voi vă îndreptați spre o altă cauză şi răspundeți că acordarea divinității este răsplată a unor merite deosebite. Pentru aceasta se cade să recunoaşteți, după părerea mea, că acel zeu făcător de zei este dreptatea absolută, ca unul care împarte o recompensă aşa de mare, nu la întîmplare, nu într-un mod nedemn şi fără măsură. 11. Vreau, aşadar, să le cîntăresc meritele, să văd dacă sînt vrednici a fi ridicați la cer, sau mai degrabă buni -să fie scufundați în adîncul infernului pe care ori de cîte ori vă vine la socoteală îl numiți închisoarea chinurilor groaznice. 12. Acolo de obicei sînt aruncați toți nelegiuiții față de părinți, cei incestuoşi față de surori, cei ce poftesc la femeia altuia, cei care răpesc fecioarele şi strică tineretul, cei cruzi şi cei ce ucid, cei ce fură şi cei ce înşală, într-un cuvînt toți aceia care se aseamănă cu oricare dintre zeii voştri[23], dintre care pe nici unul nu-1 veți putea dovedi nemînjit de crime sau de viciu, afară numai dacă-i veți tăgădui ființa omenească. 13. Insă ca să nu puteți tăgădui că ei au fost oameni ne vin în sprijin chiar unele lucruri caracteristice, care ne îndreptățesc să credem că nici în urmă n-au devenit zei.

Aşadar, dacă voi vegheaţi pentru pedepsirea celor ce sînt la fel ca ei, dacă toţi oamenii de bine fug de legăturile, de convorbirile şi de convieţuirea cu cei răi şi imorali, iar zeul acela şi-a alipit pe unii din aceştia ca tovarăşi ai majestăţii sale, atunci de ce osîndiţi pe aceia, pe ai căror colegi îi cinstiţi ? 14. Dreptatea voastră este o pată care mînjeşte cerul, faceţi zei pe toţi cei fărădelege, ca să fiţi pe placul zeilor voştri. Este o cinstire pentru ei divinizarea celor asemenea lor ! 15. Dar să las la o parte învinuirea cu privire la lipsa lor de demnitate şi să presupunem că au fost cinstiţi, fără prihană şi buni. Totuşi, pe cîţi bărbaţi mai presus de zeii voştri nu i-aţi lăsat în infern ? Au fost mai presus Socrate prin înţelepciunea lui, Aristide prin spiritul lui de dragoste, Temistocle prin gloria lui militară, Alexandru prin strălucirea lui, Policrate prin fericirea lui, Cresus prin bogăţia lui, Demostene prin elocvenţa lui. 16. Care dintre zeii voştri este mai serios şi mai înţelept decît Cato, mai drept şi mai "> glorios decît Scipio ? Cine mai măreţ decît Pompei, mai fericit ca Sulla, > mai bogat ca Crassus, mai elocvent ca Tullius ? Cu atît mai demn de laudă ar fi fost acel zeu al vostru, de ar fi aşteptat să-şi aleagă astfel de oameni ca zei, ca unul care cunoaşte că au să vină alţii mai buni în viitor. S-a cam grăbit, mi se pare, de a închis cerul o dată pentru totdeauna şi acum, fără îndoială, roşeşte că unii mai vrednici de a fi altşi murmură împotriva lui în adîncul infernului!

XII.

1. Cu privire la aceste lucruri mă opresc aici, fiindcă ştiu că prin însăşi natura adevărului voi putea dovedi ce nu sînt zeii voştri după ce voi fi arătat ce sînt. Aşadar, referitor la zeii voştri nu văd altceva decît • numele unora care au murit demult şi n-aud decît poveşti, din care mi

23. Zeii sînt nelegiuiţi; mulţi oameni au fost mai buni decît ei.

so lămureşte cultul lor. 2. Cît despre statuile lor, din ele nu pot desprinde altceva, decît că sînt din aceeaşi plămădeală ca şi vasele şi mobilele voastre obişnuite, sau că, intervenind puterea unei arte transformatoare, ele provin din aceleaşi vase sau mobile cărora li s-a schimbat, ca să zic aşa, destinaţia : prin consacrare într-un chip aşa de batjocoritor şi prin-tr-o operaţie aşa de plină de profanare, încît lucrul acesta ne dă nouă, care sîntem chinuiţi din pricina acestor zei o mîngîiere cum nu se poate mai mare pentru pedepsele ce primim, fiindcă şi ei îndură aceleaşi sufe-rinţe ca să fie făcuţi zei. 3. Puneţi pe creştini pe cruci şi stîlpi; dar pe care statuie nu o plăsmuieşte mai întîi argila aşezată pe o cruce sau pe un stîlp ? Pe furci se contureazǎ mai întîi corpul zeului vostru. 4. Cu cîrlige de fier sfîşiaţi coastele creştinilor, dar în zeii voştri nu se înfig şi mai adînc, de-a lungul tuturor membrelor dălţile, rindeaua şi pilla ? Nouă ni se taie capetele ; dar şi zeii voştri sînt fără capete, pînă ce nu li s-a dat unui prin ajutorul plumbului, prin lipire sau

cuie. Sîntem aruncaţi la fiare ; desigur, la acelea pe care Ie aşezaţi alături de Liber, de Cibele[24] sau de Caelestis. 5. Sîntem arşi în foc ,• dar acelaşi lucru îl faceţi şi cu statuile zeilor la început, la prima materie. Sîntem condamnaţi să lucrăm în mine de aici însă îşi iau şi zeii voştri întruchiparea. Sîntem exilaţi în insule ; dar tot în cîte o insulă se întîmplă să se nască sau să moară şi cîte un zeu al vostru. Dacă prin astfel de lucruri se do-bîndeşte vreo însuşire de zeu, atunci cei osîndiţi de fapt sînt zeificaţi şi chinurile ar trebui să le fie socotite drept divinizare ! 6. Dar fireşte că toate aceste injurii şi batjocuri ale înfăptuirii lor nu le simt zeii voştri, la fel cum nu simt nici respectul care li se acordă. O, voci nelegiuite ! O, glasuri pîngăritoare ! Scrîşniţi din dinţi, faceţi spume lâ gură ! Şi doar ^ sînteţi cu toţii aceiaşi care lăudaţi pe un Seneca, deşi el grăieşte pe faţă, cu vorbe mai multe şi mai amare, despre rătăcirea voastră. 7. Aşadar, dacă nu adorăm nişte statui şi chipuri reci[25], care n-au mai multă viaţă decît morţii pe care-i înfăţişează, ceea ce ştiu şi eretii, şoarecii şi păianjenii, atunci această respingere a unei rătăciri recunoscute n-ar merita ea mai multă laudă decît pedepsire ? Putem noi fi învinuiţi că jignim nişte zei despre care sîntem siguri că nu există ? Ceea ce nu există nu poate suferi nimic de la nimeni, pentru simplul motiv că nu există.

XIII.

1. «Dar pentru noi ei sînt zei», spuneţi voi. Atunci, cum se face că vă dovediţi nelegiuiţi şi profanatori faţă de zeii voştri, pe care-i credeţi

24. Cibele : zeiţă frigiană, personificarea pămîntului.
25. Zeii simt statui.

zei, dar îi daţi uitării, de care vă temeţi, dar îi nimiciţi şi vă bateţi joc de ei chiar atunci, cînd aveţi aerul că-i răzbunaţi ? [M]. 2. Judecaţi dacă eu mint. Mai întîi, de vreme ce vă închinaţi la anumiţi zei, înseamnă că-i dispreţuiţi pe cei la care nu vă închinaţi ,• preferinţa faţă de unul nu poate aduce decît ocară celuilalt, deoarece nu există alegere fără respingere. 3. Urmează de aici că dispreţuiţi pe aceia pe care îi respingeţi şi nu vă temeţi că tocmai prin această respingere îi jigniţi. Căci, după cum am arătat-o mai sus, existenţa oricărui zeu depinde de aprecierea senatului. Nu era zeu acela pe care un om întrebat cu privire la el nu-1 voia şi nevoindu-1 îl osîndea. 4. Pe zeii casei, pe care-i numiţi lari, îi trataţi ca pe orice lucru al vostru casnic, pe care-1 puteţi amaneta sau vinde. Uneori chiar din zeul Saturn faceţi o oală de fiert, alteori din Minerva un vas de gunoaie, pe măsură ce fiecare din ei s-a deteriorat, ori s-a sfărîmat de prea miulte închinăciuni, şi după cum fiecare a simţit nevoia casnică este un zeu mai sfînt decît ei. 5. De asemenea, pe zeii voştri publici îi pîngăriţi, în virtutea dreptului public, înscriindu-i la licitaţie, ca aducători de venituri. Lumea se îndreaptă spre Capitoliu ca spre o piaţă de legume : sub aceeaşi strigare a pristavului, sub aceeaşi suliţă, sub aceeaşi

20. Paginii Îşi bat joc du *zei.*

înscriere a cvestorului este luată la apreciere divinitatea scoasă la licitaţie. 6. Şi cu toate acestea, ogorul copleşit de dări îşi pierde din preţul său, oamenii supuşi la plata dării pe cap de locuitor îşi pierd din starea lor căci acestea sînt semnele sclaviei ,• pe cînd zeii, cu cît sînt mai încărcaţi de dări, cu atît simt mai sfinţi, sau tocmai cei care sînt mai sfinţi sînt mai încărcaţi de dări. Maiestatea lor devine un obiect de cîştig, religia umblă cerşind din circiumă în circiumă, căci cereţi plată pentru dreptul de a intra în templu, de a pătrunde în sanctuar. Nu este îngăduit să vezi pe zei gratis : sînt scoşi la vînzare. 7. Ca să-i cinstiţi pe ei, ce faceţi voi mai deosebit de cum vă cinstiţi morţii voştri ? Şi unora şi altora temple şi altare. Aceeaşi înfăţişare, aceleaşi podoabe în statui ,• după cum i-a fost vîrsta şi îndeletnicirea celui mort, la fel îi vor fi şi ca zeu. Prin ce se deosebeşte un ospăţ funebru de cel închinat lui Jupiter, un vas funebru de unul de libaţiuni, un îmbălsămă-tor de cadavru de un preot haruspice? Căci doar şi un haruspice ia parte la înmormîntare. 8. Dar este firesc lucru să daţi onoruri divine împăraţilor morţi pe care i-aţi cinstit de pe cînd erau în viaţă. Cu plăcere îi vor primi zeii voştri şi se vor lăuda chiar pe ei că stăpînii lor de ieri au ajuns acum egalii lor. Dar cînd voi puneţi alături de Juno, Ceres, sau Diana, pe o curtezană publică, aşa cum a fost Larenţia, care nu-i cel puţin o Lais sau Phryne ; cînd ridicaţi lui Simon ghicitorul o statuie cu

Inscripţia «Zeului cel sfînt», cînd introduceţi în rîndul zeilor pe un oarecare favorit al curţii imperiale, atunci" vechii voştrifzei, deşi nu valorează mai mult, totuşi vor socoti drept ocară din partea voastră că li s-a îngăduit şi altora o favoare pe care o deţineau ei din vechime.

XTV.

1. Vreau să amintesc despre ceremoniile voastre. Nu mai spun ce fel de oameni sînteţi în sacrificii, cînd sacrificaţi tot ce este aproape mort de slăbiciune şi de boală, cînd din animalul gras şi sănătos voi jertfiţi tot ce e de prisos, adică capetele şi copitele, pe care acasă le-aţi fi aruncat la sclavi şi la cîini, cînd din ceea ce i se cuvine lui Hercule nu-i puneţi pe altar nici a treia parte. Ce să spun, vă laud înţelepciunea, fiindcă salvaţi ceva dintr-un lucru dat pierzaniei. 2. Dar dacă mă întorc cu mintea spre scrierile voastre, care vă îndeamnă la înţelepciune şi la respectarea îndatoririlor morale, cîtă batjocură găsesc în ele ! Că zeii s-au luptat între ei pentru troieni şi greci, atacîndu-se întocmai ca nişte gladiatori ,• că Venus a fost rănită de o săgeată omenească, fiindcă voia să-şi smulgă pe fiul său Enea, aproape mort, din mîinile lui Diomede. 3. Că Marte era cît p-aci să piară în lanţuri în decursul celor 13 luni ,• că Jupiter, ca să nu păţească acelaşi lucru din partea celorlalţi locuitori ai cerului, a scăpat teafăr ajutat de un monstru oarecare, iar acum jeleşte moartea lui Sarpedon [27] şi, îndrăgostit în mod ruşinos de sora sa, îi pomeneşte de ibovnicele de mai înainte, pe care însă nu le-a iubit atît de mult.

27. Sarpedon, fiul lui Jupiter şi rege al Liciei, a fost ucis în războiul troian de l'atrocle.

4. Apoi, care poet, luînd pildă de la acel rege al poeziei, nu poate fi dovedit că a defăimat pe zei ? Unul dă pe Apolo regelui Admet să-i pască turmele, altul împrumută lui Laomedon meşteşugul de a construi al lui Neptun. 5. Este şi dintre lirici unul, vorbesc despre Pindar, care povesteşte că Esculap, din lăcomia de cîştig, fiindcă se îndeletnicea cu medicina în chip primejdios, a fost pedepsit cu fulgerul. 6. Rău a fost Jupiter, dacă fulgerul este al lui, nelegiuit s-a arătat faţă de un nepot al său, invidios pe isteţimea acestuia ! Asemenea lucruri, la un popor aşa de mult stăpînit de credinţă, nu trebuiau spuse, dacă erau adevărate, şi nu trebuiau nici plăsmuite, diacă nu s-au petrecut în realitate. Nici poeţii tragici sau comici nu sînt mai cruţători în a da în vileag amărăciunile sau rătăcirile vieţii casnice ale vreunui zeu. 7. Despre filozofi nu mai amintesc, mulţumindu-mă numai cu Socrate, care, spre batjocura zeilor, obişnuia să se jure pe numele vreunui stejar, ţap ori cîine. «Dar tocmai de aceea a şi fost osîndit Socrate, ziceţi voi, fiindcă nimicea credinţa în zei». Mai degrabă însă pentru că şi atunci, ca şi acum şi ca întotdeauna, adevărul a fost pradă urii. 8. Totuşi, mai tîrziu atenienii, căindu-se de hotărîrea lor, au pedepsit pe învinuitorii lui Socrate, iar Iui i-au aşezat în templu o statuie de aur şi, înlăturînd astfel osînda, au readus reabilitarea lui Socrate. 9. Dar şi Diogene a făcut nu ştiu ce glumă pe seama lui Her-cule, iar cinicul roman Varro a închipuit 300 de zei fără capete numin-du-i Iovi sau Jupiteri [2S].

XV.

1. Multe născociri glumeţe care înjosesc pe zei servesc desfătărilor voastre. Cercetaţi piesele comice ale lui Lentulus sau Hostilius : cine vă produce mai mult rîs, actorii sau zeii, în jocul şi cuvintele unor farse ca acestea : «Anubis în adulter», «Luna schimbată în bărbat», "Diana bătută cu nuiele», «Citirea testamentului răposatului Jupiter» şi «Cei trei Hercules înflămînziţi, luaţi în bătaie de joc». 2. Dar şi piesele actorilor de pantomimă vă arată toate ticăloşiile zeilor voştri: «Soarele îşi jeleşte fiul căzut din cer şi voi rîdeţi» ,■ Cibele suspină după un păstor nespălat şi voi nu roşiţi, îngăduiţi să vi se povestească aventurile lui Jupiter, iar Juno, Venus şi Minerva să fie judecate de un păstor! 3. Cînd în închipuirile voastre zeii sînt reprezentaţi pe scenă prin capetele cele mai ticăloase şi mai josnice, cînd un corp necurat şi dresat la arta aceasta prin exerciţii desfrînate reprezintă pe Minerva sau pe Hercule, prin aplauzele voastre oare nu este înjosită şi murdărită ma-jestatea divină ? 4. Poate că sînteţi mai religioşi în amfiteatre, unde peste sîngele omenesc, peste cadavrele celor osîndiţi dansează zeii voştri slujind drept subiecte şi legende de povestit pentru criminali, care ade-seori poate că reprezintă chiar întruchiparea zeilor voştri. 5. Am văzut cîndva cum era castrat Attis, acel faimos zeu al vostru din Pessinunta, şi pe cel care, înfăţişînd pe Hercule, era ars de viu. în mijlocjil luptelor singeroase de gladiatori, acelea care au loc la amiază, am rîs de acel Mercur care cerceta pe cei morţi cu o

'J.B. /.oii sînt batjocoriţi prin rituri, şi de poeţi şi de filozofi.

varga de fier înroşită în foc. Am văzut de asemeni şi pe fratele lui Jupiter, care prin lovituri de ciocan lua cu el în infern cadavrele gladiatorilor. Aceste spectacole şi altele ca acestea, dacă ele compromit onoarea divinităţii, dacă aruncă la pă-mînt de pe culmi măreţia divină, fără îndoială că sînt vrednice de dispreţul celor ce le reprezintă, cît şi al celor pentru care ele sînt prezentate. 6. Poate că acestea toate nu sînt altceva decît jocuri. Dar dacă voi aminti lucruri pe care nici o conştiinţă n-ar putea să le tăgăduiască, anume că în templele voastre se pun la cale adultere, că la picioarele altarelor se încheie tîrguri ruşinoase, că de obicei în sanctuarele preoţilor şi ale slujitorilor altarului, la adăpostul panglicilor sfinte, al mitrei sacerdotale şi al purpurei sfinţite, în fumul de tămîie, se săvîrşesc fapte neîngăduite, nu ştiu dacă zeii voştri n-ar trebui să se plîngă mai mult de voi decît de creştini! Este ştiut că furturile de cele sfinte se săvîrşesc întotdeauna de voi, căci creştinii nu intră în templele voastre nici ziua. Poate că le-ar jefui şi ei, dacă s-ar închina la ele![29]. 7. Dar ce adoră cei ce nu adoră astfel de zei ? E uşor de înţeles că ei adoră adevărul, ca unii care nu sînt mincinoşi şi nu se încăpăţînează în greşeală, c i se îndreaptă îndată ce cred că au greşit. Luaţi cunoştinţă mai întîi de acestea şi după aceea de toată rînduiala învăţăturii noastre, bineînţeles după ce vă vor fi respinse toate părerile voastre greşite.

xva.

1. împreună cu unii scriitori, aţi visat că Dumnezeul nostru ar fi un cap de măgar. O astfel de bănuială a inserat-o Cornelius Tacitus. 2. Căci el, în a patra carte a Istoriilor sale, povestind războiul împotriva iudeilor, porneşte de la originea acestui neam şi, după ce vorbeşte despre începutul, numele şi credinţa acestui popor tot ce găseşte cu cale, spune că iudeii, eliberaţi din Egipt, sau alungaţi, după cum crede el, trecînd prin deserturile întinse ale Arabiei cu totul lipsite de apă, chinuiţi fiind de sete s-ar fi folosit, ca de nişte indicii ale izvoarelor, de măgarii sălbatici care, din întîmplare, venind de la păşune, lăsau a se înţelege că urmau să se îndrepte spre izvoare de apă şi că de aceea, ca răsplată, au consfinţit partea superioară a unui animal de aceeaşi specie. 3. De aici a urmat, cred eu, bănuiala că şi noi, ca unii care sîntem apropiaţi de credinţa iudaică, ne-am închina aceluiaşi idoL Şi totuşi, acelaşi Cornelius Tacitus, acel prea meşter iscoditor de minciuni, în aceeaşi scriere a sa povesteşte că Pompei cucerind Ierusalimul şi pătrunzînd în templu ca să cerceteze secretele religiei iudaice, nu a găsit acolo nici un fel de statuie. 4. Şi negreşit, dacă se închinau la acest idol, care urma să fie închipuit printr-o statuie oarecare, nicăieri nu şi-ar fi găsit un loc mai nimerit ca în sanctuar, şi aceasta cu atît mai muh>cu cît n-aveau să se teamă de privirile străinilor, oricît de absurdă ar fi fost această închinare. Căci numai preoţilor le era îngăduit să intre înăuntru, iar celorlalţi li se împiedica privirea printr-o perdea întinsă. 5. Voi însă n-o să puteţi spune că nu cinstiţi toate animalele de jug şi celelalte mîrţoage laolaltă cu zeiţa lor Epona[30]. Poate de aceea

29. Zeii sînt batjocoriţi şi prin farse, pantomime, în amfiteatre şi chiar în temple.
30. Epona era protectoarea animalelor de transport.

sîntem învinuiți că, în mijlocul unor adoratori de animale şi bestii de tot felul, noi am rămas simpli adoratori de măgari! 6. Cît despre cel ce ne socoteşte închinători la cruce, acela va fi tovarăş de cult cu noi. Cînd se dă cinstire unei bucăți de lemn oarecare, nu interesează înfățişarea, de vreme ce ea este însuşi corpul zeului. Şi totuşi, cît de mult se deosebeşte de stîlpul unei cruci o Pallas Attica şi o Ceres Pharia, care stau în văzul tuturor, expuse fără imagine, doar ca un trunchi necioplit, sau ca o bucată de lemn fără formă! 7. Orice bucată de lemn tare, care este înfiptă în pămînt într-o aşezare oarecare, alcătuieşte o parte din cruce. Noi dacă adorăm o cruce, adorăm zeul în toată întregimea lui. **Am** arătat cum întruchiparea zeilor voştri ia naştere dintr-un modelaj în formă de cruce. Dar voi, cînd proslăviți pe Victoria în trofeele voastre, proslăviți în acelaşi timp şi crucea care se află în mijlocul trofeelor. 8. Toată credința din tabere constă în a venera steagurile, a le proslăvi, a jura pe ele, a le pune mai presus de toți zeii. Toate acele îngrămădiri de chipuri de pe steaguri sînt podoabele crucii. Acele flamuri ale steagurilor şi ale prapurilor sfinte sînt veşminte ale crucii. Vă laud sîrguința : u-ați voit să consfințiți crucea neîngrijită şi goală. 9. Alții, dintr-o părere mai umană şi mai apropiată de adevăr, socotesc soarta ca. zeu al nostru. Dacă ar fi aşa, atunci am sta alături de perşi, deşi noi nu ne închinăm ca ei la un soare zugrăvit pe pînză, de vreme ce-1 avem în ființă pe bolta cerească! 10. Bănuiala vine de la faptul bine cunoscut că noi ne întoarcem spre răsărit cînd ne rugăm. Dar şi cei mai mulți dintre voi,.în semn de iubire şi închinare la astrele cerului, mişcați din buze întorşi cu fața spre răsărit. 11. De asemenea, dacă ziua soarelui noi o consacram înveselirii, aceasta nu pentru că ne închinăm soarelui, ci pentru că urmăm pe aceia dintre voi care dedică ziua lui Saturn petrecerii şi veseliei, deosebindu-se dealtfel şi ei de obiceiul iudaic, pe care nu-1 cunosc. 12. Dar iată că acum de curînd în oraşul acesta a fost dată în public o nouă reprezentare a Dumnezeului nostru : un oarecare gladiator, priceput în înşelarea fiarelor, a expus o pictură cu această inscripție :

D u m n e z e u l — c r e ş t i n i l o r — n e a m d e a s i n N

Era înfățişat cu urechi de asin, la unul din picioare cu copită, în mînă ținînd o carte şi îmbrăcat în togă. Noi creştinii am rîs şi de nume şi de înfățişare. 13. Dar ei trebuiau ca pe dată să se plece înaintea acestei divinități monstruoase, ca unii care au primit drept zei şi pe cei împerecheați cu cap de cîine şi de leu, şi pe cei cu coarne de capră şi berbece, şi pe cei co sînt țapi de la şale în jos, şi pe cei ce sînt şerpi

<ie la picioare, şi pe cei cu aripi la tălpi şi umeri[al]. 14. Toate acestea le-am expus mai pe larg, ca să nu părem că intenționat am trecut cu vederea ceva necorespunzător la cele ce se zvonesc pe seama noastră. Ne vom spăla de toate aceste ppnegriri făcînd expunerea doctrinei noastre religioase.

XVII.

1. Ceea ce noi adorăm este un singur Dumnezeu, cel ce prin cuvîn-tui cu care a poruncit, cu rațiunea cu care a rînduit, prin puterea cu care a înfăptuit a dat la iveală din nimic tot universul acesta, cu toată rînduirea elementelor, corpurilor şi spiritelor, ca podoabă a maiestății sale; de aceea grecii au dat universului numele de cosmos. 2. Este invizibil, deşi se vede, nu se poate pipăi, deşi e prezent prin bunătatea sa, este de neînțeles, deşi se poate concepe prin simțurile omeneşti, de aceea este atît de adevărat şi atît de mare. Celelalte lucruri, care se pot vedea, pipăi, prețui, sînt mai mici şi decît ochii cu care şînt văzute şi decît mîinile cu care sînt atinse şi decît simțurile cu care sînt descoperite ; dar ceea ce este imens este cunoscut numai sieşi. 3. Ceea ce face să-1 înțelegem pe Dumnezeu este neputința de a-ı înțelege. Astfel, puterea măririi Sale face ca pentru oameni El să fie totodată cunoscut şi necunoscut. Şi aici stă toată rătăcirea celor ce nu voiesc să recunoască pe Acela pe care nu s-ar putea să nu-L cunoască. 4. Voiți să dovedim existența lui Dumnezeu din creațiile Sale atît de multe şi de mari, prin care trăim, prin care ne menținem, prin care ne bucurăm şi chiar ne înspăimîntăm; voiți acestea prin mărturisirea însăşi a sufletului ?[32]. 5. Dar sufletul, deşi strîns în corp ca-ntr-o închisoare, deşi mărginit printr-o proastă educație, deşi slăbit prin pasiuni şi pofte, deşi slujind unor zei neadevărați, totuşi, cînd îşi revine, ca şi dintr-o beție, din somn, sau dintr-o boala oarecare, recăpătîndu-şi sănătatea invocă pe Dumnezeu numai cu acest singur nume, fiindcă numai acesta singur este al lui Dumnezeu cel adevărat. «Mare e Dumnezeu». «Bun e Dumnezeu», «Ce-o da Dumnezeu» sînt expresii ale tuturor. 6. Ba încă este luat şi drept judecător : «Dumnezeu vede», «Mă las în voia lui Dumnezeu», «Dumnezeu mă va răsplăti». O, mărturie a sufletului prin natura lui creştină! în sfîrşit, pronunțînd acestea sufletul nu se îndreaptă spre Capitoliu, ci spre cer. Căci cunoaşte locaşul lui Dumnezeu Cel viu, ca unul care de la El coboară.

XVIII.

1. Ca să putem dobîndi o cunoştință mai deplină şi mai adîncă despre El, despre rinduiala şi voința Lui, ne-a pus la indemînă Scriptura, pentru a face-cercetări despre Dumnezeu şi

31. Nu creştinii, ci paginii adoră animale, lemne, astre.

32. Existența lui Dumnezeu este atestată de creație şi de mărturia sufletului nostru.

cercetînd să-L descoperim şi descoperindu-L să credem în El şi crezînd să-I slujim Lui;°. 2. Căci de la Început, din timp în timp, El a trimis bărbați de seamă prin dreptatea şi curăția lor sufletească, pentru a-L cunoaşte pe Dumnezeu şi a-L arăta lumii, plin de inspirație divină, care să dea vestire că este un singur Dumnezeu, care a creat toate, care a înfăptuit pe om din pă-mlnt (căci acesta este adevăratul Prometeu, care a împărțit timpul în perioade şi a rînduit lumea după legi

33. Descoperirea dumnezeiască s-a flcut prin Scripturile Sfinte.

neschimbătoare). 3. Care a dat semne de atotputernicia judecății Sale, prin potop, prin foc, care a statornicit reguli vrednice de El, pe care voi nu le recunoaşteți, sau le lăsați în părăsire, iar celor care le păzesc le-a hotărît răsplată, ca Unul Care, la sfîrşitul lumii, cînd toți morții dintru început se vor fi sculat din mormînt şi-şi va fi luat fiecare întruparea sa pămîntească, să dea seamă de faptele săvîrşite ,• El va avea atunci să judece pe toți, dînd celor dreptcredincioşi viață veşnică, iar celor necredincioşi foc fără şflrşit. 4. De aceste lucruri şi noi am rîs o vreme. Am fost deci şi noi dintre ai voştri. Creştinii nu se nasc, se fac. 5. Predicatorii despre care am vorbit se numesc profeți, de la îndatorirea ce o au de a prezice viitorul. Spusele lor, deopotrivă ca şi minciunile, pe care le râspindeau pentru credința în Dumnezeu, stau scrise în Cărțile sfinte, pe care ori-' Cine le poate citi. Ptolomeu, căruia i s-a mai zis şi Filadelphul, rege **prte** înviat şi adînc cunoscător în ale literaturii, în dorința de a-şi al-**țițUi jb,** bibliotecă, stăpînit de gîndul de a întrece pe Pisistrate, cred **tu,** printre alte cărți istorice, a căror vechime şi curiozitate le dădea dreptul la renume, din îndemnul lui Demetriuş din Faleri, pe acele vre-muri cel mai învățat dintre gramatici, căruia îi încredințase conducerea bibliotecii, a ținut să aibă cărți şi de la iudei, cărți proprii ale lor, scrise **tn limba** lor şi pe care numai ei singuri le aveau. 6. Căci profeții, care •rau dintre ai lor, n-au profetizat decît pentru ai lor, adică pentru neamul ales al lui Dumnezeu, ca răsplată a părinților lor. Cei care acum se numesc iudei mai înainte se numeau ebrei; de aceea şi literatura fi limba lor s-au numit ebraice. 7. Dar pentru ca să poate fi citite, iudeii au pus la dispoziția lui Ptolomeu 72 de învățați traducători pe care Însuşi filozoful Menedem, răzbunător al providenței, i-a admirat pentru unitatea lor de păreri, comune cu ale Iui. Acest lucru vi 1-a confirmat chiar Aristeu. 8. Astfel, aceste opere de seamă, traduse în limba greacă, se văd şi astăzi în Serapeum, în biblioteca lui Ptolomeu, împreună cu originalele lor ebraice. 9. Dar şi iudeii le pot citi în mod public. Dreptul acesta se capătă prin plata unei taxe şi pretutindeni oricine se poate duce în orice zi de sîmbătă să-i asculte. Cine îi va asculta, va afla pe Dumnezeu ,■ cine se va strădui să-i înțeleagă va fi constrîns să şi creadă.

XIJÎX,

1. Vechimea foarte mare a acestor cărți le conferă o autoritate deosebită. Dar şi la voi cinstirea ce se dă trecutului are caracter aproape religios[3J]. Ceea ce dă

34. Fragmentul 1—10 din capitolul 19, care urmează, se găseşte numai în *manuscrisul Fuldensis ;* totuşi prof. Waltzing îl socoteşte autentic (al lui Tertulian), ca <> pregătim a ceea ce urmează (v. Studiul său *«Etude sur le Codex Fuldensis»,* p. 470 .111;.) şi este menținut în traducerile şi studiile contemporane.

autoritate acestor cărţi sfinte este marea lor vechime. Căci întîiul profet, Moise, care a povestit crearea lumii şi înmulţirea neamului omenesc iar după aceea înspăimîntătorul potop, răzbunător al nedreptăţii acelei epoci îndepărtate, începînd cu trecutul şi urmînd firul povestirii pînă în zilele sale şi de aici mai departe, prin propriile sale arătări, mulţumită darului său profetic, a prezentat imaginea celor ce se vor întîmpla în viitor, la care şirul anilor, puşi în rîn-duială de la început, au alcătuit cronologia lumii. El a trăit cu aproape 400 de ani mai înainte de epoca în care acel Danaus, cel mai vechi bărbat la voi, a emigrat în Argos. 2 *. Este mai vechi decît războiul troian cu aproape o mie de ani şi prin urmare şi decît Saturn însuşi. Căci potrivit istoriei lui Thallus, care arată că Belus, regele assyrienilor şi Saturn, regele titanilor, s-au războit laolaltă împotriva lui Jupiter, ar urma că Belus a precedat cu 320 de ani dărîmarea Troiei. De asemenea, prin acest Moise a fost trimisă iudeilor de către Dumnezeu acea lege a lor proprie. 3 *. După aceea multe lucruri au mai spus şi alţi profeţi, mai vechi în scrierile voastre ,• căci şi acela care a glăsuit cel din urmă a fost în timp ceva mai înainte (dacă nu le-a fost contemporan) de înţelepţii şi legiuitorii voştri. 4 *. De pildă, în timpul domniei lui Cirus şi Dârlus a trăit Zaharia, atunci cînd Tales, cel dintîi printre fizicieni, întrebat de Cresus, n-a putut da nici un răspuns cu privire la Dumnezeu, ca unul care, fără îndoială, era tulburat de vocile profeţilor. Solon a prezis aceluiaşi rege să aştepte sfîrşitul îndelungatei sale vieţi la fel ca şi un profet. 5 *. Se poate deci vedea că legile voastre, ca şi filozofia voastră, şi-au tras începutul din legea şi învăţătura dumnezeiască. Ce a fost la început este sămînţa a tot ceea ce a urmat. De aceea şi voi aveţi lucruri comune cu noi, sau care se apropie de ale noastre. 6 *. De la sofia şi-a tras numele filosofia, ca iubitoare de înţelepciune

De la profere s-a ajuns prin exagerare la divinaţia poetică. Oameni dornici de glorie au denaturat descoperirile noastre pentru a şi le trece pe numele lor. Chiar fructelor li se întîmplă să degenereze de la să-mînţa lor. 7 *. Aş putea să mai înşir încă şi alte multe dovezi cu privire la vechimea cărţilor sfinte, dacă n-aş şti că ele îşi trag o mai mare autoritate, prin care să se impună credinţei noastre, mai mult din puterea adevărului lor, decît din vechimea timpurilor. Căci ce dovadă mai puternică poate fi, în sprijinul mărturiei lor, decît împlinirea de la zi la zi, a tot ce se săvîrşeşte în lume, cînd rînduiala regatelor, nimicirea oraşelor, înfrîngerea popoarelor, starea timpurilor se petrec în totul aşa cum au fost prezise cu mii de ani mai înainte. 8 *. De aici şi speranţa noastră, de care voi rîdeţi, se însufleţeşte ,■ de aici şi încrederea noastră, pe care voi o socotiţi o simplă închipuire, îşi ia tăria ei- într-adevăr, îndeplinirea întîmplărilor care au avut loc este în stare să inspire încredere cu privire la cele viitoare: aceleaşi voci le-au prezis şi pe unele şi pe celelalte,- aceleaşi scrieri le-au arătat. 9*. Un singur timp este pentru ele, care pentru noi pare a fi despărţit. Astfel, toate cîte au să mai vină au fost verificate de noi, fiindcă erau prezise în acelaşi timp cu cele care au fost verificate şi care atunci erau viitoare. 10 *. A-veţi şi voi, pe cît ştiu, o Sibilă, pentru că această denumire a adevăratei profetese a Dumnezeului Celui adevărat a fost în genere

schimbată, ca să cuprindă pe toţi aceia care au aerul numai că pot profetiza ; Sibilele voastre sînt nume de adevăruri dezminţite, precum sînt şi zeii voştri[35].

2. Aşadar toate substanţele, toate materiile, începuturile, rînduie-lile, izvoarele cele mai îndepărtate ale scrierilor voastre cele mai vechi, cea mai mare parte chiar din neamurile şi oraşele voastre, însemnate prin trecutul lor istoric şi vechi prin legendele lor, şi în sfîrşit chiar scrierile hieroglifice, mărturii şi păzitoare ale faptelor şi (socotesc că încă n-am spus totul) zeii voştri înşişi, zeii voştri chiar, templele înseşi şi oracolele şi toate cele sfinte ale voastre, toate acestea, spun, sînt întrecute ca vechime de cărţile unui singur profet, în care se vede aşezată comoara întregii doctrine iudaice şi prin urmare şi a noastră. 3. Dacă aţi auzit de un oarecare Moise, el este din aceeaşi vreme cu Ina-chus Argivul. Este cu aproape 400 de ani (mai puţin doar şapte) anterior lui Danaus. Danaus, acesta însuşi foarte vechi la voi, şi cam cu o mie de ani mai înainte de nimicirea cetăţii lui Priam, aş putea spune că întrece chiar pe Homer cu cinci sute de ani şi mai bine, avînd pe cine lua mărturie. 4. Şi ceilalţi profeţi, deşi vin după Moise, totuşi cei mai din urmă dintre ei nu sînt mai de curînd decît primii voştri înţelepţi, legislatori şi istorici. 5. Pentru noi, a expune prin ce înlănţuire d* fapte pot fi dovedite toate acestea n-ar fi lucru atît de greu, pe cît est© de enorm, nici atît de anevoios a le înşira pe toate, pe cît ar fi

35. Aici încetează fragmentul introductiv : 19, 10.

de Întins pentru un moment. Trebuie să te aşezi în faţa acestor numeroase documente, să le socoteşti pe degete; trebuie deschise arhivele chiar ale neamurilor celor mai vechi, ale egiptenilor, caldeilor, fenicienilor. **6.** Trebuie cercetaţi chiar istoricii lor indigeni, prin intermediul cărora ni s-au transmis informaţiile, unii ca Manethon egipteanul şi Bero-sius caldeeanul, precum şi Hieromus fenicianul, rege al Tirului, şi chiar succesorii lor, ca Ptolomeu din Mendes, Menander din Efes, Demetrius din Faleri, regele Iuba, Appion şi Thallus, precum şi cel ce aici îi aprobă, aici Ii combate, iudeul Iosef, apărătorul naţional ai timpurilor vechi iudaice. 7, Trebuie confruntate chiar scrierile vechi despre originea popoarelor, să se vadă cînd au avut loc întîmplările, ca să se poată ştii Înlănţuirea anilor, care fac să strălucească datele analelor. Trebuie să răsfoim istoriile şi scrierile lumii întregi. Şi în această privinţă am arătat prin ce mijloace s-ar putea proba [M]. 8. Dar chestiunea aceasta e mai bine s-o amînăm pentru altă dată, ca nu cumva, grăbindu-ne să cercetăm mai puţin, sau cercetînd mai în amănunt, să ne îndepărtăm prea mult de subiect.

XX.

1. Dar, înainte de această amînare, vă înfăţişăm ceva mai important, măreţia Sfintei Scripturi, chiar dacă prin vechimea ei nu vă putem convinge despre originea ei divină, de vreme ce această vechime li este pusă la îndoială. Şi lucrul acesta nu trebuie nici amînat, nici aflat din alte părţi, căci avem în faţa noastră mijloacele de documentare: universul, timpul şi şirul faptelor. 2. Tot ce se întâmplă s-a prezis, tot ce se vede s-a anunţat: că pămînturile înghit oraşe, că mările acoperă, insule, că războaiele interne şi externe sfîşie lumea, că regatele se ciocnesc între ele, că bîntuie foametea şi ciuma şi toate ne-norocirile locale, cu mulţimi de oameni care mor, că umilii se înalţă şi trufaşii sînt" umiliţi. 3. Că dreptatea se răreşte, nedreptatea începe să se înmulţească, grija tuturor bunelor rînduieli amorţeşte, că însuşi mersul firesc al timpului şi al elementelor naturii va ieşi din făgaşul său, că rlnduiala naturii este tulburată prin monştrii şi dihănii, toate acestea au fost descrise mai dinainte. în timp ce le îndurăm le citim, în timp

36. Autoritatea Sfintei Scripturi e atestată de vechimea ei şi de autorii care o citează. După specialişti, Tertulian reflectează In primul rlnd la Iosif Flaviu *(Contra Iul Aplon,* I, 16, 103 sq.), apoi la Tatian *(Către Greci,* 36—41), la Teofll *(Către Autollc,* 10, 28). V. J. P. Wuitzing, *VApologdtlquc,* 1971, ad. loc.

ce le recunoaştem ele se verifică. împlinirea unor profeţii este, fără îndo-

ială, mărturia adevărată a divinităţii lor. **4.** Aşadar, la noi este asigurată Însăşi credinţa în cele viitoare, ca unele ce se vor adeveri, fiindcă erau prezise împreună cu acelea care zilnic sînt dovedite. Aceleaşi glasuri le-au glăsuit, aceleaşi litere le-au scris, acelaşi spirit le-a însufleţit*[7]. 5. Un singur timp există pentru cel ce prezice cele viitoare. Pe cînd la oameni, dacă cumva este aşa, timpul se deosebeşte pe măsură ce se scurge, prezentul deosebindu-se de viitor şi trecutul de prezent. Cu ce greşim, vă rog, crezînd şi în viitor, noi care am învăţat să cre-dem în el prin celelalte două trepte ale timpului ?

XXI.

1. Dar fiindcă am spus că religia noastră se sprijină pe cărţile foarte vechi ale iudeilor, deşi cei mai mulţi ştiu şi lucrul acesta îl mărturisim chiar noi, că ea este nouă, de pe vremea lui Tiberiu, se poate ca tocmai din această pricină să se nască bănuiala, cu privire la alcătuirea ei, că la adăpostul unei religii foarte însemnate, îngăduită de stat, ea ascunde idei îndrăzneţe care-i sînt proprii. 2. Dar, indiferent de vechimea vîrstei, noi nu ne potrivim cu iudeii nici în privinţa abţi-nerii de la alimente, nici în a zilelor de sărbătoare, sau a semnului corporal, nici a unui nume comun, ceea ce neapărat ar trebui să existe, dacă am fi supuşi aceluiaşi Dumnezeu. 3. Dar pînă şi poporul cunoaşte pe Hristos ca pe un om oarecare, precum L-au socotit şi iudeii, ceea ce ar putea face să se creadă despre

37. Împlinirea profeţiilor a asigurat de asemenea autoritatea Scripturilor.

noi că sîntem adoratori ai unui om. Noi nici de Hristos nu ne ruşinăm, ca unii care ne mîndrim că sîntem învinovăţiţi şi osîhdiţi în numele Lui, nici despre Dumnezeu n-avem altă credinţă decît iudeii. De aceea e necesar să spun cîteva cuvinte despre Hristos, ca despre Dumnezeu. 4. Din toate punctele de vedere iudeii erau în harul lui Dumnezeu, din pricina dreptăţii deosebite şi a credinţei patriarhilor lor ,• de aici măreţia neamului lor, strălucirea puterii şi nespusa fericire de a fi mai dinainte mcunoştinţaţi de glasul lui Dumnezeu, prin care erau învăţaţi să fie vrednici de El, să nu-L supere. 5. însă, îngîmfaţi de încrederea arătată părinţilor, au căzut în tot felul de păcate, abătîndu-se de Ia doctrină spre reguli profane. Şi, deşi ei n-ar vrea să mărturisească, o arată totuşi starea lor de astăzi, împrăştiaţi, rătăcitori, goniţi din ţara şi de sub cerul lor, rătăcesc prin lume, fără să aibă vreun om sau pe Dumnezeu drept conducător, nefiindu-le îngăduit nici măcar a merge şi saluta pămîntul părintesc, după dreptul străinilor. 6. Sfintele voci care le preziceau acest destin îi anunţau întotdeauna că pînă la urmă Dumnezeu are să-şi aleagă,

din orice neam, din orice popor şi din orice loc adoratori mult mai credincioşi, asupra cărora îşi va trece harul Său mai din plin, faţă cu capacitatea lor de a primi o învăţătură mai desăvîrşită. 7. A venit, aşadar, Cel anunţat de Dumnezeu că va veni pentru a lămuri şi lumina legea, Acel Hristos, Fiul lui Dumnezeu. Deci, judecătorul acestui har şi al acestei învăţături, luminătorul şi mîntuitorul neamului omenesc, era prezis nouă ca Fiu al lui Dumnezeu; dar El nu s-a născut în aşa fel încît să roşească de numele Său ca fiu, sau de neamul Tatălui Său. 8. El s-a născut nu din incestul cu o soră, nici diji păcatul unei fiice, sau soţii adultere, nici din acel părinte al zeilor preschimbat în şarpe, în taur, în pasăre, sau în ploaie de aur ca amant al Danaei, căci acestea sînt lucruri pămînteşti ale lui Jupiter al vostru. 9. Fiul lui Dumnezeu n-a avut o mamă vinovată de lucruri ruşinoase; chiar cea pe care pare a fi avut-o nu era căsătorită. Vreau însă mai întîi să vă explic natura Sa, căci aşa se va putea înţelege misterul naşterii Sale. 10. Am spus că Dumnezeu a creat tot universul acesta prin cuvîntul, raţiunea şi puterea Sa. Şi filosofii voştri spun că Logosul, adică cuvîntul şi raţiunea — este creatorul universului. Zeno[38] îi spune ziditor celui ce a alcătuit toate în chip rînduit, numindu-1 de asemenea destin, zeu, sufletul lui Jupiter, necesitatea tuturor lucrurilor. Toate aceste însuşiri Cleanthes le reuneşte într-unui singur, în spirit, despre care afirmă că se găseşte răspîndiţ pretutindeni. 11. Dar şi noi atribuim cuvîntului, raţiunii şi puterii, prin care am spus că Dumnezeu a alcătuit toate, o substanţă proprie, spiritul în care se cuprind: Cuvîntul, cînd El porunceşte, raţiunea cînd rînduieşte, puterea cînd împlineşte toate. Spunem că acest spirit a purces de la Dumnezeu şi, ca Unul-Născut din ceea ce a purces, întru aceea s-a numit Fiul lui Dumnezeu şi Dumnezeu însuşi din cauza unităţii de substanţă ,• căci şi Dumnezeu este spirit. 12. Şi precum o rază cînd purcede de la soare este o parte din tot, deoarece soarele va ră-mlne în rază ca una ce a purces

:iB. Zeno, Intomokntorul filosofici stotco (360—364 I.Hr.).

din el, la fel şi substanţa nu se desparte, ci se întinde, ca şi lumina născută din lumină. Materia creatoare rămîne veşnic întreagă, izvor nesecat, deşi de la ea purced atîtea alte izvoare. 13". Astfel şi ceea ce a purces de la Dumnezeu este Dumnezeu şi Fiu al lui Dumnezeu, amîndoi fiind Unul şi Acelaşi. Astfel, spiritul născut din spirit şi Dumnezeu din Dumnezeu se deosebeşte prin măsură, prin rang, iar nu prin esenţă, şi a pornit din izvorul Său fără sfi se fi rupt din el pentru totdeauna. 14. Prin urmare din această rază a lui Dumnezeu, cum mereu s-a prezis mai înainte, pogorîndu-se într-o fecioară şi zămislindu-se în sînul ei, a luat fiinţă omul împreunat cu Dumnezeu. Carnea unită cu spiritul se hrăneşte, creşte, vorbeşte, în-

vată, lucrează şi asupra lui Hristos. Primiţi deocamdată această povestire, la fel ca multe de ale voastre, pîriă ce am să arăt cum se poate dovedi divinitatea lui Hristos şi care sînt aceia care au născocit la voi poveşti duşmănoase pentru distrugerea acestui adevăr. 15. Ştiau şi iudeii că va veni Hristos, fiindcă le vorbiseră despre El profeţii. Dealtfel ei şi acum aşteaptă venirea Lui şi între noi şi ei nu este vreo neînţelegere mai mare, exceptînd aceea că ei nu cred că a şi venit. Au fost prezise două veniri ale Lui: întîia, care s-a şi împlinit în plămădeala unei umile fiinţe omeneşti, a doua, care se va întîmpla la sfîrşitul lumii, în măreţia puterii părinteşti primite şi a dumnezeirii manifestate. Ne-înţelegînd-o pe cea dintîi, au luat-o în considerare pe cea de a doua, în care speră, fiindcă li s-a părut mai clar prezisă. 16. Dar prin păcatele lor au meritat să nu înţeleagă pe cea dintîi, căci dacă ar fi înţeles-o ar fi crezut în ea şi de ar fi crezut ar fi dobîndit mîntuirea. Ei înşişi citesc în cărţile sfinte că au fost pedepsiţi cu pierderea înţelepciunii, a minţii şi a folosirii ochilor şi urechilor. 17. De aceea, pe Cel pe Care l-au crezut numai om, din pricina stării Lui de jos, era firesc să-L ia drept un vrăjitor pentru puterea Lui, ca Unul Care scotea cu vorba din oameni duhurile rele, reda orbilor vederea, vindeca pe cei leproşi, îi întărea pe paralitici şi, în sfîrşit, tot cu vorba aducea pe cei morţi din nou la viaţă, sjipunînd chiar stihiile naturii, potolind furtunile, păşind pe deasupra valurilor, arătînd că El este Acel Fiu anunţat mai înainte de Dumnezeu, născut spre mîntuirea tuturor, Acel Cuvînt al lui Dumnezeu Cel fără sfîrşit, întîiul născut, însoţit de puterea şi înţelepciunea Sa şi sprijinit pe spiritul Său. 18. însă prin învăţătura Lui erau combătuţi fariseii şi mai marii iudeilor, care astfel se înfuriau, mai ales că vedeau mulţimea alergînd spre El în număr foarte mare, încît L-au tî-rît în faţa lui Ponţiu Pilat, pe atunci guvernator al Siriei în numele romanilor, şi prin silnicia voturilor au izbutit să le fie dat lor să-L răstignească pe cruce. Prezisese şi El că aşa au să facă ; dar asta Ar fi fost puţin lucru, dacă nu l-ar fi spus mai înainte şi profeţii. 19. Şi totuşi, şi aşa ţintuit pe cruce, El a făcut multe minuni potrivite cu moartea Sa. Căci de la Sine şi-a dat sufletul odată cu vorba, înlăturînd astfel sarcina călăului. în clipa aceea s-a făcut întuneric mare, deşi soarele era la jumătatea drumului său. Au crezut că este o eclipsă cei ce n-au ştiut de prezicerile asupra lui Hristos;

neputînd-o înțelege cu mintea au tăgăduit-o. Şi totuşi, în analele voastre voi aveți povestit fenomenul acesta al naturii. 20. Atunci iudeii, după ce L-au dat jos de pe cruce şi L-au depus în mormînt, i-au mai pus şi o mare pază militară, fiindcă El prezisese că va învia din morți a treia zi şi se temeau ca nu cumva discipolii Lui să le amăgească bănuiala şi să-i ridice pe furiş trupul.

21. Dar a treia zi, producîndu-se un mare cutremur de pămînt, piatra de pe mormlnt s-a rostogolit la o parte, paza militară s-a împrăştiat de spaimă, nici discipolii nu s-au mai văzut nicăieri, iar în mormînt nu s-a mai găsit decît giulgiul Celui înmormîntat. 22. Cu toate acestea, fariseii, al căror interes era pe de o parte să fie zvonită întîmplarea aceasta drept o înşelătorie, iar pe de alta să îndepărteze de la credință poporul, pe care-1 țineau tributar şi sub jugul sclaviei, au răspîndit vorba că ar fi fost răpit de către discipolii Săi. Căci nici El nu s-a arătat mulțimii, nu pentru a nu elibera din greşeală pe cei nelegiuiți, ci pentru ca şi credința, rînduită pentru o mai mare răsplată, să se dobîndească cu greutate. 23. Dar a petrecut cu discipolii Săi timp de 40 de zile în Ga-lileea, un ținut al Iudeii, învățîndu-i ceea ce ei aveau să învețe pe alții. Apoi, după ce le-a rînduit sarcina de a predică peste tot pămîntul, s-a Înălțat la cer înconjurat de un nor, fapt cu mult mai adevărat decît cel pe care la voi unii ca Proculus l-au atribuit lui Romulus. 24. Pe toate acestea cu privire la Hristos, Pilat, el însuşi aproape creştin în conştiința sa, le-a adus la cunoştința împăratului de atunci, Tiberiu. Dar şi Împărații înşişi ar fi crezut în Hristos, dacă n-ar fi fost legați de viața aceasta, sau dacă ar fi putut fi şi împărați şi creştini. ***28.*** Discipolii, însă, răspîndiți în lume, au ascultat de porunca In-vâțâtorului-Dumnezeu, îndurînd şi ei multe de la iudei care-i prigoneau, cu curajul pe care-1 dă fără îndoială credința în adevăr, pentru ca în cele din. urmă să semene la Roma bucuroşi sîngeie de creştin din pricina cruzimei lui Nero. 26. Dar vă vom arăta ca martori vrednici de crezămînt, cu privire la divinitatea lui Hristos, chiar pe aceia pe care voi îi adorați. Este mare lucru că pentru a vă face să credeți, po creştini îi aduc ca martori, tocmai pe cei din cauza cărora nu credeți în creştini. 27. Deocamdată aceasta este rînduiala învățăturii noastre pe care am expus-o laolaltă cu originea religiei şi a numelui, cu întemeietorul ei. Nimeni acum să nu ne mai arunce în față nelegiuirea, nimeni să nu ne socotească astfel, pentru că nu-i este îngăduit nimănui să mintă, cînd

este vorba de credința sa. Cine spune că adoră altceva declt Ceea ce adoră în realitate însemnează că tăgăduieşte ceea ce adoră şi strămută adorarea şi respectul asupra altuia, iar prin această strămutare nu mai adoră ceea ce a tăgăduit! 28. Dar noi spunem, pe față, spunem, sfîşiați şi însingurați strigăm cu glas tare către voi, care ne chinuiți: «Adorăm prin Hristos pe Dumnezeu». Socotiți-L om, dar prin El Dumnezeu a voit să fie cunoscut şi adorat. 29. Ga să răspund iudeilor, le amintesc că şi ei au învățat să adore pe Dumnezeu prin-tr-un om, prin Moise. Grecilor le voi spune că Orfeu în Pieria, Musaeus în Atena, Melampus în Argos, Trophonius în Beoția, au inițiat pe oameni în mistere. Ca să mă adresez şi vouă, stăpînitori ai kimii, om a fost şi Numa Pompilius, care a încărcat pe romani cu cele mai împovărătoare superstiții. 30. Să-i fie îngăduit şi lui Hristos să se folosească de divinitatea Sa, nu pentru a îmblînzi nişte oameni neciopliți şi încă sălbatici, punîndu-i în uimire prin mulțimea atîtor zei, ce trebuiau să fie adorați, cum a făcut Numa, ci pentru a lumina, prin cunoaşterea adevărului, pe nişte oameni civilizați, dar orbiți de o cultură rafinată 31. Cercetați aşadar dacă această divinitate a lui Hristos este adevărată [S9]. Dacă aşa este, voi cunoscînd-o urmează să vă lepădați de divinitățile cele neadevărate, mai ales dacă le-ați priceput întreaga lor ființă, ca unele care, la adăpostul unor nume şi chipuri de morți nu pot da despre dumnezeirea lor altă mărturie decît nişte semne, miracole şi oracole.,....

XXI?.

1. într-adevăr, noi afirmăm că există oarecare ființe spirituale. Dar numele nu e nou. Ştiu şi filosofii că există «demoni», de vreme ce însuşi Socrate aştepta totul de la judecata demonului său. Nu e nimic de mirare de îndată ce se spune că încă din copilărie el era nedespărțit de un demon care îl îndepărta întotdeauna de la bine. 2. Pe demon îi ştiu toți poeții; chiar şi poporul incult îi întrebuințează des în blesteme. Dar şi pe Satana, căpetenia acestui neam rău, poporul îl pronunță dintr-un fel de instinct propriu, cu aceeaşi voce cu care blesteamă. Cît despre îngeri, nici Platon nu i-a tăgăduit. Şi ca mărturisire şi a unora şi a altora stau magii. 3. Dar cum din nişte îngeri deveniți răi de bunăvoie a ieşit neamul cel stricat al demonilor, blestemat de Dumnezeu, împreună cu întemeietorii acestui neam şi cu acea căpetenie a lor, despre care am amintit, se află scris cu rînduială în cărțile sfinte. 4. Deocamdată va fi suficient să vorbesc despre acțiunile lor. Toată lauda lor este depusă spre pieirea omului. Aceste spirite rele de Ia început au luat ființă spre nimicirea omului. Ele, de bună seamă, pricinuiesc corpurilor boli sau alte tulburări grozave, tulburări neaşteptate şi extraordinare ale sufletului folosind violența. 5. Subtilitatea şi mlădirea lor le ajută să pătrundă în cele două

39. Viața pămîntească a Mîntultorului întrupat, învățătura, patimile, moartea şl Invloron Lui.

substanțe ale omului. Multe își permit puterile demoniace, ca unele care, nefiind văzute şi simțite, apar mai curînd prin urmările lor, decît prin acțiune, cum se petrec lucrurile cu roadele pomilor sau ale pămîntului: nu ştiu ce tainică stricare a aerului le vîră boala în floare, le ofileşte şi le putrezeşte cînd sînt în putere, ca şi cum dintr-o cauză ascunsă aerul infectat împrăştie adierile sale

molipsitoare. 6. Aşadar, prin aceeaşi acțiune ascunsă a atingerii, suflarea venită de la demoni şi de la îngerii lor zdruncină chiar sufletele, stricîndu-le prin furii şi nebunii urîte, sau prin pasiuni violente şi prin tot felul de rătăciri, dintre care cel mai însemnat este faptul de a recomanda acest soi de zei unor minți naive şi orbite, ca să-şi poată procura hrana proprie, adică mirosul şi sîngeie victimelor jertfite statuilor şi chipurilor lor. 7. Şi ce hrană mai căutată poate exista pentru ei, decît să abată pe om de la cugetul adevăratului Dumnezeu prin ademeniri mincinoase ? Voi arăta îndată în ce chip operează acestea. 8. Orice spirit este iute ca o pasăre. La fel şi demonii şi îngerii lor. De aceea în aceeaşi clipă sînt pretutindeni. Pentru ei tot pămîntul este ca un singur loc. Orice se petrece ori şi unde, ei pot totodată să ştie şi să anunțe. Iuțeala este socotită divinitate, pentru că ființa ei este necunoscută. Astfel, uneori voiesc să treacă drept autori ai lucrurilor pe care le vestesc. Şi sînt de fapt numai autori ai lucrurilor rele, dar ai celor bune niciodată. 9. Chiar şi hotărîrile lui Dumnezeu le-au aflat mai dinainte de la profeți, pe cînd aceştia vorbeau poporului, şi acum le culeg din lecturile publice. Astfel însuşindu-şi unele cunoştințe despre mersul vremii, ei simulează dumnezeirea, cînd de fapt ei nu fac decît să fure darul de a prevesti. 10. Dar în oracole, cu cîtă pricepere potrivesc vorbele cu două înțelesuri după împrejurări o ştie aceasta un Cresus, o ştie un Pyrrhus. In sfîrşit, dacă Apollo Pythius, prin mijloacele pe care le-am amintit mai sus, a putut să spună că Cresus fierbe o broască la un loc cu carne de oaie, aceasta însemnează că zeul fusese în acelaşi timp şi în Lydia. Locuind în aer, vecini cu stelele şi în atingere cu norii, demonii pot să cunoască fenomenele care se pregătesc în cer şi să prezică, pjoaia pe care au şi simțit-o producîndu-se. 11. Negreşit că sînt crezuți ca binefăcători şi în ceea ce priveşte tămăduirea bolilor. De fapt, Insă, la început pricinuiesc răul, apoi prescriu leacuri necunoscute, sau chiar contra bolii ,• la urmă încetează de a. mai pricinui răul şi lumea crede că l-au vindecat. 12. La ce bun să mai vorbesc despre alte născociri, sau chiar despre puterea spiritelor înşelătoare, a căror profesiune constă în a da oracole, şi a face minuni ? Fantomele Castorilor, apa adusă în ciur, corabia trasă cu o cingătoare şi barba schimbată în roşu de îndată ce a fost atinsă cu mîna, toate acestea n-au alt rost decît de o face ca pietrele să fie crezute divinități şi ca adevăratul Dumnezeu să nu fie căutat *°.

XXIII.

40. Existența demonilor, lucrarea lor răufăcătoare, ghicitul, oracolele şi minunile lor mincinoase.

1. Dar dacă şi magii fac să apară fantome, defăimînd chiar sufletele celor morţi, dacă ucid copii în timp ce fac prevestiri, dacă înşală ochii cu multe minuni, cu farmecele lor de şarlatani, dacă produc şi vedenii întemeindu-se pe puterea ce le stă la îndemînă îngerilor şi demonilor, care au fost invocaţi odată pentru totdeauna, cu ajutorul cărora au învăţat să ghicească viitorul pînă şi caprele şi mesele : cu atît mai mult această putere a lor n-o să se silească ea din răsputeri ca atunci cînd e vorba de voinţa proprie şi în interesul ei să aducă Ia în-deplinire ceea ce înfăptuieşte pentru folosul altuia? 2. Dar dacă aceleaşi lucruri le îndeplinesc şi îngerii şi demonii la fel ca şi zeii voştri, unde este atunci superioritatea divinităţii, pe care neapărat trebuie s-o vedem mai presus de orice altă putere ? De aceea n-ar fi mai onorabil pentru zeii voştri să se creadă că demonii cu de la sine putere se fac zei atunci cînd produc aceleaşi minuni care îi fac să fie socotiţi zei, decît a se presupune că zeii voştri sînt egali cu îngerii şi demonii ? 3. Punctul de deosebire este, pe cît se pare, în locul de aşezare, prin aceea că voi socotiţi în temple zei pe cei pe care în altă parte nu-i mai credeţi că sînt zei; ca şi cum a alerga pe deasupra turnurilor sfinte şi a sări peste acoperişurile caselor vecine nu e aceeaşi nebunie, sau ca şi cum cel ce-şi sfîşie membrele şi cel ce-şi taie gîtul n-ar fi acelaşi lucru? în ambele cazuri este acelaşi rezultat al nebuniei şi aceeaşi pricină a exaltării. 4. Dar pînă acum au fost numai vorbe ,• mai departe vor fi arătate faptele însele, prin care vom dovedi că şi unii şi alţii sînt din aceeaşi plămădeală. Să se aducă aici în faţa tribunalelor voastre un om socotit că este stăpînit de demoni. Poruncindu-i-se[1'] de către creştin, oricare ar fi elî acelui spirit să vorbească, el va mărturisi că este demon, aşa precum de fapt şi este, tot astfel cum în alte împrejurări se va da drept zeu, un zeu neadevărat însă realitate. 5. De asemenea, să se aducă unul din acei care se cred că sînt inspiraţi de zeu, care respi-rînd pe altare primesc divinitatea din fumul ce se înalţă de la animalul jertfit şi respirîndu-î se însănătoşesc, care în timp ce respiră profetizează. 6. însăşi această fecioară, Caelestis cea tăgăduitoare de ploi, însuşi Esculap născocitorul leacurilor care a redat viaţa lui Socordius, Thanatius şi Asclepiodotus, sînt ameninţaţi s-o piardă pentru a doua oară, dacă nu vor mărturisi că sînt demoni, pentru că n-au îndrăzneală să mintă în faţa unui creştin, iar voi chiar în acelaşi loc vărsaţi sîngele acelui prea îndrăzneţ creştin! 7. Ce poate fi mai convingător decît lucrul acesta ? Ce mărturie miai vrednică de crezare ca această probă ? Adevărul, în toată goliciunea lui, vă e sub ochi; tăria lui stă în el însuşi şi orice fel de bănuială va fi fără rost. Aţi putea spune că la mijloc este magie, se va vrea altă amăgire de acest fel -numai dacă v-ar în-gădui-Q. ochii şi urechile voastre. 8. Ce s-ar mai putea obiecta împotriva a ceea ce se adevereşte printr-o mărturisire sinceră? Dacă pe de altă parte zeii voştri sînt cu adevărat zei, de ce mint că sînt demoni ? Nu cumva ca să ni se supună nouă? Dacă-i aşa, urmează atunci că divinitatea voastră este supusă creştinilor şi în acest caz nu trebuie socotită divinitate aceea care se supune unui om şi, ceea ce e

mai ruşinos, unui duşman al său. 9. Iar dacă ei sînt demoni sau îngeri ai acestora, de ce în altă parte se dau drept zei ? Precum ᵥcei socotiţi zei n-ar ţine să se numească demoni, dacă ar fi cu adevărat zei, ca nu cumva să piardă ceva din măreţia lor, la fel şi cei pe care-i ştiţi prea bine că sînt demoni n-ar îndrăzni în unele împrejurări să se dea drept zei, dacă de fapt ar exista oarecare zei al căror nume îl folosesc. Căci fără îndoială s-ar teme să abuzeze de măreţia unor zei superiori lor şi de care trebuie să se teamă. 10. Nu este divinitate aceasta pe care voi o socotiţi astfel, căci dacă ar fi, nici demonii nu şi-ar însuşi-o în mărturisirile lor, nici zeii nu s-ar lepăda de ea. Aşadar, cînd şi unii şi alţii tind la aceeaşi mărturisire, tăgăduind fiinţa zeilor, recunoaşteţi atunci că există un neam, acela al demonilor, singurul adevărat în amîndouă cazurile. **11.** Acum căutaţi pe zeii voştri, căci cei pe care i-aţi presupus a fi rei îi recunoaşteţi că sînt demoni. Dar prin aceeaşi strădanie a noastră, de la aceiaşi zei ai voştri veţi afla nu numai că nici ei, nici alţii nu sînt zei, ci şi care este adevăratul Dumnezeu, dacă nu cumva Acela este singurul, Cel pe care creştinii îl mărturisesc şi dacă trebuie să credeţi in El şi să-L adoraţi cum prescriu credinţa şi învăţătura creştină. 12. Vă vom spune totodată cine este acel «Hristos cu istoria Lui» : dacă este om de rînd, dacă este un mag, dacă după moarte a fost furat de discipoli din mormînt, dacă în sfîrşit acum este în infern, sau dacă nu cumva mai degrabă în cer de unde va veni spre cutremurul lumii întregi, spre groaza pămîntului şi plînsul tuturor, dar nu şi al creştinilor, ca putere a lui Dumnezeu, spirit al lui Dumnezeu, raţiune a lui Dumnezeu, Fiu al lui Dumnezeu şi toate ale lui Dumnezeu. 13. Oricum aţi rîde, să r!dă şi ei laolaltă cu voi,- să nege că Hristos are să judece toate sufletele, de la începutul veacurilor, reînsufleţindu-le ,• să susţină că aceeaşi însărcinare au primit-o de la soartă şi Minos şi Radamant, să fie sortiţi să împartă dreptatea, după părerea comună a lui Platon şi a poeţilor. **14.** Cel puţin să încerce a respinge probele văditg,ale condamnării lor ruşinoase ,• să nege că sînt spirite necurate, lucru care s-a putut înţelege din hrana lor din sîngeie, fumul şi carnea de animale arsă pe ruguri cu miros urît şi din limbile foarte impure ale preoţilor lor, să tăgăduiască anume că la aceeaşi zi de judecată nu vor fi osîndiţi şi ei laolaltă cu toţi adoratorii şi slujitorii lor. 15. Dar toată aceasta stăpînire şi putere a noastră asupra lor se întemeiază pe pronunţarea numetut'lui Hristos şi pe amintirea acelor primejdii care îi aşteaptă că au să vină de la Dumnezeu prin judecata lui Hristos. Cu frică de Hristos în Dumnezeu şi de Dumnezeu în Hristos ei se supun slujitorilor lui Dumnezeu şi ai lui Hristos. 16. Astfel, la atingerea şi la suflarea noastră, înspăimîntaţi de gîndul şi înfăţişarea focului care-i aşteaptă, ei ies din corpurile oamenilor, supunîndu-se fără voie poruncii noastre, îndureraţi şi ruşinîndu-se în faţa voastră. 17. Credeţi-i cînd vă spun adevărul despre ei înşişi, precum îi credeţi cînd mint. Nimeni nu minte spre necinstire, ci mai degrabă spre cinstirea sa. Mai multă crezare se poate da celor ce mărturisesc împotriva lor înşile, decît celor ce neagă în interesul lor. 18. în sfîrşit, acele

mărturisiri ale zeilor voştri şi-au luat însărcinarea să facă pe oameni creştini, deoarece cu cît îi credem mai mult pe ei, cu atît credem în Dumnezeu prin Hristos. Ei înşişi aprind credinţa în sfintele noastre Scripturi, întăresc chiar ei puterea speranţelor noastre[41]. 19. îi cinstiţi pe ei, pe cît ştiu, chiar cu sîngele creştinilor. De aceea, nu vor să piardă în voi nişte credincioşi atît de folositori şi de zeloşi, de teamă ca nu cumva, făcîndu-vă poate vreodată creştini, să se vadă izgoniţi de voi înşivă, dacă le-ar fi îngăduit să mintă în faţa unui creştin care voieşte să vă dovedească adevărul.

xxav.

1. Toată această mărturisire a lor, prin care recunosc că nu sînt zei şi prin care întăresc că nu este alt zeu în afară de unul singur, ai cărui slujitori sîntem noi, ar fi îndeajuns de puternică pentru a înlătura învinuirea de vătămare a religiei publice şi mai ales a celei romane. Căci dacă nu există în realitate zei, este sigur că nici religia lor nu există ,• iar dacă religiile voastre nu există, fiindcă nici zeii nu există în realitate, atunci fără îndoială că nici noi nu putem fi învinuiţi de nesocotirea religiei voastre. 2. Dimpotrivă, învinuirea aceasta a voastră se va întoarce asupră-vă, pentru că, închinîndu-vă minciunii, iar ade vărata credinţă a Dumnezeului celui adevărat nu numai înlăturînd-o, dar chiar prigonind-o, săvîrşiţi astfel o adevărată nelegiuire faţă de adevărata credinţă. 3. Presupunînd acum că aceia ar fi zei oare n-aţi admite dintr-un sentiment comun omenesc că trebuie să existe unul mai presus şi mai puternic, un fel de stăpîn al lumii de o măreţie de

săvîrşită ? Căci tot aşa socotesc cei mai mulţi divinitatea : voiesc ca puterea

41. **Dovezi interne şi externe despre identitatea zeilor cu diavolii şl mărturiile lor despre Hristos.**

stăpînirii supreme să fie la unul singur, iar împlinirea poruncilor lui la mai mulţi, aşa cum Platon descrie pe marele Jupiter în cer, înconjurat de o armată de zei şi de demoni. De aceea s-ar cuveni să fie adoraţi împreună cu el. şi slujitorii lui, şi prefecţii şi guvernatorii. 4. Şi totuşi ce crimă săvîrşeşte cel ce îşi îndreaptă mai mult speranţa şi silinţa spre a mulţumi pe împărat, iar denumirea de zeu, ca şi cea de împărat, n-o mărturiseşte altuia decît principelui său, pentru că s-ar socoti o crimă capitală a numi sau a îngădui ca altul decît împăratul să fie numit astfel ? 5. Să adore unul pe Dumnezeu, altul pe Jupiter, unul să întindă mîinile rugătoare spre cer, altul spre altarul zeiţei Fi-des; să numere unul norii rugîndu-se (dacă puteţi crede aceasta), iar altul scîndurile tavanului, să-şi dedice Dumnezeului său unul propriul său suflet, iar altul pe cel al unui ţap. 6. Căci luaţi seama ca nu cumva să se adauge la. învinuirea de necredinţă faptul de a răpi libertatea religiei

42. **Neexistenta zeilor dovedeşte nevinovăţia creştinilor şi vinovăţia paginilor, care profanează adevărata religie.**

şi de a interzice dreptul de alegere a divinității, adică de a nu-mi fi îngăduit să mă rog la cine vreau şi de a fi forțat în schimb să mă închin la cine nu vreau. Nimeni n-ar voi să fie respectat de cineva în silă, nici chiar om fiind. 7. Egiptenilor pînă într-atît le-a fost îngăduită libertatea de a se dedica unei superstiții atît de deşarte, încît aşezau în rîndul zeilor păsări şi animale şi condamnau la moarte pe oricine ar fi voit să ucidă pe un astfel de zeu. 8. Chiar şi provinciile, fiecare în parte, ca şi oraşele, îşi au zeul lor, precum Siria pe Atargatis, Arabia pe Dusares, Noricum pe Belenus, Africa pe Caelestis, Mauritania pe regişorii săi. Am numit, mi se pare, provincii romane, şi totuşi zeii lor nu sînt romani, căci la Roma ei nu sînt mai mult onorați decît cei ce în toată Italia au fost făcuți zei printr-o hotărîre municipală, cum sînt Delventinus al casienilor, Visidianus al narnensilor, Ancharia a oscu-lanilor, Nortia a volsinienilor, Valentia a acriculanilor, Hostia a sutri-nilor, Juno a faliscilor, la care şi-a primit porecla de Curitis, în onoarea venerabilului Curis. 9. Numai noi sîntem opriți a avea o religie a noastră proprie. Ofensăm pe romani şi nu sîntem socotiți romani, pentru că nu venerăm pe unul din zeii romanilor. 10. Noroc, însă, că Dumnezeu este al tuturor, ai căruia cu toții sîntem, cu voia sau fără voia noastră. Dar la voi este permis să adori pe oricine, în afară de Dumnezeul Cel adevărat, ca şi cum El n-ar mai fi Dumnezeul tuturor, ai cui sîntem toți[42].

XXV.

1. Cred că am vorbit destul despre falsa şi adevărata divinitate, dovedind nu numai prin discuții şi probe, ci chiar prin mărturisirile celor pe care-i socotiți zei, că argumentația mea este solidă, încît nu mai rămîne nimic de adăugat cu privire la această chestiune. 2. Cu toate acestea, fiindcă autoritatea numelui roman a fost amestecată aici în mod deosebit, nu vreau să evit dezbaterea pe care o provoacă acea presupunere a celor ce spun că romanii datorită religiei lor prea zeloase au putut să se înalțe la o aşa de mare strălucire şi să ajungă stăpînii lumii, că proba cea mai bună despre existența zeilor o Constituie faptul că poporul care-şi îndeplineşte îndatoririle față de zei înfloreşte mai presus de celelalte popoare[4S]. 3. Fără îndoială, această răsplată a fost acordată numelui roman de către zeii voştri ca un fel de privilegiu! Sterculus, Mutunus şi Larentina[44] au mărit imperiul! Căci n-aş crede ca nişte zei străini să fi avut mai multă bunăvoință față de un alt neam decît al lor şi ca pămîntul strămoşesc, în care s-au născut, au crescut, au ajuns la renume şi au fost înmormîntațL-să-l fi lăsat în mîinile altor popoare de dincolo de mare. 4. O priveşte pe Cybela dacă ea a îndrăgit oraşul Roma în amintirea neamului troian, neam al țării sale, pe care 1-a apărat împotriva armelor greceşti şi s-a îngrijit să treacă din vreme la poporul pe care-1 ştia că avea s-o răzbune şi să supună Grecia, învingătoarea de altădată a Frigiei. 5. Astfel, o probă vădită a măreției sale divine, strămutată la Roma, ne-a dat-o

43. Măreția Romei nu este nici opera zeilor naționali, nici a unora străini, ci e datorită ireligiozității, manifestată prin războaie nimicitoare.

44. Tertulian spune aceasta în batjocură fiindcă Sterculus era zeul bălegarului, Mutunus al forței virile iar Larentina o curtezană din Roma, divinizată.

- 45. Preoți ai zeiței Cibele.

chiar în timpul nostru cînd, întîmplîndu-se ca Marcus Aurelius să moară a$a dintr-odată, pe neaşteptate, Ta Sirmium, în a şaisprezecea zi a calende-lor lui aprilie, acel prea sfinţit preot al cultului zeiţei, în ziua a noua a aceloraşi calende, făcînd libaţiuni cu sînge necurat şi sfîşiindu-şi chiar membrele, poruncea să se facă rugăciunile obişnuite pentru sănătatea împăratului Marcus, care murise mai dinainte. 6. O, curier întîrziat, din vina căruia Cibele n-a putut afla la timp de moartea împăratului, ca să nu mai dea creştinilor prilej de rîs pe socoteala unei astfel de zeiţe! 7. Dar chiar Jupiter ar îngădui el ca insula sa Creta să fie zguduită de armele romane, uitîndu-şi de acea peşteră a muntelui Ida, de jocurile de scut ale corybanţilor[45], de acel prea plăcut parfum de acolo al doicii sale ? Oare locul mormîntului său nu i-ar fi fost lui mai scump ca orice Capitoliu, ca mai degrabă să strălucească acel loc mai presus de orice în lume, ca unul care a acoperit cenuşa lui Jupiter ? 8. Şi Junona s-ar fi învoit ea să fie nimicită de neamul urmaşilor lui Enea cetatea punică, oraşul iubit de ea după Samosul în care se născuse ? După cîte ştiu eu :

Ţinîndu-şi acolo
Carul şi stemele toate ; se luptă şi tinde s-aducă Neamuri sub
mîndru-i toiag, de cumva o îngăduie soarta.

Acea nefericită soţie şi totodată soră a lui Jupiter n-a putut face nimic contra destinului, pentru că :

Sub soartă stă chiar Jupiter însuşi[46]

9. Şi totuşi, acestui destin, care v-a dat în mînă Cartagina, împotriva hotărîrii şi voinţei Junonei, voi romanii, nu v-aţi învrednicit să-i daţi măcar atîta cinstire cîtă îi acordaţi curtezanei Larentina, cea mai păcătoasă femeie. 10. Este sigur că anumiţi zei de-ai voştri au domnit ca regi. Dar dacă ei au acum puterea de a împărţi altora domniile, de la cine primiseră ei darul acesta atunci cînd ei înşişi domneau ? Pe cine adorase Saturn şi Jupiter ? Pe unul ca Sterculus, cred eu. Dar acesta s-a ivit în urma lor, la Roma, cu «formularul său de invocaţii». 11. Chiar zeii care n-au domnit erau totuşi cîrmuiţi de regi, care nu li se închinau încă lor, fiindcă nu erau încă socotiţi zei. Aşadar, altora le sta în putere să împartă domniile în lume, de vreme ce domneau regi cu mult mai înainte ca aceşti zei să fi fost socotiţi ca atare. 12. Să admitem că religia a^ beneficiat de progresul statului roman. Dar cît de puţin întemeiat este faptul de a atribui înălţarea neamului roman meritelor religiozităţii se vede din împrejurarea că religia a propăşit după stabilirea imperiului sau a regatului de atunci. Zelul superstiţios a fost conceput de Numa Pompilius, dar cultul divin nu consta încă la romani nici în statui, nici în temple. 13. Religia era simplă, ceremoniile sărăcăcioase şi nu exista nici un Capitoliu care să se ia la întrecere cu cerul, ci erau altare din brazde de pămînt făcute la întîmplare, vase de Samos şi un fum subţire de jertfă săracă, fără vreun chip al zeului undeva. Căci pe vremea aceea talentele grecilor

46. *Eneida* de Virgiliu, I, 16—17 (trad. de G. Coşbuc).

şi ale tuscilor nu inundaseră încă oraşul cu statui făcute de ei. Prin urmare romanii n-au fost religioşi mai înainte de a fi ajuns mari şi nu datorită religiozității sînt mari. 14. Dimpotrivă, cum ar fi putut ajunge ei mari datorită credinței, cînd mărirea le-a venit tocmai din necredința lor! Dacă nu mă înşel, orice regat sau imperiu se întemeiază prin războaie şi se întinde prin victorii. Iar războaiele şi victoriile au de cele mai multe ori ca urmare cucerirea sau nimicirea oraşelor. Şi lucrul acesta nu se înfăptuieşte fără a se aduce nedreptățire zeilor. Se produc aceleaşi dărîmări de ziduri şi

de temple, ucideri deopotrivă de cetăţeni şi de preoţi, fără vreo deosebire dacă sînt jefuite averi sfinte sau profane. 15. Prin urmare nelegiuirile romanilor sînt atît de multe, cîte sînt şi trofeele lor ,• atîtea biruinţe asupra zeilor, cîte sînt şi asupra neamuriloratîtea prăzi, cîte sînt încă în fiinţă statuile zeilor cuceriţi. 16. Şi atunci, aceşti zei pot ei suferi să fie adoraţi de nişte duşmani cărora să le hărăzească «un imperiu fără de sfîrşit» cînd mai degrabă s-ar fi cuvenit să le pedepsească insultele, decît să le răsplătească ruga prefăcută ? Dar nişte zei, care nu sînt nimic, mai degrabă pot fi jigniţi fără frică de pedeapsă, decît să fie adoraţi fără nici un folos. 17. Nu se poate crede că religia a putut înălţa un popor care, după cum am arătat, s-a înălţat vătămînd-o şi a vătă-mat-o ca să se înalţe. Dar chiar aceia, ale căror ţări s-au contopit în masa cea mare a imperiului roman, în clipa acelei contopiri şi-au avut şi ei religia lor.

XXVI.

1. Vedeţi, aşadar, dacă nu cumva împarte domniile Cel în puterea căruia stă şi pămîntul care este stăpînit, şi omul însuşi care îl stăpîneşte, cel ce a rînduit în decursul veacurilor acele schimbări ale stăpînirilor pămînteşti în însuşi mersul timpurilor, Cel ce a fost mai înainte de orice timp şi a făcut lumea şi timpul însuşi, Cel ce înalţă şi coboară cetăţile locuite de neamul omenesc[47] care înainte n-a locuit în cetăţi. 2. De ce vă înşelaţi pe voi înşivă ? Roma, în mijlocul pădurilor ei, este mai veche decît unii din zeii voştri. Ea avea regi înainte de a se fi ridicat marele şi prea pomposul Capitoliu. Domniseră şi babilonienii înaintea pontifilor voştri şi mezii înaintea colegiului celor cincisprezece bărbaţi şi egiptenii înaintea saliilor, şi asirienii înaintea lupercilor şi amazoanele înaintea fecioarelor vestale *s. 3. în sfîrşit, dacă zeii romani sînt aceia care împart domniile, în nici un caz n-ar fi domnit mai înainte Iudeea cea dispreţuitoare a zeilor tuturor celorlalte popoare, cea al cărei Dumnezeu a fost cinstit de voi totuşi prin jertfe, la al cărui templu aţi adus daruri şi cu care aţi avut un timp alianţă voi, romanii, a cărei stăpînire n-aţi fi putut-o avea niciodată, dacă în vremea din urmă n-ar fi păcătuit împotriva lui Hristos.

XXVII.

47. Dumnezeul Cel adevărat înalţă şi coboară stăpînirile lumeşti, ca stăpîn al creaţiei şi al vremurilor.

48. Colegiul celor 15 bărbaţi se îngrijea de cărţile sfinte sibiline; colegiul celor 12 preoţi, solii, săvîrşeau cultul zeului Marte, lupercii pe al zeului Pan, iar \ esta-lele întreţineau focul sacru al zeiţei Vesta.

1. Am spus destule pentru a respinge învinuirea că am fi ofensat religia şi divinitatea ,- nu putem da impresia că ofensăm nişte zei care, precum am dovedit, nu există. De aceea, siliţi fiind să jertfim, noi ne împotrivim, din pricina credinţei în conştiinţa noastră, care ne spun unde merg aceste jertfe ale voastre, care cinstesc nişte chipuri şi nişte nume de oameni[49]. 2. Unii socot că e demenţă curată faptul că, deşi putem să sacrificăm de formă şi să rămînem mai degrabă în credinţa noastră, totuşi preferăm să ne încăpăţînăm în credinţa noastră. 3. Fără îndoială, ne daţi sfatul să vă înşelăm. însă pricepem şi noi de unde pornesc toate

aceste sugestii, cine le inspiră şi cum se lucrează la nimicirea credinței noastre, cînd prin stăruințe viclene, cînd prin acte de cruzime. 4. Este de bună seamă acel spirit al puterii demoniace şi îngereşti care, duşmănindu-ne din pricina rezistenței noastre şi privindu-ne cu ochi răi, din pricina milei lui Dumnezeu față de noi, duce împotriva noastră lupta dinăuntrul minților voastre acum mlădiate şi bine stăpî-nite, printr-o însuflețire tainică, spre o mai deplină nedreptate a judecății şi o mai mare pornire a cruzimii, aşa cum am arătat la începutul acestei scrieri. 5. Căci deşi ne este subjugată nouă întreaga putere a demonilor şi spiritelor de acest fel, cu toate acestea, ca şi sclavii netrebnici, amestecă uneori teama cu spiritul de revoltă şi umblă să facă rău acelora pe care dealtfel se tem, căci şi teama poate inspira ură. 6. Pe lîngă acestea, în situația lor nenorocită după osîndirea de la început, caută o mîngîiere în a se deda la răutăți, cît timp pedeapsa le este încă în întîrziere. Şi totuşi, de cum sînt prinşi, devin supuşi, se pleacă soar-tei lor, se resemnează, mărginindu-se a ataca din depărtare pe aceia pe care din apropiere îi roagă să-i ierte. 7. Astfel, asemenea celor ce se împotrivesc, sau se răscoală prin închisori, în mine sau în altă osîndă de acest fel, ei năvălesc împotriva noastră cu gîndul să se războiască cu noi. Dar ei se află sub puterea noastră, care sîntem încredințați că sînt pierduți şi că furia lor îi duce la pieire ,• noi ne opunem cu puteri egale şi ne luptăm cu îndîrjire, rezistînd unde vedem că sîntem atacați, şi nu e mai mare izbîndă asupra lor, decît atunci cînd ne ştim osîndiți pentru că am stăruit în credința noastră.

XXVIII.

1. însă, de vreme ce se vede uşor nedreptatea de a sili oameni liberi să sacrifice fără voia lor — căci doar sufletul de bunăvoie se îndreaptă el singur spre îndeplinirea îndatoririlor divine — se înțelege că e prostie curată ca un om

49. Creştinii nu cred în nişte zei inexistenți şi nu le aduc jertfe, cu toate insistențele demonilor.

să fie silit de un altul să dea zeilor cinstirea lor, pe care ar fi în interesul lor propriu să-i îmblînzească nesilit de nimeni, avînd tot dreptul să răspundă în numele libertății: «Nu vreau ca Jupiter să-mi fie prielnic. Tu cine eşti ? Ianus mlîniat n-are decît să mă privească cu orice față ar voi[50]. Ce ai cu mine ?». 2. Dar tocmai de aceea ați fost porniți împotriva noastră de către aceleaşi spirite, ca să ne siliți să sacrificăm pentru sănătatea împăratului. Şi de aici vouă vi s-a impus sarcina de a ne constrînge, iar nouă nevoia de a rezista cu prețul vieții noastre. 3. Cu aceasta am ajuns la a doua învinuire, la aceea a nesocotirii unei majestăți mai înalte, de vreme ce voi cinstiți pe împărat cu o frică mai mare şi cu o sfială mai vicleană decît pe însuşi Jupiter din Olimp [51]. Şi aceasta pe drept, dacă vreți să ştiți. Căci cine dintre cei în viață, oricare ar fi el, nu prețuieşte mai mult decît orice mort ? 4. Dar nici lucrul acesta nu-1 faceți atît din judecată, cît mai mult din respectul față de puterea vizibilă a împăratului. Vă dovediți şi în această privință necredincioşi față de zei, fiindcă arătați mai multă teamă de o stăpînire omenească. în sfîrşit, la voi mai degrabă se jură strîmb pe toți zeii, decît pe singura persoană a împăratului.

XXIX.

1. Aşadar, mai întîi să se constate dacă aceştia,, cărora voi le aduceţi sacrificii, au puterea să dăruiască sănătate împăratului, sau oricărui muritor ,• ne puteţi osîndi pentru crimă faţă de împărat dacă îngerii lor sau demonii, spiritele cele mai rele, sînt în stare să săvîrşească vreo binefacere oarecare, dacă nişte fiinţe pierdute pot să scape pe alţii, dacă nişte osîndiţi pot să dea altora libertate, dacă, în sfîrşit, cei morţi pot apăra pe cei vii, aşa cum o credeţi în conştiinţa voastră. 2. într-adevăr, ei ar începe prin a-şi apăra mai întîi statuile şi chipurile în templele lor, pe care, după părerea mea, le apără soldaţii împăratului prin paza lor. Şi apoi, gîndesc eu, toate acele materiale din care sînt făcuţi provin din minele de metal ale împăraţilor şi toate templele îşi datoresc fiinţa lor bunăvoinţei împăratului. 3. în sfîrşit, mulţi zei au simţit mînia imperială şi foloseşte cauzei lor dacă împăratul le este prielnic, dacă-i cinsteşte cu ceva, cu vreo danie sau cu vreun privilegiu oarecare. Şi atunci, cei care sînt în puterea împăratului, dacă fiinţa lor stă toată în mîna lui, cum să aibă ei în puterea lor sănătatea împă-râtului, să pară că-1 ocrotesc, cînd de fapt ei sînt cei ocrotiţi de împărat ? 4. Căci de aceea ne socotiţi vinovaţi de nesocotirea maiestăţii imperiale, pentru că noi nu-i coborîm pe împăraţi mai prejos de lucrurile care le aparţin, fiindcă nu ne batem joc de sănătatea împăratului, ca unii care nu credem

50. Ianus, zeu cu două feţe, una simbolul lunii, iar cealaltă a soarelui.

51. Pînă la cap. XXXVI Tertulian răspunde la crima *faţă de împărat* (crimen laesae majestatis), începînd cu refuzul creştinilor de a-i aduce jertfe.

că ea stă în puterea unor zei întăriţi cu plumb! Dar voi, care sînteţi aşa de religioşi căutaţi sănătatea împăratului acolo unde ea nu există, o cereţi de la aceia care n-o pot da, uitînd de acela de care ea depinde. Mai mult încă, porniţi lupta împotriva celor ce ştiu s-o ceară, care pot chiar s-o dobîndească, de vreme ce ştiu cum s-o ceară[52].

XXX.

1. Noi, însă, rugăm pentru sănătatea împăratului pe Dumnezeul i> nostru Cel veşnic, Dumnezeul adevărat, Dumnezeul Cel viu, pe care chiar împăraţii ll doresc să le fie prielnic mai presus de toţi ceilalţi. Căci ei ştiu cine le-a dat stăpînirea; ca oameni, ştiu cine le-a dat viaţa ,-ştiu că Dumnezeu singur este Acela, în a cărui singură putere sînt, după care ei vin în al doilea rînd, iar după El sînt cei dintîi, înainte şi mai presus de toţi zeii. De ce n-ar fi aşa ? Căci dacă sînt mai presus de toţi oamenii care se află în viaţă, cu atît mai mult urmează să fie mai presus şi de cei morţi. 2. Să cugete pînă unde se întinde pentru stăpînii lor şi atunci vor înţelege pe Dumnezeu; să vadă că ei nu pot nimic împotriva Lui şi atunci vor recunoaşte că prin El pot totul. în sfîrşit, să încerce împăratul a birui cerul în luptă şi învins să-1 tîrască în triumful său, să încerce a trimite gărzi în cer, şi a-1 impune la impozite: nu poate. 3. Tocmai de aceea împăratul este mare, pentru că este mai mic decît cerul; căci el însuşi este al Celui în puterea căruia este şi cerul şi orice făptură. Prin El este împărat, prin cel ce a fost şi om înainte de a fi fost împărat,- de la El are putere, de la care a primit şi sufletul. 4. într-

52. Nu împăraţii au nevoie de zei, ci zeii au nevoie de împăraţi pentru templele, statuile şi jertfele lor.

acolo sus ne îndreptăm privirile noi creştinii, cu mîinile întinse, ca unele ce sînt nepătate, cu capul descoperit, ca unii care n-avem de ce roşi; în sfîrşit, fără îndrumător lîngă noi, fiindcă rugăciunea noastră porneşte din inimă. Totdeauna ne rugăm pentru împărații noştri să aibă viață îndelungată, domnie statornică, siguranță în palat, armată puternică, senat credincios, popor cinstit, supuşi liniştiți, tot ce poate dori un om ca şi un împărat. 5. Toate acestea n-aş putea să le cer de la un altul, decît de la cine ştiu că le-aş putea dobîndi; fiindcă şi El este singurul care poate dărui şi eu sînt acela căruia i se cuvine să i se împlinească ruga, servitorul Lui, singurul care-1 cinsteşte pe El, gata de a muri pentru învățătura Lui, care îi dăruieşte jertfă mai bogată şi mai plăcută, pe care El însuşi a arătat-o : rugăciune pornită din trup

neprihănit, din suflet nevinovat, din spirit sfînt. 6. Iar nu cîteva boabe de tămîie de un bănuț, lacrimi ale vreunui arbore din Arabia, nu două picături de vin, ori sîngele vreunui bou bolnav, care singur îşi doreşte moartea ; şi apoi la toate aceste lucruri meschine se mai adaugă încă şi o conştiință pătată, încît mă prinde mirarea cum la voi animalele de jertfă sînt încredințate spre examinare unor preoți dintre cei mai stricați, care examinează măruntaiele victimelor, cînd ei mai degrabă ar trebui să-şi examineze propria lor inimă. 7. In timp ce ne rugăm astfel, cu mîinile întinse spre Dumnezeu, chiar de ar fi să ni se scoată unghiile, să fim răstigniți pe cruce, flăcările să ne mistuie, săbiile să ne reteze capetele, fiarele să ne sfîşie, însăşi ținuta în care ne rugăm ne pregăteşte să îndurăm orice chin. Haideți, prea bunilor judecători, sfî-şiați o inimă care se roagă lui Dumnezeu pentru împărat! Acolo va fi crima, unde este adevărul şi devoțiunea față de Dumnezeu![BS].

KXXI.

1. Dar n-am adulat pe împărat, iar rugăciunile pe care le-am spus nu sînt ele decît minciuni pentru a scăpa de chinuri ? Sigur, ne este de folos această bănuială a voastră de prefăcătorie, deoarece îngăduiți ca noi să probăm ceea ce apărăm. Aşadar tu, care ai crezut că noi nu ne îngrijim de sănătatea împăratului, vezi cuvintele lui Dumnezeu, scrierile noastre, pe care nu le ascundem şi prin diferite împrejurări ele ajung şi în mîinile străinilor[54]. 2. Să aflați din ele că ni se porunceşte să rugăm pe Dumnezeu să-şi reverse harul chiar asupra duşmanilor noştri, să le dorim binele chiar acelora care ne prigonesc. Şi care sînt cei mai înverşunați duşmani şi prigonitori ai creştinilor, dacă nu aceia din pricina majestății cărora noi sîntem învinuiți de crimă ? Ba încă ni se spune acum şi direct: «Rugati-vă pentru regi, conducători şi stăpînire, ca să vă fie vouă toate în pace». Fără îndoială, dacă imperiul se clatină, se zguduie în acelaşi timp cu el şi locuitorii lui, prin urmare şi noi ne găsim uneori nenorocirea, deşi nu ne amestecăm în nici un fel de tulburări.

XXXII.

1. Este şi un alt motiv mai puternic care ne îndeamnă să ne rugăm pentru împărați şi chiar pentru întreaga stare a imperiului şi a aşeză-

rilor romane : ştim că prin lunga existenţă a imperiului roman se în-

-----» -------------

53. Creştinii aduc pentru împărat unica jertfă plăcută lui Dumnezeu, rugăciunea cu inima curată şi nu jertfele sîngeroase sau nesîngeroase, care nu servesc la nimic.

54. Descoperirea dumnezeiască obligă pe creştini să se roage pentru conducătorii statului (Rom. 13, 17 etc).

tîrzie cea mai mare catastrofă ce va să se abată asupra lumii întregi, sfîrşitul lumii, care ameninţă cu cele mai grozave chinuri. Noi nu voim să se ajungă la această încercare şi, rugîndu-ne să se amîne nenorocirea, prin aceasta venim în sprijinul unei îndelungate existenţe a stă-pînirii romane. 2. Şi noi jurăm nu pe spiritele păzitoare ale împăraţilor, ci pe sănătatea lor, care este mai sfîntă decît orice spirit. Nu ştiţi că spiritele sînt demoni şi cu un nume mai mare duhuri ? Noi respectăm în împăraţi judecata lui Dumnezeu, care i-a aşezat pe ei în fruntea neamurilor. 3. Ştim că în ei există ceea ce a voit Dumnezeu să fie şi tocmai de aceea vrem să fie şi în bunăstare ceea ce a voit Dumnezeu şi ţinem aceasta drept un mare jurămînt. însă pe demoni, — adică spiritele —, obişnuim să-i înduplecăm, pentru a-i putea goni din om, iar nu pentru a Ie atribui cinstirea unei divinităţi Jurînd pe ei.

XXXIII.

1. Dar de ce să vorbesc mai mult despre credinţa şi evlavia creştină faţă de împărat, pe care trebuie să-1 privim ca pe acela pe care Stăpînul nostru 1-a ales, încît cu drept cuvînt să spun: împăratul este mai degrabă al nostru, fiindcă a fost aşezat de Dumnezeul nostru ? 2. Aşadar, ca unuia care este al meu, mai mult folos îi aduc eu pentru sănătatea lui, nu numai fiindcă o cer de la Acela care poate să i-o dăruiască, sau pentru că o cer eu, care merit să mi se împlinească rugăciunea, ci fiindcă îl recomand mai bine lui Dumnezeu, căruia îl socotesc supus atunci cînd cobor atotputernicia împăratului sub aceea a lui Dumnezeu, eu care nu este egal. 3. Deci nu voi numi pe împărat Dumnezeu, fiindcă nu ştiu să mint, fiindcă nu îndrăznesc să rîd de el, şi fiindcă el însuşi nu vrea să fie numit Dumnezeu. Dacă este om, este în interesul lu'i ca om să fie mai prejos de Dumnezeu. Să-i fie destul că este numit împărat; căci mare este şi acest nume, ca unul care îi este dat de Dumnezeu. A spune că este Dumnezeu este a nu recunoaşte că este împărat; căci nu poate fi împărat fără să fie om [65]. 4. Că este om, i se aminteşte lucrul acesta chiar atunci cînd stă biruitor pe acel prea strălucit car al biruinţei. Căci i se şopteşte de la spate : «Priveşte în urma ta ! Adu-ţi aminte că eşti om !». Şi bucuria lui se măreşte şi mai mult pentru faptul că străluceşte într-o aşa de mare glorie, încît este necesar să i se amintească de starea sa omenească. Ai fi fost mai puţin mare, dacă în clipa aceea l-ar fi numit cineva zeu, fiindcă n-ar fi fost o denumire adevărată. Mai mare este acela căruia i se aminteşte să nu se creadă zeu.

XXXIV.

1. August, întemeietorul imperiului, nu voia să fie numit nici măcar stăpîn. Căci aceasta este o denumire a lui Dumnezeu. Totuşi eu am să-i spun împăratului

55. Împăratul este alesul lui Dumnezeu, este mare şi nu trebuie numit ce nu este.

stăpîn, dar nu în înțelesul obişnuit al cuvîntului şi fără să fiu silit a-1 numi stăpîn ca pe Dumnezeu. Dealtfel, față de el sînt liber, căci stăpînul meu este unul singur : Dumnezeu cel atotputernic, veşnic şi stăpîn al împăratului însuşi. 2. Cum poate fi stăpîn cel ce este părintele patriei ? Şi numele de pietate este mai plăcut decît cel de puterechiar şi capii familiei se numesc mai degrabă părinți decît stăpîni. 3. Cu atît mai mult împăratul nu trebuie numit zeu, căci aceasta poate fi o adulație nu numai foarte ruşinoasă, ci chiar primejdioasă. Dacă avînd împărat numeşti aşa pe un altul, oare nu-ți atragi mînia, puternică şi neînduplecată, a celui ce-ți este împărat, mînia de care trebuie să se teamă chiar şi cel numit de tine împărat ? Fii credincios față de Dumnezeu, dacă vrei ca şi el să fie binevoitor față de împărat, încetează de a crede că mai poate exista un alt zeu şi de a mai socoti astfel zeu pe unul care are el însuşi nevoie de ajutorul lui Dumnezeu. 4. Dacă dînd omului numele de zeu o astfel de linguşire nu se ruşinează de minciuna aceasta, cel puțin să se teamă de nenorocirile ce ar putea veni. Este o rea prevestire a denumi pe împărat cu numele de zeu înainte de a fi fost consfințit ca atare. Să ştii că-i vrei răul şi nu-i urezi de bine dacă, dîndu-i numele acesta, îl numeşti zeu pe cînd este încă împărat, în viață fiind, nume pe care-1 dobîndeşte abia după moarte[5a].

XXXV.

%. Aşadar, pentru aceea sînt creştinii duşmani publici, pentru că nu aduc împăratului cinstiri deşarte, mincinoase şi neruşinate, deoarece oameni de adevărată credință chiar zilele lor de sărbătoare le prăznuiesc cu inimă curată şi nu cu desfrînări[57]. 2. Fără îndoială că e dovadă de mare cinstire să se înşire în public cuptoare şi mese, să se întindă ospățul pe toate ulițele, să se prefacă cetatea într-o adevărată circiumă, să se amestece vinul cu noroiul, să se alerge prin oraş în bande spre a se deda la insulte, ticăloşii şi pofte neruşinate! Nu cumva bucuria publică se arată prin necinstea publică ? Ceea ce nu se cade să fie în zilele obişnuite ajunge o cinstire în zilele de sărbătorire a împăraților ? 3. Cei care păzesc rînduiala față de împărat, tot pentru împărat se abat de la ea, îngăduința unor apucături rele trece drept pietate, credința prilej de desfrînare. 4. O, cît de mult merităm să fim osîndiți! De ce ne îndeplinim noi rugăciunile şi

56. Este primejdios pentru împărat să fie zeificat înainte de moarte.

57. Creştinii, numiți «duşmiami publici», sărbătoresc pe împărat decent şi sincer, fără manifestări ruşinoase oa păgînii.

bucuria către împărați în curățenie, cumpătare şi cinste ? De ce în ziua de veselie nu împodobim şi noi porțile cu ghirlande de aur, nu tulburăm lumina zilei cu candelele aprinse? N-ar fi nici o ruşine, de vreme ce îți îngăduie acea zi de sărbătoare publică să dai locuinței tale înfățişarea unei case de destrăbălare ! 5. Totuşi, fn ce priveşte această cinstire a celei de a doua majestăți, pentru care noi creştinii sîntem învinuiți de o a doua crimă, fiindcă nu cinstim deopotrivă cu voi zilele de sărbătoare ale împăraților în chipul în care vă îndeamnă a le prăznui mai mult prilejul de a petrece decît o dreaptă judecată, de vreme ce nici modestia, nici respectul, nici ruşinea nu o îngăduie, aş voi să arăt pînă unde merge

credința şi sinceritatea voastră, dacă nu cumva şi în această privință, par mai prejos de creştini aceia care nu voiesc să fim socotiți cetățeni romani, ci vrăjmaşi ai împăraților romani[58]. 6. Întreb pe cetățenii romani înşişi, şi chiar pe poporul care s-a născut pe cele şapte coline, dacă limba română a cruțat pe vreun împărat de-al lor. Mărturie stă Tibrul şi şcolile de gladiatori. 7. Dacă natura ar fi făcut ca inimile noastre sa fie învăluite într-o materie străvezie ca să se poată vedea prin ea ca-ntr-o oglindă, nu ştiu, zău, pe a cui inimă n-ar apărea chipul şirului de împărați supraveghind scena împărțirii darurilor, chiar în clipa în care împăratul era slăvit cu vorbele :

Din anii noştri sporească-ti ție Jupiter anii! Creştinul nu se pricepe să spună astfel de cuvinte, cum nu se pricepe nici să dorească un nou împărat. 8. «Dar e vorba de poporul de jos», spui tu. — Da, este poporul de jos, dar e constituit din romani şi nu există duşmani mai porniți împotriva creştinilor decît poporul. Aveți să spuneți, desigur, că ceilalți cetățeni sînt credincioşi față de stăpî-nire din convingere: nici o şoaptă duşmănoasă nu se aude în senatul însuşi, între cavaleri, în tabere, sau chiar în palat. 9. Dar atunci de unde au ieşit un Cassius, un Niger, un Albinus ? De unde aceia oare îşi omoară împăratul între doi lauri? De unde cei ce fac exerciții în palestre pentru a-1 strînge de gît ? De unde cei ce năvălesc în palat cu armele în mîini, mai îndrăzneți decît toți cei asemenea unor Sigerius şi Parthe-nius? Aceştia, dacă nu mă înşel, au fost dintre romani, nu dintre creştini. 10. Astfel toți aceia, pînă în clipa izbucnirii nelegiuirii lor, îndeplineau cele sfinte în sănătatea împăratului şi jurau în numele lui, unii în public, alții în casa lor, iar numele de duşman al statului îl dădeau creştinilor. 11. Dar şi acei care acum se dovedesc zilnic complici sau partizani ai conspirațiilor nelegiuite, scăpați cu viață după pedepsirea trădătorilor, nu-şi împodobeau şi ei

58. Păgînii sărbătoresc pe împărat în mod ipocrit, cu cuvinte ireverențioase, cu comploturi şi războaie civile, cu ghicit de astrologi, haruspicii, auguri şi magi asupra vieții lui.

porțile cu ghirlande de lauri, pe cît de verzi pe atît de stufoase, nu-şi luminau intrarea caselor cu cele mai pompoase şi mai strălucitoare candele, nu-şi împărțeau între ei forul cu cele mai mărețe şi mai împodobite jețuri bineînțeles nu cu gîndul de a lua şi ei parte la bucuria publică, ci pentru ca într-o sărbătoare străină inimii lor să poată face rugăciuni publice pentru ei înşişi şi să consfințească persoane şi închipuirea speranței lor schimbînd în minte numele împăratului cu cel dorit de ei? 12. Aceleaşi îndatoriri le îndeplinesc şi aceia care întreabă despre soarta împăraților pe astrologi, pe haruspici, pe auguri. Aceste practici, ca unele care sînt născocite de îngerii cei alungați şi opriți de Dumnezeu, nu le folosesc creştinii nici măcar în afacerile lor particulare. 13. De unde curiozitatea de a cunoaşte soarta împăratului, dacă nu din dorința de a gîndi sau a dori ceva împotriva lui, de a îngădui sau de a aştepta ceva din împlinirea acestei soarte ? Căci nu se întreabă viitorul cu privire la cei dragi cu acelaşi cuget cu care

este întrebat despre cei ce sînt stăpîni. Alta este curiozitatea părintelui neliniştit şi alta cea a sclavului[59].

XXXVI.

1. Dacă astfel stau lucrurile, încît cei ce se numesc romani sînt dovediţi duşmani, de ce nouă, care sîntem socotiţi duşmani, ni se refuză numele de romani ? Nu putem să nu fim romani dacă sîntem duşmani, de vreme ce sînt găsiţi duşmani cei socotiţi romani. 2. De bună seamă, iubirea, veneraţia şi credinţa faţă de împăraţi nu constau în astfel de manifestaţii, prin care şi duşmănia îşi poate mai bine ascunde trădarea, ci mai degrabă în acea conduită pe care divinitatea ne porunceşte s-o avem faţă de împărat, ca şi faţă de toată lumea cealaltă. 3. Căci sîntem datori să nutrim gînduri bune nu numai pentru împăraţi. Nu înfăptuim binele avînd în vedere persoanele, fiindcă nouă ni-1 facem, ca unii ce nu primim plata laudei sau a meritului nostru de la om, ci de la Dumnezeu, Care judecă şi răsplăteşte pe toţi cu aceeaşi milostenie. 4. Sîntem aceiaşi faţă de împăraţi, ca şi faţă de aproapele nostru. Căci a voi răul, a-1 face, a vorbi de rău, a gîndi rău de cineva, ne este deopotrivă oprit. Ce nu ne este îngăduit faţă de împărat nu ne e nici faţă de altcineva ,• ce nu se cade fată de nimeni, cu atît mai mult nu este permis faţă de împărat însuşi, care este atît de mare prin harul Iui Dumnezeu [60].

53. In paragrafele 5—13 exemplifică: 1. *ura* faţă de împărat a poporului sărac (6—7); 2. a nobililor *răsculaţi* împotriva împăraţilor (ca Avidiul Cassius împotriva *im* Marc Aureliu, Pescenius Niger împotriva lui Pertinax), concomitent cu răscoala kc Oodius Albinius în Britania şi luptele lui Septimiu Sever împotriva rivalilor (8— II}; 3. *ipocrizia* celor care se interesează de soarta împăraţilor şi pe care i-au trimis •a aoarte August, Tiberiu şi Septimiu Sever (12—13).

XXXVII.

1. Dacă, aşa precum am spus, ni se porunceşte să iubim pe duşmani, pe cine avem să urîm?[61]. De asemenea, dacă ne este oprit să ne răzbunăm la rîndu-ne împotriva acelora care ne vatămă, ca să nu fim deopotrivă vinovaţi ca ei, pe cine atunci am putea să vătămăm? 2. Dar despre acest lucru voi înşivă puteţi mărturisi. De pildă, de cîte ori nu v-aţi ridicat cu cruzime împotriva creştinilor, uneori din însăşi pornirea voastră firească, alteori împinşi de legiuirile voastre ? De cîte ori, chiar fără a mai aştepta vreun semn măcar din partea voastră, mulţimea duşmănoasă din proprie pornire se aruncă asupra noastră cu pietre şi foc ? Cu o furie asemănătoare celei din timpul bacchanalelor, nu sînt cruţaţi creştinii nici morţi, căci sînt smulse din liniştea mormîntului, din refugiul aşa-zis al morţii, cadavre de creştini descompuse, de nerecunoscut, sînt ciopîrţite şi li se aruncă în toate pieţele membrele. 3. Cu toate acestea, pentru asemenea nelegiuiri ce răzbunare aţi văzut voi din partea unor oameni aşa de uniţi şi aşa de curajoşi pînă la moarte, cînd o singură noapte cu puţine torţe aprinse şi ar fi de ajuns să ne plătim răzbunarea, dacă şi noi ne-am permite să răsplătim răul cu rău? Dar departe de noi gîndul ca o religie divină să se răzbune prin focul omenesc, ori să

60. Creştinii sînt cetăţeni loiali.
61. Pînă la cap. XLV, Tertulian apără pe creştini de învinuirea de a fi duşmanii statului şi societăţii romane.

se plîngă de suferințele prin care este pusă la încercare ! 4. Dacă am voi să ne purtăm ca duşmani hotărîți pe față, nu numai ca unii ce ne-am putea răzbuna pe ascuns, oare ne-ar lipsi nouă puterea numărului şi a forțelor? Adică sînt ei mai numeroşi maurii, marcomanii şi părții chiar, neamuri oricît de mari ar fi ele, însă cuprinse într-un singur loc, în hotarele lor, decît neamul întregului pă-mînt? Sîntem de ieri şi totuşi am ajuns să umplem pămîntul şi toate ale voastre: oraşele, insulele, fortărețele, municipiile, locurile de în-tîlnire, taberele militare chiar, triburile, adunările electorale, palatul, senatul, forul. Numai templele vi le-am lăsat vouă. 5. Am putea să numărăm pe degete armatele voastre : creştinii unei singure provincii şi ar fi mai numeroşi! La ce război n-am fi putut noi fi destoinici, gata de luptă, chiar de am fi fost neegali în forță, noi care ne lăsăm a fi ucişi cu atîta voie bună, dacă în legea noastră n-ar sta scris să îndurăm mai bine moartea, decît să omorîm pe alții ? 6. Dar şi fără a mai pune mîna pe arme şi fără să ne răsculăm, am putea totuşi lupta împotriva voastră separîndu-ne de voi, prin ura despărțirii de voi. Pentru că dacă o aşa de mare mulțime de oameni ne-am rupe de voi, retră-gîndu-ne într-o parte oarecare de pe întinsul pămîntului, prin pierderea unor cetățeni aşa de numeroşi stăpînirea voastră s-ar zdruncina, ba mai mult, însăşi despărțirea noastră v-ar fi pedeapsă. 7. De bună seamă, ați fi fost cuprinşi de spaimă față de singurătatea voastră, în această tăcere a lumii şi-n acest soi de amorțeală, ca şi cum lumea ar fi rămas neînsuflețită. V-ati întreba atunci cui o să mai porunciți; v-ar rămîne mai mulți duşmani decît cetățeni. 8. Acum, însă, aveți mai puțini duşmani față de mulțimea creştinilor, deoarece avînd pe creştini aveți cu voi aproape toți locuitorii, aproape ai tuturor oraşelor. Dar ați preferat să-i numiți duşmani ai neamului omenesc mai degrabă decît ai ră-tăcirii omeneşti. 9. Şi cine v-ar scăpa de stăpînirea acelor duşmani ascunşi, care vă tulbură într-una mințile şi sănătatea, vreau să zic de atacurile demonilor, pe care noi îi alungăm de la voi fără răsplată, fără nici un fel de simbrie? Pentru răzbunarea noastră ne-ar fi fost de ajuns şi numai acest lucru: să vă lăsăm în ghiarele duhurilor necurate, ca o posesiune rămasă fără stăpîn. 10. Aşadar, negîndindu-vă măcar să răsplătiți un ajutor aşa de prețios, ați crezut că e mai bine să socotiți duşman un neam care nu numai că întru nimic nu vatămă, dar vă aduce chiar foloase, fiindcă sîntem cu adevărat duşmani nu ai neamului omenesc, ci mai degrabă ai rătăcirii lui.

XXXVIII.

1. De aceea, religia aceasta a noastră ar trebui judecată cu mai multă blîndețe, să nu fie pusă printre organizațiile interzise ca una care nu săvîrşeşte nimic din ceea ce produce tema de «organizațiile interzise». 2. Căci, dacă nu mă înşel, interzicerea unor organizații îşi are izvorul în grija pentru siguranța publică, pentru ca nu cumva cetatea să se împartă în partide opuse care, prin ciocniri duşmănoase uşor ar tulbura adunările poporului, consfătuirile, senatul, întrunirile, reprezentațiile chiar, mai ales în vremea de acum, cînd oamenii au început să-şi facă un venit din acțiunile lor violente, pe care le săvîrşesc plătiți de cei

interesați. 3. Pe cînd noi, care rămînem reci la orice sentiment de glorie și onoruri, nu simțim nici o nevoie de partide, pentru că nimic nu e mai străin de noi ca afacerile publice. Cunoaştem o singură republică a tuturor: lumea. 4. Cît despre spectacolele voastre, ne lipsim uşor de ele cum ne lipsim şi de originile lor, despre care ştim că au fost plăsmuite din superstiție, cum nu luăm parte nici chiar la lucrurile din care-şi trag începutul. Nu avem nimic de spus, de văzut, de auzit cu privire la nebunia din circ, la imoralitatea din teatru, la cruzimea din arene, la deşertăciunea din locurile unde se exersează gladiatorii înainte de luptă ! 5. Le-a fost îngăduit epicureilor să stabilească un alt concept cu privire la plăcere, şi anume egalitatea sufletului; cu ce vă ofensăm pe voi, dacă avem şi noi alte idei despre plăcere ? Dacă la urma urmei nu ştim a ne desfăta este paguba noastră, de e cumva aşa, nu a voastră. Ne obiectați că noi condamnăm ceea ce vă place vouă ; dar nici pe voi nu vă desfătează ceea ce ne place nouă ! [62].

XXXIX.

1. Acum am să vă dau eu însumi pe față îndeletnicirile religiei creştine, pentru ca, după ce voi dovedi că n-au nimic rău în ele, să arăt ce au bun, descoperindu-vă astfel adevărul[98]. Sîntem un singur corp prin sentimentul comun al credinței, prin unitatea disciplinei şi prin legătura aceleiaşi speranțe. 2. Mergem strînşi în grup şi adunați ca la luptă ca să asaltăm pe Dumnezeu cu rugăciuni. Acest atac este totuşi plăcut lui Dumnezeu. Ne rugăm şi pentru împărați, pentru miniştri şi împuterniciții lor, pentru starea de față a secolului, pentru liniştea aşezărilor şi pentru întîrzierea sfîrşitului. 3. Ne adunăm laolaltă să ne reamintim de scrierile sfinte, cînd vreo nevoie a timpurilor de față ne sileşte aici să prevedem cele ce au să vină, aici să înțelegem timpul de față după cele ce au fost prezise. Oricum ar fi, noi ne hrănim credința cu aceste vorbe sfinte prin ele ne înălțăm speranța, prin ele ne întărim încrederea şi, întipărindu-ne în minte învățăturile, ne întărim totodată credința. 4. Totodată prin ele ne vin îndemnuri, mustrări şi corectări în numele lui Dumnezeu. Şi judecățile noastre au mare autoritate, fiindcă sîntem încredințați de prezența lui Dumnezeu printre noi şi se ține foarte mult seamă de judecata ce va să vie dacă cineva a săvîrşit o astfel de greşeală, încît a fost pedepsit cu îndepărtarea de la participarea la rugăciuni, adunări, şi de la orice legătură cu cele sfinte. 5. Prezidează oameni mai în vîrstă, încercați, care şi-au dobîndit cinstea aceasta nu cu plată, ci prin merite mărturisite, căci nici un lucru al lui Dumnezeu nu se cîştigă cu bani. Şi chiar dacă avem un fel de tezaur, el este strîns nu din bani impuşi ca pentru o religie care ar trebui răscumpărată. Fiecare depune o cotizație mică, o dată pe lună sau cînd voieşte, numai cît voieşte şi numai dacă poate. Nimeni nu e silit, ci dă de bună voie. **6.** Aceste depuneri alcătuiesc un fel de fond al carității publice.

Căci ele nu se cheltuiesc nici pentru ospețe, nici pentru beții sau pentru petreceri fără rost, ci slujesc la întreținerea şi îngroparea celor lipsiți, la ajutorarea copiilor şi copilelor, a sclavilor bătrîni şi chiar a celor ce au rămas săraci pentru că li s-au

62. Adunările creştine nu au caracter politic şi nici nu sînt crude şi imorale ca acelea ale paginilor.
63. Manifestările unității (1—6), ale dragostei (7—19) şi ale religiozității pure creştine (20—21).

înecat corăbiile ; şi dacă unii sînt osîn-diţi la muncă în adîncul minelor, alţii sînt exilaţi în insule, sau duşi în închisori din pricina credinţei în Dumnezeu, atunci sînt hrăniţi pe seama credinţei în care s-au mărturisit. 7. Dar tocmai acest fel de milă creştină a unei iubiri prea mari, ne aduce nouă, în ochii unora, o învinuire grea : «Vezi-i, spun ei, cum se iubesc unii pe alţii», pe cînd ei se urăsc deopotrivă între ei, «şi cît de pregătiţi sînt să moară unul pentru altul», pe cînd ei sînt gata să se omoare unul pe altul. 8. Numele de fraţi, pe care ni-l dăm, îi înfurie, cred eu, pentru că la ei orice nume indicînd înrudire de sînge este o curată minciună. Fraţi, însă, vă sîntem chiar şi vouă, prin dreptul naturii, care este mama noastră a tuturor, deşi voi sînteţi mai puţin oameni, fiindcă sînteţi fraţi răi. 9. Dar cu atît mai potrivit se numesc şi se socotesc fraţi aceia care au recunoscut un singur tată, pe Dumnezeu, care s-au adăpat de la un singur spirit, al sfinţeniei, şi, ieşiţi din acelaşi pîntece, al neştiinţei, au rămas înmărmuriţi în faţa aceleiaşi lumini, a adevărului! 10. Poate că tocmai de aceea sîntem socotiţi mai puţin fraţi adevăraţi, fiindcă nici o tragedie nu glăsu-ieşte nimic despre iubirea noastră de fraţi, sau fiindcă sîntem fraţi în urma folosirii laolaltă a lucrurilor de care avem nevoie, fapt care la voi de regulă nimiceşte iubirea de frate. 11. Dar noi, care sîntem un singur suflet şi o singură inimă, de ce ne-am teme să folosim lucrurile în comun ? Toate sînt comune la noi, în afară de soţii. 12. Doar în această privinţă n-admitem prietenia, pe cînd ceilalţi oameni o folosesc îmdins, ca să spargă casele prietenilor sau chiar să-şi împrumute la prieteni soţia, cu cea mai mare îngăduinţă, după învăţătura, cred eu, a marilor lor strămoşi şi înţelepţi, a grecului Socrate şi a romanului Cato, care şi-au lăsat în seama prietenilor soţiile pe care le luaseră în căsătorie ca să poată avea copii şi neavîndu-i să-i facă cu alţii! 13. Nu ştiu dacă ele au trebuit să accepte aceasta fără voia lor, dar de ce s-ar fi îngrijit ele de o cinste la care bărbaţii lor au renunţat cu atîta uşurinţă ? O, pildă a înţelepciunii antice, o, pildă a seriozităţii romane ! Un filosof şi un cenzor vînzători de carne vie ! 14. Aşadar, ce e de mirare dacă legaţi printr-o atît de mare dragoste sufletească, luăm masa împreună ? Voi ne defăimaţi pînă şi modestele noastre cine, ca pe unele care ar fi prilej de risipă, în afară de învinuirea că sînt pătate de omor. Ca şi cum despre noi ar fi fost spuse acele cuvinte ale lui Diogene : «Megarienii fac atîtea cheltuieli cu masa, ca şi cum ei şi-au pus în gînd să moară a doua zi; în schimb înalţă atîtea clădiri, ca şi cum n-au să moară niciodată». 15. Dar mai bine vede cineva paiul din ochiul altuia decît bîrna din ochiul său. Aerul este stricat de mirosul care se ridică de prin atîtea triburi, curii şi decurii; salienii vor avea nevoie de un creditor să le plătească banchetele ; va fi nevoie de un om special, care să ţină socoteala dijmelor cuvenite lui Hercule şi a banchetelor sfinte ; se caută cei mai buni bucătari pentru apaturii dionisii şi misterele atice ; fumul de la praznicele serapice va speria pompierii. Şi totuşi se strigă numai împotriva meselor cumpătate ale creştinilor. 16. Agapele noastre îşi îndreptăţesc fiinţa de la numele pe care îl au : cuvîntul acesta, astfel

numit, la greci înseamnă iubire. Oricît de mult ne-ar costa ele, ne socotim plătiți de cheltuiala făcută în numele iubirii de aproapele nostru, dacă prin această mîngî-iere uşurăm întrucîtva pe cei în lipsă, nu în felul în care la voi paraziții se mîndresc a-şi sacrifica libertatea cu prețul îndopării stomacului, ca să fie bătaia de joc a altora, ci în acela în care la Dumnezeu cei nevoiaşi se bucură de o mai mare dragoste. 17. Dacă prilejul meselor noastre este onest, prețuiți atunci la fel şi restul rînduielii noastre religioase. Tot ce se referă la îndatoririle noastre religioase nu ascunde nimic ruşinos, nimic necuviincios. Căci nu ne aşezăm la masă mai înainte de a fi rostit rugăciunea către Dumnezeu mănîncă fiecare cît îi cere foamea, bea cît îi îngăduie setea. 18. Se îndestulează astfel, ca să poată şi în timpul nopții să riu-şi uite că trebuie să se închine lui Dumnezeu ,• şi stau de vorbă între ei ca unii care ştiu că Dumnezeu îi aude. După spălarea mîinilor cu apă şi aprinderea lumiînărilor, fiecare este îndemnat să înalțe cîntări lui Dumnezeu după puteri, din cărțile sfinte, sau din propria sa minte. Prin aceasta se face dovada cît a băut fiecare. La urmă o rugăciune la fel sfîrşeşte ospățul. 19. Apoi fiecare pleacă, nu ca o bandă de ucigaşi, sau ca o ceată de derbedei, ori ca unii porniți spre desfrîu, ci cu aceeaşi grijă de modestie şi cuviință, ca unii care au aerul că n-au luat parte la o cină, ci mai degrabă la o lecție de virtute 20. Aceste adunări ale creştinilor, fără îndoială că ar fi pe drept oprite, dacă ar fi la fel cu cele nepermise, dacă şi despre ele s-ar putea aduce aceeaşi pricină de învinuire, ca şi despre celelalte secte. 21. Ne-am adunat noi vreodată ca să facem rău altora ? Sîntem uniți la fel precum sîntem despărțiți, sîntem toți ceea ce este fiecare, nevătămînd pe nimeni, nemîhnind pe nimeni. Cînd cei cinstiți şi buni se adună împreună, cînd cei cucernici şi neprihăniți se strîng laolaltă, adunarea lor nu e o întrunire de rînd, ci un senat.

XL.

1. Dimpotrivă, numele de bandă se cuvine a se da mai degrabă acelora care se unesc în ura lor împotriva celor buni şi cinstiți, acelora care strigă cerînd sînge nevinovat şi aduc în sprijinul lor tocmai acea credință deşartă că dintru început pricina tuturor nenorocirilor publice, tuturor neajunsurilor poporului, după părerea lor, o constituie creştinii[64]. 2. Dacă Tibrul se revarsă peste maluri, dacă Nilul inundă ogoarele, dacă cerul nu trimite ploaie, dacă pămîntul se cutremură, dacă e foamete, dacă se iveşte vreo molimă, îndată se strigă : «La leu cu creştinii!» Atâția la unul singur? 3. Vă întreb: înainte de Tiberiu, adică înainte de venirea lui Hristos, cîte nenorociri nu s-au abătut asupra pămintului şi asupra oraşelor ? Am citit că insulele Hiera, Anafe, Delos, Rodos şi Cos s-au scufundat cu multe mii de oameni. 4. Aminteşte şi Platon că o mare parte din pămîntul Asiei sau al Africii a fost înghițită de Atlantic. Dar şi marea Corintică a secat în urma unui cutremur de pămînt, iar puterea apelor a despărțit Lucania de Italia, şi i-a dat o viață aparte, sub numele de Sicilia. Toate acestea cu siguranță că nu s-au putut întîmpla fără vătămarea locuitorilor. 5. Unde erau aşadar atunci, nu voi zice

64. Nu creştinii sînt cauza nenorocirilor publice (1—2), căci ele au existat şi înaintea lor (3—8), ci Dumnezeu-Judecătorul (9—12); de la apariția creştinilor ele s-au atenuat (13—15).

creştinii, dispreţuitori ad zeilor voştri, ci zeii voştri înşişi, cînd potopul a acoperit pămîntul întreg, sau, cum spune Platon, numai cîmpiile ?. 6. Căci e lucru dovedit că oraşele în care ei s-au născut şi au murit, şi chiar şi acelea pe oare i le-au întemeiat, au luat fiinţă în urmă, după potop, deoarece n-ar fi fost cu putinţă existenţa lor pînă astăzi, dacă n-ar fi fost întemeiate în urmă, după acea mare nenorocire. 7. Palestina nu primise încă din Egipt pe urmaşii iudeilor şi nici începutul religiei creştine nu se ivise încă prin acele ţinuturi, cînd ploaia de foc a nimicit regiunile vecine Palestinei şi anume Sodo-ma şi Gomora. Pînă în zilele noastre pămîntul acela miroase a foc şi puţinii pomi ce mai cresc pe acolo fac nişte fructe pe care doar le vezi, căci la atingerea cu mina se prefac pe dată în cenuşă. 8. Dar nici Tuscia nici Campania nu s-au plîns de creştini, atunci cînd oraşul Vulsinii a fost mistuit de focul căzut din cer, iar Pompei de cel din propriul său munte. Nimeni nu adora încă la Roma pe adevăratul Dumnezeu, cînd Hanibal la Cannae măsura cu baniţa inelele romanilor măcelăriţi de el. Toţi zeii voştri erau adoraţi de toată lumea, cînd senonii au venit să pună stăpînire chiar pe Capitoliu. 9. Şi e bine că ori de cîte ori vreo nenorocire s-a abătut asupra oraşelor, ea a lovit deopotrivă templele, ca şi casele, pentru că prin aceasta îmi va fi mai uşor să vă conving că nu puteau veni de la zei asemenea evenimente, pentru că şi ei le-au fost victime. 10. în toate timpurile neamul omenesc a fost nerecunoscător faţă de Dumnezeu. Mai întîi că nu şi-a împlinit îndatoririle faţă de El, pe care, înţelegmdu-L în parte, nu numai că nu L-a căutat, ca să se teamă de El, ci mai degrabă a ţinut să-şi închipuiască şi alţi zei, să li se închine lor ,• iar de aici, fiindcă n-a căutat pe stăpînul nevinovăţiei, judecătorul[65] şi pedepsitorul vinovăţiei, el a căzut în toate viciile şi în toate păcatele. 11. Dacă-L căuta, urma să-L afle pe Cel căutat şi aflîn-du-L să-L fi urmat, iar urmîndu-L ar fi resimţit mai mult îndurarea decît mînia lui. 12. Aşadar, să fim acum bine înţeleşi că Dumnezeu şi mai înainte se mînia pe oameni ,■ cînd încă nu se pomenea de creştini. Şi oamenii se foloseau de binefacerile lui Dumnezeu, mai înainte ca ei să-şi închipuie pe zeii lor; de ce atunci nu înţeleg ei că nenorocirile le vin chiar de la Acela de la care n-au priceput că le vine binele ? Căci a aceluia este vina, a căruia este şi desconsiderarea. 13. Şi totuşi, dacă punem faţă-n faţă nenorocirile din trecut, cele ce se întîmplă acum sînt mai uşoare din ziua în care pămîntul a primit din mila lui Dumnezeu pe creştini. Pentru că din ziua aceea şi nevinovăţia a potolit nedreptăţile vremurilor şi mijlocitori au început să se ivească pe lîngă Dumnezeu. 14. în sfîrşit, cînd căldura cea mare opreşte ploile şi naşte îngrijorare pentru buna rodire a anului, în vreme ce băile, cîrciumile şi localurile de desfrînare stau deschise, voi, cei îndestulaţi zilnic şi gata de a mînca şi cînd nu vă e foame, îndemnaţi poporul să meargă în procesiune cu picioarele goale, căutaţi cerul în Capitoliu, aşteptaţi să cadă ploaia din bolţile templelor, îndepărtîndu-vă privirea de la adevăratul Dumnezeu şi de la cer. 15. Pe cînd noi, istoviţi de posturi şi purificaţi printr-o desă-vîrşită abţinere, departe de orice atracţie a vieţii, tîrîndu-ne pe saci şi în cenuşă, îl asaltăm pe Dumnezeu cu rugăciuni, iar cînd El a

coborît peste oameni mila Lui, voi îl slăviți pe Jupiter iar pe Dumnezeu nu-L băgați în seamă !

XLI.

Aşadar, voi sînteți dăunători oamenirii, voi sînteți totdeauna pricina nenorocirilor publice, pentru că la voi Dumnezeu este disprețuit, iar statuile sînt adorate ! Căci, fără îndoială, mai lesne trebuie să credeți că se mînie cel nebăgat în seamă, decît cel ce e slăvit. 2. Şi atunci cît de nedrepți se arată zeii voştri, care, din pricina creştinilor vatămă şi pe adoratorii lor, pe care ar trebui să-i ferească de pedepsele pe care le merită creştinii! Această acuzație, spuneți voi, se poate întoarce şi împotriva Dumnezeului nostru, care îngăduie şi El ca şi aceia care se în

65. Dumnezeu-Judecătorul.

chină Lui să îndure suferințe din pricina celor necredincioşi. 3. Aflați, însă, ce fel sînt întocmirile Lui şi n-o să mai aveți nimic de zis. Căci El, care a hotărît o dată pentru totdeauna, după sfîrşitul lumii, judecata eternă, nu grăbeşte înainte de acest sfîrşit al lumii deosebirea care alcătuieşte însăşi ființa judecății. Pînă atunci este la fel față de tot neamul omenesc şi îngăduitor şi plin de dojana. El a voit ca atît cei necredincioşi, cît şi ai Săi, să încerce deopotrivă şi binele şi răul, pentru ca, printr-o împărțire egală, să simțim cu toții şi blîndețea şi asprimea Lui. 4. Noi, însă, care am primit învățătura de la El, îi iubim blîndețea şi ne temem de asprimea Lui; pe cînd voi disprețuiți şi una şi alta. De aici urmează că toate nenorocirile veacului, atîtea cîte sînt, ne vin de la Dumnezeu : nouă spre înştiințare, iar vouă spre pedepsire. 5. Dealtfel, noi n-avem de ce ne plînge, mai întîi pentru că în lumea aceasta n-avem altă dorință decît de a putea pleca din ea cît mai repede, apoi dacă se va putea să ne lovească vreo nenorocire, aceasta numai datorită faptelor voastre. Dar chiar dacă unele ne ating şi pe noi, ca unii care trăim laolaltă cu voi, mai mult ne bucurăm de împlinirea prezicerilor sfinte, care ne întăresc, fără îndoială, credința şi speranțele noastre. 6. Dacă însă din pricina noastră vă vin vouă toate relele din partea celor pe care-i adorați, de ce mai stăruiți să-i adorați pe ei, care sînt nişte zei atît de nerecunoscători, atît de nedrepți, deşi trebuiau să vă apere şi sa vă ajute în mijlocul durerii creştinilor ?

XLII.

1. Dar ni se aruncă în față şi altă învinuire : ni se spune că nu sîntem folositori societății[66]. Cum e cu putință să se spună aşa ceva despre noi care conviețuim laolaltă cu voi, avînd aceeaşi hrană, aceeaşi îmbrăcăminte, acelaşi fel de viață şi aceleaşi nevoi ? Căci nu sîntem brahmani sau gymnosofişti din India, locuitori ai pădurilor şi trăind retraşi de lume. 2. Nu uităm că datorăm recunoştință lui Dumnezeu, stă-pînui şi creatorul nostru. Nu respingem nimic din ce a fost creat de El,-ne silim numai să nu depăşim natura, sau să săvîrşim lucruri rele. Prin urmare, în veacul de față ne găsim şi noi alături de voi prin for, prin piețe, pe la băile publice, prin prăvălii, ateliere, hanuri, pe la tîrgurile voastre şi în celelate nevoi negustoreşti. 3. Călătorim şi noi pe mare alături de voi şi purtăm laolaltă cu voi armele ca ostaşi, lucrăm pămîn-tul, ne îndeletnicim cu negoțul; aşadar, ne străduim cu aceleaşi meşteşuguri şi munca noastră vă e de folos şi vouă. Cum de am putea fi socotiți nefolositori treburilor voastre publice, de îndată ce trăim laolaltă cu

66. Creştinii sînt folositori societății din punct de vedere economic.

voi şi printre voi, nu ştiu. 4. Şi dacă nu iau parte la ceremoniile voastre nu înseamnă că în acea zi nu sînt om. Este drept, nu merg la baie cu noaptea în cap de Saturnale, ca să nu-mi pierd pe lîngă ziuă şi noaptea ; totuşi, mă îmbăiez şi eu la o oră potrivită şi sănătoasă, ca să-mi poată folosi căldurii corpului şi sîngelui; cînd o să mor, o să tot fiu atunci, după baie, ţeapăn şi palid! 5. Nu mă aşez la masă în public de sărbătorile lui Liber, aşa cum celor osîndiţi să lupte cu fiarele în circuri le este obiceiul să se ospăteze în cina cea din urmă, totuşi, în orice loc aş lua masa, mănînc din produsele roadelor voastre. 6. Nu cumpăr coroană s-o aşez pe cap ,• ce te priveşte pe tine, însă, ce fac eu cu florile, pe care le cumpăr ca şi tine ? îmi plac mai mult florile care sînt libere, desfăcute şi nestrînse laolaltă. Şi chiar dacă ar fi legate în formă de coroană, noi le simţim mirosul mirosindu-le cu nasul ,• e treaba lor, dacă alţii, le miros cu creştetul capului! 7. Nu ne ducem la spectacoletotuşi, dacă am cumva poftă de cele ce se vînd acolo, le cumpăr mai bine din locurile unde se vînd de obicei. Tămîie chiar că nu cumpărăm. Dacă arabii se plîng, în schimb pot mărturisi sabeii, care vînd din belşug creştinilor pentru înmormîntări miresme mai scumpe şi în cantităţi mai mari, decît tămîia cu care vă afumaţi voi zeii. 8. Dar, spuneţi voi, veniturile templelor scad din zi în zi, cine-şi mai dă obolul la uşa templelor ? Noi însă nu putem ajuta totodată şi pe oameni şi pe zeii voştri care cerşesc, şi socotim că nu trebuie să dăm decît acelora care cer. Ei, bine, să încerce Jupiter să întindă către noi mîna, şi-i vom da ! Dealt-minteri, milostenia noastră face mai multe pomeni în stradă, decît credinţa voastră în temple. 9. Dar şi celelalte dări sufăr ! Este de ajuns, dacă restul au a mulţumi creştinilor pentru credinţa cu care plătesc ce datoresc, ca unii care se feresc să înşele pe alţii. Iar dacă se are în vedere cît de mult este înşelat fiscul prin înşelătoria şi neadevărul declaraţiilor voastre, atunci balanţa este în favoarea noastră şi învinuirea pe care ne-o aduceţi cu privire la singurul fapt de a nu fi folositori societăţii se compensează prin cîştigul celorlalte foloase.

XLIII.

1. Mărturisesc însă că unii eventual s-ar putea chiar plînge despre lipsa de productivitate a creştinilor. Cei dintîi vor fi: negustorii de carne vie, ademenitorii, pescuitorii în apă tulbure, apoi ucigaşii, otrăvitorii, magii şi, de asemenea, haruspicii, ghicitorii, cititorii în stele. 2. A fi fără nici un folos acestora este un mare câştig. Şi totuşi, oricare ar fi paguba pe care secta noastră ar pricinui-o afacerilor voastre, ea poate fi compensată prin alte foloase. Nu preţuiesc ei nimic, nu vorbesc de cei care gonesc demonii din voi, nici de cei care înalţă chiar rugăciuni pentru voi către Dumnezeul Cel adevărat, pentru că poate n-aţi crede-o, ci de cei de care n-aveţi de ce vă teme [87].

XLIV.

1. Şi totuşi, nimeni nu bagă de seamă o pagubă pe cît de mare, pe atît de reală pentru stat: nimeni nu cîntăreşte tot răul ce se pricinu-ieşte cetăţii cînd sînt sacrificaţi atîţia oameni drepţi, cînd sînt ucişi atîţia nevinovaţi. 2. Mărturie la judecată vă luăm chiar pe voi, care pe fiecare zi prezidaţi la judecarea celor sub pază şi atîtea procese le terminaţi prin osîndiri. Nenumăraţi sînt inculpaţii care trec prin faţa voastră învinuiţi de fel şi fel de crime. Ce ucigaş, ce borfaş, ce nelegiuit, ce înşelător sau hoţ de la băi, cine din toţi aceştia s-a dovedit a fi creştin? Sau atunci cînd creştinul vă e înfăţişat sub această denumire, cine printre ei a fost dovedit astfel, precum îl socotiţi voi după nume ? 3. De ai voştri gem într-una închisorile, de ai voştri răsună de gemete minele de metal, din ai voştri se recrutează totdeauna mulţimea aceea de criminali care luptă în circuri. Nici un creştin printre aceştia, dacă e cu adevărat creştin ,• căci dacă a săvîrşit vreo crimă încetează de a mai fi creştin [68].

XLV.

1. Aşadar, noi singuri sîntem fără prihană! De ce să vă mire, dacă trebuie să fie aşa ? Şi de bună seamă că aşa trebuie. Purtarea fără prihană am învăţat-o de la Dumnezeu şi am cunoscut-o în mod desăvîrşit, fiindcă ne-a fost arătată într-un mod desăvîrşit, şi o păzim cu sfinţenie [69], fiindcă ne-a fost încredinţată de un judecător care nu poate fi dispreţuit. 2. Dimpotrivă, vouă v-a dat-o judecata omenească, v-a impus-o o putere la fel de omenească,- de aceea disciplina voastră nu e nici desăvîrşită, nici în stare de a inspira atîta teamă cu privire la cunoaş-terea adevăratei vinovăţii. Atîta valorează inteligenţa omului în arătarea a tot ce este adevărat bun, cît este şi autoritatea sa în a şti să-1 ceară. Pe cît e de uşor a fi înşelată aceea, pe atît este de uşor a fi dispreţuită aceasta. 3. Şi apoi ce poate fi mai hotărîtor decît a spune «Să nu ucizi» sau «Să nu te mînii». Ce poate fi mai desăvîrşit: a opri adulterul, sau a nu-1 îngădui nici măcar sub forma de dorinţă cu ochii ? Ce poate fi mai înţelept: a osîndi faptele rele, sau a nu îngădui nici măcar vorbe de rău ? Ce poate fi mai cuminte : a nu îngădui o jignire, sau a nu răspunde la jignire prin jignire ?. 4. Şi totuşi, să ştiţi că înseşi legile voastre, care par a

67. Creştinii nu au îndeletniciri necurate, chiar dacă acestea ar aduce profituri materiale.

68. Păgînii stricaţi şi vicioşi păgubesc societatea prin activitatea lor.

69. Numai creştinii sînt fără prihană.

conduce la nevinovăţie, au fost împrumutate din legea divină, care a fost mai vedhe. Am spus-o atunci cînd am vorbit despre timpul lui Moise. 5. Dar ce poate însemna această autoritate a legilor omeneşti, dacă omul poate să le ocolească şi, de cele mai multe ori, chiar să treacă nebăgată în seamă vina, iar uneori să le înfrunte din îndrăzneală sau din necesitate ? 6. Gîndiţi-vă chiar la scurta durată a pedepsei, oricare ar fi ea, şi care nu poate dăinui pînă dincolo de mor-mînt. De aceea, Epicur dispreţuieşte orice chin şi orice durere omenească, deoarece, spune el, o durere moderată se poate suporta uşor, dar mare nu este de lungă durată. 7.

Noi însă, care ne aflăm sub ochii lui Dumnezeu Care ştie toate şi ştim mai dinainte că pedeapsa Lui este veşnică, sîntem singurii care cu adevărat păzim nevinovăția, şi din convingere adîncă, şi din neputința de a ne ascunde, şi din pricina grozăviei chinurilor, nu de lungă durată, ci veşnice, temîndu-ne de acelea de care ar trebui să se teamă chiar omul care judecă ; noi ne temem de Dumnezeu, iar nu de proconsul.

XLVI

1. Am ținut, cred eu, îndeajuns piept împotriva învinuirii de toate crimele, în puterea căreia se cere într-una, cu atîta îndîrjire, sîngeie creştinilor. Am arătat toată rînduiala noastră şi mijloacele prin care am putea dovedi că este aşa precum am arătat-o, sprijinindu-ne pe credința şi vechimea cărților sfinte ,• şi chiar pe mărturisirea puterii spiritelor. Cine va îndrăzni să ne combată, dar nu prin meşteşugul vorbelor, ci prin aceleaşi arme ale adevărului, prin care ne-am întemeiat şi noi apărarea ?[70]. 2. Dar în timp ce adevărul credinței noastre se manifestă vădit pentru toată lumea, necredința voastră, deşi silită a recunoaşte tot binele credinței noastre, de care s-a putut convinge din experiența şi venirea în atingere cu noi, n-o recunoaşte totuşi ca pe o mărturisire divină, ci mai mult ca pe un sistem filosofic oarecare. Aceleaşi virtuți, ni se spune, le arată şi le profesează şi filosofii: nevinovăția, dreptatea, răbdarea, cumpătarea, cinstea neprihănită [71]. 3. De ce atunci nu sîntem socotiți, în ceea ce priveşte îngăduința şi nepedepsirea credinței, la fel cu aceia, cu a căror doctrină ne vedem asemuiți? Sau de ce şi aceia, deşi sînt la fel ca noi, nu sînt supuşi la aceleaşi obligații, care nouă ne primejduiese viața dacă nu le îndeplinim ?. 4. într-adevăr, cine sileşte pe filozofi să sacrifice, să jure pe zei, sau să înşiruie la mijlocul zilei înaintea casei candele

70. Rezumatul Apologeticului.

71. Creştinism şi Filozofie: cu reminiscențe din Apoi. II, 10, 8 ; I, 60, 11, de iustin, din Tațian, 32—33; Atenagora, *Suppl.,* 1 1 ; Minucius Felix, 16, 5—6 ; Lactanțiu, „D/v. *Instit.* ; Augustin, *De* c/v. *Dei,* 2, 4, v. J. P. Waltzing, *Apologetique,* ad. loc.

nefolositoare ? în schimb, însă, ei şi pe zeii voştri îi nimicesc pe față şi credințele voastre vi le critică în scrierile lor, iar voi îi lăudați. Cei mai mulți chiar strigă împotriva împăratului, încurajați fiind de voi şi, în loc să-i osîndiți la fiare sălbatice, voi mai degrabă îi răsplătiți cu statui şi salarii. 5. E lucru firesc, însă, deoarece ei se numesc filozofi, nu creştini. Acest nume al filozofilor nu pune demonii pe fugă. Nu e de mirare, de vreme ce filozofii aşază demonii în al doilea rînd după zei. Doar a lui Socrate este expresia : «Dacă demonul îmi îngăduie». Acesta, deşi întrezărea ceva din adevăr, fiindcă nu credea în zei, cu toate acestea în clipa morții a lăsat vorbă să se sacrifice lui Esculap un cocoş, spre cinstirea părintelui acestuia, cred eu, deoarece oracolul lui Apollo îl declarase pe Socrate cel mai înțelept dintre toți înțelepții. 6. O, nesocotitul Apollo ! A recunoscut înțelepciunea unui om care făgăduia existența zeilor ! Cu cît adevărul este mai

urît, cu atît şi cel ce i se arată mai credincios este mai nesuferit; pe cînd cel ce ştie să se ascundă şi să se prefacă dobîndeşte cea mai mare trecere la cei ce prigonesc adevărul. 7. Filozofii cei înşelători şi dispreţuitori cu cîtă duşmănie nu se prefac că iubesc adevărul şi prefăcîndu-se îl strică, pentru că au în vedere numai renumele pămîntesc ,• în schimb creştinii, care se îngrijesc de mîntuirea lor, iubesc adevărul dintr-o nevoie firească şi-1 mărturisesc în toată esenţa lui. 8. De aceea, nu ne asemănăm cu ei nici în ştiinţă, nici în rînduială, cum credeţi voi. Tales, acel principe al fizicei, ce răspuns sigur a putut da el lui Cresus, care-1 întreba despre divinitate ? Nu tot amîna el răspunsul cerînd răgaz pentru gîn-dire ? 9. Pe Dumnezeu orice meşteşugar de rînd dintre creştini L-a descoperit, îl arată şi altora şi, prin felul său de viaţă, mărturiseşte tot ceea ce filozofii caută cu privire la Dumnezeu, deşi Platon declară că nu poate fi cunoscut uşor creatorul universului, şi chiar dacă ar putea fi cunoscut, este greu a-1 explica la toată lumea. 10. în sfîrşit, dacă filozofii ne-ar provoca la discuţia cu privire la neprihănirea noastră, amintesc acea parte a hotărîrii atice împotriva lui Socrate, care îl osîndeşte ca stricător al tineretului. Creştinul nu depăşeşte ce e îngăduit nici cînd este vorba de sexul femeiesc. Ştiu că Phryne, curtezana, avea talentul deosebit de a potoli pornirea amoroasă a lui Diogene. Mai aud de asemenea că un oarecare Speusip, elev din şcoala lui Platon şi-ar fi găsit moartea într-un adulter. Creştinul este bărbat numai al soţiei sale. 11. Democrit, care şi-a scos singur ochii, fiindcă nu putea zări o femeie fără a nu naşte în el dorinţa şi se întrista grozav, cînd nu putea să-şi înde-pUnească poftele, îşi recunoaşte pe faţă nestăpînirea prin pedeapsa pe care singur şi-a dat-o. Creştinul, însă, fără a-şi scoate ochii, nu se uită după femeisufletul său rămîne orb în faţa poftelor. 12. Dacă o să apăr cuviinţa, iată-1 pe Diogene, care calcă cu picioarele pline de noroi peste fotoliile mîndre ale lui Platon, împins şi el de o altă mîndrie; creştinul nu-şi arată îngîmfarea nici chiar faţă de cel sărac. Dacă trebuie să vorbim despre modestie, iată un Pitagora, care vrea să fie stăpîn absolut peste thureni, un Zeno peste prinieni; creştinul însă nu tinde să ajungă măcar ediil. 13. Dacă vin acum la stăpînirea de sine, Lyourg s-a lăsat să moară de foame, pentru că laoonienii i-au schimbat ceva din legile sale ; creştinul mulţumeşte chiar atunci cînd este osîndit. Dacă stau să pun în cumpănă buna credinţă, Anaxagora a tăgăduit o depunere de bani ce i-au fost daţi în păstrare de cei găzduiţi la el; creştinul este cunoscut pentru buna sa credinţă chiar şi în afara casei sale. 14. Dacă mă opresc la sinceritate, Aristotel a făcut să fie gonit în mod ruşinos, din locul pe care-1 ocupa, amicul său Hermias ,• creştinul nu aduce vreo vătămare nici chiar duşmanului său. Acelaşi Aristotel, ca să-1 poată stă-pîni mai uşor pe Alexandru, nu-1 linguşea el cu aceeaşi josnicie cu care Platon se vindea de obicei lui Dionisie pentru îndestularea stomacului ? 15. Dar Aristip, care în purpură şi sub înfăţişarea prefăcută a unei mari seriozităţi, ducea o viaţă destrăbălată sau Hippias, care a fost ucis pe cînd căuta să întindă curse cetăţii ? Acest lucru nici un creştin nu s-a gîndit vreodată să-1 încerce, nici chiar pentru a răzbuna pe ai săi

nimiciți prin tot felul de cruzimi. 16. Dar va zice poate cineva că sînt chiar printre noi unii care nu păzesc regulile moralei. Aceia însă încetează de a mai fi printre noi drept creştini; pe cînd filozofii, săvîrşind fapte la fel, rămîn şi mai departe la voi cu cinstirea şi denumirea de înțelepți[72]. 17. Şi apoi ce asemănare poate fi între un filozof şi un creştin; unul discipol al Greciei, celălalt al cerului, unul care umblă după glorie, celălalt după mîntuire, unui mînuitor al vorbelor, celălalt al faptelor bune, unul care clădeşte şi altul care dărîmă ,• unul iubitor de greşeală, celălalt duşman al ei, unul care strică adevărul şi altul care-1 restabileşte lămurindu-1, unul care fură şi altul care păzeşte să nu se fure ?[7S].

XLVII.

1. Vechimea cărților sfinte, despre care am vorbit mai sus, îmi vine şi ea în ajutor, pentru a întări mai uşor credința că ele au fost izvorul comun al oricărei înțelepciuni de mai tîrziu. 2. Care dintre poeți, care dintre sofişti nu s-au adăpat în genere din izvorul profeților? De aici şi-au potolit şi filozofii setea minții lor şi cele pe care le-au împrumutat din învățăturile noastre ne aseamănă pe noi cu

72, Superioritatea creştinismului asupra filozofiei și moralei păgîne.
73. Formulă celebră citată deseori.

ei. De aceea şi filozofia, credem, a fost alungată prin legi de unii, vreau să «pun de tebani, spartani şi argei. 3. In timp ce năzuiau spre ale noastre, oamenii aceştia, pasionați numai după glorie şi vorbire frumoasă, după cum am spus, dacă întîlneau în scrierile sfinte idei ce puteau folosi învățăturii lor, le preschimbau atunci, din instinctul curiozității, în creațiuni proprii ale lor, nesocotindu-le caracterul divin oare-i obliga să nu le schimbe şi neînțelegîndu-le îndestul, ca unele care pe atunci mai erau încă şi întunecoase şi neclare, chiar pentru iudei, a căror operă se socotea că sînt. 4. Căci cu cît adevărul era mai simplu, cu atît ascuțirea minții omeneşti îi acorda mai puțina încredere, fapt care a adus în nesiguranță şi puținul care fusese găsit ca sigur. 5. într-adevăr, aflîndu-1 în ele pe Dumnezeu, nu L-au făcut cunoscut aşa cum L-au aflat, ci au prins a discuta despre ființa Lui, despre divinitatea Lui şi despre locuința Lui. 6. Unii au susținut că este imaterial, alții că e materie întrupată, ca platonicii şi stoicii ,• unii că e format din atomi, alții din numen, ca Epieur şi Pita-gora ; alții din foc, precum i s-a părut lui Heraclit. Platonicii, la rîndul lor, cred că Dumnezeu se îngrijeşte de toate lucrurile; epicureii, dimpotrivă, că El este în repaus şi nelucrare şi, ca să zic astfel, cu totul străin de lucrurile omeneşti. 7. Stoicii îl aşază cu totul în afară de lume, corn-parîndu-L cu un olar care învîrteşte din afară roata sa, iar platonicii în interiorul lumii, asemenea unui cîrmaci de corabie, care stă în interiorul vasului pe care-1 conduce. 8. Tot astfel şi cu privire la lume însăşi, dacă ea a fost făcută sau nefăcută, dacă va pieri sau va dăinui în vecii vecilor, părerile sînt deosebite. La fel şi despre natura sufletului, pe care unii o socotesc divină şi fără sfîrşit, iar alții divizibilă. Fiecare, după cum a simțit, astfel a adăugat sau a schimbat cîte ceva. 9. Nici nu e de mirare că închipuirea

filozofilor a putut schimba nişte cărţi aşa de vechi de îndată ce şi unii bărbaţi ieşiţi din şcoala acestora au denaturat prin părerile lor noile noastre idei pentru a le adapta la sistemele lor filozofice şi dintr-o singură cale au deschis multe cărări lăturalnice şi întortocheate. De aceea, am amintit în treacăt şi lucrul acesta, ca nu cumva cunoscută fiindu-i cuiva felurimea sectelor religiei noastre, să i se pară că şi din acest punct de vedere noi ne apropiem de filozofi şi în varietatea părerilor să vadă o slăbire a adevărului. 10. însă tuturor acestor stricători ai cărţilor noastre sfinte le putem cu uşurinţă răspunde că aceea este rînduiala adevăratei credinţe, care porneşte de la Hristos, transmisă prin Apostolii Săi, faţă de care toţi aceşti tălmăcitori sînt cu mult mai prejos. 11. Tot ce s-a spus împotriva adevărului a fost scos din adevărul însuşi, contribuind la această contrafacere nişte spirite supuse rătăcirii. De către unii ca aceştia a fost pregătită în taină falsificarea unei astfel de învăţături mîntuitoare ,• de către aceştia au fost scornite chiar unele poveşti, care prin asemănarea lor cu învăţăturile noastre să slăbească adevărata învăţătură, sau să şi-o atragă mai curînd spre ei, cu gîndul să nu mai dea nimeni crezare creştinilor, fiindcă nu trebuie să se încreadă nici în poeţi şi nici în filozofi ,• sau tocmai de aceea să se socotească anume că trebuie să se acorde mai mult credit poeţilor şi filozofilor, fiindcă nu trebuie să se dea crezămînt creştinilor. 12. De aceea sîntem luaţi în derîdere cînd predicăm că Dumnezeu va judeca în ziua de apoi. Dar la fel şi poeţii şi filozofii aşază un loc de judecată în infern. Dacă ameninţăm cu gheena, care este un izvor de foc ascuns sub pămînt, destinat pedepsirii, la fel sîntem batjocoriţi. Dar tot aşa este şi Pyriphlegethon, rîul de foc la cei morţi. 13. Şi dacă pomenim despre paradis, locul desfătării divine, rînduit a primi sufletele neprihănite, despărţit de legătura cu lumea obişnuită printr-un fel de zid, format din acea zonă de foc, găsim Cîmpiile Elysee stăpînind credinţa voastră generală. 14. De unde, vă întreb eu, toate aceste credinţe ale noastre au putut fi aşa de asemănătoare cu ale filozofilor şi poeţilor, dacă nu din înseşi tainele noastre ? Dacă provin din tainele noastre, care sînt mai vechi, urmează să fie mai sigure şi mai vrednice de credinţă ale noastre, în caz că şi cele care sînt o închipuire a lor au aflat crezămînt. Dacă sînt luate din închipuirile lor proprii, atunci tainele noastre urmează să fie socotite ca imitaţii ale unora care au venit în urma lor, ceea ce nu poate îngădui ordinea firească a lucrurilor, deoarece niciodată umbra nu există mai înainte corpului şi nici copia înaintea originalului[74].

XLVIII.

1. Dacă un filozof s-ar apuca să susţină, după cum spune Laberius, despre teoria lui Pitagora, că după moarte un măgar se schimbă în om, iar o femeie în viperă, şi în susţinerea acestei păreri cu tăria elocvenţei, ar desfăşura toate argumentele, oare nu vă va face pe toţi să-1 credeţi şi nu va întări în voi convingerea că nu trebuie să mai mîncaţi carne ? Cine ar mai avea siguranţa că nu s-ar ospăta poate cu carnea de bou provenită întîmplător de la vreun strămoş

74. Filozofii au falsificat Vechiul Testament (1—8), ereticii Noul Testament (9— 10), sub inspiraţia duhurilor răufăcătoare, care au născocit poveşti asemănătoare adevărurilor creştine (11—14).

al său ? Pe cînd un creştin, care dă asigurări că omul îşi va lua tot înfăţişarea de om, că un Gaius va reveni tot un Gaius, e fluierat şi i se aruncă în faţă nu numai huiduieli ci chiar pietre. 2. Ca şi cum, dacă există o raţiune, oricare ar fi ea, a reîntoarcerii sufletelor omeneşti în corpuri, n-ar cere chiar ea ca aceleaşi suflete să se reîntrupeze în aceleaşi trupuri, deoarece a se reface ceva, înseamnă a se face din nou ceea ce fusese mai înainte ! Dacă sufletele nu mai sînt ceea ce au fost, adică nu mai sînt întrupate într-un corp omenesc, în corpul lor de pînă aici, nici ele nu mai pot fi aceleaşi suflete, care au fost mai înainte. Şi atunci, dacă ele înseşi nu mai sînt suflete, în ce fel se poate vorbi despre revenirea lor ? Sau ele se vor preschimba în altceva şi deci nu vor mai fi aceleaşi, sau vor rămîne ce au fost şi atunci nu vor mai reveni de altundeva. 3. Ar trebui să răsfoim mulţi autori, dacă am voi să ne înveselim cu privire la chestiunea de a şti în ce animal ar fi să se schimbe cineva. Dar mai bine să ne ocupăm de apărarea noastră, ca unii care ne propunem un lucru cu mult mai vrednic de crezut, că omul se va reîntoarce tot sub forma sa de om, fiecare aşa cum a fost, numai om să fie, că aceeaşi esenţă sufletească se reface în aceeaşi stare de mai înainte, chiar dacă nu şi în aceeaşi înfăţişare a figurii. 4. Fără îndoială, de vreme ce scopul învierii este judecata de apoi, nevoia cere ca omul să se facă iarăşi aşa cum fusese, să-şi poată primi de la Dumnezeu judecata faptelor sale, bune sau rele. Şi, de aceea, se vor înfăţişa şi trupurile, fiindcă nici sufletul nu poate pătimi ceva fără materie, care să-1 fixeze, adică fără carne, şi ceea ce în genere s-ar cuveni să pătimească sufletele în urma judecăţii lui Dumnezeu nu au binemeritat-o singure, fără carnea înăuntrul căreia au săvîrşit toate. 5. Cum e cu putinţă, spui tu,, ca o materie odată descompusă să poată reveni la ce a fost ? Judecă-te pe tine însuţi, omule, şi vei avea convingerea lucrului. Gîndeşte-te ce ai fost mai înainte de a fi ce eşti. Nimic, fără îndoială, căci de ai fi fost ceva, ţi-ai aduce aminte. Prin urmare tu, care n-ai fost nimic mai înainte de a exista, tot tu, devenind nimic după ce vei înceta a mai exista, de ce n-ai să poţi deveni iarăşi din nimic ceva, prin voinţa aceluiaşi creator, care a voit ca tu să iei fiinţă din nimic ? 6. Ce lucru nou se petrece cu tine? Nu erai şi ai fost făcut, precum ai să fii din nou, atunci cînd n-o să mai fii. Explică, dacă poţi, cum ai fost făcut şi apoi vei putea întreba cum vei fi făcut. Şi, fără îndoială, mai uşor ai să fii ce-at fost odată, fiindcă n-a fost greu să fii făcut ceea ce n-ai fost niciodată înainte. 7. Va fi poate vreo îndoială, cred eu, despre puterea lui Dumnezeu, care a alcătuit acest corp aşa de mare al lumii din ceea ce nu fusese mai înainte, nu mai puţin decît din neînsufleţirea ce era a spaţiului şi a mişcării, însufleţindu-1 din acel spirit cars însufleţeşte toate lucrurile, ca să fie mărturie nouă ca o probă evidentă a reînvierii omenirii ? 8. Lumina în fiecare zi se stinge şi vine iarăşi să strălucească din nou, şi întunericul la fel la rîndu-i se duce şi vine iarăşi la loc ;,stelele se sting şi se aprind din nou, anotimpurile reîncep de unde s-au sfîrşit, fructele se trec şi revin, sămînta creşte mai îmbelşugat numai după ce s-a descompus şi a putrezit. Toate privind se conservă, toate din moarte renasc. 9. Şi tu, omule, nume aşa de însemnat, dacă te înţelegi pe tine însuti, fie chiar de ar fi s-o afli din inscripţia de la Delfi, tu, stăpînul tuturor lucrurilor, care pier şi renasc, nu cumva vei muri ca să pieri ? Vei învia, oriunde va fi să mori, oricare va fi materia care te va distruge, te va nimici, întru nimic nu te va putea pierde, şi te va reda cum ai fost. Căci al aceluia este nimicul, al cui este şi totul. 10. Dacă este aşa, ziceţi voi, va trebui să murim mereu şi să înviem mereu ? Dacă Stăpînul lucrurilor ar fi hotărît astfel, cu voie sau fără voie te-ai fi supus condiţiei tale ingrate. Dar El nu le-a hotărît acum altfel decît le-a propovăduit. 11. înţelepciunea care a alcătuit universul din elemente deosebite,

ca din astfel de elemente opuse, din vid şi din plin, din însufleţit şi neînsufleţit, din înţeles şi neînţeles, din lumină şi din întuneric şi chiar din viaţă şi moarte să se închege laolaltă într-o unitate, printr-o aşezare la fel de deosebită a înlănţuit şi eternitatea în două părţi distincte, astfel încît prima parte, aceea în care trăim de la începutul lumii, să se scurgă pînă la sfîrşit, avînd o durată mărginită, iar cea următoare, pe care o aşteptăm, să se întindă în vecii vecilor, fără sfîrşit. 12. Aşadar, cînd va veni sfîrşitul şi limita între cele două eternităţi, cînd lumea îşi va fi pierdut acest prim aspect deopotrivă trecător, care ca o cortină ascunde acea rînduială a veşniciei, atunci tot neamul omenesc va reînvia, ca să-şi dea seama de răul sau binele pe care 1-a săvîrşit în această viaţă pămîntească şi să fie răsplătit sau pedepsit din acel moment pînă în veşnicia cea fără de margini. 13. Atunci nu va mai fi nici moarte, nici o altă înviere, ci vom fi aceiaşi care sîntem, fără a ne mai schimba după aceea, cei care cu adevărat i s-au închinat lui Dumnezeu vor sta de-a pururi lîngă Dumnezeu, învăluiţi în substanţa adevărată a veşniciei, iar nelegiuiţii, ca şi cei care n-au crezut în Dumnezeu, vor sta deopotrivă sub chinul focului neîntrerupt, care prin natura lui are însuşire divină, fără îndoială, de a nu distruge. 14. Au cunoscut şi filozofii deosebirea între focul ascuns şi cel obişnuit. Astfel, altul este focul care serveşte trebuinţelor omului şi cu totul altul cel ce apare ca o pedeapsă a lui Dumnezeu, fie căzînd din cer, sub formă de fulger, fie izbucnind din pămînt, prin vîrfurile munţilor; focul acesta nu numai că nu nimiceşte ceea ce arde, dar şi reface în timp ce distruge. 15. Aşa se explică de ce munţii stau mereu în foc, iar cel atins de focul din cer rămîne întreg, fiindcă după aceea nici un foc nu-1 poate face scrum. Aceasta va fi mărturia focului veşnic, aceasta va fi dovada judecăţii fără de sfîrşit, mereu dătătoare de pedeapsă. Munţii ard şi totuşi dăinuiesc; ce-o să fie cu cei vinovaţi şi duşmani ai lui Dumnezeu ? [75].

XLIX.

1. Ideile noastre le socotiţi prejudecăţi, dar pe ale filozofilor şi poeţilor ie luaţi drept cunoştinţe foarte desăvîrşite şi cugetări dintre cele mai adînci. Ei sînt înţelepţi, pe cînd noi nişte proşti ,• ei trebuie cinstiţi, iar noi batjocoriţi, ba chiar şi pedepsiţi. 2. Or fi false ideile pe care noi le apărăm, or fi ele prejudecăţi, dar sînt necesare; or fi prostii curate, dar sînt folositoare, de îndată ce sînt constrînşi a se face buni cei ce cred în ele, de teama chinului veşnic şi în nădejdea fericirii eterne. Prin urmare nu se cuvine să se numească neadevărate, nici să se socotească prostii acelea care se cade a fi socotite adevărate. Sub nici o formă nu trebuie să fie, în genere, osîndite acelea care nu aduc decît folos. Şi prejudecata aceasta de a osîndi ce este folositor există numai Ia voi. 3. Chiar de ar fi neadevărate şi neştiutoare credinţele noastre, totuşi ele nu vatămă pe nimeni ,• căci ele sînt asemenea cu multe altele, cărora nu le daţi nici o pedeapsă, deşarte şi mincinoase, pe care nu le învinuiţi şi nu le pedepsiţi, pentru că le socotiţi nevătămătoare. Insă, nişte rătăciri de acest soi, dacă într-adevăr sînt aşa, se cade

75. învierea trupurilor şi demonstrarea ei prin creaţie (48, 1—6) şi prin înnoirea periodică a universului (7—1 1) în vederea răsplăţii veşnice (12—15).
76. Credinţa creştină nu vatămă pe nimeni (f. 49, 1—3) şi martiriul este primit cu bucurie (4—6).

mai degrabă să fie luate în batjocură, iar nu pedepsite prin sabie, foc, răstigniri, sau fiare sălbatice. 4. De aceste cruzimi tresaltă şi ne batjocoreşte nu numai poporul acesta de jos, care nu ştie ce face, dar şi unii dintre voi, care caută să cîştige, prin această nedreptate, trecere la popor, preamărindu-se pe ei, ca şi cum toată puterea pe care o aveți față de noi n-ar veni de la voința noastră! 5. Desigur, dacă vreau eu, sint creştin. Aşadar, atunci ai să mă osîndeşti, dacă vreau eu să fiu osîndit. întrucît, aşadar, ceea ce poți împotriva mea, n-ai mai putea face dacă eu n-aş vrea, înseamnă că ceea ce îmi poți face stă în voința mea, nu în puterea ta. 6. De aceea şi poporul de jos în zadar se bucură de chinurile noastre. Căci bucuria, pe care şi-o socoteşte numai a lui, este în întregime a noastră, ca unii care voim mai bine să îndurăm chinul, decît să ne lepădăm de Dumnezeu. Dimpotrivă, cei care ne urăsc pe noi ar trebui să se întristeze, iar nu să se veselească, pentru că noi sîntem aceia care am dobîndit ceea ce am ales [76].

L.

1. Atunci, ne spuneți voi, de ce vă plîngeți că vă prigonim, dacă singuri voiți să suferiți, cînd ar fi mai firesc lucru să iubiți pe aceia prin care îndurați ceea ce voi înşivă voiți ? Desigur, voim să suferim, dar cum se suferă la război, pe care nimeni n-ar dori să-l sufere, de îndată ce aduce numai frică şi primejdii. 2. Cu toate acestea, luptă din toate puterile şi, biruind în luptă, cel ce pînă aici se ridica împotriva războiului, se bucură fiindcă-i aduce şi glorie şi pradă. Pentru noi este un adevărat război atunci cînd sîntem aduşi în fața judecătorilor, pentru ca acolo să luptăm pentru adevăr, sub primejdia morții. însă se cheamă victorie, dacă atingi țelul pentru care ai luptat. Biruința aceasta cuprinde în sine şi gloria de a fi plăcut lui Dumnezeu şi cucerirea vieții veşnice. 3. Dar sîntem zdrobiți ! Aşa este, dar după ce am cîştigat. Aşadar, cînd murim de fapt învingem, cînd sîntem zdrobiți ne vedem scăpați. Acum puteți să ne numiți sarmentari şi semiacşi, ca unii ce sîntem legați la jumătatea axei unui stîlp şi arşi cu vreascuri aşezate de jur împrejur. Aceasta este haina victoriei noastre, aceasta este decorația pe pieptul nostru, acesta este carul pe care ne sărbătorim triumful. 4. De aceea, pe bună dreptate nu sîntem iubiți de cei învinşi şi de aceea sîntem socotiți nişte disperați şi nişte pierduți. Totuşi, pentru această disperare şi pierzanie, cînd gloria şi renumele sînt în joc, este înălțat la voi steagul bărbăției. 5. Mucius şi-a lăsat de bună voie mîna dreaptă pe cărbunii altarului ; o, ce măreție de suflet! Empedocle s-a dăruit în întregime focurilor din vulcanul Etna ; o, ce tărie a minții! Acea întemeietoare a Cartaginei a încredințat rugului a doua ei căsătorie ; o, ce preamărire a castității şi a pudoarei! 6. Regulus, nevoind ca prin viața lui să salveze viața atîtor duşmani, a suportat cu tot corpul chinul crucificării; o, bărbat viteaz, biruitor chiar în captivitate ! Anaxarhus, pe cînd era strivit şi pisat cum se pregăteşte o doctorie, spunea : «Loveşte, loveşte învelişul lui Anaxarh, căci pe Anaxarh nu-l poți lovi!» ; o, ce suflet măreț de filozof, care glumeşte chiar cînd are o astfel de moarte ! 7. Las la o parte pe acei care s-au făcut vrednici de laudă, omorîndu-se cu propria lor sabie, ori prin alt soi de moarte mai blîndă. Iată că şi la voi sînt încoronate biruințele chinurilor ! 8. O curtezană din Atena, după ce a dat destulă caznă chinuitorului ei, la urmă şi-a muşcat limba cu dinții, scuipînd-o în fața tiranului înfuriat, ca să-i piară odată cu ea şi putința vorbirii, să nu rostească numele conjuraților dacă, nemaiputînd suporta durerile torturilor, ar fi fost silită să trădeze. 9. Zeno din Elea, întrebat de Dionisie la ce-i foloseşte filozofia, a răspuns că pentru a-l face impasibil la suferință. Supus loviturilor tiranului, a rămas neclintit în părerea sa pînă ce şi-a dat sufletul. Negreşit că biciuirea tineretului spartan, chiar sub ochii părinților

care îndemnau să fie mai crudă lovirea, aducea casei o onoare în a răbda pe atît de mare, pe cît era şi sîngeie ce se vărsa. 10. O, glorie îngăduită, fiindcă este omenească! Nu i se impută acesteia nici încăpăţînarea primejdioasă, nici convingerea deznădăjduită în dispreţul de moarte şi de tot felul de cruzimi ,• i se îngăduie să pătimească numai pentru patrie, pentru pămînt, pentru imperiu, pentru prietenie, cu nici un preţ însă pentru Dumnezeu ! 11. Tuturor acestor victime ale gloriei omeneşti voi le ridicaţi statui, le săpaţi în piatră şi le scrieţi cuvinte de slavă şi veşnică pomenire. Fără îndoială, prin aceste monumente, pe cît este cu putinţă, voi chiar oferiţi celor morţi un fel de înviere. Creştinul, însă, care nădăjduieşte de la Dumnezeu reînvierea cea adevărată, este socotit nebun dacă pătimeşte pentru Dumnezeu ! 12. Urmaţi deci pe calea apucată, buni guvernatori, ca să fiţi cu mult mai bine văzuţi în ochii poporului dacă-i jertfiţi pe creştini: răstigni-ţi-ne, chinuiţi-ne, condamnaţi-ne, striviţi-ne! Dovada nevinovăţiei noastre stă în nedreptatea voastră însăşi! De aceea şi Dumnezeu rabdă ca noi să îndurăm toate acestea. Căci acum de curînd osîndind o tînără mai degrabă să fie trimisă într-o casă de toleranţă decît să fie dată la fiare sălbatice, v-aţi putut încredinţa singuri că pierderea cinstei femeieşti este socotită la noi mai grozavă decît orice pedeapsă, decît orice fel de moarte. 13. Cu toate acestea, nici cea mai rafinată cruzime a voastră nu vă e de vreun folos, ci, dimpotrivă e un îndemn mai mult spre religia noastră. Ori de cîte ori sîntem seceraţi de voi ne facem şi *mai* numeroşi ,• samînţa e chiar sîngeie creştinilor! 14. Mulţi filozofi la voi îndeamnă să înduraţi durerea şi moartea, precum şi Cicero în «Tusculane», Seneca în «Simple mtîmplări», apoi Diogene, Pyrrhon, Ca-iinic ; şi totuşi, prin cuvintele lor nu şi-au putut face atîţia discipoli, rîţi şi-au făcut creştinii, care învaţă prin faptele lor. 15. Tocmai acea Incăpăţînare, pe care voi o dezaprobaţi, este îndrumătoarea lor. Căci cine, la priveliştea ei, nu se simte zguduit în dorinţa de a cerceta ce este în fond acest lucru ? Cine, odată ce 1-a cercetat, nu-şi îndreaptă paşii spre el şi, cînd s-a apropiat, nu doreşte să pătimească pentru ca să poată răscumpăra întreaga mulţumire a lui Dumnezeu, să primească de la el toată iertarea în schimbul sîngelui vărsat ? 16. Toate păcatele se răscumpără prin această suferinţă. De aceea şi noi vă aducem pe dată mulţumiri pentru sentinţele voastre. Aici stă contradicţia între lucrurile divine şi cele umane : în timp ce voi ne osîndiţi, Dumnezeu ne mintuieşte '.

77. **Martiriul este biruinţa prin moarte (50, 1—4); eroismul păgîn este apreciat, iar cel creştin închinat lui Dumnezeu este defăimat (5—1 1) ; totuşi păgînii vor f i atraşi la creştinism, căci sîngeie creştinilor este sămînţa lor (12—16).**

INDICE REAL ŞI ONOMASTIC*

* Din motive tehnice numărul s-a redus la minimum posibil: de asemenea n-a fost necesar un indice scripturistic, deoarece Tertulian a făcut numai cîteva aluzii la autoritatea scripturistică în *Apologeticum.*

TERTULIAN **DESPRE MĂRTURIA SUFLETULUI**

INTRODUCERE

Despre mărturia sufletului *este cel mai discutat tratat al lui Tertulian în contradictoriu din punctul de vedere al valorii lui, ca originalitate şi ca veracitate. Este reluarea şi dezvoltarea cap. XVII din «Apologeticum». Acolo, însă, se accentua în cadrul monoteismului creştin numai ideea de mărturie a sufletului, însoţită de mîngîierea că Dumnezeu cel adevărat, care este mărturisit de creştini, ne va judeca pe toţi la judecata de apoi. Aici, însă, se accentuează faptul că conştiinţa paginilor invocă pe Dumnezeul unic al creştinilor ca judecător. într-adevăr, zice Tertulian, pâgînul cinsteşte mulţimea zeilor tradiţionali, dar în faţa marilor probleme ale vieţii apelează la adevăratul Dumnezeu. «**In** forul tău chemi un judecător din altă parte, în templele tale admiţi un alt Dumnezeu. O, mărturisire a adevărului, care chiar în faţa demonilor te face martor al creştinilor !» (II). Această conştiinţă dă mărturie în faţa paginilor despre multe alte adevăruri creştine. Cu aceasta Tertulian atrăgea atenţia paginilor asupra unui proces de conştiinţă, pe care-1 experimentau mulţi dintre ei, pentru ca să-1 înţeleagă cu adevăratele lui consecinţe. Căci dacă Dumnezeul adevărat e unul şi pluralitatea de zei este omenească, atunci acest Dumnezeu unic este Dumnezeul căruia-I slujesc creştinii, pentru care ei merg la moarte cîntîndu-I laude şi Care va pedepsi aspru pe idolatrii persecutori.*

Religia tradiţională nu punea probleme pentru păgîni.

Puterea romană căreia i se supuseseră toate popoarele era datoare acestor zei, şi cultul lor era o datorie patriotică îndătinată, la care se adăugase cultul împăratului, care cu timpul se transformase şi el în zeu, împărtăşindu-se din acea putere divină care făcea fericirea poporului roman.

Nu rareori însă aceşti păgîni erau tulburaţi de atitudinea hotărîtă a martirilor creştini în faţa morţii, văzlnd că aceştia o primeau ca pe o

încununare a vieţii lor siinte. în acest context, doctrina şi viaţa acestora care cobora cerul pe pâmînt, le punea probleme care se rezolvau adesea, cu trecerea martorilor păgîni în rîndul celor care mergeau la moarte. Adeseori, de asemenea, cugetarea acestora la viaţa de apoi era cernită de gîndul morţii, de apariţia unui Judecător nemitarnic, altul decît zeii lor, care primea părinteşte pe creştinii ucişi de păgîni şi-i ameninţa pe păgînii persecutori cu pedepse veşnice. Mărturia sufletului propriu devenea astfel o ameninţare neînţeleasă şi în acelaşi timp un motiv de speranţă şi de bucurie misterioasă. Acest mister este tîlcuit de Tertulian în analiza pe care o face experienţei profundului sufletesc religios păgîn în faţa fenomenului creştinesc martiric al epocii.

De la început însă, el exclude orice influenţă bună a culturii păgîne pentru creştinism, cum credeau unii apologeţi creştini, apărînd credinţa creştină. Nu vede nici un folos nici în demonstrarea priorităţii Revelaţiei scrise faţă de scrierile păgîne, aşa cum a dovedit-o trecutul. Cunoaşterea gîndirii păgîne sau creştine constituie mai curînd un obstacol, un văl pentru adevărul latent al sufletului pe care el trebuie să-1 mărturisească. Numai sufletul, în starea lui de curăţie, neîntinat de cultură, este în stare să dea mărturie pentru creştinism.

Iată cum ajungem, prin unele exclamaţii şi chiar rugăciuni spontane la exprimarea unor adevăruri supranaturale, ca unitatea şi bunătatea lui Dumnezeu, ori existenţa demonilor, nemurirea şi răsplata Lui într-o viaţă viitoare. Se cuvine să fim foarte atenţi la acest rod al sufletelor noastre, pe care-1 păstrăm ca pe o comoară necunoscută nouă înşine.

S-a arătat părerea savanţilor patrologi ai ultimelor două veacuri despre acest opuscul — cel mai mic dintre operele lui Tertulian, dar şî cel care a dat naştere unor aprecieri cu totul contrarii între ele[1].

Astfel Moehler şi Neander au exprimat toată admiraţia lor pentru această operă. Protestantul Viala a scris : «Dintre toate lucrările lui Tertulian este cea care îmi pare cea mai profundă, mai universală şi, poate, de asemenea, cea care va rămîne». Alţii, dimpotrivă, observă Labriolle o socotesc «una din cele mai slabe»... «făcută în întregime din studii sofistice şi de expresii convenţionale ale limbajului curent» -, este părerea lui Ch. Guignebert. Labriolle acceptă şi părerea unora şi a altora. Este de părerea celor care exprimă admiraţia lor faţă de el pentru intuirea unor fenomene interesante psihologice, pe care nu le-a aprofundat şi dezvoltat suficient. A schiţat o teorie a consensului între supranatural si sufletul omenesc, fără însă a o fonda pe fapte destul de specifice.

Tertulian a vrut-să scoată în relief realitatea ontologică, vie, a credinţei

1. Cf. Pierre de Labriolle, *Histoire de la litterature chretienne,* collation d'etudes anciennes, ed. II, Paris, 1924, p. 102.

creştine, care se revelează în sufletul curat al oricărui om ca o voce supranaturală a lui Dumnezeu în el şi de care, conştient sau nu, el este adesea obligat să ţină seama. Este, într-un context apologetic, o formă originală a argumentului ontologic, care a premers aceleia a Fer. Augustin din «De

Symbolo», «Confessiones» etc, în «Proslogion-ul» lui Anselm şi în operele unor filozofi creştini de mai tîrziu ca Descartes, Cousin etc.

In aceasta constă astăzi însemnătatea acestui tratat, în aceea că ne aminteşte experienţe universale, cu care Tertulian vrea să deştepte conştiinţa adormită a persecutorilor păgîni[2].

Aceleaşi calităţi stilistice, aceeaşi vervă şi acelaşi cura) caracterizează şi această operă a lui Tertulian.

Cuprinsul *ei este următorul: Tertulian începe prinafirmaţiacă eforturile apologeţilor de a arăta adevărul creştin în scrierile filozofice şi literare păgîne vechi, s-au dovedit nefolositoare pentru apărarea creştinismului, «căci nu ştim ce s-a spus, iar cei,ce ştiu nu cred toţi în cele spuse». De aceea, el va încerca o nouă metodă. Dumnezeu se descoperă prin întreaga Sa creaţie, dar mai ales prin mărturia sufletului: «Chem în ajutor o nouă mărturie, mai cunoscută decît orice literatură, mai dezbătută decît orice învăţătură, mai răspîndită decît orice ediţie, mai mare decît tot omul, adică decît tot ce este al omului. Rămîi nepărtinitor suflete, fie că eşti ceva divin şi etern... fie că nu eşti divin, ci muritor...». Dar el invocă mărturia sufletului simplu, curat, aşa cum a ieşit din mîinile Creatorului : «Dar nu te chem pe tine, cel care, format în şcoli, exercitat în biblioteci, hrănit în academii şi în porticele antice, eşti îmbinat de filozofie. Te chem ca martor pe tine, cel simplu, neformat, neşlefuit, aşa cum ai fost de la început, cum te au cei ce doar pe tine te au, pe cel de pe drum, de la răsplntii sau din ateliere...» (cap. I). Această simplitate este garanţia purităţii înnăscutului ca ecou al divinului (cap. V). Venind de la Dumnezeu, sufletul îl proclamă drept creator, autor al său. De asemenea alături de lume, sufletul devine o revelaţie a lui Dumnezeu, de care paginii se tem şi de ale cărui binefaceri se bucură. Dovada o avem in expresiile cu care sufletul întîmpină anumite întîmplări bune sau rele şi prin care, în acelaşi timp exclude de la existenţa însăşi pe zei (cap. II). Cu aceasta, Tertulian nu înţelege că sufletul se naşte creştin, căci la sflr-şitul cap. I declarase: «Sufletul devine, nu se naşte creştin». Dar mărturia* iui *coincide cu cea creştină* şi *sperie pe* ***pagini*** *mai ales privind la răutatea lor manifestată faţă de creştini, care va fi judecată şi deci condamnată (cap. II).*

2. Vezi profundul studiu al prof. A. d'Ales în *La theologie de Tertullien,* colecţia «Bibliotheque», ed. III-a, Paris, 1905, p. 37—41 şi I4gr. Freppel, Tertullien, cours d'elo-*quence* sacree, t. I, ediţie nouă, Paris, 1887, p. 178—183.

In continuare, Tertulian constată că în supărări sufletul rosteşte numele demonului, făuritorul a toate răutăţile, pierzătorul lumii acesteia şi pe care şi sufletul îl recunoaşte, fiindcă îl urăşte (cap. III). Sufletul dă mărturie şi despre judecata de apoi. Teama de moarte aminteşte judecata şi pedeapsa. Iar grija de cele de după moarte — uneori depăşind chiar frica de ea — presupune învierea viitoare, pe care o mărturiseşte astfel sufletul, iar creştinii sînt învinuiţi că cred în ea (cap. IV).

Cele ale sufletului vin de la natură •, cele de la natură vin de la Dumnezeu, deci toate vin de la El. Nu e de mirare că sufletul poate prevedea pe cele date de Dumnezeu alor Săi să le cunoască. Iar cele din scrierile omeneşti sînt posterioare celor dumnezeieşti, fiindcă Dumnezeu, autorul lor, a existat înaintea tuturor (cap. V).

Crezînd în mărturia sufletului, crezi în aceea a lui Dumnezeu şi a naturii, ca şi în bunătatea, dar şi în dreptatea Lui. Consecinţa pentru păgîni este clară : «Cînd te temi să te faci creştin, întoarce-te către suflet şi stai de vorbă cu el. De ce adori pe altul şi-1 numeşti Dumnezeu ? ...De ce judecă pe cei morţi ? ...Tu îl afirmi pe Dumnezeu, dar nu-L căutai, respingeai pe demoni şi-i invocai, chemai judecata lui Dumnezeu şi nu credeai că există, presupuneai existenţa chinurilor din infern şi nu luai măsuri pentru a le evita, înţelegeai numele de creştin şi prezentai numele de creştin» (cap. VI).

Rezervele pe care le au unii teologi privitor la sensurile multiple ale mărturiei sufletului — deci *a firii create de Dumnezeu — nu sînt îndreptăţite, dacă nu uităm starea sufletească în care Tertulian scria fiecare cuvînt, aşteptînd să fie dus la moarte. El trăia în prezenţa vie a lui Dumnezeu care înzestrează pe credincios cu toate darurile Sale. In acest sens nu e de mirare că credinciosul are un fel de intuire a celor supranaturale. Viziunile intră în această categorie.*

Tratatul «Despre mărturia sufletului» rămîne expresia unei trăiri creştine cu convingeri puternice despre prezenţa activă a Duhului Sfînt ***în*** *creaţie şi mai ales* ***In*** *om.*

lată acum un mic rezumat *al acestei scrieri -.*

I. Apărările savante ale creştinismului nu prea sînt luate în seamă; de aceea trebuie să dea mărturie sufletul însuşi. II. Sufletul mărturiseşte printr-o mărturisire nearbitrară unitatea, bunătatea şi dreptatea lui Dumnezeu. III. Mărturisirea existenţei duhului rău. IV. De asemenea, dă mărturie despre existenţa sa după moarte. V. Aceste mărturisiri trebuie privite ca voci ale Urii şi ale făcătorului său şi nu ca nişte creaţii literare — cu excepţia scrierilor sfinte. VI. Să ascultăm, deci, glasul Ziditorului şi al firii[3].

LITERATURA

E d i ţ i i : Pentru o expunere generală vezi *Patrologia latină* a lui *Migne* I, col. 32—72. Amintim în special, In ordine cronologică : B. Rhenanus, *Q. Sept. Fior. Tertul-liani opera,* Basilea, 1521 şi 1539; I. Pamelius, *Q. S. FI. Tertulliani opera,* Antverpia, 1579) F. lunius, O. *S. FI. Tertulliani quae adhuc reperi potuerunt omnia,* Franelcerae, 1597; J. L. de la Cerda, O. S. *FI. Tertulliani opera argumentis, notis illustra,* Lutetiae, Paris, 1624; N. Rigaltius, O. *S. FI. Tertulliani opera,* Parisiis, 1634 (F. Oehler, S. Q. Fi. *Tertulliani quae supersunt ornnia,* I, Lipsiae, 1853; August Reifferscheid şi Georgius Wissowa, *Q. Sept. Florent. Tertulliani opera,* în «Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum», Vindobona şi Lipsea, 1900, II, p. 134—143; A. Kroymann, *Tertulliani opera,* II, 2 (C.S.E.L., LXX, Viena, 1942).

S t u d i i: W. A. J. C. Scholte : *Q.S.F1. Tertulliani libellum De Testimonio animae,* praefatione, adnotationibus, instructum edidit (thesis Utrecht), Amsterdam, 1934; C. Tibiletti, *Universita di Torino.* Publicazioni della Facoltâ di Lettere e Filosofia, XI, 2, Turin, 1959.

T r a d u c e r i : J. A. C. Buchon, *Choix des monuments primitits de Vere chretienne,* Paris, 1837 şi 1860; A. de Genoude, *Tertullien. Oeuvres,* voi. I—III, Paris, 1852; Dr. K. A. Heinr. Kellner, *Tertullians private und Katechetische Schritten,* col. «Biblio-thek der Kirchenväter» I, Kempten şi Miinchen, 1912, p. 203—214; v. de asemenea, W. A. J. C. Scholte şi C. Tibiletti, citaţi supra şi J. Quasten, *Initiation aux Peres de TEglise,* 3 voi., Paris, 1957.

In româneşte: D. Gr. Popescu, *"De oratione», *"De Testimonio animae»*, Bucureşti, 1908, teză de licenţă.

3. *Ci.* Dr. K. A. Heinr. Kellner, *Tertullians private und Katechetische Schritten,* ooL «Bibliothek der Kirchenväter», I, Kempten şi Munchen, 1912, p. 203.

DESPRE MĂRTURIA SUFLETULUI

(DE TESTIMONIO ANIMAE) *

I.

Este nevoie de mare curiozitate şi de o memorie cu totul excepţională pentru strădania necesară cuiva care ar vrea ca din scrierile cele mai de seamă ale filozofilor sau ale poeţilor, sau ale oricăror învăţători ai ştiinţei şi înţelepciunii acestei lumi, să extragă mărturii despre adevărul creştin, pentru ca adversarii şi persecutorii lui să fie învinşi cu propriile lor arme, ca vinovaţi de eroare faţă de ei şi de nedreptate faţă de noi. Unii, pe care efortul curiozităţii şi puterea memoriei i-au făcut să stăruie asupra literaturii vechi, au clădit după aceasta mici lucrări în folosul nostru, amintind şi confirmînd în fiecare raţiunea, originea, tradiţia şi argumentele părerilor prin care se poate recunoaşte că noi n-am întreprins nimic nou şi extraordinar despre care să nu găsim apărare sau sprijin chiar în literatura comună şi publică, fie că am respins eroarea, fie că am admis adevărul. Dar, din

* Traducerea aceasta şi cele următoare (inclusiv *Despre răbdare)* din opera lui ŢertuHan sînt făcute de Pr. David Popescu după textul publicat în «Corpus Scriptorum ecclesiasticorum Latinorum».

întunecarea omenească, nici cei^mai admiraţi şi mai citiţi scriitori n-au ajuns de la necredinţă la credinţă, dacă au întîlnit undeva argumentele apărării creştine. Poeţii sînt nişte mincinoşi atunci cînd ii reprezintă'în închipuirea lor pe zei cu patimi omeneşti, iar filozofii dovedesc întunecare atunci cînd bat la porţile adevărului. Se va socoti înţelept şi prudent cel ce se va fi apropiat de creştinism, dacă va arăta înţelepciune şi prudenţă, dacă respingînd ceremoniile păgîne şi dispreţuind deşertăciunile lumii acesteia va trece drept creştin. Noi nu vom avea nici o contingenţă cu literatura şi cu învăţăturile care promit o falsă fericire, care se încred mai degrabă în minciună decît în adevăr. Să fie atenţi cei ce-şi mărturisesc credinţa într-un singur şi unic Dumnezeu. Să nu existe nimic din cele spuse, pe care creştinul cunoscîndu-le să nu le poată combate, dacă este necesar. Căci nu toţi ştim ce s-a spus, iar cei ce ştiu nu cred toţi în cele spuse. Atît de mult lipseşte ca oamenii să admită scrierile noastre la care nimeni nu vine dacă nu este creştin. Chem în ajutor o nouă mărturie.mai cunoscută decît orice literatură, mai dezbătută decît orice învăţătură, mai răspîndită decît orice ediţie, mai mare decît tot omul, adică tot ce este al omului. Rămîi nepărtinitor, suflete, fie că eşti un lucru divin şi etern, precum afirmă cei mai mulţi filozofi, cu atît mai mult nu vei minţi, fie că nu eşti divin, ci muritor, cum crede numai Epicur, cu atît mai mult nu va trebui să minţi, fie că eşti rupt din cer sau luat din pămînt, fie că eşti alcătuit din nimic sau din atomi, fie că începi o dată cu corpul şi după moartea corpului te duci în altă parte, oriunde şi oricum, tu faci pe om fiinţă raţională, capabilă de simţire şi de ştiinţă. Dar nu te chem pe tine cel care, format în şcoli, exercitat în biblioteci, hrănit în academii şi în por-ticele atice, eşti îmbibat de filosofie. Te chem ca martor pe tine cel simplu, neformat, neşlefuit, aşa cum ai fost de la început, cum te au cei ce doar pe tine te au, pe cel de pe drum, de la răspîntii sau din ateliere. Am nevoie de simplitatea ta, fiindcă nimeni nu se încrede în ştiinţa tă, oricare ar fi ea. Ţi le cer pe acelea pe care le aduci cu tine omului, pe care le-ai învăţat şi le simţi de la tine însuţi, sau de la autorul tău, oricare este el. Ştiu că nu eşti creştin, fiindcă sufletul de obicei devină, au se naşte creştin. Totuşi, creştinii îţi cer acum mărturie ţie, cel străin, înaintea ălor tăi, pentru ca aceştia să roşească în faţa ta fiindcă ne-au urît ori au rîs de noi din cauza celor pentru care ei te reţin acum ca martor *.

II.

Nu ne place decît cu acest nume unic să-1 predicăm pe Dumnezeu Cel unic de la Care purced toate, şi sub stăpînirea Căruia sînft toate. Dă mărturie, dacă ştii aceasta. Căci te auzim spunînd pe faţă şi cu toată libertatea, acasă şi afară din

1. Tertulian arată în acest capitol că încercările făcute de apărătorii creştinismului, de a folosi mărturiile comune ale literaturii vechi păgîne, în favoarea învăţăturii creştine, n-au dat rezultate mulţumitoare. Nici inferioritatea mitologiei păgîne, cu zei, ca. patimi şi slăbiciuni omeneşti, nici ceremoniile religioase păgîne degradante, n-au fost convingătoare pentru păgîni.

O mărturie puternică în favoarea învăţăturii creştine despre Dumnezeu va fi dată în întregul univers şi mai ales de sufletul curat, simplu, neinfluenţat în vreun fel de învăţăturile omeneşti. Va fi dovada de netăgăduit a adevărului creştin, dumnezeiesc.

2. Există un singur Dumnezeu Creatorul şi Atoateţiitorui, pe care-L mărturiseşte sufletul, tăgăduind implicit pe nenumăraţii zei păgîni.

casă, ceea ce nouă nu ne e permis să spunem : «Să dea Dumnezeu» şi «Dacă o vrea Dumnezeu» [2]. Prin aceste cuvinte arăţi că există cineva, a cărui întreagă putere o recunoşti, la a cărui voinţă priveşti şi totodată tăgăduieşti existenţa zeilor, pe care-i numeşti cu numele lor : Saturn, Jupiter, Marte, Minerva. Căci admiţi un singur zeu şi numai pe el numeşti Dumnezeu, încît atunci cînd îi numeşti zei şi pe ceilalţi ţi se pare că le-ai dat nume străine şi de împru

mut[s]. Nu-ţi rămîne ascuns nici ceea ce afirmăm noi despre firea lui Dumnezeu. Glasul tău este în cuvintele : «Dumnezeu e bun, Dumnezeu face bine», adăugind imediat: «Dar omul este rău», desigur în sens contradictoriu şi figurat, pentru a dezaproba pe omul cel rău, fiindcă s-a îndepărtat de bunătatea lui Dumnezeu. La Dumnezeul bunătăţii şi al generozităţii orice binecuvîntare este între noi cel mai înalt jurămînt de disciplină şi purtare. Iar tu, de asemenea, spui •. «Domnul să te binecu-vinteze», întocmai ca un creştin. Şi cînd schimbi în blestem binecuvântarea lui Dumnezeu prin aceasta mărturiseşti ca şi noi că toată puterea Lui este asupra noastră. Sînt unii care, chiar dacă nu-L tăgăduiesc pe Dumnezeu, nu-L socotesc observator, arbitru şi judecător, fapt de care mai ales ne dispreţuiesc pe noi, care îmbrăţişăm această învăţătură de teama judecăţii viitoare, astfel cinstind pe Dumnezeu, în vreme ce ei îl absolvă de grijile şi de greutăţile observării, neatribuindu-i nici măcar mînie. Căci dacă Dumnezeu se mînie, zic ei, este coruptibil şi pasional. Iar ceea ce suferă şi se corupe poate chiar să şi piară ,• iar Dumnezeu nu este pieritor. Tot ei, însă, mărturisind în allt loc că sufletul este dat de Dumnezeu, sînt nevoiţi să recunoască existenţa sufletului, recunoaştere în contradicţie cu opinia lor anterioară. Căci dacă sufletul, ori este divin, ori este dat de Dumnezeu, fără îndoială că-şi cunoaşte pe dătătorul său şi dacă-l cunoaşte în orice caz se şi teme de El, ca de marele lui creator. Oare nu se teme de cel pe care-l vrea mai degrabă favorabil decît mîniat ? De unde, aşadar, teama naturală a sufletului faţă de Dumnezeu, dacă Dumnezeu nu cunoaşte mînia ? Cum este temut cel ce nu ştie că este ofensat ? Ce este temut, dacă nu mînia ? De unde mînia, dacă nu din mustrare ? De unde mustrarea, dacă nu din judecată ? De unde judecata, dacă nu din putere? A cui este puterea supremă, dacă nu a lui Dumnezeu singur ? Aşadar, de aici ai conştiinţa de tine şi în casă şi afară din casă, cînd, fără să rîdă cineva de tine sau să te oprească, spui cu voce tare : «Dumnezeu vede toate», «Lui Dumnezeu mă încredinţez», «Dumnezeu va răsplăti», «Dumnezeu va judeca între noi» *. De unde acestea, dacă nu eşti creştin ? De aceea, şi împodobit cu panglica zeiţei Ceres, şi îmbrăcat în haina de purpură a lui Saturn, şi înfăşurat în pînza de in a zeiţei Isis, chiar în temple îl implori pe Dumnezeu ca judecător. Stai sub autoritatea lui Esculap, cinsteşti pe Junona reprezentată în bronz, ştergi coiful Minervei de praf şi de negreală, dar nu iei ca martor pe nici unul din aceşti zei. In forul tău chemi un judecător din altă

3. Pentru suflet n-au nici o importanţă ontologică de pildă principalii zei ai romanilor : Saturn, tatăl zeilor, personificare a prosperităţii, Jupiter, zeul suprem al romanilor, protectorul statului roman; Marte, apărătorul patriei, tatăl lui Romulus şi Remus j Minerva, zeiţa artelor, meseriilor, ştiinţelor, meşteşugurilor.

4. Prin chiar existenţa sa, sufletul afirmă existenţa Atotputernicului Dumnezeu Creatorul şi Judecătorul a toate la judecata viitoare, făcind astfel abstracţie de autoritatea pe care mitologia o rezervă zeilor păgîni.

parte, în templele tale admiţi un alt Dumnezeu [5]. O, mărturisire a adevărului, care chiar în fata demonilor te face martor al creştinilor !

III.

Atunci cînd afirmăm că există demoni, fără îndoială că vreun partizan al lui Chrysippus rîde de noi ca şi cum nu le-am putea dovedi existenţa noi, care singuri îi scoatem din corpuri. Dar blestemele tale răspund că ei există şi că merită ură. Numeşti demon pe un om expus urii prin mîrşăvia, răutatea şi insolenţa lui, sau prin orice pată pe care o> atribuim demonilor. Pronunţi numele lui Satan în orice necaz, în sema de dispreţ sau de ură, acest nume al lui despre care noi spunem că este îngerul răutăţii, făuritor al oricărei greşeli, vîrît în toate ale lumii acesteia, pe cel de care omul este solicitat de la început să iasă din porunca lui Dumnezeu ,- de aceea este dat morţii şi de aceea pe tot neamul infectat de sămînţa lui 1-a făcut părtaş şi la condamnarea lui. îl simţi aşadar ca pierzanie a ta şi, deşi numai creştinii îl cunosc şi cei ce urmează pe Domnul, dar îl cunoşti totuşi şi tu, fiindcă îl urăşti.

IV.

Acum, faţă cu hotărîrea ta foarte necesară şi cu starea ta însăşi, noi afirmăm că tu exişti şi după dezlegarea de viaţă, că te aşteaptă ziua judecăţii, că după meritele tale eşti destinat sau chinului, sau mîngîierii, amîndbua veşnice; că pentru aceasta te vei întoarce la substanţa, materia şi amintirea aceluiaşi om de odinioară, fiindcă n-ai putea să simţi nimic rău sau bun fără existenţa cărnii sensibile, şi fiindcă nu există nici o raţiune de judecată fără întruparea aceluia care trebuie să simtă Judecata. Această opinie creştină, deşi cu mult mai onorabilă decît cea pitagoreică, fiindcă nu te mută într-un animal, deşi mai deplină decît cea platonică, fiindcă îţi redă darul corpului, deşi mai serioasă decît cea epicureică, fiindcă te apără de pieire, din cauza numelui ei este totuşi atribuită deşertăciunii, prostiei şi presupunerii, cum se spune[6]. Dar noi nu roşim dacă va fi cu tine presupunerea noastră. Căci mai întîi, cînd îţi aminteşti de cineva care a murit, îl numeşti «nefericitul» nu fiindcă a iost răpit plăcerilor vieţii, ci fiindcă a fost de acum înscris pentru judecată şi pedeapsă. Alteori îi

5. Tertulian aminteşte ipe zeii cei mai familiari din epoca *sa,* ca să accentueze faptul că n-au importanţa cuvenită pentru viaţa religioasă a paginilor: nici **Saturn, deşi e Util** zeilor, **nici Isis, zeiţa fecundităţii la egipteni, greci şi romani, nici Esculap, zeul** Medicinii, **nici Junona, protectoarea maternităţii şi a căsătoriei, nici Minerva.**

6. După ce rezumă învăţătura creştină despre învierea obştească şi judecata de *apoi.* Tertulian aminteşte ÎHtr**-o singură frază greşelile principalelor sisteme filozofice-ale vremii din acest punct de vedere : pitaqoreismul cu metempsihoză, platonismul cu idealismul absolut, epicureismul cu corporalitatea sa.**

numeşti pe cei morţi «scăpaţi de griji». Mărturiseşti astfel şi paguba vieţii şi binefacerea morţii, li numeşti scăpaţi de griji dacă, făcînd pomenirea morţilor pentru tine mai degrabă în afara porţilor, cu mîncăruri şi cu cărnuri, te duci la

morminte şi de la morminte te întorci mai uşurat. Dar eu îți cer părerea, părerea ta măsurată. Ii numeşti «bieții de ei» pe cei morți cînd vorbeşti despre ale tale, cînd eşti departe de ei ,• căci la masa lor, la care ei oarecum sînt prezenți şi alături de tine, n-ai putea să le dezaprobi soarta. Trebuie să-i adulezi pe cei din cauza cărora ai momente de petrecere. Numeşti nefericit pe cel care nu simte nimic ? Dar cînd îl vorbeşti de rău pe unul a cărui amintire îți este neplăcută ? Te rogi pentru acesta să-i fie grea țărîna şi zeii infernului să-i supună cenuşa la chinuri. Pe de altă parte, cînd datorezi cuiva recunoştință te rogi pentru mîngîierea oaselor şi a cenuşei lui, şi-i doreşti bună odihnă la zeii din infern. Dacă n-ai nici o suferință după moarte, dacă nu-ți mai rămîne nici o simțire, dacă, în sfîrşit, nu mai eşti nimic după ce ai părăsit corpul, de ce minți față de tine însuşi, ca şi cum ai putea- suferi ceva pe lumea cealaltă ? De ce te temi atîta de moarte •dacă nu este nimic de temut după moarte, care înseamnă lipsa oricărei ■simțiri ? Căci deşi se poate spune că nu de aceea este temută moartea pentru că te-ar amenința cu ceva dincolo, ci pentru că-ți curmă plăcerea de a trăi, totuşi, fiindcă în acelaşi timp te desparți şi de neplăcerile cu mult mai mari ale vieții, îți uşurezi teama prin cîşligul unei părți mai mari şi nu trebuie temută pierderea bunurilor care este compensată de alt bun, adică de scăparea de suferințe. Nu este de temut ceea ce ne eliberează de orice izvor de teamă. Dacă te temi să pleci din viață fiindcă ai considerat-o foarte bună, desigur nu trebuie să te temi de moarte, pe care n-o ştii dacă este rea. Dar de vreme ce te temi de ea, o ştii că este rea. N-ai şti că este rea şi nu te-ai teme de ea, dacă n-ai şti că după moarte există ceva care o face rea şi de temut. Să lăsăm acum forma firească a fricii de moarte. Nimeni să nu se teamă de ceea ce nu poate fi evitat. Pornesc de la celălalt aspect, acela al bunei speranțe după moarte. Căci aproape tuturora le este înnăscută dorința de a nu li se uita numele după moarte. Ar fi prea lung şirul celor asemenea lui Curtius sau Regulus, sau al bărbaților greci, ale căror elogii sînt nenumărate, fiindcă au dispreţuit moartea pentru a-şi asigura o bună faimă după moarte. Cine nu doreşte azi să se amintească de el după moarte în aşa măsură, încît să i se păstreze numele fie prin opere literare, fie prin simpla laudă a purtării lui, fie prin distincția mormîntului ? De unde dorința sufletului de a arăta azi ceea ce ar vrea după moarte şi de a-şi pregăti cu atîta grijă ceea ce-i va fi de trebuință după moarte ? Căci în nici un caz nu s-ar îngriji de ce va urma, dacă n-ar şti nimic despre ce are să urmeze. Dar poate eşti mai sigur de simțirea ta după moarte, decît de învierea viitoare, pe care noi sîntem învinuiți că o presupunem. Căci şi acest fapt îl mărturiseşte sufletul. într-adevăr, dacă întreabă cineva despre unul care a murit de mult i se răspunde ca despre un om viu, cu aceste cuvinte care sînt la îndemînă : «A plecat şi de acum trebuie să se întoarcă» [7].

V.

Aceste mărturii ale sufletului sînt pe cît de adevărate, pe atît de simple, pe cît de simple, pe atît de populare, pe cît de populare, pe atît de comune, pe cît de

7. Intr-o demonstrație largă, Tertulian arată foarte logic că sufletele manifestă îa general frica de moarte şi de judecata de apoi, concomitent cu dorința de a nu dispare, ci de a i se perpetua existența după moarte.

comune, pe atît de naturale, pe cît de naturale, pe atît de divine. Nu cred că i se pot părea cuiva frivole şi ridicole, dacă va cugeta la măreția naturii, din care izvorăşte autoritatea sufletului. Cît vei da profesorului, atît vei adjudeca şi elevului. Natura e profesorul, sufletul este elevul. Tot ce a predat unul şi şi-a însuşit celălalt vine de la Dumnezeu, profesorul profesorului. Ce-ar putea presupune sufletul despre principalul său educator este evaluat în tine de la cel ce este în tine. Simte-1 pe cel ce te face să simți. Găseşte-1. pe profet în profeții, pe prezicător în preziceri, pe prevăzător în fapte viitoare. Este de mirare dacă sufletul fiind dat de Dumnezeu omului ştie să prevadă viitorul? Este atît de minunat lucru dacă îl cunoaşte pe Cel de către care a fost dat ? Chiar împresurat de duşman îşi aminteşte de autorul său, de bunătatea şi de hotărîrile lui, îşi aminteşte de propriul său sfîrşit şi de adversarul său. Este de mirare dacă, dat de Dumnezeu, le prevede pe cele pe care le-a dat Dumnezeu alor Săi să le cunoască ? Dar cine n-a socotit că izbucnirile de acest fel ale sufletului sînt învățătură a naturii şi fapte tăcute ale conştiinței înnăscute şi întipărite, acela va spune că mai degrabă din opinii răspîndite în popor a răsărit uzul scrierilor publicate, ca un fel de viciu întărit de exprimare în acest fel. Desigur, sufletul este anterior scrisului, vorbirea anterioară cărții, cugetarea anterioară condeiului şi omul însuşi este anterior filozofului şi poetului. Trebuie crezut oare că înaintea literaturii şi a răspîndirii ei oamenii au trăit muți, fără exprimări de acest fel ? Nimeni nu vorbea de Dumnezeu şi de bunătatea Lui, nimeni despre moarte, nimeni despre zeii infernului ? Vorbirea era, după părerea mea, în stare jalnică şi chiar nu putea să existe, lipsind atunci cele fără de care chiar azi nu poate fi cineva fericit, bogat şi înțelept, dacă acelea care sînt azi atît de uşoare, atît de multe şi de apropiate, născute într-un fel pe buze, n-au existat în trecut, înainte de a fi apărut scrisul pe lume, înainte de a se fi născut, pe cît bănui, Mercur [8]. Şi de unde, mă rog, le este dat scrierilor să cunoască şi să pună în circulație cuvintele, pe care nici o minte nu le concepuse vreodată, nici limba nu le pronunțase şi nici urechea nu le auzise? Scripturile divine care există la noi şi la iudei, în măslinul cărora ne-am altoit, sînt cu mult înaintea scrierilor lumii acesteia, iar unele sînt apropiate ca vîrstă, precum am arătat la locul cuvenit pentru a demonstra credința în ele şi, dacă sufletul a împrumutat din aceste scrieri felul de exprimare, în orice caz trebuie să credem că el a învățat să se exprime din scrierile noastre, nu dintr-ale voastre, fiindcă cele de mai înainte sînt mai în stare să educe sufletul decît cele mai de pe urmă, care şi acestea susținem că ele însele au învățat de la cele de mai înainte [9]. Dar chiar dacă am accepta că sufletul a fost instruit de scrierile voastre, totuşi tradiția duce la originea principală şi în general este al nostru tot ce s-a întîmplat ca voi să fi luat sau să fi primit de la noi. Astfel stînd lucrurile, nu interesează prea mult dacă a fost formată de Dumnezeu conştiința sufletului sau de scrierile lui Dumnezeu. De ce crezi aşadar, omule, că acestea au ieşit spre folosirea comună din gîndurile omeneşti ale scrierilor tale ?

VI.

Crede astfel în ale tale şi, din comentariile noastre, cu atît mai mult crede în cele divine, iar din mărturia sufletului însuşi, la fel, încrede-te în natură. Alege din acestea pe cea pe care o observi că e în mod mai fidel soră a adevărului. Dacă tu te îndoieşti de scrierile tale, nici Dumnezeu, nici natura nu mint. Ca să crezi şi naturii şi lui Dumnezeu, crede sufletului, căci în felul acesta îţi vei crede şi ţie. Sufletul este, desigur, cel pe care-1 preţuieşti atît cît te preţuieşte şi el pe tine. Lui îi aparţii în întregime, el este pentru tine totul, fără el nu poţi nici trăi, nici muri, din cauza lui neglijezi pe Dumnezeu. Cînd te temi să devii creştin mtoar-ce-te către suflet şi stai de vorbă cu el. De ce adori pe un ailtul şi-1 numeşti Dumnezeu? De ce, cînd înfierează prin blestem duhurile, arată pe demoni ? De ce către cer aprobă şi către pămînt dezaprobă ? De ce într-o parte slujeşte şi-n alta se revoltă ? De ce judecă pe cei morţi ? De ce are cuvintele creştinilor, pe care nu vrea nici să-i vadă, nici să-i audă ?

De ce sau ne-a dat acele cuvinte, sau le-a primit de la noi ? De ce a fost sau

8. Mercur era zeul legăturilor de tot felul între oameni şi popoare, deci şi al comerţului.

9. Izvorul tuturor cunoştinţelor, deci şi al celor despre care mărturiseşte sufletul, este Dumnezeu care 1-a creat. Ca atare ele se găsesc şi In Scripturile dumnezeieşti, de unde le-au putut împrumuta şi scrierile păgîne. Ele sînt Învăţătură a naturii şi fapte tăcute ale conştiinţei înnăscute şi întipărite, care vin de la Dumnezeu, oare au preexistat cu sufletul scrierilor şi chiar vorbirii omeneşti.

profesor sau elev ? Ai o presupusă cuviinţă a predicii, într-un atît de mare dezacord al conduitei. Eşti un nesocotit dacă numai acestei limbi şi celei greceşti, care sînt socotite între ele rudă, le vei da o astfel de consideraţie, încît să negi universalitatea naturii. Nu le-a căzut din cer sufletul nici latinilor, nici argeilor. Unul este omul la toate neamurile, chiar dacă numele le este felurit, unul este sufletul, dar felurită exprimarea, unul spiritul, dar felurite glasurile, proprie fiecărui neam este limba, dar materia limbii este comună. Pretutindeni este Dumnezeu cu bunătatea Lui, pretutindeni este demonul cu blestemul lui, pretutindeni este invocarea judecăţii divine, pretutindeni moartea şi conştiinţa, morţii, pretutindeni este şi mărturia despre ele. Orice suflet proclamă pe dreptul său ceea ce nouă nu ne e îngăduit nici măcar să şoptim. După meritele sale aşadar orice suflet este şi acuzat şi martor, tot atît acuzat de greşeală, cît este martor al adevărului şi va sta în faţa tronului lui Dumnezeu neavînd nimic să spună în ziua judecăţii. Tu îl afirmai pe Dumnezeu şi nu-L căutai, respingeai pe demoni şi-i invocai, chemai judecata lui Dumnezeu şi nu credeai că există, presupuneai existenţa chinurilor din infern şi nu luai măsuri pentru a le evita, înţelegeai numele de creştin şi prezentai numele de creştin [10].

I N D I C E R E A L Ş I O N O M A S T I C *

10. Concluzia care se impune, păgînului, este că dacă din scrierile greceşti şi latineşti, n-a tras nici o concluzie adevărată privitoare la transcendenţa omului, să creadă în cele ce-1 învaţă natura, sufletul — adică el însuşi — care este de la Unicul Dumnezeu adevărat, pe care-L mărturiseşte în mod inconştient. Fără suflet nu trăieşte omul, iar fără Dumnezeu n-ar exista. Dar sufletele au fost pe lume şi fără cărţi greceşti şi latineşti. Gîndirea se îndreaptă către Dumnezeu, cu ideea de moarte şi de judecată, potrivit mărturiei sufletului, ca martor al adevărului. E ceea ce căuta şi nu găsea gînditorul păgîn.

* Cartea nu are citate scripturistice, iar capitolele nu sînt împărţite în paragrafe; de aceea cifra ultimă arată rîndul.

TERTULIAN

DESPRE PRESCRIPŢIA CONTRA ERETICILOR

INTRODUCERE

Situaţia grea a Bisericii creştine în vremea lui Tertulian, atacată din toate părţile din afară — de iudei, de statul păgîn şi de filozofii păgîni — şi din interior de nenumărate secte, 1-a obligat să ia atitudine şi împotriva acestor duşmani din lăuntrul ei, care o ruinau pe nesimţite, pregătind un adevărat haos, doctrinar mai ales. Aşa au luat naştere cele opt tratate de controversa[1] cu *care el a continuat opera de stabilire a temeiurilor învăţăturii adevărate a celorlalţi polemişti şi controversişti din vremea sa sau de mai înainte — în special a Sfîntului Irineu —, aplicîndu-le şi lovind cu ele în special pe cei mai puternici ereziarhi ai epocii. Cel dintîi dintre aceste tratate, «Despre prescripţia contra ereticilor», este socotit la fel de valoros ca Apologeticul, dacă nu chiar mai presus de acela, după părerea unora dintre savanţii apuseni, care s-au ocupat în special de această problemă*[2].

Această calificare este întemeiată pe de o parte pe însemnătatea care i s-a dat în epoca primară a Bisericii, chiar şi după ce lupta cu ereziile s-a potolit, iar

1. Le reamintim aici: 1. *Despre prescripţia contra ereticilor*; 2. *Contra lui Hermoghene;* 3. *Contra Iui Marcion*; 4. *Contra Valentinienilor; 5. Despre trupul lui Hristos* -, 6. *Despre învierea trupurilor;* 7. *Despre suilet;* 8. *Către Praxea.*

***2. De praescriptione haereticorum* al lui Tertulian este socotit in unanimitate capodopera lui. «Cel mai viguros şi cel mai durabil, cu *Apologeticul,* din toate operele lai Tertulian» scrie, de pildă Pr. J. Lebreton (în Fliche et Martin, *Histoire de l'Eglise,* t. II, Paris, 1948, p. 176). Pierre de Labriolle se exprimă în acelaşi fel: «Una dintre scrierile lui Tertulian cele mai viguroase şi mai puternic croite» fHistoire *de la Litterature latine chretienne,* Paris, 1920, p. 119). In tratatul său recent de Patrologie, J. Quasten îl arată ca «cea mai desăvîrşită, mai caracteristică şi mai valabilă diptre scrierile lui Tertulian». (Patrology, voi. II, Utrecht, 1953, p. 272). Iar R. F. Refoule, care 1-a. publicat ultima dată în franţuzeşte, scrie la începutul prefeţei, unde citează pe cei amintiţi: «De *Praescriptione haereticorum»* al lui Tertulian este socotit în unanimitate catyxlopera sa». *Trăite de la prescription contre Ies heretiques,* Introduction, texte critique et notes, trad. de P. de Labriolle, col. «Sources chretiennes», Les Editions du Cerf, Paris, 1957, p. 7.**

pe de altă parte pe rolul ce i 1-a rezervat apariţia Reformei şi după aceea luptele interconfesionale, pînă în zilele noastre, iiind socotit foarte actual chiar şi în epoca noastră preocupată de probleme ecumeniste.

în ce priveşte situaţia din vremea lui se aminteşte că Sfîntul Irineu a scris că «sectele răsar ca ciupercile din pămînt» după ploaie, iar Tertulian avea impresia că într-un viitor apropiat Marcion avea să umple tot pămîntul. Căci el constata cu obiectivitate că sectele gnostice, de pildă, erau în armonie «cu spiritul timpului» şi se forţau să dea răspuns la problemele care preocupau pe atunci pe filozofi şi pe credincioşi: «originea zâului, a *materiei, raţiunea coborîrii sufletului în trupuri, revolta îngerilor şi influenţa lor asupra oamenilor*[3]*» etc, etc Lupta era grea mai întîi pentru că sectele socoteau că pot nu numai să interpreteze cum vor Scripturile, ci chiar să le schimbe cuprinsul, reducîndu-le unele părţi şi <idăugîndu-le altele şi, în sfîrşit, că deosebirea între ele şi Biserica-mamă ar consta numai în numărul credincioşilor acestora, care urma să* fie *depăşit în curînd* [4]*. Primejdia era mare şi ea fusese bine apreciată de toţi Înaintaşii, dar Iustin, Teofil al Antiohiei, Meliton de Sardes şi Irineu scriseseră în greceşte. Tertulian trebuia să scrie pentru Biserica apuseană "in latineşte şi să aducă în lupta aceasta disperată o nouă armă, cu care Biserica avea să se apere cu suces de prozelitismul sectar. Generaţiile următoare ale Sfinţilor*

3. Sf. Irineu, *Adv. haereses,* I, 29, 1; Tertulian, *Adv. Marcionem,* V, 19 şi *De praescriptione haereticorum,* VII, 5, etc, citate după R. F. Refoule, op. cit., supra, p. 7 şi 8.

4. Cf. G. Bardy, *La Theologie de l'Eglise de Saint Irenee au Concile de Nicee,* Paris, 1947, p. 23—29.

5. A. Harnack a publicat un studiu de mare erudiţie asupra citaţiilor din Tertulian la Sfinţii Părinţi cu titlul *Tertulian in der Literatur der alten Kirche,* în *Sitzungs-berichte der Kdnig. Preussischen Akademie der* Wissenschaiten zu *Berlin,* XX (1895), *p.* 545—573, din care A. d'Ales face un extras de referinţe din operele a 50 de Sfinţi Părinţi şi scriitori bisericeşti în apendicele cărţii sale, *La Theologie de Tertullien,* în «Bibliotheque de Theologie historique» ed. IH-a, Paris, 1905, p. 499—503; vezi unele referinţe la R. F. Refoule, *op. cit.,* supra, p. 13, 66—68.

Părinți au făcut abstracție de faptul că marele Tertulian a trecut la montanism și i-au elogiat slujirea Bisericii cu niște ■*capodopere unice. Amintim în acest sens mai întîi pe Sfîntul Ciprian cu* De unitate Ecclesiae, *apoi,* Epistolele *lui Pacian, Fericitul Ieronim, pe care Harnack îl numește «marele mărturisitor al lui Tertulian», pe Optat de Mileve, pe Augustin, Grigorie cel Mare etc, etc. Dintre răsăriteni sînt amintiți Origen și Eusebiu al Cezareei, ca buni cunoscători al lui Tertulian* [5]*. Nu în zadar P. de Labriolle, J.L. Allie, după J. Turmei, și alții, au susținut că* De praescriptione haereticorum *a avut în Dogmatica romano*

catolică un rol analog aceluia al unor tratate ale Fer. Augustin, că «a servit drept mula) al gîndirii catolice»[6].

La apariția Reformei s-au manifestat dintr-odată trei forme confesionale deosebite, care s-au înmulțit mereu — astăzi cultele protestante şi neoprotestante fiind socotite ca la 400.

Istoria doctrinelor protestante ne arată bogăția variațiilor lor, combătute de RomanO-Catolicism — care a *inovat şi el în decursul vremii şi doctrinar şi cultic şi organizatoric, mai ales — şi de Ortodoxia, care a păstrat cu sfințenie tradiția primelor opt veacuri ecumenice şi a celor şapte Sinoade ecumenice. Se ştie că Luther a înțeles de la început* pr/-*mejdia şi a voit să dovedească «succesiunea neîntreruptă* ***a*** *adevăraților credincioşi» şi identitatea învățăturii sale cu aceea a Bisericii primare şi deci cu a Bisericii Ortodoxe Răsăritene; Patriarhul Ieremia al H-lea a avut de luptat cu aceleaşi pretenții ale teologilor luterani de mai tîrziu în «Răspunsurile» sale. Prescrierea dreptului ereticilor de* a *se servi de Biblie, pe care au luat-o din Biserica, din care au ieşit, demonstrată sub diferite forme de Tertulian, ducea la menținerea unității de doctrină, cult şi organizare, şi invers. Istoria folosirii argumentului prescripției este neterminată. Din sec. al XVI-lea, de la apariția Reformei i s-a adăugat şi* Commonitorium *iui Vincențiu din Lerini, a cărui sursă principală de inspirație era această prescripție a lui Tertulian ţ apoi cele* Decern ratio-nes *ale martirului romano-catolic Edmond Campion din epoca elisabetană şi altele* ■— *unele dintre ele notate în ediția Migne — în cadrul sec. XVI şi XVII. In acelaşi context se amintesc, pe Ungă multe altele, tratatul cardinalului Richeîieu,* Trăite qui contient la methode la plus facile et la plus asseuree pour convertir ceux qui se sont separes de l'Eglise *(Tratat care cuprinde metoda cea mai uşoară şi cea mai sigură pentru* ***a*** *converti pe cei care s-au separat de Biserică, apărut în 1651, după moartea autorului). Mai amintim numai* La perpetuite de la foy de l'Eglise catholique touchant l'Eucharistie» (Perpetuitatea credinței Bisericii catolice în privința Euharistiei, apdruid *în 1704 şi în care Pierre Nicole a folosit* in *special cap. 28 din De* praescriptione) *şi* Histoire des variations des Iglises protestantes (Istoria variațiilor Bisericilor protestante, de *Bossuet, din 1691). în sec. al XlX-lea* Unitatea în Biserică *a lui Mâhler şi* Eseu asupra dezvoltării dogmei de *Newman vor manifesta de aseme**nea** influența argumentului prescripției. în epoca noastră, această in*

& J. Turmei, *Terlullien,* (col. «La *pensee chretienne» textes et etudes,* Paris, 1904, p. 57), citat şi aprobat de J. L. Allie, *L'Argument de prescription dans le drott romain,* en *apologetique et en theologie dogmatique,* Ottawa, 1904, p. 120 şi P. de Labriolle, *Tertullien, De praescriptione. haereticorum,* Paris, 1907, Introduction, p. XXXIII;

fluență se manifestă — conştient sau nu —, în discuțiile din adunările ecumeniste [7].

Problema prescripției împotriva ereticilor s-a pus Bisericii primare, întrucît se ridicaseră împotriva ei nu numai pretinşii creştini ca gnos ticul Valentin, care amestecau în sistemul lor tot felul de elemente filozofice şi din alte religii etc, adaptîndu-le cum se putea la Descoperirea dumnezeiască, ci şi alții, de felul lui Marcion. Acesta, discipolul său Apelle şi alții, separau Vechiul Testament de cel Nou, socotind pe cel dinții opera unui demiurg, care a creat corpurile şi materia, deci total inferior (ca şi ceilalți gnostici), dar epurau şi Noul Testament, accep-tînd numai autoritatea revelatoare a Evangheliei Sflntului Luca şi a marilor Epistole ale Sflntului Apostol Pavel.*

Această îngîmfare absurdă, care mergea pînă la desființarea autorității dumnezeieşti a Revelației şi la interpretarea ei în cadrul unui sistem nou, reformator, care socotea Vechiul Testament nu o treaptă sau o față a Revelației ci o alterare a ei, nu putea fi combătută prin metoda tradițională, punct cu punct, pe temeiul unei autorități scripturis-tice comune, care nu mai exista, ci trebuia nimicită total, contestindu-i-se orice legătură cu Revelația şi socotind-o o creație strict omenească sub influenta duhurilor rele spre pierzania necredincioşilor.

Tertulian va demonstra că numai în Biserica adevărată se poate mîntui credinciosul, fiindcă acolo află adevărul în Descoperirea încredințată de Hristos Sfinților Apostoli, care au propovăduit-o Bisericii prin viu grai şi In scris, pentru ca s-o vestească pină la marginile pămîntului. Sfîntul Duh păzeşte Biserica de greşeli, aşa încît ea învață peste tot aceeaşi doctrină şi aceeaşi rînduialâ, noutatea fiind caracteristica ereziei şi a înşelăciunii diavoleşti, care abate pe credincioşi din calea mîntuirii. Ereticilor care îşi însuşesc Scripturile, primite şi păzite de la început de Biserică, li se pune acea prescripție juridică de a se folosi de Scripturi, care rămîn în posesiunea exclusivă a posesoarei lor de la Hristos, Biserica ecumenică.

Pregătirea sa juridică excepțională i-a dat posibilitatea lui Tertulian să adopte în Teologie argumentul acelei praescriptio *din Dreptul roman* [8].

7. Cf. J. Stirnimann, *Die Prescriptio Tertulians im Lichte des romischen Rechts und der Theologie* (col. «Paradosis», 3, Friburg, în Elveția, 1949), în special p. 11, 27. Vezi de asemenea J. L. Allie, *op. cit.*, cap. VIII: *L'argument de prescription depuis le* XV/J-e *siecle,* în care se arată că manualele apologetice folosesc acest argument în mod curent. Un rezumat al problemei dă R. F. Refoule, O. P., în *Trăită de Ia prescription " contre les heretiques,* cit. supra, în *Introducere,* cap. V. *Intluence et survivance du *De praescriptione»,* p. 66—7&

8. Noi nu ne ocupăm aici decît de forma teologică folosită de Tertulian in combaterea ereticilor. Amintim după R. F. Refoule, O. P., op. cit., supra, cîteva lucrări juridice asupra acestei *praescriptio* din Dreptul roman: P. Girard, *Manuel Elementaire*

Dar ea avea multe aplicații în Dreptul roman •, noi vom aminti numai ceea ce a folosit Tertulian din legile romane şi anume, mai ales, prescripția bazată pe un anumit termen de timp («longi temporis praescriptio»). ***In*** *virtutea unei legi, posesorul unui bun, proprietate a altei persoane (obiect, pămînt, imobil), cerea*

respingerea acțiunii îndreptate împotriva lui (pentru a fi deposedat de bunul pe care-1 avea în stăpînire), invocînd motivul că-1 posedase fără întrerupere şi în oarecari condiții, pe tot timpul fixat de lege.

Tertulian foloseşte cuvîntul prescriere *şi* a prescrie de *40 de ori* ***in*** *scrierile sale* [9] *în sensul de: 1) obiecție; 2) întemeiată pe diverse motive; 3) care simplifică procesul la tribunal. în teologie, el va folosi acest cuvînt de douăsprezece ori şi îi va închina cartea pe care o prezentăm aici. (S-a amintit că şi Sfîntul Irineu şi Clement al Alexandriei şi Origen au folosit ideea primatului întîietății în timp a Bisericii, dar aşa, în general, fără precizările, subtilitățile juridice şi teologice,* cu care *Tertulian a dezvoltat-o magistral)*[10].

Punctul de plecare al lui Tertulian este adevărul doctrinar: acolo unde afli acest adevăr, acolo sînt şi Scripturile şi adevărata lor interpretare (19, 3). Aceasta ne dovedeşte că Scripturile nu sînt ale ereticilor (38, 1). Cum ?Care este cursul demonstrației, pe care o dezvoltă marele magistru ***în*** *cele 44 de capitole ale celebrului tratat* «Despre prescripția contra ereticilor ?» [11].

Introducerea cuprinde a treia parte din lucrare şi anume, cap. I—XIV. în prima parte *a acestei* Introduceri **se** *expune mai întîi o* nouă evaluare creştină a ereziilor **care** *sînt necesare pentru a se ispiti prin ele şi a se întări credința dreptcredincioşilor (cap. I). Căderea unora dintre aceştia* nu *se datoreşte*

de Droit romain, **ed. V-a, Paris, 1911, p. 1029 sq.; Ed. Cuq,** ***Manuei des institutions juridiques des Romains,*** **ed. Il-a Paris, 1928, p. 826 sq.**

9. Ele au fost evidențiate de J. Stirnimann, op. ***cit.,*** **p. 82—85.**

10. Sf. Irineu o face în Adv. ***Haereses,*** **III, 4, 2 ; Sf. Clement, în** ***Stromate,*** **VII, 17, Migne, P. G. IX, 548—552; iar despre Origen au amintit P. Hanson în** ***Origen's doctrine of Tradition,*** **Londra, 1954, p. 63 şi Damien van den Eynde, ies** ***Normes de l'enseignement chretien dans la litterature patristique des trois premiers siecles,*** **Gembloux, Paris, 1933, p. 219.**

11. Ne folosim şi aici cu precădere de lucrarea profundă a R. F. Refoule, O. P., din col. ***cSources chretiennes»,*** **p. 82—84. La aceasta adăugăm propria noastră traducere, la care am pus rezumatul fiecărui capitol în titlu. Ea a fost publicată In revista *** ***Apostolul»,*** **curierul Arhiepiscopiei române din Bucureşti, anul VII, nr. 21 din 21 decembrie 1930, p. 350—352, nr. 24 din 15 decembrie. 1930, p. 289—290; anul VII, noiembrie 1930, p. 320—323} nr. 22 din 15 noiembrie 1930, p. 334—338; nr. 23 din 1—15 ianuarie 1931, p. 7—9; nr. 3, 1 februarie 1931, p. 18—21; nr. 6, 15 martie 1941, p. 69—71; nr. 7—8, 1—15 aprilie 1930, p. 92—95.**

Înțelepciunii şi trăirii In credință a ereticilor, ci nepriceperii şi slăbiciunii credinței drept-credincioşilor (cap. II—III). Mlntui-torul şi Sfinții Apostoli le-au prezis, dealtfel (IV), iar Sfîntul Apostol Pavel le-a şi osîndit dinainte, în epistolele I către Corinteni şi Gaîateni şi în cele pastorale (V—VI). Al VH-lea capitol, cu temei în scrierile Sflntului Apostol Pavel — I Cor., I, 27 ; *III, 18, I Tim. I, 4 ; II Tim. II, 27 ; Tit. III, 9 —, arată că la obirşia ereziilor stă filozofia.*

A doua parte a Introducerii *lămureşte sensul formulei «căutați şi veți afla» din Evanghelia Sflntului Matei (VII, 7), pe care ereticii o folosesc pentru a*

determina pe drept-credincioşi la aflarea altei credinţe false. Acest cuvînt *era adresat de Mîntuitorul celor nelămuriţi şi nehotărîţi, mai ales iudeilor (VIII), nu celor ce-L urmau (IX), care s-ar situa astfel în prima categorie, nemaicrezînd acum în nimic (X). Cei ce nu se statornicesc, ci caută mereu (XI) să facă aceasta înlâuntrul Bisericii drept-măritoare, unde dreptarul credinţei a rămas neatins (XII).*

tertulian aminteşte de şaizeci şi opt de ori în lucrările sale dreptarul (regula) şi de douăsprezece ori In «Despre prescripţia contra ereticilor», iar formula doctrinară dreptarul credinţei *(regula Udei), de opt ori în toate cărţile şi de trei ori în «Despre prescripţia contra ereticilor».*

Cuyîntul regulă (dreptar), accentuează caracterul normativ autori-tativ al credinţei, care vine de la Hristos prin Sfinţii Apostoli (XIII, 6-, XXI, 6; *XXXVII, 1). Ea se identifică cu simbolul baptismal al Bisericii din Cartagina în vremea lui Tertulian, pe care-1 rezumă la cele şase puncte ale cap. XIII. (Specialiştii nu ezită să identifice «dreptarul» cu întreaga Revelaţie divină după un cuvînt al lui Tertulian din «Despre suflet», unde el spune că este «ceea ce se învaţă de la Dumnezeu»)[1]*.*

In continuare, Tertulian afirmînd faptul că ereticii caută mereu ceva nou dovedeşte că ei n-au aflat încă ceea ce vor, deci nu *sînt creştini. Iar disputele lor vor privi nu ceea ce cred ei, ci ceea ce este în Scripturi, în care ei însă nu cred, fiindcă încă mai caută.*

In partea a II-a *Tertulian expune pe larg* prescripţiile *contra ereziilor (XV—XXXVII). Cea dintîi afirmaţie a lui Tertulian arată poziţia pioblemei: ereticii tulbură pe credincioşi, disputînd asupra Scripturilor ; ei n-au însă nici un drept asupra lor şi de aceea nu-i vor primi la nici o dispută pe baza Scripturilor (XV). Ca justificare a acestei metode aspre, autorul aminteşte că Însuşi*

12. *De anima,* II, 71 apud R. F. Refoule, O.P., op. *cit.,* p. 52.

Apostolul neamurilor ne opreşte să mai disputăm cu omul eretic, după ce l-am mustrat (Tit III, 10, etc. ci. Matei XVIII, 15 sq.). Discuţiile obosesc şi tulbură pe cel drept-ciedincios ***(XVI).*** *Reierindu-se la eretici ca Marcion, Apelle şi alţii, care-şi perna-teau chiar să masacreze Scripturile, nu numai să le interpreteze după bunul lor plac, tăgăduind ceea ce mărturiseşti tu şi mărturisind ceea ce tăgăduieşti tu, Tertulian arată că disputele sînt de prisos (XVII). De aceea, cel ce înclină numai spre eres, nu va folosi nimic din asemenea dispute, în care fiecare râmîne pe poziţia iniţială, ci se va tulbura mai mult şi va rămîne şi mai nehotărît (XVIII).*

Capitolul XIX stabileşte subiectul cărţii. Scripturile adevărate şi predaniile reale sînt acolo unde se va dovedi că este şi învăţătura cea adevărată şi credinţa creştină adevărată (XIX, 3). Dar aceasta se[1] ***lă**mureşte pe deplin răspunzînd la următoarele întrebări privind adevă**rata** învăţătură la care se referă Scripturile :* De la cine s-a dat ea ? Prin cine? Cînd? Cui? *(XIX, 2). Capitolul următor răspunde astfel la aceste întrebări: Domnul nostru Hristos ne-a descoperit această învăţătură dumnezeiască (XX, 1—2), ori pe faţă înaintea poporului, ori în secret* Sfinţilor Săi Apostoli *(XX, 2, 4), după înviere şi după înălţare (XX, 3—4),* Bisericilor Apostolice *(4—9), care oricît de multe şi de mari ar fi, nu sînt **decît** una, dovedind unitatea lor desăvîrşită în aceeaşi predanie a aceloraşi Taine (7^—9).*

*învăţătura cea adevărată este cea primită de Biserică de la Apostoli, **iar** Apostolii de la Hristos şi Hristos de la Dumnezeu. Aceasta e învăţă**tura** noastră, spune Tertulian •, celelalte sînt învăţături mincinoase (XXI).*

în** capitolele XII—XXXIV, Tertulian barează calea ereticilor contem**porani care** pretindeau pe de o parte că dascălii lor* erau iniţiaţi în învăţături secrete necunoscute Sfinţilor Apostoli, *iar pe de altă parte că **aceştia ar fi deformat ei înşişi aceste învăţături; *cu alte cuvinte, pretinz**ând*** cd *Apostolii n-au ştiut totul şi deci n-au putut să transmită totul.*

*în acest context, Tertulian apără prima prescripţie împotriva primei obiecţii opusă de eretici, care tăgăduiesc că Sfinţii Apostoli au **ştiut totul.** E cu neputinţă ca aceştia, prietenii $i învăţătorii, cărora le dezvăluia tainele secrete (Luea, VIII, 10), să nu le cunoască (XXII). Con**flictul din** Antiohia n-a fost de ordin învăţătoresc, ci o greşeală de com**portare, care** s-a reparat (XXIII). Răpirea Sfîntului Pavel pînă la al 111-îea **cer n-a** implicat schimbarea învăţăturii descoperite, ci adîncirea ei.*

Moartea de martir a celor doi Apostoli i-a unit nu numai in felul învăţăturii, ci şi în felul morţii (XXIV).

A doua obiecţie *împotriva primei prescripţii consta în tăgăduirea faptului că Apostolii au încredinţat Bisericii întreg adevărul mîntuitor (XXV) şi în afirmarea că Sfinţii Apostoli ar fi ascuns unele taine dumnezeieşti Bisericii (XXVI); Tertulian demonstrează contrariul cu o bogăţie rară de citate nou-testamentare.*

Tertulian apără şi a doua prescripţie *în cap. XXVII—XXXIV. Ereticii obiectau: Bisericile au înţeles greşit pe Apostoli (Gal. III, 7 ; V, ? •, I, 6 ; I Cor. III, 1 sq. VIII,* 2 *etc.) -, de aceea, ereticii restabilesc adevărul. Dar certurile apostoîeşti arată că .Apostolii vegheau la păstrarea neschimbată a dreptei credinţe (XXVII). Aceasta este şi explicarea raptului că Bisericile atît*

de multe şi de mari au rămas pînă la urmă în una şi aceeaşi credinţă, pe temeiul uneia şi aceleiaşi predanii şi prin lucrarea aceluiaşi Sfînt Duh (XXVIII).

Tertulian demonstrează apoi insistent principiul priorităţii temporare a adevărului asupra erorii, *arătînd concluziile decisive care trebuie trase: este o amăgire absurdă a ereticilor să creadă că adevărul a rămas necunoscut pînă la apariţia lor ; Sfîntul Pavel scrie, dimpotrivă, către Galateni (I, 8) că dacă chiar un înger din cer ar vesti o altă Evanghelie să fie anatema (XXIX).*

In capitolul XXXI, Tertulian aminteşte că în parabola Mîntuitorului din Matei XII, 24 ş.u., grîul curat este semănat mai întîi de Domnul şi apoi neghina necurată de duşmanul diavol. Asemenea este adevărul faţă de minciună în Biserică. Iar în capitolul XXX face un istoric al apariţiei ereziarhilor principalelor erezii gnostice din vremea sa — Marcion, *Valentin, Apelle, Negidiu, Hermoghene şi mulţi alţii — care apar la mari intervale de timp după Sfinţii Apostoli, pentru ca şi pe această cale să demonstreze întîietatea învăţăturii soborniceşti faţă de a eresurilor, ca o dovadă a adevărului ei.*

Iar dacă Sfîntul Pavel spune că se cădea să fie eresuri (II Cor. XI, 19), nu înseamnă că au ceva bun în ele, căci şi Domnul se cădea să fie vîndut, dar vai de vînzătorul! (Marcu XIV, 21).

Propovăduirea lor nouă şi greşită îi obligă să facă dovadă că ei sînt apostoli noi, să spună răspicat că Hristos s-a pogorît din nou... şi că le-a dat lor aceleaşi puteri pe care le-a încredinţat Sfinţilor Apostoli (XXX, 15).

Tertulian n-a exclus posibilitatea ca ereticii să se proclame contemporani cu Apostolii şi cu Bărbaţii Apostolici.

Acelora le cere să dea la iveală obîrşia Bisericilor lor, să desfăşoare şirul episcopilor, cum urmează ei unul după altul de la Început, aşa încît cel dintîi episcop să poată avea chezaş şi înaintaş vreunul dintre Apostoli ori Bărbaţi Apostolici, care au stăruit pînă la urmă în cele apostoleşti (XXXII). Pretenţiile ereticilor dau naştere tot atîtor prescripţii 1 Tertulian accentuează din ce în ce mai mult lupta Bisericii împotriva schimbărilor (din cele trei domenii: doctrinar, cultic şi organizatoric, accentuînd pe cel doctrinar). Eresurile din timpul Apostolilor au fost osîndite de ei, precum se vede din Noul Testament (XXXIII). Cele posterioare — care *«sînt judecate după vechimea lor ca fiind cu atît mai mincinoase, cu cît nici n-au fost măcar pomenite de Apostoli» —, sînt eresurile care s-au vestit mai înainte (I Tim. IV etc.) şi noutatea lor le condamnă cu atît mai aspru (XXXIV, 8—9).*

învăţătura noastră n-a venit tîrziu, ci dimpotrivă, înaintea tuturor celorlalte; aceasta va fi deci mărturie pentru adevărul, care pretutindeni are locul lui de cinste (XXXV, 4).

Tertulian aduce acum ultimele argumente in *favoarea apostolicităţii Bisericilor (XXXVI—XXXVII). Mai întîi mărturii istorice : el îndeamnă cititorul de bună credinţă să viziteze scaunele Apostolilor 'şi locurile cele mai de cinste şi exclamă: «O, fericită Biserică, pentru care şi-a dat întreaga lor învăţătură Apostolii 1» (XXXVI, 1—3 sq.). Biserica sobornicească şi apostolească are aceeaşi mărturisire de credinţă ca şi cea locală, africană (XXXVI, 4—6).*

Ajuns aici, Tertulian trage o concluzie categorică. Scripturile, ca şi credinţa cea adevărată, formează patrimoniul sfînt al Bisericii drept-măritoare ereticii n-au drept, prin urmare, de a se folosi de ele împotriva noastră, căci credinţa cea adevărată vine de la Iisus Hristos prin Sfinţii Apostoli şi in continuare prin succesiunea episcopală. Ereticii care au venit după aceea s-au exclus de la moştenirea Scripturilor, care au fost păstrate de la început şi rămîn în folosinţa Trupului Tainic al Domnului al cărui cap este El. Aşa a aplicat marele jurist formula prescripţiei «longi temporis» din Dreptul roman împotriva ereticilor. Şi el încheie astfel, această parte a Il-a, cu capitolul XXXVII: «Dacă e ***drept*** ca *adevărul să fie recunoscut de partea noastră fiindcă mergem* ***1 *0*** pilim fjnifi *acelea pe care Biserica ni le-a încredinţat, după ce le-a primit şi ea de la Hristos, iar Hristos de la Dumnezeu, atunci este dreaptă regula pe care am hotărît-o că nu trebuie adică să îngăduim ereticilor a ne chema la luptă pe temeiul Scripturilor, fiindcă le dovedim şi fără Scripturi că n-au nimic a face cu Scripturile. Dacă sînt eretici nu pot să fie creştini, fiindcă n-au moştenit de Ia Hristos învăţătura, pe care o urmează după propria lor alegere, primind numele de eretici. Nefiind creştini n-au nici un drept asupra scrierilor creştine şi cu dreptate trebuie să le spunem : «Cine sînteţi voi ? Cînd şi de unde aţi venit ? Cum puneţi la cale treburile mele, voi, care nu sînteţi dintre ai mei?... Acest ţinut este al meu, eu îl stăpînesc de mult, l-am stăpînit înainte de voi şi am zapise tari de la înseşi proprietarii care le-au stăpînit. Eu sînt urmaşul Apostolilor şi-1 păstrez precum au hotărît ei în testamentul lor...» (XXXVII, 1—5).*

Partea treia *(XXXVIII—XLTV), cuprinde un rezumat al felului cum abuzează ereticii de Scripturi,* **sub influenţa diavolului şi** *viaţa lor nepotrivită cu pretenţiile lor.*

în privinţa primului punot, Tertulian condamnă aspru *mutilările* **Scripturilor** *comise de unii eretici ca Marcion, sau interpretările fantas-magorice făcute de alţii, ca Valentin (XXXVIII). Asemenea schimbări care manifestă perversiunea au fost practicate şi de alţi scriitori, după metode abuzive binecunoscute în literatura universală şi ele dau la iveală pe cei osîndiţi (I Cor. XI, 19) (XXXIX). Toi diavolul, care a învăţat odinioară pe păgîni să*

imite tainele dumnezeieşti îndeamnă acum pe eretici să imite tălmăcirea Scripturilor, aşa cum le convine lor (XL).

In ce priveşte **purtarea** *ereticilor, el constată lipsa oricărei rînduleli în adunările ereticilor, — pămînteşti, lumeşti, fără autoritate, fără disciplină (XLI). Ei nu zidesc, ci dărîmă prin prozelitismul lor printre drept-credincioşi (XLII). Viaţa lor e o necontenită agitaţie în legătură cu tot felul de magi, înşelători, astrologi ori filozofi, crezînd că aplică cuvîntul Domnului: «căutaţi şi veţi afla 1» Ei n-au găsit adevărul, fiindcă n-au aflat pe Dumnezeu şi purtarea lor e potrivită cu credinţa lor falsă (XLIII). Tertulian termină expunerea prescripţiei împotriva ereticilor, analizînd viitoarea lor înfăţişare şi a celor ce le-au urmat la judecata lui Hristos după învierea de apoi, ştiind că eresurile au fost prevestite şi osîndite de Domnul şi de ucenicii Săi (XLIV, 1—12). Ca epilog (XLTV, 13), Tertulian adaugă ultima concluzie: ereticii n-au dreptul să folo*

sească Scripturile în luptă împotriva dreptei credințe. Dealtfel, el va da răspunsul cuvenit eîtorva erezii — ceea ce a realizat ou prisosință l

Importanța acestei opere a lui Tertulian o arată faptul că ea este în continuare difuzată de Biserica Ortodoxă şi cea Romano-Catolicâ.

LITERATURA

Ediții: Pe lingă cele amintite la Tertulian, adăugăm următoarele — unele din nou: A. Blaise, *Dictionnaire latin des auteuts chretiens,* Strassbourg, 19551 T. H. Bindley, *Tertulliani de Praescriptione haereticorum, Ad Martyras, Ad Scapullam,* wrtn *tntroductions and notes,* Oxford, 1903.

C.C.L.: *Corpus Christianorum, Series Latina,* Tuxnhout, C.S.E.L.*; Corpus Scripto-rum EcclesiasHcorum Latinorum,* Viena; D.T.C.: *Dictionnaire de Theologie Catholi-que,* Paris, *Tertullian, Opere,* ediția E. Kroymann, C S. E. L7 70, Viena, 1942, parțial reluat în C. C. L., t. 1—2, Turnhout, 1954.

Ediții recente ale tratatului «De *praescriptione haereticorum»:* J. Martin, *Quinti Septiml Florența Teitullani librum De praescriptione hereticorum;* addito S. *Irenaei. Adversus haereses libro* III, 3—4 (Florilegium Patristicum fasc. 4), Bonn, 1950 j J. N. Bakhnizem van den Brlnk, O. *Sep. Fior. Tertuliani libri De Praescriptione haereticorum et Adversus Praxeam* (Scriptores christiani primaevi, fasc. 2), La Haye, 19461 G. Mazzoni, *Tertulliano De praescriptione haereticorum. Esortazione ad Martiri* (I classici cristiani, 1929, fasc. 1), Sienne, 1929.

Despre *traduceri, influentă* şi *prelucrări,* am amtintit mai sus. Reamintim aici numai A. de Genoude, *Tertullien, Oeuvres,* 1852 şi J. Quasten, *Iniliatlon awt Ptres de VEglise,* Paris, 1957 etc. — cu traduceri în mai multe limbi.

Studii: Jean-Pierre Mane, *Tertullien, La chair du Chrlst,* col., *Sources chretiennes,* tomul I, Paris, 1957, p. 114—126 şl 182—184, cu subdiviziunile : *Les prescrlptians* (114 sq.), *Les prescriptions comme argument rapide et decişii* (116—117)} *prescription et posession des Ecritures* (117—118) j *prescription et anteriorite du vrai* (118—120); les compendia logiques (121—126). Argument de prescription (p. 182—184).

In româneşte în afară de traducerea noastră amintim teza de licență «De *praescriptione haereticorum» de* Popescu Ilie Ghelmegioara, Bucureşti, 1906.

DESPRE PRESCIPȚIA CONTRA ERETICILOR
(DE PRAESCRIPTIONE HAERETICORUM) *

I.

1. **Condiția vremurilor de acum mă obligă să va atrag luarea-amin-te că nu trebuie să ne mirăm de aceste erezii, nici fiindcă există, căci au fost prevestite \ şi nici fiindcă răstoarnă credința unora, căci aceasta este menirea lor: să se ispitească prin ele şi să fie pusă la încercare credința[2].** 2. **în deşert, aşadar, şi fără să cugete îndeajuns se minunează unii Că ereziile au atît de mare putere. Dacă n-ar avea putere ele n-ar exista.** 3. **Odată ce soarta a hotărît ca un lucru să existe în orice chip, după cum dobîndeşte o cauză care-**1 **produce, tot astfel capătă şi forța prin care există şi nu mai poate să nu existe.**

-." H.

1**. Astfel, frigurile sînt socotite printre izvoarele aducătoare de moarte şi de suferințe, care ucid omul, dar noi nu ne mirăm că există, de vreme ce există, şi nici că ucid pe om, căci acesta este rostul lor.** 2. **Aşadar, ereziile fiind lăsate pentru slăbirea şi pieirea credinței, dacă ne înspăimîntăm că ele pot produce aceasta, s-ar cădea mai întîi să ne înspăimîntăm că ele există ,• cîtă vreme există, ele au această putere şi, cîtă vreme au putere, îşi au şi existența.** 3. **Dar, întrucît se ştie că frigurile sînt ceva rău atît prin cauza cît şi prin efectele lor, ne produc mai mult ură decît mirare şi ne ferim de ele pe cît depinde de noi, căci nimicirea lor nu stă în puterea noastră.** 4. **Cu privire la erezii, care aduc moartea veşnică şi văpaia focului mistuitor, unii preferă să se mire de ceea ce pot face ele, în loc să se ferească de ce aduc ele ca să nu mai poată face rău, deşi au putința de a se feri de ele.** 5. **Dealtfel, ele ar pierde din influența lor, dacă ei nu s-ar mira că ele au atîta putere. Căci sau ajung la**

*** Traducere de N. Chițescu (după textul ediției lui P. de Labriolle), revăzută de David Popescu.**
1. Cf. Mt. 7, 15 sq.; 24, 2 ; 2, 24.
2. I Cor. 11, 9.

sminteală cînd se minunează de ele, sau tocmai pentru că se smintesc de aceea se minunează, ca şi cum ar veni din vreun adevăr ceea ce lucrează cu atîta

forță. 6. **Ar fi de minare, fără îndoială, ca răul să aibă forțele sale proprii, dar ereziile sînt în cinste numai la cei cu credință slabă** [3]**.** 7. **în lupta atleților și a gladiatorilor nu învinge cineva întotdeauna fiindcă e puternic, sau fiindcă e de neînvins, ci fiindcă este slab adversarul; se înțelege că același învingător poate fi învins dacă întîlnește în luptă un adversar mai puternic decît el.** 8. **Nu altfel se întîmplă și cu ereziile ; ele își iau tăria de la slăbiciunea cîtorva, dar se dovedesc fără vigoare cînd întîmpină o credință puternică**[4]**.**

III.

1. **Cei slabi la minte sînt de obicei ciștigați de anumite persoane pentru erezii și ajung la prăbușire**[5]. 2. **De ce a trecut de partea lor femeia aceasta, sau bărbatul acela, care erau atît de credincioși, atît de înțelepți și atît de folositori bisericii ?** 3. **Cel ce întreabă astfel nu va putea oare să-și răspundă sieși că aceia pe care ereziile i-au putut cîș-tiga nu trebuie socotiți nici credincioși, nici înțelepți, nici folositori bisericii ? Și e de mirare — pe cît judec eu — că acela care odată a trecut cu bine printr-o încercare poate greși mai tîrziu ?** 4. **Saul, la început cel mai bun între semenii săi, după aceea e răpus de invidie. David, bărbatul cel bun după inima Domnului**[6]**, după aceea se face vinovat de omor și de desfrînare** [7] **,• Solomon, cel dăruit de Domnul cu tot harul și cu toată înțelepciunea, a fost tîrît în idolatrie de către femeile sale**[8]**.** 5. **Numai Fiului lui Dumnezeu i-a fost dat să rămînă fără greșeală**[9]**. Ce e, așadar, de mirare că un episcop, un diacon, o văduvă, o fecioară, un învățător, sau chiar un martir a alunecat de la linia cea dreaptă ? Aceasta ar fi un motiv să se creadă că ereziile conțin adevărul ?** 6. **Trebuie să judecăm credința după om, sau omul după credința lui? Nimeni nu este înțelept dacă nu e credincios, nimeni nu e mare dacă nu este creștin și nimeni nu e creștin, dacă n-a rămas așa pînă la sfîrșit**[10]**.** 7. **Tu, ca om, cunoști pe oameni din exterior, judeci ce crezi și vezi cît îți arată** ochii. «Dar, zice Scriptura, ochii Domnului sînt adînci» [11], «Omul privește fața, Dumnezeu inima» *?. 8. Și, de

3. Cf. II Tim. III, 8.
4. Ideea principală a acestui capitol și a celui următor, că forța ereziilor se manifestă acolo unde întîlnesc o credință slabă o demonstrează Tertulian în mai multe cărți ale sale.
5. Cf. Mt, 7, 26 sq.
6. Cf. Fapte, 13, 22.
7. II Imp., 12.
8. IU lmp. 11, 29 sq.
9. Cf. Evr. 4, 15; I Pt., 2, 22.
10. a. Mt., 10, 22.

aceea, «Cunoaște Domnul pe cei ce sînt ai Lai» [13] și «orice plantă, pe care n-a sădit-o El, o smulge din rădăcină» [u]. El ne spune că pot fi cei dintîi pe urmă și ține lopata în mînă ca să curețe aria Sa [15]. 9. Zboară paiele unei credințe

nestatornice cît vor vrea, la orice suflare a ispitelor, cu atît mai curat se va depune grîul în hambarele Domnului[1B]. 10. Oare nu s-au depărtat de însuşi Domnul cîţiva învăţăcei căzuţi în sminteală ?[17]. Şi totuşi ceilalţi n-au socotit că de aceea trebuie să se depărteze de urmele Lui, 11. ci aceia care au ştiut că El este cuvîntul vieţii şi că a venit de la Dumnezeu, au rămas în tovărăşia Lui pînă la sfîrşit, deşi El le-a îngăduit cu bunăvoinţă să se despartă de El dacă voiesc aceasta [18]. 12. Este de mică importanţă dacă unii, cum au fost Phygeîus, Ermogen, Philetus şi Hymenae-us, au părăsit pe apostolul lui Dumnezeu[19], căci însuşi vînzătorul lui Hristos a fost dintre Apostoli. Ne mirăm de Bisericile Lui dacă sînt părăsite de unii, cînd ne arată a fi creştini cele ce pătimim după însuşi exemplul lui Hristos?[20]. 13. «Dintre noi au ieşit — zice Scriptura — dar n-au fost printre noi; dacă ar fi fost cu noi, fără îndoială că ar fi rămas cu noi» [2t].

IV.

I. Să ne amintim mai degrabă de cuvintele Domnului şi de epistolele apostolice, care pe de o parte au prezis ereziile ce aveau să fie, şi pe de altă parte ne-au sfătuit să ne ferim de ele ? de aceea, după cum nu ne speriem că ele există, la fel să nu ne mirăm că ele pot face lucruri de care trebuie să fugim'[28]. 2. Domnul ne învaţă că mulţi vor veni «lupi hrăpăreţi sub piei de oaie [:3]. 3. Şi ce sînt aceste piei de oaie altceva decît mărturisirea numai de formă a numelui de creştin[24] ? Cine sînt acei lupi răpitori, dacă nu simţirile şi duhurile viclene, care se furişează pe dinăuntru ca să molipsească turma lui Hristos ? 4. Cine sînt

II. 3 Esd., 8, 20.
12. Cf. I Sam., 16.
13. II Tim. 2, 19.
14. Mt. 15, 13.
15. Mc. 10, 31 ; Mt 3, 12.
16. a. Mt. 13, 26.
17. In. 6, 66.
18. In. 6, 67.
19. II Tim. 1, 1 5 f I Tim. 1,20.
20. I Pt., 1, 13 sq.
21. I In. 2, 19.
22. Domnul însuşi a prezis ereziile şi ne-a poruncit să ne ferim de ele (cap. IV).
23. Mt. 7, 15.
24. Piei de oaie sînt asigurarea numai de formă a credinţei adevărate.

falşii profeţi[25], dacă nu falşii predicatori ? Cine sînt falşii apostoli **, dacă nu cei ce predică o evanghelie falsificată ? Cine sînt antihriştii[27], acum şi pururea, dacă nu cei răzvrătiţi împotriva lui Hristos ?. 5. **Acestea vor fi ereziile, care, prin stricăciunea unor învăţături noi, vor hăr-ţui Biserica hu mai puţin decît o va urmări antihrist prin sălbăticia persecuţiilor lui **, ţinîndu-se seamă însă că persecuţia creează martiri, pe cînd erezia doar**

apostați[29]. 6. **Pentru acest motiv trebuia să fie şi rătăciri, pentru ca să se vădească rezistența la încercări, să se vadă cei** ce **au rezistat persecuțiilor şi cei ce n-au alunecat în erezii *°**. 7. **Căci (Apostolul) nu vrea să fie socotiți ca încercați acei ce-şi schimbă credința în erezie, precum răstălmăcesc în favoarea lor ceea ce el a zis undeva: «Toate examinați-le; țineți ce e bine» [31]. Ca şi cum n-ar fi cu putință pentru toți cei ce cumpănesc rău lucrurile, să fie împinşi din greşeală, la o rea alegere.**

V.

1. **Dealtfel, dacă el condamnă dezbinările şi schismele [82], care fără îndoială că sînt rele, pe dată adaugă la acestea ereziile.** 2. **Aşezîndu-le în rîndul celor rele, în orice caz le arată ca pe un rău, şi chiar ca pe un rău mai mare [3S]. Cînd declară că de aceea crede ce i se spune despre schisme şi dezbinări, fiindcă ştie că trebuie să existe şi erezii.** 3. **Căci arată că în fața unui rău mai mare el a crezut uşor în existența unui rău mai mic — desigur că prin aceasta n-a crezut în existența altor rele pentru că ereziile ar fi bune, ci ca să atragă atenția, prin semnul unor ispite mai mari, că nu trebuie să.m§ mirăm de acelea despre care el spune că tind să arate pe cei puşi la încercare, adică pe cei pe care nu s-au putut deprava.** 4. **în sfîrşit, dacă tot capitolul are de scop să întrețină unitatea şi să înlăture dezbinările [s4], nici ereziile nu sfîşie mai puțin unitatea credinței decît schismele şi disensiunile. A considerat, fără în-doială, că şi ereziile sînt tot atît de criticabile ea şi schismele şi dezbinările.** 5. **Şi prin aceasta el nu socoteşte încercați pe cei ce au căzut în erezii, fiindcă îi judecă foarte aspru pe asemenea oameni, învățîndu-i pe toți să cugete şi să grăiască la fel[35], ceea ce ereziile nu îngăduie.**

VI.

25. I In. 4, 1.
26. II Cor. 11, 1 3 } Mc. 13, 6.
27. I In. 2, 18.
28. Mc. 13, 7.
29. Persecuția naşte martiri şi erezia apostați.
30. Ereziile şi persecuțiile pun kt încercare tăria creştinilor.
31. I Tes. 5, 21.
32. I Cor. 11, 18.
33. Ereziile sînt mai rele decît schismele.
34. I Cor. cap. 1.
35. I Cor. 1, 10.

1. E de prisos să mai zăbovim asupra acestui punct, dacă tot Pavel este acela care, scriind către Galateni, socoteşte ereziile între crimele trupeşti [36], şi sfătuieşte pe Tit[37] ca pe omul eretic să-l îndepărteze după întîia mustrare, căci un om ca acesta s-a abătut şi a căzut în păcat, fiind singur de sine osîndit. *2.* Dar aproape în toată epistola el atacă ereziile, care sînt roadă unor învățături mincinoase, stăruind

asupra datoriei de a ne feri de asemenea învăţături; ereziile, cuvînt grecesc, sînt numite astfel în sens de alegere, de care cineva se foloseşte în cea mai mare măsură, pentru a le primi şi pentru a le răspîndi ihai departe. 3. Iată de ce, zice el, Că omul eretic este singur de sine osîndit, fiindcă el însuşi şi-a ales ceea ce-l osîndeşte [38]. Nouă însă nimic nu ne este îngăduit să adăugăm după bunul nostru plac şi nici să alegem ceea ce a adăugat cineva după bunul său plac. 4. Noi avem întemeietori pe Apostolii Domnului, care n-au ales nimic şi nici n-au adăugat de la ei, după bunul lor plac, ci au propovăduit cu credinţă neamurilor învăţătura primită de la Hristos[39]. 5. Astfel, chiar dacă un înger din cer ar vesti o altă evanghelie, noi l-am anatematiza[40]. 6. Duhul Sfînt prevăzuse că într-o fecioară cu numele de Filumene va fi un înger înşelător care, prefăcîndu-se în înger de lumină, ar putea întoarce pe Apelles cu minunile şi cu farmecele sale şi l-ar hotărî să întemeieze o nouă erezie[41].

m

1. Acestea sînt învăţături ale oamenilor şi ale demonilor[42], născute numai ca să gîdile urechile, din iscusinţa înţelepciunii veacului pe care Domnul o numeşte nebunie, alegînd cele nebune ale lumii pentru a dărî-ma filozofia acesteia[4*]. 2. Căci filozofia dă material înţelepciunii acestei lumi, ca un nesocotit tălmaci al firii şi al planurilor dumnezeieşti[44].

36. Gal. 5, 20.
37. Tit, 3, 10 sq.
38. Tit, 3, 11.
39. Gal. 1, 11 sq.
40. Gal., 1, 8.
41. Tertulian şi după el alţi Sfinţi Părinţi — se aminteşte îndeosebi Fer. *Ieronim şi Isidor* — socotesc că ereticii sînt vinovaţi pentru că ei aleg şi preferă învăţăturile greşite celor adevărate. *Apelles* a fost învăţăcelul lui *Marcion,* de care s-a îndepărtat şi a întemeiat propria-i sectă. Către sfîrşitul vieţii, credea în descoperirile unei discipole a sa, fecioara *Filumena,* ale cărei viziuni le-a descris în cartea sa «Revelaţiile».
42. Col. 2, 22 f I Tim. 4, 1; II Tim. 4, 3. •
43. I Cor. 1, 27 ; 3, 18—19.
44. înţelepciunea acestui veac este nebunie în faţa lui Dumnezeu.

In sfîrşit, ereziile înseşi sînt sprijinite de filozofie [45]. 3. De acolo vin eonii şi nu ştiu mai care forme infinite, ori trinitatea omului la Valentin, un discipol al lui Platon, de acolo şi dumnezeul lui Marcion, mai bun fiindcă este liniştit. 4. Afirmaţia că sufletul piere vine de la Epicur, iar aceea că trupurile nu vor învia e susţinută de toate şcolile filozofice. Acolo, unde materia este socotită deopotrivă cu Dumnezeu, aflăm învăţătura lui Zenon, iar unde e vorba de un Dumnezeu cu însuşirile focului îl găsim pe Heraclit. 5. Şi la eretici, ca şi la filosofi, acelaşi aluat se

45. Tertulian citează pe filozofii religioşi şi pe gnosticii primelor veacuri, ca să demonstreze confuzia învăţăturii lor, fără legătură cu cea revelată: Valentin, Marcion, stoici, epicurei, Zenon, Heraclit.
46. însăşi dialectica lui Aristotel încurcă mai rău lucrurile cînd este rău folosită împotriva Revelaţiei — idee care se găseşte şi In tratatul *«Despre suflet»,* 2, 2 etc.
47. I Tim. 1, 4 [II Tim., 2, 17 sq.; Tit 3, 9.
48. Col. 2, 8.
49. Fapte, 17, 15.
50. Cuvinte celebre ale lui Tertulian, citate adeseori.
51. Fapte V, 12; lnţ. Sol., I, 1 sq.

frămîntă, aceleaşi gînduri se încîlcesc : de unde vine răul şi care este cauza lui ? De unde şi în ce chip vine omul ? Şi, întrebare pusă de curînd de către Valentin, de unde vine Dumnezeu ? Fără îndoială că din enthymesă şi din ectromată... 6. Sărmanul Aristotel[46], oare i-a învățat dialectica aceasta, meşteră la zidit, ca şi la dărîmat, schimbătoare în planuri, nefirească în presupuneri, greoaie în dovezi, închinată unei lupte vătămătoare ei însăşi, în toate şovăind, ca să nu mai isprăvească nimic ! 7. Iată de Unde vin acele basme şi genealogii fără sfîrşit[47], acele întrebări nefolositoare, acele discuții ce se întind pe nesimțite ca un cancer. Ca să ne oprească de la unele ca acestea, Apostolul a spus răspicat că trebuie să ne ferim de filozofi: «Luați aminte — scria el Colosenilor[48] — să nu vă fure mințile cineva cu filozofia ori cu deşartă înşelăciune din predania omenească» în contra proniei Sfîntului Duh. 8. El fusese la Atena[49] şi, după îndelungă sfătuire cu alții, cunoscuse această omenească înțelepciune, care năzuieşte spre adevăr, dâr îl schimbă şi se împarte în multele eresuri izvorîte din ea, cu mulțimea sectelor ce se împotrivesc una alteia. 9. Intrucît se aseamănă Atena cu Ierusalimul, Academia cu Biserica, ori ereticii cu creştinii ? [so]. învățătura noastră vine din înțelepciunea lui Solomon, care ne-a învățat că Domnul trebuie căutat numai întru curăția inimii noastre[51]. 10. Iar alții cred mai nimerit să dea la iveală un creştinism stoic, ori platonic, ori dialectic! 11. Noi, însă, nu mai avem nevoie de curiozitate după Iisus Hristos şi nici de cercetare în afară de Evanghelie. Odată ce am crezut, nu mai năzuim la ceva dincolo de credință. Căci, înainte de orice, noi sîntem pătrunşi de adevărul că nu mai e nimic în afară de ea, în care să fim datori a crede. «

VIIL

1. Vin acum la cuvintele acelea, pe care ie folosesc şi ai noştri, pentru a-şi îndreptăți curiozitatea, şi cu care ereticii vor să înduplece pe alții să-şi însuşească felul lor de a crede. 2. Scris este — zic ei — «Cercetați şi veți afla» [52]. 3. Să ne aducem aminte cînd a grăit Domnul aceste cuvinte. Socotesc că era tocmai la începutul propoveduîrii Sale, deoarece pînă atunci toți se îndoiau că El e Hristos. Pînă atunci nici Petru nu-L numise Fiu al lui Dumnezeu [53] şi chiar Ioan încetase de a mai fi categoric în această privință. 4. Cu dreptate s-a zis dar: «Căutați şi veți afla», cîtă vreme mai trebuia căutat ceea ce încă nu era cunoscut. Şî aceste cuvinte erau adresate iudeilor[54]. 5. Căci pe ei îi priveşte toată cuvîntareă plină de mustrări, pe ei, care n-aveau unde să-L caute pe Hristos. 6. «Au pe Moise şi pe Iîie», a zis Domnul, adică legea şi profeții [ss], care" au vestit pe Hristos. Asemenea acestor cuvinte mai zice şi în altă parte : «Cercetați Scripturile, pentru că în ele

52. Mt., 7, 7.
53. Mt., 1,6, 13-r-16.
54. Mt., 11, 1 sq.
55. Le. 16, 29.
56. In., 5, 39.
57. Mt. 7, 7.
58. Is., 40, 15.
59. Mt., 7, 7.
60. ML, 15, 24.
61. Mt., 15, 26.

aveți viața veșnica ,-tocmai ele sînt care mărturisesc despre Mine» [50]. lată ce însemnează «Cercetați şi veți afla!». 7. Este limpede că vorbele : «Bateți şi vi se va deschide» [57] se adresează tot iudeilor. 8. Mai înainte, iudeii fuseseră aproape de Dumnezeu; mai tîrziu însă, izgoniți fiind din cauza păcatelor, au început să fie departe de Dumnezeu. 9. Păgînii, însă, n-au fost niciodată față de Dumnezeu decît ca «o picătură dintr-uh vas plin şi ca un fir de praf dintr-o arie» [58] şi întotdeauna în afară de El. 10. Cine a fost întotdeauna afară, cum va bate el acolo unde n-a mai fost niciodată ? Oare cunoaşte el uşa aceea prin care pînă aici încă n-a mai fost primit şi nici n-a fost scos afară vreodată ? Nu bate mai degrabă acela care ştie că a mai fost înăuntru, că a fost scos afară* şi care cunoaşte intrarea ? 11. Chiar «Cereți şi vi se va da vouă» [59] se potriveau tot aceluia care ştia cui trebuia să ceară şi de la cine venea o făgăduință oarecare : adică de la Dumnezeul lui Avraam, al lui Isac şi al iui Iacob, pe care neamurile străine nu-L cunoşteau, nici pe El, nici făgăduințele Lui. 12. Pentru aceea grăia Domnul către Israel zicînd : «Nu sînt trimis decît la oile pierdute ale casei lui Israel» [60]. 13. Nu aruncase încă la cîini pîinea copiilor Săi[61] şi nici nu poruncise Apostolilor să meargă în

calea paginilor [62]. 14. **La acelaşi lucru ţintea faptul că i-a sfătuit să meargă ca să înveţe şi să boteze neamurile** [63]**, de îndată ce vor căpăta Duhul Sfînt, Paracletul care îi va îndrepta spre tot adevărul** [64]. 15. **Dacă apostolii, cei chemaţi să fie învăţătorii neamurilor, aveau ei înşişi datoria să urmeze ca învăţător pe Paraclet, cuvintele «Căutaţi şi veţi afla» sînt cu atît mai de prisos pentru noi, cărora trebuie să ne sosească învăţătura prin mijlocirea apostolilor, iar apostolilor prin Duhul Sfînt.** 16. **într-adevăr, toate cuvintele Domnului au fost lăsate tuturor şi au ajuns pînă la noi prin urechile iudeilor. Dar cele mai multe îi priveau numai pe ei şi prin urmare n-au puterea unui sfat dat nouă, ci sînt numai o pildă pentru noi.**

IX.

1. **Şi acum părăsesc de bunăvoie poziţia aceasta de luptă. Se va fi spus pentru toţi «Cercetaţi şi veţi afla», dar şi aici dreapta judecată** cere **ca sensul acestor cuvinte să fie clasificat cu ajutorul interpretării.** 2. **Nici un cuvînt dumnezeiesc nu e pînă într-atît de desăilat şi de necu**prins, **încît să trebuiască a fi apărate numai vorbele, fără să li se caute** sensul. 3. **Dar, înainte de toate, afirm acest adevăr că s-a întemeiat de** către **Domnul o singură învăţătură dreaptă, în care păgînii sînt cu desă-**vîrşire **datori să creadă şi deci s-o caute, ca să poată crede în ea cînd** vor afla**-o.** 4. **Fără îndoială că nu e cu putinţă o cercetare fără de sfîrşit** a unei **învăţături unice şi sigure ; dator eşti aşadar, s-o cauţi pînă ce o** găseşti şi **după ce ai găsit-o, să crezi în ea, deci nimic mai. mult decît să** păzeşti ce **ai crezut. Pe deasupra, fii încredinţat că nu eşti dator să mai** crezi altceva **şi prin urmare nici nu trebuie să mai cauţi, odată ce ai aflat** şi ai **crezut în ceea ce a învăţat El.** 5. **Dacă se îndoieşte cineva de acest** lucru, i se **va dovedi că numai la noi se află învăţătura cea lăsată de** Hristos. 6. **Deocamdată cu încredere în dovezile mele, înştiinţez de pe** acum **pe unii că nu trebuie să mai caute nimic, în afară de ceea ce au** fost datori **să caute, pentru ca nu cumva «Cercetaţi şi veţi afla», să se** tîlcuiască fără **disciplina raţiunii** [65]**.**

62. Mt., 10, 5.
63. Mt. 28, 19.
64. In., 16, 15.
65. Pînă acum Tertulian a combătut părerea ereticilor că prin eforturile lor vor descoperi ce trebuie să creadă; în cap. II demonstrează că ei au aflat ce trebuie să creadă cînd au aflat credinţa cea adevărată şi harul cel ceresc primit pentru toti creştinii de Sfinţii Apostoli la Rusalii.

X.

1. **Rațiunea acestor cuvinte constă în trei elemente : obiectul, timpul şi măsura. Obiectul înseamnă să vezi ce trebuie cercetat, timpul să ştii cînd anume, iar măsura, să-i ştii limitele.** 2. **De aceea trebuie să cercetezi învățătura lui Hristos, atîta timp cît n-ai aflat-o, pînă o vei găsi. Şi o vei găsi atunci cînd vei crede.** 3. **Căci n-ai crede dacă n-ai afla, după cum nici n-ai căuta decît ca să găseşti.** 4. **Căutînd pentru ca să găseşti şi găsind ca să crezi, odată ce ai crezut ai pus capăt oricărei cercetări şi descoperiri.** 5. **Acesta este modul dat ție de înseşi roadele cercetării, este şanțul săpat pentru tine de însuşi Acela care nu voieşte ca tu să crezi altceva decît ceea ce a învățat El şi deci nici să mai cauți altceva.** 6. **Dealtfel, dacă sub motivul că atîtea alte învățături au fost transmise de alții, am fi datori să aflăm în măsura în care am putea afla, am tot cerceta mereu şi n-am crede niciodată nimic**[as]. 7. **Unde ar fi atunci capătul cercetării ? Unde ar fi limanul credinței ? Dar limitele descoperirii ? La Marcion ? Dar şi Valentin spune : «Cercetați şi veți afla».** 8. **La Valentin ? Dar şi Apelles mi-a spus aceleaşi cuvinte. Hebion şi Simon şi toți aceia în şir n-au alt mijloc de a mă amăgi, de a mă atrage de partea lor ?** 9. **Astfel că eu nu voi fi nicăieri liniştit, cîtă vreme pretutindeni găsesc acelaşi «Cercetați şi veți afla», ca şi cînd nicăieri şi niciodată n-aş fi cunoscut ceea ce a învățat Hristos, ceea ce trebuie să cercetăm şi ceea ce este nevoie să credem.**

XI.

1. **Rătăceşte fără pedeapsă dacă nu greşeşti, deşi chiar a rătăci înseamnă a greşi,- rătăceşte, zic, fără pedeapsă, cel ce nu părăseşte nimic.** 2. **Dar odată ce am crezut în ceea ce am fost dator să cred şi totuşi socotesc că trebuie să mai caut altceva, înseamnă că am şi nădejdea de a mai găsi ceva ,• şi n-aş nădăjdui deloc acest lucru, decît dacă n-aş crede în ceea ce se părea că am crezut, ori dacă am încetat de a mai crede.** 3. **Altfel, părăsind credința mea, devin un apostat. Pe scurt, nu caută nimeni decît ce n-a avut sau ce a pierdut**[67]. 4. **Bătrîna aceea pierduse o drahmă din zece şi de aceea o căuta ,• dar îndată ce a găsit-o a încetat de a o mai căuta** [68]. 5. **Vecinul acela n-avea pîine şi de aceea bătea ,în** uşă ,- dar, îndată ce i s-a deschis şi a căpătat-o, a încetat de a mai bate [m].

66. Dacă credem pe gnostici, atunci căutăm mereu şi nu găsim niciodată adevărul, care în realitate a fost dat Bisericii şi l-am aflat cînd am crezut în ceea ce ne-a propovăduit ea.

67. Cauți ceea ce ai pierdut, sau ceea ce n-ai, cum ne arată pilda evanghelică a bătrînei ce pierduse drahma şi văduva din Evanghelie etc, ne demonstrează Tertulian în cap. XI j după ce le-ai găsit, nu mai cauți.

68. Le, 15, 8.

6. Văduva se ruga de judecător s-o asculte, fiindcă nu i se îngăduia acest lucru ; dar, îndată ce a fost ascultată, n-a mai insistat cu aceeaşi rugăminte ™. 7. Aşa

încît toate au un sfîrşit: şi căutarea, şi bătutul la uşă şi rugămintea. Căci scris este : «Celui ce cere i se va da, celui ce bate i se va deschide, iar cel ce caută va afla» [71]. 8. O să vadă el, cel ce caută întotdeauna, că nu va găsi, pentru că el caută acolo unde nu se poate găsi ceva. 9. La fel şi cel ce bate mereu ,• niciodată nu i se va răspunde, fiindcă bate unde nu e nimeni. 10. La fel şi cel care întotdeauna cere ; niciodată nu i se va da, fiindcă cere de la cel ce nu-l aude.

XII.

1. Chiar dacă trebuie să cercetăm, acum şi întotdeauna, totuşi răni îne întrebarea : unde trebuie să facem cercetările ? La eretici, unde toate ^sînt străine şi potrivnice credinţei noastre şi de care n-avem voie a ne apropia ? 2. Care este sluga care să aştepte hrana sa de la un străin, ca să nu zic de la un duşman al stăpînului său ? Care este soldatul care să ceară milă şi plată de la regi care nu sînt aliaţi, ca să nu zic duşmani, dacă nu un dezertor, un fugar, sau un răzvrătit ? 3. înăuntrul locuinţei sale căuta bătrîna aceea drahma sa [72], în uşa unui vecin tal său a bătut acela care n-avea pîine [73], iar văduva aceea n-a intervenit decît la un judecător care, oricît de dur[74], nu era totuşi duşman. 4. Nimeni nu poate fi zidit sufleteşte de cel ce nu e în stare să facă nimic ; nimeni nu poate fi luminat de cel ce este el însuşi întunecat. 5. Numai la noi, printre ai noştri şi pentru cele ce sînt ale noastre să cercetăm, şi aceasta numai întrucît se poate discuta ceva fără să fie atinse principiile credinţei.

XIII.

1. Iar principiile credinţei, pentru ca să mărturisim de la început, ce apărăm, sînt acelea în care credem precum urmează [75]. 2. Există un singur Dumnezu, Care nu este altul decît Ziditorul lumii, Cel ce a făcut toate din nimic, prin Cuvîntul Său Cel născut înainte de toate. 3. Cuvîn-tul s-a numit Fiul Său ,• în numele lui Dumnezeu s-a arătat patriarhilor In felurite chipuri, a grăit mai apoi fără de încetare prin prooroci, s-a coborât în sfîrşit în Fecioara Măria, prin Duhul lui

69. Lc. n , 5.
70. Lc. 18, 6.
71. Lc. 11, 9 ; cf. Mt. 7, 9.
72. Lc. 15, 8.
73 Lc. 11, 5.
74. Lc. 18, 2 sq.
75. Mărturisirea de credinţă încredinţată nouă de Biserică este suficientă pentru ■Intuire.

Dumnezeu Tatăl şi prin puterea Lui, trup s-a făcut în pîntecele ei şi, născîndu-se din ea, a devenit Iisus Hristos. 4. El ne-a propovăduit o nouă lege şi o nouă făgăduinţă, ta împărăţiei cerurilor ,• a săvîrşit minuni şi a înviat a treia zi,• s-a înălţat la ceruri şi şade de-a dreapta Tatălui. 5. In locul Său a trimis puterea Duhului Sfînt, Care să călăuzească pe cei ce au crezut în E l ş i iarăşi va veni cu slavă, ca să ia

cu Sine pe sfinții Săi, întru viața cea veşnică, dîndu-le lor bucuria făgăduințelor cereşti, şi ca să condamne focului de veci pe cei nelegiuiți, după învierea tuturor şi după restabilirea trupului fiecăruia. 6. Aceste principii au fost întemeiate, după cum voi dovedi, de însuşi Hristos şi între ai noştri nu fac obiect de dispută decît acelea pe care le produc ereziile şi care vădesc pe unii a fi eretici.

XIV.

1. Dealtfel, dacă ceea ce cuprind principiile rămîne nestricat» poți cerceta şi discuta cît vrei ,• dă-te pradă oricărei dorințe născută din curiozitate, dacă ți se pare că un lucru are două înțelesuri, ori că este întunecat. 2. Căci ai, poate, pe vreunul foarte învățat, înzestrat cu harul ştiinței; ori ai pe vreunul care a fost în societatea celor experimentați în diferite probleme, pe care le cercetează şi le ține cu toată curiozitatea, în sfîrşit, e mai bine să nu ştii, decît să ştii ceea ce nu trebuie, de vreme ce ştii ceea ce trebuie [78]. 3. «Credința ta te-a mîntuit» a zis Domnul[77], şi nu «iscusința în ale Scripturii». 4. Credința îşi are principiile ei, are o lege a sa şi mîntuirea vine din supunerea față de această lege, iar iscusința vine din curiozitatea cuiva, aceasta dobîndeşte faima celui doritor de a se arăta iscusit. 5. Să se plece credinței curiozitatea, să se plece mîntuirii slava cea deşartă ! Ori să nu se opună, ori să tacă ! A nu şti nimic contra principiilor înseamnă a şti totul. 6. Să presupunem că ereticii n-ar fi duşmani ai adevărului şi că n-am fi preveniți să fugim de ei; la ce-ar folosi să stai la sfat cu nişte oameni care mărturisesc ei înşişi că mereu caută?[78]. 7. Ei n-au găsit nimic sigur, dacă mai caută încă ,• de aceea, oricît de departe ar părea că au ajuns în cercetările lor, cîtă vreme mai caută încă vădesc nesiguranța lor. 8. Şi iată de ce tu însuți, care cauți tot ca ei, luînd seama la cei ce ei înşişi caută, ca unul cu lîndoieli, la alții roşi de îndoială, ca unul care şovăie, la alții ce se împleticesc, fără voia ta vei fi dat de rîpă, ca un orb de alți orbi[79]. 9.

Dar ei pretind că mai caută încă, numai pentru a amăgi pe alții, ca să ne strecoare pe nesimțite scrierile lor, după ce ne-au împărtăşit şi nouă

76. Credinciosul adevărat nu foloseşte nimic, primind sfat de la cel eretic, care încă nu crede cu adevărat, fiindcă cercetează mereu.
77. Lc. 18, 42.
78. I Tim. 6, 4.
79. Mt. 15, 14 ; Lc. 6, 39.

îngrijorarea lor, cînd, în sfîrşit, au pătruns la noi, îndată încep să apere cele ce spuseseră că mai trebuie cercetate. Şi atunci datori sîntem să-i combatem în aşa fel, încît să înțeleagă că nu pe Hristos vom tăgădui noi, ci pe ei înşişi. 10. **Căci dacă mai caută încă, înseamnă că n-au găsit,** *iar* **dacă n-au găsit, n-au crezut şi, dacă încă n-au crezut, nu sînt creştini.** 11. **Chiar cînd cred şi au găsit ceva,, spun că trebuie să mai căutăm, pentru a-şi apăra credința lor.** 12. **însă**

înainte de a o apăra şi-au tăgăduit-o, întrucît dacă mai caută, dovedesc că încă nu cred. 13. **Cei care nu sînt aşadar, creştini nici pentru ei înşişi, cu atît mai mult nu vor fi pentru noi**[80]**. Ce credinţă vor dezbate ei, care vin la noi prin viclenie ? Ce adevăr pot apăra ei, care caută să-**1 **întemeieze pe minciună ?** 14. **Totuşi, ei vorbesc de Scripturi şi conving pe alţii cu ajutorul Scripturilor. Desigur, de unde ar putea ei vorbi despre ale credinţei, dacă nu din cărţile credinţei ?.**

XV.

1. **Iată că am ajuns Ia ceea ce ne-am propus să lămurim: spre această ţintă tindem noi şi tocmai voiam să vă obişnuim- oarecum cu ea, în precuvîntarea prezentei scrieri, pentru ca de aici să începem lupta la care ne aţîţă inamicii noştri.** 2. **Cu Scripturile fură ei ochii şi cu îndrăzneala lor tulbură pe unii; iar în discuţii obosesc pe cei tari, amăgesc pe cei slabi şi pun în încurcătură pe cei de mijloc**[81]**.** 3. **Aşadar, pe acest tărim le vom închide calea cu cea mai mare hotărîre, neprimindu-i la nici o dispută pe baza Scripturilor.** 4. **Căci dacă ele fac tăria lor, atunci, pentru ca ei să aibă această tărie, trebuie să cercetăm mai întîi cui i se cuvine stăpînirea asupra Scripturilor şi apoi să nu fie îngăduit a se folosi de ele cel ce n-are, sub nici un motiv, drept la aceasta.**

XVI.

1. **Aş da de bănuit că privesc lucrurile astfel fie din pricina neîncrederii mele în reuşita a ceea ce am întreprins, fie din dorinţa de a alcătui astfel ceea ce am început, dacă n-aş aminti că din cauza credinţei noastre datorăm ascultare apostolului care ne opreşte şi de a face cercetări, şi de a trage cu urechea la vorbe noi, dar şi de a mai sta la-sfat** cu omul eretic, chiar după întîia

80. Tertulian nu împiedică pe cei care caută să pătrundă cît mai adînc ade^ vărul **veşnic în Biserică, ci pe cei care nu găsesc niciodată adevărul făcînd din cântare şi nu din adevăr principiul fundamental al năzuinţelor lor în afara Bisericii.**

81. **Ereticii amăgesc pe credincioşii slabi cu Scripturile.**

mustrare, şi nicidecum după o dispută[S2]

2. Cu atîta hotărîre a oprit el disputa, încît a lămurit bine că numai o singură cercetare poate să îndreptăţească o întîlnire cu omul eretic [ss]. Zic numai o singură cercetare, fiindcă ereticul nu e creştin, ca să nu pară că e mustrat, după cum e obiceiul la creştini, o dată şi apoi a doua oară, cu doi sau trei martori[84] ,• căci, dacă trebuie mustrat, e tocmai pentru motivul pentru care nu este îngăduit cuiva să stea la dispută cu el[8S].

3. In asemenea condiţii, disputa pe baza Scripturilor nu serveşte la altceva, decît — pentru a spune astfel — să-ţi întoarcă stomacul pe dos şi să te bată la cap.

XVII.

1. Ereziile n-admit unele cărți ale Scripturii, iar pe care le admit nu le acceptă integral, ci cu adaosuri şi tăieturi, schimbîndu-le pentru a le acomoda la învățătura lor. Şi dacă pe unele le primesc în întregime, le falsifică prin felurite interpretări. 2. Un sens alterat dăunează mai mult dectt un scris cu greşeli. Presupunerile lor deşarte în nici un caz nu vor să admită pasajele prin care sînt combătuți. 3. Ei se sprijină pe acelea pe care le-au alcătuit ei înşişi în chip mincinos, ori pe cele pe care le-au acceptat tocmai pentru că se pot interpreta în mai multe feluri [86].
4. Tu, cel prea iscusit în ale Scripturii, ce rezultat vei obține în lupta cu adversarul, care tăgăduieşte tot ceea ce afirmi tu şi afirmă tot ceea ce negi tu ? 5. Nu vei pierde nimic altceva în luptă decît vocea, dar nici nu vei căpăta altceva decît venin la inimă din cauza hulei lui.

XVIII.

1. Dar acela, dacă într-adevăr există vreunul, în folosul căruia în-cepi o discuție asupra Scripturilor, ca să-1 întăreşti contra îndoielilor lui, va înclina el oare mai mult spre adevăr, ori mai mult spre erezii? 2. Tulburat fiindcă te vede că nu izbuteşti să-1 convingi pe eretic, care tăgăduieşte sau apără ceva cu aceeaşi tărie ca şi tine, fiecare rămînînd pînă la urmă pe poziția lui, acela va pleca de la această dezbatere şi mai nehotărît, nemaiştiind ce trebuie să socotească erezie [87]. 3. Căci şi ere-

82. Cf. I Tim. 6, 4 j Tit 3, 10.
83. Tertulian nu admite *prelungirea disputelor* şi a doua mustrare ; vremea cumplită a persecuțiilor presa conştiința creştină.
84. Mt. 18, 15 sq.
85. E greu să întorci pe eretic de la rătăcirea Iui cu Scripturi greşit interpretate; de aceea Tertulian preferă în vremea sa — ca şi unii Sfinți Părinți, mai ales din epoca persecuțiilor — să nu-şi piardă timpul cu discuții zadarnice.
86. Disputele sînt mult îngreuiate şi de faptul ciuntirii Scripturilor.
87. Disputele publice cu ereticii pot tulbura pe credincioşii care au îndoieli.

ticii pot să ne adreseze aceleaşi învinuiri; fără îndoială că vor spune şi ei cum că mai curînd noi sîntem aceia care înfățişăm nişte scrieri greşite şi nişte tălmăciri mincinoase, odată ce pretind şi ei, ca şi noi, că adevărul este de partea lor.

X1IX.

1. Aşadar, nu trebuie să apelezi la Scripuri şi nici să te angajezi într-o luptă pe un teren unde victoria este sau nulă, sau nesigură, sau prea puțin sigură 2. Chiar dacă nu s-ar dovedi cu această luptă că amîndouă părțile au aceeaşi însemnătate, totuşi o firească rînduială a tuturor lucrurilor pretinde ca, înainte de toate, să se discute în mod deosebit următoarele chestiuni: în stăpînirea cui a fost

lăsată credința ? Ale cui sînt Scripturile ? De către cine, prin a cărui mijlocire, cînd şi cui a fost încredințată învățătura care vădeşte pe creştini ? 3. Căci acolo se află şi adevăratele Scripturi şi adevăratele tălmăciri, ca şi toate preda-niile cele adevărate, unde se va dovedi că este şi învățătura cea adevărată şi credință creştină cea adevărată [88].

XXL

1. Hristos Iisus, Domnul nostru, fie-mi permis să vorbesc deocamdată astfel, oricine ar fi El, oricine ar fi Dumnezeu al cărui Fiu este, din orice materie s-ar fi format om şi Dumnezeu, oricare ar fi credința pe care a propovăduit-o, oricare ar fi răsplata pe care a făgăduit-o, 2. a mărturisit El însuşi, cîtă vreme a petrecut pe pămînt, ceea ce era El, ceea ce fusese, care era voia Tatălui, pe care o împlinea El, care sînt îndatoririle pe care le hotăra El omului, învățînd acestea pe față, ori înaintea poporului, ori înaintea ucenicilor Săi, dintre care şi-a ales doisprezece mai de frunte, ca să-i țină pe lîngă Sine şi să fie mai tîrziu învățători ai neamurilor. 3. Şi după alungarea unuia din ei, a poruncit, pe cînd se întorcea la Tatăl, după înviere, celor unsprezece rămaşi să meargă şi să învețe neamurile botezîndu-le în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfinții lui Duh [89]. 4. Şi fără zăbavă au ales Apostolii — cuvîntul Apostol însemnează trimis — pe al doisprezecelea în locul lui Iuda, sorțul căzînd pe M a t i a d u p ă mărturia profeției ce se află într-un psalm al lui David [9I]. Ei au dobîndit puterea Sfîntului Duh, făgăduită lor, ca să să-vîrşească minuni şi ca să grăiască în atîtea limbi. La început au mărturisit credința cea în lisus Hristos în Iudeea, unde au întemeiat şi Biserici ; de aici, plecînd în lume, au vestit neamurilor aceeaşi credință şi aceeaşi învățătură. 5. Şi

88. Tertulian pune unele întrebări ereticilor, principala fiind : ale cui sînt Scripturile ?
89. Mt. 28, 19.
90. Fapte 1, 26.
tru mintuire.

tot astfel, în toate cetățile au întemeiat Biserici[92], de la care celelalte mai noi şi-au căpătat butaşi ai credinței şi semințe ale învățăturii, pe care o împrumută zi de zi, ca să se prefacă ele însele în Biserici. 6. în acest chip şi ele sînt socotite apostolice, ca nişte vlăstare ale Bisericilor apostolice. 7. Orice lucru trebuie judecat după obîrşia lui; iată de ce aceste Biserici, oricît de multe şi de mari ar fi ele, nu sînt decît una şi aceeaşi Biserică apostolică, din care toate s-au născut. 8. Toate sînt primare şi toate sînt apostolice, cîtă vreme toate dovedesc unitatea lor desăvîrşită ,• căci îşi împărtăşesc pacea lor, fraternizează şi se invită ca oaspeți unele pe altele, drepturi ce nu sînt impuse decît de o predanie unică a aceleiaşi învățături sfinte[93].

XXI.

1. Cu toate acestea, arăt unul din mijloacele de a îndepărta pe omul eretic : dacă Domnul Hristos lisus a trimis pe Apostoli să propovăduiască [94], este de a noastră datorie să nu mai primim pe alții ca propovăduitori, afară de cei pe care i-a rînduit Hristos ? ; 2. căci nimeni nu cunoaşte pe Tatăl, fără numai Fiul, şi acela căruia Fiul i-1 va descoperi [95]. Şi mi se pare că Fiul nu 1-a descoperit altora, fără numai Apostolilor, pe care i-a trimis să propovăduiască ceea ce, bineînțeles, le descoperise El. 3. Dar ce propovâduiau ei, adică mai bine zis, ce le descoperise Hristos ? Şi aici voi arăta alt mijloc de a îndepărta pe omul eretic. E de a noastră datorie să nu primim ca bună o învățătură, decît dacă ne vine de la Bisericile pe care le-au întemeiat înşişi Apostolii, unde ei înşişi au propovăduit, fie prin viu grai, cum se zice, fie prin epistole, mai tîrziu. 4. Dacă astfel stau lucrurile, e limpede că orice învățătură, care e la fel cu aceea a Bisericilor Apostolice, maice şi izvoare ale credinței, trebuie socotită ca adevărată, fiindcă ea păstrează ceea ce au primit Bisericile de la Apostoli, iar Apostolii de la Hristos şi Hristos de la Dumnezeu[96]. 5. Din contră, învățătura Care se opune adevărului arătat de Biserici, de Apostoli, de Hristos şi de Dumnezeu, să fie socotită ca mincinoasă, chiar mai înainte de a fi cercetată. 6. Ne mai rămîne deci să dovedim că învățătura aceasta, pe care noi o propovăduim şi ale că**rei principii le-am arătat mai sus, purcede din predania Apostolilor ; de aici va fi vădit că alte învățături vin din minciună.** 7. **Noi ne împărtăşim de la Bisericile Apostolice, fiindcă nici o învățătură de a noastră nu se deosebeşte de ale lor,- aceasta este**

92. Fapte 1, 8 şi 15; 2, 5 sq.
93. Toate Bisericile unite prin credință sînt apostolice prin originea lor şi prin pacea pe care şi-o împărtăşesc, în predania aceloraşi Taine, formlnd o singură familie creştină.
94. Mt. 28,19.
95. Mt. 11, 27.
96. învățătura pe care o propovăduim este aceeaşi cu aceea a Bisericilor apostolice, predată lor de Sf. Apostoli, In scris şi prin viu grai.

mărturia adevărului nostru!

XXII.

1. **Tocmai pentru că dovada e atît de uşor de dat, încît, de îndată ce a fost pusă înainte să nu mai fie nevoie de a o apăra, să zicem că n-am expus-o, ca să dăm astfel celor din partida adversă putința de a se mişca, dacă mai socotesc ei că pot face ceva pentru a anula această dovadă.** 2. **Ei au luat obiceiul de a spune că Apostolii n-au ştiut totul ,• apoi, minați de aceeaşi nebunie întorc vorba zicînd că Apostolii le-au ştiut pe toate, dar nu le-au încredințat tuturor pe toate. Şi-ntr-un fel şi-n altul, ei învinovățesc pe Hristos că ar fi trimis în lume nişte Apostoli, sau prea puțin pregătiți, sau cu un spirit prea complicat.** 3. **într-adevăr, care om întreg la minte e în stare să creadă că ar fi cu putință să nu-şi cunoască misiunea, tocmai aceia pe care Domnul i-a rînduit**

97. Mc. 4, 34 ; Lc. 8, 10.
98. Se ştie că majoritatea Sfinților Părinți, aşa cum vom vedea chiar în acest volum în «Despre unitatea Bisericii soborniceşti» a Sfîntului Ciprian, interpretează puterea dată Sfinților Apostoli ca fiind posesiunea întregii Biserici prin episcopi, individual şi colectiv.
99. Mt. 16, 18 sq.; In. 16, 23 sq. şi 19, 25.
100. Mc, 9, 2 sq.
101. Mt. 18, 16 r II Cor. 13, 1.

învățători, avîndu-i ca tovarăşi, discipoli şi prieteni nedespărțiți ?[97] Tocmai ei, cărora le lămurea de o parte cele mai grele de înțeles, spunîndu-le că lor le-a fost dat să cunoască tainele, pe care poporului nu-i e îngăduit a le cunoaşte [98] ? 4. **Era cu putință, de pildă, să rămînă ceva ascuns lui Petru, cel ce s-a numit piatra pe care să se zidească Biserica şi care a primit cheile împărăției cerurilor, precum şi puterea de a lega şi dezlega toate în cer şi pe pămînt?** 5. **Era cu putință să rămînă ceva ascuns lui Ioan, ucenicul cel prea iubit de Domnul, el care a stat culcat la sînul Domnului, singurul căruia Domnul i-a arătat mai dinainte pe Iuda vînzătorul şi pe care I-a încredințat, în locul Său, Măriei, ca pe fiul ei ? ".** 6. **Ce ar fi vrut El să nu cunoască aceia cărora le-a arătat slava Sa, ca şi pe Moise şi pe Ilie [100] ? Nu doar că socotea mai prejos pe ceilalți, ci fiindcă «pe trei martori se va întemeia orice cuvînt» [101].** 7. **Dar n-au cunoscut nimic nici aceia cărora El a binevoit să le tîlcuiască în cele toate Scripturile?** 8. **Le spusese într-adevăr cîndva : «încă multe am a vă zice vouă dar acum nu puteți să le purtați». Totuşi, adăugind : «Cînd va veni Acela, Duhul Adevărului, El vă va duce la adevăr», a arătat că nu rămăsese nimic ne**cunoscut celor ce le făgăduise să-i conducă «la tot adevărul», prin mijlocirea Sfîntului Duh [102]. 9. Şi a împlinit făgăduința Sa fiindcă Faptele Apostolilor mărturisesc pogorîrea Duhului Sfînt [103].10. Cei care nu primesc Scriptura în întregime nu pot să fie ai Duhului Sfînt, fiindcă n-au putut să înțeleagă că Duhul Sfînt a fost trimis ucenicilor, dar nici nu pot să pretindă că apără Biserica, ei, care n-au cum să dovedească în ce timp şi în ce leagăn a crescut trupulei. 11. Ei vor mai bine să nu aibă dovezi pentru ceea ce apără, decît să le primească' pe acelea care ar răsturna spusele lor mincinoase.

XXIII.

1. Ca să ia în derîdere neştiința Apostolilor ei se bazează pe faptul că Petru şi cei care erau cu el au fost mustrați de către Pavel[1M]. 2. «Asta dovedeşte, zic ei, că le-a lipsit ceva» şi se cred îndreptățiți cu aceasta să spună că tot se mai putea să li se adauge o ştiință mai desă-vîrşită, cum a avut Pavel cînd a criticat pe înaintaşii săi. 3. Aş putea să răspund celor ce resping Faptele Apostolilor: «întîi de toate sînteți datori să arătați cine este Pavel, ce a fost el înainte de a fi apostol şi în ce chip s-a făcut apostol», fiindcă ei se folosesc de Pavel foarte mult şi în alte cercetări. 4. Chiar dacă el însuşi mărturiseşte că dintr-un prigonitor s-a făcut Apostol[105], aceasta nu e de ajuns pentru cel ce nu crede decît după ce a cercetat; Domnul însuşi n-a făcut vreo mărturisire asupra sa. 5. Dar n-au decît să creadă fără de Scripturi, ca să creadă contra Scripturilor. Şi atunci, din ceea ce arată ei, că adică Petru a fost criticat de Pavel, să ne dovedească dacă s-a adăugat o nouă Evanghelie de către Pavel pe lîngă aceea pe care Petru şi ceilalți Apostoli o

102. In. 16, 12 sq.
103. Fapte 2, 1 sq.
104. Gal. 2, 11.
105. Gal. 1, 23 j Fii. 3, 6 şi I Tim. 1 , 3 .
106. In. 5, 31.
107. Fapte, 9, 27.
108. Gal. 1, 18. -
109. Gal. 1, 22 sq.; Fapte 9, 21.

vestiseră. 6. Chiar cînd s-a schimbat din prigonitor în propovăduitor, a fost adus înaintea, fraților tot de către alți frați[106], ca unul dintre frați, către aceia adică și de la aceia, care primiseră credința tot de la Apostoli[107]. 7. Apoi, după cum el însuşi istoriseşte, s-a urcat la Ierusalim ca să cunoască pe Petru[108], precum era de datoria lui şi precum se cuvenea, ca unul ce credea şi propovăduia la fel. 8. Căci Apostolii nu s-ar mai fi mirat că s-a făcut propovăduitor din prigonitor [109], dacă ar fi propovăduit ceva potrivnic lor ,• şi nici n-ar mai fi proslăvit pe Domnul, pentru că Pavel, duşmanul Său, a venit la El [110]. 9. De aceea i-au întins ei mîna, în semn de împăcare şi de legămîrtt, şi au făcut între ei şi împărțirea sarcinii lor, fără, însă, să se împartă şi Evanghelia, nu aşa oa fiecare să propovăduiască altceva, ci ca fiecare să propovăduiască altora: Petru printre cei tăiați împrejur, iar Pavel printre alte neamuri10. Dealtfel, dacă Petru a fost criticat pentru că la început a trăit printre păgîni şi mai apoi s-a despărțit de ei, avînd în vedere persoanele, aceasta a fost numai o greşeală de procedeu şi nu de învățătură [ii2]. 11. Căci doar nu se anunța, din pricina aceasta, un alt Dumnezeu decît Creatorul, un alt Hristos decît Cel născut de Măria, o altă speranță decît învierea [113].

XXIV.

1. N-am cuviința, sau, mai bine zis, n-am necuviința să judec eu pe Apostoli. 2. Totuşi, fiindcă aceşti oameni îndărătnici aduc dovadă acea mustrare a lui Pavel ca să arate că învățătura propovăduită înaintea lui este primejdioasă, răspund ca şi cum aş apăra pe Petru, că Pavel însuşi a zis : «Tuturor mă fac toate, pentru iudei sînt iudeu, pentru cei ce nu sînt iudei sînt unul care nu e iudeu, ca să-i cîştig pe - toți» [1H]. 3. Căci ținînd seama de timp, de oameni şi de împrejurări, mustrau tocmai ceea ce ei înşişi înfăptuiau, în anumite clipe, față de anumiți oameni şi în împrejurări deosebite. E acelaşi lucrii ca şi cînd Petru ar fi mustrat pe Pavel, fiindcă, deşi a oprit tăierea împrejur, totuşi a circumcis el însuşi pe Timotei[115]. 4. Să ia seama, aşadar, cei ce-şi îngăduie să-i judece pe Apostoli! Ce bine e că Petru s-a asemănat m. Pavel şi în suferințele de martir! [lle]. 5. Chiar dacă Pavel a fost răpit pînă în al treilea cer şi, dus în rai, a auzit acolo cuvinte de nespus, acestea totuşi n-au putut să-i dea ceva mai mult decît învățătura sa, aşa ca .s-o schimbe, căci ele erau în aşa fel, încît nici nu puteau fi împărtăşite altora. 6. Iar dacă a ajuns ceva din ele la urechile altcuiva şi dacă vreo erezie pretinde că le urmează, atunci ori Pavel e vinovat de a fi dezvăluit ceea ce trebuia ascuns, ori sjă ni se arate vreun altul, care a fost şi el răpit în rai şi căruia să i se fi îngăduit de a spune deschis ceea ce nu s-a îngăduit lui Pavel de a spune în şoapte [II7].

XXV.

110. Gal. 1, 24.
111. cf. Gal. 2, 9.
112. Gal. 3, 11 sq.
113. Toți sfinții Apostoli au propovăduit o învățătură unică.
114. I Cor. 9, 20 sq.
115. Fapte 16, 3.
116. Sfinții Apostoli sînt una şi prin aceeaşi învățătură propovăduită ca şi prin slăvită lor moarte de martir.
117. II Cor. 12, 1 sq.

1. După cum am arătat, este o nebunie tot atît de mare de a recunoaşte pe de o parte că Apostolii au avut toată ştiința şi că n-au predicat nimic schimbat de la unul la altul, iar pe de altă parte a spune că n-au vrut să descopere tuturor toate ; 2. că ar fi încredințat cîteva învățături pe față tuturora, însă alte cîteva le-ar fi încredințat în taină celor puțini la număr. Pavel s-a folosit, grăind către Timotei, de aceste cuvinte : «O, Timotei, păzeşte ceea ce ți s-a încredințat» ; şi iarăşi: «Păstrează bunul ce ți s-a încredințat» [118]. 3. Ce este acest lucru încredințat ? Este ceva pînă într-atît de tainic, încît să-i căutăm obîrşia într-o învățătură străină ? 4. Or, mai bine zis, se cuprinde în această poruncă de care spune : «Această poruncă ți-o dau în seamă, fiule Timotei» [119]. *5.* Sau în această învățătură de care zice : «îți poruncesc înaintea lui Dumnezeu, Cel ce aduce toate la viață, şi înaintea lui lisus Hristos, Cel ce a făcut minunata Lui mărturisire în fața lui Ponțiu Pilat, să păzeşti învățătura». 6. Dar care este acea învățătură şi care acea poruncă? Din cele de mai înainte şi din cele ce vor urma, nu e vorba în acest cuvînt de ceva acoperit, cu obîrşia într-o învățătură ascunsă, ci Apostolul vrea numai să fie bine înțeles că nu trebuie primite şi alte învățături în afară de aceea pe care Timotei o auzise de la el, după-cum el însuşi zicea «cu mulți martori de față» [12o]. 7. Nu e de mare însemnătate dacă ereticii nu vor să înțeleagă Biserica prin aceşti «mulți martori»* o dată ce nu e ascuns ceea ce s-a declarat în fața a o mulțime de martori. 8. Că Pavel a voit ca Timotei să încredințeze «acestea oamenilor credincioşi» [121], care să fie destoinici a învăța şi pe alții, nu se poate tălmăci ca o dovadă despre vreo evanghelie ascunsă. 9. Căci atunci cînd a zis «acestea» el vorbea despre cele ce se scriau atunci,• cît despre cele ascunse, ar fi zis el «acelea», ca despre unele ce nu se văd, dar sînt cunoscute, şi nu «acestea» [122].

XXVI.

1. Dealtfel se cuvenea ca pe acela, căruia îi încredințase sarcina Evangheliei, ca s-o slujească nu numai din cînd în cînd şi nici fără înțelepciune, să-1 îndemne, după cuvîntul Domnului, să nu arunce mărgăritarul la porci şi nici lucrurile sfinte la cîini[12S]. 2. Domnul a vorbit **pe față, fără să lase a se înțelege ceva despre vreo**

118. I Tim. 6, 20; II Tim. 1, 14.
119. I Tim. 1, 1 8 ; I Tim. 6, 13.
120. II Tim. 2, 2.
121. II Tim. 2, 2.
122. Adevărul revelat a fost încredințat Sfinților Apostoli şi prin ei Bisericii prin episcopi.
123. Mt. 7, 6.

învățătură ascunsă [124]; El însuşi a poruncit discipolilor că dacă au auzit ceva la întuneric şi într-ascuns, să-L propovăduiască la lumină şi de pe acoperişuri [125]. 3. **El însuşi i-a prevenit printr-o parabolă să nu pună de o parte, în ascunziş, fără să aducă roadă, vreun talant, adică vreun cu-vînt al Lui[12G].** 4. **El însuşi a învățat că de obicei nu se pune făclia sub obroc, ci se aşază în sfeşnic, ca să lumineze pe toți care se află în casă [127].** 5. **Atunci, Apostolii ori n-**

au înțeles, ori n-au dat ascultare a-cestei porunci, dacă n-au îndeplinit-o, îndepărtînd ceva de la lumină, adică de la Cuvîntul lui Dumnezeu şi de la învățătura lui Hristos. 6. **Pe cît ştiu, ei nu se temeau de nimeni, nici de iudei şi nici de celelalte neamuri; cu atît mai în voie au propovăduit ei în Biserică, ei, care nu tăceau în sinagogi şi în locurile de adunare obştească!** 7. **Ba mai mult, ei n-ar fi putut întoarce la credință pe iudei şi nici n-ar fi putut atrage pe celelalte neamuri, dacă n-ar fi dat pe față, pe rînd, ceea ce voiau să-i facă să creadă.** 8. **Şi cu atît mai mult n-ar fi putut să răpească ceva Bisericilor care primiseră credința, şi să dea altora mai puțin.** 9. **Chiar dacă Domnul ar fi avut convorbiri mai pe larg cu cei mai apropiați ai Lui, ca să zicem aşa, totuşi, nu trebuie să credem că ele ar fi fost dlh acelea ce cuprind alte pricini de credință, deosebite şi opuse celor ce se mărturisesc pe față, peste tot.** 10. **Nici că propovă-duiau un alt Dumnezeu în Biserică şi un altul la ei, nici că dădeau lui Hristos o altă substanță în fața tuturor şi o alta în ascuns, nici că vesteau o altă nădejde a învierii față de toți şi o alta față de cîțiva [128].** 11. **Căci ei înşişi îndemnau cu multă stăruință în epistolele lor ca toți să grăiască la fel şi să nu fie dezbinări şi neînțelegeri ta Biserici[129], fiindcă ori Pavel, ori ceilalți, propovăduiau aceeaşi învățătură.** 12. **A-deseori îşi aduceau aminte de acest îndemn : «Să fie cuvîntul vostru da, da ,• nu, nu; căci ce e mai mult e de la diavolul» [13o], ca să nu trateze Evanghelia în chipuri diferite.**

XXVII.

1. **Aşadar, dacă nu e de crezut că Apostolii n-ar fi cunoscut în toată plinătatea ceea ce trebuiau să propovăduiască, ori că ei n-ar fi arătat tuturor principiile întregii credințe, să vedem acum dacă, din în-tîmplare, pe cînd Apostolii învățau cu bună credință şi numai într-un** fel, Bisericile n-au primit-

124. In. 18, 20.
125. Mt. 10, 27.
126. Lc. 19, 20.
127. Mt. 5, 15.
128. I Cor. 1, 10.
129. Sfinții Apostoli n-au ascuns nimic Bisericii din învățătura cea una.
130. Mt. 5, 37.

o, din vina lor, într-altfel decît mărturiseau Apostolii. 2. Acestea toate sînt, precum am arătat, predici cu care ereticii se opresc tot la lucruri neînsemnate. 3. Ei se servesc de cercetarea Bisericilor de către Apostol: «O, Galateni fără de minte, cine v-a fermecat pe voi ?»[1S1], şi «Voi alergați aşa de bine ,• cine v-a pus piedică ?»[132] şi chiar de la început: «Mă mir că aşa de repede vă întoarceți cu inima de la cel ce v-a chemat prin darul lui Hristos spre o altă Evanghelie» [133]. 4. De asemenea, a scris către corinteni că sînt încă trupeşti, că i-a crescut cu lapte, nesocotindu-i în stare de a mînca altceva ei [m], care îşi închipuiau că ştiu ceva, atunci cînd încă n-apucaseră să ştie cum se cuvine [135]. 5. Dacă ne vorbesc de critica aceasta făcută Bisericilor, atunci să şi creadă că ele s-au îndreptat. 6. Dar

să-şi amintească şi de acelea de a căror credință, știință şi purtare Apostolul se bucură şi dă mulțămită lui Dumnezeu [13e]. Acestea sînt totuşi unite astăzi cu cele ce au fost atunci învinuite prin drepturile pe care le dă aceeaşi învățătură.

XXVIII.

1. Să zicem atunci că toți ar fi greşit: că Apostolul s-a înşelat a-ducînd această mărturie, că Duhul Sfînt n-a vegheat asupra nici uneia dintre Biserici ca s-o aducă la adevăr[m], tocmai el care fusese trimis de Hristos şi cerut de la Tatăl ca să fie învățător al adevărului, că şi-ar fi uitat slujba lui de iconom al lui Dumnezeu, de locțiitor al lui Hristos, îngăduind ca Bisericile să înțeleagă şi să creadă cîte o dată în felurite chipuri ceea ce El însuşi a propovăduit prin mijlocirea Apostolilor ,• dar este de crezut că Biserici atît de multe şi atît de în-semnate să fi fost în rătăcire, ajungînd pînă la urmă la aceeaşi credință ? 2. După atîtea frămîntări n-ar fi putut ajunge la o singură ieşire ,■ rătăcirea învățăturii Bisericilor ar fi trebuit să ia felurite chipuri. 3. Dealtfel, ceea ce se află identic la mulți nu vine dintr-o greşeală, ci de la o singură predanie. 4. Şi atunci să mai cuteze cineva să pretindă că au greşit aceia care au încredințat-o altora ! [138].

XXIX.

1. In orice chip s-ar fi greşit, amăgirea a domnit (spun ereticii) atîta timp

131. Gal. 3, 1.
132. Gal. 5, 7.
133. Gal. 1, 6.
134. I Cor. 3, 1 sq.
135. I Cor. 8, 2.
136. Rom. 1, 8 ; I Cor. 1, 4 sq.; Fii. 1, 3 ; Col. 1, 3 sq. ; I Tes. 1, 2 j II Tes. 1, 3.
137. Cf. In. 14, 26; 15, 26.
138. Tit 1, 7.

cît n-au fost erezii! 2. Adevărul a aşteptat pe un Marcion şi pe un Valentin ca să fie descătuşat! 3. Pînă la ei se propovăduia o evanghelie înşelătoare, amăgitoare era şi credința, greşite atîtea mii de botezuri, amăgitoare atîtea lucrări ale credinței, înşelătoare împlinirea atîtor virtuți şi a unui har aşa de mare, greşite slujirea preoțească şi atîtea alte serviri; greşite, în sfîrşit, au fost încununările atîtor mucenici ! [139]. 4. Or, dacă nu erau amăgitoare şi nici deşarte, cum să ne lămurim faptul că lucrările lui Dumnezeu s-au desfăşurat înainte de a şti cărui Dumnezeu îi aparții ? Că au fost creştini înainte de a fi aflat pe Hristos? Că au fost erezii anterioare dreptei credințe? 5. Dar la orice lucru adevărul trece înaintea imaginii sale : ceea ce-i este asemenea urmează după el. 6. Dealtfel, ar fi o nerozie destul de mare să pretindă cineva că erezia are întîietate față de învățătura cea adevărată ,- căci aceasta din urmă a prevestit ereziile viitoare, ca să ne ferim de ele. 7. S-a scris către Biserica păstrătoare a acestei învățături, ba mai bine zis

însăşi această învăţătură scrie către Biserica sa : «Chiar un înger din cer dacă ar vesti altă Evanghelie decît aceea pe care v-am vestit-o blestemat să fie» [14o].

XXX.

1. Unde se afla pe atunci Marcion, corăbierul din Pont, iubitorul de stoicism? Unde era Valentin, următor al platonismului ? 2. Căci e neîndoielnic că n-au fost aşa de vechi ,• au trăit sub domnia lui Anto-ninus, au crezut mai întîi în învăţătura cea obştească din Biserica romană sub episcopatul fericitului Elefterie, pînă ce, din cauza dorinţei de a şti mai mult, dorinţă care-i neliniştea fără încetare şi cu care stricau şi pe fraţii lor, au fost înlăturaţi de două ori, cu cei două sute de mii de sesterţi pe care-i adusese bisericii. Apoi, surghiuniţi din nou pentru totdeauna, ei împrăştiară veninul învăţăturii lor. 3. După aceea Marcion a făcut mărturisire de pocăinţă după ce primise condiţia ce i se pusese : că va avea pace numai dacă va da înapoi Bisericii pe ceilalţi, îndrumaţi de el spre pieirea lor ,• dar moartea i-a luat-o înainte
de a îndeplini condiţia pusă [141]. 4. Se cădea să existe erezii[142]. Dar ereziile nu

139. Unitatea pentru care a certat părinteşte pe galateni este garantată de Preda-nia unică pe care o păstrează Biserica de pretutindeni. Sfîntul Vîncenţiu de Lerini v a formula mai tîrziu acest adevăr în formula : «Să ţinem ceea ce s-a crezut pretutindeni, totdeauna şi de toţi», în celebrul său «Commonitorium».

140. In trufia lor, ereticii socoteau că adevărul dumnezeiesc era necunoscut pînă la apariţia lor.

fiindcă trebuia să existe sînt bune, ca şi cînd ce e rău n-ar putea să existe ,• căci şi Domnul trebuia să fie vîndut, dar vai de vîn-zător! [143] Nimeni deci să nu afle aici vreo îndreptăţire a ereziilor. 5. Dar să cercetăm şi obîrşia lui Apelles. Acesta nu e atît de vechi ca Marcion, cel ce 1-a învăţat şi 1-a format pe el. Căzut printr-o femeie şi părăsind înfrînarea marcionită, s-a retras în Alexandria de sub ochii celui mai sobru învăţător al său. 6. De aici nu s-a întors cu o viaţă rnai îndreptată, în afară de faptul că nu mai era marcionit. Apoi s-a lipit de o altă femeie, de acea fecioară Filumena [144], de care am pomenit mai sus, şi care a devenit apoi o mare desfrînată ,• sub influenţa moravurilor ei a scris «Descoperirile», pe care le învăţase de la ea. 7. Pînă astăzi mai sînt pe lume oameni de aceia care-şi aduc aminte de ei, ba chiar şi urmaşi de ai lor, aşa încît nimeni nu poate tăgădui că aceştia s-au ivit mai tîrziu. 8. Dealtfel, ei sînt osîndiţi chiar de faptele lor proprii, după cum a zis Domnul[145]. 9. Dacă Marcion a despărţit Noul Testament de cel Vechi, atunci el a venit mai tîrziu decît ceea ce a despărţit căci n-ar fi putut despărţi ceea ce nu forma un tot. 10. într-adevăr faptul că înainte de a fi despărţite forma un tot, despărţirea făcîndu-se ulterior, arată că acela care le-a despărţit a venit mai tîrziu. 11. De asemenea, Valentin înfăţişînd astfel Scripturile şi îndreptînd ceea ce îndrepta sub cuvînt că fusese greşit mai înainte, ne dovedeşte că ele erau ale altuia. 12. îi pomenim pe nume pe aceştia, ca pe nişte schimbători

141. Gal. 1, 8.
142. II Cor. 11, 19.
143. Mc. 14, 21 j Lc. 22, 22.
144. Vezi, cap. V—VI.
145. Mt. 7, 16.
146. Capitolele XXIX şi XXX dovedesc prioritatea adevărului faţă de erezie.

ai adevărului mai însemnați şi mai des întîlniți. 13. Dealtfel, mai umblă să strîmbe căile Domnului şi* un nu ştiu care Nigidius, şi un Hermogene şi mulți alții. Să-mi arate dar cu putere de la care purced ei la aceasta ? 14. Dacă predică un alt Dumnezeu, de ce se folosesc tocmai de lucrurile, de Scripturile şi de numele Dumnezeului contra căruia predică ei ? Iar dacă-L propovăduiesc pe El, de ce-L propovăduiesc în alt chip ? 15. Să aducă dovada că sînt nişte apostoli noi; să spună răspicat că iarăşi s-a pogorît Hristos, că iarăşi a învățat El însuşi, că s-a răstignit din nou, că a murit încă o dată şi că iarăşi a înviat. 16. Căci aşa trimite Domnul pe apostoli de obicei : le dă puterea de a săvîrşi aceleaşi minuni, ca şi El însuşi[146]. 17. Aş dori să-mi arate şi ei minunile lor. Dealtfel, eu cunosc puterea prin care ei năzuiesc să ajungă pe Apostoli: aceia înviau morții, aceştia ucid viii!

XXXI. .

• 1. După acest ocol, să mă întorc la disputa despre întîietatea adevărului față de minciună, care este în urma lui[147]. Noi găsim un sprijin şi în parabola aceea, după care sămînța cea bună a grîului la început a fost semănată de Domnul, dar după aceea a fost amestecată de către duşmanul diavol şi iarba cea vătămătoare a neghinei. 2. Aceasta închipuie lămurit deosebirile de învățături, căci şi în altă parte cuvîntul lui Dumnezeu este asemănat unei semințe. 3. Aşa încît chiar din această orînduire se arată că ceea ce este încredințat mai dinainte de la Domnul este şi adevărat, şi că, din contră, e străin şi mincinos ceea ce s-a adăugat mai tîrziu. 4. Această judecată va rămîne nezdruncinată contra acestor erezii tîrzielnice, care nu pot avea nici un femei în Convingerile lor pentru a apăra adevărul susținut de ele.

XXXII.

1. Dealtfel, dacă unele erezii cutează să se răsădească singure în epoca apostolică pentru ca să pară astfel lăsate chiar de Apostoli, fiindcă ar fi existat chiar sub Apostoli, putem să le cerem să-şi dea la iveală obîrşia Bisericilor lor, să desfăşoare şirul episcopilor lor, precum urmează unul după altul, dintru început, aşa încît cel dintîi episcop al lor să poată avea chezaş şi înaintaş pe vreunul dintre Apostoli, ori Bărbați apostolici, care au stăruit pînă la urmă în cele apostoliceşti[148]. 2. Căci în acest chip Bisericile apostolice fac cunoscute pomelnicele lor: astfel, Biserica Smirnei istoriseşte că Policarp a fost înscăunat de către Ioan ,• tot astfel Clement al Romei a fost sfințit de către Petru. 3. Iată cum şi celelalte Biserici arată de Obicei pe aceia care, puşi episcopi de către Apostoli, au butaşi ai seminției apostoliceşti. 4. Să plănuiască şi ereticii ceva la fel! După atîtea blasfemii œ nu este îngăduit ? 5. Dar chiar de vor face astfel, nu vor ajunge la nimic! Căci învățătura lor, după ce va fi pusă alături de cea apostolică, va arăta cu nepotrivirea şi cu deosebirile sale, că n-are drept părinte nici vreun apostol, nici vreun bărbat apostolic. După cum Apostolii n-ar fi învățat ceva deosebit unul de la altul, tot astfel şi bărbații apostolici n-au dat de la ei ceva care să se opună Apostolilor, în afară numai dacă aceia care au fost instruiți de către Apostoli vor fi propovăduit în alt chip. 6. La această probă sînt chemate ereziile şi de către celelalte biserici care, deşi n-au putința să arate ca întemeietor al lor pe nici unul dintre Apostoli, sau

147. iMc. 16, 17.

148. întîietatea adevărului față de minciună oa valoare şi timp e perfect demonstrată de parabola seminței bune şi a neghinei din Mt. XIII, 24 ş.u.

Bărbați Apostolici, fiind mult mai nouă, ca şi cele ce întemeiază zi de zi, totuşi se înțeleg în aceeaşi credință şi, din cauza înrudirii strînse a învățăturii lor, nu sînt socotite mai puțin apostolice. 7. Aşadar, toate ereziile sînt invitate de Bisericile noastre să dea această îndoită dovadă, să arate prin ce se socotesc ele apostolice! 8. Dar tocmai pentru aceasta nici nu sînt apostolice, nici nu pot dovedi că sînt şi nici nu sînt primite în pace şi în comuniune cu Bisericile în orice fel apostolice, fiindcă din cauza deosebirii de credință ele nu sînt nicidecum apostolice.

XXXIII.

1. Adaug la aceasta o cercetare a acelor doctrine care au existat pe timpul Apostolilor şi care au fost descrise şi afurisite de către înşişi Apostolii. 2. Căci cele de azi vor fi mai bine arătate cum sînt, dacă se va dovedi că au existat încă de pe atunci, sau că-şi trag spița din acelea care au fost atunci[149]. 3. în epistola întîia către Corinteni [150], Pavel osîndeşte pe cei ce tăgăduiesc ori pun la îndoială învierea, părere pe care o au îndeosebi saducheii[151]. 4. De ea s-au folosit Marcion şi Apel-les, ca şi Valentin şi toți aceia "care resping credința în învierea trupurilor. 5. Scriind Galatenilor [152], el mustră pe cei ce păzesc şi apără tăierea împrejur şi legea, erezie care aparține lui Hebion. 6. Dînd cu-vînt de învățătură lui Timotei, el ceartă pe cei care se opun căsătoriilor, aşa cum susțin Marcion şi învățăcelul său Apelles. 7. La fel atacă el pe aceia care ziceau că învierea se şi săvîrşise [153], cum mărturisiseră de la ei înşişi valentinienii. 8. Dar şi cînd pomeneşte de genealogii fără de sfîrşit[154], se simte şi aici Valentin, după care un Eon nu ştiu mai care, căci are un nume straniu şi apoi sînt mulți, a născut din harul său Simțul şi Adevărul, aceştia la rîndul lor au dat naştere altor doi Eoni: Cuvîntul şi Viața, iar aceştia, au născut Omul şi Biserica. Din această primă grupă de opt Eoni au luat viață alți zece şi apoi doisprezece Eoni cu nume ciudate, ca să împlinească, pînă la urmă, povestea celor treizeci de Eoni. 9. Acelaşi Apostol, cînd osîndeşte pe cei robiți stihiilor [155], dă pe față ceva de la Hermogene ,■ acesta, vorbind despre o materie necreată, o face asemenea lui Dumnezeu, care singur n-a fost creat, şi astfel face din ea zeița mamă a stihiilor, aşa încît poate să i se robească, fiindcă e asemenea lui Dumnezeu. 10. Şi Ioan, în Apoca-lipsă [155 a], porunceşte să se pedepsească cei care mănîncă din cele sacrificate idolilor şi cei ce fac desfrînări. Mai sînt şi nicolaiții, şi erezia aşa-zisă a cainiților. 11. într-o epistolă el numeşte antihrişti pe cei ce nu credeau că lisus s-a întrupat şi că este Fiul lui Dumnezeu [160]. Marcion şi-

149. Oblrşia apostolică şi continuarea lucrării Sfinților Apostoli de Bărbații Apostolici şi urmaşii lor, sînt criteriile adevăratei Biserici, care lipsesc ereticilor.

150. Cf. I Cor. 15, 12.

151. Cf. Mt. 22, 23 i Fapte 23, 8.

152. Gal. 5, 2.

153. II Tim. 2, 18.

154. I Tim. 1, 4.

155. Cf. Gal. 4, 3.

a însuşit prima erezie, iar Hebion pe a doua. 12. învățătura magică a lui Simon, care slujea îngerilor, s-a socotit ea singură printre idolatrii şi s-a osîndit, odată cu Simon, de către apostolul Petru [157].

XXXIV.

1. Acestea sînt, socotesc eu, feluritele învățături mincinoase care au existat pe timpul Apostolilor precum aflăm chiar de la Apostoli. 2. Şi totuşi, între atît de muite nebunii nu găsim nici o şcoală care să ridice vreo obiecție despre Dumnezeu ca ziditor al întregului univers. 3. Nimeni n-a îndrăznit să vorbească în privința asta despre un alt Dumnezeu. Mai curînd unii aveau îndoieli despre Fiul decît despre Tatăl, pînă în clipa cînd Marcion dădu la iveală un alt Dumnezeu, numai cu bunătate, în afară de cel Creator, 4. clipă cînd Apelles dădu drept Creator, Dumnezeu al legii şi al lui Israel, pe nu ştiu care înger slăvit al unui Dumnezeu şi mai mare, zicînd că acesta e un Dumnezeu de foc, clipă cînd Valentin răspîndi Eonii săi şi puse la obîrşia Dumnezeului Creator vina unui Eon. 5. Acestora numai şi lor mai întîi li s-a descoperit adevărul Dumnezeirii, ca unora ce au căpătat adică un rang mai mare şi un har mai desăvîrşit de la diavolul, cel ce a vrut ca şi în acest chip să se ia la întrecere cu Dumnezeu, aşa încît, cu nişte învățături pline de venin, pe care Domnul le-a lepădat de la El, să ridice pe învățăcei mai presus de învățătorul lor [158]. 6. Atunci toate ereziile să-şi aleagă un timp al ivirii lor, care cum au apărut; dealtfel, nu ne priveşte prea mult cînd au fost ele, odată ce nu vin din adevăr ,• căci fără îndoială că acelea care n-au existat sub Apostoli nu pot să vină din adevăr. 7. Dacă ar fi existat atunci, ar fi fost şi ele pomenite, ca să fie şi ele pedepsite; într-adevăr, cele ce au fost pe vremea Apostolilor au fost osîndite fiecare după numele ei. 8. Aşadar, fie că sînt tot acelea care erau mai rudimentare în timpul Apostolilor, iar acum sînt întrucîtva mai rafinate şi îşi vor primi osînda lor chiar din această pricină, fie că au existat mai întîi unele, iar celelalte au luat ființă după aceea şi au împrumutat credința de la cele anterioare, împărtăşindu-se cu ele în aceeaşi propovăduire, fără voia lor vor fi părtaşe la aceeaşi

155 a Cf. Apoc. 2, 20.
156. I In. 4, 3; 2, 22.
157. Fapte 8, 18 sq.
158. Cf. Mt. 10, 24.

osîndă. Aici are multă însemnătate ceea ce s-a spus mai sus despre cele ce vor veni: chiar dacă acestea din urmă n-ar lua parte cu nimic la învățăturile demne de osîndit, de mai înainte sînt judecate după vechimea lor ca fiind cu atît mai mincinoase, cu cît nici n-au fost măcar pomenite de Apostoli[159]. 9. Rămîne deci şi mai îndoielnic că acestea sînt ereziile despre care s-a vestit mai înainte că vor exista [160].

XXXV.

1. Cu aceste delimitări, toate ereziile sînt provocate de noi la luptă, cîtă vreme se deosebesc de învățăturile Apostolilor, fie că s-au ivit după vremea Apostolilor, fie în timpul lor, fie că au fost condamnate de ei toate împreună, fie una cîte una ,• odată ce au căpătat această sancțiune să îndrăznească să ne răspundă şi ele opunînd piedici de acest fel învățăturii noastre. 2. Căci dacă tăgăduiesc adevărul acestei învățături, să aducă dovada că ea este o rătăcire, s-o combată în acelaşi chip în care sînt combătute înseşi ereziile şi totodată să arate unde trebuie căutat adevărul, care s-a dovedit că nu se găseşte la ele. 3. Învățătura noastră nu e venită maKțîrziu, ci dimpotrivă, înaintea tuturor celorlalte ,• aceasta va fi mărturia adevărului, care are pretutindeni locul de cinste. 4. Ea n-a fost condamnată de Apostoli, ci apărată de ei; acesta va fi semnul că ea este chiar a lor. 5. Pe aceasta pe care h-o condamnă, ei care osîndesc orice învățătură străină, o arată că e a lor şi de aceea o şi apără[161].

XXXVI.

1. Tu, cel care voieşti să-ți îndreptezi spre lucrarea mîntuirii tale năzuința către o cunoştință cît mai adîncă, mergi în Bisericile apostolice, unde pînă astăzi scaunele Apostolilor stau în locurile cele mai de cinste, unde sînt citite şi scrierile lor proprii, care fac să răsune cuvintele lor şi ne înfățişează chipul fiecăruia dintre ei 2. Dacă e mai aproape de tine Ahaia, ai Corintul,- dacă nu eşti departe de Macedonia, ai Philippi ,• dacă poți trece în Asia, ai Efesul, iar dacă te afli pe lîngă Italia, ai Roma, a cărei autoritate ne este nouă sprijin. 3. O, fericită Biserică, pentru care Apostolii şi-au vărsat întreaga învățătură, cu sîngele lor! Unde Petru a suferit chinuri ca acelea ale Domnului, unde Pavel s-a încununat de o moarte ca aceea a lui Ioan Botezătorul; de unde Ioan Apostolul, după ce nu i s-a întîmplat nimic fiind afundat în

159. Mt. 10, 24.
160. Cu cît ereziile sînt mai noi, cu atît sînt mai mincinoase.
161. I Tim. 4, 1 sq.

untdelemn clocotit, s-a retras într-o insulă. 4. Să vedem ce a cunoscut ea, ce a învățat pe alții, ce mărturisește împreună cu Bisericile africane. 5. Ea cunoaște numai pe Domnul Dumnezeu, făcătorul a toate, și pe lisus Hristos, Cel născut din Fecioara Măria, Fiul lui Dumnezeu Creatorul ,• ea cunoaște și învierea trupurilor, pune legea și profeții Ia un loc cu scrierile evanghelice și apostolice de unde soarbe credința; pe această credință o însemnează cu apă, o îmbrăcă cu Duh Sfînt, o hrănește cu împărtășanie ,• ea îndeamnă la mucenicie și nu primește pe nimeni care e potrivnic acestei învățături. 6. Aceasta este învățătura, nu mai zic cea care anunța ereziile viitoare, ci din care au luat ființă ereziile ,• de fapt nu mai au nimic comun cu ea, de îndată ce i-au devenit adversare. 7. Și din sîmburele măslinei celei gustoase, îmbelșugate și trebuincioase ia naștere măslinul cel sălbatic ; și din miezul smochinei celei atît de plăcute și de dulci se înalță smochinul cel sălbatic, gol și nefolositor. 8. Tot astfel și ereziile născute în sînul nostru nu sînt de ale noastre după neam, căci sămînța adevărului din ele s-a sălbăticit din pricina minciunii[162].

XXXVII.

1. Dacă e drept ca adevărul să fie recunoscut de partea noastră, fiindcă mergem după acele principii pe care Bisericile ni le-au încredințat după ce le-au primit și ele de la Hristos, iar Hristos de la Dumnezeu, atunci este dreaptă regula pe care am hotărît-o : că nu trebuie adică să îngăduim ereticilor a ne chema la luptă pe temeiul Scripturilor, fiindcă le dovedim și fără Scripturi că n-au nimic a face cu Scripturile. 2. Dacă sînt eretici nu pot să fie creștini, fiindcă n-au moștenit de la Hristos învățătura, pe care o urmează după propria lor alegere, primind numele de eretici. 3. Nefiind creștini, n-au nici un drept asupra scrierilor creștine și cu dreptate trebuie să le spunem : «Cine sînteți voi ? Cînd și de unde ați venit ? Cum puneți la cale treburile mele, voi, care nu sînteți dintre ai mei? Cu ce drept, Marcion, tai tu în pădurea mea ? Cu voie de la cine, Valentine, schimbi tu vadul izvoarelor mele ? Cu putere de la cine, Apelles, îmi muți tu hotarele ? 4. Acest ținut este al meu,- pentru ce voi, ceilalți, semănați și pașteti aici după placul vostru? Acest ținut al meu este, eu îl stăpînesc de mult, l-am stăpînit înainte de voi și am zapise tari de la înșiși proprietarii care le-au stăpînit. 5. Eu sînt urmașul Apostolilor și-1 păstrez precum au hotărît ei în testamentele lor, precum I-au încredințat cinstei noastre, precum ni I-au dat cu jurămînt. 6. Pe voi fără îndoială v-au dezmoștenit

162. Învățătura sobornicească descoperită înaintea tuturor celorlalte a fost apărată de Apostoli, dînd semn și mărturie pentru ea.

întotdeauna și s-au lepădat de voi ca de niște străini, ca de niște dușmani!». 7. Și de ce oare ereticii sînt ca niște dușmani ai Apostolilor, dacă nu din pricina

învățăturii lor, pe care fiecare din ei a scornit-o, sau a primit-o de la altul, după bunul său plac, împotriva Apostolilor ? [163].

XXXVIII.

1. Aşadar, unde se află deosebiri de învățătură, acolo trebuie căutată şi stricarea Scripturii şi a tălmăcirii ei. 2. Pe cei ce şi-au propus să învețe altfel, nevoia i-a silit să strîmbe uneltele învățăturii. 3. Căci n-ar fi putut să învețe altfel, dacă n-ar fi avut şi altfel de mijloace cu care să învețe. Şi după cum ei n-ar fi putut reuşi să schimbe învățătura fără să-i schimbe uneltele, tot astfel şi la noi n-ar fi fost cu putință păstrarea neatinsă a învățăturii fără de întregirea acelor unelte care ne-au adus învățătură. 4. într-adevăr, ce se împotriveşte nouă în Scripturile noastre ? Am pus noi ceva de la noi înşine în ele, ca să prefacem ceea ce se află în Scripturi înlăturînd, ori adăugind, ori schimbînd ceva? 5. Scripturile sînt dintru început ceea ce noi sîntem azi ,• noi ne-am născut din ele şi între ele şi noi n-a fost nimic contradictoriu, înainte ca voi să le fi adăugat ceva. 6. Fiindcă orice adaos de felul acesta trebuie socotit ca hund ființă mai tîrziu, din pricina invidiei, şi fiindcă invidia nu se poate naşte înainte de lucrul invidiat şi nici de sub acelaşi aco-perămînt, oricărui om chibzuit i se va părea de necrezut ca noi să vîrîm aici un condei ce schimbă Scripturile, noi, care existăm dintru început, fiind cei dintîi şi nu aceia care s-au născut mai tîrziu decît Scripturile şi care sînt nişte duşmani. 7. Unul a schimbat cu mîna sa textul; altul, cu răstălmăcirea lui, înțelesul. 8. Chiar dacă Valentin pare a fi păstrat Scriptura neatinsă, totuşi a fost de o iscusință nu mai puțin vicleană decît Marcion, care a atacat adevărul. 9. Căci Marcion s-a servit deschis şi pe față nu de pană, ci de fier, fiindcă a ciuntit Scripturile ca să le potrivească după învățătura lui. 10. Valentin ie-a cruțat, căci n-a adaptat Scripturile la învățăturile lui, ci pe acestea Scripturilor ,• totuşi le-a răpit sau le-a adăugat mai mult decît Marcion, scoțînd tuturor cuvintelor sensul lor adevărat şi adăugîndu-le altul nepotrivit cu realitatea [m].

XXXIX.

1. Aceşti oameni purced din duhurile răutății[165], şi contra lor trebuie să luptăm, fraților, privindu-i în față, întrucît sînt dealtfel necesari credinței, pentru ca să se vădească cei aleşi şi să se descopere cei osîndiți [m]. 2. Iată de ce au ei puterea şi

163. Ereziile sînt asemenea pomilor sălbatici crescuți dintr-o sămință minunată într-un pămînt rău.

164. Scripturile sînt patrimoniul dumnezeiesc al Bisericii drept-măritoare şi ereticii n-au dreptul să le folosească împotriva ei.

uşurința de a născoci şi de a pregăti rătăcirea ,• în această privință nu trebuie să ne minunăm ca de un lucru greu, care nu se poate lămuri, căci avem la îndemînă altă pildă despre o astfel de uşurință în scrierile lumeşti. 3. Azi vezi o legendă luată din Vergilius, dar cu totul altfel rînduită; cuprinsul e potrivit cu versul iar

versurile cu cuprinsul lor. 4. Hosidius Geta [187] a luat întreaga să tragedie Medeea din Vergilius ,• o rudă de a mea, între alte îndeletniciri literare ale sale, a explicat după acelaşi poet tabloul lui Cebes [168]. 5. Se numesc homerocentoni de obicei cei ce, asemenea strîn-gătorului de petece, cîrpesc într-un singur corp mai multe bucăţi adunate de aci şi de colo, făcînd o lucrare proprie după poemele lui Homer. 6. Scrierile sfinte sînt izvor fecund pentru nevoile oricărui subiect. 7. Şi nu mă tem să spun că Scripturile, ele însele au fost, cu voia lui Dumnezeu, astfel întocmite, încît să dea material şi ereticilor, căci am citit că se cade să fie şi eresuri, care n-ar putea lua fiinţă fără de Scripturi [MB].

XL.

1. Acum se naşte întrebarea: de cine este răstălmăcit înţelesul a-celor părţi care duc la erezii ? 2. Fără îndoială, de diavolul, al cărui rost e de a răstălmăci adevărul şi care imită lucrările tainelor dumnezeieşti tn misterele diavoleşti [17o]. 3. Şi el botează pe acei care cred în el, pe partizanii lui; cu această baie făgăduieşte el iertarea păcatelor. 4. Şi, dacă mi-aduc bine aminte de Mithra [m], el însemnează pe frunte pe ostaşii săi, săvîrşeşfe sfinţirea pîinii, oferă o imagine a învierii şi răscumpără o coroană punînd-o sub sabie. 5. Ce nu hotărăşte o singură nuntă marelui preot al său ? Are şi el şi fecioare şi din cei ce se înfrînează.

165. Unii eretici strică Scripturile, alţii răstălmăcesc sensul lor, iar alţii fac şi una şi alta, fără frica de Dumnezeu; cf. Efes 6, 12.
166. I Cor. 11, 19.
167. Scsiitor latin neînsemnat.
168. Filozof grec, discipol al lui Socrate, a avut succes începlnd din sec. II înainte de Hristos.
169. Diavolul îşi rîde de eretici, făcîndu-i să dea Sfintei Scripturi mai multe sen-smi greşite dedt oricărei alte cărţi.
170. Daivolul răstălmăceşte Scripturile şi imită Tainele dumnezeieşti In mistere diavoleşti.
171. Descrierea riturilor cultului Iui Mithra, geniul religiei mazdeene, spiritul luminii dumnezeieşti.

6. Dealtfel, dacă înşirăm superstiţiile lui Numa Pompilius[172] şi dacă cercetăm sarcinile, semnele şi cîştigurile preoţeşti, uneltele şi jertfelnicele lor, ca şi ciudăţeniile sacrificiilor, ispăşirilor şi făgăduinţelor lor, nu e limpede oare că diavolul a imitat pînă în cele mai neînsemnate lucruri legea iudaică ? 7. Cel ce a dorit cu atîta aprindere să imite în lucrurile de închinare la idoli chiar acele rînduieli după care se săvîr-şeau tainele lui Hristos, tot acela, cu acelaşi scop, a dorit şi chiar a reuşit să potrivească uneltele lucrărilor dumnezeieşti şi ale tainelor creştine[173] cu o credinţă nelegiuită şi potrivnică, luînd cuprinsul său din cuprinsul acelora, cuvintele sale din cuvintele lor, parabolele sale din parabolele lor. 8. Şi iată de ce nimeni să nu se îndoiască de faptul că de la diavolul au fost trimise darurile stricăciunii, din care vin şi ereziile, şi nici de acela că ereziile se deosebesc cu puţin de închinarea idolească, fiindcă ele purced de Ia acelaşi

plăsmuitor şi din aceeaşi lucrare din care purcede şi închinarea cea idolească. 9. Fie că născocesc un alt Dumnezeu opus Creatorului, fie că mărturisesc un singur creator, ele îl înfăţişează altfel decît cum este în adevăr. 10. Şi astfel, orice minciună, pe care o spun ei cu privire la Dumnezeu, este legată de închinarea Ia idoli.

XLI.

k Nu voi lăsa deoparte nici zugrăvirea purtării ereticilor, care e aşa de deşartă, de pămîntească, de lumească, fără nici o greutate, fără autoritate, fără disciplină, potrivindu-se de minune cu credinţa lor [m].

2. Şi, mai întîi de toate, nu se ştie bine cine e Catehumen şi cine e credincios : toţi intră la fel, ascultă la fel, se roagă aidoma. De ar veni nişte păgîni la ei pe neaşteptate, ei ar da cele sfinte cîinilor şi ar arunca mărgăritarele înaintea porcilor, e drept că nu din cele adevărate [175].

3. Pentru ei simplicitate înseamnă pieirea oricărei discipline ; ei numesc formalism grija pe care o avem noi pentru această disciplină. Dau pacea lor tuturor fără nici o deosebire. 4. Nimic n-are vreo însemnătate pentru ei, în discuţiile lor pot să aibă păreri felurite, cîtă vreme sînt înţeleşi într-ascuns să înfrîngă unicul adevăr. Toţi se îngîmfează, toţi făgăduiesc ştiinţa. Catehumenii înşişi se socot desăvîrşiţi mai înainte de a fi fost învăţaţi cum se cuvine de către alţii. 5. Cît despre femeile eretice, ce îndrăzneţe sînt! Cutează să înveţe ele pe

172. Numa Pompiliu al doilea rege legendar al Romei, căruia i se atribuie o reformă religioasă.
173. Sfintele Scripturi.
174. Comportarea ereticilor in cult nu este potrivită.
175. Mt. 7, 6.

alţii, să discute, să facă exorcisme, să tăgăduiască vindecarea, poate chiar să şi boteze! 6. Ordinea lor ierarhică este făcută la întîmplare, fără a i se da vreo însemnătate, nestatornică; ei rînduiesc mai mari cînd pe nişte neofiţi, cînd dintre cei legaţi de lumea aceasta, cînd pe cei ce s-au lepădat de credinţa noastră, pentru ca să-i lege de ei prin slavă; dacă nu pot face aceasta prin adevăr. 7. Nicăieri nu se înaintează mai cu uşurinţă decît în tabăra acestor răsculaţi, unde numai faptul că te afli acolo însemnează un cîştig. 8. Astfel, ei au azi un episcop, mîine un altul; azi un diacon, care mîine va fi citeţ, azi un preot care mîine va fi un credincios oarecare ,- de aceea, ei dau sarcini preoţeşti chiar şi simplilor credincioşi.

XLII.

1. Ce să mai zic atunci despre folosirea c.uvîntului, cînd ei nu-şi dau silinţa să cîştige pe păgîni, ci să piardă pe ai noştri ? 2. Ei caută nu gloria de a lucra

pentru ridicarea celor căzuţi, ci pe aceea de a aduce prăbuşirea celor ce stau în picioare,' fiindcă lucrarea lor nu vine de la ceea ce ei înşişi au clădit, ci din nimicirea adevărului [176]. 3. Ei sapă la temelia casei noastre, ca s-o clădească pe a lor. Luaţi-le legea lui Moise, profeţii şi pe Dumnezeu şi nu vor mai avea de adus nici o învinuire. 4. Aşa se face că ei lucrează mai curînd la ruinarea clădirilor ce stau nevătămate, decît la adunarea ruinelor celor ce zac la pămînt. 5. Numai cu acest scop se prefac ei umili, dezmierdători şi supuşi ,• dealtfel, ei n-au nici cinstirea mai marilor lor. 6. Iată de ce aproape că nu sînt dezbinări printre eretici, fiindcă nu se arată atunci cînd sînt, schisma face unitatea lor. 7. Minciuni vorbesc, dacă nu se deosebesc între ei după regulile lor, cîtă vreme fiecare judecă după mintea lui ceea ce a primit, ca şi cum cel ce le-a încredinţat le-ar fi alcătuit după placul lui.

In dezvoltarea ei, erezia îşi păstrează un fel al său deosebit, ca şi îndrumarea căpătată de la obîrşia ei. S-a îngăduit acelaşi lucru valen-tinienilor ca şi lui Valentin, marcioniţilor ca şi lui Marcion, să aducă după placul lor, o credinţă nouă. 9. Dealtfel, cercetîndu-se adînc toate ereziile, vor fi găsite serioase deosebiri între ele şi întemeietorii lor cu privire la multe învăţături pe care le profesează. 10. Multe nici n-au biserici: rătăcesc în rîsul tuturor, fără mamă, fără lăcaş, fără credinţă, ca nişte vagabonzi pe care-i fluieră lumea.

XLIII.

176. Impresia evidentă de dezordine în comparaţie cu cultul ortodox.

1. S-a mai luat seama şi la legăturile ereticilor cu o mulţime de magi, de înşelători, de astrologi şi de filozofi, cu cei dedaţi adică deşar-telor cercetări[117]. 2. Pretutindeni îşi^ amintesc de acel «Cercetaţi şi veţi afla!» [178]. Dar însuşirile unei credinţe pot fi judecate după viaţa credincioşilor ei, căci purtarea este piatra de încercare a unei învăţături. 3. Ei zic că nu trebuie să ne temem de Dumnezeu ; de aceea toate le sînt slobode şi fără nici o rînduială. 4. Dar unde nu este temut Dumnezeu, decît acolo unde nu există El? Şi unde nu este Dumnezeu, nu poate dăinui nici un adevăr. Iar unde nu se află adevărul, se duce în chip necesar o asemenea viaţă. 5. Unde însă este Dumnezeu, acolo este şi frica de Dumnezeu, care este începutul înţelepciunii[179], iar unde este frica de Dumnezeu, acolo se află tăria în cinste, siguranţa în toate, căldura sufletului, o grijă mereu trează, o alegere îndelung chibzuită, o vorbire cumpănită, o înaintare într-un loc de cinste bine meritată, supunere religioasă, slujbă cucernică, purtare modestă, Biserica în unire şi toate ale lui Dumnezeu.

XLIV.

1. Mai mult, mărturiile unui aspru fel de viață, ce se duce la noi, se adaugă ca să vădească adevărul ,• nimănui nu-i va fi de nici un folos să întoarcă ochii de la el, dacă-şi aduce aminte de judecata viitoare la care noi toți vom fi datori să stăm înaintea scaunului de judecată al lui Hristos [180] şi să dăm seama fiecare de credința noastră[181]. 2. Ce vor zice atunci cei care vor fi necinstit cu stricăciunea ereziei pe Fecioara încredințată de către Hristos [182]. 3. Vor arăta, cred, că nu li s-a spus nimic, nici de către Hristos însuşi, nici de către Apostolii Săi[183], despre învățăturile primejdioase şi nelegiuite ce au să vie şi că nu li s-a dat nici un sfat ca să se ferească de ele şi să le respingă. 4. Mai curînd să-şi recunoască vina lor, decît pe a acelora care nu i-au prevenit la timp. 5. Vor mai adăuga apoi multe altele despre puterea cutărui
învățător eretic [184]: că el a adus dovezi foarte multe despre învățătura lui, că a înviat morți, că a vindecat bolnavi, a proorocit cele ce aveau să vină, aşa încît de

177. Prin prozelitismul lor între cei cu dreapta credință ei nu zidesc, ci dărîmă, nu cîştigă pe păgîni, ci pierd pe dreptcredincioşi, nu ridică pe cei căzuți, ci prăbuşesc pe cei ce stau în picioare.
178. Mt. 7, 7.
179. Prov. 1, 7 ; Ps. 110.
180. Slujirea lui Dumnezeu şi a oamenilor e urmarea trăirii prezenței lui Dumnezeu în sfințenie şi adevăr.
181. Tabloul sumbru al situației în fața scaunului de judecată al lui Hristos.
182. I Pt. 4, 5.
183. II Cor. 11, 13.

fapt să fie crezuți apostoli. 6. Ca şi cînd n-ar fi fost scris că vor veni mulți care vor face mari minuni ca să întărească înşelăciunea propovedaniei celei amăgitoare ! Aşa vor merita ei iertarea ! 7. Iar dacă acei care vor fi rămas în credință neclintiți, amintin-du-şi de Scripturi şi de înştiințările Domnului şi ale Apostolilor, se vor găsi, cred, în nedumerire în ce priveşte mîntuirea lor, Domnul va zice [185]: 8. «Eu vestisem de mai înainte lămurit că vor veni învățători mincinoşi în numele Meu şi al Apostolilor şi poruncisem ucenicilor Mei să vă sfătuiască din vreme. 9. Am încredințat odată pentru totdeauna Apostolilor Mei Evanghelia şi învățătura cu aceleaşi principii, dar, fiindcă n-ați crezut în ea, am găsit cu cale să-i aduc nişte schimbări. 10. Făgăduisem chiar învierea trupurilor, dar rn-am răzgîndit, de teamă că n-o voi putea îndeplini. Mă arătasem ca născut dintr-o fecioară, dar după aceea mi s-a părut ruşinos acest lucru. 11. Numisem «Tatăl meu» pe Acela care dă soarele şi ploile, dar m-a adoptat un alt tată mai bun. Vă oprisem de a trage cu urechea la eretici, dar am greşit». 12. Astfel de rătăciri sînt în stare să gîndească aceia care şi-au pierdut calea şi care nu se mai feresc de primejdia ce amenință adevărata credință. 13. Iată că am combătut toate ereziile laolaltă, am arătat că trebuie să le îndepărtăm de orice discuție asupra Scripturilor pe baza unor prescripții sigure, juste şi necesare [186]. 14. De aici înainte, dacă

184. Fapte 20, 30 ; II Tim. 2, 3 sq. ; Rom. 16, 17.
185. Cf. Mc. 16. 17 ; Mt. 7, 15 sq ; 24, 4 sq.; II Cor. 11, 13 ; I Tim. 4, 1 sq. ; II Tim. 4, 2 sq.; II Pt. 3, 2 sq. ; Judec. 18 ; I In. 3, 2 sq.
186. Prescripțiile care opresc discuțiile cu ereticii pe baza Scripturilor sini precise, juste şi necesare.

INDICE SCRIPTURISTIC

bunătatea lui Dumnezeu o va îngădui, vom răspunde la cîteva în chip special. 15. Celor ce întru ciedința adevărată citesc aceste rînduri, pacea şi harul Domnului nostru Iisus Hristos în veci!

INDICE REAL ŞI ONOMASTIC

TERTULIAN

DESPRE RĂBDARE

INTRODUCERE

Epoca lui Tertulian punea în cumpănă mai ales răbdarea creştinilor urmăriţi adeseori în vremea sa ca fiarele sălbatice în junglă.

Creştinii aveau nevoie să fie susţinuţi cu putere pentru ca să păstreze această virtute pînă la moartea de martir. Aveau nevoie de exemple ; Scripturile abundă în descrierile lor. Aveau nevoie de învăţătură -, lisus Hristos şi apoi martirii, din epoca scripturistică şi de după aceea, o *dădeau cu prisosinţă. Trebuia să se dedice cineva expunerii măiestre a acestui ideal al suferinţei, primit cu recunoştinţa martirului de* a se asemăna *lui Hristos în acceptarea suferinţei şi morţii. Tertulian se ridică şi se menţine pe înălţimile inaccesibile ale autojertfirii. Recunoaşte cu umilinţă, de la început, că nu el se poate da pe sine exemplu de răbdare. Temperamentul său arzător i se părea sieşi incapabil de asemenea de-săvîrşire în autojertfelnicia descrisă cu o elocvenţă plină de vervă şi de mîngîiere.*

S-a observat pe bună dreptate, că puţine opere ale sale poartă pecetea blîndeţei morale unită cu eroismul creştin, apoteozat de suferinţa acceptată cu răbdare.

De aceea lucrarea, care se referă şi la situaţii zilnice, obişnuite, ca şi la problemele vitale ale creştinismului contemporan sieşi, se citeşte cu interes şi cu bucurie duhovnicească intensă, care provoacă entuziasm.

Cuprinsul *acestui mic tratat moral se desfăşoară în 16 capitole, asupra temei de a suferi totul pînă la moarte pentru Dumnezeu.*

Autorii] începe cu mdrfurisirea *inaptitudinii sale morale de a vorbi despre răbdare, ceea ce este o formă foarte plăcută de modestie creştină.*

Crede că a fost oarecum urmărit de această idee şi forţat să se ocupe de acest subiect, tocmai datorită faptului că era conştient de nevolnicia sa într-o problemă morală, actuală, în care totuşi puterea sfaturilor se măreşte prin autoritatea vieţii proprii. Răbdarea este necesară în toate

cele ce se săvîrşesc pentru Dumnezeu, Încît nici un precept şi nimic plăcut Domnului nu se poate realiza iară ea (cap. I).

Ea este o dispoziţie divină, fiindcă Dumnezeu însuşi este cel dintîi exemplu de răbdare iertătoare.

El luminează şi pe cei drepţi şi pe cei nedrepţi, El, care pune elementele creaţiei Sale la îndemîna tuturor, fără deosebire, şi Care suferă cu răbdare

nerecunoştinţa şi chiar batjocurile miluiţilor Săi, pentru care chiar această răbdare este un motiv pentru necredinţa lor (cap. II).

Modelul unic de răbdare este însă dat de Cel ce coboară pe pămînt, pentru ca să se întrupeze dintr-o femeie, să fie botezat de robul Său şi să se lase ispitit de ispititorul, creaţia Sa. A spălat picioarele păcătoşilor şl n-a respins pe niciunul care venea la El, mîncînd cu El şi refuzînd să arunce focul asupra cetăţii păcătoase. A ţinut pe lîngă sine pe Iuda şl cînd a fost vîndut s-a lăsat dus la moarte ca o oaie spre junghiere, iar pe Malhus 1-a vindecat. A fost scuipat, biciuit, batjocorit, şi răstignit, deşi putea să se apere de răufăcători cu legiuni de îngeri; n-a făcut nimic, ci *a răbdat totul pînă la moartea pe cruce. Pentru neamuri, această răbdare a fost iarăşi motiv de necredinţă, pe cînd pentru creştin, răbdarea este pecetea divinului (cap. III).*

Ce urmări are lipsa de răbdare ? Fără răbdare nu există supunere, iar In faţa lui Dumnezeu nu trebuie să şovăim de a o arăta, faţă de El care ne dă în schimb veşnicia mîntuirii (cap. IV).

Nerăbdarea, izvorul a tot răul, se naşte şi se află în diavolul însuşi. Ea a pierdut pe îngerul prefăcut în demon, pe femeie şi prin ea pe Adam, pe Cain — acesta neprimind cu linişte faptul că jertfa sa n-a fost primită, — mînia sa depinzînd astfel tot de nerăbdare. Aşadar nerăbdarea este singura motrice a oricărui delict, singurul izvor din care s-au împrăştiat felurite pîrîiaşe ale crimelor: duşmănia, jaful, ura, lăcomia, adulterul. Răul este nerăbdarea binelui. Nu rabdă neruşinatul ruşinea, necinstitul cinstea, necredinciosul credinţa, neliniştitul liniştea. Israel, nemairăbdînd întîrzierile lui Moise, cere zei lui Aaron, ucide pe Profeţi şi pe Domnul Însuşi, fiindcă întîrzia să se arate ceea ce dorea el (cap. V).

Dimpotrivă, răbdarea este mîntuitoare, precedînd şi urmînd credinţa. Ea s-a manifestat în jertfa lui Avraam şi pe ea a fost aşezat harul credinţei de Însuşi Domnul care ne-a învăţat să iubim pe duşmani, să bine-cuvîntăm pe cei ce ne blestează şi să ne rugăm pentru cei ce ne prigonesc (cap. VI).

Răbdarea se loveşte însă de multe greutăţi. In primul rînd de lăcomia, rădăcina tuturor relelor. Nimic nu e al nostru, totul este al lui Dumnezeu şi noi înşine sîntem ai Lui şi ceea ce ni se pare a fi numai al nostru

este şl al altuia. Mlhnirea pentru pagube arată că dorim ce nu ***ne*** *aparţine şi că nu-1 vom da bucuroşi celor lipsiţi după porunca Domnului. Răbdarea pagubelor este un exerciţiu de a dărui şi de a face din avutul tău un bun comun.*

Dealtfel cum va putea cineva, avlnd două haine, să dea una celui ce n-are dacă nu poate să-i dea şi mantaua celui ce i-a luat haina ?

Noi nu găsim de cuviinţă să ne dăm sufletul pentru bani, ci banii pentru suflet, arătînd generozitate clnd dăruim, şi răbdare cînd pierdem (cap. VII).

A doua piedică opusă răbdării este amorul propriu, care suportă cu greu nedreptăţi din afară, mici chiar. Potrivit învăţăturii Mîntuitorului, care ne-a poruncit să întoarcem şi celălalt obraz, clnd ne-a lovit cineva, să dezarmăm prin cinste şi bunătate jignirea, nedreptatea şi necinstea. Liniştea sufletească şi răbdarea sînt piatra tare de care se frînge vîrful oricărei săgeţi veninoase, care va răni pe cel ce a lansat-o (cap. VIII).

A treia piedică în calea răbdării este arătată de Tertulian în acele vremuri martirice ca dragoste oarbă faţă de semenii noştri, care se manifestă printr-o durere nemărginită la pierderea lor. Aceasta este contrarie credinţei în învierea Domnului, a noastră şi a semenilor noştri. Sfîntul Pavel ne atrage atenţia să nu ne manifestăm ca ***paginii,*** *care n-au nădejde (I Tes. IV, 12), căci cei ce ne-au părăsit s-au dus într-o lume mai bună. Iar noi să dorim, împreună cu Apostolul, să fim împreună cu Domnul (Pilip. I, 23), (cap. IX).*

A patra piedică opusă răbdării este răzbunarea, pusă în slujba măririi şi a răutăţii. Ea este oprită de Domnul. A Lui este judecata şi cel care se răzbună — putregai şi vas de lut — este uzurpatorul locului lui Dum-nezeu-Judecătorul: «Nu judecaţi, ca să nu fiţi judecaţi», zice Domnul. Nouă ni se cuvine liniştea şi răbdarea (cap. X).

Acţiunea răului, care provoacă multe aţîţări veninoase, e vastă şi felurită cînd e provocată de diavol ori de imprudenţa noastră, şi să suportăm cu răbdare urmările ei. Iar Cînd e certare dumnezeiască, s-o primim cu resemnare. Aşa ne învrednicim să fim proclamaţi «fericiţi» cînd sîntem săraci cu duhul, cînd plîngem, cînd sîntem blînzi, cînd sîntem prigoniţi, căci plata noastră este mare în cer (cap. XI).

Răbdarea ne învaţă iertarea «de şaptezeci de ori cîte şapte» şi să nu apună soarele în mînie. De asemenea, uneşte din nou pe soţii despărţiţi, găseşte oaia cea pierdută şi aduce înapoi pe fiul risipitor. Răbdarea naşte iubirea, care nu va pieri niciodată (cap. XII).

Dar şi trupul are suferinţele şi răbdarea lui. El se reţine, de pildă, de la anumite mîncări plăcute, ţinînd posturile şi Însoţeşte rugăciunile cu *mătănii. Nabucodonosor este un exemplu clasic de asceză trupească răsplătită de Dumnezeu. Răbdarea obţine astfel îndurarea dumnezeiască, ajută la păstrarea castităţii şi la îndurarea chinurilor de martiri la care au fost supuşi Profeţii şi Apostolii înaintea contemporanilor (cap. XIII).*

Tertulian continuă într-un lung capitol descrierea chinurilor suportate de Isaia, de Sf. Arhidiacon Ştefan, de Iov. (cap. XIV). Apoi dă o listă impresionantă a minunatelor daruri duhovniceşti cu care este dăruit cel ce rabdă şi face o descriere inspirată a răbdării aşezată în înaltul cerului pe tronul Sfîntului Duh : «Şade pe tronul acelui Duh prea bllnd şi prea binevoitor, care nu se frâmîntă în vîrtej, nici nu se întunecă în nor, ci este de o seninătate tînără, deschisă şi simplă cum a văzut-o pentru a treia oară Ilie. Unde este Dumnezeu, acolo este şi fiica sa răbdarea. Aşadar, cînd coboară Duhul lui Dumnezeu, îl însoţeşte în chip nedespărţit răbdarea...» (cap. XV).

Tertulian menţionează la sfîrşit o răbdare falsă pusă în slujba păcatului, pe care o învaţă diavolul alor săi, supunerea făţarnică a robilor pîntecelui şi ai situaţiei de a «răbda» pe rivali şi pe cei puternici ca să le fie bine pe pămînt.

Dar noi, sfîrşeşte Tertulian scrierea sa, «să iubim răbdarea dumnezeiască, răbdarea lui Hristos... Să-I oferim răbdarea sufletească, răbdarea trupească, toţi cei care credem în învierea trupului şi a sufletului» (cap. XVI).

Aşa se termină unul din cele mai frumoase tratate moral-ascetice ale lui Tertulian, care «preconizează un ideal foarte înalt de desăvîrşire morală. Tertulian dezvoltă aici, cu o elocvenţă bogată de bunătate şi de vervă, o plinătate de sens creştin» [1].

Iată un mic rezumat al acestei lucrări a lui Tertulian, pe capitole : cap. I. Autorul îşi mărturiseşte nevrednicia în privinţa acestei însemnate virtuţi. II. Dumnezeu însuşi este răbdător. III. Iisus Hristos este chiar model în această privinţă. IV. Răbdarea este înrădăcinată în ascultarea şi supunerea pe care o datorăm lui Dumnezeu, ne obligă la răbdare. V. Lipsa de răbdare a fost cauza păcatului la diavol, la primii oameni şi la urmaşii lor. VI. Răbdarea e urmare a credinţei. Desăvîrşi-rea Legii Vechi a constat tocmai într-o mai mare cerere de răbdare. VII. Ba ne învaţă cum ne putem bucura de bunurile temporare. VIII. Batjocurile să le întîmpinăm cu răbdare. IX. Durerea pierderii avuţiei este uşurată şi suportabilă la creştini prin răbdare. X. Răzbunarea este deseori pricina lipsei de răbdare. XI. Numeroase sînt prilejurile nerăbdării. Să fim răbdători în marile şi micile suferinţe şi în împrejurările permise de

1. Adheniur d'Ales, op. *cit.,* p. 285.

Dumnezeu. XII. Răbdarea dă pace, 'îngăduie căinţa şi naşte iubirea. XIII. Răbdarea face trupul apt Ia mortificări, la abţinere şi la cumpătare, şi la suportarea martiriului. XIV. Exemple de suportare cu încredere în Dumnezeu a marilor chinuri trupeşti. XV. Virtutea, lucrările şi frumuseţea răbdării. XVI. Ea nu trebuie confundată cu simplitatea, cu nesimţirea şi cu indiferenţa morală [2].

LITERATURA

E d i ţ i i : Repetăm ediţiile străvechi descrise în *Patrologia Latina* de *Mignc,* voi. I, col. 32—*72 :* B. Rhenanus, O. *Sept. Fior. Tertuliani opera,* Basilea 1521 şi 1539; F. Iunius, O. *S. FI. Tertulliani quae adhuc reperi potuerunt omnia,* Franekerae 1597 ; .ι. K. de la Cerda, *Q.S.Fl. Tertulliani opera* argumen[/s, not/s //lustra, Lutetiae, Paris, 1624; N. Rigaltius, *Q.S.Fl. Tertulliani opera,* Parisiis, 1634; F. Oehler, *Q.SiFl. Tertulliani quae supersunt omnia,* Lipsea, 1853; A. Kroymann, *Tertulliani opera,* C.S.E.L., Viena, 1924.

T r a d u c e r i : citate, de J. A. C. Buchon, de A. de Genoude, de J. Quiasten, cf. Dr. K. A. Heinr. Kellner, *Tertullians private und katechetische Schrjtten,* col. «Bibliothek der Kirchenväter», voi. I, Kempten şi Munchen, 1924; J. Donaldson, A. Roberts, *The Antenicene Fathers,* 3 voi. (retipărit de A. Coxe, *Grand Rapids,* Michigan, 1953).

S t u d i i : J. Tixeront, *Tertullien moraliste,* în «Melanges de Patrologie et d'His-toire des dogmes», Paris, 1921, p. 116 sq.; E. Buonaiuti, // *Cristianesime nell' Africa romana,* Bari, 1928 ; L. Bayard, *Tertullien et Saint Cyprien,* col. «Les moralistes chr6-tiens», Paris, 1930, p. 54—79; H. Hoppe, *De sermone Tertullianeo quaestiones selectae,* Marbourg, 1897. *In româneşte* : I. Coman, *Intre răbdare şi nerăbdare Ia Tertullian şi la Si. Ciprian,* Curtea de Argeş, 1946.

2. Cf. Dr. K. A. Heinr. Kellner, *Tertullians private und katechetische Sc.hrlltcn,* col. «Bibliothek der Kirchenväter», Kempten und Munchen., 1912, p. 34—35.

DESPRE RĂBDARE
(DE PATIENTIA)

I.

Mărturisesc în fața lui Dumnezeu că, în chip destul de nesocotit, dacă nu chiar neruşinat, îndrăznesc să scriu despre răbdare, pentru practicarea căreia în general eu nu sînt potrivit, ca un om nevolnic ce sînt, fiindcă trebuie ca aceia care vorbesc despre un lucru şi-l recomandă şi altora, mai întîi ei să fie deprinşi a-l îndeplini şi să-şi întărească puterea sfatului prin autoritatea vieții lor proprii, pentru ca vorbele să nu roşească de lipsa faptelor. O, de ne-ar aduce roşirea obrazului acest remediu, încît ruşinea intimă că noi nu săvîrşim ce recomandăm altora să ne învețe ce avem de făcut. Aceasta, în afară de aceea că este intolerabil ca, în mulțimea unor fapte bune, ca şi a celor rele, numai grația inspirației divine să lucreze pentru a le cuprinde şi a le deosebi. Ceea ce este foarte bun este foarte aproape de Dumnezeu şi nu altul decît cel ce are dă fiecăruia ce i se cuvine. Astfel, după cum aduce mîngîiere discuția despre un lucru de care nu ne putem bucura, ca bolnavii care, fiindcă le lipseşte sănătatea vorbesc mereu despre binefacerile ei, la fel eu, prea nefericitul, întotdeauna bolnav de patima nerăbdării, în mod necesar suspin, chem şi mă rog pentru sănătatea răbdării pe care nu o posed, ori de cîte ori îmi amintesc şi, la recunoaşterea slăbiciunii mele, îmi dau seama că buna stare a credinței şi a învățăturii Domnului nu-l ajută uşor pe cel ce n-are cu el răbdare. In aşa fel este rînduită aceasta în lucrurile lui Dumnezeu, încît cel lipsit de ea nu poate îndeplini nici un precept şi nici un lucru plăcut Domnului[1]. Chiar cei ce trăiesc în întuneric o cinstesc, pentru binefacerile ei, cu numele de virtute supremă. Filozofii cu oarecare înțelepciune a vieții îi atribuie un rol atît de important, încît, chiar cînd au neînțelegeri între ei din cauza diferentelor de opinii şi de orientare a curentelor filozofice, totuşi, cînd amintesc de răbdare au vederi comune şi-i acordă acelaşi interes în studiile lor. Ea îi adună, ea îi uneşte, ea îi face să se

1. Autorul Îşi recunoaşte smerit, mevolnicia de a scrie un asemenea tratat, fiind lipsit de marea virtute a răbdării, fără de care nu se poate săvirşi nici un lucru plăcut lui Dumnezeu, — fiindcă nu «re autoritatea necesară de a recomanda altora, coca cc nu Îndeplineşte el Însuşi, dar de care e continuu preocupat.

străduiască toți la fel în a o defini ca virtute, în a afirma că toată înțelepciunea se

cuprinde în răbdare [2]. Mare este puterea ei, de vreme ce pentru laudă şi glorie pune în mişcare chiar disciplinele mincinoase ale lumii acesteia. Dar nu e mai degrabă o injurie cînd lucrarea divină este risipită în îndeletniciri legate de această lume ? Să ia aminte cei care în curînd se vor ruşina de înțelepciunea lor ruinată şi vestejită împreună cu veacul.

II.

Ne dă autoritatea de a exercita răbdarea nu o însuşire omenească, formată din starea de spirit a insensibilității cinice, ci dispoziția divină a învățăturii vii şi cereşti, care arată ca prim exemplu de răbdare pe Dumnezeu însuşi. Acesta este Cel ce împrăştie deopotrivă floarea luminii Sale peste cei drepți şi peste cei nedrepți [3], Cel ce îngăduie să îndeplinească şi cei demni şi cei nedemni dregătoriile timpurilor, supunerile ucenicilor, sarcinile oricărei făpturi. El suportă neamurile cele nerecunoscătoare, care se închină la batjocuri ale artelor şi la lucruri făcute de mîna lor, care-i persecută numele şi familia. El le suportă desfrîul, lăcomia, nedreptatea şi răutatea zilnic dăunătoare, pentru ca prin răbdarea Sa să-i mîntuiască. De aceea, mulți nu cred în Domnul, fiindcă nu ştiu că este de atîta vreme mînia împotriva lumii acesteia [4].

III.

Şi acesta formă de răbdare divină este socotită ca şi cum ar fi ceva din altă lume, poate din cer. Dar ce se poate spune despre aceea care este între oameni, care se vede pe pămînt, care într-un fel se prinde cu mîna ? Dumnezeu rabdă să se nască în pîntecele Maicii Sale, născut acceptă să crească şi crescut nu ține să fie recunoscut, ci disprețuindu-se pe Sine este botezat de robul Său şi respinge doar cu vorbele atacurile ispititorului. Cînd din Dumnezeu s-a făcut propovăduitor, învățînd pe om să scape de moarte, acordîndu-i în scopul mîntuirii iertare pentru răbdarea rănită, nu s-a certat, n-a strigat şi n-a auzit nimeni vocea lui în piețe. N-a frînt trestie zdrobită, n-a stins in fumegînd [5]. Căci nu fusese profet mincinos, ci mărturisire a lui Dumnezeu însuşi, Care a aşezat cu toată răbdarea Duhul Său în

2. Răbdarea este elogiată şi de necreştini, mai ales de filozofi.
3. Mt. 5, 45.
4. Exemplul unic de răbdare este cel dat de însuşi Tatăl ceresc care rabdă toate fărădelegile lumii acesteia.
5. Is. 42, 3 i Mt. 12, 20.

Fiul. N-a primit pe nimeni să-L urmeze fără voie, nu s-a uitat de sus la casa şi la masa nimănui (ba s-a umilit spălînd picioarele ucenicilor), n-a dispreţuit pe păcătoşi şi pe vameşi, nu s-a supărat pe acea cetate care nu voise să-L primească, deşi discipolii înşişi voiseră să vină focurile cereşti asupra oraşului atît de vinovat; a îngrijit pe cei nerecunoscători, a iertat pe cei ce-i întindeau curse. Nu e puțin aceasta, dacă ne gîndim că a avut cu Sine chiar pe vînzătorul său şi 1-a

semnalat mereu. Iar cînd a fost vîndut, cînd a fost dus ca o oaie la jertfire — căci în această situație «n-a deschis gura mai mult decît un miel sub puterea tunzătorului său» [6] — El, căruia legiunile de îngeri la un singur cuvînt i-ar fi venit în ajutor din cer dacă le-ar fi chemat, n-a aprobat nici măcar sabia răzbunătoare a unui discipol. In Malhus răbdarea Domnului a fost rănită. Astfel a dezaprobat folosirea săbiei în viitor şi, redînd sănătatea celui pe care nu El îl sluțise, i-a dat acestuia satisfacție prin răbdare, care este mama milostivirii [7]. Trec peste faptul că a fost răstignit. Căci pentru aceasta venise. Oare de ce fusese nevoie de chinuri pentru suportarea morții ? Voia desigur ca plecînd să ducă pînă la capăt plăcerea răbdării. A fost scuipat, biciuit, batjocorit, îmbrăcat în haine înjositoare, încununat şi mai înjositor. Admirabilă încredere în puterea sufletească : Cel ce-şi propusese să se ascundă sub chipul omului n-a imitat nimic din nerăbdarea omului. Mai ales de aici, fariseilor, ar fi trebuit să-L recunoaşteți pe Domnul. Nimeni dintre oameni n-ar fi arătat răbdare în acest mod. Atît de multe învățăminte de acest fel a căror măreție în fața altor neamuri a fost motiv de neprimire a credinței, în fața noastră în schimb au constituit rațiune şi zidire, nu numai de învățătură prin predici, ci şi de suferință prin patimile Domnului. Aceste învățăminte celor ce le este dat să creadă le dovedesc că răbdarea este firea lui Dumnezeu, urmarea şi superioritatea calităților sale înnăscute [8].

IV.

Aşadar, dacă-i vedem pe unii robi, cinstiți şi cu minte sănătoasă, trăind după voia stăpînului lor — supunerea este meşteşugul de a-ți rîştiga merite, iar disciplina supunerii constă în modestie şi ascultare — cu cît mai mult se cade să fim văzuți urmându-L pe Domnul noi, robii **lui Dumnezeu Celui viu, a cărui judecată vine la**

6. Is. 53, 7.
7. Tn. 18, 10.
8. Întruparea Fiului lui Dumnezeu în condițiile cele mai umile, viața Sa de lipsuri şl suferințe, patimile şi moartea Sa, sînt exemplele cele mai strălucite ale răbdării lunisemănate pe pămlnt.

noi nu cu cătuşe sau cu boneta robiei[9], ci cu veşnicia pedepsei sau a mîntuirii ? Pentru a scăpa cineva de împilare şi pentru a dobîndi libertatea are nevoie de o atît de mare stăruință în supunere, cît de mari sînt urmările pe care le aduce împilarea sau libertatea. Şi totuşi, cînd vorbim despre supunere, ne referim nu numai la oamenii subjugați prin robie sau datorînd prin alte raporturi juridice obediență, ci şi la turmele de vite şi chiar la animalele sălbatice, înțelegînd că ele au fost făcute şi lăsate de Domnul pentru trebuințele noastre. Aşadar, vor fi mai înțelepte în disciplina supunerii cele pe care Dumnezeu ni le supune nouă ? Ele îşi cunosc datoria supunerii, iar noi şovăim să ascultăm de singurul căruia îi sîntem supuşi, adică de Dumnezeu ? Dar cît de nedrept este, cît de ingrat, ca un bun pe care-1 dobîndeşti de la alții prin bunătatea altuia să nu-1 dai în schimb de la tine însuți celui prin care-1 dobîndeşti! Nu vorbesc mai mult despre datoria noastră de a arăta supunere față de Dumnezeu. Cel ce-L cunoaşte pe Dumnezeu ştie ce datorii are față de El. Totuşi, ca să nu părem că vorbind despre supunere ne-am îndepărtat de

subiect, vom spune că şi supunerea însăşi se trage din răbdare [10]. Oare se supune cineva pentru că nu rabdă şi se împotriveşte pentru că rabdă ? Aşadar, cum Dumnezeu, dătătorul şi primitorul tuturor celor bune, nu se înstrăinează de Sine însuşi, cine-i va refuza multă vreme binele ? Cine se îndoieşte că tot binele, fiindcă se îndreaptă către Dumnezeu, trebuie căutat de către cei care tind cu tot sufletul la Dumnezeu ? Prin acestea expeditiv şi oarecum prescurtat (şi recomandarea şi îndemnul), esenţialul despre răbdare s-a spus.

V.

Totuşi nu este pierdere de vreme, fiindcă nu este fără rod, o expunere mai largă despre cele necesare credinţei. Dacă uneori discuţia lungă este fără rost, în nici un caz nu trebuie condamnată cînd este constructivă. Şi dacă este vorba de vreun bine, raţiunea cere să se arate şi ceea ce este contrar binelui. Mai mult te vei lumina ce trebuie să urmezi, dacă vei cunoaşte şi ce trebuie să eviţi. Să luăm în considerare aşadar şi nerăbdarea, şi vom vedea că, aşa precum răbdarea se naşte şi se află la Dumnezeu, la fel adversara ei se naşte şi se află la adversarul nostru, apărînd cu claritate de aici cît de categoric se opune ea credinţei [n]. Ceea ce a fost creat potrivnicului lui Dumnezeu nu este în

nlrl un caz prieten cu lucrurile lui Dumnezeu. Aceeaşi este discordia Intre lucruri, ca şi între autorii lor. De vreme ce Dumnezeu este binele absolut, iar diavolul dimpotrivă răul absolut, prin însăşi deosebirea fundamentală dintre ei se înţelege

9. Simbolul eliberării sclavilor, la romani.
10. Disciplina supunerii, obştească la oameni şi animale, derivă din răbdare.
11. Păcatul a intrat în lume din nerăbdare; primii păcătoşi n-au suportat instinctele, nevoile fireşti, poruncile dumnezeieşti. După Adam şi Eva, Cain cade în prada

că nici unul nu înfăptuieşte lucrul celuilalt şi nu trebuie să avem cumva impresia că din rău se naşte ceva bun sau din bine ceva rău. Aşadar, găsesc izvoarele nerăbdării în diavolul Însuşi, anume în momentul cînd acesta n-a suportat cu răbdare faptul ră Dumnezeu a supus chipului Său, adică omului, toate lucrurile pe care le-a făcut. Căci nu l-ar fi durut, dacă ar fi suportat şi nici n-ar fi urlt pe om, dacă nu l-ar fi durut, ba 1-a amăgit pe om, fiindcă-1 urîse şi-1 urlso fiindcă-1 duruse ; îl duruse, însă, fiindcă nu suportase cu răbdare. Nu vreau să cercetez ce a fost mai întîi acel înger al pierzaniei, a fost el rfiu sau fără răbdare, fiindcă e clar că, indiferent dacă s-a născut nerăbdarea din răutate, sau răutatea din nerăbdare, au conspirat apoi între ele şi au crescut nedespărţite în sînul tatălui lor. Dar, învăţat din proprie experienţă, ce-1 ajuta să păcătuiască, pe care o simţise mai întîi, prin care intrase pentru prima dată să facă rău, pe aceea a chemat-o pentru a împinge pe om la crimă. Şi înţelegîndu-se cu el femeia, n-aş zice la întîmplare, prin însăşi convorbirea cu el a fost atrasă infectîn-du-i spiritul la nerăbdare. Ea n-ar fi păcătuit deloc, dacă ar fi respectat cu neclintită răbdare interdicţia divină [12]. Ce să spun despre faptul că n-a păstrat numai pentru sine înţelegerea cu diavolul, n-a răbdat să tacă în faţa lui Adam, pe care, deşi nu-i era încă soţ, şi nici îndatorat s8 asculte ce-i spunea ea, 1-a făcut părtaş al răului pe care-1 săvîrşise ? Piere aşadar

liivldici, lăcomiei, urii, dorinţelor şi nevoilor de tot felul. Aaron devine nerăbdător In deşert, poporul neascultător de Profeţi şi apoi de Domnul. Analiza lui Tertulian asupra păcătoşeniei generale în privinţa nerăbdării, mai ales ca lipsă de suporture <i oricărei dureri — actuală în acele vremi de persecuţii feroce —, este sulitllft, originală şi profundă.

12. Fac. 3, 6.
13. Fac. 3, 12.

şi un alt om prin nerăbdarea celuilalt şi piere şi el însuşi prin nerăbdarea sa de două ori vinovat -. şi faţă de porunca lui Dumnezeu şi faţă de ispita diavolului, neavînd puterea ca pe una s-o respecte, iar pe cealaltă s-o învingă [IS]. Prima obîrşie a judecăţii stă în prima greşeală. De atunci a început Dumnezeu să se supere, de cînd omul a fost împins să facă rău. (De atunci prima răbdare a lui Dumnezeu, pe cînd i s-a pricinuit prima supărare, mulţumit atunci doar cu mustrare, stâpînindu-se de la o pedeapsă mai mare a diavolului). Ce crimă i se impută omului înainte de aceasta a nerăbdării ? Era nevinovat, şi foarte apropiat prieten al lui Dumnezeu şi locuitor al paradisului. Dar de îndată ce a căzut în nerăbdare a încetat de a-L mai avea cu sine pe Dum

nezeu, a încetat de a se mai împărtăşi din cele cereşti şi de atunci om, dat pămîntului şi aruncat din faţa lui Dumnezeu, a început să cadă uşor rob nerăbdării în tot ce supăra pe Dumnezeu. Pe dată acea sămîntă a diavolului încolţind, prin rodnicia răutăţii mînia a creat un fiu, pe care creat l-a crescut în îndeletnicirile sale. După ce ea însăşi dusese po Adam şi pe Eva la moarte a învăţat şi pe fiu să înceapă de la omucidere. De-a surda aş scrie despre nerăbdare, dacă acel prim ucigaş şi prim fratricid Cain ar fi suportat cu suflet liniştit şi răbdător faptul că jertfa sa n-a fost bineprimită de Dumnezeu, dacă nu s-ar fi mîniat pe fratele său, dacă în sfîrşit n-ar fi ucis pe nimeni. Fiindcă, însă, n-ar fi putut nici să ucidă, dacă n-ar fi fost supărat, nici să se supere, dacă n-ar fi fost nerăbdător, aceasta demonstrează că tot ce a făcut din mînie trebuie raportat la generatoarea mîniei [u]. Acestea au fost primele roade ale nerăbdării, pe atunci copil în leagăn. Dar ce odraslă a avut după aceea ? Şi nu e de mirare. Dacă ea a greşit cea dintîi, urmează că fiind prima de aceea este singura matrice a oricărui delict, singurul izvor din care s-au împrăştiat feluritele pîrîiaşe ale crimelor. Am vorbit despre omucidere, care de la început s-a săvîrşit din cauza mîniei. Dar oricare alte cauze i s-ar descoperi după aceea, originea tuturor stă în nerăbdare. Fie că din duşmănie, fie că pentru jaf face cineva această crimă, fapta e săvîrşită în primul rînd din nerăbdarea urei sau a lăcomiei. Oricare ar fi mobilul, crima nu se poate săvîrşi decît prin nerăbdare. Cine ajunge la adulter fără nerăbdarea dorinţei ? Chiar dacă o femeie este împinsă Ia această faptă din interes, acea vînzare a ruşinii este dictată în orice caz de nerăbdarea de a dispreţui cîştigul. Acestea sînt ca nişte greşeli prime în faţa lui Dumnezeu. Precum am spus pe scurt, orice păcat trebuie atribuit nerăbdării. (Răul este nerăbdarea binelui. Nu rabdă neruşinatul ruşinea, necinstitul cinstea, necredinciosul credinţa, neliniştitul liniştea, Oricine devine rău, pentru că nu poate stărui să rămînă bun. O astfel de hidră a delictelor cum să nu supere pe Domnul, împotrivit la cele rele ? Oare nu se ştie bine că însuşi Israel prin nerăbdare a greşit întotdeauna în faţa lui Dumnezeu, de atunci de cînd uitînd de braţul ceresc care-l salvase de la suferinţele din Egipt a cerut de la Aaron zei conducători, de cînd a vărsat la idoli darurile lui în aur ? Căci dovedise nerăbdare faţă de întîrzierile necesare ale lui Moise în întîlnirea cu Domnul *[5]. După mana care l-a hrănit, după grindina care a urmat şi-a pierdut speranţa în Domnul,

14. **Fac.** 4, **8.**
15. Fac. 16 şl 32.

nesuportînd trei zile de sete. Căci şi această nerăbdare le-a fost imputată de Domnul. Dar ca să nu cităm fiecare caz în parte, întotdeauna s-au pierdut greşind prin nerăbdare. De ce au întins mîinile împotriva Profeților, dacă nu din nerăbdarea de a asculta, iar împotriva Domnului însuşi din nerăbdarea de a vedea ? Dacă ar fi avut răbdare ar fi fost eliberați.

VI.

Răbdarea însăşi este cea care precedă şi care urmează credinței. Avraam a crezut în Dumnezeu şi, socotit de Acesta drept, i s-a pus la încercare răbdarea poruncindu-i-se să-şi jertfească fiul, n-aş zice pentru ispitire, ci pentru mărturisirea simbolică a credinței — Dumnezeu dealtfel îl cunoştea pe cel pe care-1 socotise drept — şi a ascultat cu răbdare porunca atît de grea, care nici Domnului nu-i plăcea să fie îndeplinită şi dacă Dumnezeu ar fi voit, el i-ar fi îndeplinit voința. Pe merit, aşadar, (i fost binecuvîntat, fiindcă a fost şi credincios şi pe merit credincios fiindcă a fost răbdător [16]. Astfel credința, luminată de răbdare, era semănată între neamurile pămîntului prin sămînța lui Avraam, adică prin Hristos, Care aducea legii harul şi care şi-a luat ca ajutor răbdarea Sa pentru împlinirea şi desăvîrşirea legii, fiindcă ea singură lipsise în trecut pentru învățătura dreptății. înainte cereau ocihi pentru ochi şi dinte pentru dinte şi plăteau răul cu rău- Nu exista pe pămînt răbdarea, fiindcă nu era nici încrederea. Desigur, în vremea aceea nerăbdarea se bucura do ajutorul legii. Era uşor acest lucru, fiindcă lipsea Domnul şi învățătorul răbdării. După ce acesta a venit de sus şi a aşezat pe temeiul răbdării harul credinței, nu mai e permis nici măcar prin cuvînt a vătăma pe cineva, nici măcar a spune prostii fără primejdia judecății. A fost oprită mînia sufletului înfuriat, a fost înnăbuşită îndrăzneala mîinii, a fost înlăturat veninul limbii. Legea mai mult a cîştigat decît a pierdut Cînd Hristos zice : «Iubiți pe duşmanii voştri, binecuvîntați pe cei ce vă vorbesc de rău şi rugați-vă pentru prigonitorii voştri, ca să fiți fiii ai Tatălui vostru Cel ceresc» [18], vezi ce tată ne aduce răbdarea.

VII.

In acest precept de bază, prin care nu ne este îngăduit să facem rău nici provocați, se cuprinde pe scurt toată învățătura răbdării. De-a lungul trecerii în revistă a cauzelor nerăbdării, vor răspunde la locul lor şi celelalte precepte. Dacă sufletul este tulburat de daune în avutul falii. Fac. 22.

17. Nerăbdarea a fost depășită chiar sub regimul Legii Vechi a talionului. Avraam <<slc o pildă puternic grăitoare. Dar ea a fost total oprită do Hristos, atît prin exemplul vic-tii S,ii(-, cît și prin învățătura Su cerească și prin harul întăritor al credinței.

III, Ml. .'>, 44 sq.

milial, aproape în orice verset din dumnezeieştiJo Scripturi i se aminteşte de dispreţuirea lumii acesteia. Aceeaşi valoare are şi îndemnul la dispreţuirea banului, fiindcă Domnul însuşi nu se găseşte în nici o bogăţii[1], întotdeauna El apără pe cei săraci şi condamnă de la început pe cei bogaţi. Astfel, pentru răbdarea pagubelor a inspirat aversiunea iată de avuţii, arătînd prin desconsiderarea lor că nu trebuie să suferim dacă le pierdem. Aşadar, noi n-avem nevoie să le dorim. Fiindcă nici Domnul nu le-a dorit, sîntem datori să suportăm cu uşurinţă dacă ni se răpesc parţial sau în întregime [19]. Duhul Domnului ne-a atras atenţia prin apostol că lăcomia este rădăcina tuturor relelor[20]. Şi nu înţelegem că ea constă numai în dorinţa de avutul altuia ; căci şi ceea ce pare al nostru este al altuia. Nimic nu este al nostru, fiindcă toate sînt ale lui Dumnezeu, ai cui sîntem şi noi înşine- Astfel, dacă loviţi de vreo pagubă ne-am simţit fără răbdare, vom fi socotiţi prieteni ai lăcomiei, suferind că am pierdut din ceea ce nu era al nostru. Dacă suportăm greu că ni s-a răpit ceea ce nu ne aparţine înseamnă că dorim ce nu ne aparţine. Cine r tulburat de nerăbdare, punînd cele pămînteşti mai presus de cele cereşti, păcătuieşte foarte grav în faţa lui Dumnezeu. Atracţia lumii acesteia îi zguduie sufletul, pe care 1-a primit de la Domnul. Să renunţăm, aşadar, cu plăcere la cele pămînteşti, ca să le păstrăm pe cele cereşti. Poate să piară veacul, numai să cîştig răbdarea. Cine nu poate suporta în chip statornic că i s-a micşorat ceva fie prin furt, fie prin violenţă, fie prin nepricepere, nu ştiu dacă din inimă va pune mîna pe avutul său pentru milostenie. Cine-şi vîră sabia în corpul său de vreme ce nu suportă în nici un chip să fie spintecat de altul ? Răbdarea pagubelor este un exerciţiu de a dărui şi de a face din avutul tău un bun comun. Celui ce nu se teme să piardă să nu-i fie greu să dea. Dealtfel cum va putea cineva avînd două haine să dea una celui ce n-are, dacă nu poate să-i dea şi mantaua celui ce i-a luat haina ? Cum ne vom face prieteni pe bază de bogăţie, dacă o iubim atît de mult, încît nu suportăm să ne fio răpită ? Vom pieri cu ceea ce am pierdut, dacă voim cîştiguri care se pierd. Arată nerăbdare în toate pagubele neamurile care poate că pun avutul bănesc mai presus de suflet. într-adevăr, aceasta fac cînd, din dorinţa de cîştig, întîmpină pe mări primejdii în comerţul cu mărfuri, cînd pentru bani nu şovăie nici în for să atace fără nici o teamă de condamnare, cînd în fine se pun la mezat în circ şi în tabere, cînd pradă la drumul mare ca fiarele. Noi, însă, după felurimea raporturilor în care ne

19. Tertulian pune în fruntea slăbiciunilor omeneşti bogăţia pe care o arată priii-tr-o analiză foarte strînsă total incompatibilă cu spiritualitatea creştina. Scriptura Însăşi proclamă lăcomia, rădăcina tuturor relelor.

'20. I Tim. ti, 10.

găsim cu el, nu socotim de cuviinţă să ne dăm sufletul pentru bani, ci banii pentru suflet, arătînd generozitate cînd dăruim şi răbdare cînd pierdem.

VIII.

Avem toţi în această lume şi sufletul şi corpul la cheremul nedreptăţii şi arătăm răbdare faţă de aceste nedreptăţi; vom fi aşa de rău afectaţi de unele pierderi mai mici ? Departe de servul lui Hristos o astfel de ruşine, de a ceda la lucruri mărunte răbdarea pregătită pentru încercări mult mai mari. Dacă va încerca mîna cuiva să ne provoace ne este la Indemînă îndemnul Domnului, care zice : «Celui ce te loveşte peste un obraz, întoarce-i-l şi pe celălalt» [21]. Să se

21. Mt. 5, 39.
22. Mt. 5, 12.
23. *Mc. 7,* 15.
:<A. Mt 12, 30.

prăbuşească necinstea în fața răbdării tale. Orice lovitură a ei să rămînă fără vătămare şi fără durere. Cu cît mai mult dezarmezi pe cel mai necinstit suportîndu-l, cu utlt mai mult el va fi lovit de Domnul. Căci va fi lovit de Cel grație căruia poți suporta. Dacă amărăciunea limbii va fi gata să izbucnească în fața ocărilor şi insultelor, gîndeşte-te la cuvintele : «Cînd vă vor vorbi de rău, bucurați-vă» [22]. Domnul însuşi în lege este vorbit de rău şi totuşi e singur binecuvîntat. Aşadar, dacă sîntem servii Domnului să-L urmăm şi să răbdăm cuvintele de rău, ca să putem fi bineouvîntați. Daoă voi asculta fără linişte sufletească vreun cuvînt jignitor sau nesocotit împotriva mea, prin forța lucrurilor voi face eu însumi loc amărăciunii şi mă voi chinui într-o răbdare mută. Aşadar, cînd voi răspunde urît la cuvinte urîte, cum voi dovedi că am urmat învățătura Domnului, care spune că omul nu este spurcat de murdăria vaselor, ci de ceea ce iese din gură[2S], fiindcă ne aşteaptă răspunderea pentru orice cuvînt deşert sau mai mult decît deşert ?[24] Urmează deci că Domnul ne sfătuieşte să suportăm cu linişte sufletească de la altul ceea ce ne opreşte să facem. Tocmai aici se vede plăcerea răbdării. Orice injurie pricinuită fie cu limba, fie cu mîna, cînd va ataca răbdarea va avea acelaşi efect ca o săgeată care va nimeri şi-şi va frînge vîrful într-o piatră foarte tare. Căci lovitura va cădea la fel de infructuos şi fără rezultat, ba uneori cu aceeaşi putere se va întoarce împotriva celui ce a trimis-o. De aceea te răneşte cineva, ca să te doară, fiindcă bucuria celui ce răneşte constă în durerea celui rănit. Deci cînd îi vei zădărnici bucuria nedurîndu-te, 11 va durea pe el însuşi pierderea bucuriei sale. Atunci tu nu numai că vei ieşi nerănit, ceea ce pentru tine este de ajuns, dar pe deasupra vei fi şi mulțumit de înşelarea adversarului tău şi apărat de durere. Acestea sînt foloasele şi plăcerile răbdării[25].

IXL

Nu este scuzat nici acel soi de nerăbdare (în pierderea alor noştri dragi), căreia i se admite o oarecare parte de durere. Trebuie să avem în vedere în primul rînd cuvintele Apostolului care zice : «Să nu vă întristați de adormirea cuiva, ca păgînii, care sînt lipsiți de speranță» [2B]. Şi pe drept cuvînt. Pentru că aceia care credem în învierea lui Hristos credem şi în învierea noastră, a celor pentru care El a murit şi a înviat. Deci, unde este învierea morților, acolo lipseşte durerea morții, lipseşte şi nerăbdarea durerii' De ce să fii îndurerat dacă nu crezi că ai pierit ? De ce să suporți cu nerăbdare că s-a dus pentru un timp cel despre care crezi că se va întoarce ? Ceea ce socoti moarte este plecare. Nu este de plîns cel oare pleacă înainte, ci de regretat că lipseşte. Şi trebuie stăpînit şi acest regret. De ce să-ți pierzi cumpătul că a plecat cel pe care în curînd îl vei urma ? Dealtfel nerăbdarea în cazuri de acest fel este şi o rea prevestire pentru speranța noastră şi o

îndepărtare de la linia dreaptă a credinţei. 11 rănim pe Hristos cînd nu primim cu linişte sufletească pe toţi cei chemaţi de El ca şi cum ar fi de compătimit. «Doresc — zice Apostolul —, să fiu primit înapoi şi să fiu cu Domnul» [27]. Iată ce dorinţă frumoasă exprimă! Deci noi înşine nu voim să urmăm dorinţa creştinilor, dacă sîntem îndureraţi şi fără răbdare că alţii au urmat-o.

X.

Este şi un alt stimulent, cel mai puternic, al nerăbdării: plăcerea răzbunării, pusă în slujba măririi şi a răutăţii. Dar şi mărirea este pretutindeni deşartă şi răutatea întotdeauna urîtă de Domnul, mai ales atunci cînd răutatea provocată de cineva pricinuieşte una mai mare în actul răzbunării şi, răsplătindu-1 pe cel fără de lege, dublează ceea ce s-a făcut o dată. în mod eronat răzbunarea pare o mîngîiere a durerii, dar în faţa adevărului se dovedeşte ca o luptă a răutăţii. Ce deosebire este între provocator şi cel provocat, dacă nu aceea că unul săvîrşeşte răul mai înainte, iar celălalt mai în urmă ? Totuşi şi unul şi altul sînt vinovaţi de

25. Tertulian recomandă creştinilor liniştea sufletească la orice fel de provocări sufleteşti ori trupeşti, chiar aduclnd exemple vii şi învăţătura dumnezeiască u Mln-tuitorului.
20. I Tes. 4, 13.
27. Fii. I, 23.

vătămarea omului în fața Domnului, care oprește și condamnă orice ticăloșie. In fapta rea nu există o motivare a ordinei și locul nu deosebește ceea ce asemănarea unește. Cum e fapta, așa îi este și meritul. Astfel, în nici un caz nu trebuie să răspundem la rău cu rău. Cum, vom respecta această poruncă, dacă în disprețul nostru nu vom disprețui răzbunarea ? Ce cinstire vom aduce lui Dumnezeu, dacă ne vom aroga dreptul de apărare ? Noi, bîrne putrede, vase de lut! Ne supărăm rău cînd sclavii noștri își asumă răspunderea să se răzbune în legăturile cu ceilalți servi și pe aceia care ne-au arătat răbdare amintindu-și de starea lor de umilință și servitute nu numai că-i aprobăm oa supraveghetori ai onoarei stăpînului, dar le dăm o satisfacție mai mare decît și-au propus-o ei. Nu stau la fel lucrurile pentru noi în fața Domnului care este atît de drept în aprecierea faptelor și atît de puternic în săvîrșirea lor ? Aceasta ne asigură zicînd : «A mea este răzbunarea și Eu voi răzbuna» [28], adică a ta este răbdarea și Eu îți voi răsplăti răbdarea. Cînd zice : «Nu judecați, ca să nu fiți judecați» [29], oare nu ne cere răbdare ? Cine nu va judeca pe altul, dacă nu cel care va răbda să nu ceară înapoi ? Așadar, de ce-l credem pe acela judecător, dacă nu e și răzbunător ? Cine judecă numai pentru ca să ierte ? Chiar dacă va ierta se va lori totuși de nerăbdare cînd judecă, pentru ca să capete cinstirea unicului judecător (adică a lui Dumnezeu)- Dar prin cîte cazuri de acest fel trece de obicei nerăbdarea ! De cîte ori s-a căit apărarea! De cîte ori stăruința ei s-a dovedit mai rea decît motivele care au determinat-o ! Fiindcă nerăbdarea nu știe să facă nimic fără pornire și tot ce se face din pornire fie că lovește, fie că vatămă, fie că dărîmă. Dacă vei pretinde, mai ușor vei fi un smintit, mai pe larg, te vei încărca. Ce am de-a face eu cu răzbunarea a cărei măsură n-o pot dirija prin nerăbdarea durerii ? Dacă nu voi menține răbdarea nu voi suferi,- dacă nu voi suferi nu voi dori să mă răzbun[30].

XI

După aceste cauze ale nerăbdării, pe care le-am expus așa cum am putut, de ce să ne mai întindem asupra celorlalte, determinate de viața de acasă sau de cea publică ? Este vastă și cuprinzătoare acțiunea răului, care provoacă multiple ațîțări de venin, cînd mai neînsemnate, cînd

2H. Deut. 32, 35.
29. Mt. 7, 1.
30. După dragostea oarbă față de semeni și care nu ține seama de înviere, —• normală, oarecum, în acele vremuri de prigoane sîngeroase, — pe care a combătut-o In cap. IX, Tertulian combate aici răzbunarea, care depășește, fiind contrarie cu toiul sincronici creștine.

foarte grave. Dacă pe cele mai mărunte le poți disprețui pentru că n-au urmări de importanță deosebită, în fața celor mai mari cedezi din cauza forței lor. Unde nedreptatea e mai mică, acolo nu există nici o necesitate de răbdare, dar unde e mai mare, are nevoie de leac, adică de răbdare. Să ne luptăm, așadar, a le suporta

31. Pilde, 3, 12.
32. Mt. 5, 4.
33. Mt. 5, 11 sq.
34. Fericirea noastră depinde de modul în care ne vom opuno provocărilor diavolului, păstrîndu-no liniștea sufletească și resemnarea cu cure vum primi certările dumnezeiești la greșelile noastre

pe cele pricinuite de rău, pentru ca puterea liniştei noastre sufleteşti să zădărnicească planurile duşmanului. Dacă noi înşine ne atragem asupra noastră vreun necaz, fie din imprudență, fie altfel, în orice caz trebuie să suportăm cu răbdare ceea ce ne imputăm. Iar dacă socotim că unele ne sînt trimise de Domnul, cui trebuie să-i arătăm mai multă răbdare decît Domnului ? El ne învață să mulțumim (şi să ne bucurăm) de cinstea mustrării divine. «Pe cei pe care-i iubesc — zice El — îi cert» [31]. Ferice de acel serv pentru îndreptarea căruia stăruie Domnul, pe care-L socoteşte demn de supărarea Lui şi nu-1 înşală printr-un îndemn prefăcut! Din toate părțile, aşadar, ni se impune datoria răbdării, care ne este scut în rătăcirile noastre, în ispitele din partea răului sau în învățămintele Domnului. Răsplata muncii noastre pentru Domnul este mare şi ea se numeşte fericire. Pe cine a numit Domnul fericiți, dacă nu pe cei cu răbdare, cînd a zis : «Fericiți cei săraci cu duhul, că a lor este împărăția cerurilor» ?[32]. jEn mod sigur nimeni nu e sărac cu duhul, dacă nu e umil. Dar cine e umil, dacă nu cel ce rabdă ? Fiindcă nimeni nu se poate supune, fără răbdarea de a se supune mai întîi față de sine însuşi. «Fericiți — zice el, — cei ce plîng şi se văietă !» Cine tolerează astfel de lucruri fără răbdare ? Unora ca aceştia i se acordă şi sfatul, şi zâmbetul. «Fericiți cei blînzi». în aceste cuvinte nu poate fi în nici un caz vorba de cei fără răbdare. Cînd îi numeşte pe făcătorii de pace fericiți şi fii ai lui Dumnezeu, nu cumva se pot socoti nerăbdătorii rude cu pacea ? Numai un nebun ar putea crede aceasta. Iar cînd zice, «Bucurați-vă şi vă veseliți ori de cîte ori vă vor spune cuvinte rele şi vă vor prigoni, căci mare este plata voastră în cer» [33], această plată în nici un caz n-o promite nerăbdării, fiindcă nimeni nu-şi va păstra buna dispoziție în necazuri, dacă nu le va fi disprețuit mai dinainte, şi nimeni nu le va disprețul, dacă nu va avea răbdare [34].

m

In ceea ce priveşte învăţătura păcii[35] plăcut lui Dumnezeu, cine cu însuşirea nerăbdării în general, va ierta pe fratele său odată, ca să nu zic de şapte ori ci de şaptezeci de ori cîte şapte ?[36] Cine va ajunge la înţelegerea cu adversarul în faţa judecătorului, dacă nu şi-a învins mai întîi mînia, îndîrjirea, înveninarea, dacă n-a tăiat adică vinele nerăbdării ? Cum vei ierta şi ţi se va ierta, dacă vei ţine la nedreptate prin absenţa răbdării ? Nimeni să nu facă daruri la altar dacă e cu sufletul plin de ură împotriva fratelui său, dacă n-a ajuns mai întîi la răbdare, împăcîndu-se cu fratele. Să nu treacă supărarea noastră de apusul soarelui. Nu ne este îngăduit să trăim nici măcar o zi fără răbdare. Cînd aceasta este cîrma oricărei învăţături mîntuitoare, de ce să ne mirăm că ea conduce şi la pocăinţă ? Obişnuită să vină în ajutorul celor căzuţi, aceasta aşteaptă, aceasta doreşte, aceasta îndeamnă lia pocăinţa celor ce caută mîntuirea. Cînd o căsătorie este desfăcută, răbdarea este folositoare la amîndoi soţii, — prin faptul că susţine pe bărbat şl pe femeie cît stăruie în despărţire — pe unul nu-1 face adulter, iar pe celălalt îl îndreaptă. Exemplele date de Domnul prin parabole sînt elocvente şi în ceea ce priveşte mîntuirea prin pocăinţă. Prin răbdare păstorul a căutat şi a găsit oaia cea pierdută, — căci din nerăbdare ar fl renunţat la ea uşor, dar răbdarea 1-a îanpins la efortul căutării — a adus-o pe umeri, răbdînd povara celei care fusese părăsită fiindcă se rătăcise. Şi pe acel fiu risipitor răbdarea tatălui 1-a, primit, 1-a îmbrăcat, 1-a hrănit şi 1-a apărat faţă de nerăbdarea fratelui mîniat. A fost salvat deci cel ce se pierduse, fiindcă s-a pocăit. Şi pocăinţa 1-a ajutat, fiindcă a găsit răbdare. Dar dragostea, supremul jurămînt de credinţă, tezaur al numelui de creştin, pe care apostolul o încredinţează tuturor puterilor Sflntului Duh, în învăţăturile cui e formată dacă nu în ale răbdării ?[37] «Iubirea — zice el — este mărinimoasă» ; are această însuşire de la răbdare. «Este binefăcătoare» : prin răbdare nu face rău, «Nu pizrmi-ieşte» : aceasta este o calitate a răbdării. «Nu se poartă cu necuviinţă» : de la răbdare îşi trage modestia. «Nu se îngîmfează, nu e desfrînată» : nu, căci are răbdare. «Nu-şi caută ale sale» : suportă pe ale sale, ca să fie de folos altuia. «Nu se întărâtă» : dar ce putea lăsa nerăbdării ? De aceea — zice el — «Dragostea rabdă totul, tolerează totul», pentru că în toate împrejurările are răbdare. Fără îndoială, niciodată nu va pieri.

Se vor goli, se vor consuma, se vor termina limbile, ştiinţele, profeţiile, dar vor rămîne credinţa, speranţa şi dragostea ; credinţa, pe care a adus-o răbdarea lui Hristos, speranţa, pe care o aşteaptă răbdarea omului, dragostea, pe care o însoţeşte răbdarea pentru învăţătorul Dumnezeu.

35. Tertulian descrie viaţa creştină învăluită în nimbul dumnezeiesc al dragostei care aduce iertarea şi căinţa pentru toate relele săvîrşite.
36. Mt. 18, 22.
37. I Cor. 13, 2—7.

XIII.

Pînă aici despre răbdare, atît de simplă şi de uniformă, atît de întemeiată în suflet, pe care trebuie s-o clădim pe multe căi chiar în corp pentru a merita pe Domnul, sădită de însuşi Domnul, şi în puterea corpului, acesta fiind locuinţă a sufletului care, deşi conducător prin corp respiră- Dar care este funcţia răbdării în corp ? în primul rînd înfrînarea cărnii, jertfă plăcută Domnului prin sacrificiul umilinţei, ori de cîte ori pentru Domnul suportă mizeriile şi greutăţile traiului, mulţumindu-se cu o hrană simplă şi cu apă curată, ori de cîte ori ţine posturile, ori de cîte ori viaţa îi este în cenuşă şi în sac. Această răbdare a corpului recomandă închinăciunile şi întăreşte rugăciunile, aceasta deschide urechile lui Hristos (şi ale lui) Dumnezeu, alungă asprimea şi cheamă blîndetea. Astfel acel rege al Babilonului, fiindcă a supărat pe Domnul, după ce a trăit şapte ani în zdrenţe şi necurăţenie, lipsindu-se de cele mai elementare cerinţe ale vieţii umane, aducînd ca jertfă răbdarea corpului, şi-a redobîndit domnia şi, ceea ce era mai de dorit pentru un om, s-a împăcat cu Dumnezeu [38]. Iar dacă luăm în considerare treptele mai înalte şi mai fericite ale răbdării corporale, tot ea pregăteşte pentru sfinţenie înfrînarea cărnii. Ea apără pe văduvă, cinsteşte pe fecioară, şi ridică în împărăţia cerului pe cel devenit famen de bunăvoie. Ceea ce se desăvîrşeşte în carne vine din puterea sufletului. Răbdarea cărnii duce lupta în persecuţii. Dacă este neapărat necesară fuga, carnea rezistă la neajunsurile fugii. La închisoare, carnea e în lanţuri, carnea în obezi, carnea în pămînt. Ea în închisoare n-are lumină, nu vede cerul[38]. Dar cînd ajunge la cunoaşterea fericirii, la primirea celui de-al doilea botez, la însăşi urcarea către sălaşele divine, nimic n-ajută mai mult pentru aceasta decît răbdarea corpului. Dacă «spiritul este puternic iar trupul slab», unde este mîntuirea spiritului fără răbdare şi a cărnii însăşi ? Cînd Domnul spune aceasta despre trup,

numindu-l slab, arată de ce are nevoie pentru ase întări: de răbdare, fără îndoială, împotriva oricăror încercări de a submina şi nimici credinţa, ca să poată suporta fără nici o şovăire biciul, focul, fiarele sălbatice, sabia [40], pe care profeţii şi apostolii le-au învins suportîndu-le.

38. Dan. 4, 33.
39. La suferinţele trupeşti primite ca penitent, Tertullun adaugă şl po cele la caro stnt supuşi creştinii prigoniţi, tiduiiuţl In închisori.

XIV.

Cu aceste puteri ale răbdării Isaia, chiar cînd era tăiat, nu tăcea lăudînd pe Domnul, iar Ştefan, lovit cu pietre, cerea iertarea pentru duşmanii lui. O, prea fericit şi acela care a rezistat cu toată răbdarea la orice încercare a diavolului! Pe care nici pierderile din turmă, nici necazurile fiului împins la risipă,

40. Tertulian încununează lista suferinţelor trupeşti cu diferitele chinuri ale morţii la care erau supuşi, după Profeţi şi Apostoli, martirii din vremea sa.

41. In acest capitol sînt descrise măreţele exemple de tărie, împătimirile trupeşti şi sufleteşti, împinse pînă la moarte, ale lui Isaia şi ale Sfîntului Ştefan, insistînd asupra răsplăţii primită chiar pe pămînt de Iov, pentru înţelepciunea şi totala lepădare de sine, cu care a îndurat toate suferinţele la care a fost supus de diavol şi de slugile lui.

nici chinurile şi rănirile corpului nu l-au făcut să-şi piardă răbdarea şi credinţa în Domnul, datorită cărui fapt, zadarnice au rămas atacurile diavolului. Deşi expus atîtor suferinţe, nu s-a depărtat de respectul faţă de Dumnezeu, ci dimpotrivă, constituie pentru noi un exemplu şi o mărturie, ca să avem răbdare atît în duh, cît şi în carne, atît în suflet, cît şi în corp, ca să nu ne lăsăm înfrînţi nici de răutatea oamenilor acestei lumi, nici de pierderea celor dragi, nici de chinurile corporale. Mari prăzi luate de la diavol a adunat Dumnezeu în acel om, preţios steag pentru gloria sa a smuls de la duşman, cînd acel om la orice ştire dureroasă nimic altceva nu rostea decît «Domnul fie lăudat», cînd îşi blestema soţia care, cedînd nenorocirii, îl îndemna să se salveze prin mijloace necinstite ! Ce bucuros era Dumnezeu, ce se sfîşia cel rău, cînd Iov, în gunoi, suporta cu mare linişte sufletească prea multele lui bube, cînd alunga în bătaie de joc muştele care năvăleau să se hrănească din rănile lui deschise. Astfel, acel lucrător pentru slava lui Dumnezeu, apărîndu-se de toate săgeţile ispitelor cu platoşa şi cu scutul răbdării, a redobîndit îndată de la Dumnezeu integritatea corpului, iar averea pierdută şi-a dublat-o. Şi dacă ar fi voit să i se redea şi fiii, ar fi putut fi iarăşi tată. Dar a preferat să fie din nou el însuşi , a renunţat la o bucurie atît de mare, fiind sigur că l-a recîştigat pe Dumnezeu, a suportat de bunăvoie lipsa de copii, ca să trăiască în răbdare [41].

XV.

Dumnezeu este ocrotitorul Cel bun al răbdării noastre : dacă ai lăsat pe seama Lui nedreptatea altora, El este răzbunător ; pentru daune este despăgubitor, pentru durere medic, pentru moarte dătător de viaţă-Cît de mult poate răbdarea să-1 aibă pe Dumnezeu datornic ! Şi nu pe nedrept. Căci răbdarea pune în siguranţă pe toate cele plăcute Lui, ajută la îndeplinirea tuturor poruncilor Lui : întăreşte credinţa, asigură pacea, păzeşte dragostea, învaţă umilinţla, aşteaptă căinţa, cheamă exomolo-gheza, conduce trapul, păstrează spiritul, înfrînează limba, stăpîneşte mînia, înfrînge ispitele, alungă scandalurile, consfinţeşte martiriile, mîn-gîie pe cel sărac, temperează pe cel bogat, nu nimiceşte pe cel slab, nu-1 semeţeşte pe cel sănătos, îl desfată pe cel credincios, îl găzduieşte pe străin, îl încredinţează pe serv stăpînului şi pe stăpîn lui Dumnezeu, împodobeşte pe femeie, îl dovedeşte pe bărbat, este iubită în copil, lăudată în tînăr, respectată în bătrîn, este frumoasă pentru ambele sexe, la orice vîrstă. Haide acum, dacă vrei, să-i cunoaştem de aproape chipul şi obiceiurile. Faţa îi este liniştită şi binevoitoare, fruntea senină, necon-tiactată de nici un rid al tristeţii şi al mîniei. Sprîncenele neîncruntate a supărare, cu ochii privind în jos de umilinţă, nu de nefericire, gura însemnată cu cinstea vorbirii măsurate, culoarea cum se cuvine celor liniştiţi şi nevătămători ; mişcarea capului şi rîsul ameninţător împotriva diavolului, îmbrăcămintea curată şi căzînd cuviincios pe corp,.ca una care nici nu se făleşte, nici nu se dezonorează. Şade pe tronul acelui spirit prea blînd şi prea binevoitor, care nici nu se frămîntă în vîrtej, nici nu se întunecă de nor, ci este de o seninătate tînără, deschis şi simplu, cum 1-a văzut pentru a treia oară Ilie [42]. Unde este Dumnezeu, acolo este şi fiica sa, răbdarea. Aşadar, cînd coboară Duhul lui Dumnezeu, îl însoţeşte în chip nedespărţit răbdarea. Dacă o vom despărţi de Duh va rămîne în noi întotdeauna ? Nu ştiu cît ar sta cu noi. Fără ea, ca însoţitoare şi conducătoare în orice loc şi timp, spiritul nostru în chip sigur s-ar înnăbuşi. Singur n-ar putea rezista la atacurile duşmanului, fiindcă i-ar lipsi mijlocul de a rezista [43].

XVI.

Acesta este rostul răbdării adevărate şi cereşti, aceasta învăţătura, aceasta **lucrarea. Fără îndoială că răbdarea creştină nu este ca aceea a neamurilor pămîntului, nu este falsă, nu este pusă în slujba păcatului.**

42. III Regi, 19, 11 sq.

43. Primind toate din partea Iui Dumnezeu cu mulţumire, creştinii pot rezista duhovniceştc potrivit voii Lui.

Câcl diavolul, ca să fie şi în aceasta rivalul Domnului, ca şi cum ar fi volt să lucreze cu aceeaşi măsură — numai că răul şi binele au aceeaşi măsură prin faptul că sînt la fel de mari, dar deosebirea lor este fundamentală — a învățat şi el pe ai săi răbdarea lui proprie, vreau să spun aceea care-i pune sub puterea soțiilor pe soții vînători de zestre sau vlnzători de sclave, care pentru a obține moşteniri de la cei fără urmaşi acceptă cu sentimente fățarnice orice supunere, care face pe robii pîn-tecului şi ai gurii să devină clientelă de ocară şi să-şi subjuge astfel libertatea. Asemenea forme de răbdare cunosc neamurile pămîntului, care murdăresc prin ocupații josnice numele unui bun atît de mare. Ei trăiesc răbdîndu-i pe rivali, pe bogați, pe cei oare-i cheamă la mese, dar nerăbdîndu-L pe Dumnezeu. O să vadă ei pentru bunurile lor şi aile ocrotitorului lor ce răbdare le va cere focul cel de sub pămînt. Iar noi să iubim răbdarea dumnezeiască, răbdarea lui Hristos [44]. Să-i dăm Domnului înapoi cît cheltuieşte El pentru noi. Să-I oferim răbdarea sufle-tească, răbdarea trupească, toți cei care credem în învierea trupului şi a sufletului.

INDICE SCRIPTURISTIC*

INDICE REAL ŞI ONOMASTIC

44. Tertulian Îndeamnă la sfîrşitul acestei cărți pe contemporanii credincioşi să ne ferească de falsa răbdare. Aceasta înseamnă îngrozitorul compromis, moral şi material, obişnuit la păgîni, prin care aceştia «cedează» preceptele morale şi religioase In familie şi societate sub formele cele mai josnice ca «robi ai pîntecelui şi ai gurii», |)entru care sînt dispreţuiţi do semenii lor şi pedepsiți de Dumnezeu.

*** Cartea fiind împărțită numai pe capitole, ultimele două numere arată capitolul cărții şl rtndul.**

TERTULIAN **DESPRE POCĂINȚĂ**

INTRODUCERE

Tertulian a trăit o viață religioasă profundă, socotind fiecare zi cea din urmă a vieții pămîntești şi fiecare clipă cea mai scumpă pentru viața de veci, în care credea că avea să intre fără întîrziere, aflîndu-se în teribila epocă a persecuțiilor, pe care a suportat-o eroic condamnînd-o pe față cu oroare şi combătînd-o cu o vehemență unică în istoria creştinismului.

Printre problemele cele mari pe care i le-a pus o viață închinată Domnului lisus Hristos şi fraților Lui întru El, n-au fost numai cele de apărare a Bisericii de duşmanii din afară — păgînii — şi de cei din lă-untru — ereticii —, fapt care 1-a situat printre marii apologeți şi con-troversişti creştini •, ci au fost şi acelea care privesc adevărata trăire creştinească şi care condiționează mîntuirea, adică cele profund duhovniceşti, de ordin moral şi, uneori, cu iz sacramental.

Temeiul doctrinar profund şi subtil, pe care-1 aflăm în toate manifestările bogatei sale vieți şi activități, 1-a făcut să aleagă din fiecare categorie temele cele mai importante, nu din punctul de vedere al gîn-dirii, ci din acela al perspectivelor vieții creştine din secolul său.

Aşa se explică dezvoltarea subiectelor apologetice *adresate conducătorilor supremi ai Africei, ori* tratarea problemelor la ordinea zilei *în zodia neagră a secularelor persecuții, a celor* morale *(privind mai ales complexitatea raporturilor creştine dintre bărbat şi femeie), de* controversă, *(în care refuză orice discuție pe baza unor Scripturi mutilate de sectele apărute mai tîrziu pe care le nimiceşte printr-o analiză distrugătoare) şi, în fine,* sacramentale, *(în care dă primele eseuri ale epocii asupra celor trei mari Taine ale vieții creştine privite în raport cu mîntuirea : Botezul, Cununia şi Pocăința.*

Tertulian, desăvîrşit cunoscător al Scripturilor sfinte, ştia că pocăința este începutul mîntuirii omului căzut în păcat (Fac. III, 7). Ştia că începutul cărții Judecătorilor exemplifică pătrunzător veşnica tragedie umană, legînd păcatul de pedeapsă, dar şi căința de izbîndă (III, 7—9 ; IV, 3). Mustrările amare ale profeților de la Amos la Sfîntul Ioan Botezătorul, ce erau altceva decît o continuă chemare la pocăință ?

Domnul nostru Iisus Hristos începe propovăduirea Evangheliei cu afirmarea conştiinţei păcătoşeniei noastre : «Pocăiţi-vă şi credeţi în E-vanghelie» (Marcu I, 15) şi sfîrşind misiunea Sa pe pămînt însărcinează pe Sfinţii Apostoli «să propovăduiască tuturor neamurilor în numele Lui pocăinţa şi iertarea păcatelor, începînd din Ierusalim» (Luca XXIV, 47)[1].

Precum se ştie, din cînd în cînd s-au ridicat în istoria creştinismului glasuri răzvrătite, care au protestat împotriva uşurinţei, cu care Biserica dezlega pe cei ce au primit Taina pocăinţei: nu mai pot ii iertaţi cei ce s-au făcut vinovaţi de anumite păcate — vor zice montaniştii în sec. al H-lea şi novaţienii în al III-lea ; nu este cu putinţă dezlegarea fără de ispăşiri lungi şi dureroase — vor afirma janseniştii în sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea. Iar protestanţii vor declara că iertarea nu poate veni prin mijlocirea preotului, ci direct, de la Dumnezeu.

Se ştie că la începutul epocii patristice de care ne ocupăm aici, unele locuri din Sfînta Scriptură (ca: Matei XII, 31—32, privind blasfemia împotriva Duhului Sfînt; I Ioan V, 16, care aminteşte «păcatele spre moarte» şi «păcatele **nu** *spre moarte» şi mai ales Epistola către E-vrei, VI, 4—8 şi X, 26—28), au prilejuit unele dispute. In ele au fost amestecaţi papa Callist (cu edictul său mult discutat), apoi Fer. Augustin (cu problema donatiştilor); ele au fost abordate de Herma, în Păstorul, de Hipolit în «Philosophumena», de Origen în Omiliile la Psalmi etc. şi de Sf. Ciprian în Epistole şi în «De Lapsis»* [2].

Se ştie, de asemenea, că din considerente înalte de ordin duhovnicesc Biserica nu a pus limite îndurării dumnezeieşti şi n-a exclus dintre fiii ei pe păcătoşii care se *pocăiesc — oricît de mari ar fi fărădelegile lor. Ea n-a acceptat soluţiile aspre ale montanismului, donatismu-lui, novaţianismului, sau şi altele din epoca primară.*

In acest duh iertător, ea a îndulcit mult, cu timpul, asprimea canoanelor Sf. Vasile cel Mare în uz. Severitatea în aplicarea epitimiilor ducea pe cei răi la depărtarea definitivă de calea mîntuirii, iar pe ceilalţi putea sâ-i răcească şi mai mult de sfinţenia Bisericii. Ţinînd seama de realitatea păcătoşeniei noastre,

1. Este regretabil că în unele cărţi dogmatice noi nu se păstrează Tainei denumirea de «pocăinţă», pe care noi am menţinut-o în manualul nostru şi care accentuează sensul ei adevărat, fundamental, de pocăinţă, care cere şi poate obţine iertare de la Dumnezeu, ci îi dau numele de «mărturisire», făcînd tot din mărturisire şi prima bază a Tainei alături de epitimii şi de dezlegare în analiza ei şi nedînd în felul acesta importanţa tradiţională din Scripturi şi din practica Bisericii primare a faptului primordial, al pocăinţei, care cere mărturisirea şi dezlegarea.

2. Vezi, «Cuvîntul traducătorului» la începutul traducerii noastre în romîneşte a scrierii lui Tertulian *«Despre pocăinţă»* din «Apostolul», curierul Arhiepiscopiei ortodoxe române din Bucureşti, anul VIII, nr. 9, 1 mai, 1931, p. 113—114.

Biserica amintind că ea este Maica noastră şi că Dumnezeu este iubire, iar iubirea toate le iartă pînă la sfîrşit, şi-a armonizat practica duhovniciei cu pogorămîntul cerut de marii ei duhovnici ca Ioan Postitorul din veacul al Xl-lea şi Nicodim Aghioritul din veacul al XVIII-lea .

Tertulian, «asprul african» (cum 1-a numit marele său admirator Bos-suet), care trăia de la o zi la alta în aşteptarea arestării şi morţii cu ceilalţi martiri, nu va accepta nici un fel de moleşeală a moralei creştine şi a dreptului ierarhiei de a lega şi dezlega orice păcate, atunci cînd se va pune şi în vremea lui iarăşi această problemă în Biserică. La începutul tumultoasei lui activităţi teologice, adică între 200—**206,** *vajnicul luptător pentru libertatea creştinismului va publica studiul său asupra Pocăinţei — total deosebit din acest punct de vedere de viitorul tratat «De pudicitia» — a cărui autenticitate nu este contestată, dar care prezintă unele trăsături deosebite. El este astfel prezentat de unul dintre cei mai buni cunoscători ai lui: «Nu e un tratat didactic asupra pocăinţei, ca instituţie bisericească, ci mai curînd un fel de predică, prin care Tertulian se adresează mai ales catehumenilor, care cunosc prea puţin îndatoririle vieţii creştine, ori le înlătură prea în grabă. Te miră tonul paşnic, binevoitor, pe care-1 are Tertulian aici.*

E drept că nici severitatea nu lipseşte. E iute la mînie împotriva celui care ascultă şi apoi convins de virtutea curăţitoare a Botezului are pretenţie la dreptul de a nu renunţa la păcatele, pe care le îndrăgeşte pînă în clipa primirii lui (cf. cap. VI); şi împotriva păcătosului, care pierde curajul Ia gîndul că va trebui să trăiască... lipsit de orice bucurie, în asprimea sacului (pocăinţei), sub groaza cenuşei, cu faţa slăbită de post (cap. XI). Trebuie totuşi să notăm în atîtea locuri o stare mistică dulce şi compătimitoare, accente de iubire creştină evlavioasă : cînd insistă de pildă, ca să încredinţeze pe păcătos că nu are motiv să dis-pereze, din cauză că Dumnezeu e Tatăl nostru al tuturor (VIII)»[3].

Cartea are două părţi *precedate de o* introducere generală *{cap. I— V). In cap. I defineşte pocăinţa simplu ca «un simţămînt dureros al sufletului, care se naşte din părere de rău pentru o hotărîre anterioară» (I, 1), în care însă paginii nu ştiu să deosebească ce e bun de ce este rău (2—5). Dumnezeu însuşi s-a întors de la mînie ia milă după ce a pedepsit pe omul căzut şi a trims pe Profeţi şi pe Apostoli să-1 cheme la mîntuire prin pocăinţa[1] de păcatele comise, iăcînd cu ei o alianţă (II). Păcatele, analizate strîns de Tertulian, sînt împărţite iarăşi simplu în pă-*

3. Pierre de Labriolle, ***Histoire dc la Litterature latine chretienne,*** **în «Colection d'etudes anciennes», ed. II-ia, Paris, 1924, p. 112—113.**

cate trupeşti şi păcate sufleteşti, avînd izvorul lor în voinţă. Intenţia rea este un păcat egal cu cel săvîrşit (III).

Pocăinţa este viaţă, pentru că Dumnezeu Cel viu ne garantează răsplata ei, mîntuirea (IV). Trebuie să luăm o hotărîre mare şi să ne întoarcem la Dumnezeu o dată pentru totdeauna părăsind pe diavolul şi cele ale lui (V).

In partea a Il-a *(VI) povățuieşte aspru pe* cei chemați *asupra pocăinței făcute înainte de Botez ; primirea acestei Taine nu trebuie amî-nată, pentru ca să acoperim cu ea cît mai multe plăceri păcătoase (VI, 1—10). Cei ce cred că înşeală pe Dumnezeu se înşeală pe ei înşişi (11 —24).*

Partea a IlI-a *cheamă, la viața de pocăință trăită duhovniceşte după Botez : este încă un mijloc de mîntuire oierit nouă după ce am murit cu Hristos pentru ca să înviem cu El prin Botez. Trebuie să ne întrebăm însă dacă această a doua pocăință nu trebuie să fie şi ultima (VII). Domnul primeşte cu bucurie pe cel ce* se *întoarce la El hotărît să* se îndrepte, *după pildele scripturistice (VIII). Capitolele IX şi X descriu* exomo-logheza, *manifestarea în afară a celei de a doua pocăințe prin practici obişnuite în antichitatea creştină, cînd pocăința putea fi şi publică, nu numai secretă şi anume prin post, rugăciuni, îngenuncheri, acoperirea capului cu sac și cenuşă și a trupului cu zdrențe negre etc.*

Tot atît de vie e descrierea lipsurilor şi suferințelor cărora contravin în mod violent «cocheții» lumii acesteia prin excesele lor de confort sau de prefăcătorie, descrise în cap. XI. Chemarea la pocăință pe care o face în ultimul capitol (XII) este impresionantă prin descrierea amănunțită a locului gheenei şi prin necesitatea apărării de el prin remediile pe care le folosesc la timp şi animalele şi oamenii aleși în istoria Eiîntă... A doua punte a mîntuirii omului — Pocăința, rămîne astfel mijlocul dumnezeiesc de salvare a noastră, a păcătoşilor, prin exomologheză

S-a observat că Tertulian nu exclude nici un păcat de la mîntuirea *prin pocăință şi anume prin exomologheză, care implică mortificări fizice și morale. El se arată de pe acum receptiv la o practică religioasă absolută, prin unicitatea pocăinței, pe care o propovăduieşte şi prin asprimea practicilor religioase, pe care le descrie. Această atitudine explică de ce îndoielile iormulate de un Erasm şi de un Aeatus Rhenanus, asupra autenticității acestei cărți, n-au fost însuşite de nici un cercetător posterior lor. Totuşi s-a observat că această scriere este una dintre cele mai moderate, mai duioase şi chiar mistice, — probabil fiindcă este adresată tinerilor* chemați [4].

4. Vezi, acelaşi, *Tertullien, De Paenitentia, De Pudicitia,* col. *«Textes et docu-ments...»,* publies sous la direction de Hippolyte Hemmer et Paul Lejay, Paris, 1906, p. XI—XII, XIV—XVI.

LITERATURA

E d i ț i i : Trimitem la indicațiile precedente și amintim că toate edițiile vechi sînt descrise în Migne, *Patrologia Latina,* voi. I, col. 32—72. Cităm, după Mărie Turcan, «*Tertullien, la toilette des iemmes»,* col. «Sources chretiennes», Paris, 1971, p. 72 sq.: li. Rhenanus, *Q. Sept. Fior. Tertulliani opera,* Basilea, 1521 (ed. princeps), 1539 (ed. ter-tla) | J. Pamelius, Q. *S. FI. Tertulliani opera,* Antverpia, 1579 ; F. Iunius, O. S. *FI. Tertulliani quae adhuc reperi potuerunt omnia* (Franekerae, 1597); J. L. de la Cerda, *Q. S. FI. Tertulliani opera argumentis, notis illustra,* Lutetiae, Paris, 1624; N. Rigaltus, O. *S. FI. Tertulliani, opera Parisiis,* 1634 j F. Oehler, *S. Q. FI. Tertulliani quae super-sunt omnia,* I, Lipsiae, 1853 ; A. Kroymann, *Tertulliani opera,* (C.S.E.L., LXX, Viena, 1942), ediție reluată în *Corpus christianorum,* cu note critice de J. Marra. Traducerea noastră a fost făcută după ediția Pierre de Labriolle, Tertullien, De *Poenitentia, De Ijudicilla,* în col. «*Textes et ducuments pour l'etude historique du christianisme»,* pu-blles sous la direction de Hippolyte Hemmer et Paul Lejey, text latin, traducere franceză, introducere și index, Paris, 1906.

T r a d u c e r i . In afară de a lui Labriolle, amintim, cele trei volume, *Opere complete* ale lui A. de Genoude, *Tertullien, Oeuvres,* Paris, 1852, și J. Quasten, *Initiation uux Peres de l'Eglise,* Paris 1957, în franțuzește; J. Donaldson, A. Roberts, în *The An-tenicene Fathers,* retipărite de A. Coxe, *Grand Rapids,* Michigan, 1953, în englezește. *Traducerea noastră* a fost tipărită în rev. eparhială «Apostolul», în numerele 9—20 între 1 mai—15 octombrie, 1931, București.

S t u d i i : A. d'Ales, *La Theologie de Tertullien,* Paris, 1905; *L'edit de Calliste,* Paris, 1914; O. Bardenhewer, *Les Peres de l'Eglise leur vie et leurs oeuvres,* t. I, nou-velle edition francaise, Paris, 1905, p. 342—345; Idem, *Zur altchristilichen Bussdiszi-plin,* în *Kirchengeschichte Abhandlungen und Untersuchungen,* voi. I, Paderbom, 1897, p. 155—181 ; Mgr. Batiffol, *Etudes d'Histoire et de Theologie positive,* Paris, 1904; I. G. Ph. Borleffs, Mnemosyne, n.s. 60 (1932), p. 274—316; Ermoni, *Lq penitence dans l'Histoire* în Revue *des questions historiques,* n.s., t. XXIII, p. 5—55, Paris, 1900; G. Esser, *Die Busschrilten Tertullians de Paenitentia und de Pudicitia und des Indul-yenzedict des 'Papstes; Kallistus, Ein Beitrag zur Geschichte der Bussdisziplin,* (Bonn, 1905 | Mgr. Freppel, *Tertullien,* voi. I, Paris, 1861 ; Funk, *Bussdisziplin,* în *Kirchenlexikon* de Wetzer și Welte (1883). P. de Labriolle, *Histoire de la Litterature latine chretienne,* (Paris, 1924). Idem, *La crise montaniste,* Paris, 1913; A. v. Harnack, *Dogmengeschichle,* ed. IH-a, t. I; E. Hogan, *Penitential discipline in the Early Church,* în «The American Catholic quarterly Review», New York, 1900; A. Holl, *Enthusiasmus und Bussgewalt,* I.eipzig, 1898 ; Pierre de Labriolle, *La crise montaniste,* Paris, 1913 ; H. G. Lea, *A History ol auricular Confession and indulgences,* 3 voi., Philadelphia, 1896 ; E . Preuschen, *Ter-tullians Schriiten* «De *paenitentia» und «De pudicitia» mit Riicksiclu aul die Bussdisziplin untersucht,* Inaug.-Diss., Giessen, 1890; Rolffs, *Das Indulgenz* — Edict *des ro-mischen Bischoffs Kallist,* Leipzig, 1893, îh «Texte und Untersuchungen», XI, 3 ; H.-B. Sweete, *Penitential discipline in the three iirst centuries,* în «The Journal of Theol. Studies» (t. IV, 1903), p. 321 sq.; J. Tixeront, *Histoire des Dogmes,* t. I, Paris, 1905; .1. Turmei, *Histoire de la Theologie positive,* Paris, 1904, p. 140—153; Același. *Tertullien,* Paris, 1905, p. 266 sq.; Van der Vliet, *Ad Tertulliani de Pudicitia et de Penitentia* în Mnemosyne, t. XX (1892), p. 274 sq.; Vacandard, *La Coniession sacramentalle dans l'Eglise primitive,* col. «Science et religion», Paris, 1903 ; Idem, *La penitence publique dans l'Eglise primitive,* aceeași colecție. Paris, 1903.

DESPRE POCĂINȚĂ
(DE PAENITENTIA) *

I.

1. Oamenii de acest soi din care am făcut şi noi parte odinioară, orbi, lipsiți de lumina Domnului, socotesc că, potrivit naturii, pocăința este un simțămînt dureros al sufletului, care se naşte din părerea de rău pentru o hotărîre luată mai dinainte. 2. Dealtfel, ei sînit tot atît de depărtați de rațiune în această privință, pe cît sînt de departe de însuşi făcătorul rațiunii. Căci rațiunea este de la Dumnezeu şi Dumnezeu, ziditorul a toate, n-a voit să se înțeleagă şi să se săvîrşească nimic fără rațiune [1]. 3. Aşadar, cei ce nu-L cunosc pe Dumnezeu este firesc să nu-I cunoască nici lucrurile Lui ,■ fiindcă nici o comoară nu stă deschisă pentru străini. Aşa se face că, purtați de valuri, fără cîrma rațiunii, pe ma-lea întinsă a vieții, nu ştiu să se păzească de furtuna amenințătoare a acestei lumi. 4. Ca să vedem cît de nesocotit judecă ei pocăința, este de ajuns să arătăm că o folosesc chiar pentru faptele lor bune. Se căiesc de încredere, de dragostea, cinstea şi mila lor de îndată ce se lovesc de nerecunoştința. 5. Se blesteamă pe ei înşişi că au înfăptuit binele şi le stăruie în suflet mai ales căința pricinuită de cele mai bune fapte, ținînd seamă cu grijă să nu mai săvîrşească nimic bun de aici înainte. Iar căința pentru faptele lor rele dimpotrivă le este mai uşoară. în sfîrşit, prin pocăință mai degrabă păcătuiesc, decît să facă ceea ce se cade [2].

II.

1. Dacă în faptele lor s-ar lăsa călăuziți de Dumnezeu şi prin El de rațiune, ei ar cîntări în primul rînd binefacerile pocăinței, pe care n-ar socoti-o niciodată ca o dovadă de falsă îndreptare şi s-ar căi mai puțin,

♦ Traducere (după textul ediției P. de Labriolle) de N. Chițescu, revăzută de Dnvld Popescu.
1. Creația este opera rațională a însuşi Creatorului rațiunii.
***2.* I.umeu cu patimile ei face pe cei lipsiți de rațiune să nu pătrundă sensul pocăinței.**

pentru că ar greşi mai puțin, temîndu-se de Dumnezeu. 2. Dar unde nu e nici o teamă nu este nici chip de îndreptare. Şi unde nu e îndreptare, căința este neapărat deşartă, fiindcă îi lipseşte roadă pentru care a semănat-o Dumnezeu, adică mîntuirea omului. 3. Căci Dumnezeu, după greşeli atît de multe şi aşa de mari săvîrşite de cutezanța omenească, începînd de la Adam, cel dintîi dintre oameni, după ce a condamnat pe om cu toate ale lui din această lume, după ce 1-a izgonit din rai şi 1-a supus morții, s-a întors iarăşi la mila Sa şi i-a dăruit pocăința, rupînd zapisul mîniei trecute şi iertînd pe cel creat după chipul Său. 4. Astfel, şi-a adunat un popor, 1-a miluit cu multele daruri ale bunătății Sale şi, cu toate că 1-a dovedit de atîtea ori nerecunoscător, 1-a îndemnat întotdeauna la pocăință. Profețind apoi prin gura tuturor profețilar, i-a făgăduit harul Său, pentru a lumina pînă la sfîrşitul veacurilor prin Duhul Său tot universul[3], şi a poruncit ca botezul pocăinței să vină mai înainte, ca să lumineze pe acei pe care i-a chemat prin har la făgăduința făcută seminției lui Avraam înainte de a-i aduna împreună. 5. N-a încetat Ioan zicînd : «Pocăiți-vă» [4] că de acum s-a apropiat de oameni mîntuirea, adică Domnul căruia îi era premergător. 6. Şi, arătînd după făgăduința lui Dumnezeu că pocăința este dată pentru curățirea minții, pentru că orice îniinăciune ar fi pricinuit, orice pete ar fi adus neştiința în inima omului, pe acestea mărturisindu-le, înlăturîndu-le şi dîndu-le afară, pocăința să-i pregătească Duhului Sfînt un sălaş curat în inimi, unde El să vină şi să se aşeze de bunăvoie, împreună cu bunurile Sale cereşti [5]. 7. Numele acestor bunuri este unul singur : mîntuirea omului prin iertarea păcatelor săvîrşite înainte. Iar rostul pocăinței este de a se îngriji de lucrarea milosîrdiei dumnezeieşti pentru că tot ceea ce foloseşte omului îl mulțumeşte şi pe Dumnezeu. 8. Regula pocăinței, pe care o învățam după ce am cunoscut pe Dumnezeu, se exprimă într-o anumită formă, care ne cere să nu aruncăm, aşa zicînd, o mînă prea aspră peste faptele şi gîndurile ceie. bune. 9. Căci Dumnezeu nu încuviințează osîn-direa celor bune, fiindcă sînt ale Sale şi, El fiind autorul şi apărătorul lor, în mod necesar le primeşte ; iar dacă le primeşte, le şi răsplăteşte. 10. Triumfă, aşadar, nerecunoaşterea oamenilor dacă împinge la căință pentru faptele bune şi triumfă recunoştința, dacă este un îndemn la cele bune, şi una şi alta fiind pămînteşti şi pieritoare. 11. într-adevăr, ce mare lucru cîştigi dacă ai făcut bine unui recunosător şi ce pierzi dacă l-ai făcut unui ingrat ? Fapta bună are pe Dumnezeu ca răsplătitor, ca şi cea rea, fiindcă judecătorul este cel ce dă sentința în orice proces [6].

12. Şi de vreme ce Dumnezeu însuşi este judecătorul, care veghează ca dreptatea, ce-i este scumpă, să fie împlinită şi păzită şi ca prin ea să se consfințească întreaga sa rînduială, trebuie atunci să ne mai îndoim că, aşa cum se întîmplă cu toate faptele noastre, tot astfel şi în ce priveşte pocăința, trebuie să lăsăm în seama lui Dumnezeu dreptatea ? Acest fapt se va putea îndeplini numai dacă noi ne-am căi de păcatele noastre[7].

13. Căci nu merită să fie numită păcat decît fapta rea şi nimeni nu păcătuieşte săvîrşind binele. Iar dacă n-a păcătuit cineva, de ce să alerge la pocăință ? 14. De ce să impună bunătății sale rolul răutății ? Aşa se face că, atunci cînd un lucru este împlinit unde nu trebuie, este lăsat Ia o parte acolo unde ar trebui să fie săvîrşit.

3. Evr. 1, 1 î I Pt. 1, 2.
4. Mt. 3, 2.
5. Binefacerile pocăinței lăsată de Dumnezeu pentru mîntuirea noastră.
6. Regula pocăinței este răsplătirea binelui şi a răului.

III.

1. Este acum cazul să arătăm ce fapte trebuie socotite greşeli, pentru care pocăința este îndreptățită şi trebuincioasă. 2. Acest lucru poate părea de prisos, pentru că sufletul, d«pă ce a cunoscut pe Dumnezeu Care, ca ziditor al său, 1-a

7. Dumnezeu este judecătorul faptelor noastre bune şi rele; dar şi noi trebuie să fim conştienți de valoarea lor pentru El.

8. Tertulian împarte păcatele în trupeşti şi sufleteşti, fiind săvîrşite de trup şi suflet, care sînt create de Dumnezeu.

cercetat din nou, se ridică de la sine către cunoaşterea adevărului şi, primit la învățăturile Domnului, îşi dă seama din ele îndată că trebuie socotit păcat tot ceea ce Dumnezeu opreşte. Din moment ce cunoaşte că Dumnezeu este binele, nu-i mai place răul, ci binele, şi între aceste două contrarii nu există nici o împăcăciune. 3. Totuşi, nu-mi va fi greu să arăt că printre păcate, unele sînt carnale, adică trupeşti, iar altele sufleteşti. Căci deoarece omul este făcut din acest amestec de elemente duble, nu greşeşte decît printr-unul din cele două. 4. Dar nu pentru că trupul şi sufletul sînt două se deosebesc între ele ; dimpotrivă, ele sînt mai degrabă pereche, fiindcă formează amîndouă o unitate şi nu poate cineva să facă deosebirea păcatelor după deosebirea celor două elemente, încît să creadă că unul este mai uşor iar altul mai grav. 5. Şi trupul şi sufletul sînt opera lui Dumnezeu, unul plăsmuit cu mîna, iar celălalt cu suflarea Sa. De îndată ce amîndouă îşi au obîrşia în Domnul, oricare din ele păcătuieşte şi-L supără în egală măsură pe Domnul. 6. Sau poți tu deosebi fapta cărnii şi a sufletului ? Unirea şi îmbinarea acestora sînt de aşa natură în viață şi în moarte, încît vor învia cîndva amîndouă deopotrivă ori pentru viață, cri pentru judecată, 7. fiindcă de bună seamă egale le-au fost greşelile sau nevinovăția. De aceea putem afirma că, dacă s-a săvîrşit un păcat, este la fel de trebuincioasă pocăința pentru ambele părți[8]. Aceeaşi este

Judecata amlndurora, acelaşi judecător, Dumnezeu, fără Îndoială, acelaşi aşadar şi leacul pocăinței». 8. De aici păcatele slnt numite sufleteşti şi trupeşti, fiindcă ori se Înfăptuiesc, ori se gîndesc, şi ca faptă ele slnt corporale, fiindcă fapta, ca şi corpul, se poate vedea şi pipăi, iar rămase tn glnd sînt sufleteşti, fiindcă sufletul nu se vede şi nu se poate atinge.

E limpede astfel că trebuie evitate şi curățite prin pocăință nu numai păcatele înfăptuite, ci şi cele doar voite. Căci dacă neputința omenească judecă numai faptele, nefiind în stare să pătrundă în ascunzişurile voinței, nu înseamnă că delictele acesteia le putem neglija. 10. Dumnezeu este în toate şi nimic nu scapă privirii Sale, or pe ce cale am greşi. Cunoaşte tot şi nu lasă nimic nejudecat. Nu există cineva care să se poată ascunde, sau să scape de ochiul lui Dumnezeu. 11. Ce, nu este voința izvorul faptei ? în afară de cele săvîrşite din întîmplare, necesitate, sau neştiință, toate celelalte păcate sînt pornite din voință. 12. Şi Odată ce voința este obîrşia faptei nu merită osîndă la fel de mare, pe cit i-a fost vina ? Nu înseamnă că este scutit de culpă un gînd care dintr-o piedică oarecare n-a ajuns să se înfăptuiască [10]. El însuşi îşi reproşează şi nu poate fi scuzat prin nereuşita faptei, care de el fusese pus la cale. 13. In ce chip dovedeşte Domnul că aduce împlinire legii, dacă nu sancționează delictele de voință? El socoteşte că a săvîrşit un adulter nu numai cel ce s-a atins de soția altuia, ci chiar şi acela care doar a dorit-o cu privirea. 14. De aceea, cînd sufletul îşi reprezintă ca fiind destul de periculos ceea ce e oprit să înfăptuiască, se mulțumeşte măcar cu ceea ce săvîrşeşte în gînd. Astfel că este atît de mare puterea voinței, încît, fără a se îndeplini, ține loc de faptă şi de aceea se pedepseşte. 15. Degeaba spui: am voit, dar n-am făcut. Tocmai fiindcă vrei, trebuie să faci, iar dacă nu faci nu trebuie să vrei. Dar tu însuți recunoşti aceasta prin mărturisirea cunoştinței tale. 16. Căci dacă doreai binele, căutai cu orice preț să-l îndeplineşti şi, fiindcă nu faci ceea ce este rău, nici nu trebuia să-l doreşti. Or, din ce punct de vedere ai privi lucrurile eşti vinovat, fiindcă sau ai voit răul, sau n-ai îndeplinit binele.

IV.

I. Aşadar, pentru toate păcatele săvîrşite fie cu trupul, fie cu sufletul, fie cu fapta, fie cu gîndul, Cel ce a hotărît pedeapsă prin

9. Păcatele stat evitate şi curățite prțn pocăință.

10. Cele sufleteşti, pornite din credință, arată vinovăția noastră chiar dacă nu «Int aduse la îndeplinire.

II. Iez. 18, 21.

judecată la
fel a făgăduit şi iertare prin pocăință,, spunînd poporului: «Pocăieşte-te
şi te vei mîntui» 2. Şi de asemenea : «Viu sînt, zice Domnul, şi vreau
mai degrabă pocăința decît moartea» [12]. Deci pocăința este viață, prin faptul că se preferă morții. La ea tu, păcătosule, cel asemenea mie, (ba mai mic decît mine, căci eu îmi recunosc întîietatea în greşeli) în aşa fel vino, aşa fel îmbrățişeaz-o cu acea încredere pe oare un naufragiat o poate avea într-o scîndură. 3. Aceasta te va ridica pe tine cel cufundat în valurile păcatelor şi te va aduce în portul iertării divine. Profită de ocazia fericirii nebănuite, căci tu, care nu eşti în fața lui Dumnezeu decît «o picătură mică dintr-un vas, un grăunte de pulbere dintr-o arie, o ulcică în mîna olarului» [ls], poți deveni acel arbore «care se plantează io marginea apelor şi, cu frunze neveştejite, rodeşte la vremea sa» [14], «care nu va vedea nici focul, nici securea» 4. Să se căiască de greşelile sale cel ce a aflat adevărul, să-i pară rău că a iubit ceea ce Dumnezeu nu iubeşte, cînd noi înşine cerem ca şi servitorii noştri să urască pe cei ce ne fac rău. Sensul respectului stă în asemănarea sufletelor. 5. în ceea ce priveşte enumerarea binefacerilor pocăinței, ele sînt multe şi împrăştiate în cursul acestei expuneri. Noi însă, pentru a le rezuma, le reducem la una : este bine, şi chiar foarte bine să îndeplinim ceea ce ne-a poruncit Dumnezeu. 6. Socotesc îndrăzneală a discuta despre binele poruncii divine. Căci nu fiindcă este bine trebuie să ne supunem, ci fiindcă ne porunceşte Dumnezeu. în manifestarea respectului prioritatea o are ma-jestatea puterii divine ,- autoritatea celui ce porunceşte premerge folosului celui ce se supune. 7. Pocăința este sau nu este un bun? De ce să te mai frămînți cu mintea ? Dumnezeu o porunceşte. Dar El nu numai porunceşte, ci şi îndeamnă. Oferă mîntuirea ca răsplată jurînd şi, spu-nînd: «Viu sînt» [w], doreşte să fie crezut. 8. O, fericiți sîntem noi, pentru care Dumnezeu depune jurămînt, şi prea nefericiți, dacă nu-L credem pe Domnul nici măcar cînd se jură. Ceea ce, aşadar, ne recomandă Dumnezeu atît de stăruitor, ceea ce declară chiar sub stare de jurămînt după obiceiul oamenilor, trebuie să primim şi să păzim cu cea mai mare străşnicie pentru ca, rămînînd în siguranța grației divine, să putem beneficia şi de roadele şi mîngîierea acesteia.[11].

V.

1. Spun că pocăința, fiind descoperită şi dată nouă prin harul lui Dumnezeu, ne aduce din nou în harul lui Dumnezeu, că de îndată ce am cunoscut-o şi am primit-o, niciodată nu trebuie după aceea s-o întinăm cu repetarea greşelii. 2. Nu

12. iez. 33, 15.
13. Is. 40, 15 ; Os. 13, 3 ; Ier. 19, 11.
14. Ps. 1, 3.
15. Mt. 3, 10.
16. Iez. 33, 11.
17. Pocăința este necesară şi obligatorie fiind dăruită şi garantată de Dumnezeu prin jurămînt; Dumnezeu ne garantează mîntuirea ca răsplătă pentru întoarcerea noastră la El.
18. Îngîmfarea face pe om să disprețuiască voința lui Dumnezeu şi să pună pe diavol cu voia lui înaintea Ziditorului a toate, repetînd greşelile, după ce a fost iertat.

te apără în nici un caz invocarea neştiinței, fiindcă, după cei ai cunoscut pe Dumnezeu şi i-ai primit poruncile, pocăindu-te pînă la urmă pentru greşeli, n-ai dreptul să greşeşti din nou. 3. De aceea, cu cît mai mult te-ai descătuşat de necunoaşterea legii, cu atît te-ai încărcat de păcatul trufiei[18]. Căci dacă te-ai pocăit de păcate fiindcă ai început să te temi de Dumnezeu, de ce ai preferat să te desparți de ceea ce ai făcut din teamă, dacă nu fiindcă ai Încetat să te temi ? 4. Nici un alt lucru nu nimiceşte teama mai mult declt trufia. Chiar pe cei ce nu-L cunosc pe Dumnezeu nici o îngăduință nu-i salvează de la pedeapsă, fiindcă nu e permis să nu-L cunoască pe Dumnezeu, Care este în văzut tuturor, uşor de cunoscut prin binefacerile Sale cereşti; de aceea, cu atît mai primejdios este să-L disprețuiască după ce L-au cunoscut. 5. Cu adevărat îl disprețuieşte cel ce, dobîndind de la El înțelegerea binelui şi a răului, înțelege de ce trebuie să fugă şi totuşi se întoarce tocmai la lucrul de care a fugit, batjocorindu-şi ostfel propria înțelegere, adică pe Dumnezeu. Disprețuieşte pe dăruitor de îndată ce părăseşte darul, tăgăduieşte binefacerea, dacă nu cinsteşte pe binefăcător. 6. Cum ar putea să placă lui Dumnezeu al cărui dar îl disprețuieşte ? Astfel, în fața Iui Dumnezeu apare nu numai trufaş, ci chiar ingrat. 7. Păcătuieşte grav față de Domnul cel ce, după ce prin pocăință s-a lepădat de diavol, care este duşmanul lui Dumnezeu, şi 1-a călcat în picioare în numele Domnului, se întoarce la el şi-1 ridică, ajutîndu-1 să triumfe, astfel încît răul să se bucure că şi-a redobîndit prada împotriva lui Dumnezeu. 8. Oare, ceea ce e periculos chiar să spui, dar trebuie mărturisit în interesul mîntuirii — nu aşază el pe diavolul înaintea lui Dumnezeu ? Cel ce i-a cunoscut pe amîndoi însemnează că a făcut o comparație şi judecînd a afirmat că e mai bun cel alături de care a preferat să fie. 9. Astfel, cel ce se hotărîse să facă voia lui Dumnezeu prin căința de greşeli va face voia diavolului, că-indu-se de propria-i căință, şi va fi cu atît mai urît de Dumnezeu, cu cit s-a alăturat de duşmanul acestuia. 10. Dar unii spun că este destul a avea pe Dumnezeu în inimă şi în suflet, chiar dacă prin fapte îl mărturiseşte mai puțin, că eşti salvat chiar păcătuind împotriva fricii de Dumnezeu şi a credinței, că bunăoară poți batjocori căsnicia fără să-ți pierzi cinstea, să-ți otrăveşti tatăl şi să rămîi în dragoste nepătată față de el, 11. că şi prăvălit în gheenă îți păstrezi iertarea, de vreme ce păcătuind îți păstrezi totuşi teama de Dumnezeu. Un prim exemplu de perversitate, ei îl dau prin aceea că păcătuiesc spunînd că se tem, căci după părerea mea, n-ar păcătui dacă s-ar teme [19]. 12. Aşadar, cel ce nu vrea să supere pe Dumnezeu, să nu-L mai cinstească dacă-şi justifică cinstirea prin teama de a nu-L supăra. De obicei există destule spirite de acestea din sămînța celor prefăcuți, a căror prietenie cu diavolul este nedespărțită, dar pocăința nu le e niciodată sinceră.

VI.

1. Ceea ce modestele mele puteri, încearcă să sfătuiască pentru do-bîndirea pocăinței şi pentru veşnica ei păstrare, priveşte pe toți cei încredințați Domnului, ca unii care doresc mîntuirea, meritînd-o de la Dumnezeu ,• dar are în vedere mai

19. Perversiunea completează Snglmfarea.

20. Îndrumările sînt adresate mai ales novicilor, care uneori intir/ie liote/ul pentru a continua starea lor păcătoasă.

ales pe novici, care abia au început să-şi îndrepte urechile către cuvintele lui Dumnezeu şi care, ca nişte căţeluşi de curînd născuţi, se tîrăsc fără să vadă încă lumina. Ei spun că se despart de trecutul lor şi primesc pocăinţa, dar nu caută s-o de-săvîrşească. 2. încă se simt legaţi de trecut şi-1 mai doresc, ca poamele care îmbătrînind, deşi au început să se strice şi să fie amare, îşi mai păstrează totuşi ceva din frumuseţea lor. 3. Pe lîngă acestea, părerea greşită despre Botez aduce cu sine greşeala întîrzierii şi amînării pocăinţei. Căci siguri de iertarea neîndoielnică a păcatelor, între timp se înşeală singuri, găsindu-şi căi de a greşi, dar nu de a învăţa să nu mai greşească[20]. 4. Ce nepotrivit, ce nedrept lucru să nu împlineşti pocăinţa şi totuşi să nădăjduieşti în iertarea păcatelor adică să întinzi mîna la cumpărătură, dar să nu-i plăteşti preţul. Căci cu acest preţ a hotărît Domnul să acorde iertarea ; prin acest preţ al pocăinţei El făgăduieşte mîntuirea de păcate. 5. Şi dacă vînzătorul mai întîi cercetează banul pe care-ı primeşte, să nu fie stricat, şters sau falsificat, credem că şi Dumnezeu va purie fa încercare pocăinţa, înainte de a da răsplată atît de mare a vieţii veşnice. 6. Lăsînd pentru moment la o parte sinceritatea pocăinţei, oare în clipa în care am fost absolviţi de păcat ne-am şi în-dreptat ? Nicidecum, nu sîntem îndreptaţi atunci cînd iertarea se află înaintea noastră, dar şi pedeapsa încă se întrezăreşte, cînd n-am meritat încă să fim slobozi, ca să merităm iertarea, cînd Dumnezeu ameninţă şi nu cînd iartă. 7. Căci ce sclav, după ce a dobîndit libertatea, îşi mai impută fuga de la stăpîn ? Ce soldat, după ce a fost eliberat din

tabără, se mai necăjeşte pentru pedepsele primite? **8.** Cel păcătos trebuie să pllngă Înaintea iertării, fiindcă timpul penitenţei este acela al primejdiei şi al fricii. **9.** Aşadar, nu tăgăduiesc binefacerea dumnezeiască, adică iertarea păcatelor, oare se menţine pentru cei ce intră In apa Botezului, dar pentru a ajunge acolo este nevoie de strădanie. Căci cine te wa învrednicii măcar cu un strop de apă pe tine, bărbat cu pocăinţă nesinceră? 10. Este uşor să ajungi la înşelăciune şi să păcăleşti prin asigurările tale pe cel însărcinat cu botezul. Dar Dumnezeu are grijă de comoara Sa şi nu îngăduie să se apropie de ea cei nedemni. Căci zice El: «Nu e nimic ascuns care să nu iasă la lumină» [81] şl cu oricît de mare întuneric ţi-ai acoperi faptele «Dumnezeu este lumină» **. 11. Unii cred că Dumnezeu îşi îndeplineşte promisiunile Sale chiar faţă de cei nedemni şi libertatea Lui o face robie. 12. Dar dacă din necesitate ne acordă simbolul morţii, înseamnă că o face fără voia lui, şi cine va îngădui să dăinuiască mult timp ceea ce a dat fără voie ? **13.** Oare nu cad mulţi după aceea ? Nu li se retrage multora acest dar ? Aceştia sînt cei ce se strecoară şi care, ajungînd la încrederea pocăinţei, îşi clădesc pe nisip casă menită prăbuşiriri[8S]. 14. Aşadar, nimeni să nu se amăgească pe sine că se numără printre auditorii novici, ca şi cum In

21. Lc. 8, 17.
22. I In. 1, 5.
23. Mt. 7, 26.
24. Dumnezeu este lumina şi adevărul şi nu i se poate ascunde nimic.

această situație ți-ar fi încă permis să greşeşti; de îndată ce L-ai cunoscut pe Domnul, teme-te; de îndată ce ai ajuns în fața Lui, respectă-L **. 15. De ce L-ai cunoscut, dacă te întorci la aceleaşi fapte de a căror vinovăție înainte n-avei cunoştință ? Ce te deosebeşte de un adevărat slujitor al lui Dumnezeu ? Există cumva un alt Hristos pentru cei botezați şi un altul pentru cei care doar ascultă ? 16. Este alta speranța sau răsplata, alta teama de judecată şi alta necesitatea pocăinței ? Acea baie este însemnarea credinței, iar credința începe să se dovedească prin sinceritatea pocăinței. 17. Nu ne cufundăm în apă ca să încetăm a mai păcătui, ci ne-am curățit inimile fiindcă n-am mai păcătuit. Căci primul botez al celui ce ascultă este o teamă desăvîrşită, iar apoi, pînă cînd a simțit pe Domnul, o credință sănătoasă, o conştiință care odată pentru totdeauna a îmbrățişat pocăința. **18.** Dealtfel, dacă de la apa Botezului am încetat să păcătuim, am îmbrăcat prin forța lucrurilor şi nu prin voia noastră nevinovăția. Aşadar, cine are întîietate în bunătate : cel ce nu-i e permis, sau cel ce nu-i place să fie rău ? Cel căruia i se porunceşte să nu facă o crimă, sau cel ce se bucură nefăcînd-o ? **19.** Atunci să nu ne abatem mîna de la furt, decît cînd ne împiedică tăria zăvoarelor, nici ochii să nu-i înfrînăm de la pofte ruşinoase, decît opriți de păzitorii corpurilor dorite, dacă nici unul din cei dăruiți lui Dumnezeu nu încetează de a păcătui, decît dacă este legat prin Botez 20. Cei ce crede astfel nu ştiu dacă nu cumva mai mult se întristează prin Botez, fiindcă a încetat să păcătuiască, decît se bucură că a scăpat de păcat. Astfel, cei ce ascultă trebuie să dorească Botezul, nu să-l primească înainte de a-l dori. 21. Cine-l doreşte îl cinsteşte, iar cine mai întîi îl primeşte se îngîmfează. La primul se vede respect, la celălalt neruşinare. Unul se zbuciumă, celuilalt nu-i pasă. Unul doreşte să-l merite, celălalt îi ia ca şi cum i s-ar cuveni, unul îl primeşte, celălalt îl răpeşte. 22. Pe care îl socoteşti mai drept, dacă nu pe cel mai îndreptat ? Şi oare e mai îndreptat, dacă nu cel mai temător şi de aceea mai stăpînit de adevărata pocăință ? Căci acesta s-a temut că, păcătuind mai departe, nu merită să primească Botezul. 23. Dar cel trufaş, care şi l-a făgăduit fără grijă, n-a putut să se teamă. Astfel, nici pocăința n-â îndeplinit-o, fiindcă a fost lipsit de unealta pocăinței, adică de teamă. 24. Mîndria este o parte a lipsei de respect, înalță pe cel ce cere şi-l disprețuieşte pe cel ce dă. Astfel că uneori înşală, căci mai dinainte se consideră îndreptățit să primească şi prin aceasta jigneşte pe cel ce urmează să-i dea ceva[25].

VII.

1. Atît, Hristoase Doamne, fie-le dat servilor tăi să vorbească sau să audă despre învățătura pocăinței: că nu se cade ascultătorilor să păcătuiască, altfel să nu

25. Ingimfarea înalță pe cei cu pretenții şi micşorează pe cel ce dăruieşte.

mai ştie nimic despre pocăinţă, să n-aştepte nimic de la ea. 2. Mi-e teamă să fac menţiunea despre speranţa cea rodnică, dar şi cea din urmă, ca nu cumva, vorbind iarăşi de ajutorul pe care ni-l dă pocăinţa, să par a lăsa loc păcatului. 3. N-aş vrea să înţeleagă cineva că, dacă are deschis drumul spre pocăinţă, îl are şi pe acela al păcatului, ca nu cumva prisosul milei cereşti să nască pofta îndrăznelii omeneşti. 4. Nimeni să nu fie, aşadar, mai rău fiindcă Dumnezeu este bun şi iartă ori de cîte ori se păcătuieşte. Cel ce n-are un sfîrşit al greşelilor nu se poate să nu-şi primească plata sa pînă la urmă, Am scăpat o dată, dar pînă unde vom ajunge cu primejdiile, dacă ni se pare că vom scăpa din nou ? 5. Adesea, cei salvaţi dintr-un naufragiu, spun că de aici încolo nu vor să mai audă nici de corabie, nici de mare, şi cinstesc binefacerea Domnului, adică salvarea lor, prin amintirea primejdiei. Laud teama lor şi le preţuiesc respectul; ei nu voiesc să fie din nou povară a milei divine; se tem să nu pară că n-au meritat ceea ce au dobîndit. Dintr-o grijă îndreptăţită se feresc de a mai încerca iarăşi primejdia de care au învăţat o dată să se teamă. 6. Astfel, măsura curajului este totodată şi una a fricii. Căci teama omului arată respect faţă de Dumnezeu [2e]. 7. Dar duşmanul este foarte încăpăţînat şi răutatea lui este fără limită. Tocmai atunci se înfurie mai mult, cînd simte pe om eliberat în întregime ; tocmai atunci se aprinde mai tare, cînd pare potolit. 8. Pe acesta, însă trebuie să-1 doară şi să-1 facă să geamă faptul că, fiind dobîndită iertarea de păcate, a fost distrusă cu totul în om lucrarea morţii, au fost şterse toate zapisele osîndei anterioare. Il doare faptul că pe el şi pe îngerii lui îi va judeca păcătosul devenit serv al lui Hristos. 9. Astfel pîndeşte, atacă, asediază, încercînd fie să ia ochii prin vreo poftă carnală, fie să prindă sufletul în reţeaua plăcerilor acestei lumi, fie să răstoarne credinţa prin frica de putere pămîntească, fie să întoarcă din calea cea adevărată prin daruri înşelătoare ; nu cruţă nici smintelile, nici ispitele. 10, Dar Dumnezeu ,cunoscînd armele otrăvitoare ale acestuia, chiar cînd a închis uşa iertării şi a pus zăvorul Botezului, a lăsat totuşi ceva deschis. A aşezat în vestibul a doua pocăinţă, care să-i întîmpine pe cei ce bat la uşă ; dar numai o dată, fiindcă e pentru a doua oară. Mai mult nu, fiindcă s-a dovedit în zadar cea dinainte[27]. 11. Oare o dată nu e destul? Ai ceea ce deja nu meritai, căci ai pierdut ceea ce ai primit. Cînd îndurarea Domnului îţi dă putinţa să redobindeşti ceea ce ai pierdut, fii recunoscător pentru o binefacere reînnoită, dacă-nu înmulţită. 12. Căci e mai mare lucru a dobîndi, decît a primi şi e mai rău a pierde decît a nu primi. Dar nu trebuie să-şi fră-mînte cineva şi să-şi tortureze sufletul de disperare, dacă a trebuit să facă a doua pocăinţă. 13. Să regrete că a greşit a doua oară, să se ruşineze că so primejduieşte din nou, dar nu că se eliberează din nou. Nimănui nu-i este ruşine să repete leacurile cînd boala recidivează. 14. Vei rămîne plăcut Domnului dacă nu vei refuza ce-ţi oferă Domnul. L-ai supărat, dar Încă poţi să-L împaci. Ai cui să-i mulţumeşti şi El doreşte acest lucru

VIII.

1. Dacă te îndoieşti de aceasta, mărturiseşte ce spune Bisericilor Duhul Sfînt. El impută Efesenilor că s-au lepădat de dragoste, le reproşează Thyatirenilor desfrînarea şi mîncarea jertfelor aduse idolilor, pe Sardieni îi acuză de lucrări fără rost, pe Pergamieni îi mustră că propovăduiesc imoralitatea, pe Laodiceni îi dojeneşte că se încred în bogăţii ,• şi totuşi, sub ameninţări îi îndeamnă pe toţi la pocăinţă[28]. 2. Căci n-ar amenința pe cel ce nu se pocăieşte, dacă n-ar ierta pe cel ce se pocăieşte. Ne-am îndoit de aceasta, de n-ar fi arătat şi în alt loc revărsarea îndurării Sale. «Nu se va ridica — spune — şi nu se va întoarce cel ce s-a

26. Curățit prin botez, creştinul să se păzească neîntinat prin pocăință, în frică de Dumnezeu.
27. Recidivarea cere repetarea leacurilor, dar organismul îmbolnăvit des, slăbeşte.
28. Apoc. 2 şi 3.

îndepărtat de Mine ?» [29]. 3. El este, fără îndoială, El este Cel Care milă voieşte, nu jertfe[30]. Se veselesc cerurile şi îngerii din ele de pocăința unui om[81]. Hai şi tu, păcătosule, fii cu inima bună, vezi unde e bucuria de întoarcere a ta. 4. Ce vor să ne dovedească acele parabole ale Domnului ?[32]. Faptul că o femeie care a pierdut o drahmă a căutat-o şi găsind-o a invitat la părtăşia bucuriei pe prietenele el nu este oare un exemplu pentru păcătosul care s-a reîntors ? [33]. 5. Se rătăceşte o mioară a păstorului, dar aceasta era pentru el mai de preț decît toată turma. Pe ea singură o caută, ei îi simte lipsa mai mult decît a tuturor celorlalte. în sfîrşit, e găsită şi purtată pe umerii păstorului însuşi, căci mult se obosise ea rătăcind [34]. 6. Nu voi trece sub tăcere nici pe acel tată prea bun, care cheamă pe fiul său risipitor şi-1 primeşte cu dragoste pe cel ce se căieşte după ce a rămas sărac, sacrifică vițelul cel mai gras şi-şi măreşte prin ospăț bucuria sa[35]. 7. De ce nu ? El îşi găsise fiul pierdut şi simțea că-i este mai drag, fiindcă-1 socotea acum ca un cîştig![3e]. Despre ce tată trebuie să înțelegem că e vorba ? Despre Dumnezeu, de bună seamă. Căci nimeni altul nu este un astfel de tată, nimeni nu este atît de iubitor. 8. El, aşadar, te va primi pe tine, fiul Său, deşi ai risipit ceea ce ai primit de la El, deşi te-ai întors gol. Fiindcă socoteşte destul că te-ai întors, se va bucura mai mult de întoarcerea ta, decît de cumpătarea altuia, dar dacă te căieşti din inimă, dacă foamea ta o compari cu belşugul slugilor tatălui tău, dacă părăseşti turma cea murdară de porci, dacă te întorci la tatăl, pe care l-ai supărat şi-i spui : «Am greşit, tată, şi nu mai sînt demn să mă numesc fiul tău» [37]. 9. Tot atît uşurează mărturisirea păcatelor, cît îngreuiază ascunderea lor. Căci mărturisirea este dovadă de mulțumire, iar ascunderea de trufie.

IX.

1. Aşadar, cu cît obligaţia faţă de această a doua şi cea din urmă pocăinţă este mai mare, cu atît mai grea este şi punerea noastră la încercare, trebuind nu numai primită în cugetul nostru, dar şi arătată

29. Ier. 8, 4.
30. Os. 6, 6 ; Mt. 9, 13.
31. Lc. 15, 7.
32. Parabolele arată bucuria în cer şi pe pămînt, pentru întoarcerea păcătosului la Dumnezeu.
33. Lc. 15, 9.
34. Mt. 18, 12 sq ; Lc. 15, 4.
35. Lc. 15, 11.
36. Lc. 15, 32.
37. Lc. 15, 21.

prin faptă. 2. Această faptă, care se exprima de obicei printr-un cuvînt grecesc, este exomologheză, prin care mărturisim Domnului păcatul nostru. Nu doar că nu l-ar cunoaşte, ci pentru că prin mărturisire Ii manifestăm dragoste şi încredere,- prin mărturisire se arată căinţa şi prin căinţă îmbunăm pe Dumnezeu. 3. Aşadar, exomologheză este învăţătura care cere omului să se prosterneze şi să se umilească, atră-■gîndu-şi pe această cale chemarea îndurării. 4. Cît despre îmbrăcăminte şi hrană i se cere păcătosului să se culce pe un sac şi în cenuşă* să-şi îmbrace corpul în zdrenţe, să lase sufletul pradă întristării, să schimbe prin aspre deprinderi pe cele ale păcatului, să nu cunoască decît o mîn-care simplă, numai cu apă, potrivită sufletului, nu pîntecului; adesea postul să însoţească rugăciunile, să geamă, să lăcrimeze, să se jelească zt şi noapte către Domnul Dumnezeul său, să se arunce la picioarele preoţilor, să îngenuncheze înaintea celor plăcuţi lui Dumnezeu, să facă pe toţi fraţii săi mijlocitori ai iertării sale[M]. 5. Exomologheză împlineşte toate acestea ca să aducă pocăinţa, ca să cinstească pe Dumnezeu •de teama primejdiei, ca, pronunţîndu-se ea însăşi împotriva celui păcătos, să-l judece în numele lui Dumnezeu şi nu zic să înşele, ci să şteargă pedeapsa veşnică printr-o vremelnică remuşcare. 6. Căci îngenunchin-■du-l pe om îl înalţă şi mai mult, întinîndu-l îl face mai curat, acuzîndu-1 şi osîndindu-l îl achită. Cu cît te vei cruţa mai puţin, cu atît mai mult, crede-mă, te va cruţa Dumnezeu [S9].

X.

1. Presupun că foarte mulţi, din cauza săvîrşirii acestui act în public, sau se sustrag de la el, sau îl amină zi după zi ,• ei tin seamă mai mult de ruşine decît de mîntuire, ca aceia care, avind vreo vătămare la părţile mai ruşinoase ale corpului, evită să se arate la medici şi astfel pier din cauza ruşinii lor. 2. Ruşinea nu vrea să mulţumească pe Dumnezeu Cel rănit de păcat, ca să ia înapoi mîntuirea pierdută. Dar ruşinea e bună numai dacă iţi pleacă fruntea pentru a-ţi cere iertare, tu care ai înălţat-o pentru a greşi. 3. Eu nu-i fac loc ruşinii cînd am mai multă pagubă de la ea, cînd ea însăşi parcă îndeamnă pe om zicîndu-i: «Nu te îngriji de mine; pentru

36. Mărturisirea păcatelor se face cu umilinţă in faţa lui Dumnezeu şi a oamenilor, ale căror rugăciuni le Imploră.
39. Pocăinţa înaltă pe om umiltodu-l şi-1 achită ostodindu-1

tine e mai bine ca eu să pier». 4. Desigur, pericolul ei există atunci cînd este o situaţie gravă, deosebită, cînd sălăşluieşte la cei ce ocărăsc şi iau în derîdere, unde unul se ridică pe ruinele altuia, înălţîndu-se după ce 1-a aşternut la pămînt pe altul. Dar între fraţi şi surori ai aceluiaşi stăpîn, unde sînt comune speranţa, teama, bucuria, durerea, suferinţa (fiindcă au un spirit comun, venit de la acelaşi stăpîn şi tată), întrucît i-ai socoti tu pe aceştia altfel decît pe tine însuţi ? 5. De ce fugi de cei părtaşi la căderea ta, ca de unii care ar aplauda-o ? Corpul nu poate fi bucuros de vătămarea unuia din mădulare ; prin forţa lucrurilor suferă toate părţile lui şi luptă pentru lecuire [40]. 6. Acolo unde se află unul sau doi este şi Biserica, iar Biserica este Hristos. Deci cînd tu întinzi mîinile către genunchii fratelui tău, le întinzi către Hristos, te rogi lui Hristos. La fel, cînd el varsă lacrimi din pricina ta, Hristos suferă, Hristos roagă pe Tatăl ceresc. Căci se dobîndeşte cu uşurinţă întotdeauna ceea ce cere Fiul. 7. E drept că ascunderea păcatului este de folos pentru a ne menţine respectul ce ni se acordă. Dar dacă am ascuns ceva cunoştinţei oamenilor, putem tăinui acest lucru şi în faţa lui Dumnezeu ? 8. Oare se poate compara părerea oamenilor cu judecata lui Dumnezeu? Sau e mai bine să fii condamnat pe ascuns, decît să fii achitat pe faţă ? Nu e deloc plăcut să ajungi la exomologheză. 9. Căci răul aduce suferinţă, dar, în schimb, pocăinţa alungă, fiindcă înfăptuirea exomaloghezei este mîntuitoare [41]. Este dureros să fii tăiat la o operaţie, să fii cauterizat, este dureroasă chiar usturimea produsă de un gunoi intrat în ochi ,• totuşi, cele ce se vindecă prin durere compensează durerea produsă în interesul vindecării şi fac să se accepte un rău prezent peste un folos viitor [4B].

XI.

1. Ce dacă pe lingă ruşine, pe care ei o socotesc cea mai însemnată cauză, se tem şi de neajunsurile corporale, că trebuie să umble neîmbăiaţi, murdari, fără nici o distracţie, trăind în asprimea sacului, în mizeria cenuşii, cu faţa suptă de post ? 2. Dar se cade să ne rugăm pentru păcatele noastre în haine de mătase şi-n purpură de Tyr ? Poate vrei şi un ac să-ţi prinzi părul şi prafuri să te speli pe dinţi şi o forfe-cuţă de fier sau de bronz să-ţi faci unghiile. Poate ai dori şi pe obraji şi pe buze o mincinoasă strălucire şi o roşeaţă artificială. 3. Pe lîngă

acestea mai caută-ti şi băi mai plăcute şi plimbări prin parcuri, sau la mare ;

40. I cor. 12.

41. Pocăinţa manifestată Intre fraţi întăreşte, pe cînd tăinuirea păcatelor slăbeşte Biserica.

42. In atmosfera cumplitelor prigoane păgîne de exteianinaie, tn care viaţa creştinilor era continuu primejduită, rînduiakt teribilei penitenţe publice a ajutat la menţinerea credinţei şi jertfelnioiei generale. Tertulian care rămlne In admiraţia veacurilor viitoare pentru rigorismul său, combate aici pe cei înclinaţi spre o moderare, men-ţinlnd îngăduinţa numai celei de a doua pocăinţe, cu mărturisirea şi toate manifestările publice ale căinţei, — aşa cum am văzut în ultimele trei capitole, şi cum se vede în următorul

măreşte-ţi cheltuielile, pregăteşte-ţi mîncăruri rare, de păsări îngrăşate, alege

vinuri vechi. Iar dacă te întreabă cineva pentru ce atîta risipă, răspunde : am păcătuit împotriva lui Dumnezeu şi sînt în primejdie de a muri pe veci, astfel că 'acum mi-e frică, mă chinuiesc şi pătimesc, ca să mă împac cu Dumnezeu, pe care L-am supărat păcă-tuind. 4. Dar cei ce umblă să capete o magistratură prin corupție electorală nu se ruşinează şi nu se' sinchisesc de neplăcerile sufleteşti şi trupeşti, ci luptă nu numai cu greutățile, dar chiar cu batjocura tuturora pentru ca să-şi îndeplinească dorințele. 5. Ce haine nu poartă? în ce locuințe nu intră pentru ploconeli dimineața şi seara ? Făcîndu-se mici la întîlnirea oricărei persoane mai deosebite, nu se duc la nici o întîlnire prietenească, nu se adună la nici un ospăț, ci se privează de fericirea libertății şi a bucuriei. 6. Şi acestea toate pentru plăcerea trecătoare a unui singur an. Iar noi, cei primejduiți în fața veşniciei, vom evita să suportăm ce suportă cei ce vor să obțină mănunchiul de vergi şi securea magistraturii ? Şi după ce L-am supărat pe Dumnezeu, vom înceta de a ne ispăşi greşelile prin felul de hrană şi de îngrijire, ceea re-şi impun străinii fără să fi ofensat pe cineva ?4[3]. 7. Aceştia sînt cei despre care aminteşte Scriptura : «Vai de cei ce-şi trag după ei păcatele lor cu funie lungă» [u].

XII.

1. Dacă te dai înapoi din fața exomologhezei, cugetă în inima ta la focul gheenei, pe care exomologheză îl stinge pentru tine,,şi gîndeşte-te mai întîi la proporțiile pedepsei, ca să nu te îndoieşti de acceptarea lucrării ei. 2. Ce să mai spunem de acea imensitate a focului veşnic? Cînd nişte cratere mici aruncă asemenea flăcări, încît nu mai rămîne în picioare nici un oraş din apropiere, ori se aşteaptă zilnic la o asemenea soartă ? 3. Cei mai înalți munți se despică sub presiunea focului din interiorul lor şi, ceea ce ne dovedeşte veşnicia judecății, oricît s-ar crăpa ei, oricît s-ar măcina, niciodată nu se sfîrşesc. 4. Cine nu-şi poate închipui aceste suferințe tainice ale munților ca imagini ale judecății care ne aşteaptă? Cine nu simte asemenea scîntei ca nişte săgeți de exerciții, ca nişte aruncătoare ale unui foc cu urmări incalculabile ? 5. Aşadar, cînd ştii, că împotriva gheenei după acea primă redută înălțată prin Botezul

43. Îs. 5, 18.
44. După Botez, focul cel veşnic care se manifestă continuu în vulcanii de pe pîimlnt, rămîne unica alternativă posibilă a pocăinței.

întru Domnul, ți se oferă în exomologheză al doilea sprijin salvator, de ce renunți la propria ta mîntuire? De ce încetezi de a te apropia de ceea ce știi că te lecuiește ?[45]. 6. Căci și ființele necuvîntătoare și fără rațiune recunctec la vreme leacurile care le-au fost dăruite în chip dumnezeiesc. Cerbul, cînd e străpuns de o săgeată, știe că dictamul îl ajută să îndepărteze din rană fierul cu consecințele lui nefaste. Rîndunica, dacă și-a orbit puii, știe să le redea vederea cu planta ei chelidonia. 7. Păcătosul, știind că Domnul a instituit exomologheză ca să-1 aducă din nou la har, va trece oare cu vederea ceea ce 1-a restabilit în domnie pe regele Babilonului ? Acesta multă vreme adusese pocăința ca jertfă Domnului, îndeplinind timp de șapte ani exomologhezai într-o stare de jalnică umilință : cu unghiile crescute ca de vultur și cu părul neîngrijit, ajuns ca o coamă de leu. Oh, ce viață grea ! Dar Dumnezeu 1-a reprimit pe cel de care .omenii se înspăimîntau[46]. 8. Dimpotrivă, împăratul egiptean care a persecutat pe poporul lui Dumnezeu mai înainte disprețuit și mult timp părăsit de Domnul său, s-a aruncat în luptă, și, după atîtea răni pline de învățăminte, a pierit în valuri, Dumnezeu despicînd marea ca să facă loc de trecere poporului Său. Căci împăratul își în-depărtase de la el penitența și exomologheză, ca manifestare a acesteia. 9. Dar de ce în legătură cu aceste două fețe ale mîntuirii omului mă folosesc mai mult de ajutorul scrisului, decît de îndatorirea conștiinței mele ? Fiindcă sînt păcătos, încărcat cu toate greșelile și, născut pentru pocăință, nu pot să trec sub tăcere această pocăință pe care nici Adam, primul începător al neamului omenesc și al păcatului față de Domnul, n-o trece sub tăcere, readus fiind și el în paradis prin exomologheză.

INDICE SCRIPTURISTIC

45. Dan. 4, 33.
46. leș. 7, 14.

INDICE REAL ȘI ONOMASTIC

TERTULIAN **DESPRE**

RUGĂCIUNE

INTRODUCERE

Cu tratatul despre rugăciune, abordăm una dintre scrierile cele mai ıı ne, «plină de poezie şi de graţie», cum se exprimă E/Ales [1]*.*

în această operă Tertulian se ocupă de condiţiile rugăciunii desâ-vlrşite, dînd ca model pe cea domnească.

Lucrarea aceasta este una dintre cele mai originale, asupra acestui subiect, din epoca primară creştină şi a fost socotită Întotdeauna ca foarte interesantă.

Ea cuprinde trei părţi -. partea I-a *(cap. I—***rxj** *este explicarea amănunţită a rugăciunii «Tatăl nostru» -,* partea a Il-a *(cap. X—XXVII) expune condiţiile morale ale rugăciunii şi* partea a IlI-a *(cap. XXVIII— XXIX) descrie poetic rugăciunea ca adevărată jertfă şi arma universală cu care se apără împărăţia cerurilor, împreună cu toată creaţia.*

Rugăciunea domnească este unul dintre aspectele înnoitoare ale religiei creştine, care rezumă întreaga Evanghelie, prin cuvintele cu care se formulează ardoarea sufletească a credinciosului, prin duhul care o însufleţeşte şi prin raţiunea care o justifică. Ea trebuie făcută cu credinţă, din inimă, în secret, cu smerenie, în puţine cuvinte (cap. I).

Apelul către «Tatăl nostru» din ceruri, implică credinţa şi dragostea prin care am devenit fii ai lui Dumnezeu, după cuvîntul Evangheliei. In acelaşi timp am devenit fii ai Maicii noastre Biserica. Se ştie că lui Israel i se reproşează faptul de a nu fi primit iiliaţia prin Iisus Hristos, care a fost printre ai Săi şi ei nu L-au recunoscut (cap. II).

Prin cererea «sfinţească-se numele Tău», îi cerem lui Dumnezeu să nv dea putinţa de a-L sfinţi în noi, care sîntem în El, prin credinţa şi

1. Adhemard d'Alâs, *La Theologie de Tertullien,* coli. «Bibliotheque de Theologie hlslorlque», ed. IH-a, Paris, 1905, p. 307.

laptele noastre, care slnt o predică vie. In această rugăciune cuprindem pe Îngeri, ca şi pe toţi pămlntenii şi duşmanii (cap. III). Cerlndu-I ca să se facă voia Lui, Înţelegem ca voia Lui să se Împlinească în toţi pe pă-mlnt, ca şi în cer, după pilda Mîntuitorului, care In faţa morţii s-a încredinţat voii Tatălui, acceptînd-o (cap. IV).

Ne rugăm mai departe ca să vină împărăţia lui Dumnezeu, adică realizarea deplină a voii lui Dumnezeu in noi. Cu aceasta ne rugăm pentru venirea noului eon, care în vremea lui Tertulian însemna sfîrşitul definitiv al persecuţiilor sîngeroase, nădejdea creştinilor, tristeţea ***pagi****nilor, bucuria îngerilor (cap. V).*

După cererile pentru cele cereşti — numele Iul Dumnezeu, voinţa şi împă-răţia lui Dumnezeu —, urmează cele pămînteşti, potrivit cuvîn-tului Domnului: «Căutaţi mai întîi împărăţia lui Dumnezeu şi celelalte se vor adăuga vouă!». Prin «plinea noastră cea de toate zilele», se înţelege mai întîi plinea euharistlcă; ea ne asigură veşnicia lui Hristos, «plinea vieţii», şi nedespârţirea de trupul Lui. Apoi se Înţelege hrana cea de toate zilele, necesară existenţei fizice (cap. VI).

Cererea de iertare implică pocăinţa, fiindcă urmează să tim iertaţi de greşelile pe care le recunoaştem mărturisindu-le şi obliglndu-ne să iertăm în prealabil celor ce ne-au greşit nouă (cap. VII).

Trebuie insă să ne şi depărtăm de păcate. De aceea, cerem nu numai iertarea lui Dumnezeu, ci II rugăm «şi nu ne duce pe noi în ispită», adică să nu îngăduie diavolului să ne ispitească, ci să ne întărească în ispită. In felul acesta «ne izbăveşte de cel rău» (cap. VIII).

Tertulian rezumă rugăciunea domnească, atît de profundă şi de bogată în simplitatea ei, amintind : cinstirea lui Dumnezeu în Tatăl, mărturisirea credinţei în numele Lui, supunerea la voinţa Lui, afirmarea nădejdii împărăţiei Sale, apoi cererea plinii vieţii, mărturisirea păcatelor, implorarea ajutorului împotriva ispitelor. Această rugăciune, însufleţită de puterea Domnului s-a urcat la cer de cînd a fost rostită, arătlnd Tatălui ce ne-a învăţat Fiul Său (cap. IX).

Această rugăciune este însă ca o bază de plecare; i se adaugă şi alte rugăciuni necesare după nevoile fiecăruia (cap. X).

Rugăciunea implică împăcarea cu semenii (cap. XI), ea trebuind să fie liberă nu numai de mînie, ci şi de orice tulburare sufletească (cap. XII).

Tertulian combate după aceea practici superstiţioase care Însoţesc rugăciunea ca : spălarea mlinilor, după exemplul lui Pilat (cap. XIII) ridicarea mlinilor către Domnul, tapt pe care pe drept nu îndrăznesc să-1 săvîrşească iudeii (cap. XIV). Alţii recomandă dezbrăcarea mantalei în timpul rugăciunii, iapt care nu este tradiţional (cap. XV), ca şi aşezarea pe pămînt după rugăciune, care manifestă mai mult *lipsa de respect (cap. XVI). Tertulian recomandă, dimpotrivă, rugăciunea din inimă, cu modestie şi smerenie, fără ridicarea mîinilor şi ştiind că cuvintele spuse tare asurzesc urechile celor dimprejur şi că demonul oracolului de la Delfi a zis : «II înţeleg pe cel mut, dar nu aud pe cel care vorbeşte» (cap. XVII).*

Tertulian nu aprobă nici unele practici ca aceea de a nu mai da sărutarea frăţească în timpul postului (cap. XVIII) şi de a nu mai priveghea după primirea împărtăşaniei (cap. XIX). El se ocupă apoi de modestia îmbrăcămintei şi a podoabelor femeilor (cap. XX) şi de vălul fecioarelor, de care vorbeşte foarte pe larg în două capitole (al XXI-lea şi al XXII-lea).

Dlnd unele indicaţii privitoare la îngenuncherea în timpul rugăciunii, potrivite mai ales în timpul posturilor şi al privegherilor (cap. XXIII), Tertulian precizează că în privinţa timpului şi al locului nu era prescris nimic altceva în vremea lui decît ca să ne rugăm în orice timp şi in orice loc (cap. XXIV). Dar aminteşte cele cîteva ore care împart timpul zilei (a treia, a şasea şi a noua), consemnate în Scriptură, ca ore deosebite de rugăciune — ceea ce implică o oarecare regulă. Aceasta, zice el, în afară de rugăciunile de la începutul zilei şi al nopţii, de la masă şi de la baie, căci «hrana şi înviorarea spiritului trebuie socotite înaintea celor ale trupului» (cap. XXV). Tertulian nu uită nici rugăciunea împreună cu invitaţii familiei (cap. XXVI), nici unele amănunte liturgice — cuvîntul Aliluia (cap. XXVII).

Partea ultimă este de o înălţime şi frumuseţe impresionantă. Rugăciunea, scrie el, este partea duhovnicească, care a înlocuit vechile jertfe, socotite insuficiente chiar de Profeţi. Mîntuitorul a prevestit această schimbare, spunînd că va veni ceasul cînd adevăraţii închinători I se vor închina lui Dumnezeu în Duh şi în adevăr (cap. XXVIII).

Acestei rugăciuni, dată de Domnul şi venită din duh şi din adevăr nu-i refuză Dumnezeu nimic.

Amintind pe martiri, Tertulian evocă ajutorul dumnezeiesc care însoţeşte lacrimile şi suferinţele la rugăciunea lor. Ea învaţă să rabde pe cei ce pătimesc, îi face pe rugători să înţeleagă de ce suferă pentru numele lui Dumnezeu şi să îndepărteze mînia lui Dumnezeu, să vegheze pentru duşmani şi să se roage pentru prigonitori. Ea spală păcatele, alungă ispitele, potoleşte prigoanele, ridică pe cei căzuţi, sprijină pe cei ce se clatină. Este arma de atac şi de apărare a creştinului.

Tertulian încheie elogiul rugăciunii dreptului cu această evocare a întregului univers în rugăciune faţă de Creatorul său: alături de creştini «se roagă toţi îngerii, se roagă toată creatura, se roagă turmele şi fiarele şi-şi pleacă genunchii: cînd ies din staule şi peşteri privesc cu faţa neliniştită spre cer, tremurîndu-le suflarea, după obiceiul lor. Şi păsările, cînd se trezesc dimineaţa, se înalţă spre cer şl în loc de mîini întind aripile în cruce şi spun ceva ce pare a rugăciune. Ce se poate spune mai mult despre foloasele rugăciunii ? S-a rugat chiar Domnul, căruia în vecii vecilor îi sînt mărirea şi puterea» (cap. XXIX)[2].

Iată şi rezumatul foarte pe scurt al rugăciunii domneşti[3]*. Cap. I. Rugăciunea corespunde autorului ei şi caracterului Evangheliei. Cap. II. Tatăl nostru; semnificaţia invocării. Cap. III—VIII. Cererile. Cap. IX. Revedere. Cap. X. Alte cereri şi rugăciuni pe care le putem adresa lui Dumnezeu. Cap. XI. Cînd ne rugăm trebuie să nu fim supăraţi cu semenii noştri. Cap. XII. In timpul rugăciunii să ne eliberăm de orice tulburare sufletească. Cap. XIII. Despre obiceiul de a se spăla pe mâini înainte de rugăciune. Cap. XIV. Invocare. Cap.*

XV. Despre scoaterea mantalei. Cap. XVI. Despre aşezarea jos după rugăciune. Cap. XVII. Despre ridicarea mîinilor în timpul rugăciunii. Cap. XVIII. Sărutarea păcii. Cap. XIX. Privegherea. Cap. XX. Asupra hainelor femeilor. Cap. XXI—XXII. Asupra fecioarelor. Mulţi cred că ele nu trebuie să-şi acopere capul în Biserică. Combaterea acestei păreri. Cap. XXIII. îngenuncherea la rugăciune. Cap. XXIV. Despre locul rugăciunii. Cap. XXV. Timpul rugăciunii. Cap. XXVI. Despre rugăciunile de rămas bun. Cap. XXVII. Despre folosirea Psalmilor la rugăciune şi despre Aliluia. Cap. XXVIII. Despre rugăciune, ca jertfă duhovnicească. Cap. XXIX. Despre puterea şi eficacitatea rugăciunii.

LITERATURA

E d i ţ i i : Reamintim ediţiile vechi citate şi descrise în *Patrologia Latină,* de *Migne,* voi. I, col. 32—72, în care se găseşte şi tratatul lui Tertualian *Despre rugăciune:* B. Rhenanus, Q. *Sept. Fior. Tertulliani opera,* Basilea, 1521 (ed. princeps), 1539 (ed. tertia); I. Pamelius, O. S. *FI. Tertullian opera,* Antuerpiae, 1579; F. Iunius,

2. Idem, *Ibidem,* p. 302—307.

3. Vezi dr. K. A. Heinr. Kellner, profesor de Teologie la Universitatea din Bonn, *Tertullians private und katechetische Schriiien,* neu *iibersel/.t mii Lcbvnbriss und Einleitung versehen,* Munchen, 1912, p. 247 sq.

O. S. *FI. Tertulliani quae adhuc reperi potuerunt omnia* (Franekerae, 1597) i J. L. de la Cerda, O. S. *FI. Tertulliani opera argumentis notis illustra,* Lutetiae, Paris, 1624; N. Rigaltius, O. *S. FI. Tertulliani opera,* Parisiis, 1634; F. *Oehler,* O. *S. PI. Tertulliani quae supersunt omnia,* I. Lipsiae, 1853 ; J. Marra, *Tertulliani. De oratione,* Turin, 1930, ed. Il-a (Turin 1951). «Corpus scriptorum latinorum Paravianum» ; Augusti Reif-forscheid et Georgii Wissowa, *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum,* pars I (Praga, Vindobona, Lipsea, 1890), p. 180—200; A. Kroymann, *Tertulliani opera,* II (C. S. E. L., LXX — Viena, 1942), ediție retipărită în «Corpus christianorum» de Turn-hout, I.

T r a d u c e r i : L. Bayard, *Tertullian et St.* Cyprien, Paris, 1930 ; J. A. C. Buchon, Cho/x de *monuments primitits de Vere chretienne,* Paris, 1837 şi 1860; A. de Genoude, *Tertullien, Oeuvres,* Paris, 1852; Dr. K. A. Heinr. Kellner, prof. Bonn, *Tertullians privata und katechetische Schriiten,* prevăzute cu descrierea vieții şi cu introduceri, publicate în col. «Bibliothek der Kirchenväter», voi. I, Miinchen, 1912, p. 247—273; J. Quasten, *Initiation aux Peres de l'Eglise,* 3 voi., Paris, 1957.

S t u d i i : E. Buonaiuti, // *Christianesimo nell'Africa romana,* Barî, 1928; M. M. Baney, *Some reflections o f liie in North Africa in the vrritihgs o f Tertullian,* Washington, 1948; H. Hoppe, De sermone *Tertullianeo quaestiones selectae,* (Marburg, 1897); G. Thornell, *Studia tertullianea,* I—IV, Uppsala, 1918—1926; T. P. O. Malley, *Tertullian and the Bible,* Utrecht, 1967.

DESPRE RUGĂCIUNE
(DE ORATIONE)

I.

Duhul lui Dumnezeu, Cuvîntul lui Dumnezeu şi raţiunea lui Dumnezeu, cuvîntul raţiunii, raţiunea Cuvîntului şi Duhul amîndurora, domnul nostru Iisus Hristos, a fişat noilor discipoli ai noului legămînt o nouă formă de rugăciune. Căci trebuia şi fn chipul acesta să se pună un vin nou în burdufuri noi şi să se coasă un petec nou pe un veşmânt nou[1]. Dealtfel, tot ce fusese mai înainte a fost sau schimbat, cum a fost circumciziu-nea, sau completat, cum a fost legea veche, sau împlinit, ca profeţia, sau desăvîrşit ca însăşi credinţa. Totul a fost reînnoit din trupesc în sufletesc, prin suprapunerea Evangheliei, care a şters orice a fost vechi mai înainte, în care şi-a arătat lucrarea şi Duhul lui Dumnezeu şi raţiunea lui Dumnezeu şi Domnul Iisus Hristos, spiritul prin oare a avut putere, cuvîntul prin care a învăţat, raţiunea prin care a venit[2]. Astfel, rugăciunea instituită de Hristos a fost constituită din trei părţi: din cuvînt prin care vorbeşte, din spirit prin care-şi manifestă puterea, din raţiune prin care este învăţată. învăţase şi Ioan pe discipolii săi să, se roage, dar toate ale lui Ioan erau pregătite pentru Hristos, pînă ce, Acesta crescînd mare, precum acelaşi Ioan anunţa că trebuia ca unul să crească, iar celălalt să se micşoreze, toată opera prevestitorului, cu duhul însuşi, a trecut la Domnul. De aceea nu se ştie în care cuvinte ne-a învăţat Ioan să ne rugăm, întrucît cele pămînteşti au făcut loc celor cereşti. «Cine este din pămînt — a zis el — cele pămînteşti vorbeşte şi cine a venit din cer spune ceea ce a văzut» [3]. Şi ce nu este ceresc din cîte sînt ale Domnului Hristos, cum este şi acest îndreptar de rugăciune ? Să examinăm astfel, binecuvîntaţilor, această înţelepciune cerească a Lui, pornind mai întîi de la preceptul de a ne ruga în secret, precept prin care cerea omului şi credinţă, pentru ca acesta să aibă încredere că în locuri ascunse şi sub acoperişuri sînt prezente şi auzul şi văzul lui Dumnezeu Cel atotputernic, dar şi modestie în credinţă, pentru ca să-i dea închinăciunea numai

1. O rugăciune nouă este ca un petec nou la haină nouă şi un vin nou în burdufuri noi: Mt. 9, 16, 17.

2. Totul este înnoit în creştinism din trupesc în duhovnicesc de Evanghelie: In, 3, 30.

3. Rugăciunea domnească este cerească, fiindcă Cel ce a ooborît din cer spune ce a văzut acolo : In 3, 31. •

Aceluia despre care avem încrederea că pretutindeni aude şi vede. înţelepciunea

din preceptul următor se referă tot la credinţă şi la modestia credinţei, dacă socotim că nu prin mulţimea de cuvinte trebuie să ne apropiem de Domnul, despre oare sînltem siguri că de la Sine se îngrijeşte de ai Săi. Şi totuşi scurtimea asta, oare formează al treilea grad de înţelepciune, este susţinută de conţinutul unei întinse şi fericite interpretări şi, pe cît este de restrînsă în cuvinte, pe atît este de cuprinzătoare ca sens[4]. Căci nu îmbrăţişează numai îndatoririle proprii ale rugăciunii, adorarea lui Dumnezeu şi cererea omului, ci aproape tot cuvîntul Domnului, toată amintirea învăţăturii Lui, astfel încît de fapt în rugăciune se cuprinde prescurtarea întregii Evanghelii.

II;

Cînd zicem, «Tată care eşti în ceruri», rugăciunea începe cu mărturisirea lui Dumnezeu şi cu însemnătatea credinţei. Căci rugăm pe Dumnezeu şi mărturisim credinţa noastră, a cărei însemnătate o arată însuşi numele ei[5]. Scris este : «Celor ce au crezut în El le-a dat puterea de a se numi fii ai lui Dumnezeu» [6]. Dealtfel, Domnul foarte adesea a afirmat că Dumnezeu este tatăl nostru, ba încă ne-a şi poruncit să nu numim pe pămînt tată decît pe Cel pe care-L avem în cer[7]. Şi rugîn-du-ne în felul acesta noi îndeplinim o poruncă. Fericiţi cei ce-L cunosc pe tatăl. Aceasta este ceea ce i se reproşează lui Israel, cînd spiritul ia ca martor cerul şi pămîntul zicînd : «Fii am născut şi ei nu M-au cunoscut» [8]. Cînd zicem însă tată, îl numim şi Dumnezeu. Această numire însemnează şi pietate şi putere. Astfel este invocat Fiul prin Tatăl. Căci zice : «Eu şi Tatăl una sîntem» [9]. Nictf maica Biserică nu este trecută cu vederea, pentru că în Tată şi în Fiu este recunoscută şi Mama, de care vorbeşte numele Tatălui şi al Fiului. Aşadar, într-un singur fel sau cuvînt cinstim pe Dumnezeu cu ai Săi, ne amintim de poruncă şi înfierăm pe cei ce şi-au uitat Tatăl.

irr.

Numele de tată nu fusese dat lui Dumnezeu de nimeni. Chiar Moise, cînd L-

4. **«Tatăl nostru» are trei caracteristici: de a cere să se facă în secret, în smerenie, rezumînd învăţătura Domnului.**

5. **«Tatăl nostru» este invocarea prin care mărturisim credinţa în Dumnezeu şi filiaţia noastră creştină.**

6. **In. 1, 12.**

7. **Mt. 23, 9.**

8. **Is. 1, 2.**

9. **In. 10, 30.**

a întrebat, i-a răspuns cu alt nume [10]. Nouă ni s-a descoperit în Fiul Său. Dar cine este Fiul ? Este un nou nume al Tatălui. «Eu am venit, — zice Bl — în numele Tatălui» [11] şi de asemenea : «Tată, preamăreşte numele Tău» şi mai lămurit: «Am

arătat oamenilor numele Tău» [11]. Acestuia îi cerem aşadar să se sfinţească. Nu pentru că s-ar cuveni ca oamenii să ureze de bine lui Dumnezeu, ca şi cum ar exista şi un alltul căruia să i se poată ura, sau ar suferi dacă nu i-am ura. Fără îndoială că Dumnezeu se cuvine să fie binecuvîntat în tot locul şi timpul, ca amintire întotdeauna datorată de orice om pentru binefacerile primite. Dar aceasta ţine loc şi de binecuvîntare. Cînd nu este sfînt şi sfinţit prin sine însuşi numele Dumnezeu, de vreme ce El prin Sine însuşi sfinţeşte pe ceilalţi ? Lui nu încetează să-I spună acel alai de îngeri «Sfînt, Sfînt, Sfînt» [13]. De aceea şi noi, viitori tovarăşi ai îngerilor, dacă vom merita acest lucru, învăţam acel imn al lor către Dumnezeu şi slujba strălucirii viitoare. Aceasta privitor la slava lui Dumnezeu. Cît priveşte rugăciunea noastră,, ctînd zicem: !«SfinţeiascăHSe numele Tău», cerem ca Acesta să se sfinţească în noi, care sîntem Ln El[u], pentru ca să ne supunem şi acestei porunci, rugîndu-ne pentru toţi, chiar şi pentru duş-manii noştri. Şi de aceea, fără s-o spunem prin cuvinte, zicem să se sfinţească în noi, adică în toţi.

BJV.

După această formă de adresare, adăugăm -. «Facă-tse voia Ta în ceruri şi pe pămînt» [15],nu pentru că s-ar împotrivi cineva să se facă voia lui Dumnezeu şi pentru că I-am ura succes voinţei Sale, ci cerem ca voinţa Lui să se îndeplinească în toţi. întrebuinţînd figurat cuvintele, în loc de trup şi suflet spunem că sînitem pămînt şi cer. Deşi trebuie înţeles simplu, totuşi sensul rugăciunii este acelaşi, să se îndeplinească în noi voinţa lui Dumnezeu pe pămînt, pentru oa astfel să se poată îndeplini şi în cer. Dar ce vrea altceva Dumnezeu decît să-I urăm învăţătura ? Cerem, aşadar, să ne dea substanţa şi puterea voinţei Sale, oa să ne mîntuim şi în cer şi pe pămînt, fiindcă voinţa Lui suprema este mîntuirea celor pe care i-a ales. Tot voinţa lui Dumnezeu este şi aceea pe care ne-a dat-o Domnul,

10. Ieş. 3, 13.
11. In. 5, 43.
12. In. 12, 28 î 17, 6 î 3, 5.
13. Is. 6, 13 î Apoc. 4, 8.
14. Sfinţenia pe oare o cerem se îaice In noi, cei care vom împlini alaiul strălucitor al îngerilor ln eonul viitor.
15. In. 6, 38.

predicînd, lucrînd, ajutînd. Căci dacă El a spus că îndeplineşte nu voinţa Sa, ci pe a Tatălui, fără îndoială că era voinţa Tatălui aceea pe care o îndeplinea, voinţă la care sîntem chemaţi şi noi, ca la un model pe care să-1 predicăm, să-1 înfăptuim, şi să-1 susţinem pînă la moarte. Ca să putem îndeplini acestea avem

nevoie de voința lui Dumnezeu. Astfel, cînd zicem «Fiacă-se voia Ta» dorim binele pentru noi, fiindcă nu este nimic rău în voința lui Dumnezeu, chiar dacă se cere ceva altfel decît după meritele fiecăruia. Prin acele cuvinte ne îndemnăm pe noi înşine la răbdare [16]. Domnul, în timpul patimilor Sale, a voit să arate slăbiciunea trupului chiar în trupul Său. «Tată, a zis El, treci, Te rog, de la Mine paharul acesta», şi a adăugat: «ca să se facă nu voia Mea, ci a Ta» [17]. El însuşi era voința şi puterea Tatălui şi totuşi s-a încredințat voinței Tatălui, pentru a demonstra datoria răbdării.

V.

Şi «Vie împărăția Ta» se referă la acelaşi lucru ca şi «Facă-se voia Ta», în noi bineînțeles. Dar cînd nu împărăteşte Dumnezeu, în mîna căruia este inima tuturor împăraților ? [18]. Tot ceea ce dorim pentru noi îi prevestim Lui şi punem pe seama Lui ceea ce aşteptăm de la El. Astfel; dacă reprezentarea împărăției dumnezeieşti se referă la voința lui Dumnezeu şi la dependența noastră de El, în ce mod cer unii prelungirea în timp a lumii acesteia, de vreme ce împărăția lui Dumnezeu pentru care ne rugăm să vină tinde la desființarea acestei lumi? Dorim să împărătească mai repede şi să nu slujească mai mult timp. Chiar dacă n-ar fi fost introdusă în rugăciune cererea despre venirea împărăției, am fi mărturisit-o noi, din proprie inițiativă, grăbindu-ne să ajungem la îndeplinirea speranței noastre. Strigă cu ardoare sufletele sub altarul martirilor : «Pînă cînd nu vei răzbuna, Doamne, sîngele nostru, de la locuitorii pămîntului ?» [19]. Căci în orice caz răzbunarea Lui depinde de sfîrşitul lumii. Să vină cît mai repede, Doamne, împărăția Ta, care este dorința creştinilor, tulburarea neamurilor, tresăltarea îngerilor,• pentru ea suferim, pentru ea, mai ales, ne rugăm [20].

VI.

Cît de frumos a rînduit înțelepciunea divină şirul cererilor din rugăciune,

16. Cerem să se împlinească voia lui Dumnezeu în voia noastră, după rrnduiala Domnului Hristos.

17. Lc. 22, 42.

18. Pilde, 21, 1.

19. Apoc. 6, 10.

20. Tertulian exprimă aici dorința vie a creştinilor persecutați de stăpînirea romana, <\i să vină împărăția lui Dumnezeu cu dreptatea şi bunătatea ei cît mai repede.

pentru ca, după cele cereşti, adică după numele lui Dumnezeu, după voința şi împărăția lui Dumnezeu să facă loc şi cererii pentru trebuințe pămînteşti[21]. Căci spusese Domnul: «Căutați mai întîi împărăția şi atunci vi se vor adăuga şi

acestea». Dealtfel, «Pîinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi» trebuie s-o înțelegem mai degrabă pe plan spiritual[22]. Hristos este pîinea noastră, fiindcă El este viața şi pîinea vieții. «Eu sînt — a zis El — pîinea vieții» [28] şi ceva mai înainte : «Pîinea este cuvîntul lui Dumnezeu Celui viu, care a coborît din cer» [24], fiindcă şi trupul Lui este socotit în pîine : «Acesta este trupul meu» [25]. Astfel, cerînd pîinea, cea de toate zilele, cerem veşnicia lui Hristos şi nedespărțirea de trupul Lui. Dar fiindcă aceste cuvinte se iau şi în sens concret, carnal, învățătura spirituală nu poate fi desprinsă de religie. Rugăciunea recomandă să cerem pîine, fiindcă ea singură este necesară credincioşilor, căci neamurile caută din celelalte. Astfel, arată prin exemple şi se exprimă prin parabole cînd zice : «Oare ia tatăl pîinea fiilor şi o dă clinilor ?»[26]. Şi de asemenea : «Oare cînd fiul cere pîine, tatăl îi dă piatră ?»[27]. Căci arată ce aşteaptă fiii de la tată. Dar şi acela care bătea noaptea la uşă, pîine cerea[28]. Şi pe bună dreptate a adăugat: «Dă-ne-o nouă astăzi», fiindcă spusese mai înainte : «Nu vă gîndiți la ziua de mîine ce o să mîncați» [29]. în acest sens a spus şi parabola cu acel om oare, datorită belşugului recoltei, se gîndea să-şi mărească hambarele şi să fie la adăpost de griji pentru mai multă vreme, dar chiar în noaptea aceea a murit[30].

VII.

Urma ca avînd în vedere dăruirea lui Dumnezeu, să-I cerem şi îngăduința. Căci la ce va folosi hrana, dacă în realitate ne-am socoti pentru El doar hrăniți, ca un taur de jertfă ? Domnul ştie că El singur este făTă de greşeală. Astfel, El ne învață să cerem : «Să ne ierte nouă datoriile noastre». Exomologheză este cererea

21. **Mt. 6, 33.**
22. **Ne rugăm zilnic pentru pîine, înțeleasă pe plan spiritual, mai întîi ca însuşi Hristos şi apoi ca mijloc de existență trupească şi pentru noi ca şi pentru semenii noştri.**
23. **In 6, 35.**
24. **In 6, 33.**
25. **Mt. 26, 26 ; Lc. 22, 19.**
26. **Mt. 15, 26.**
27. **Mt. 7, 8.**
28. **Lc. 11, 5.**
29. **Mt. 6, 34.**
30. **Lc. 12, 16 sq.**

de iertare, fiindcă cel ce cere iertarea îşi mărturiseşte greşeala. Şi pocăința este arătată ca bineprimită de Dumnezeu, fiindcă El aceasta vrea, iar nu moartea păcătosului[31]. Datoria în Scripturi este închipuirea greşelii, fiindcă ia fel este datornică In fața judecații, care o cheamă şi de care nu scapă dacă nu este prescrisă, după cum şi stăpînul a iertat acelei slugi datoria. Căci la aceasta se referă

exemplul întregii parabole. Dacă acelaşi serv liberat de stăpîn nu-şi cruță şi el la rîndu-i datornicul şi, pentru aceea, deferit stă-pînului este dat schingiuitorului pentru a plăti ultimul ban[32], adică pînă la cea mai mică greşeală, faptul acesta ni se potriveşte nouă, fiindcă şi noi mărturisim că-i iertăm pe datornicii noştri. Această expresie a rugăciunii se găseşte şi în altă parte. «Iertați — zice El — şi vi se va ierta vouă» [33]. Iar cînd Petru L-a întrebat dacă trebuie să ierte fratelui de *7* •ori, El i-a răspuns : «Ba de 70 de ori cîte 7» [34] spre a face legea mai bună, fiindcă în Geneză răzbunarea este socotită de 7 ori în legătură cu Cain, •dar de 70 de ori cîte 7 în legătură cu Lamech [36].

VIII.

Pentru completarea rugăciunii atît de limpezi, a adăugat spunînd că nu ne rugăm numai pentru iertarea greşelilor, ci şi pentru îndepărtarea cu totul de ele. «Nu ne duce pe noi în ispită» înseamnă să nu îngădui nici măcar încercarea de a fi dus în greşeală. Departe de a părea că Domnul ispiteşte, ca şi cum ori n-ai cunoaşte credința cuiva ori ai dori să cadă cineva în ispită. Slăbiciunea şi răutatea sînt ale diavolului. Căci şi lui Avraam nu pentru a-i ispiti credința îi poruncise să-şi sacrifice fiul, ci pentru a i-o dovedi, ca prin el să dea exemplu pentru învățătura Sa, prin care avea să învețe în curînd să n-aibă cineva lucruri mai de preț decît pe Dumnezeu [3e]. El însuşi, ispitit de diavol, a arătat cine este autorul şi conducătorul ispitei[37]. Confirmă acest pasaj prin cele următoare, zicînd : «Rugați-vă să nu cădeți în ispită» [38]. Pînă într-atît au fost ispitiți îndepărtîndu-se de Domnul, fiindcă se arătaseră mai iubitori de somn decît cu rugăciuni ®>. Iar încheierea

31. Cerem apoi iertarea de la Dumnezeu, condiționată de iertarea semenilor din partea noastră.

32. Mt. 18, 34 sq.

33. Lc. 6, 37.

34. Mt. 18, 21 sq.

35. Fac. 4, 15 şi 24.

36. Lc. 14, 26.

37. Izbăvirea noastră de cel rău arată în ce constau şi ispitele şi autorul lor, ■*ie* care cerem să fim eliberați.

38. Lc. 22, 46.

«Ci ne izbăveşte de cel rău» este răspunsul care explică ce înseamnă «Nu ne duce în ispită».

IX.

în cîteva fraze, compuse din puține cuvinte, cîte porunci ale Profeților, Evangheliilor şi Apostolilor, cîte predici ale Domnului, parabole, exemple şi învățături sînt atinse ! Cîte îndatoriri în acelaşi timp sînt incluse ! Cinstirea lui Dumnezeu în Tatăl, mărturisirea credinței în nume, cererea vieții în pîine, exomologheză păcatelor în rugăciune, necazul ispitelor în cererea de ocrotire. Ce este de mirare ? Dumnezeu singur a putut să învețe cum ar vrea să fie rugat[40]. Aşadar, de către El a fost rîn-duită religia rugăciunii şi din duhul Lui, chiar atunci cînd era rostită de gura divină, însuflețită de puterea Lui s-a urcat la cer, arătînd Tatălui cele ce ne-a învățat Fiul.

X.

Fiindcă totuşi Domnul, care cuprinde cu privirea mai dinainte trebuințele oamenilor, de la Sine după învățătura dată despre rugăciune a zis : «Cereți şi vi se va da» [41], înseamnă că s-a referit şi la cele ce se cer după împrejurare fiecăruia, rugăciunea obişnuită fiind ca o bază de plecare ; de aceea este drept să se adauge în rugăciuni şi alte dorințe, fără să se uite însă poruncile.

XI.

Ca să nu fim departe nici de preceptele, nici de urechile lui Dumnezeu, amintirea preceptelor ne aşterne prin rugăciuni oalea către cer. Dintre acestea, unul din cele mai de seamă este cel care ne recomandă să nu ne apropiem de altarul lui Dumnezeu mai înainte de a ne fi împăcat cu frații noştri, dacă am avut cu ei oarecare neînțelegeri şi supărări. Căci cine crede că fără pace poate ajunge la pacea lui Dumnezeu ? La iertarea păcatelor cu amînări ?[42] Cel supărat cu frații cum va împăca pe Dumnezeu de vreme ce orice mînie ne este interzisă de la început ? Şi Iosif, trimițînd pe frații săi să-1 aducă pe tatăl lor, le-a spus : «Să nu vă certați pe cale» *[3]. Pe noi ne-a sfătuit prin aceasta, de bună seamă, — căci în

39. Mt, 26, 41.

40. Rugăciunea domnească este descrierea vieții dumnezeiești, la care aspiră puternic orice credincios care trăieşte în Domnul, care-L inspiră şi nu-1 părăseşte (cap. IX), asigurîndu-1 de tot ajutorul în toate nevoile (cap. X).

41. Mt. 7, 7 ; Lc. 11, 9.

42. Mt. 5, 23.

altă parte învățătura noastră este numită cale — ca nu cumva, fiind pe drumul rugăciunii, să mergem cu mînie la Tatăl. De aici Domnul, îmbogățind in mod evident legea, pune mînia între frați mai presus de omucidere. Nici cu vorba nu îngăduie să fii pătat de rău. Iar dacă ai fost nevoit să te superi, să-ți treacă

supărarea pînă la apusul soarelui, aşa cum învață Apostolul[44]. Şi ce nesăbuință este fie să-ți treacă ziua fără rugăciune, amînînd să-ți mulțumeşti fratele, fie să-ți zădărniceşti rugăciunea stăruind în mînie ! [45].

XII.

Rugăciunea pornită dintr-un astfel de duh, cum este Duhul către care este trimisă, trebuie să fie liberă nu numai de mînie, ci în general de orice tulburare sufletească. Aceasta fiindcă spiritul necurat nu va putea fi recunoscut de către Duhul Sfînt, cel trist de cel vesel, cel robit de cel liber. Nimeni nu ia în brațe pe un duşman, nimeni nu se adună decît cu cel care-i este asemenea.

XIII.

Dealtfel, care este rațiunea să mergi la rugăciune cu mîinile spălate dar cu sufletul murdar, cînd şi mîinilor le este necesară curățenia spirituală, ca să se înalțe nepătate de minciună, de crimă, de sălbăticie, de otrăvuri, de idolatrie şi de alte pete care, concepute cu spiritul, se îndeplinesc prin acțiunea mîinilor ? Aceasta este adevărata curățenie, nu cea de care se îngrijesc în mod superstițios cei mai mulți, luînd cu ei apă pentru orice rugăciune, chiar după ce vin de la baie, unde s-au spălat pe (tot corpul, llntrebîndu-mă curios şi cercetînd rațiunea acestui obicei, am aflat că aminteşte de faptul că Pilat şi-a spălat mîinile cînd a predat pe Domnul. Noi adorăm pe Domnul, nu L-am predat şi trebuie să ne îndepărtăm de exemplul trădătorului, nu să ne spălăm mîinile în amintirea Lui. In afară de aceea că ne spălăm din cerințele vieții obişnuite, aşa cum ne impune nevoia zilnică, în alte privințe mîinile ne sînt curate, fiindcă le-am spălat, odată cu tot corpul, în Hristos [46].

XIV.

43. Fac. 45, 24.
44. Efes. 4, 26.
45. Pacea cu Dumnezeu cel nevăzut e condiționată de pacea cu semenii noştri văzuți.
46. Mîinile noastre să se înalțe către Domnul nepătate de păcat, după baia Botezului, nu după ce le spălăm ca Pilat, cînd a predat pe Domnul.

Israel, însă, nu este niciodată curat, chiar dacă şi-ar spăla zilnic tot corpul. Mîinile lui vor fi cu siguranță întotdeauna murdare, pe veci pătate de sîngele Profeților şi al Domnului însuşi[47]. De aceea, ştiind ce au făcut strămoşii lor,

moştenitorii vinovaţi nici nu îndrăznesc să înalţe mîinile către Domnul, ca să nu strige un Isaia, ca să nu se mînie Hristos [48]. Noi nu numai că Ie ridicăm, dar chiar le întindem în felul pătimirii Domnului şi rugîndu-ne ne mărturisim în Hristos.

XV.

Dar fiindcă m-am referit la un lucru de zadarnică practică, nu-mi ■va fi greu să amintesc şi pe celelalte, care pe drept trebuie acuzate de zădărnicie, dacă se săvîrşesc oricum, fără autoritatea vreunui precept al Domnului sau al Apostolilor. Căci practicile de acest fel nu aparţin religiei, ci superstiţiilor, pornind mai degrabă din teamă şi constrîngere, •decît dintr-o îndatorire raţională şi de aceea ele trebuie combătute, fiindcă ne fac asemenea neamurilor de altă credinţă [49]. O astfel de practică este obiceiul unora de a-şi face rugăciunea, după ce şi-au scos mantaua, aşa cum merg alte neamuri la idolii lor. Dacă ar fi necesar acest obicei l-ar fi menţionat apostolii, care ne învaţă despre felul de a ne ruga. Poate că unii se gîndesc la apostolul Pavel care înainte de rugăciune şi-a lăsat mantaua la Carp [so]. Poate că Dumnezeu n-ascultă pe cei îmbrăcaţi în mantăi, El care a ascultat pe cei trei sfinţi rugîndu-se îmbrăcaţi cu pantaloni şi cu tiarele pe cap în cuptorul regelui babilonian !

XVI.

La fel este obiceiul unora de a se aşeza jos după ce şi-au făcut rugăciunea. Raţiunea acestui obicei este cu totul puerilă. Căci dacă acel Herma, a cărui scriere este intitulată, mi se pare, «Păstorul», după rugăciune nu s-ar fi aşezat pe pat, ci ar fi făcut altceva, am fi cerut oare să se treacă şi acest fapt în practică ? In nici un caz nu ! în mod simplu se spune şi acum «după ce m-am rugat şi m-am aşezat pe pat» din raţiuni •de povestire, nu din respect pentru tradiţie. Căci altfel ar trebui să ne rugăm numai acolo unde este şi un pat. Ba mai mult, ar însemna că nu respectă prescripţiile cel ce s-ar aşeza pe catedră sau pe scaun. Fiindcă la fel fac şi neamurile de altă credinţă, care se aşază după ce şi-au adorat zeităţile lor şi

47. Vina lui Israel da a fi ucis pe Profeţi şi pe Domnul.
48. Is. 1, 15.
49. Să ne ferim de a condiţiona rugăciunea de practici superstiţioase ca : dezbrăcarea de manta înainte de rugăciune, ca la pagini, deplasînd interesul cultului.
50. II Tim. 4, 13.

tocmai pentru aceea se cade să fie respinse la noi cele ce se fac în faţa idolilor. Aceasta se poate socoti lipsă de respect chiar din partea neamurilor înseşi, dacă ele s-ar gîndi mai mult ce fac [M]. Căci dacă este ireverenţios să stai aşezat în faţa

celui pe care-1 respecți foarte mult şi-1 venerezi, sau să stai cu spatele la el, oare nu este cu atît mai mult un sacrilegiu să şezi înaintea lui Dumnezeu Celui viu, în fața căruia şi îngerii stau în picioare la rugăciune ? Sau poate cumva vrem să-i reproşăm lui Dumnezeu că ne-a obosit rugăciunea ?

XVTH.

Mai degrabă vom adresa lui Dumnezeu rugăciunile noastre cu modestie şi umilință, cu mîinile ridicate nu exagerat şi ostentativ, ci măsurat şi cuviincios, fără să ne înălțăm cu aroganță privirile. Acel vameş care se ruga nu prin cuvinte, ci prin ținută, cu umilință şi cu ochii în pămînt, s-a întors acasă mai îndreptat decît prea limbutul fariseu. Se cuvine să fie stăpînite şi sunetele vocii, căci de ce putere a gîtlejului ar fi nevoie, dacă rugăciunea ne-ar fi ascultată după tăria glasului ? Dumnezeu nu ascultă glasul, ci inima, pe care o şi vede. Demonul oracolului de la Delfi a zis : «II înțeleg pe cel mut şi nu-l aud pe cel care vorbeşte». Glas aşteaptă urechile lui Dumnezeu ? Dar cum a putut rugăciunea lui Iona să străbată din pîntecele chitului, prin măruntaiele unui astfel de animal atît de mare, din adîncul mării prin imensul noian de ape să ajungă pînă la Dumnezeu ? Ce dovedesc mai mult cei ce se roagă tare în afară de faptul că asurzesc urechile celor din jur ? Şoptindu-şi în faină cererile lor, ce fac mai puțin decît dacă s-ar ruga în public ?[52].

XVIII.

Acum a prins putere un alt obicei. După ce şi-au făcut rugăciunea, cei ce postesc se sustrag de la sărutarea împăcării cu frații, care este o întărire a rugăciunii. Dar cînd trebuie arătată mai mult pacea cu frații, dacă nu cînd se înalță mai solemn rugăciunea slujitorului, pentru ca şi ei să participe la slujbă, pentru ca pacea pe care au primit-o ei s-o transmită fraților ? Ce rugăciune este întreagă, dacă este lipsită de sărutarea cea sfîntă ? Pe cine-1 împiedică pacea să-şi facă datoria către Domnul ?

51. In viziunea a V-a, 1, a Păstorului lui Herma, nu se cere culcarea după rugăciune, care e un obicei păgîn, nereverențios, care ca şi precedentul (cap. XV), condiționează rugăciunea de practicii omeneşti.

52. Oracolul de la Delfi, prin istoricul Herodot' vameşul cel smerit şi Iona din pîntecele chitului, ne arată care este rugăciunea bineprimită de Dumnezeu.

Ce fel de sacrificiu este cel de la care se pleacă fără pace ? Oricare ar fi rugăciunea, nu va fi mai puternică decît observarea poruncii prin care ni se cere să postim pe ascuns. Căci de la înfrînarea sărutării putem fi recunoscuți cei ce

postim. Chiar dacă există vreun motiv, ca să nu fii totuşi acuzat faţă de acest precept, poţi să amîi pacea pentru acasă între cei cărora nu le poţi ascunde cu totul postirea. Dar oriunde poţi în altă parte să-ţi ascunzi actul împăcării, trebuie să-ţi aminteşti de îndatorire.. Deci vei satisface şi acasă şi afară din casă deprinderea cerută. Astfel şi în ziua de Paşti, cînd obligaţia postului este comună şi ca şi publică, cu drept ne dăm sărutarea după datină, fără să ne îngrijim a ascunde ceea ce facem împreună cu toţii.

XIX.

De asemenea, şi despre zilele de priveghere cei mai mulţi socotesc că nu trebuie să aibă loc în timpul rugăciunilor de la sacrificii, fiindcă privegherea trebuie să înceteze după ce a fost primit trupul Domnului. Dar Euharistia îl scuteşte de datorie pe cel devotat lui Dumnezeu sau îl obligă şi mai mult faţă de Dumnezeu ? Oare nu va fi mai solemnă privegherea ta dacă vei priveghea şi lîngă altarul lui Dumnezeu ? După ce a fost primit şi păstrat trupul Domnului şi una şi alta sînt mîntuitoare : şi participarea la sacrificiu şi îndeplinirea datoriei. Dacă privegherea a primit numele din disciplina militară (fiindcă sîntem armata lui Dumnezeu) nici o veselie sau tristeţe intervenind nu desfiinţează în tabără străjile soldaţilor. Căci veselia va îndeplini mai cu plăcere învăţătura, iar tristeţea mai cu atenţie [53].

XX.

In ceea ce priveşte îmbrăcămintea femeilor, varietatea de observaţii după prea Sfîntul Apostol a făcut ca să tratăm fără sfială acest subiect şi noi, oameni fără vreun rang deosebit**, deşi nu e ceva ruşinos dacă-I tratăm urmînd învăţătura Apostolului[5S]. Despre modestia îmbrăcămintei şi a podoabelor există indicaţiile foarte clare şi ale lui Petru[56], care critică în aceiaşi termeni şi în acelaşi spirit ca şi Pavel luxul hainelor, trufia aurului şi îngrijirea uşuratică a părului.

XXI.

53. Sărutarea păcii în timpul postului nu este oprită (cap. XVIII), nici privegherea după împărtăşanie (cap. XIX).

54 Tertulian nu era membru al ierarhiei bisericeşti cînd a scris acest tratat-

55. Sfîntul Pavel, în I Tim. II, 9.

56. I Pt. 3, 3.

Dar o problemă neclarificată este dacă în biserică fecioarele trebuie să fie cu capul acoperit sau nu Cei ce îngăduie fecioarelor neacope-rirea capului se întemeiază, se pare, pe faptul că Apostolul[58] n-a întrebuințat cuvîntul fecioare, ci a zis că muierile trebuie să poarte văl, nereferindu-se în general la sex, căci ar fi zis femei, ci indicînd treapta sexului, de muieri. Căci dacă ar fi denumit sexul, zicînd femei, aceasta s-ar fi referit la orice femeie, dar de îndată ce foloseşte un cuvînt care indică o singură treaptă a sexului, prin aceasta însemnează că pe ce-lelalte le exceptează. Ar fi putut, zic ei, sau să indice şi pe fecioare în chip special, sau să întrebuințeze cuvîntul femeie în general.

XXII.

Cei ce fac această excepție trebuie să se gîndească la folosirea însăşi a cuvîntului muiere. Ce sens are acest cuvînt în scrierile sfinte ? El indică sexul şi nu treapta sexului. Chiar pe Eva, neştiutoare încă de bărbat, Dumnezeu a numit-o femeie şi muiere, femeie ca sex în general şi muiere ca treaptă a sexului în special. Astfel, fiindcă Evei înainte de căsătorie i s-a zis muiere, cuvîntul acesta a devenit comun, incluzînd şi pe fecioare. Şi nu e de mirare dacă apostolul, urmînd acelaşi limbaj pe care-1 foloseşte nu numai Geneza, ci toată Sfînta Scriptură, a întrebuințat cuvîntul muiere şi cu sens de fecioară, după exemplul Evei celei 1ncă nenuntite [59]. Sensul acesta este şi în alte pasaje. Iar prin faptul că n-a numit fecioare, ca în alt loc, în care vorbeşte despre căsătorie, aceasta arată destul de clar că atunci cînd zice muiere se referă la tot sexul feminin şi nu face distincție între muiere şi fecioară, pe care în ■general n-o numeşte. El ține minte să facă distincție în alt loc, unde în mod evident această distincție este necesară (folosind şi un cuvînt şi pe celălalt pentru diferențiere), dar unde nu numeşte şi pe una şi pe cealaltă vrea să arate că nu face nici o deosebire între cele două categorii. De ce ? Fiindcă limba greacă, în care şi-a redactat apostolul scrierile, foloseşte de obicei cu acelaşi sens cuvintele **Țuvatxas** şi â^elaC, adică femeie şi muiere. Pentru cuvîntul care indică sexul feminin în general zice în greceşte **fovatxa** şi în acest cuvînt se includ şi fecioarele. El vorbeşte foarte clar cînd spune : «Orice muiere care se roagă şi profețeşte cu capul neacoperit îşi necinsteşte capul» [60]. Ce însemnează orice

57. Se impune acoperirea capului în biserică şi la fecioare, deşi unii le exceptează (cap. XXI) pe nedrept, dealtfel (cap. XXII).

58. I Oor. U, 5.

50. Fac. 2, 23.

G0. I Cor. 11, 5.

muiere, dacă nu femeie de orice vlrstă, de orice stare, de orice condiție? Nu exceptează pe nici una, cînd zice «orice muiere» după cum cînd zice, că bărbații să nu fie -cu capul'acoperit înțelege pe orice bărbat. Deci precum la sexul masculin sub numele de bărbat înțelege că şi băieților le;este interzis să-şi acopere capul[61], la fel, clnd este vorba de sexul feminin, şub numele de muiere i se porunceşte-şi unei fecioare să-şi acopere capul. în ambele sexe vîrsta mai mică trebuie să urmeze disciplina vîrstei mai mari şi-n acest caz ar trebui ca băieții să-şi acopere capul, dacă fecioarele nu şi-1 acoperă, căci nici aceştia nu sînt specificați pe nume să nu-şi acopere capul. Deci dacă se face deosebire între muiere şi fecioară, să se facă deosebire şi-ntre bărbat şi băiat. Fără îndoială, el spune că din pricina îngerilor trebuie să se acopere capul, fiindcă îngerii s-au îndepărtat de Dumnezeu din cauza fiicelor oamenilor[62]. Dar cine ar susține că numai muierile, adică numai cele căsătorite şi care nu mai sînt fecioare trezeso pofte, de vreme ce şi fecioarele se disting prin frumusețe, şi-şi pot găsi admiratori ? Pe de altă parte, cînd Scriptura zice «fiicele oamenilor» nu înseamnă că au fost dorite numai fecioarele, fiindcă şi soțiile oamenilor şi femeile în general [68]$_1$ fără deosebire, pot fi numite astfel. Iar cînd zice «şi le-au luat de soții», o face pentru faptul că sînt luate de soții cele ce sînt libere, fără îndoială. Despre cele ce sînt cu bărbați ar fi vorbit altfel. Căci prin libere se înțeleg văduvele şi fecioarele. Numindu-le în general «fiice», a amestecat genul cu specia.. Astfel, cînd zice că natura însăşi învață pe femei să-şi acopere capul, fiindcă a dat femeilor părul ca acoperămînt şi ca podoabă, oare ea n-a dat şi fecioarelor acelaşi aco-perămînt şi aceeaşi podoabă a capului ? Dacă este ruşinos pentru o femeie să-şi radă capul[64], şi pentru o fecioară-situația este aceeaşi. Aşadar, celor care au aceeaşi condiție a capului li se cere şi aceeaşi,disciplină a capului, chiar şi acelor fecioare pe care vîrsta copilăriei le apără, căci de la început sînț numite femei. Aşa vede lucrurile şi Israel. Dar chiar dacă nu le-ar vedea aşa, legea noastră, îmbogățită şi completată, ar.fi.făcut ea însăşi adaosul necesar. Această este expllica-ția pentru cei ce impun şi fetelor acoperirea capului. Acum vîrsta care ignoră sexul să-şi păstreze privilegiul simplicității. Adam şi Eva, cînd au ajuns să cunoască, şi-au acoperit pe dată ceea ce au cunoscut[65]. Desigur, pentru cele ce au trecut de copilărie, vîrsta trebuie să le fie ajutată şi de natură şi de învățătură. Căci prin corpul lor şi prin închipuirea

61. I Cor. 11, 4.
62. I Cor. 11, 10.
63. Fac. 6, 2.
64. I Cor. 11, 6.
65. Fac. 3, 7.

toriri slnt In rlndul muierilor. Nici una nu este fecioară ca vlrstă de cind poate să se căsătorească, fiindcă vlrsta prin ea Însăşi a căsătorit-o cu bărbatul ei, adică cu timpul. Dar vreuna se devotează lui Dumnezeu. Din acel moment ea îşi schimbă Îngrijirea părului şi toată îmbrăcămintea ca o femeie. Dar trebuie să arate totul şi să săvîrşească totul ca o fecioară. Ceea ce ascunde din dragoste pentru Dumnezeu trebuie sfi mențină neprihănit. Este în interesul nostru să încredințăm numai științei lui Dumnezeu ceea ce facem pentru Dumnezeu, pentru ca nu cumva ceea ce sperăm de la Dumnezeu să primim de la oameni. De ce să descoperi în fața lui Dumnezeu ceea ce acoperi în fața oamenilor ? Vei fi mai cuviincioasă în public decît în biserică ? Dacă există grația lui Dumnezeu şi «ai primit-o, de ce te mîndreşti, — a zis Apostolul —, ca şi cum n-ai fi primit-o ?» [M]. De ce judeci pe altele mîndrin-du-te pe tine ? Nu cumva prin mîndria ta inviți pe altele la ceea ce este bine? Dacă te făleşti eşti în pericol de a te pierde şi pe tine şi le Împingi şi pe altele la aceleaşi pericole. Se duce repede ceea ce se dobîndeşte sub impulsul mîndriei. Pune-ți văl, fecioară, dacă eşti fecioară, căci trebuie să fii cu ruşine. Dacă eşti fecioară nu ispiti mai mulți ochi. Nimeni să nu fie tulburat în fața ta, nimeni să nu te simtă ca o amăgire. Poți să dai impresia că eşti căsătorită, dacă-ți acoperi capul. De fapt, însă, impresia nu este falsă, fiindcă te-ai căsătorit cu Hristos. Lui ți-ai dedicat trupul, comportă-te cum îți spune învățătura soțului tău. Dacă el porunceşte ca şi cele căsătorite cu bărbați să-şi acopere capul, cu atît mai mult porunca le priveşte pe logodnicele Lui. Dar nu socoti că trebuie schimbată învățătura oricărui înaintaş. Mulți atribuie unui obicei străin înțelepciunea lor şi statornicia în înțelepciune. Să nu fie silite să-şi acopere capul, dar nici să nu fie oprite de la aceasta, dacă o fac de bunăvoie. Cele ce se declară ca fecioare eu sînt de acord să se folosească de această calitate a lor, dacă au conştiința liniştită în fața lui Dumnezeu. Despre acelea însă care sînt măritate, pot afirma şi susține norma generală, oricare ar fi vederile mele, că trebuie să-şi acopere capul din ziua în care pentru prima dată corpul bărbatului le-a înfiorat prin sărut şi prin strîngere de mînă. Cfici toate li s-au măritat la acestea, şi vîrsta prin maturitate, şi trupul prin vîrstă, şi spiritul prin conştiință, şi pudoarea prin primirea sărutului, şi speranța prin

66. I Cor. 4, 7.
67. Bac. 24, 65.

aşteptare, şi mintea prin voinţă. Nu este de ajuns exemplul Rebecăi, care cînd i-a fost arătat logodnicul, şi-a acoperit capul, considerîndu-se căsătorită şi numai prin faptul că şi-a cunoscut pe viitorul soţ ? *7.

XXIII.

In legătură cu îngenuncherea în timpul rugăciunii sînt felurite observaţii, datorită cîtorva care se abţin de a îngenunchea în ziua sabatului. Fiindcă aceştia produc neînţelegeri mai ales în biserică, Domnul va da harul Său ca ei să cedeze, sau să se folosească de părerea lor fără să scandalizeze pe alţii. Noi, însă, precum am învăţat, în ziua învierii Domnului trebuie să ne ferim nu numai de neînţelegeri, ci de orice nelinişte şi activitate, amînîndu-ne chiar interesele proprii, ca să nu lăsăm vreun loc diavolului. La fel şi în timpul Rusaliilor, care se sărbătoresc cu aceeaşi solemnitate şi voie bună. Dar cine şovăie să se prosterneze în faţa lui Dumnezeu măcar la prima rugăciune cu care începem ziua ? în timpul posturilor şi al priveghеrilor însă nici o rugăciune nu trebuie să se facă fără a sta în genunchi şi fără celelalte forme de umilinţă. Căci nu numai că ne rugăm, dar îi cerem iertare şi-i aducem mulţumiri lui Dumnezeu, Domnul nostru. Despre timpul rugăciunii nu este prescris nimic altceva decît că să ne rugăm în orice timp şi-n orice loc [88].

XXIV.

Dar cum să ne rugăm în orice loc, cînd nu ne putem ruga în public ? *[9]. în orice loc — a zis apostolul — pe care ni-l impune împrejurarea sau chiar necesitatea [70]. Căci aceasta nu se socoteşte împotriva învăţăturii date de Apostoli, care în închisoare şi-n auzul paznicilor se rugau şi înălţau immrri lui Dumnezeu[71], sau de Pavel, care pe corabie în faţa tuturor a săvîrşit Euharistia [n].

XXV.

Privitor la timpul rugăciunii nu va fi de prisos să ţinem seamă şi de cele cîteva ore, vorbesc despre acestea comune, care împart timpul zilei: a treia, a şasea şi a noua, pe care le găsim consemnate în Sfînta Scriptură ca ore deosebite. In ora a treia Sfîntul Duh s-a revărsat pentru prima dată asupra discipolilor adunaţi. Petru, în ziua în care pe acel vas a avut viziunea întregii comunităţi, în ora a şasea s-a urcat pentru rugăciune în partea de sus a corăbiei. Tot el, împreună cu Ioan, mergea în ora a noua la templu, unde a redat sănătatea unui paralitic.

Deşi acestea se reţin cu uşurinţă, fără întărirea vreunei porunci, este bine totuşi să

68. îngenuncherile şi (prosternările stat potrivite oricăror rugăciuni şi Jn orice sărbători, dar mai ales în post şi la privegheri — dacă nu tulbură solemnitatea sluj-belor, iar rugăciunile in orice timp şi loc.

69. Mt. 6, 5.

70. I Tim. 2, 8.

71. Fapte, 16, 25.

72. Fapte, 27, 35.

se stabilească o oarecare regulă, care să amintească de datoria rugăciuni şi care, ca şi printr-o lege scrisă, să întoarcă de la treburi personale la sarcina rugăciunii[78], încît, precum citim că a fost observat "şi de Daniel din învăţătura lui Israel[74], să nu ne rugăm mai puţin de trei ori pe zi, datori fiind celor trei: Tatălui, Fiului şi Sflntului Duh [7S]. Aceasta în afară de rugăciunile obişnuite, pe care sîntem datori să le facem la începutul zilei şi al nopţii, fără vreun sfat de la cineva. Dar se cade să nu mîncăm şi să nu ne îmbăiem înainte de a ne face cu credinţă rugăciunea. Hrana şi înviorarea spiritului trebuie socotite înaintea celor ale trapului, fiindcă cele cereşti sînt înaintea celor pămînteşti.

.... t ....XXVI. ,

Pe tratele intrat în casa ta să nu-l laşi; să plece fără rugăciune «Ai văzut — zice apostolul — pe fratele^ tău, ai văzut pe Domnul tău»,[76], mai ales pe un străin, ca să nu fie din întîmplare un înger. Dar nici el însuşi, primit de fraţii săi, nu se va fi îngrijit de cele pămînteşti înaintea celor cereşti. Căci pe dată se va judeca credinţa ta. Oare cum vei zice «Pa;ce[!] acestei case» potrivit poruncii, dacă nu vei da pacea, la rîndul tăup şi celor ce sînt în casă ? [77].

v 5-; l i 's - ■ -> - XXVII. - •

Cei mai zeloşi obişnuiesc, cînd se roagă, să adauge la rugăciunile lor cuvîntul Aliluia şi să spună psalmi la sfîrşitul cărora cei prezenţi răspund prin acelaşi cuvînt. Este foarte bună orice rînduială care, pentru cinstirea şi preamărirea lui Dumnezeu, cere ca rugăciunea să fie cît mai deplină, ca o jertfă bineprimită [78].

' - "•■ .... XXVLH.

Rugăciunea este p jertfă spirituală, care a desfiinţat vechile sacrificii. «Ce-mi foloseşte mie — zice Dumnezeu prin gura profetului — mulţimea.sacrificiilor voastre? Sînt sătul de jertfele de berbeci şi nu vreau,grăsimea mieilor nici sîngele

; "73.r-Fapte72, 1"5=; 10,9 j 3, 1." 74.
Dan. 6, 10.
... 75. Iş pravila timpului rugăciunii, se amintesc om a treia, a şasea, a noua, de trei oUfpi-
^pentru -jSfînita Treime şi rugăciunile obişnuite la începutul zilei şi al nopţii etc.
76. Cf. Bvr. 2, 16.
77. Lc. 10, 5.
78. Tertulian descrie practici ale unor veacuri fără biserici şi fără slujbe publice îngăduite, mai ales în vremurile cumplitelor prigoane: XXVI—■XXVII.

taurilor şi al ţapilor..Cine a cerut aceasta din mîinile voastre ?» [79]. Evanghelia ne învaţă ce ai cerut Dumnezeu. «Va veni ora — zice —* cînd adevăraţii ador atorţ îl Tvor ador a pe Tatăl în duh şi în adevăr. Căci duh este Dumnezeu» [80] şi astfel de adoratori, cere. Noi sîntem&adevăraţii adoratori şi adevăraţii preoţi, care,

rugîndu-ne în duh, sacrificăm în duh rugăciunea, noastră către Dumnezeu, ca jertfă proprie şi bineprimită, pe care de bună seamă a cerut-o, pe care şi-a prevăzut-o. Această rugăciune, dăruită'"din toată inima, hrănită din credinţa noastră, îngrijită prin adevăr, întreagă prin nevinovăţie, curată prin castitate, agapă înfrumuseţată eu podoaba faptelor bune, această rugăciune sîntem datori s-o înălţăm, între psalmi şi imnuri, la altarul lui Dumnezeu, ea avînd a dobîndi pentru noi* toate de la Dumnezeu [81].

XXIX.

Rugăciunii venită din duh şi adevăr, ce-i va refuza Dumnezeu, Care o cere ? Citim, auzim şi vedem cît de mari sînt dovezile de puterea ei. Vechea rugăciune scăpa pe oameni de foc, de fiare şi de foame şi totuşi nu-şi primise forma de la Hristos. Dar cu cît mai lucrătoare este rugăciunea dată de Hristos! Ea nu trimite cu apă pe înger în mijlocul flăcărilor, n-astupă gura leilor şi nu dă mîncare ţăranilor înfometaţi, nu îndepărtează simţirea suferinţei printr-un har trimis, ci-i învaţă să rabde pe cei ce pătimesc, pe cei prea sensibili, pe cei îndureraţi, măreşte harul prin virtute, pentru ca să ştie ce dobîndeşte de la Dumnezeu credinţa, înţelegînd de ce suferă pentru numele lui Dumnezeu. Mai înainte rugăciunea înlătura nenorocirile, risipea ostile duşmane, împiedica dezastrele ploilor[82]. Acum însă rugăciunea dreptăţii îndepărtează toată mînia lui Dumnezeu, stă de veghe pentru duşmani, se roagă pentru persecutori. Este de mirare dacă ştie să aducă ploi din cer ea, care a putut dobîndi şi focul? Numai rugăciunea este cea care înduplecă pe Dumnezeu. Hristos a voit ca ea să nu săvîrşească nimic rău, i-a dat toată puterea de a face bine. Astfel, nimic nu ştie altceva decît să cheme înapoi de pe drumul morţii sufletele celor decedaţi, să întărească pe cei slabi, să vindece pe cei bolnavi, să-i izbăvească pe

79. In. 1, 11 j II Cor. 3, 17.
80. In 4, 23—24.
81. în acest pasaj de o Înaltă inspiraţie duhovnicească, Tertuliam prezintă rugă-ănDea aa jertfă duhovnicească adusă de creştin în Duh şi în Adevăr tn locul vechilor JERTFE şi ca o agapă înfrumuseţată cu podoaba faptelor bune.
82. Aici Tertulian citează Psalmii, Dan. 3, 25; Habacuc, Iov etc.

cei APUCAȚI de demoni, SĂ deschidă porțile închisorilor, SĂ dezlege lanȚURILE CELOR nevinovați. Ea spală păcatele, alungă ispitele, potoleşte persecuțiile, mîngiie pe cei deprimați, laudă pe cei mărinimoşi, conduce pe CEI CE călătoresc, linişteşte valurile, II înspăimîntă pe tîlhari, hrăneşte pe CEI săraci, îndrumă pe cei bogați, ridică pe cei căzuți, sprijină pe CEI ce se poticnesc, Ii susține pe cei îh picioare. Rugăciunea este forTĂREAȚA credinței, arma noastră de atac şi apărare împotriva duşmanului CARE ne plndeşte pretutindeni. De aceea să nu fim niciodată neînarMAȚI. Să nu uităm paza de zi şi straja de noapte. Să păzim sub armele rugăciunii steagul împăratului nostru, să aşteptăm, rugîndu-ne, trîmbița Îngerului. Se roagă toți îngerii, se roagă toată creatura, se roagă turMELE ŞI fiarele şi-şi pleacă genunchii, cînd ies din staule şi peşteri priVESC cu fața neliniştită spre cer tremurindu-le răsuflarea, după obiceiul lor. Şi păsările, cînd se trezesc dimineața, se înalță spre cer şi în loc de mlini întind aripile în cruce şi spun ceva ce pare a rugăciune. Ce se poate spune mai mult despre foloasele rugăciuni ? S-a rugat chiar Domnul, Căruia în vecii vecilor îi sînt mărirea şi puterea [w].

INDICE SORIPTURISTIC*

83. Rugăciunea pentru creştinii contemporani lui Tertulian, scrie el, nu dă puterea de a suporta suferințele şi moartea pentru slava lui Dumnezeu. Martirii in fața morții se roagă pentru prigonitori, pentru cei nevinovați şi deprimați. Este fortăREAȚA credinței, manifestarea întregii creații văzute şi nevăzute A cărei descriere poetică este unică prin frumusețea ei de nespus.

*** Tratatul «Despre rugăciune» este Împărțit pe capitole ,fără paragrafe; ultimele două cifre reprezintă capitolul cărții şi riadul pe capitole.**

INDICE REAL Ş ONOMASTIC*

• Tratatul **fiind** tmpirtlt numai la capitole,

a doua **elfrl** rapnalati rtndul pe capitala.

N

O

P

R

S

TERTULIAN

DESPRE SUFLET

INTRODUCERE

Biserica primară ii datorește lui Tertulian cea dinţii operă enciclopedică de Psihologie creştină, intitulată «De anima». Acest tratat, — unul dintre cele mal întinse şi mai originale ale marelui apologet şi controversist creştin —, poartă tarele epocii în care a apărut. El ia ca puncte de plecare operele, pe care se sprijineau cultura timpului, precum şi spiritualitatea păgînă a contemporanilor săi. De asemenea, doctrina creştină nefiind sistematizată şi formulată precis decît în linii mari :Şi asupra punctelor ei principale de cele cîteva generaţii precedente de teologi, nu e de mirare că stadiul ei incipient prezintă în continuare aspectul de frămîntare pasionată a cercetării sensului adevărat şi profund al Revelaţiei dumnezeieşti.

Amănuntele vor fi precizate începînd cu epoca imediat următoare •atunci cînd Bisericile creştine se vor putea consulta prin reprezentanţii lor în Sinoadele ecumenice şi nenumăratele lor scrieri vor circula, dînd ■astfel posibilitate de confruntare a ideilor şi de stabilire a adevărului revelat. Tratatul lui Tertulian despre suflet va prezenta astfel geniala aprofundare a unei probleme atinsă rareori în creştinism, în ansamblul ei, extinderea enciclopedică asupra sistemelor filozofice şi asupra ideilor medicale ştiinţifice ale timpului judecate critic în cadrul Revelaţiei şi al Teologiei greceşti şi latineşti şi interpretată de un teolog mare în ansamblul unui sistem propriu de creştin trăitor cu adevărat a credinţei sale.

Se crede că tratatul «Despre suflet» este scris între 208—211, în epoca de trecere spre montanism, adică de mare efervescenţă spirituală «i lui Tertulian, cînd nu se pot stabili greşeli de ordin doctrinar, datorită influentei din afară.

Aceasta este părerea vechilor patrologi, împărtăşită şi de Cayre[1]. Olandezul Waszink, care, pe baza unor indicii de persecuţie socoteşte că tratatul «Despre suflet» a fost scris cu puţin înaintea prigoanei Iui Scapula sau chiar în timpul ei,

adică între anii 210 şi 213, punînd această dată şi pentru «Despre fuga în timpul persecuţiei» şi «Scorpiace» [1] *crede că se poate însă constata o înclinare sigură spre stoicism, propovăduitorul unei morale austere şi uneori apropiată de cea creştină.*

Este de acord cu Platon asupra unităţii substanţiale a *sufletului (cap. X) şi că sufletele bune se bucură de nemurire în sferele de sus ale* cerului, pe cînd cele *rele sînt pedepsite să locuiască în infernul subpă-mîntean (cap. LIV). Respinge preexistenta, reminiscenţa şi, migraţia sufletelor, precum şi ideea unei spiritualităţi absolute~d lor, profesate de Platon.*

Tertulian accentuează teribil noţiunea de păcat şi traa^ianismul asigură transmiterea păcatului sfrdmoşesc ; de aceea îl *adoptă* împotriva *cre^ionismului şi împotriva preexistenţialismului spiritualist platonician. Materialitatea relativă a sufletelor putea explica arătările sfinţilor, cu care Tertulian confirmă experienţele sale duhovniceşti.*

Respinge ideea de demon familiar al magistrului lui Platon, Socrate. Citează pe Aristotel în problema spiritualităţii sufletului (cap. **V)**, *a facultăţilor sufleteşti şi a fenomenelor vieţii (cap. XIX). Pe Pitagora, autor al teoriei metempsihozei şi pe Epicur, îi detestă; aminteşte fără interes deosebit pe Heraclit, pe Ana*agora, Empedocle şi pe Anaximene.*

Spiritul enciclopedic al lui Tertulian l-a împins şi către medicină,' pe care o consideră îngrijitoarea paralelă cu religia, a omului, trup şi suflet. Se aminteşte în acest context de medicul frigian Alexandru, martirizat la Lyon sub Marc Aureliu şi de marele medic Galien, mai tînăr decît Tertulian şi de cei trăitori înainte de el, pe care-i cifeazd: *vestitul medic psiholog Soranus, contemporan al lui Traian, Asclepiade, prieten al lui Mitridate; Herofil, care* a *disecat şase sute de oameni vii şi care a trăit pe vremea lui Ptolemeu Sotir'.*

*Tratatul «Despre suflet» completează triada operei antropologice controversistă, concepută împotriva gnosticismului şi împotriva părerilor unor curente filozofice ale timpului. El apare între 208—211, împreună cu tratatele «Despre trupul lui Hristos» şi «Despre învierea trupurilor» *. Discutarea şi rezolvarea acestor probleme antropologice la un nivel filozofic şi teologic înalt*

1. F. Cayre, Precis de ***Patrologie,*** t. I (Paris, Tournai-Roma, 1927), p. 224.
2. J. H. Waszink, O. S. ***Pl. Tertulliani de anima,*** edited with Introduction and Commentary, Amsterdam, 1947, p. 6.
3. Vezi Adhemar d'Ales, ***La Theologie de Tertullien.i*** col., «Bibliotheque de Theologie historique», ed. 111-a, Paris, 1905, p. 138—139.
4. F. Cayre, ***Precis de Patrologie,*** t. I, cit. supra., p. 223 şi 228.

într-o epocă în care filozofia pagină era oficială oarecum, iar Teologia creştină de abia intra în faza de formare pe temeiuT scripturistic şi al tradiţiei apostolice, a făcut pe Tertulian unul dintre pionierii antropologiei creştine, citat de urmaşi importanţi ca Fer. Augustin şi alţii şi apreciat de toţi patrologii în epoca modernă [5].

Specialiştii împart în trei părţi tratatul acesta: **1. Natura sufletului** *(cap. I—XXII)* ■, **2, Originea Sufletului** *(XXIII—XLI) şi* **3. Moartea şi somnul ca oglindă a morţii,** *(XLII—LVIII).*

I. El începe dezbaterea făcînd o **paralelă între cunoştinţa pe care ne-o dau asupra sufletului filozofii —** *Socrate, după ce* **bduse** *otrava în închisoare, de pildă — şi* **creştinii** *care deţin cunoştinţele despre lucruri de la Cel ce le-a creat (I, 5). «De fapt, cine descoperă adevărul fără Dumnezeu ? Cine cunoaşte pe Dumnezeu fără Hristos ? Cine-L caută pe Hristos fără Duhul Sfînt ? Şi cine este condus de Duhul Sfînt fără jură-mîntul de credinţă ?» (I, 4). Deşi puterea raţiunii cu care Dumnezeu a împâdobit pe om nu e de dispreţuit, totuşi în ptivinţa sufletului, filozofia a expus puncte de vedere multiple şi confuze, pe care medicina le-a întunecat şi mai mult (II). Tertulian aminteşte că în tratatul său împotriva lui Hermoghene definise sufletul (după Geneză II, 7) ca* **suflare** a **lui Dumnezeu** *(III). împotrivă lui Platon, care susţine preexistenta sufletelor faţă de lume, Tertulian aminteşte, pe temeiul Scripturii, că este şi făcui şinăscut (IV). Deci nu va putea aproba necorporalitatea părerii lui Plafon, Aristotel şi altora, ca urmare a căderii argumentelor platonice ale altor gînditori ai antichităţii (VI). în sprijinul unei corporalităţi relative a sufletului, Tertulian aduce exemplul scripturistic al parabolei bogatului nemilostiv şi a săracului Lazăr din Sf. Evanghelie (Luca XVI,* **23** *sq.) în care el vede sufletul bogatului chinuit de flăcări. De asemenea, sufletele răposaţilor dinaintea coborîrii la iad a Mîntuitorului, ca să-i viziteze; sufereau pedepsele corporale care li se aplicau (VII). Avînd oroare de dochetismul ereziarhilor gnostici, care făceau o fanto-, mă din Domnul întrupat, Tertulian susţine o formă de materialitate a* î *sufletului, confundînd impresiile necorporale cu senzaţiile corporale în interpretarea textelor biblice (VII). Atracţia, greutatea, vizibilitatea nu pot fi argumente decisive împotriva corporalităţii sufletului. Sf. Ioan Evanghelistul contemplă sufletele martirilor în cap. VI, 9 din Apoca-lipsâ- (VIII). Pe temeiul vedeniilor scripturistice şi montaniste discutate* **Sn vremea** *sa, el aminteşte că figurile vizibile în aceste viziuni au proprietăţi corporale ca dispoziţia, limita, cele trei dimensiuni şi chiar o iigură distinctă — ceea ce insinuează însă suflarea de viaţă, care s-a răs-pîndit în tot trupul (IX). Tertulian reduce la minimum, însă, corporalitatea sufletului, atrihuindu-i unitatea spirituală (X). Unii vor să separe*

5. **Vezi referinţe bibliografice In acest sens la Adhemar d'Ales, *La theologie* de *Tertullien*, col. «Bibliotheque de Theologie» historique, ed. III-â, Paris,** 1905, **p.** 112, **nota 4; vezi, de asemenea, aprecierile elogioase ale Mgr. Freppel, In *Tertullien, cours d'eloquence sacreet,* II, ed. 111-a, Paris, 1887, cap. XXXIII—XXXIV la J. Tixeront, op. *cit.* ş.a.**

sufletul (anima) *de duh* (spiritus), *primul fiind principiul vieţii, al doilea acela al respiraţiei. Dar duhul e pejiţru^uflej^eease e lumina_**Dentru** zi: acelaşi lucru. Totuşî~^esie o deosebire între aceste cuvinte, deşi nu separaţie. Cu aceasta Tertulian se face apărătorul unei distincţii a gin-dirii antice, încreştinată, care va rămîne definitiv în spiritualitatea creştină. Mai întîi, el face deosebirea între*

suflare sau suflet *şi* duh, *d.p. Duhul lui Dumnezeu (Gen. II, 23* ; *I Reg. X, 12 ; Ef. V, 30), sau duhul diavolului în Iuda (Ioan XIII, 2?) (XI).*

Tertulian mai aminteşte deosebirea pe care o fac alţii între animus (nous) *şi* anima, *cel dintîi fiind principiul activ, cel de al doilea principiul vital pasiv (XII). In ce priveşte activităţile celui dintîi, se ştie că ele s-au referit în antichitate la intelect, sau la duhovnicie — aceasta din urmă în special la misticii creştini din vechime şi din Evul Mediu, dominicanul A. Gardeil ş.a. Tejjujian socoteşte sufletul* \{anima), *teme-ha_persQ.**nalităţiî,** avînd Intîieiate faţă de priporul activităţii sale* (animus) ,• pe ei *a venit să-1 mîntuiască (XIII). Un Freppel îi atribuie şi facultatea de a gîndi şi forţa vitală (după expresia din cap. XV :* vis sapi-entialis et vitalis). *«Sufletul este totuşi unic, simplu, neconstituit din părţi şi indivizibil şi inseparabil» (XIV), fapt care îi asigură nemurirea. "Din 'analiză filozofilor şi **ă** medicilor reiese, într-adevăr, că răspîndirea suTTenilui în trup, nu duce Ia împărţirea lui, ci la manifestarea unor energii distincte ale aceleiaşi substanţe. Iar partea superioară a sufletului, acel* nous *sau* mens, *priporuriuTamzice, este centrul de iradiere a vieţii şi a înţelepciunii, cu sediul în inimă. Stoicii îl numeau* igemonikon **5/** este evocaf de *Tertulian prin nenumărate mărturii filozofice şi. medicale din antichitate şi mai ales prin multe citate scripturistice (XV). Tertulian nuanţează părerea lui Platon că în suflet există şi elemente raţionale, dar **şi** iraţionale, manifestate prin irascibil şi concupiscibil. Dar şi Mîntuitorul şi Sfîntul Pavel manifestă indignare şi dorinţă de multe ori. Deci ele nu sînt totdeauna iraţionale, cum afirmă Platon. Totuşi există şi o luptă a patimii împotriva raţiunii, deci manifestări iraţionale, pe care Revelaţia le osîndeşte, ca sămînţă diavolească, neghină semănată pe cîmpul de grîu etc. (XVI). Lungul capitol despre valoarea simţurilor corporale e închinat apărării lor pentru serviciile, pe care ni le fac, atacat fiind de Academie şi de alţi filozofi ai antichităţii (XVII). Datele lor sînt juste, iluziile se întîmplă după legi fixe. Platonismul şi gnosticismul s-au servit de idei şi de intelect ln general pentru a stabili **sisteme** reprobate „ **de*** Scripturi *(Rom. 1, 20 etc), (XVIII). Sufletul copilului, ba chiar un fel de instinct al vegetaţiei, le îndreaptă către ţinta supremă : viaţa. Copilul este bogat dotat la naştere, nu numai cu intelect, ci **şi** cu cele cinci simţuri, care-1 vor călăuzi pînă la moarte. Hristos a lăudat mărturia copiilor prin cuvîntul şi sîngele lor (XIX).*

*Seneca, citat cu sentiment aprobativ, spune că tot ce va fi mai tîrziu copilul, are în mic la naştere. La acestea se adaugă mediul, rezistenta fizică etc, — dar ponderea o are Providenţa dumnezeiască; ea apără pe prunc de toate intervenţiile diavolului (XX). Influenţele acestea din afară, amănunţit descrise de Tertulian, şi harul dumnezeiesc justifică deosebirile dintre suflete. Tertulian nu acceptă deci ideea unei împăr-ţiri a sufletelor omeneşti "frTlrei "câiegoril""**ăWiovriiceşU'de**.la naştere, pjop^MufWde Valentin şi alţi gnostici. Ele nu sînt fixe, sînt datorate mai multor factori (XXI). In (cap. XXII, 2) el*

trage următoarea concluzie la cele scrise mai sus: «Definim sufletul ca suflarea lui Dumnezeu, născut, nemuritor, corporal, întruchipat simplu ca substanță, înțelept din sine însuşi, dezvoltîndu-se în chip felurit, avînd liber-arbitru, supus unor modificări ulterioare, schimbător prin dispozițiile native, rațional, stăpînitor, ghicitor al viitorului, revârsîndu-se din matca sa» *(redun-tantem).*

In capitolul următor el abordează problema originii sufletului *şi descrie concepțiile iantastice ale ereticilor gnostici, bazate pe operele platonice Fedon şi Timeu (XXIII). De aici, obligația de a combate mai întîi preexistențialismul lui Platon. Sufletul, după el, e quasi-divin, fiindcă ideile sale despre lumea supra-pămîntească sînt înnăscute şi nu le poate uita, ba încă are şi o putere divinatorie (XXTV). El combate,* ***de*** *asemenea, ideea greşită a stoicilor şi a lui Platon că viața fătului ar Începe la naştere şi nu la zămislire, aducîndu-se multe argumente din partea paginilor în favoarea acestei erori, printre care şi părerea că în pîntecele matern* ***n****-ar putea convieţui mai mulţi prunci, — erori pe care Tertulian le combate (XXV). Apoi aduce Împotrivă numeroase exemple scripturistlce; dealtfel, onest, Tertulian aminteşte că şi Pla****ton*** *a emis idei contrarii în alte documente (XXVI). Concepția simultană a sufletului şi a trupului e cerută de logică : moartea e produsă de* ***xtella-****cerea substanţelor care au adus viaţa, unindu-se. Omul, în întregime, coboară din Adam, după trup şi după suflet. Traducianismul îşi găseşte astfel la Tertulian expresia cea mai desăvîrşită (XXVII).*

Tertulian introduce aici un paragraf despre metempsihoză şi me-temsomatoză, profesate de mulți păgîni. Pitagora se proclamase înviat din morți, ieşind dintr-o ascunzătoare după şapte ani (XXVIII). El demonstrează faptul, că moartea e urmarea vieţii, ne impune şi contrariul (XXIX), mai ales că dacă ar fi aşa, numărul celor vii ar trebui să fie totdeauna egal cu al celor ce mor (XXX). Teoriile acestea sînt, evident, în contradicție cu ce se poate înțelege din experiența şi din observațiile ce se pot face asupra vieții (XXXI). Metemsomatoza este chiar absurdă prin transformarea oamenilor în animaleşi a animalelor în oameni, în aceste treceri de la unul la altul după moarte. Ele sînt imposibile dacă reflectăm la modul de viață, educație, hrană etc. (XXXII), la tot ielul de consecințe etc. De aceea Tertulian exclamă la sfîrşitul expunerii lor : «O, *judecăți divine după moarte, mai mincinoase decît cele umane, mai demne de disprețuit sub raportul pedepselor, mai dezgustătoare pentru plăcerile pe care le oferă, de care nici cei mai răi nu se tem, pe care nici cei mai buni nu le doresc, către care vor alerga mai degrabă nelegiuiții decît sfinții, cei dintîi ca să scape mai repede de dreptatea veacului, iar cei din urmă ca s-o primească mai tîrziu!...» (XXXIII, 9). Nevoia unei judecăți dumnezeieşti la sfîrşitul*

veacurilor, a cărei dată să rămînă ascunsă păcătoşilor, e concluzia acestor credințe la nivel scăzut, omenesc. Metempsihoză, totuşi, mai are încă adepți: romanul lui Simon magicianul şi al Elenei şi alte istorisiri atestă aceasta (XXXIV). După Carpocrat sufletul trebuie să treacă din corp în corp pînă se curăță şi aduce în favoarea elucubrațiilor sale texte evanghelice (XXXV).

Revenind la originea sufletului Tertulian combate părerea lui Apelle, după care sexul fătului ar fi hotărît de suflet, sau de trup, ară-tînd că el e determinat de amîndouă în acelaşi timp. Eva, de asemenea, a iost luată din trupul însuflețit al lui Adam (XXXVI).

Există, dealtfel, o Providență *dumnezeiască a pruncului în trupul mamei, fapt prevestit de superstițiile păgîne ale zeițelor protectoare, dar asigurat de îngeri. Legea lui Moise protejează pruncul înaintea naşterii chiar. Naşterea are loc în luna a zecea, cîte o dată în a şaptea : datele au însemnătate simbolică. Sufletul nu creşte ca trupul, dar se dezvoltă intensiv şi îl însoțeşte neîncetat, nedespărțit de el pînă la moarte (XXXVII). Paralel cu el se dezvoltă facultățile sufleteşti, ajun-gînd la pubertate, cam în al patrusprezecelea an. Sufletul însuşi participă la necesitatea de alimente, spre binele trupului care-1 adăposteşte. La destrămarea trupului, sufletul pleacă luînd cu sine atributele substanței sale ■ nemurirea, raționalitatea, sensibilitatea, intelectualitatea, liberul arbitru (XXXVIII).*

Naşterea la pagini e dominată de superstiții şi diavolii stau la plndă spre *a-şi lua prada în primire. La creştini, chiar dacă numai unul dintre părinți are grijă de cele duhovniceşti, îl sfințeşte. Sfîntul Pavel, amintind faptul, afirmă nădejdea aceasta, legată de căsătoriile mixte şi nu că pruncit creştinilor* **s***-ar naşte fără păcatul originar (XXXIX). Păcatul acesta adamic e primit de orice suflet, înainte de a fi născut din nou, de Hristos, prin trupul care devine instrumentul acestei moşteniri. Vina care i se aduce cîteodată trupului pentru unele păcate, nu liberează sufletul de greutatea lor, ci dimpotrivă la el se referă (XL). Partea rea a sufletului vine de la păcatul originar; alături de ea rezistă binele dumnezeiesc, deşi întunecat. Botezul îi redă strălucirea dintîi ca într-o nuntă mistică a sufletului cu Duhul Sfînt. Iar trupul urmează, soarta sufletului ca un rob al lui:* «O, *fericită căsătorie, dacă till se săvîrşeşte vreun adulter 1» (XLI).*

■~ *Tertulian vorbeşte apoi despre* moarte *în contradictoriu cu părerile lui Epicur şi Seneca. Cel dintîi afirmă că moartea nu ne interesează, pentru că «ceea ce se descompune este fără simțire, iar ceea ce e fără simțire nu ne priveşte», ca şi cum s-ar descompune moartea, nu omul. Ssneca, de asemenea, spune că «după moarte toate se* ***sfirşesG,*** *chiar şi moartea însăşi». Dar dacă sfîrşitul vieții nu înseamnă nimic pentru noi, ■atunci nici viața nu are nici o însemnătate, replică Tertulian (XLII). Dar ■continuă, după ce explică somnul, care este imaginea*

morții. Somnul nu e un fenomen în afara naturii cum îl socotesc unii filozofi, ale căror ■*aprecieri le expune în mod critic. în descrierea amplă pe care i-o face* ■ej *accentuează binefacerea somnului ca refacere a organismului. Amintește somnul lui Adam, care prefigura moartea Domnului pe cruce (Gen. II, 21 sq.), ceea ce este valabil şi pentru fiecare dintre noi (XLIII).*

Tertulian amintește concluziile greşite care se trag; din unele întîm-plări cu catalepsie şi vise urîte preliwglte,~care au dus în popor la cre-Wirițag~reşiiă că sufletul ar părăsi trupul în timpul somnului (XLIV).

feriulîăn insistă în continuare asupra visurilor, *din punct de vedere creştin, «ca fenomene accidentale din timpul somnului». Căci cînd trupurile se dedau odihnei, zice el, sufletul lipsit de preocupările obişnuite corporale intră în extaz — după cuvîntul Scripturii, referitor la Adam (Gen. II, 21 sq.). Agitația sufletului în vis este asemenea acțiunii unui gladiator, fără arme, adică fără controlul rațiunii (XLV). După ce face o listă impresionantă de vise confirmate de realizarea lor, mai ales în istorie şi după caracterizarea lor de unii filozofi şi scriitori ai antichității, trage concluzia că unii dintre aceştia, ca Epicur de plidă, nu*

acordă viselor nici o putere de a prevesti viitorul •, alții, ca Homer, slnt mai creduli şi le-o recunosc. Pentru o informare mai fustă, Tertulian trimite la Hermippe din Berit, care a scris cinci cărți despre problemă. După ce citează pe stoicii care cred că Dumnezeu a pus visele printre ajutoarele naturale la ghicit, îşi dă şi el consimtămîntul la această părere (XLVI). (în cap. XXII admisese deja visele ca mijloace supranaturale profetice de prevestit viitorul). Totuşi el începe capitolul următor cu declarația generală următoare .- «Definim visele ca fiind insuflate în cea mai mare parte de demoni, deşi uneori ele sînt conforme cTTădevărui şi plăcute, dar de proveniența pe care le-am arătat-o, adică zadarnice şi înşelătoare». "După care expune trei categorii de vise -. "inspirate de Dumnezeu, din partea diavolului şi a treia, efect al energiilor psihice înseşi (XLVII). în continuare aminteşte influența pe care o au asupra viselor timpul, anotimpurile, poziția în somn, alimentația etc. De aceea oracolul oprea hrana înainte de culcare. Pitagora oprea bobul ca mîncare grea; Daniil a putut interpreta visele prin post (II, W sq) — fapt practicat prin imitație şi de păgîni şi de demoni chiar (XLVIII). Unii susțin că pruncii nu visează. Să se ia seama însă la su-rîsul şi la mobilitatea feței lor în timpul somnului. Herodot ne asigură că atlanticii nu visează -, Aristotel, de asemenea, afirmă că un păzitor al unui templu din Sardinia era lipsit de vise. Universalitatea viselor este neîndoielnică (XLIX).

Tertulian revine acum de la imaginea morții la moarte. *Rlnduiala morții este universală (Gen. III, 9) şi ea respinge pretențiile lui Epicur şi Menandru Samariteanul şi fabulele despre lacuri şi mlaştini etc, aducătoare de nemurire. Nici Domnul nostru lisus Hristos n-a acordat această putere Botezului în eonul prezent, şi Enoh şi Ilie, care vor combate pe Antihrist la sfîrşitul veacurilor, vor muri şi ei (L).*

Moartea aduce despărțirea sufletului de trup. Cîteodată s-au adus argumente slabe pentru apărarea nemuririi sufletului. Astfel Platon aminteşte cadavrul care s-a păstrat în bună stare multă vreme nelnmor-mîntat, iar Democrit, creşterea unghiilor şi părului decedaților, după moarte. Dar nu se poate susține vreun rest de suflet în cel mort, avînd în vedere indivizibilitatea lui şi a morții. Explicația poate fi alta.

Tertulian acceptă minuni ale trupurilor morților, care nu implică însă împărțirea sufletului ori a minții, după cum nu se poate concepe un amestec între zi şi noapte (LI).

Se face deosebire între moartea naturaJd *şi cea violentă sau fulgerătoare. De fapt ea este nenaturală, avînd cauza în păcat şi cu atît mai*

dureroasa cu *cit «vine în situații mai nepotrivite, cînd viața este plăcută, ln triumf, în cinste, în linişte, în plăcere» (LII). La ieşirea din trup, mai ales cînd este grea, sufletul pare că se stinge el însuşi încetul cu tncetul, deşi ln realitate trupul e în agitația luptei pentru existența pe care o pierde: este iluzia vizitiului care pare agitat, dar fără putere, fiindcă caii sînt istoviți de oboseală. Dimpotrivă, sufletul, liberat încet de trup, are uneori viziuni divine şi se bucură*

ori se îngrozeşte la întîm-pinarea Îngerului morţilor, adevăratul Mercur al poeţilor (LIII).

Călătoria de dincolo a sufletelor e deosebit descrisă de filozofi şi de creştini: filozofii care cred în nemurirea sufletului ca: Pitagora, Empedocle şi Platon, sau stoicii, care cred că numai ei beneficiază de sierele înalte cereşti; ba încă Platon rezervă această fericire celor ce şi-au Împodobit filozofia cu dragostea pentru frumuseţea tinerească. Ceilalţi slnt prăvăliţi în infern — loc insuportabil, după Platon, din pricina murdăriei (LIV).

In creştinism, spune Tertulian în continuare, infernul, *(locuinţa morţilor ln general) este partea subterană unde Domnul a petrecut intervalul de timp dintre moarte şi înviere, printre Patriarhii şi Profeţii Vechiului Testament (Efes. IV, 9-, I Pt. III, 19); acolo,* mai sus, stau drepţii în sînul lui Avraam *(Luca XVI, 22).* Raiul *este pregătit pentru martiri, după Tertulian, — cum ne-au descoperit Sfîntul Ioan (Apoc. VI,* ***9)*** *şi Sfînta Perpetua, care au văzut acolo numai martiri: «Toată cheia raiului e sîngeie tău», zice el. Trompeta care anunţă venirea a doua încă n-a răsunat în cosmos şi raiul rămîne încă închis pentru ceilalţi creştini (1 Tes. IV, 15, 16) (LV). Aceasta era credinţa in epoca cruntelor persecuţii, influenţată de ele* [6].

Tertulian precizează şi unele credinţe deosebite privitoare la înmor-tftîntare şi la intrarea în rai. Paginii credeau în vechime că nu intrau la linişte în locuinţa morţilor decît cei înmormîntaţi; ceilalţi rătăceau pină împlineau numărul anilor pe care i-ar fi trăit fără moartea violentă, aşa cum ştim din exemplul homeric al lui Patrocle. în creştinism nu există astfel de credinţe. Sufletul se duce dincolo la vîrsta la care s-a despărţit de trup (LVI). Tertulian se ocupă apoi de magie (spiritism, vrăjitorie), care *pretinde că poate chema sufletele celor morţi prematur sau chiar de moarte naturală: Aceste practici sînt idolatre, curse dia*

6. In acest sens interpretează eshatologia lui Tertulian şi Prof. Dr. J. H. Waszink, de la ieyda în comentariul său de la De *anima*, edited with Introduction and Commen-tary, Amsterdam, 1947, p. 553—557.

voleşti, care produc contuzie în privința judecății de apoi şi a învierii generale. Episoadele corespunzătoare din Vechiul Testament trebuie interpretate în acest sens. La lei este cazul apariţiei în vis. Nimeni nu< se mai întoarce pe pămînt •, altfel nu s-ar fi întors bogatul nemilostiv > din parabolă ca să avertizeze pe frații lui ?

'

Ca încheiere se aminteşte câ sufieieie, între ceie doud *judecăți, rămîn în aşteptarea învierii de apoi, supuse pedepsei ori răsplății temporale.*

Autorul deosebeşte oarecum viitoarele pedepse trupeşti de cele sufleteşti, după inițiativele trupului, sufletului, ori ale amîndurora. Căci datoria va trebui neapărat să fie achitată (Mt. V, 25 sq.) (LVIII).

(Este curios că în acest text dogmatistului romano-catolic Adhe-mar d'Ales [7] i s-au părut evidente unele aluzii la purgatoriu. Alt profesor romano-catolic M. A. J. Mason, le-a tăgăduit categoric. Noi credem că acesta are dreptate, cu toată faima de mare dogmatist a fostului decan al Facultății de Teologie a Institutului Catolic de la Paris, A. d'Ales).

1 s-au reproşat marelui Tertulian unele nepotriviri cu puncte doctrinare, care şi astăzi sînt socotite mistere de Teologia Dogmatică: traducianismul (în locul creaţianismului), de pildă. Se ştie însă, că şi teoria creaţianismului întîmpină greutăți pînă azi[8].

Acelaşi lucru se poate spune despre materialitatea relativă pe care Tertulian o *acordă sufletelor, în cadrul viziunilor martirilor. Se ştie, de asemenea, că astăzi Teologia face distincţie între spiritualitatea absolută a Creatorului «pe care nimeni nu L-a văzut niciodată» şi cea relativă a sufletului creat. La fel i s-a reproşat afirmarea unei uniri imperfecte între suflet şi trup, ca şi cum modul impropriu al expresiei, ar nega ideea însăşi. S-a recunoscut însă expresia strălucită şi nuanțată a problemelor morale şi eshatologice, pe lingă aprecierea justă* a *filozofilor păgîni, de care s-a degajat *.*

în acest context este evident că aportul său teologic în aceste probleme care erau pasionante în vremea sa este inestimabil.

7. Adhemar d'Ales, *op. cit.,* supra, p. 133—134 şi note.
8. Vezi *Teologia Dogmatică şi Simbolică,* Manual pentru Institutele Teologice, Bucureşti, 1958, voi. I, p. 545.
9. Adhemar d'Ales, op. *cit.,* p. 140—141. Este regretabil că vestitul profesor de la Institutul catolic de la Paris n-a avut totdeauna In vedere şi epoca In care a scris strălucitul său studiu asupra lui Tertulian şi care ne-a fost de mare iolos la prezentarea noastră.

LITERATURA

E d i (i i : Codex *Agobardinus (Parisinus Latinus,* I662J; Ediția lui *Martinus Mes-nattlus,* Paris, 1545 ; ediția lui *Sigismundus Gelenius,* Basel, 1550, socotită foarte importantă pentru cele 89 corectări ale celor precedente; ediția lui *Iacobus Pamelius,* Anteverp, 1579; ediția lui Ludovicus *La* Cerdct, Paris, 1624—1630; a lui *Nicolaus Rl-galtius,* Pşris, 1634 : în Migne, *Pattologia Latina,* voi. II, este retipărită această ediție. Edlfia lui *Oehler,* Leipzig, 1854; a lui August Reifferscheid, în col. *Corpus Scriptorum Eccl. Lalinorum,* voi. XX, Viena, 1890 şi a lui E Kroymann în aceeaşi colecție, voi. LXX, Viena, 1942, (retipărită parțial în Turnhout, 1954), sînt socotite, progresiv, cele mai bune.

T r a d u c e r i : In limba franceză se aminteşte cea de Genoude, în cea germană cea de N. Kellner, Kempten, 1871 (Colonia, 1882); în cea engleză cea de Thelwall şi Holmes (Edinburg, 1870), iar în cea olandeză, cea de J. Meyboom (Leyda, 1930).

S t u d i i : *Speciale* (cărți şi studii) : Anonim, *Tertullians Seelenlehre* (Rev. «Der Katholik», 1865, 2, p. 195—231); Beck A. : D/e *Lehre des hl. Hilarius von Poitiers und Tertullians iiber die Entstebung der Seelen* (Rev. «Philos Jahrbuch», 13, 1900, p. 42 sq.);
G. Esser, *Die Seelenlehre Tertullians,* Padeborn, 1893; G. R. Hauschild, *Tertullians Psychologie und Erkenntisstheorie,* Frankfurt a.M., 1880; W. von Harței, *Patr. Stud.,* (Sitz. Ber. Wiener Akademie, Philos., hist. Classe, Viena, 1890), voi. IV, p. 48—90;
H. Karpp, *Sorans vier Bucher «Perî Psihys» und Tertullians Schrift «De anima» (Zeit-schrilt iiir d. neutest. Wiss.,* 33, 1934, p. 31—47); J. Leblanc, *Le materialisme de Ter-tullien* (Annales de Philosophie chretienne, 1903, p. 415—424); P. Pagnani, *11 materia-lismo di Tertulliano* (Ann. delle Univ. Toscane, parte I, 12, Pisa, 1872, p. 37—56). F. Seyr : *Die Seelen — und Erkenntnislehre Tertullians und die Stoa,* (Commentationes Vindobonenses), 3 (1937), p. 51—74; J. H. Waszink, Terful/ianea, Mnemos. III, ser. 3 (1936), p. 165—174; ib., 9 (1940), p. 129—137); *Varia critica et exegetica,* (ib., 11 1942, p. 71—74); J. H. Waszink, *Quinti Septimi Florentis Tertulliani «De* anima» edi-ted with Introduction and Commentary, Amsterdam, 1947, 652 p.: este cea mai amplă şi mai profundă prezentare din toate punctele de vedere a acestei cărți.

DESPRE SUFLET
(DE ANIMA) *

I.

1. După ce am tratat despre condiţia cu totul aparte a sufletului, combătînd pe Hermogene care-1 socoteşte mai degrabă de esenţă materială decît de provenienţă divină, mă întorc acum la celelalte probleme, avînd a lupta, de data aceasta, mai ales cu filosofii. 2. Chiar în închisoarea lui Socrate s-a discutat despre starea sufletului, nu ştiu dacă în chip special, sau fiindcă aşa i s-a părut potrivit filosofului, deşi aceasta nu interesează prea mult. Căci ce-ar fi putut gîndi atunci limpede sufletul lui Socrate, cînd corabia sfîntă se întorsese, cînd cucuta condamnării fusese consumată, cînd moartea era oricum prezentă, tulburat şi îngrozit, conform naturii, sau măcar abătut, dacă nu conform naturii ? Oricît de senin şi de liniştit, fiindcă nu-1 înduplecaseră prin legăturile de dragoste nici jalea soţiei în curînd văduvă, nici gîndul la copiii care rămîneau orfani, totuşi se lupta cu sine însuşi, ca să se stăpînească, şi statornicia lui era agitată, în lupta cu agitaţia nestatorniciei. Dar la ce altceva s-ar fi gîndit oricare bărbat condamnat pe nedrept, dacă nu măcar la mîngîie-rea în faţa nedreptăţii, chiar dacă este vorba de un filosof, pentru care gloria e totul, iar nedreptatea mai degrabă o insultă decît o consolare ? 3. La cuvintele soţiei, care îi spunea văicărindu-se ca o femeie: «Ai fost condamnat pe nedrept, Socrate !», el drept mulţumire i-a răspuns : «Dar voiai pe drept ?». Nu e nimic de mirare dacă şi în închisoare dorind să strivească prin moarte laurii de biruinţă ai lui Anylus şi Meletus, afirma răspicat ca necesară nemurirea sufletului pentru a zădărnici nedreptatea care i se făcuse. 4. Pînă într-atît toată acea înţelepciune de atunci a lui Socrate răsărise ocazional, dintr-o chibzuită linişte sufletească, iar nu din încrederea că a descoperit un adevăr. De fapt cine descoperă adevftrul fără Dumnezeu ? Cine cunoaşte pe Dumnezeu fără Hristos ? Cine-1 caută pe Hristos fără Duhul Sfînt ? Şi cine este condus de Duhul Sfînt fără jurămîntul de credinţă ? Desigur, Socrate era stăpînit cu uşurinţă de un

• Pentru traducerea lucrării De *anima* a fost folosit şi textul comentat do J. H. Wus/ink, prof. la Univ. din Leyda şl publicat hi Aimutonlnm in

alt duh, fiindcă se spune că de copil i-a stat permanent lîngă el un demon, in realitate cel mai rău pedagog, chiar dacă poeții şi filozofii consideră pe demoni în rîndul zeilor, sau după zei. 5. Căci nu apăruseră încă învățăturile virtuții creştine, care singură schimbă această putere foarte primejdioasă şi niciodată bună, ci, dimpotrivă, născocitoare a tuturor greşelilor şi falsificatoare a oricărui adevăr. Iar dacă Socrate a fost numit cel mai înțelept de către demonul Pytiei, demon care desigur servea pe un tovarăş al său, ou cît mai demnă şi mai întemeiată este afirmația înțelepciunii creştine, la suflarea căreia dă înapoi toată puterea demonilor? 6. Această înțelepciune, coborîtă de la şcoala cerului, este mai liberă să-i tăgăduiască pe zeii vremelnici [1]. Ea nu pretinde să se Jertfească nici un cocoş lui Esculap, nu aduce noi demoni, ci alungă pe cei vechi, nu corupe tineretul, ci-1 educă în spiritul pudoarei, suportă Judecata nedreaptă nu a unui singur oraş, ci a întregului univers, tn numele unui adevăr cu atît mai detestat, cu cît este mai deplin, sorbind moartea nu dintr-o cupă, cum se obişnuieşte la petrecere, ci din chinuri şi ardere pe rug, cum inventează geniul cruzimii, în această întunecată Închisoare a.veacului, între Cebeții şi Fedonii săi[2]. Cercetările despre suflet duc la poruncile lui Dumnezeu, fiind lucru sigur că nimeni **nu** poate dovedi mai bine sufletul decît cel ce 1-a creat. De la Dumnezeu să învețe ce are de la Dumnezeu sau în nici un caz de la altul, dacă nu de **la** Dumnezeu. într-adevăr, cine va descoperi ceea ce Dumnezeu a acoperit ? De unde trebuie să începi cercetarea ? De acolo de unde eşti foarte sigur că nu ştii. Este mai bine să nu ştii ceva fiindcă nu ți-a fost descoperit de Dumnezeu, decît să ştii ceea ce a fost presupus de om.

II.

1. Nu vom nega de bună seamă că uneori gîndirea filosofilor este apropiată de a noastră ,• dovada o constituie soarta însăşi a adevărului. Cîteodată şi pe timp de furtună, cînd culmile valurilor s-au contopit cu cerul, se ajunge întîmplător la vreun liman, cîteodată şi pe întuneric, Intîmplător şi fără vedere nimerindu-se vreo intrare sau ieşire, dintr-o fericită rătăcire dar şi prin firea lucrurilor se fac multe, ca printr-un simț comun, cu care Dumnezeu a găsit cu cale să înzestreze sufletul. 2. Acest simț dobîndindu-1 filosof ia 1-a folosit spre gloria artei sale prin studiul (nu e de mirare ca spun aceasta) elocinței pricepute In **a** construi şi dărîma

1. **Revelația dumnezeiască.**
2. **Cebet şi Fedon au fost discipolii lui Socrate tn sec. I.**

orice, mai mult cu Îndemnul decît cu învățătură. Aceasta impune forme lucrurilor pe care aici le ridică, aici le coboară, ajunge cu judecata de la cele sigure la cele

3. **Filosofii păgîni falsifică Învățătura revelată.**
4. **I Tim.,** 1, 4.

nesigure, recurge la exemple, ca şi cum toate s-ar putea compara, hotărăşte totul, cu proprietăţi diferite chiar între cele asemănătoare, nu ia în seamă nimic din îngăduinţa divină, consideră legile naturii ca opinii ale sale,• aş accepta dacă ea însăşi ar fi naturală pentru ca să se dovedească stăpînă pe natură prin însăşi condiţia sa. 3. Pe cît se pare, a avut ca izvoare şi cărţi religioase, fiindcă antichitatea a socotit pe mulţi autori chiar zei, sau din neamul zeilor, cum au fost Mercur egipteanul, de care s-a folosit mai ales Platon, Silenus frigianul, cel adus de păstori, căruia Midas i-a transmis urechile sale mari, Hermotim, căruia după moarte locuitorii din Clazo-mene i-au ridicat un templu, Orfeu, Musaeus, Ferechide, profesorul lui. Pitagora. Ce este însă dacă filosofii au parcurs cărţi care la noi sînt condamnate ca apocrife, la noi care sîntem siguri că nu trebuie primit decît ceea ce este în acord cu pregătirea cea adevărată dată de profeţi, născută mai înainte de acest veac, de vreme oe ne amintim şi de falşi profeţi şi mai ales de spiritele celor apostaţi, care au clădit toată faţa veacului cu iscusinţa unor genii de acest fel ? 4. Dar dacă este de crezut că **a** venit chiar pînă la profeţi vreun cercetător de înţelepciune din spirit de curiozitate, totuşi vei găsi între filosofi mai multă dezbinare decît înţelegere şi chiar în înţelegerea lor există elemente de contradicţie, dacă pe undeva recomandă şi unele adevăruri, care sînt în acord cu profeţiile, sau le subordonează altfel, falsificînd în mod grosolan adevărul însuşi, pe care-**1** fac ori să fie ajutat, ori să fie protejat de minciună. 5. Ne-a pus astfel în luptă cu filosofii, mai ales în acest domeniu, faptul că ei îmbracă idei comune în argumente proprii, contrarii învăţăturilor noastre, că uneori întăresc idei proprii prin argumente comune, potrivite cumva ou concepţiile lor, încît adevărul aproape că este nimicit de filo-sofie prin otrava ei turnată în el[l]. Şi de aceea, filosofia fiind din ambele puncte de vedere adversară a adevărului[4], sîntem siliţi şi să liberăm ideile comune de argumentele filosofilor, şi să despărţim argumentele comune de ideile aceloraşi filosofi, confruntînd problemele cu cărţile dumnezeieşti, exceptînd desigur pe cele care, fiind fără laţul vreunei prejudecăţi, le vom putea aduce la mărturisirea cea adevărată, fiindcă uneori mărturisirea este necesară şi de la duşmani, dacă nu le este duşmanilor de folos. 6. Ştiu cît este de întins hegişul acestei materii la

filosofi şi faţă cu numărul comentatorilor, ştiu cît de variate le sînt ideile, cît de iscusite opiniile, cîte aspecte au problemele pe care le pun şi la cîte implicaţii duc. Dar am cercetat şi medicina, soră, pe cît se spune, a filosofiei, care-şi propune şi ea acest scop. De ce nu ? Se pare că prin grija trupului mai degrabă la ea duce raţiunea sufletului. De aceea este opusă surorii sale, fiindcă, tratînd sufletul ca şi cum ar fi de faţă, In domiciliul său, îl cunoaşte mai mult.

Dar să se observe ambiția de superioritate a fiecăreia din ele. Filosofia a avut toată libertatea pe tărîm teoretic, pe cînd medicina a trebuit să acționeze practic pentru a extinde cercetările despre suflet: cercetări întinse în domeniul incertitudinii, dispute şi mai întinse în cel al presupunerii. Cu cît este mai mare greutatea de a proba, cu atît mai grea este munca de a convinge, încît pe drept cuvînt Heraclit cel cu gîndire întunecoasă, observînd vastele neguri în mintea cercetătorilor în domeniul sufletului, scîrbit de atîtea probleme, a afirmat că pe orice drum mergînd n-a dat niciodată de marginile sufletului. 7. De puține lucruri are nevoie creştinul în această ştiință. Căci cele sigure sînt în cele puține şi nu-i este îngăduit să caute decît ceea ce se poate găsi: Apostolul îl opreşte de la chestiuni fără hotare. Astfel că nu e cu putință a se afla mai mult decît se învață de la Dumnezeu, iar ceea ce se învață de la Dumnezeu este totul.

III.

1. O, de n-ar fi trebuit să existe nici o erezie, pentru ca adevărul să nu fie pătat de nimic [5]. N-am polemiza asupra sufletului în nici un caz cu filosofii, patriarhi ai ereticilor, ca să spun aşa, deşi chiar de pe atunci filosofia era denunțată de Apostol ca o lovitură dată adevărului. Căci după ce a cunoscut Atena, oraşul elocinței, şi a gustat acolo de la toți neguțătorii de înțelepciune şi de vorbărie, ca urmare ne-a făcut atenți să ne ferim de asemenea bunătăți ale lor [6]. 2. Doctrinele filosofice despre esența sufletului sînt un fel de vin amestecat cu apă : unii filosofi spun că sufletul este muritor, alții că e mai mult decît nemuritor, unii caută să-i definească substanța, alții forma şi alcătuirea, unii îi deduc originea dintr-o parte, alții sfîrşitul în altă parte, după cum au presupus cu onoare Platon, cu vigoare Zenon, cu tenacitate Aristotel, cu nesăbuință Epicur, cu tristețe Heraclit, cu nebunie Empedocle. 3. A greşit, oare, învățătura divină că a pornit mai degrabă din Iudeea decît din Grecia ? A greşit şi Hristos că a trimis ca propovăduitori nişte pescari şi nu un

r>. 1 Cor., 11, 19. (i.
Col., 2, 8.

sofist ?[7]. Aşadar, dacă vreunele din mirosurile grele ale filosofiei infectează aerul curat şi pur al adevărului, ele trebuie înlăturate de creştini, care au datoria şi să combată argumentările originale, adică filosofice, şi să pună în loc afirmațiile cereşti, adică dumnezeieşti, pentru ca să distrugă armele prin care filosofia cucereşte pe păgîni, precum şi pe cele prin care erezia atacă pe credincioşi. 4. Am afirmat hotărît în lupta împotriva lui Hermogene, despre care am amintit la început, _că sufletul este creat din suflare divină^ iar nu din memorie, bazîndu-ne pe regula luminoasă a învățăturii divine : «Şi a suflat — se spune — Dumnezeu suflarea vieții în fața omului şi a devenit omul suflet viu» [8], deci din suflarea lui Dumnezeu, şi despre aceasta nu mai e nimic de spus, căci îşi are titlul său şi pe ereticul său. De acum voi începe să tratez despre celelalte.

IV.

1. După definiția proprietății sufletului se impune problema stării lui. Din mărturisirea că sufletul este o suflare a lui Dumnezeu, urmează că i-am arătat şi începutul. Platon, în contradicție cu această afirmație, spune că sufletul nu e nici născut, nici făcut. Noi însă învățăm că, prin constituțiajui orjainară, sufletul este născut şi făcut. Spunînd că esFe şi una şi alta nu greşim, deşi una este naşterea şi alta facerea : cele ce au suflet se nasc, iar cele ce n-au suflet se fac. Dar deosebirile, avînd locurile şi timpurile lor, au uneori şi legături reciproce. Astfel şi ceea ce e făcut înseamnă că există, precum ceea ce se naşte capătă în orice chip existența, după cum şi cel ce face poate fi numit părinte al lucrului făcut; aşa cum spune şi Platon. Aşadar, în ceea ce priveşte credința noastră că sufletul este făcut şi născut, opinia filosofică este respinsă chiar prin autoritatea profeției.

V.

1. Va fi chemat în sprijin filosofia pe un oarecare Eubul, pe Critolau, pe Xenocrate şi, în această problemă, pe Aristotel, prietenul lui Platon. Poate că aceştia se vor îngrămădi mai degrabă să combată corporalitatea sufletului, dacă nu vor fi combătuți de alții, şi mai mulți, care susțin că sufletul este corp. 2. Nu vorbesc numai de aceia care-şi închipuie că sufletul este plăsmuit din elemente corporale care se văd, cum îl presupun Hiparh şi Heraclit din foc, Hippon şi Tales din apă, Empedocle şi

7. O parte dintre Apostoli fiind pescari, misionarii creştini au fost numiți «pescari de oameni» după Domnul.
8. Fac, 2, 7.

Crltias din sînge, Epicur din atomi (dacă şi atomii devin corpuri prin unirea lor), Cristolau şi peripateticii lui din a cincea nu ştiu care substanță (dacă şi ea e corp, fiindcă include corpuri), dar adaug aici şi pe stoici, care deşi afirmă aproape ca şi noi că sufletul este spirit, sufletul $i suflarea fiind foarte apropiate între ele, conchid totuşi că sufletul este corp. 3. In sfîrşit, Zenon defineşte sufletul ca un spirit altoit în trup, prin următorul raționament: ceea ce — zice el — îl părăseşte pe animal cînd acesta moare, este corp. Dacă însă spiritul altoit îl părăseşte pe animal cînd moare, înseamnă că spiritul altoit este corp ; deci sufletul este corp. 4. Şi Cleante pleacă de la faptul că nu numai prin trăsăturile corpului, dar şi prin însuşirile sufleteşti fiii seamănă cu părinții, susținînd din observarea obiceiurilor, înzestrărilor şi simțămintelor, că şi sufletul capătă asemănarea sau neasemănarea corpului, pentru că şi corpul este supus asemănării şi neasemănării. 5. Suferințele cele corporale şi necorporale nu se amestecă între ele ; totuşi şi sufletul suferă împreună cu corpul, cînd acesta are dureri din cauza loviturilor, rănilor, ulcerelor, •ca şi corpul care-şi pierde vigoarea cînd sufletul este afectat de grijă, nelinişte sau dragoste, ruşinea sau teama trădîndu-se prin roşeața sau paloarea feții. Aşadar, sufletul este corp prin comuniunea de suferință cu cele corporale. 6. Dar şi Chrisip

îi întinde mîna, afirmînd că în nici un caz cele corporale nu pot fi părăsite de cele necorporale, fiindcă nu sînt atinse de ele (de unde şi Lucretiu zice : «Nici un lucru nu poate să atingă şi să fie atins dacă nu e corp») dar că părăsit de suflet, corpul moare. Aşadar, sufletul este corp şi nu va părăsi corpul decît fiind corporal •.

VI.

1. Platonicii complică lucrurile mai mult prin subtilităţi decît prin adevăr. Orice corp, zic ei, trebuie să fie sau însufleţit, sau neînsufleţit. Dacă este neînsufleţit se pune în mişcare din afară, iar dacă e însufleţit, dinăuntru. Sufletul însă nu se va mişca nici din exterior, fiindcă nu e neînsufleţit, şi nici din interior, fiindcă el este cel care pune corpul în mişcare. Astfel că nu trebuie văzut oa un corp, căci nu e mişcat din vreo parte, ca o formă corporală. 2. Faţă cu aceste afirmaţii noi ne vom mira în primul rînd de lipsa de logică a definiţiei, care trimite la cele ce nu se potrivesc cu sufletul. Nu poate fi numit sufletul corp însufleţit sau neînsufleţit, de vreme ce el este cel care face un corp însufleţit, dacă este în el, şi neînsufleţit, dacă lipseşte din el. Şi ceea ce face nu poate fi astfel încît să se numească însufleţit sau neînsufleţit. Căci se numeşte suflet după numele

9. Tertulian rezuma In cap. IV şi V doctrina filosofilor antici, care susţin corporalitatea sufletului.

substanţei sale. Iar dacă nu poate fi numit corp însufleţit sau neînsufleţit, ceea ce este suflet, cum va fi raportat la forma corpurilor însufleţite sau neînsufleţite ? 3. Apoi dacă este o însuşire a corpului să fie mişcat de ceva din afară, am arătat pe de altă parte mai sus că şi sufletul este pus în mişcare de altcineva cînd vorbeşte aiurea, cînd se înfurie, în orice caz din afară fiindcă e de altcineva, atunci pe bună dreptate, după exemplele arătate voi recunoaşte că este corp ceea ce se va pune în mişcare de către altcineva din afară. Căci dacă este propriu corpului să fie mişcat de un altul, cu cît mai propriu ii este să pună în mişcare pe un altul ? Sufletul pune în mişcare corpul şi impulsurile lui se arată în afară. El împinge picioarele să meargă, mîinile să atingă ceva, ochii să vadă şi limba să vorbească, întocmai ca o mişcare de statuetă, care agită o suprafaţă din interior. De unde această putere a sufletului necorporal ? De unde însuşirea de a pune în mişcare conţinutul dintr-o formă oarecare ? 4. Dar cum par a fi divizate în om senzaţiile corporale şi cele intelectuale ? Calităţile corporale — spun ei —, cum sînt cele ale pămîntului, ale focului, sînt înregistrate prin simţurile corporale, cum sînt tactul sau văzul, iar cele necorporale se potrivesc celor intelectuale, cum sînt bunătatea sau răutatea. Astfel este sigur că sufletul este necorporal, că însuşirile lui sînt traduse în senzaţii intelectuale, nu corporale. 5. Numai că eu voi înlătura această treaptă a defintiei. Iată, arăt că senzaţiile necorporale se supun celor corporale, auzului sunetul, văzului culoarea, mirosului mirosurile, exemple care arată că şi sufletul se adaugă corpului ,• ca să nu spun că de aceea ele sînt anunţate prin simţurile corporale, fiindcă sînt adăugate celor corporale. Aşadar, dacă se constată că şi cele

necorporale se cuprind în cele corporale, de ce n-ar fi anunțat de cele necorporale şi sufletul, care este corporal ? 6. Intre argumentările mai deosebite va fi şi aceea că, după judecata lor, orice corp este hrănit de cele corporale, pe cînd sufletul, ca necorporal, e hrănit de cele necorporale, adică de studiile înțelepciunii. Dar nici această treaptă a definiției nu va sta în picioare, de vreme ce Soranus, cel mai competent autor în metodele medicinii, răspunde că şi sufletul este hrănit de cele corporale, că se menține uneori şi lipsit de hrană. De ce nu ? Aceasta^ lipsind, el va dispărea total din corp. Astfel Soranus însuşi, în comentariile foarte ample în patru volume despre suflet, după ce consultă şi părerile tuturor filosofilor, afirmă că substanța sufletului este corporală, deşi îi neagă nemurirea. Căci nu este dat tuturor să creadă ce este dat creştinilor. 7. Precum aşadar, Soranus însuşi arată că sufletul este hrănit de cele corporale, la fel şi filo-
soful susține că sufletul este alimentat de cele necorporale. Dar celui ce tagăduia nemurirea sufletului nimeni nu i-a servit vreodată apă îndulcită din elocința lui Platon, sau să-i fi picurat ceva din concizia stilistica a lui Aristotel. Ce vor face atît de multe şi de mari suflete ale celor simpli şi ale barbarilor, cărora le lipseşte hrana filosofilor, şi totuşi, cu toată incultura lor, strălucesc prin înțelepciune, trăind şi fără academiile şi porticele atice, şi fără închisoarea lui Socrate, ținînd în fine post de fiJosofie ? Nu substanței înseşi îi este de folos hrana studiilor, ci învățăturii, fiindcă ele nu fac sufletul mai gras, ci mai împodobit. Bine spun ei că şi artele stoice sînt corporale. Atunci şi sufletul este corporal, dacă se crede că este hrănit de arte. 8. Dar străduința enormă a filosofiei obişnuieşte adesea să uite de picioare (ca Tales care a căzut în puț). Neînțelegîndu-şi ideile obişnuieşte să şi le închipuie o corupere a sănătății (cum a făcut Chrisip cu eleborul). Cred că aşa i s-a întîmplat cînd a tăgăduit că pot exista două corpuri într-unui singur fără să se uite, sau să se gîndească la gravidele, care în interiorul unui singur pîntec poartă zilnic nu cîte un corp, ci cîte două sau trei. Dreptul civil spune că o grecoaică a născut cinci fii gemeni, dintr-o dată mamă a atîtor fii, naştere de mai multe ori dintr-o singură sarcină, prăsilă numeroasă într-un singur pîntece, lehuză care plină de atîtea corpuri, aproape să zic de un popor, ea însăşi a fost al şaselea corp. 9. Toată orînduirea va mărturisi că orice corp avînd, a pleca din alt corp, este mai întîi acolo de unde pleacă. Este necesar să urmeze ceea ce este din altul. Fiindcă nimic nu este din altul decît dacă sînt doi cînd se produce naşterea.

VII.

1. Dacă în ceea ce-i priveşte pe filosofi acestea sînt de ajuns, în ceea ce ne priveşte pe noi ele sînt prea multe ; pentru noi corporalitatea sufletului reiese cu strălucire chiaf din Evanghelie [10]. Sufletul cuiva suferă în iad, este în iad, este pedepsit în foc, limba i se chinuie şi cere de la degetul altui suflet mai fericit mîngîierea unei picături de apă. 2. Nu socoti că exemplul închipuie acel sfîrşit al săracului care se bucură şi al bogatului care se întristează ? Ce arată numele lui

10. Corporalitatea aceasta a sufletului a fost împărtăşită parțial şi de Tertulian, care o susține mai ales cu viziuni şi parabole evanghelice, începînd cu aceea a bogatului nemilostiv şi a săracului Lazăr din Evanghelia Sfîntului Luca, 16, 22 sq.

Eleazar dacă nu adevărul ? Exemplul trebuie văzut, pentru că este o mărturie a adevărului. Dacă sufletul n-ar avea corp, imaginea sufletului n-ar căpăta imaginea corpului şi nici n-ar vorbi Scriptura despre membrele corporale, dacă ele n-ar exista. 3. Dar ce este ceea ce se duce în lumea de sub pămînt după despărțirea de corp, ceea ce este ținut acolo, ceea ce este păstrat pînă la ziua judecății, unde s-a dus şi Hristos murind (după părerea mea, la sufletele patriarhilor) dacă nu există nici un suflet sub pămînt ? Nu e nimic, dacă nu este corp ; căci incorporalitatea este liberă de orice fel de pază, este scutită şi de pedeapsă şi de apărare. Prin corp este pedepsit sau apărat şi despre aceasta voi,vorbi mai dezvoltat cînd va fi momentul potrivit. 4. Aşadar, dacă sufletul va fi primit vreun chin sau vreo mîngîiere în închisoarea sau în locaşurile celor din lumea subpămînteană în foc sau în sînul lui Avraam, corporalitatea sufletului va fi dovedită. Căci incorporalitatea nu simte nimic, neavînd prin ce să poată simți; iar dacă are ceva, acesta va fi corp. Şi dacă tot ce e corporal este sensibil, rezultă că tot ce e sensibil este corporal.

VIII.

1. Dealtfel este fără nici o legătură şi de aceea absurd a înlătura ceva din proprietatea celor corporale, fiindcă nu s-ar potrivi cu celelalte modele corporale. Unde sînt deosebirile particulare ale proprietăților prin care se disting din diversitatea operelor măreției autorului lor, lucrări atît de deosebite cît sînt de asemănătoare, atît de concordante, cît sînt de opuse ? Şi filosofii spun că tot universul este alcătuit din elemente contrare, cum spune Empedocle că la baza oricărei realități stă iubirea şi duşmănia. 2. Aşadar, dacă cele corporale se găsesc alături de "ceTeTtticc^p^rale/'**îşriislfel** diferă între ele, încît diferența le înmulțeşte speciile, dar nu le schimbă genul, deşi sînt corporale, aşa sînt de multe în slava lui Dumnezeu, aşa de variate, aşa de felurite, aşa de deosebite, de vreme ce unele sînt simțite într-un fel după însuşirile lor.altele în altfel, unele cu un anumit fel de trai, altele cu altul, în măsura în care unele sînt vizibile, altele invizibile, unele grele, altele uşoare. 3. Ei spun că de aceea sufletul trebuie socotit incorporai, fiindcă el plecînd, corpurile celor defuncți devin mai grele, cînd din contra ar trebui să fie mai uşoare, corpul pierzînd din greutate ,dacă sufletul e corp. Ce ar fi, zice Soranus, dacă ei ar nega că marea e corp pentru faptul că în afara mării corabia devine imobilă şi grea ? Aşadar, întrucît este mai zdravăn corpul sufletului, pe care-l înconjoară cu o foarte uşoară mobilitate un corp cu atît de mare greutate după aceea ? 4. Dealtfel sufletul, deşi ^nvizibil, îşi are această însuşire determinată de condiția corpului său, de proprietatea ^substanței şi de natura elementelor care-l fac să fie invizibil. Bufnițele nu cundsc lumina soarelui; în schimb vulturii se comportă altfel, încît judecă însuşirile puilor lor după îndrăzneala ochilor şi nu-l vor creşte pe puiul slab, care evită raza soarelui. 5. într-atîta pentru unul este vizibil ceva, iar pentru altul nu, şi nu poate fi socotit incorporai ceva după felul în care e perceput. Soarele este corp, fiindcă este foc ;

dar ceea ce mărturiseşte vulturul tăgăduieşte bufnița, aceasta neputînd totuşi dezminți pe vultur. Atît este de invizibil corpul sufletului pentru corpul însuşi, dacă în schimb pentru spirit este vizibil. Astfel Ioan făcut după spiritul lui Dumnezeu, vede sufletele martirilor [11].

IX.

1. De îndată ce afirmăm corporalitatea sufletului după calitățile şi felul său propriu, chiar din această condiție a proprietăților pe care le are se vor trage concluzii şi despre celelalte însuşiri accidentale ale corporalității lui, anume că sau sînt prezente în corp, dar păstrîndu-şi specificul lor în raport cu proprietățile corpului, sau, dacă nu sînt prezente, aceasta este însuşirea proprietăților de a nu fi prezente în corpul sufletului cele ce sînt în celelalte corpuri. Şi totuşi vom mărturisi mereu că toate cele mai obişnuite şi mai caracteristice corpului aparțin şi sufletului, cum sînt felul de a fi, determinarea sau acele trei laturi dimensionale : lungimea, lățimea şi înălțimea, prin care filosofii măsoară corpurile. 2. Oe să mai spun acum despre faptul că acordăm şi sufletului chip, deşi Platon nu vrea acest lucru, ca şi cum ar fi pusă astfel în primejdie nemurirea sufletului ? El afirmă că tot ce are chip este compus şi clădit şi că tot ce este compus şi clădit se descompune ; dar că sufletul este, nemuritor, deci fără descompunere în măsura în care este nemuritor şi fără chip întrucît nu se descompune, dar clădit şi compus în alt fel dacă e vorba de chip, cu forme intelectuale, frumos prin dreptate şi prin disciplinele filosofiei, urît însă prin artele contrare acestora. 3. Noi îi schițăm şi .trăsături corporale, bazați nu numai pe încrederea în corporalitate, dar şi pe revelația şi pe statornicia harului. Căci întrucît cunoaştem darurile spirituale am meritat să urmăm şi profeția cea după Ioan. 4. Există astăzi la noi o soră [12] întru Domnul, cu harul virtuților, pe care le simte prin extaz spiritul în timpul serviciului divin de duminică ,- ea vorbeşte cu îngerii, uneori chiar cu Domnul, vede şi aude jurămintele sfinte, deosebeşte inimile unora şi acordă asistență celor ce o doresc. într-adevăr, după cum se citesc Scripturile, se cîntă psalmi, se rostesc cuvîntări, sau se adresează rugăminți, la fel se prilejuiesc ocazii pentru viziuni. Dis

cutam nu ştiu ce despre suflet, pe cînd acea soră era In extaz spiritual. După ce a plecat poporul, la sfîrşitul slujbei religioase, avînd obiceiul de a ne anunța ce a

U . Apoc, 6, 9.

12. Manifestările harismatice la slujbele din sărbători ale femeilor creştine slnt c u putere reliefate de Tertulian, folosindu-le în cazul de față, pentru stabilirea unui lei de corporalitate a sufletului, pe care o dezvoltă în capitolul următor.

văzut (vedenii pe oare le analizează cu mare atenție, ca să li se stabilească importanța), a spus printre altele : «Mi s-a arătat sufletul în formă corporală şi părea un duh, dar nu gol şi lipsit de orice calitate, ci astfel încît făgăduia chiar să stea mai mult, delicat, lucitor şi cu o culoare aeriană, cu chip omenesc întrutotul.

13. Referire la Lc, IC, 22 şi 24 şi la Apoc, 6, 9.

Aceasta a fost viziunea». Dumnezeu este martor şi Apostolul chezaş vrednic al harului viitor în Biserică ; atunci dacă realitatea însăşi te va convinge despre fiecare, ai să crezi. 5. Căci dacă sufletul este corp, din cele pe oare le-am mărturisit mai sus rezultă fără îndoială că orice corp are şi proprietatea culorii. Şi ce altă culoare crezi că are sufletul, dacă nu lucie şi aeriană ? Aceasta nu pentru că însăşi substanţa lui ar fi aer, aşa cum au crezut Enesidem şi Anaximene, şi chiar Heraclit, după cum susţin unii, sau lumină, cum a susţinut Heraclit din Pont. 6. Căci nici pietrele cerauniene nu sînt făcute din foc, deşi strălucesc ca focul, şi nici perlele nu sînt din apă, deşi strălucirea lor parcă face ape (şi cîte altele sînt la fel prin culoare, dar nu şi prin natura lor) — ci fiindcă sufletul este delicat şi lucios ca aerul, este suflare şi spirit, fără să-i fie pusă însă la îndoială corporalitatea din cauza fiinţei lui. 7. Astfel, bunul tău simţ îţi spune că nu trebuie socotit chipul sufletului omenesc altfel decît chipul omului, decît corpul în care sălăşluieşte fiecare. La această înţelegere trebuie să ne ducă mai întîi contemplaţia. Gîndeşte-te că după ce Dumnezeu a suflat în faţa omului suflarea vieţii şi 1-a făcut om deplin cu suflet viu, acea suflare de pe faţa lui pe dată a pătruns în interior, răspîndindu-se în toate părţile corpului, datorită suflării divine s-a învîrtoşat în spaţiile pe care le-a umplut şi a căpătat astfel liniile corpului ca şi cum s-ar fi solidificat într-un tipar. 8. De airi^aşgdar, provine corporalitatea sufletului, care prin învîrtoşare a luat forma corpului. De aici omul este unul şi totuşi **7îuT5Tu7Tînul** în interior şi altul în exterior, avînd ochi şi urechi prin care poporul ar fi trebuit să vadă şi să audă pe Domnul, avînd şi celelalte membre de care se foloseşte în cugetările sale, sau care-i sînt de trebuinţă în timpul viselor. De aici şi limba bogatului în iad, şi degetul săracului şi sînul lui Avraam. Prin aceste linii sînt înţelese şi sufletele martirilor sub altar [1S]. Căci de la început, în Adam, sufletul, împrumu-tînd trăsăturile şi configuraţia corpului, a devenit sămînţă a acestuia ca substanţă şi condiţie.

X.

1. Din punctul de vedere al credinţei interesează şi definiţia lui Platon, după care sufletul este simplu, adică uniform, cel puţin sub raportul substanţei. Dar să ia seama artele şi disciplinele, să ia seama şi efigiile. 2. Unii cred că duhul este o altă substanţă naturală a sufletului, ca şi cum'alta ar fi a trăi, care vine de la suflet şi alta a respira, £are se produce de către duh. Căci nu toate animalele au şi una şi alta : cele inai multe doar trăiesc, nu şi respiră, prin faptul că n-au organele respiraţiei, adică plămînii şi traheea. 3. Dar de ce să căutăm dovezi de la ţintar şi furnică în examinarea sufletului omenesc, cînd creatorul Dumnezeu a organizat cele vitale proprii tuturor animalelor după structura fiecărei specii, nerămînînd astfel loc pentru nici o presupunere fără temei ? Căci nici omul dacă e înzestrat cu trahee şi plămîni nu va respira din această cauză dintr-o parte şi va trăi din alta, nici furnica, dacă-i lipsesc asemenea membre, nu înseamnă că din această cauză nu va putea să respire, ca şi cum doar ar trăi. 4. Dar cine are cunoştinţe atît de

vaste în înfăptuirile lui Dumnezeu ca să afirme că acestea unora le lipsesc ? Acel medic sau măcelar Herophilus, care a spintecat şase sute de victime ca să cerceteze natura, care a dispreţuit pe om pentru ca să-l cunoască, nu ştiu dacă i-a explorat limpede toate cele interne, însăşi moartea cuprinzînd organele în timpul disecţiei lor şi schimbînd pe cele care trăiseră. 5. Filosofii au afirmat ca sigur că furnicile şi viermii n-au plămîni şi trahee. Spune-mi, prea curiosule cercetător, ochi de văzut au ? Şl totuşi se duc încotro vor, evită unele lucruri şj se apropie de altele pe care le ştiu prin văz : arată-le ochii, fixează-le pupilele ! Viermii mă-nîncă : cercetează-le mandibulele, scoate-le măselele. Ţînţarii bîzîie şi nici măcar în întuneric nu le lipsesc ascultătorii: arată instrumentul pe care-l folosesc la aceasta. Orice animal, chiar dacă e mic cît un punct, trebuie să se hrănească cu ceva : arată-le membrele de însuşire a hranei, de mistuire şi de eliminare. 6. Aşadar, ce vom spune ? Dacă trăiesc au şi organele necesare pentru a trăi, chiar dacă acestea nu se văd, chiar dacă nu se cunosc din cauza micimii lor. Mai degrabă aceasta s-o vezi, dacă-l consideri pe Dumnezeu creator atît în cele mici, cît şi în cele mari. Iar dacă socoteşti că nişte corpuscule atît de mici nu sînt compatibile cu geniul creator al lui Dumnezeu, şi din acestea să-i cunoşti măreţia, că a rînduit să trăiască animale mici şi fără organele necesare, să vadă fără ochi, să mănînce fără dinţi, să digere fără pîntece, cum unele merg şl fără picioare, ca şerpii care se tîrăsc, ca viermii care se ridică, sau ca melcii care înaintează şi ei tîrîndu-se. 7. Astfel de ce să nu crezi că se respiră şi fără lobii pulmonari şi fără traheea arterială, ca să folo-

şeşti ca argument temeinic că de aceea i se adaugă sufletului omenesc duhul, fiindcă sînt vieţuitoare cărora le lipseşte duhul, şi că de aceea lor le lipseşte duhul, fiindcă nu sînt înzestrate cu mijloacele de respiraţie ? Crezi că există ceva fără duh, dar nu crezi că respiră fără plămîni ? Ce înseamnă, te rog, a respira ? A produce, cred, o suflare din sine însuşi. Ce este a trăi ? A nu produce, cred, o suflare din sine însuşi. Căci aceasta îţi voi răspunde, dacă nu este acelaşi lucru a respira şi a trăi. Dar mortul nu produce nici o suflare : deci celui viu îi este propriu a produce suflare. Dar şi celui ce respiră îi este propriu a produce suflare : deci şi a respira îi este propriu celui viu. Dacă s-ar fi putut petrece şi una şi alta fără suflet, n-ar fi fost propriu sufletului să respire, ci numai să trăiască. A trăi deci este a respira şi a respira este a trăi. Acestea la un loc, a respira şi a trăi, sînt proprii celui ce-i este propriu să trăiască, adică sufletului. 8. Apoi dacă separi spiritul de natură, separă-(le şi activităţile : să activeze amîndouă separat: altfel sufletul şi altfel respiratul,- să trăiască sufletul fără duh, iar duhul să respire fără suflet ; să părăsească unul corpul, iar altul nu, să stea la un loc moartea şi viaţa. Căci dacă sufletul şi duhul sînt două se pot divide, ca prin despărţirea lor, a celui ce pleacă şi a celui ce rămîne, să ajungă la concurs viaţa cu moartea. Aceasta însă nu se va întîmpla în nici un caz : deci nu vor fi două cele ce nu se pot divide, ceea ce s-ar putea face dacă ar fi două. 9. «Dar pot exista două crescute împreună». Nu vor fi crescute împreună dacă alta este a trăi şi alta a respira : activităţile disting substanţele. Şi cu cît eşti acum mai îndreptăţit să le crezi una dacă n-admiţi că sînt deosebite, ci consideri că însuşi sufletul este duh, de vreme ce îi e propriu să respire cui îi e propriu să şi trăiască ? Ce-ar fi dacă ai vrea să se creadă că una e ziua şi alta e lumina care se adaugă zilei, de vreme ce ziua însăşi este lumină ? Desigur, vor fi şi alte feluri de lumină, cum este cea a focului. Vor fi şi alte specii ale respiratului, cum este al lui Dumnezeu şi al diavolului. Astfel, cînd se vorbeşte despre suflet şi despre respirat, sufletul însuşi va fi duh, precum ziua însăşi e lumină. Căci dacă un lucru există prin alt lucru, înseamnă că amîndouă există.

XI.

1. Dar logica problemei în discuţie mă obligă să vorbesc şi despre suflet ca duh, fiindcă duhul implică o altă substanţă. Dacă spunem despre suflet că este uniform şi simplu, trebuie să-i recunoaştem şi duhului o condiţie sigură, nu în numele stării lui, ci al acţiunii, nu după substanţă, ci după funcţie, fiindcă respiră, nu fiindcă este duh. Căci şi a sufla înseamnă a respira. Astfel şi sufletul pe care din proprietatea lui îl apărăm

ca suflare, acum îl numim din necesitate duh. 2. Dealtfel, îi apărăm suflarea ca proprietate împotriva lui Hermogene, care-l socoteşte făcut din materie, nu din suflarea lui Dumnezeu. Căci el, împotriva credinţei din Scriptură, schimbă suflarea în duh, încît, de vreme ce nu e de crezut că duhul lui Dumnezeu ajunge în greşeală şi de aici îndată să se formuleze judecata că sufletul este făcut mai degrabă din materie, decît din duhul lui Dumnezeu. De aceea noi l-am apărat atunci ca suflare, nu ca duh, potrivit Scripturii şi potrivit deosebirii de duh, iar acum îl numim şi duh, avînd în vedere legătura dintre a respira şi a sufla. Acolo problema era de substanţă ; căci a respira este un act de substanţă. 3. Nu

14. Is., 57, 16.
15. Is., 42, 5.
10. I Cor., 15, 46.
17. Efes., 5, 30 sq. şi Fac, 2, 23 sq.
18. I Regi, 10, 12.

zăbovesc asupra acestei chestiuni decît din cauza ereticilor, care introduc în suflet nu ştiu ce sămînţă respiratorie dăruită de generozitatea ascunsă a mamei înţelepciunea, ignorînd pe Creator, cînd Scriptura cunoscînd pe Dumnezeu ca Creator al său n-a învăţat nimic mai mult decît că, Dumnezeu suflînd în faţa omului suflarea vieţii, omul a fost făcut cu suflet viu, prin care să trăiască şi să respire, fiind arătată destul de clar diferenţa dintre duh şi suflet, în cuvintele următoare pronunţate de Dumnezeu însuşi: «Duh a plecat de la Mine şi Eu am făcut toată suflarea» [u]. Căci şi sufletul a fost făcut suflare din duh. Şi iarăşi: «Cel ce a dat suflare poporului pe pămînt şi duh celor ce calcă pămîntul» [15]. Mai întîi a avut suflet, adică suflare, poporul care merge pe pămînt, care adică acţionează trupeşte în timp, apoi au avut duh cei care calcă pe pămînt, adică se supun acţiunii trupului, fiindcă şi apostolul nu afirmă de la început ceea ce e duhovnicesc, ci ceea ce este sufletesc, şi după aceea ceea ce este duhovnicesc[16]. 4. Adam deşi a profeţit pe dată acel mare jurământ de credinţă în Hristos şi în Biserică : «Acesta este acum os din oasele mele şi carne din carnea mea ,- de aceea va lăsa omul pe tatăl său şi pe mama sa şi se va uni cu femeia sa şi vor fi amîndoi un singur trup» [17], a suportat duhul ca accidental: extazul a căzut asupra lui, puterea Sfîntului Duh operatoare a profeţiei. 5. Căci şi duhul cel viu este un lucru întîmplător. Apoi pe Saul atît 1-a schimbat duhul lui Dumnezeu după aceea în alt bărbat, adică în profet, cînd s-a spus : «Ce este aceasta pentru fiul lui Chis ? Oare este şi Saul între profeţi ?» [18], cît după aceea şi duhul răului I-a schimbat în alt bărbat, adică în apostat. Şi în Iuda, socotit mult timp împreună cu cei aleşi pînă la funcţia de vistiernic, de fraudator, dar nu încă trădător, după aceea a intrat diavolul.

6. Deci dacă nici duhul lui Dumnezeu, nici cel al diavolului nu este sădit de la naştere în suflet, este sigur că sufletul este singur înainte de întll-nirea cu cele două duhuri; dacă este singur, după numele substanţei este simplu şi uniform Şi astfel nu respiră din altă parte decît din elementul substanţei sale.

XII.

1. De aceea şi cugetul, dacă mens se spune în greceşte **vouî** '*, înţelegem că nu e altceva decît p pornire a sufletului, sădită şi proprie din naştere, prin care sufletul acţionează, prin care pricepe şi pe care avînd-o cu sine, o pune în mişcare din sine, cu sine şi în sine părînd astfel mişcat de ea ca de un alt element prin substanţă, după cum vor să spună cei ce afirmă despre cuget că este motorul întregii realităţi, acel zeu al lui Socrate, acel Singur născut al lui Valentin avînd ca tată Adîncul şi ca mamă Tăcerea. 2. Cît de confuză este părerea lui Anaxagoră! Acesta, concepînd cugetul ca pe un pivot, sprijinit într-un ax de mişcare a tuturor lucrurilor din univers şi socotindu-1 pur, simplu şi fără vreun amestec, în virtutea acestor însuşiri îl desparte de orice legături cu sufletul şi totuşi în altă parte spune că este suflet. 3. Aceasta a afirmat şi Aristotel, nu ştiu dacă mai pregătit să umple pe ale sale, decît să golească pe ale altora. Şi el, dînd definiţia cugetului, a spus că esenţa cugetului este alta, că este divin şi, arătîndu-1 din nou ca pe ceva fără simţire, 1-a despărţit de legătura cu sufletul. Dar de vreme ce se constată că sufletul este simţitor al acelor lucruri pe care-i este dat să le simtă,

19. In capitolul XII-XIII so înfăţişează concepţia filosofilor greci dcspri' acel nous sau mens, cugetul, pe care misticii creştini II vor descrie cu partea superioară a sufletului, undo se desfăşoară lucrurca hurlcă.

sau le va simți prin cuget şi cu cugetul, întrucît dacă este legat de cuget nu va putea cugetul să fie fără simțire, sau, dacă sufletul nu va simți prin cuget şi cu cugetul, nu ar fi legat de el, cu care şi pentru care nu simte nimic. Iar dacă sufletul nu simte nimic prin el şi cu el, înseamnă că nici nu se mişcă prin cuget, cum spun ei, nici n-are prin el vreo senzație sau vreo intuiție. 4. Pentru Aristotel şi senzațiile sînt simțiri. De ce nu ? Şi a avea senzații este a simți, precum şi a simți este a avea senzații. De aceea şi a intui este a avea senzații şi a se mişca este a avea senzații. Astfel totul este a simți. Vedem însă că sufletul nu încearcă nimic din acestea, care astfel trebuie puse pe seama cugetului, dacă sufletul prin acesta şi cu acesta trăieşte. 5. Aşadar, împotriva lui Anaxagora, cugetul are amestec şi, împotriva lui Aristotel, are simțire. Dealtfel, dacă i se admite lipsa de legătură, dacă prin substanța lor cugetul şi sufletul sînt două elemente, unuia îi sînt proprii simțirea, senzația şi orice intuiție, acțiune şi mişcare, iar celuilalt îi sînt proprii nemişcarea, liniştea şi nesimțirea, chiar fără nici o cauză va lipsi ori cugetul, ori sufletul. 6. Iar dacă este sigur că la amîndouă le aparțin toate acestea, rezultă că amîndouă vor fi şi una şi cealaltă. Democrit care înlătură diferența o va obține totuşi, fiindcă se pune întrebarea : în ce mod amîndouă sînt una din amestecul a două substanțe sau din alcătuirea unuia singur ? Noi însă afirmăm despre cuget că este legat de corp fiind altul nu prin substanță, ci prin funcția substanței.

XIII.

1. La acestea rămîne de văzut unde este întîietatea, care adică este înaintea celuilalt, căci cel care are întîietatea are şi masa substanței, iar cel căruia îi va fi mai presus masa substanței trebuie socotit în slujba firească a substanței. Dar cine nu va acorda toată supremația sufletului, al cărui nume înlocuieşte pe acela de om ? 2. Cîte suflete hrănesc, spune bogatul, nu cîte cugete ; guvernatorul doreşte să salveze suflete, nu cugete ; țăranul la muncă, iar soldatul în luptă afirmă că-şi depun sufletul, nu cugetul. De numele cui se leagă mai mult primejdiile şi speranțele, de al cugetului sau de al sufletului ? Ce se spune că-şi dau muribunzii: cugetul sau sufletul? Chiar cînd tratează despre cuget, filosofii şi medicii îşi intitulează opera lor despre suflet. 3. Dar ca să ştii că este de la Dumnezeu, întotdeauna Dumnezeu vorbeşte sufletului, îl ceartă, dar 11 şi sfătuieşte, ca să-şi îndrepte cugetul. Să salveze sufletul a venit Hristos, pe acesta îl amenință cu gheena, îl opreşte să se trufească, şi păstorul cel bun sufletul şi-1 dă pentru oile sale [20]. Ai întîietatea sufletului, ai uniunea substanței în el, căruia trebuie să înțelegi că îi este instrument cugetul, iar nu protector.

XIV.

1. jufletul_eş|e unic, simplu şi în totalitate cu ale sale, nealcătuit din părți, şi indivizibil şi inseparabil. Căci dacă ar fi din piese care se pot separa, n-ar fi nemuritor. Astfel, fiindcă nu este muritor, nu e nici disolubil, nici divizibilA

20. Mt., 10, 28 i Lc, 9, 56 | 14, 26; In., 10, 15.
21. Indivizibilitatea sufletului şl divizibilitatea lui după lilosofii vechi.

se divide înseamnă a se dizolva şi a se dizolva înseamnă a muri. 2. Dar este divizat de filosofi în părţi şi anume : de Platon în două, de Zeno în trei, de Aristotel în cinci, de Panaetius în şase, de Soranus în şapte; îl găsim împărţit la Chrisip chiar în opt, la

Apolofane în nouă, dar şi în douăsprezece la unii dintre stoici. Posi-donius îl împarte în două părţi mari : una primordială numită 7|Tep,ovix6v şi una raţională, numită Xo-fixov şi de la acestea ajunge la şaptesprezece părţi, care divid sufletul plecînd ca nişte ramuri unele din altele. 3. Dar în acest fel nu se obţin atît părţi ale sufletului, cît forţe, putinţe şi activităţi, cum a gîndit şi Aristotel despre unele. Căci acestea nu sînt mem-"bre alcătuite din substanţa sufletului, ci impulsiuni cum sînt cele de mişcare, de activitate sau de cugetare, sau, dacă se fac deosebiri hi acest mod, cum sînt cele cinci simţuri foarte cunoscute : văzul, auzul, gustul, tactul şi mirosul. Deşi acestea îşi au fiecare localizările lor în corp, nu înseamnă că din această distribuţie a simţurilor rezultă şi secţiuni ale sufletului, fiindcă nici corpul nu se divide în membre aşa cum vor aceştia să dividă sufletul. 4. Din mulţimea membrelor se face un singur corp, în aşa fel, încît însăşi diviziunea este mai degrabă o unitate. Uită-te la prea minunata invenţie a lui Arhimede, vorbesc despre orga hidraulică: atîtea elemente, atîtea părţi, atîtea încheieturi, atîtea căi ale vocilor, atîtea combinaţii ale sunetului, atîtea legături ale modulaţiilor, atîtea ţevi, şi toate la un loc formează o singură construcţie. La fel şi suflarea care produce în orgă sunete cu ajutorul apei, nu se poate divide în părţi, chiar dacă este produsă de părţi, fiindcă este una, despărţită însă prin acţiunea ei. 5. Acest exemplu nu se depărtează prea mult nici de ideile gînditorilor Straton, Aenesidemus şi Heraclit. Căci şi ei afirmă unitatea sufletului, care, răspîndit în tot corpul şi fiind pretutindeni ca sunetul care iese din interiorul fluierului prin găurile lui, la fel ţîşneşte în felurite chipuri pe calea simţurilor nu atît de scurt, cît de organizat. Pe acestea toate, oricum se numesc, oricîte diviziuni au şi în orice fel se localizează în corp, să le aibă în vedere mai degrabă medicii şi filosofii: pentru noi puţine merită atenţie.

, XV.

1. Mai întîi întrebarea dacă există cumva în suflet o treaptă supremă, vitală şi intelectuală pe care unii o numesc ^fefiovuov adică de bază, treaptă, care, dacă este negată, pune în primejdie întreaga stare a sufletului. Cei ce o neagă, tăgăduiesc mai întîi însăşi existenţa sufletului. 2. Un oarecare messenian Dicearc, iar dintre medici Andreas şi Asclepiade, nu recunosc sufletului acest element fundamental pe care-1 consideră ca aparţinînd simţurilor. Asclepiade aduce în acest sens ca argument faptul că multe vieţuitoare, dacă li se suprimă părţi ale corpului în care se socoteşte că există în cea mai mare măsură elementul fundamental, ele trăiesc mai departe cîtva timp şi se comportă ca mai

înainte, cum sînt muştele, viespile şi lăcustele dacă le tai capul, sau caprele, broaştele țestoase şi tipării, dacă le scoți inima ; astfel, zic ei, nu există element fundamental căci dacă ar exista, după ce a fost înlăturat împreună cu partea corpului în care se presupune că există, sufletul şi-ar pierde orice putere. 3. împotriva lui Dicearc însă sînt mai mulți filosofi, printre care Platon, Straton, Epicur, Democrit, Empedocle, Socrate şi Aristotel, precum împotriva lui Andreas şi Asclepiade sînt medicii He-rophilus, Erasistrat, Diocle, Hipocrat şi însuşi Soranus, iar mai mulți decît toți sîntem noi, creştinii, care afirmăm în fața lui Dumnezeu şi una şi alta: şi căjn suflet există un element principal, conducător, şi că acesta se găseşte într-o anumită parte a corpului. 4. Dacă citim că "Dumnezeu este «cercetătorul şi scrutătorul inimii» [22], dacă şi profetul dovedeşte aceasta tîlmăcind cele ascunse ale inimii lui[23], dacă Dumnezeu însuşi ceartă poporul pentru cugetul inimii zicîndu-i: «De ce cugetați în inimile voastre necinstite ?» [24], dacă şi David zice : «Zideşte în mine inimă curată, Doamne !»[25], şi dacă Pavel spune «că inima crede spre îndreptare» [26], şi dacă Ioan spune «că fiecare este mustrat în inima sa» *7 dacă, în sfîrşit, «cel ce s-a uitat la o femeie dorind-o a comis un adulter în inima sa» [28] din acestea se văd cu strălucire şi una şi alta : şi că există în suflet elementul conducător, cerut de puterea divină, adică forța intelectuală şi vitală (fiindcă ceea ce înțelege este înzestrat cu viață) şi că acest element se găseşte în comoara corpului pe care o priveşte Dumnezeu, 5. încît poți socoti că acest element fundamental nici nu este mişcat din afară, cum spune Heraclit, nici nu este răspîndit în tot corpul, cum spune Moschion, nici nu este închis în cap, cum spune Platon, nici nu-şi are reşedința în creştetul capului, cum spune Xeno-crate, nici că sălăşluieşte în creier, cum spune Hipocrate, nici în jurul creierului cum spune Herofil, nici în nişte membrane foarte subțiri, cum susține Straton şi Erasistrat, nici între sprîncene, cum susține Straton fizicianul, nici în toată regiunea pieptului, cum susține Epicur, ci, aşa cum au afirmat egiptenii, şi cei ce s-au ocupat cu probleme divine, cum spune şi acel vers al lui Orfeu sau al lui Empedocle : «La om simțirea
0 are sîngele din jurul inimii» [29]. 6. Şi Protagora, Apolodor şi Chrysip

22. Int. Sol., 1, 6.
23. Ps. 139, 23.
24. Mt., 9, 4.
25. Ps. 50, 12.
26. Rom., 10, 10.
27. I In., 3, 17.
28. Mt., 5, 28.
29. Tertulian accentuează aici în mod confuz inima, drept centru al sufletului şi
01 trupului, do acord cu unii glnditori ai antichității, ca Posidoniu, care o numeşte conducător (lghemonicon) şi alții.

sînt de acord cu aceasta, aşa încît Asclepiade, combătut de aceştia, n-are decît să-şi caute caprele lui care behăie fără inimă, să-şl alunge muştele care zboară fără cap, şi să ştie că trăiesc fără inimă şi fără creier mai degrabă ei, toţi acei care în cercetarea sufletului omenesc pornesc de la comportamentul animalelor.

XVI. |

1. Interesează din punctul de vedere al credinţei şi faptul că Platon împarte sufletul în două : raţional şi iraţional. Sîntem de acord cu această definiţie dar cu condiţia să nu se atribuie naturii amîndouă părţile[30]. Căci raţionalul trebuie crezut natural, fiindcă este înnăscut în suflet dintru început, adică de la autorul cel raţional. Şi de ce să nu fie raţional ceea ce a creat Dumnezeu prin legea Sa, şi mai ales ceea ce a întruchipat prin propria Sa suflare ? Iar iraţionalul trebuie înţeles ca posterior, care s-a petrecut din imboldul diavolului, ca însăşi acea crimă a călcării legii, crescînd, dezvoltîndu-se în suflet şi devenind ceva natural, fiindcă s-a petrecut imediat după facerea omului. 2. Dealtfel, de îndată ce Platon numeşte raţional numai ceea ce este şi în sufletul lui Dumnezeu, dacă noi atribuim ceea Ce este iraţional naturii, pe care a hărăzit-o sufletului nostru Dumnezeu, înseamnă că şi iraţionalul este de la Dumnezeu, ca o însuşire naturală, fiindcă Dumnezeu este creatorul naturii. Păcatul a fost trimis de diavolul, şi orice păcat este iraţional,- aşadar, de la diavolul este iraţionalul, de unde rezultă că păcatul este străin de Dumnezeu ca şi iraţionalul. Orice delict este tratat din puncte de vedere diferite, după autorii care se ocupă de el. 3. Platon, rezervînd raţionalul doar pentru Dumnezeu, împarte iraţionalul în două : irascibil (impulsul curajului) pe care-l numeşte 6ou.tx6v şi concupiscibil (impulsul dorinţei) pe care-l numeşte eou.Tjtucov primul asemănîndu-se cu leii, cel de-al doilea cu muştele ,• raţionalul însă ne aseamănă cu Dumnezeu şi despre acesta trebuie să vorbesc în mod deosebit, fiindcă prin el ne deprindem în cele ale lui Hristos. 4. Iată toată această trinitate în Domnul: raţionalul, prin care ne învaţă, prin care ne vorbeşte, prin care ne aşterne căile mîntuirii, irascibil prin care ne duce împotriva scribilor şi a fariseilor, şi concupiscibil prin care doreşte să mănînce pastile împreună cu discipolii. 5. Deci nu trebuie să socotim că provin întotdeauna din iraţional irascibil şi concupiscibil, noi care sîntem siguri că în Domnul acestea au venit din raţional. Raţional se va indigna Dumnezeu împotriva celor nedemne şi toi raţional va dori cele ce sini demne de F.I. 6. Dorinţa o admite şi Apostolul: «Dacă doreşte cineva episcopat, bun lucru doreşte» [31], şi spunînd «bun lucru» arată dorinţa ca raţională. îngăduie şl indignarea. De ce nu, cînd şi el se indignează ? «O, de n-ar mai fi — zice el

30. Tertulian aminteşte In treacăt despre unele funcţiuni sufleteşti potrivit cunoştinţelor vremii sale, aplictndu-le ln Scriptură.

— cei ce vă răzvrătesc» [32]. Este raţională indignarea care provine din dorinţa învăţăturii. 7. Dar cînd spune : «Am fost şi noi cîndva din natură fiii

mîniei» [33] condamnă indignativul cel irațional, care nu vine din natura dată de Dumnezeu, ci din aceea pe care a adus-o diavolul, care este numit stăpîn al orînduirii sale : «Nu puteți sluji la doi stă-pîni» [84], și chiar tată : «Diavolul este tatăl vostru» [35]. Să nu te temi, așadar, că denunță proprietatea celeilalte naturi, posterioare și mincinoase, a celui pe care-l știi semănător de neghină și falsificator nocturn al roa-dei celei de grîu [86].

XVII.

1. Ne interesează și problema celor cinci simțuri, pe care le învățăm Intre primele cunoștințe, fiindcă și de aici ereticii folosesc cîte ceva. Este vorba despre văz, auz, miros, gust și pipăit[37]. 2. Academicii, și după unele mărturii chiar Heraclit, Diocle și Empedocle, condamnă cu asprime încrederea în ele. Platon afirmă în Timaeus că simțurile sînt In conflict cu rațiunea și complice ale părerii. Astfel se obiectează văzului că minte cînd arată în apă vîslele îndoite sau chiar frînte, deși știm că ele sînt în perfectă stare, cînd de departe un turn cu patru laturi ne dă impresia că este circular, cînd ni se pare că o alee la capătul din fund este mai îngustă, deși este la fel pe tot parcursul ei, cînd cerul atît de înalt parcă se unește la orizont cu marea. 3. Și auzul este acuzat de minciună, cînd la hurducătura unui car ni se pare că bubuie, crezînd uneori chiar tunet zgomotul care în realitate vine de la car. Astfel sînt și mirosul și gustul: după ce le-am folosit, nu le mai simțim exact însușirile. Același reproș i se face și pipăitului: același pavaj pentru mîini pare mai aspru iar pentru picioare mai neted, și în băile calde apa la început o simți foarte fierbinte, dar mai pe urmă n-o mai socotești așa. *4.* Pînă într-atît, zic ei, ne înșală simțurile, încît ne formăm și idei greșite. Mai moderați, stoicii spun că nu toate și nu întotdeauna ne înșală simțurile. Epicureii le acordă o încredere totală și permanentă, dar pe altă cale. Nu simțurile mint, spun ei, ci părerea. Căci simțul produce senzații, nu păreri, pe care și le formează sufletul. Ei despart astfel părerea de senzație și senzația de suflet. 5. Dar de unde părerea, dacă nu de

31. I Tim., 3, 1.
32. Gal., 5, 12.
33. Efes., 2, 3.
34. Mt., 6, 24.
35. In., 8, 44.
30. Mt., 13, 25.
37. Mărturia simțurilor pentru credincios.

la senzație ? Dacă văzul n-ar fi simțit turnul ca rotund, nu s-ar fi format nici părerea că e rotund. Și de unde senzația, dacă nu din suflet ? Un corp lipsit de suflet va fi lipsit și de simțire. Astfel, simțirea este din suflet, părerea din simțire și sufletul este totul. Dealtfel este justă afirmația că există ceva care face să se anunțe de simțuri altceva decît ceea ce este în lucruri. Dar dacă se poate anunța ceea ce nu există în lucruri, de ce nu s-ar putea prin aceasta anunța ce nu este în simțuri, ci în acele judecăți care intervin în numele lui ? 6. Numai așa se vor putea

recunoaşte. Căci dacă în apă o vîslă apare ca îndoită sau frîntă, apa este în cauză, fiindcă afară din apă vîsla apare văzului nedeformată. Substanţa apei este foarte fină, ceea ce face ca la lumină să fie transparentă, dar în aşa fel, încît lovită sau mişcată, imaginea corpului cufundat în ea vibrează, iar liniile corpului ni se par altfel decît în realitate. Şi cînd ne înşală înfăţişarea turnului, depărtarea produce această iluzie ; căci densitatea aerului din jur, îmbrăcînd unghiurile cu o lumină egală, le şterge liniile. Tot aşa şi aleea, deşi uniformă, ni se pare îngustată la capăt, fiindcă vederea devine cu atît mai slabă cu cît aleea este mai lungă în adîncime. La fel se uneşte şi cerul cu marea, unde nu mai poate ajunge vederea ca să facă deosebirea necesară. 7. Iar pe auz ce-1 păcăleşte altceva, decît asemănarea de sunete ? Şi dacă puţin mai tîrziu acelaşi parfum al unei alifii pare mai slab, şi acelaşi vin nu mai are acelaşi gust şi nici apa din baie n-o mai simţim la fel de caldă, aproape în toate prima forţă a senzaţiei Contează. Pe drept nu simt la fel mîinile şi picioarele un corp aspru, fiindcă pielea mîinilor este fină, iar a picioarelor bătătorită. 8. Astfel nici o înşelare a simţurilor nu va fi fără cauză. Iar dacă diferite cauze înşală simţurile şi prin simţuri părerile, nu trebuie pusă înşelăciunea pe seama simţurilor, căci ele urmează cauzele, şi nici pe seama părerilor, care sînt conduse de simţuri, acestea urmînd cauzele. 9. Cei cu mintea rătăcită văd în unele persoane pe altele : Oreste vede în soră pe mama sa, Aiax în turmă pe Ulise, Athamas şi Agave în fii pe nişte animale sălbatice. Această înşelăciune o vei reproşa ochilor, sau alienaţiei mintale ? Toate sînt amare pentru cei a căror vezică biliară produce prea multă fiere. Vei reproşa gustului amărăciunea, sau stării de sănătate ? Astfel toate simţurile se verifică şi se ajută între ele cu timpul, ca să scape de proprietatea înşelăciunii. 10. Nici pe seama cauzelor nu trebuie să punem vina înşelăciunii. Căci dacă acestea se petrec cu raţiunea, nu merită raţiunea să fie luald drept înşelăciune Faptul că se poate întîmpla aceasta nu constituie o minciună. Astfel,

dacă sînt scoase şi cauzele de sub pecetea infamiei, cu atît mai mult simţurile, care depind de cauze, cînd mai ales de aceea trebuie să li se atribuie simţurilor adevărul, încrederea şi integritatea, fiindcă ele nu enunţă altceva decît ceea ce le-a încredinţat acea raţiune, care face să se enunţe de către simţuri altceva decît ceea ce este în lucruri! 11. Ce faci, prea limbută Academie ? Răstorni toată aşezarea vieţii, tulburi toată ordinea naturii, orbeşti providenţa lui Dumnezeu însuşi. Zici tu, a făcut din simţuri nişte stăpîni mincinoşi şi înşelători, pentru înţelegerea, cultivarea, cîrmuirea şi folosirea tuturor operelor sale. Oare nu prin ele cunoaştem orînduirea universală ? Nu prin ele s-a adăugat lumii o a doua creaţie, atîtea arte, atîtea talente, atîtea studii, ocupaţii, îndatoriri, relaţii comerciale, leacuri, sfaturi, mîngîieri, hrană, îngrijire, podoabe, care toate la un loc au dat întregul gust al vieţii, cît timp prin aceste simţuri singur dintre toate

38. Lc, 10, 18.
39. Mt., 3, 17.
40. Mt., 8, 15.
41. Mt., 26, 7—12.
42. Lc, 22, 20.
43. Mt., 5, 1 sq.; 17, 1 sq.
44. In., 2, 11.
45. In., 20, 24 sq.

animalele omul se distinge ca ființă rațională, capabil de înțelegere și știință, și chiar de Academie ? 12. Dar Platon, ca să nu recunoască simțurilor vreo mărturie, de aceea și în Fedru prin persoana lui Socrate tăgăduiește că se poate cunoaște pe sine însuși, cum îndeamnă inscripția de la Delphi, și în Teetet își neagă știința și simțirea, iar în Fedru amînă după moarte părerea despre adevăr, desigur ultima ,• și totuși însă nu era mort cînd filozofa! 13. Nu e permis, nu ne e permis să punem sub semnul îndoielii aceste simțuri, ca să nu se îndoiască cineva de încrederea lui Hristos în ele, să nu se spună cumva că în mod fals a privit de departe pe satan aruncat din cer [S8], sau că în mod fals a auzit vocea Tatălui mărturisită de El însuși[39], sau că s-a înșelat cînd s-a atins de mîna soacrei lui Petru [40], sau că a simțit după aceea alt duh al mirului, pe care 1-a primit în mormîntul său[41], alt gust după aceea al vinului pe care 1-a sfințit în amintirea sîngelui său [42]. 14. Căci așa și Marcion a preferat să-L creadă o vedenie, disprețuind adevărul cu privire la corpul Lui. Dar nici Apostolii nu s-au Îndoit cu privire la mărturia simțurilor : au avut încredere în cele văzute și auzite pe munte[43], încredere în gustul acelui vin, deși înainte apă, de la nunta din Galileea [44], încredere și în pipăitul lui Toma, de aci încolo credincios [4S]. Citește tare mărturisirea lui Ioan: «Ceea ce am văzut — zice el — ceea ce am auzit, cu ochii noștri am văzut și mîinile noastre au luat cunoștință de cuvîntul vieții» [4fl]. In chip neîndoios este falsă mărturisirea dacă din natură minte simțul ochilor, al urechilor și al mîinilor.

XVIII.

1. Mă întorc la domeniul fenomenelor intelectuale pe care Platon le-a considerat separate de cele corporale, și a căror cunoaștere el a recomandat-o ereticilor arătînd-o lămurit înainte de moarte. Căci el spunea în Fedon : «Cum se produce însușirea prudenței ? Este oare corpul o piedică sau nu, dacă și-I va lua cineva asociat în această privință ? întreb așa : conțin pentru oameni vederea și auzirea vreun adevăr ? Oare nu ne repetă poeții mereu că nici n-auzim nici nu vedem ceva sigur ?» Desigur că-și amintea de cuvintele autorului de comedii Epicharm : «Cugetul vede, cugetul aude, celelalte sînt surde și oarbe». 2. Astfel, spune iarăși că acela înțelege bine, care înțelege cu mintea, neadăugîndu-i cugetului nici văzul, nici vreun alt simț din această categorie, ci ad-mițînd doar mintea sigură în actul cugetării pentru cunoașterea adevărată a lucrurilor, de vreme ce s-a depărtat complet de ochi și de urechi și, ceea ce trebuie spus, de tot corpul, ca de ceva care tulbură sufletul și nu-i permite să posede adevărul și înțelepciunea, cînd este împreună cu el. 3. Vedem așadar, că împotriva simțurilor corporale se prezice o altă pregătire, cu mult mai potrivită, este vorba de puterile sufletului active în înțelegerea acelui adevăr pentru care lucrurile nu sînt de față și nici nu sînt înregistrate de simțurile corporale, ci sînt cu totul departe de

46. I In., 1, 1.
47. Mt., 25, 1.

conştiinţa comună în ceea ce priveşte cele ascunse, cele superioare şi cele ale lui Dumnezeu însuşi. Platon susţine că există nişte substanţe invizibile, incorporale, deasupra lumii, divine şi eterne, pe care le numeşte idei, adică forme, principii şi cauze ale acestora naturale, manifeste, şi care sînt înregistrate de simţurile corporale, că acelea (ideale) sînt adevărate, iar acestea (cele naturale) sînt imaginile lor. 4. Revin acum la lumină seminţele eretice ale gnosticilor şi ale valentinienilor î De aici iau ei diferenţa între simţurile corporale şi puterile intelectuale, diferenţă pe care o ilustrează cu parabola celor zece fecioare[47], dintre care cele cinci neînţelepte vor să reprezinte simţurile corporale, adică nebune fiindcă sînt înşelate uşor, iar cele înţelepte sînt expresia puterilor intelectuale, adică a celor înţelepte, fiindcă ne dau acest adevăr ascuns, superior şi pe deplin consistent, ca teze sacre ale ideilor eretice ;• căci aceasta sînt eonii şi genealogiile lor. 5. Astfel, ei spun că un simţ are şi elemente intelectuale, provenite din sămînţa lor spirituală, şi elemente senzuale, din lumea animală, care în nici un fel nu reflectă pe cele spirituale ;• cele din sămînţă spirituală, spun ei, sînt invizibile, iar celelalte sînt vizibile, inferioare şi temporale, care vin pe calea simţurilor şi se constituie în imagini. Din aceasta înţelegem că nici cugetul nu este altceva decît un fel de tribună şi de instrument al sufletului, nici spiritul n-are din afară altceva nimic, decît ceea ce are şi sufletul prin insu-flarea originară, că dealtfel trebuie socotit ca un adaos insuflat fie de Dumnezeu, fie de diavol. 6. Şi acum în legătură cu diferenţa dintre cele ale simţurilor şi ale intelectului, nu admitem altceva decît deosebirea lucrurilor în corporale şi spirituale, vizibile şi invizibile, publice şi ascunse, care sînt atribuite cele dintîi simţurilor, cele de-al doilea intelectului, şi unele şi altele fiind totuşi socotite supuse sufletului, care în orice caz prin corp simte pe cele corporale, după cum prin cuget înţelege pe cele necorporale, fiind acesta sănătos, ca să şi simtă cît timp înţelege. 7. Dar a simţi nu este a înţelege, şi invers, a înţelege nu este a simţi ? Sau ce este simţirea, dacă nu înţelegerea acelui lucru care este simţit ? Ce este înţelegerea, dacă nu simţirea acelui lucru care este înţeles ? De unde aceste instrumente de tortură pentru chinuirea simplităţii şi pentru suspendarea adevărului ? Cine-mi va arăta un simţ care nu înţelege ce simte, sau un intelect care nu simte ce înţelege, ca să probeze, că unul poate acţiona fără celălalt ? 8. Dacă într-adevăr cele corporale se simt, iar cele necorporale se înţeleg, felurile lucrurilor sînt deosebite şi nu simţurile şi intelectul sînt domiciliul lor, adică nu sufletul şi cugetul. Şi apoi de cine sînt simţite cele corporale ? Dacă de cuget, înseamnă că el este şi senzual, nu numai intelectual, căci cît timp înţelege simte, iar dacă nu simte nici nu înţelege ; iar dacă sînt simţite de suflet cele corporale, rezultă că puterea sufletului este şi intelectuală, nu numai senzuală, căci cît timp simte, înţelege ; iar dacă nu înţelege nici nu simte. In acest caz de cine sînt înţelese cele necorporale ? Dacă de cuget, unde este sufletul ? Dacă de suflet, unde este cugetul ? Dacă acestea două sînt separate trebuie să lipsească unul, atunci cînd celălalt îşi

îndeplineşte funcţiile. 9. Vei socoti măcar că va sta cugetul izolat de suflet, dacă este cu putinţă să se petreacă lucrurile vreodată astfel, încît să nu ştim că am auzit sau am văzut ceva, fiindcă ne-a fost cugetul în altă parte. Astfel, voi susţine că sufletul însuşi nici n-a văzut, nici n-a auzit, fiindcă a fost în altă parte cu puterea sa, care este cugetul. Şi atunci cînd un om îşi pierde mintea, şi-o pierde fără să-l părăsească sufletul, împreună cu care suferă atunci şi cugetul, în acest caz fiind în mod prin-
cipal sufletul afectat. 10. De unde se dovedeşte aceasta ? Din faptul că dacă a plecat sufletul nu se mai găseşte în om nici cugetul care-l urmează şi este alături de suflet pînă în ultima clipă, neputînd exista fără acesta. Dar cum îl urmează şi este alături de suflet cugetul la fel procedează şi intelectul, care şi el este devotat sufletului. Poate acum să fie mai puternic intelectul decît simţurile şi mai puternic cunoscător al jurămintelor ; numai că acesta este o forţă proprie a sufletului, cum sînt şi simţurile. Nu mă interesează faptul decît atunci cînd de aceea se preferă simţurilor intelectul, pentru ca acesta să se socotească şi mai separat de ele prin ceea ce este afirmat ca mai puternic. Atunci mă simt dator, faţă cu diferenţa dintre ele, să resping preferinţa, care poate ajunge pînă la credinţa în puterea lui Dumnezeu. 11. Dar despre Dumnezeu ne luptăm cu ereticii pe orice teren. Titlul lucrării este despre suflet şi nu e locul să preferăm în mod viclean a vorbi despre intelect. Deşi sînt mai bune cele din domeniul intelectului ca fiind spirituale, decît cele din domeniul simţurilor, care sînt corporale, vor fi de preferat totuşi dele superioare faţă de cele inferioare, dar nu intelectul faţă de simţuri. Cum să se prefere simţurilor intelectul, care este informat de ele pentru cunoaşterea adevărurilor ? 12. Dacă adevărurile se înregistrează prin imagini, adică sînt cunoscute cele invizibile prin cele vizibile, cum scrie şi apostolul: «Cele nevăzute ale Lui de la zidirea lumii din făpturi par a fi înţelese» [48] şi Platon ereticilor : «Cele ce apar sînt feţe ale celor ascunse» şi «în mod necesar această lume este întru totul imaginea altei lumi», ţi se pare oare că intelectul se foloseşte de simţuri ca de nişte conducători şi autori, ca de nişte principii fundamentale şi că fără ele nu poate ajunge la adevăr ? Cum va fi deci mai bun decît acela prin care există, de care are nevoie, căruia îi datorează tot ce înfăptuieşte ? 13. Astfel, concluzia este dublă : intelectul nu trebuie pus mai presus de simţuri (căci ce există prin ceva este inferior acestui ceva) şi nici nu trebuie separat de simţuri (căci ce este prin ceva este împreună cu acest ceva) *[9].

XIX.

1. Nu trebuie trecuţi cu vederea nici cei care, şi pentru puţin timp, văduvesc sufletul de intelect. Aceştia pregătesc calea de a face mai tîrziu loc sufletului, ca şi cugetului, de la care desigur că provine intelectul. 2. Ei susţin că pruncia are ca element sufletesc numai atît cît

48. Rom., 1, 20.
49. După ce a analizat problema simţurilor şl a manifestărilor intelectuale, Tertulian trage această concluzie.

50. O formă de traducianism la Tertulian.

să trăiască, nu ca să şi gîndească ceva, fiindcă nu toate vieţuitoarele gindesc. Arborii trăiesc şi totuşi nu gîndesc, spun ei citind pe Aristotel, şi dacă socoteşte cineva că toate vieţuitoarele sînt însufleţite, apoi această însuşire de a avea suflet îl caracterizează pe om, nu numai ca făptură a lui Dumnezeu, fiindcă şi celelalte sînt astfel, ci ca suflare a lui Dumnezeu, fiindcă numai omul se naşte alcătuit în acest chip. 3. Dar dacă sîntem trimişi la arbori, să folosim mai departe acest exemplu : vom vedea că şi ei, nefiind încă arbuşti, ci numai mlădiţe şi muguri, de îndată ce se ridică din gropile în care au fost sădite, dovedesc viaţă sufletească. Dar din raţiuni cerute de timp această viaţă sufletească se dezvoltă şi creşte cu încetul în trunchiul arborilor, care şi ei cu vîrsta capătă proporţiile şi funcţiile cerute de natură. Şi cum se prinde altoiul în pomi, cum îi cresc frunzele, cum apare podoaba florilor şi fructelor cu mustul lor, dacă n-au în germene toate însuşirile care duc la dezvoltarea de mai tîrziu ? 4. Aşadar, îşi trag simţirea de unde-şi trag şi viaţa, din proprietatea atît de a trăi, cît şi de a simţi, şi toate acestea încă din perioada copilăriei. Văd cum viţa încă tînără şi la începutul creşterii înţelege totuşi ce are de făcut şi voieşte să se agate de ceva, ca sprijinită şi legată de ceva să se poată ridica. Fără să aştepte intervenţia ţăranului, fără arac şi fără proptă, dacă s-a atins de un corp de îndată se va lipi de el şi-l va îmbrăţişa mai mult din propriul său imbold, decît din îngrijirea dată de tine. Căci se grăbeşte să se dezvolte fără piedici. 5. Văd cum iedera, oricît ai călca-o în picioare, îndată caută să se ridice şi fără s-o îndrume cineva, să se atîrne de ceva, fiindcă preferă să se agate de ziduri, formînd o ţesătură vegetală, decît să fie călcată la pămînt şi strivită de răuvoitori. Cînd dimpotrivă o clădire le produce vreun rău, cum prin creştere se dau singure înapoi, cum se feresc de rău ? Priveşte cum li se orientează ramurile în altă direcţie, ca să înţelegi din legătura plantei cu peretele însufleţirea ei. Se mulţumeşte cu dimensiunile pe care i le-a dat la început dezvoltarea prevăzătoare, In teama de a nu cădea. 6. Eu de ce să nu mă mulţumesc cu înţelepciunea şi ştiinţa plantelor ? Să trăiască filosofii cum vor, să gîndească filosofii cum nu vor : să înţeleagă copilăria unui arbore mai mult decît a omului. Sufletul acestuia a fost dat urmaşilor ca o mlădiţă din trupul lui Adam încredinţată pîntecului femeii şi a crescut, atît prin intelect, cît şi prin simţuri, cu toată înzestrarea sa [50]. 7. Aş minţi dacă aş spune că un copil, de îndată ce **e** salutat viaţa cu primul lui scîncet, nu dovedeşte prin acest scîncet că a simţit şi a înţeles că s-a născut, îndreptîndu-şi pe dată în direcţia vieţii toate simţurile : văzul către lumină, gustul către mîn-

care, mirosul către aer, pipăitul către cele solide. Astfel, acel prim glas al lui este determinat de primele mişcări ale simţurilor şi de primele imbolduri ale intelectului. 8. Este mai interesant că unii, din priveliştea celor de plîns ale vieţii, interpretează acel prim pllns ca o prevestire a necazurilor umane de mai tîrziu, pe care copilul le presimte de cînd intră în viaţă, chiar dacă nu le înţelege încă. Prin lăuntrică simţire caută spre mamă, prin simţire proprie se uită cu atenţie la doică, prin simţire recunoaşte cine-l ia în braţe, refuzînd un sîn străin sau un dormitor necunoscut, nedorind pe nimeni în afară de cei obişnuiţi. 9. De unde acea

deosebire între cunoscut şi necunoscut, dacă nu gîndeşte ? De unde supărarea şi bucuria, dacă nu înţelege ? Este destul de minunat lucru cît de însufleţită este în chip natural copilăria fără să aibă cuget, cît de simţitoare în chip natural, fără să aibă intelect. Iar Hristos cunoscînd lauda din gura sugarilor şi a pruncilor, nu i-a numit nesimţitori pe copii şi pe cei mici, dintre care, unii i-au putut oferi mărturia întîmpi-nîndu-L cu laudă, iar alţii au simţit violenţa, fiind ucişi pentru El[81].

XX.

1. Şi aici conchidem că toate cele naturale ale sufletului sînt în el ca nişte substanţe ale lui, şi că ele se dezvoltă şi înaintează cu el de cînd este socotit ca atare. Precum spune şi Seneca, adesea al nostru : «Sînt sădite în noi seminţele tuturor îndeletnicirilor pentru toate vîrstele şi zeul, meşterul cel ascuns, dă la iveală înclinaţiile» din seminţele sădite şi ascunse, fără îndoială, din timpul copilăriei, care sînt şi intelectuale. Căci din acestea vin însuşirile proprii. 2. Există şi la seminţele roadelor pă-mîntului o singură formă pentru fiecare fel de roade, totuşi dezvoltările lor sînt felurite : în unele se reproduc aceleaşi calităţi, în altele se ameliorează, în altele degenerează, după condiţiile de climă şi sol, după munca şi grija ce le este acordată, după timp şi împrejurări; la fel va fi cu putinţă ca sufletul să fie uniform prin sămînţa sa, dar multiform prin roade. Căci şi în acest caz interesează locul de naştere [82]. 3. Se spune că tebanii se nasc tîmpiţi şTidioţi, atenienii foarte înzestraţi cu darul înţelepciunii şi al vorbirii, că la Colyttum copii cu limbă precoce mai repede decît într-o lună încep să vorbească, dacă şi Platon în Timeu afirmă că Minerva, pe cînd zidea ilustrul oraş, nimic altceva nu le-a prevestit viitorilor locuitori ai regiunii, decît asemenea aptitudini; de aceea el însuşi, în tratatul intitulat Legile, a sfătuit pe Megillus şi pe Clinias să aleagă cu grijă locul în care vor clădi oraşul. Dar Empedocle presupune cauza firii, bine sau rău înzestrate, în calitatea sîngelui şi deduce din

51. Mt., 18, 3 ; 2, 16—18.
52. Influenţa mediului asupra mintii si caracterului.

învăţătură şi disciplină înaintarea şi perfecţionarea omului. Sînt multe păreri răspîndite şi despre firea diferitelor neamuri. Comicii spun în de-rîdere despre frigieni că sînt fricoşi, Sallustius loveşte în vanitatea maurilor şi în ferocitatea dalmaţilor, chiar şi Apostolul[53] învinuieşte pe cre-tani că sînt mincinoşi. 4. Ba se ia în considerare din acest punct de vedere şi starea corporală şi de sănătate. Grăsimea jmpiedică înţelepciu-nea^şjăbiciunea o ascute^ paralizia iroseşte mintea, ftizia o conservă, ln legătură cu starea corporală şi de sănătate, cît de multe cauze care ascut sau tocesc mintea se vor avea în vedere! O ascujft învăţăturile, disciplina, artele şi experienţa, ocupaţiile de tot felul ,• o tocesc neştiinţa, lenea, trîndăvia, poftele, lipsa de efort şi de ocupaţii şi mai presus de acestea mai sînt şi alte puteri care conduc. 5. într-adevăr,

dictează, după părerea noastră, Dumnezeu ca stăpîn şi diavolul ca rival al său. iar după opinia comună providenţa şi destinul, necesitatea şi norocul, precum şi libertatea de alegere. Căci pe acestea le disting şi filosofii şi noi le acordăm la locul lor şi sub numele lor atenţia necesară, după cum cere credinţa. 6. Se vede bine ce importanţă au părerile felurite asupra naturii sufletului, care este una, deşi în general se socotesc mai multe, cînd nu sînt aspecte, ci însuşiri interioare ale naturii şi ale unei singure substanţe, pe care Dumnezeu a dat-o lui Adam şi a făcut-o obîrşie a tuturor ,• pînă într-atît vor fi înzestrări interioare nu feţe ale unei singure substanţe, constînd în această varietate morală, cît de mare este acum, dar care n-a fost la începătorul neamului Adam. Trebuiau să fi fost toate acestea în el, ca într-un izvor al naturii şi de aici să fi izvorît, cu toată varietatea, dacă ar fi fost varietăţi ale naturii.

XXI.

1. Iar dacă natura sufletului este uniformă de la început în Adam, înainte de atîtea manifestări, rezultă că nu e multiformă, fiindcă este uniformă, chiar dacă se manifestă prin atîtea însuşiri, şi nici triformă, cum este prezentată trinitatea valentiniană, care nici ea nu este recunoscută în Adam, 2. Căci ce este spiritual în el? Rostim ca o profeţie acel mare jurămînt în Hristos şi în Biserică : «Acest os din oasele mele şi această carne din carnea mea se vor numai femeie ,■ de aceea va lăsa omul pe tatăl său şi pe mama sa şi se va lipi de femeia sa şi vor fi amîndoi un singur trup» [54], aceasta a venit mai pe urmă, cînd Dumnezeu a trimis în el un extaz, puterea spirituală în care constă profeţia. 3. Dacă *a* apărut în el răul petrecut prin călcarea poruncii, nici acesta nu trebuie socotit natural, fiindcă a fost săvîrşit din îndemnul şarpelui, nici material, fiindcă am exclus încrederea în materie. Iar dacă nici ce *v* spiritual, nici

53. Tit, 1, 12.
54. Fac, 2, 23 sq.

ceea ce numim material n-a fost în el (chiar dacă ar fi fost din el sămînţa răului), rămîne de admis că singura şi unica fire în el *a* fost cea socotită animală, pe care am apărat-o ca fiind prin starea ei simplă şi uniformă. 4. Mai departe urmează să cercetăm dacă trebuie să se creadă că este supus schimbării ceea ce numim fire. Aceiaşi valen-Jţmjerii_ s^iun^că firea nu se poate schimba şi-şi sprijină trinitatea lor doar pe proprietăţi, fiindcă pomul bun nu produce fructe rele, nici cel rău bune şi nimeni nu culege smochine din ciulini şi struguri clin spini [55]. Deci dacă este justă părerea lor, Dumnezeu nu va putea să ridice din pietre pe fiii lui Avram [56], nici să facă din veninul de viperă rorl al pocăinţei, şi a greşit Apostolul cînd a scris : «Eraţi şi voi cîndva întuneric» [57] şi «Am fost şi noi din naştere fiii mîniei» şi «Aţi fost şi voi în acestea, dacă v-aţi spălat» [58]. 5. Dar uneori se vor deosebi între ele sentinţele sfinte. Căci un pom rău nu va da fructe bune dacă nu va ti altoit şi unul bun va da rele dacă nu va fi îngrijit, şi pietrele vor deveni fiii lui Avram dacă se vor forma în credinţa lui Avram, şi veninul viperelor va face fructe ale pocăinţei, dacă va scoate din el otrava răutăţii.

6. Aceasta va fi forţa graţiei divine, întru totul mai puternică decît natura, avînd în noi ca subalternă puterea liberului_arbitru, în greceşte auxs^oootov, care deşi este şi ea naturală şi supusă schimbării, ori încotro se învîrteşte prin natură se întoarce. Că se găseşte în noi de la naştere auTsEouatov, aceasta am arătat-o şi lui Marcion şi lui Hermogene.

55. Lc, 6, 43—44.
56. Mt., 3, 7—9.
57. Efes., 5, 8.
58. 1 Cor., 6, 11 ; Efcs., 2, 3.

7. Ce se va întîmpla acum dacă şi condiţia naturii va trebui să fie definită astfel, încît să fie dublu determinată : din cele născute şi din cele nenăscute, din cele făcute şi din cele nefăcute ? Astfel, ceea ce va li fost născut şi făcut îşi va primi schimbarea prin natura sa ; căci se va putea renaşte şi reface, iar ceea ce este nenăscut şi nefăcut va rămîne neschimbat. Dar cum aceasta se potriveşte numai lui Dumnezeu, ca fiind singurul nenăscut şi nefăcut şi de aceea nemuritor şi nesupus schimbării, este clar că natura tuturor celorlalte născute şi făcute esle supusă schimbării şi transformării, încît, chiar dacă ar fi admisă trinitatea sufletului, aceasta ar proveni nu din structura naturală de la început, ci din schimbările ulterioare.

XXII.

1. Pe celelalte elemente naturale ale sufletului le-a auzit şi de la noi Hermogene, cu aprobarea şi apărarea lor, prin care se cunoaşte că ele sînt mai apropiate de Dumnezeu decît de materie. Le vom numi aici doar aşa, ca să nu pară că au fost trecute cu vederea. Căci i-am dat sufletul şi libertatea de a alege, cum am scris mai sus, şi stăpînirea lucrurilor şi uneori prevestirea, lăsînd la o parte pe cea care vine din profeție prin harul lui Dumnezeu. Astfel că nu voi reveni asupra celor privitoare la compoziția sufletului, ca să termin cele despre rangul luL 2. Definim sufletul ca suflare a lui Dumnezeu, născut, nemuritor, corporal, întruchipat, simplu ca substanță, înțelept din sine însuşi, dezvol-lîndu-se în chip felurit, avînd liber arbitru, supus unor modificări ulterioare [59], schimbător prin dispozițiile native, rațional, stăpînitor, ghicitor al viitorului, revărsîndu-se din matca sa. Urmează acum să cercetăm cum se revarsă din matca sa, adică de unde, cînd şi prin ce rațiune se afirmă.

XXIII.

1. Unii cred că ei au venit din cer cu atîta convingere, cu cît promit că se vor reîntoarce neîndoielnic acolo, cum a conchis Saturninus, discipolul simonianului Menandru, afirmînd că omul, făcut de îngeri, de Ia început un lucru neînsemnat, slab şi fără stabilitate, a trăit" ca un vierme pe pămînt, fiindcă-i lipseau puterile de a se susține, ca apoi, din mila puterii supreme, după chipul căreia, neimitat totuşi deplin, fusese cu uşurință construit, a dobîndit scînteia vieții, care 1-a ridicat, 1-a aşezat pe picioare, 1-a însuflețit constant şi, după plecarea din viață, are să-1 readucă la matcă. 2. Dar şi Carpocrate la fel îşi revendică obîrşia de la cei de sus, încît discipolii lui spun că sufletele lor sînt egale cu al lui Hristos, cu atît jnaj mult cu al Apostolilor şi, cînd vor, le pun mai presus de ale acestora, concepîndu-le ca izvorînd din puterea supremă .sj disprețiîi*n*d„*c*nndiîcenea..puterilor lumeşti. 3. Apel-les arată că au fost ispitite de momelile terestre sufletele din sălaşu-rile supracereşti, de către îngerul de foc, Dumnezeul lui Israel şi al nostru, care de aceea le-a îmbrăcat cu trup păcătos. 4. Susținătorii lui Valentin, atribuie sufletului sămînța înțelepciunii, prin care ei îşi amintesc de poveştile milesiene ale eonilor lor din imaginile celor vizibile. 5. In mod sincer îmi pare rău că Platon a devenit stimulentul tuturor ereticilor. Căci el a spus ln Fedon că sufletele pleclnd de aici slnt acolo şi de acolo aici, In Timeu că Dumnezeu a trimis creațiile sale ca seminţe ale celor muritoare, că sufletul

.'59. Atît din cap. 21, 7 cît şi din definiția din cap. 22, 2 reiese clar că traducia-nlsmul lui Tertulian este mai mult o iormă de combatere a definițiilor sufletului date <li> filosofii păgîni.

nemuritor a luat naştere după ce s-a înconjurat de corp muritor şi că lumea aceasta este imagine a altei lumi. 6. Şi ca să inspire încredere tuturor acestora, în susținerea că sufletul s-a întors înapoi la Dumnezeu în lumea ideilor, că de acolo vine

aici şi că aici repetă într-un fel ceea ce a cunoscut în lumea ideilor, a elaborat afirmația **u.a0^aetî âvajiv-^oeiț,** că adică învățăturile sînt amintiri ,• că venind de acolo aici sufletele uită de cele ce au fost mai înainte şi că apoi din cele vizibile îşi amintesc de cele învățate. Fiindcă în afirmații de acest fel ereticii pretind că au luat din Platon ideile lor, voi respinge cu putere loviturile ereticilor, dacă voi combate afirmația lui Platon[60].

XXIV.

1. Mai întîi nu voi admite că sufletul este capabil de uitare, dacă îi acordă atîta divinitate, încît îl pune pe aceeaşi treaptă cu Dumnezeu, îl socoteşte înnăscut, fapt pentru care aş fi putut înarma o țară întru mărturia deplinei divinități; îi adaugă nemurirea, incoruptibilitatea, incorporalitatea, fiindcă aşa **1**-a crezut şi pe Dumnezeu : invizibil, de neînchipuit, uniform, principal, rațional, inteligibil. Ce-ar mai putea spune în plus despre suflet, dacă-**1** numeşte zeu ? 2. Noi însă, care nu socotim nimic deopotrivăj^u JDujrinezeu, afirmăm că sufletul este cu mult mai prejos de Dumnezeu, fiindcă-**1** socotim născut şi prin aceasta cu o divinitate mai slabă şi cu o fericire mai puțină ca suflare, nu ca spirit, chiar dacă este nemuritor, avînd prin aceasta însuşire divină, este totuşi supus suferinței, dovedindu-se prin aceasta născut, deci de la început în starea de a pierde calea, şi de aici chiar capabil de a uita. Despre aceasta am discutat destul cu Hermogene. 3. Dealtfel, ca să poată fi pe drept socotit zeu după potrivire în toate însuşirile, sufletul ar trebui să nu fie expus nici unei suferințe, de asemenea nici faptului de a uita, de îndată ce uitarea este o injurie atît de mare, cît este de mare gloria celui ce suferă injuria ,• este vorba de memorie, pe care însuşi Platon, a numit-o salvatoarea simțurilor şi a intelectului, iar Cicero depozitara tuturor învățăturilor. Nu produce îndoială dacă sufletul, atît de divin, va fi putut să-şi piardă memoria, ci dacă după ce a pierdut-o o mai poate recupera. Căci cele pe care n-ar trebui să le uite nu ştiu dacă uitîndu-le şi le-ar mai putea aminti. Astfel, părerea mea despre suflet nu se potriveşte cu cea a lui Platon. 4. Voi face a doua obiecție : afirmi că sufletul are acele idei din naştere sau nu ? «Din naştere» spui. Dar nimeni nu e de acord să despartă de cele naturale ştiința naturii ,• o va despărți de arte, de meserii ,• o va despărți de doctrine, de discipline ,• o va despărți poate şi de fenomenele intelectuale şi afective, care par ale naturii, şi totuşi nu sînt, fiindcă, aşa cum am

(ïl). **Combaterea metempsihozei platonice (continuată In cap. următor).**

spus mai înainte, constau din adaosuri ulterioare, determinate de loc, de construcție, de starea corporală şi de sănătate,, de puterea de stăpînire şi de liberul arbitru. 5. Şi ştiința celor naturale nu lipseşte nici măcar animalelor sălbatice. De bună seamă, leul uită de sălbăticia sa, dacă este domesticit; mai ales dresat, cu toată coama lui înaltă, va deveni o plăcere pentru vreo regină ca Berenice, căreia îi va spăla obrajii cu limba. îşi va părăsi animalul deprinderile, dar ii va rămîne ştiința celor naturale. Nu va uita de hrana naturală, de leacurile naturale, de

sperieturile naturale. Şi dacă regina îi va oferi peşte şi plăcintă, el va dori carne şi dacă, fiind bolnav, îi va administra un medicament, leul va face pe maimuța, şi dacă nu va mai fi primejduit de nici o săgeată, se va teme totuşi de un cocoş. 6. De aceea şi omului, poate cel mai uitător din toate animalele, îi va rămîne totuşi nealterată ştiința celor naturale, ca singura neîndoilnic naturală, fiindcă întotdeauna îşi va aduce aminte să mănînce cînd îi va fi foame, să bea cînd îi va fi sete, avînd ochi pentru a vedea, urechi pentru a auzi, nări pentru a mirosi, gură pentru a gusta, mînă pentru a pipăi. Acestea sînt cu siguranță, simțurile pe care filosofia le disprețuieşte, din preferință pentru cele intelectuale. 7. Aşadar, dacă ştiințele naturale se limitează la datele simțurilor, unde-şi va avea locul ştiința celor intelectuale, care este socotită mai de valoare ? De unde acum însăşi puterea uitării, care trece înaintea amintirii ? «Din trecerea timpului» se va răspunde. Destul de superficial răspuns ! Căci lungimea timpului nu poate fi amestecată în ceea ce se zice că este înnăscut şi prin aceasta se crede că este etern. Ceea ce este etern, fiindcă este înnăscut, şi ca atare n-are în timp nici început, nici sfîrşit, nu admite nici o măsură a timpului. Cine n-are nici o limită a timpului nu e prin nici o schimbare supus timpului şi nu din lungimea timpului are acea putere. 8. Dacă timpul este cauza uitării, de ce memoria scade din momentul în care sufletul vine în corp, ca şi cum de aici încolo timpul este legat de suflet, care fără îndoială înainte de corp n-a fost în afara timpului? Iar după ce a intrat în corp oare uită îndată, sau puțin după aceea? Dacă îndată, care este durata de timp care nu trebuie calculat încă ? Desigur, copilăria. Dacă puțin după aceea, înseamnă că în acel interval dinainte de timpul uitării, sufletul are încă memorie. Dar ce fel este, dacă după aceea uită şi apoi iarăşi îşi aduce aminte? Şi cînd a intrat în el uitarea, cît de mare se va socoti şi această măsurare a timpului ? Tot decursul vieții, după părerea mea, nu va fi de ajuns pentru a răsturna amintirea unei vremi atît de îndelungate înainte de corp. 9. Dar iarăşi mută Platon cauza în corp ca şi cum şi acesta este demn de încredere, fiindcă substanța născută ar nimici puterea celei existente înainte de naştere. Mari sînt însă, şi multe diferențele dintre corpuri, în raport cu neamul, mărimea, activitatea, vîrsta, starea de sănătate. Oare se vor socoti după aceste criterii şi diferențele de uitare ? Dar uitarea este uniformă ; deci corporalitatea multiformă nu va fi cauză a unui sfîrşit uniform. 10. Multe probe, după mărturia lui Platon însuşi, au dovedit însuşirea sufletului de a ghici viitorul, ceea ce am arătat şi lui Hermogene. Dar nu e om care să nu-şi simtă cîteodată sufletul presimțind ceva, prevestind un fapt, o primejdie, o bucurie. Dacă nu pune piedici în ghicirea viitorului corpul nu va fi piedică nici memoriei. Desigur, în acelaşi corp sufletele şi uită şi-şi aduc aminte. Dacă vreun motiv al corpului impune uitarea, cum va fi admisă amintirea, contrară acesteia (fiindcă însăşi amintirea după uitare este o ținere de minte în recidivă ?). Ceea ce se împotriveşte primei amintiri de ce nu se opune şi celei de-a doua? 11. Şi apoi cine şi-ar aduce aminte mai bine decît copiii, oare au sufletele mai tinere, neinundate încă de

grijile domestice şi publice, dedicate numai studiilor, a căror memorie o pune în slujba învățării acestora ? Dar de ce nu ne amintim toți la fel, de vreme ce uităm toți la fel ? Astfel de egalitate au numai filosofii şi nici aceştia toți. Platon, singur, de bunăseamă, într-o atît de mare pădure de oameni, într-o atît de întinsă livadă de înțelepți, a uitat ideile şi şi-a adus aminte de ele. 12. Aşadar,; dacă_în nici un mod nu rezistă această argumentație aleasă, se prăbuşeşte deopotrivă acea teorie care a fost întocmită pentru a se crede că sufletele sînt înnăscute, că au trăit în cer, de unde cunosc cele divine, căjde acolo s-au coborît şi că aici ceea ce cunosc constituie amintiri, desigur jpentru a furniza_ocazii de discuție ereticilor.

XXV.

1. Acum mă voi întoarce la cauza acestei digresiuni, ca să arăt în ce chip sufletele se revarsă dintr-Unul singur, cînd, unde, şi prin ce rațiune încep întrebări care nu interesează dacă provin de la un filosof, de la un eretic, sau din popor. 2. Căci e de puțină importanță pentru un propovăduitor al adevărului cine sînt adversarii, oricît ar fi de îndrăzneți aceştia, cum sînt în primul rînd cei ce afirmă că sufletul nu se zămisleşte în pîntecele mamei, concomitent cu dezvoltarea fizică a embrionului, ci că este imprimat din afară în momentul naşterii, cînd copilul nu este Încă viu; dealtfel, zic ei, sămînța reținută în femeie prin împreunare şi înzestrată cu viață din fire, se dezvoltă prin însăşi substanța ei corporală; devenită făt, acesta este scos aburind din cuptorul uterului, şi eliberat de căldură, ca fierul înroşit cînd este aruncat In apă rece, izbit de răceala aerului de afară, capătă puterea vieții şi 1 se aude vocea. Aceasta o susțin stoicii, împreună cu Anesidemus, şi uneori Platon însuşi, cînd spune că sufletul mai înainte străin şi lipsit de sălaşul uterului, este adus prin prima inhalare de aer a noului născut, cum se duce prin ultima respirație. Vom vedea dacă este justă această opinie. N-a lipsit dintre medici Hicesius, trădător al naturii şi artei sale. 3. Le-a fost ruşine, după părerea mea, să afirme ceea ce ştiu şi femeile. Şi este mai ruşinos că-n astfel de probleme femeile să-ți combată decît să-ți aprobe ideile! Căci în această materie nimeni nu este atît de bun învățător, judecător şi martor totodată ca sexul feminin însuşi. Răspundeți, mame, voi care sînteți gata de a naşte, voi care sînteți lehuze, să tacă cele sterile şi bărbații, este căutat adevărul naturii voastre, este demnă de încredere pătimirea voastră, dacă simțiți în făt vreo viață străină de ceea ce vă face pîntecele să palpite, coastele să zvîcnească, tot deşertul să se mişte, regiunea sarcinei fiind centrul tuturor acestor mişcări, dacă mişcările însăşi vă produc bucurie, deplină siguranță şi încredere că pruncul tăieşte şi într-un fel se joacă, dacă tncetînd mişcarea lui nu intrați la grijă pentru el; dacă el nu aude chiar In voi, prin faptul că se mişcă la un nou sunet, dacă din cauza lui doriți unele mîncăruri, iar altele vă fac greață, dacă starea lui de

sănătate nu e în strînsă legătură cu a voastră, dacă unele Lovituri pe care le suferiți nu=i iac semne şi lui, rămînînd asupra lui răul tratament avut de mamă 4. Dacă paliditatea sau roşeața este o suferință a sîngelui, nu va exista sînge fără suflet. Dacă starea de sănătate este un adaos, nu va exista stare de sănătate fără suflet. Dacă hrana, foamea, creşterea, descreşterea, teama, emoția sînt stări ale sufletului, cel ce le simte pe acestea va trăi. încetează să trăiască cel ce încetează să le simtă. Se nasc şi copii morți; cum, dacă n-au fost şi vii ? Cine a murit, dacă n-a fost mai înainte viu ? Dar dintr-o cruzime necesară, un copil este ucis încă din pîntece, cînd la naştere venind de-a curmezişul nu poate fi expulzat şi devine ucigaş de mamă dacă nu moare el. 5. Astfel, se ajunge la armele medicilor şi operația se face cu ajutorul instrumentelor din momentul în care cele ascunse trebuie arătate pe față In temperarea contorsiunilor, cu cuțitul circular, cu care se taie în interior membrele într-o hotărîre disperată, cu cîrlige fără vîrf ascuțit, cu care se face extragerea într-o naştere forțată. Există chiar un ac de aramă cu care este împuns fătul fără să fie văzut, săvîrşindu-se astfel

crima orbeşte. Se numeşte eu.Spuoocpâxt'» astfel de ucidere a copilului, care este viu, chiar dacă este în stare embrionară. Aceasta au practicat şi Hippocrate şi Asclepiade şi Erassitrat şi chiar acel tăietor al celor mari Herofil şi însuşi Soranus, ceva mai blînd, siguri că o ființă a fost concepută, dar şi miloşi pentru o copilărie care ar putea fi atît de nefericită, încît să fie ucisă mai înainte, ca să nu fie făcută bucăți vie. 6. Nici Hicesius cred că nu se îndoia de necesitatea unei astfel de crime, el care socotea că sufletul vine îndată după naştere, din contactul cu aerul rece, fiindcă şi cuvîntul suflet la greci are sens de răcoreală. Oare, aşadar, neamurile barbare şi cele romane altfel sînt însuflețite, fiindcă au numit sufletul altceva decît «foXij ? Dar cîte națiuni se numără sub cerul foarte fierbinte, chiar răscoapte la culoare ? De unde le provine sufletul, dacă la ele nu există deloc aer rece? Las la o parte fierbințeala patului şi toată pregătirea căldurii necesară pentru cele ce nasc şi asupra cărora este foarte primejdios acolo chiar să şi sufle cineva. N-apucă să fie bine introdus copilul în apa băii şi i se şi aude plînsul. 7. Dealtfel, dacă răceala aerului este depozitara sufletului, ar fi trebuit ca în afara germanilor, a sciților, a alpilor şi a argeilor să nu se nască nimeni. Dar sînt şi mai multe popoare care trăiesc în ținuturile orientale şi meridionale, şi sînt cu spirite mai agere, în vreme ce tuturor sarmaților mintea le este înapoiată. Şi cugetele ar fi mai ştiutoare datorită temperaturii reci, dacă sufletele ar proveni din aer răcoros ,• căci puterea vine din substanță. 8. Acestea fiind astfel spuse, ne putem gîndi şi la aceia care respiră primul aer, născuți prin operație cezariană, unii dintre liberieni şi scipioni. Iar dacă aceia care, ca Platon, nu admit că pot sta două suflete într-unui, cum aceasta nu se poate petrece nici cu corpurile, eu le-aş arăta nu numai că sînt lipite două suflete într-unui, ca şi corpurile, în stare embrionară, dar şi că multe

61. Mc, 16, 9.
62. Mc, 5, 1 sq.

altele sînt aşezate împreună cu sufletul, al demonului desigur, şi nu al unuia singur, ca în Socrate însuşi, ci cîte şapte duhuri, ca în Magdalena[61], sau legiuni întregi ca în Gadareni[6Z], pentru ca să se unească suflet cu suflet din legătura substanței mai uşor decît un duh rău din deosebirea de natură. 9. Dar acelaşi Platon în cartea a şasea a Legilor, îndemnînd să se ia măsuri ca nu cumva stricarea sămînței din cauza unei împreunări proaste să facă aproape egală degradarea corpului şi a sufletului, nu ştiu dacă s-a depărtat mai mult de părerea lui mai veche, sau de aceasta mai nouă, căci arată că sufletul provine din sămînță, despre care îndeamnă să se ia măsuri pentru a fi îngrijită, nu din prima inhalare de aer a noului născut. Cum explicăm

nsemănarea sufletească dintre părinți şi copii, conform mărturiei lui Cleant, dacă eliminăm sufletul din sămînță ? Dar de ce si vechii astrologi socoteau naşterea omului începînd cu zămislirea lui dacă nu este toi de la acest început şi sufletul cu care stă în legătură suflul vital, dacă este acesta ceva ?

XXVI.

I. împotrivirea dintre gîndurile umane merge pînă la Dumnezeu. Insă voi restrînge acum expunerea la domeniul nostru, pentru ca să arăt creştinului ceea ce am răspuns filosofilor şi medicilor. Pe temelia existenței tale, frate, clădeşte-ți credința ,• priveşte pîntecele vii ale femeilor sfinte, nu numai pe copiii care respiră în ele, dar care profețesc chiar. 2. Iată, se neliniştesc măruntaiele Rebecăi[63], naşterea fiind încă departe şi neexistînd nici un impuls al aerului. Iată se zvîrcolesc doi fii gemeni în pîntecele mamei lor şi nu se află încă nicăieri două popoare. Ciudată este poate zburdălnicia copilăriei, care se ceartă înainte de a trăi, care este curajoasă înainte de a fi însuflețită, dacă tre-săltînd ar fi tulburat numai pe mamă. Dar cînd se produce naşterea, cînd se vede numărul şi cînd se recunoaşte prevestirea, cred că se dovedesc nu numai sufletele copiilor, dar şi luptele lor. 3. Cel care urma să se nască era ținut pe loc de cel care venise înaintea lui, dar nu apăruse complet, căci îi rămăsese o mînă înăuntru. Şi dacă sorbea sufletul din prima inhalare, după moda platonică, sau dacă-ı culegea din răceala aerului, după nălucirea stoică, ce se întîmpla cu cel care era aşteptat, care era deținut înăuntru şi care ținea în loc pe cel de afară ? Nu s-agățase încă respirînd, după părerea mea, de piciorul fratelui său şi cald încă dorea să iasă el mai înainte din mama sa. O, copil rival, puternic şi îndată pus pe luptă, cred, fiindcă era rău. 4. Priveşte acum şi naşterile neobişnuite şi foarte ciudate din partea unei femei sterile şi a unei fecioare care, față cu situația lor, ar fi putut da la iveală nişte monştri, datorită răsturnării naturii, fiindcă una era sterilă, iar cealaltă neatinsă de sămînță. Trebuia să se nască fără suflet cei care fuseseră concepuți în chip nefiresc, dacă e cu putință aşa ceva, dar ei trăiesc fiecare în pîn-lecele mamei lor.

Tresaltă de bucurie Elisabeta fiindcă-l simțea pe Ioan înăuntru [61] ,• slăveşte Măria pe Domnul, căci mişcase Hristos înăuntru. Mamele, la rîndul lor, îşi recunosc pruncii şi în schimb sînt recunoscute de ei, care trăiesc, care nu erau numai suflete, ci. şi cu viață, respirînd. 5. Astfel citeşti şi la Ieremia vocea lui Dumnezeu : «înainte

(M. Fac, 25, 22 sq.
04. Lc, 1, 41—46.

de a te plăsmui In pînlece, le-am cunoscut» [65] Dacă Dumnezeu plăsmuieşte în pîntece, el imprimă şi suflarea cea dintru început: «Şi a plăsmuit Dumnezeu pe om şi a suflat în el suflarea vieții» [66]. Dar nu cunoscuse Dumnezeu pe om în pîntece decît total format: «şi înainte de a ieşi tu din pîntece, te-am sanctificat» [67]. Şi corpul este pînă aici mort ? în nici un caz ,■ căci «Dumnezeu este al celor vii, nu al celor morți» [68].

XXVII.

1. Cum a fost conceput omul ca ființă ? I s-a insuflat oare în acelaşi timp şi substanța corpului şi cea a sufletului, sau una a precedai celeilalte ? Răspundem că amîndouă în acelaşi timp sînt concepute, formate si' desăyîrşl.țe; precum sînt şi date la iveală, şi că nu intervine vreun moment în....cxeație^. în care să se impună o ordine de preferință. 2. Gîn-cleşte-te la cele dintîi după cele din urmă : dacă moartea nu determină altceva decît despărțirea sufletului de corp, contrarul morții, adică viața, nu se defineşte altfel decît ca unirea corpului şi a sufletului ,• dacă despărțirea în acelaşi timp a ambelor substanțe se petrece prin moarte,, la fel din unirea aceloraşi substanțe rezultă viața. 3. Mai mult: recunoaşterea vieții de la zămislire, fiindcă tot de la zămislire afirmăm că există şi suflet, avînd în vedere că viața începe o dată cu sufletul. La fel deci sînt îmbinate în viață cele ce la fel sînt separate în moarte. Dacă socotim pe una cea dintîi, iar pe cealaltă a doua, trebuie să acordăm şi sămînței o astfel de ordine în timp. Şi cînd se va aşeza sămînță corpului, cînd şi cea a sufletului ? 4. Dacă semințele se vor despărți în timp se va socoti şi materia lor despărțită după distanța în timp. Aşadar, deşi mărturisim că există două feluri de sămînță : trupească şi sufletească, afirmăm totuşi că ele sînt nedespărțite găsindu-se împreună şi prin substanță şi în timp, şi anume în orice fracțiune a timpului. Să nu ne ruşinăm de explicările necesare. în fața naturii trebuie să fim stăpîniți de sentimentul venerației, nu al ruşinii. Este condamnabilă împreunarea pentru plăcere, nu cea pentru procreație. Nu faptul în sine, ci abaterea de la rînduiala îuT constituie o ruşine, faptul fiind chiar binecuvîntat de Dumnezeu : «Creşteți şi vă înmulțiți», fiind blestemată ieşirea din rosturile lui în adultere, ticăloşii, lupanare. 5. Prin această funcție firească a sexelor, prin care se uneşte bărbatul cu femeia, vorbesc de patul comun, ştim că în acelaşi timp sufletul şi carnea se împlinesc una prin alta, sufletul prin imbold, carnea prin act. Aşadar,

65. Ier., 1, 5.
66. Fac, 1, 7 ; 3, 7. Aici se arată o concepție mai aproape de creatiunism a lui Tertulian.
07. Ier., 1, 5.
(>H. Mt., ·?:>, 32.

omul fiind în întregimea lui zămislit de unicul impus al amîndurora, consumă actul împerecherii, sămînța omului avînd lichidul din substanța corporală, iar căldura din cea a sufletului. Şi dacă la greci sufletul înseamnă •ceva rece, de ce corpul se răceşte tocmai cînd îl părăseşte sufletul ? 6. In sfîrşit, lăsînd la o parte ruşinea în interesul adevărului, în însăşi dogoarea ultimei voluptăți, cînd este aruncată sămînța creatoare, nu simțim oare că iese ceva şi din sufletul nostru şi de aceea ne simțim .obosiți şi fără vlagă, cu vederea împăienjenită ? Se scurge astfel şi din sufletul nostru sămînța sufletească, precum din purificarea cărnii provine acea sevă a sămînței corporale. 7. Exemplele începutului sînt foarte convingătoare. Trupul lui Adam a fost făcut din lut. Dar ce este lutul decît un fel de lichid roditor ? De aici va fi şi elementul zămislitor. Iar sufletul este din suflarea lui Dumnezeu. Ce este altceva suflarea lui Dumnezeu, decît abur al respirației ? De aici provine şi ceea ce insuflam prin acel element zămislitor. 8. Aşadar, după ce s-au unit de la început într-un singur om două elemente deosebite şi despărțite : lutul şi suflarea, ambele substanțe împreunate şi-au amestecat semințele întruna singură şi de aici au dat forma de propagare din generație în generație, cum sînt şi acum două elemente care, deşi deosebite, fiind introduse deopotrivă unite, deopotrivă semănate în brazda şi-n ogorul lor, deopotrivă fac să răsară ca mlădiță din ambele substanțe omul, în care iarăşi se găseşte sămînța sa după neam, precum este rînduit întregii «şezări creatoare. 9. Aşadar, dintr-un singur om există toată această revărsare, natura respectînd, de bună seamă, porunca lui Dumnezeu: «Creşteți şi vă înmulțiți» [69]. Căci deşi la început s-a spus de o singură lucrare : «Să facem pe om», toată posteritatea a fost apoi inclusă la plural: «şi să fie ei mai mari peste peştii mării» [70]. N-are nimic de mirare promisiunea unei holde într-o sămînța.

X>XVIII.

1. De ce proveniență este acea cuvîntare în amintirea lui Platon despre alergarea sufletelor încoace şi încolo, că plecînd de aici sînt acolo şi iarăşi vin aici şi se fac şi de aici socoteşte că iarăşi se fac cei vii din cei morți ?[71]. Unii o socotesc pitagoreică. Albinus o crede ținută de un zeu, poate de Mercur, egipteanul. Dar nu există nici o cu-

69. Fac, 1, 28.
70. Fac, 1, 26.
71. Tertulian combate metempsihoză In acest capitol şi în următoarele şapte capitole.

vîntare divină decît cea a lui Dumnezeii cel unic, prin care cu glas puternic au vorbit profeții, apostolii şi Hristos însuşi. Moise este cu mult mai vechi chiar decît Saturn, aproape cu nouă sute de ani, acesta nefiind nici măcar printre strănepoți, şi desigur cu mult mai divin, el care a tratat istoria neamului omenesc de la

începutul lumii arătlnd pe nume şi la timpul său pe toți cei ce au trăit în decursul timpului şi pro-bîndu-i-se divinitatea operei din glasul lui prevestitor al viitorului. 2. Dar dacă pentru Platon un sofist din Samos este autorul teoriei despre transmigrația neîncetată a sufletelor care trec de la morți la vii,"cu siguranța" că acel autdr eSte^'PTtăgbra. Acesta, deşi bun în alte privințe, totuşi, ca să-şi construiască sistemul de idei, a recurs la o minciună nu numai ruşinoasă, dar chiar nesăbuită. Află tu, cel care nu ştii, şi crede cu noi. A simulat moartea, s-a ascuns sub pămînt şi s-a condamnat singur acolo. lfljSJlferiritfi timp de şapte ani. Cele ce avea să le relateze despre cei morți în aoel interval, pentru a da mai multă crezare ideilor sale, le-a cunoscut de la mama sa, care singură îi era confidentă şi îngrijitoare. Cînd i s-a părut lui că i s-a schimbat destul corpul pentru a da impresia că a înviat din morți, a ieşit din ascunzătoarea mincinoasă, ca şi cum s-ar fi întors din infern. 3. Cine n-ar fi crezut că a înviat cel pe care-l ştia mort, mai ales auzind de la el despre cei morți între timp lucruri pe care se părea că el nu le-a putut cunoaşte decît în infern? Teoria că viii provin din morți eşte relativ veche. Dar ce\ s-ar întîmpla dacă ar fi mai nouă ? Adevărul n-are nevoie de vechime şi nici minciuna nu e apărată prin noutate. Falsul rămîne fals, oricît l-ar înnobila anljcJiytaiga. Şi de ce n-ar fi fals, dacă şi mărturia pe care se sprijină este falsă? Cum să cred că nu minte Pitagora, care minte ca să-l cred ? Cum mă va convinge că Etalide şi Euforb şi Pirus pescarul şi Hermotim au fost Pitagora într-o viață anterioară, ca să mă convingă de cei vii că provin din morți cel ce a mințit că el este iarăşi Pitagora ? Cu cît mai de crezut era că s-ar fi întors el însuşi o singură dată din sine însuşi în viață decît de atîtea ori altul şi altul, cu atît mai mult a înşelat în probleme mai grele cel ce a mințit în altele mai uşoare. 4. «Dar a recunoscut scutul lui Euforb consacrat odinioară la Delfi, a spus că e al său şi a dovedit aceasta după semne necunoscute poporului». Cel ce a plăsmuit o asemenea poveste primejduindu-şi sănătatea, chinuindu-şi viața timp de şapte ani, suportînd foamea, nemişcarea, întunericul, cel ce a avut atîta răbdare să nu vadă cerul la ce îndrăzneală nu va fi recurs, ce trucuri nu va fi folosit, ca să ajungă la cunoaşterea scutului ? 5. Ce e de mirare dacă a descoperit In unele legende mai necunoscute tot ceea ce a pus pe seama lui? Ce dacă s-a inspirat din vreun zvon rămas dintr-o tradiție îndepărtată ? Ce dacă a păcălit pe gardianul templului şi a putut vedea pe ascuns scutul ? Ştim că şi o vrăjitoare poate afla cele ascunse, cu ajutorul duhurilor, pe care le cheamă pentru a o ajuta în arta magiei. Dar nu ghicea poate, ca să nu zic visa, prin astfel de arte şi Ferecide, profesorul lui Pitagora ? Ce dacă a fost în el acelaşi demon care a adus şi în Euforb un semn de sînge ? în sfîrşit, cel care probase cu dovada scutului că el a fost Euforb, de ce n-a recunoscut tot aşa pe nimeni dintre luptătorii troieni ? Căci şi aceia ar fi trăit din nou, dacă s-ar face cei vii din cei morți.

XXIX.

1. Nu înseamnă că dacă morții provin din cei vii, la fel şi cei vii provin dintre cei morți. Știe oricine că mai întîi sînt cei vii şi mai apoi cei morți, care nu vin din altă parte decît dintre cei vii. Ei au avut de unde să se nască, dar nu din morți, aceştia din urmă neavînd de unde să vină decît dintre cei vii. 2. Aşadar, dacă de la început cei vii nu vin dintre cei morți, de ce să vină după aceea dintre cei morți ? A secat izvorul oricare i-ar fi fost obîrşia ? Sau a fost nemulțumit de chip ? Dar cum şi-l salvează între cei morți ? Nu fiindcă de la început morții sînt dintre cei vii de aceea sînt întotdeauna dintre cei vii ? Fie că ar fi rămas chipul de la început în ambele stări, fie că s-ar fi schimbat în ambele stări, după cum a trebuit să vină cei vii dintre cei morți, tot aşa nu trebuie să provină cei morți din cei vii. 3. încrederea în orîndu-irea firii nu trebuie înțeleasă în chip uniform, căci nu pretutindeni se formează în chip alternativ contrariile din contrarii. Și noi admitem categoriile contrare : născut și nenăscut, vedere și orbire, tinerețe şi bă-Irînețe, înțelepciune și neghiobie ,■ totuşi, nu înseamnă că din cel născut provine cel nenăscut pentru motivul că din contrariu se produce contrariul ; dacă vederii îi urmează orbirea nu se poate ca să revină şi vederea din orbire, nici tinerețea care a fost înaintea bătrîneței nu vine iarăşi după aceasta şi, de asemenea, nu înseamnă că dacă de la neghiobie s-a ajuns la înțelepciune, prin firea lucrurilor după înțelepciune ar urma iarăşi neghiobia. 4. Multe contrarietăți caută cu subtilitate să analizeze şi AlrJinus din respect pentru Platon al său, ca şi cum acestea, arătate de mine, n-ar fi tot atît de absolut contrarii ca şi cele pe care le tălmăcește după ideile magistrului său, ca și viața și moartea adică. Totuşi venirpa morții din viață nu impune venirea vieții din moarte.

XXX.

1. Dar ce vom răspunde la celelalte ? Căci, în primul rînd, daca din cei morți ar fi cei vii, precum cei morți din cei vii, ar rămîne întotdeauna acelaşi număr al tuturor oamenilor, adică acel număr cu cure u început desfăşurarea vieții. Din cei morți ar urma cei vii, apoi cei morți din cei vii şi iarăşi cei vii din cei morți. Şi ar fi întotdeauna egali ca număr înaintaşii şi urmaşii, întrucît nu s-ar naşte nici mai mulți, nici mai puțini decît au murit. 2. Nu spun însă cărțile despre începutul lumii că neamul omenesc s-a înmulțit încetul cu încetul, de pe vremea cînd primii oameni, numiți aborigeni, pribegind fie ca învingători, fie ca învinşi, au ocupat regiunile pămîntului, ajungînd astfel sciții în Parția, temenizii în Pelopones, atenienii în Asia, frigienii în Italia, fenicienii în Africa, prin emigrări frecvente, numite în greceşte âwnxtae, pînă ce, în tendința de a se răspîndi cît mai mult, s-au revărsat în valuri peste diferite ținuturi. Mulți dintre ei au rămas pe loc şi urmaşii lor se găsesc şi acum în locurile de origine, dar mulți înmulțindu-se şi-au întins neamul cît mai departe. 3. însăşi fața pămîntului s-a schimbat repede prin munca pricepută şi neîntreruptă a oamenilor. S-au construit şosele, s-au înălțat diferite aşezări, toate au căpătat pecetea schimbărilor, locul unor faimoase deserturi l-au ocupat terenurile de cultură, păduri întregi au fost defrişate pentru ogoare, turmele

72. încă de pe vremea lui Tertulian se puneau probleme cu aceea tt mallusiuiils-mului din vremea noastră, *a* cărei rezolvare n-o admite.

domestice au îndepărtat pe cele sălbatice, ținuturi nisipoase au devenit semănături, piatra a început să fie folosită, s-a trecut la asanarea mlaştinilor, numărul oraşelor a depăşit pe cel al colibelor de odinioară. Acum insulele şi stîncile nu mai îngrozesc pe nimeni. Pretutindeni sînt case, pretutindeni popoare, pretutindeni state, pretutindeni viață. 4. Mulțimea oamenilor este suprema mărturie. Nu ne mai încape pămîntul, cele necesare traiului sînt din ce în ce mai puține, iar trebuințele se înmulțesc ,• pretutindeni sînț certuri, natura însăşi nu ne mai suportă ". *Este* drept că bolile, foametea, războaiele, pustiirea oraşelor sînt un fel de remediu, un fel de limitare a expansiunii umane, un fel de foarfece care retează ramurile prea întinse ,■ totuşi chiar de s-ar tăia cu securile cea mai mare parte din omenire, niciodată aceasta nu s-a temut că va fi astfel restabilită, încît după o mie de ani cei vii să fie readuşi din cei morți. Căci refacerea ar fi pe măsura pierderilor numai dacă cei vii s-ar naşte din cei morți. 5. Dar de ce după o mie de ani şi nu îndată se nasc cei vii din cei morți, de vreme ce dacă nu se înlocuieşte pe dată ceea ce s-a pierdut, există primejdia să dispară întru totul omenirea? Cum s-ar egala această circulație a vieții intr-o mie de ani dacă pierderile premerg refacerii şi de aceea mai repede şi mai uşor s-ar stinge viața înainte de a se reaprinde ? Aşadar, omenirea ar fi pierit în acest fel dacă cei vii ar veni din cei morți; dar fiindcă n-a pierit, nu e de crezut că cei vii se nasc din cei morți.

XXXI.

1. Dacă ar fi cei vii din cei morți, în orice caz ar fi cîte unul din fiecare. Ar trebui să se întoarcă în fiecare corp cîte un singur suflet. Şi dacă într-un singur uter sînt cîte două, trei, pînă la cinci suflete, nu vor fi cei vii din cei morți, fiindcă nu vin fiecare din cîte unul. Şi mai Înainte a fost tot aşa, de vreme ce şi acum dintr-un singur suflet ies. mai multe. 2. De asemenea, cînd sufletele se retrag din corpuri la etăți deosebite, de ce se întorc la una singură ? De ce toate încep cu copilăria, cînd ar trebui să înceapă astfel numai cele ale copiilor morți ? De ce, dacă a murit cineva la bătrînete, sufletul îi revine tot într-un copil ? Dacă sufletul afară din corp descreşte, dînd înapoi ca vîrstă, cum s-ar putea întoarce mai avansat după o mie de ani, desigur la aceeaşi vîrstă a morții sale, astfel încît timpul pe care-l lăsase să-l fi primit din nou ? 3. Dar chiar dacă ele s-ar întoarce întotdeauna aceleaşi şi fără aceleaşi chipuri ale corpurilor, şi fără aceleaşi orînduiri ale soartei, totuşi ar trebui să readucă cu ele proprietățile de mai înainte ale gîndurilor, preocupărilor şi afectelor, fiindcă ar fi socotite fără vreun temei lipsite de cele prin care s-ar dovedi a fi aceleaşi. De unde ştii, vei zice, că deşi se petrec pe ascuns lucrurile astfel, totuşi intervalul de o mie de ani nu tnlătură posibilitatea numărării, de vreme ce se întorc necunoscute ție ? Desigur, ştiu că nu se întîmplă aşa cînd pui față în față pe Pitagora şi pe Euforb. 4. Căci iată, se ştie bine chiar din însuşi renumele scuturilor consacrate că Euforb avea un suflet de militar războinic, pe cînd Pitagora era liniştit şi fără însuşiri războinice, încît evitînd războaiele de atunci ale Greciei, a preferat liniştea, devotîndu-se

geometriei, astronomiei şi muzicii, străin fiind de preocupările şi de afectele lui Euforb. Iar Pirus acela mînca peşte, pe cînd Pitagora nu, fiindcă se abținea de la carne. Etalide şi Hermotim introduseseră bobul în hrana lor obişnuită, pe cînd Pitagora nu l-a dat nici măcar discipolilor deşi a trebuit să treacă într-un bob. 5. Cum se pot redobîndi, aşadar, aceleaşi suflete care nu se vor dovedi aceleaşi nici prin înzestrări, nici prin deprinderi, nici prin felul de trai ? De pe acum dintr-un atît de mare cuprins al Greciei se numără numai patru suflete. Dar dacă aşa stau lucrurile cu populația Greciei, încît nu din orice neam, sau nu de orice vîrstă şi rang şi de asemenea nu din ambele sexe se recrutează zilnic transmi-

grația de suflete şi transmigrația de corpuri, de ce numai Pitagora se recunoaşte într-unui sau într-altul şi nu eu ? 6. Sau, dacă este privilegiu al filosofilor, în orice caz al grecilor, ca şi cum sciții şi inzii n-ar filo-sofa, de ce Epicur nu se regăseşte în nimeni dintre înaintaşii lui, nici Chrisip şi Zenon, nici măcar Platon despre care am fi putut crede că reeditează pe Nestor prin vorba lui dulce ca mierea ?

XXXII.

1. Empedocle fiindcă aiura că este zeu, din acest motiv, cred eu,, a socotit dispreţuitor lucru să-şi aducă aminte că a fost unul dintre eroi-«Copăcel şi peşte» am fost, zice el. De ce n-a fost mai degrabă pepene, atît de neghiob, ci cameleon, atît de umflat ? Desigur, ca să nu se împută într-un mormînt îmbălsămat, a preferat să se frigă, aruncîndu-se în Etna.. Şi de aceea la el s-a terminat transmigrația corporală, ca o cină de vară cu o friptură. 2. Dar trebuie să luptăm şi aici împotriva presupunerii ciudate care transformă pe oameni în animale şi pe animale în oameni. Să ia seama copăceii şi ştevia, să nu fim siliți mai mult să rîdem decît să învățăm. Afirmăm că sufletul omenesc în nici un chip nu poate să treacă în animale, chiar dacă este socotit, după părerea unor filosofi, din substanțe elementare. 3. Căci fie că e produs sufletul din foc, din apă, din sînge, din aburul respirației, din aer, din lumină, sîntem datori să ne gîndim că toate cele însuflețite sînt contrare fiecărui fel din acestea ,• sînt contrare focului cele ce sînt reci: şerpii, şopîrlele, salamandrele, şi oricare sînt produse de un element vital, adică de apă ,• contrare apei sînt cele uscate şi fără lichid şi se bucură de uscăciune lăcustele, fluturaşii, cameleonii ,■ de asemenea sînt contrarii sîngelui cele lipsite de culoarea lui : scoicile, viermii şi un mare număr de peşti ,• contrare aburului respirației sînt cele care se pare că nu respiră, fiind lipsite de trahee şi de plămîni: țînțarii, furnicile, moliile, şi altele mărunte de acest fel; contrare aerului sînt cele care, trăind întotdeauna sub apă sau sub pămînt, sînt scutite de inhalarea lui (le cunoşti mai bine în realitate decît după nume) ,• contrare luminii sînt cele cu totul oarbe, sau cu ochi numai pentru întuneric, cum sînt cîrtițele, liliecii, bufnițele. Am prezentat acestea avînd în vedere substanțele evidente şi controlabile. 4. Dar dacă aş putea înregistra şi atomii lui Epicur, dacă aş vedea şi numerele lui Pitagora, dacă aş putea întîlni şi ideile lui Platon, dacă aş putea prinde şi entelechiile lui Aristotel, aş găsi poate şi pentru aceste categorii animale pe care să le opun în numele con-trarietății. Susțin că din

oricare substanță mai sus pomenită nr fi sufletul omenesc constituit, nu s-ar fi putut forma în atîtea animale con

trare fiecărei substanțe şi nici să le dea numărul din transformarea lor ; mai degrabă ar fi excluse şi respinse de acestea, decît să fie admise şi primite în numele acestei prime contrarietăți, care dă naştere la stări atît de diferite ale substanței şi ale naturii întregi într-o anumită rîn-■duială. 5. Sufletului omenesc i-au fost sortite altfel locuința, hrana, instruirea, sensibilitatea, afectivitatea, gestația şi naşterea, talentele, activitățile, bucuriile, repulsiile, viciile, dorințele, plăcerile, starea de sănătate, îngrijirile medicale, în sfîrşit, modul său de viață şi ieşirea prin moarte. 6. In ce chip, aşadar, acel suflet, fără vreun curaj de a se înălța sau de a se coborî, obosind şi la urcarea scărilor, înăbuşindu-se şi la cufundarea în bazinul băilor, va sări după aceea în aer sub formă de vultur şi se va arunca apoi în mare sub formă de tipar ? în ce chip, de asemenea, obişnuit cu hrană de om liber, delicată şi curată, va rumega nu zic paie, ci spini şi ierburi amare, aspre, pline de gîngănii şi chiar veninoase, dacă va trece într-o capră, sau într-o potîrniche, ba cadavru, -ba om, amintindu-şi în orice caz de sine într-un urs sau într-un leu? Aşa vei ajunge şi la alte anomalii. Ca să nu zăbovim pentru a arăta pe fiecare, oricare ar fi modelul sufletului omenesc, oricare i-ar fi măsura, ce va face în animale cu mult mai mari sau mai mici ? Căci în mod necesar tot corpul este plin de suflet şi sufletul se găseşte în tot corpul. Cum, aşadar, va umple sufletul omului un elefant ? Şi cum va încăpea într-un țintar ? Dacă se va extinde sau strînge atît de mult, în mod .sigur va fi în primejdie. 7. Şi iarăşi adaug : dacă n-are în nici un chip capacitatea necesară transmigrației în alte animale nici prin măsura corpului, nici prin vreo potrivire cu celelalte legi ale materiei sale, •oare ce se va schimba în el după calitățile acelor animale, şi după viața lor contrară vierii umane, devenind şi el contrar calităților umane datorită mutațiilor ? Dacă primeşte o schimbare, uitînd ce a fost, nu va fi ceea ce a fost; şi dacă nu va fi cel care a fost, s-a zis cu transmigra-ția corpului care, fără îndoială, nu mai poate fi atribuită acelui suflet care, dacă va fi schimbat, nu va mai fi el însuşi. Căci se va numi transmutație a corpului aceea care-i va îngădui sufletului să rămînă în starea sa. 8. Aşadar, dacă nu se poate schimba, şi nu poate nici rămîne într-o stare în care să fie cel de mai înainte, întrucît nu poate fi contrarul său, mă întreb dacă există vreo cauză demnă de încredere pentru astfel de strămutare. Cu toate că unii oameni sînt la fel cu animalele, față cu însuşirile lor morale, intelectuale şi afective, fiindcă şi Dumnezeu a zis : «S-a făcut omul asemenea dobitoacelor fără judecată» [73] nu de aceea vor deveni cei hrăpăreți uli, cei spurcați cîini, cei iuți pantere, sau cei cinstiți oi, cei gălăgioşi rîndunici, cei ruşinoşi porumhei, ca şi cum aceeaşi substanță a sufletului şi-ar repeta pretutindeni natura sa în proprietățile animalelor. Una este substanța şi alta natura substanței, dacă într-adevăr substanța este proprie fiecărui lucru, iar natura sa poate să fie comună. 9. Iată un exemplu : substanță esle piatra, fierul ,- duritatea pietrei şi a fierului este natura substanței. Duritatea aseamănă, substanța deosebeşte. Mai sînt şi lina şi pana prin însuşiri sînt la fel, prin substanță nu. Aşa e şi dacă un animal, rău sau bun, este numit om : sufletul acestora nu este acelaşi, căci apar asemănarea naturii, dar se vede neasemănarea substanței. Prin faplul că-**1** socoteşti pe om asemenea unui animal, recunoşti că sufletul nu este acelaşi, vorbind

73. Ps. 48, 12.

despre asemănare nu este el însuşi. 10. Aşa înţelege lucrurile şi denumirea divină, care aseamănă pe om cu dobitoacele, prin natură, nu prin substanţă. Dealtfel nici Dumnezeu n-ar fi însemnat în acest fel pe om, dacă l-ar fi cunoscut după substanţei animal.

XXXIII.

1. Chiar cînd ni se impune în numele justiţiei ideea că sufletele omeneşti, faţă cu viaţa şi faptele lor, ar putea aparţine felurilor de animale, încît să fie sacrificate în rîndul celor ucise, să se supună între cei ce sînt robi şi să obosească în ateliere de muncă, să se înjosească între cei ticăloşi, dar şi invers, să fie onorate, iubite, îngrijite şi dorite între cei mai de seamă, mai cinstiţi, mai folositori şi mai plăcuţi, chiar şi în acest caz voi spune : dacă sînt schimbate, nu se vor ocoli înseşi acelc-d care vor merita. 2. Va dispărea raţiunea justiţiei dacă va lipsi simţul meritelor. Dar va lipsi simţul meritelor, dacă va schimba starea sufletelor, îşi schimbă starea sufletelor, dacă ele nu vor rămîne aceleaşi. Deo^ potrivă, dacă vor stărui în judecata pe care o cunoaşte şi Mercur egipteanul care spune că sufletul, cînd s-a despărţit de corp, nu se varsă în sufletul universului, ci rămîne cu individualitatea lui, oa să dea socoteală — zice el —, de cele pe care le-a săvîrşit în corp, vreau să amintesc de justiţia, gravitatea, majestatea şi demnitatea judecăţii divine, dacă nu prezidează dintr-un loc înalt judecata omenească cu deplină onoare în ambele feluri de sentinţe : şi în pedeapsă şi în graţiere, severă în răzbunare şi generoasă în dăruire. 3. Ce crezi că va fi în viitor sufletul unui ucigaş ? Eu cred că va fi un animal destinat gîdelui şi măcelarului, ca să fie înjunghiat, pentru că şi el a înjunghiat, ca să fie jupuit, pentru că şi el a spoliat, pentru ca să fie pus în consum, pentru că şl el a dat fiarelor sălbatice pe cei pe care i-a ucis în păduri şi în locuri neumblate. 4. Dacă va fi judecat astfel, oare nu va avea să arate acel suflet.

mai multă mîngîiere decît chin, fiindcă mort găseşte între bucătari pe . cei mai de frunte, fiindcă este gătit cu mirodeniile lui Apicius şi ale lui Lurconius, fiindcă este dus la mesele lui Cicero, fiindcă este purtat pe tăvile cele mai strălucitoare ale lui Sylla, fiindcă este dat şi la înmor-mîntări şi la ospeţe, fiindcă este consumat mai degrabă de către confraţi decît de corbi şi de lupi, ca să pară că înmormîntat în corpul unui om s-a reîntors la neamul său, îngîmfat în faţa judecăţilor omeneşti, dacă a trecut prin atîtea şi atîtea ? 5. Judecăţile omeneşti nimicesc pe ucigaş prin mijloace felurite, rafinate şi peste măsură de sălbatice, întîrziindu-1 între viaţă şi moarte, pentru ca sfîrşitul să-i vină după o pedeapsă cît mai prelungită. Dar şi dacă sufletul a fugit înaintea ultimei lovituri, n-a scăpat şi corpul de pumnal şi, după ce şi dintr-o parte şi din alta grumazul şi coastele au fost străpunse şi masacrate, se cere plata crimei. Apoi este dat în foc, pentru ca şi mort să fie pedepsit. Altfel nu se poate. Şi totuşi nu există atîta grijă pentru rug, ca să nu-i găsească alte animale rămăşiţele, desigur nici oasele nu-i sînt cruţate, nici cenuşa nu e respectată, trebuind a fi lipsită de orice pedoabă. 6. Atît de mare este la oameni pedeapsa unui

74. Rom. 13, 4.

ucigaş, cît este de mare însăşi natura care este pedepsită. Cine n-ar prefera justiţia veacului, pe care şi Apostolul[74] nu fără rost o arată înarmată cu sabia, care este dreaptă faţă de uciderea unui om ? Dacă ne gîndim la plata şi a celorlalte nelegiuiri, la schingiuirile de tot felul, la arderea de viu, la azvîrlirea în mare cusut într-un sac, la cangele călăului, la aruncarea de pe vîrful unei stînci, cui nu-i e uşor să accepte teoria lui Pitagora sau a lui Empedocle ? 7. Căci şi cei ce, trebuind a fi pedepsiţi la munci şi la robie, vor fi întrupaţi în măgari sau în catîri, cît de mult se vor mulţumi ei cu munca în brutărie, sau cu învîrtirea roţii de scos apă, dacă-şi vor aminti de regimul din închisori şi din minele de metal, de muncile publice, sau chiar de viaţa de deţinuţi fără activitate ! De aceea celor care, deşi cu o viaţă nepătată, au ajuns pe mîna judecăţii, le caut recompensele, dar le găsesc mai degrabă pedepsele. Nu e de mirare să li se dea mare răsplată celor buni întrupîndu-i într-un animal, oricare ar fi el. 8. Homer îşi amintea că a fost mai înainte păun, după cum a visat Ennius ; iar eu îi voi crede pe poeţi şi nu pe cei treji. Şi dacă un păun este foarte frumos, împodobit cu culoarea pe care o vrea, dar penele îi tac, iar vocea sa nu este plăcută, poeţii nu vor altceva decît să cînte. Aşadar, Homer a fost condamnat, iar nu onorat cu chipul de păun. Mai mult se va bucura de răsplata veacului tatăl împodobit cu artele liberale, preferind frumuseţea faimei sale iar nu a cozii. 9. Haide acum, să treacă poeţii în rîndul păunilor, sau al lebedelor, dacă vocea lebedelor este frumoasă : ln ce animal 11 vei trece pe dreptul bărbat Eacus ? Ce vei face din curajoasa femeie Didona ? Cum va deveni răbdarea pasăre, sfinţenia vită, nevinovăţia peşte ? Toate sînt slujitoare ale omului, toate supuse, toate roabe lui. Dacă va avea să fie ceva din amestec, se înjoseşte, în ele cel căruia pentru meritele vieţii i se acordă busturi, statui, titluri, onoruri publice, privilegii, căruia senatul şi poporul îi aduce sacrificii sub forma votu-rilor. 10. O, judecăţi divine după moarte, mai mincinoase decît cele umane, mai demne de dispreţuit sub raportul pedepselor, mai dezgustătoare pentru plăcerile pe care le oferă, de care nici cei mai răi nu se tem, pe care nici cei mai buni nu le doresc, către care vor alerga mai deqrabă nelegiuiţii, decît sfinţii, cei dintîi ca să scape mai repede de dreptatea veacului, iar cei din urmă ca s-o primească mai tîrziu ! Bine învăţaţi voi, filosofii, cu folos arătaţi că după moarte pedepsele sau recompensele vor fi mai uşoare, cînd, dacă pe suflete le aşteaptă judecata, trebuie crezut mai degrabă în sfîrşitul vieţii, decît în organizarea ei, fiindcă nimic nu e mai deplin decît ceea ce este mai îndepărtat şi nimic mai îndepărtat decît ceea ce e mai divin. 11. Dumnezeu va judeca astfel mai deplin, fiindcă judecata va fi mai îndepărtată, prin hotărîrea eternă atît a chinului, cît şi a mîngîierii, sufletele neîntrupîndu-se în animale, ci revenind în propriile lor corpuri şi aceasta o singură dată şi în ziua pe care numai Tatăl o ştie, ca în aşteptarea şovăitoare să se dovedească grija pentru credinţă, întotdeauna aşteptînd ziua devreme ce niciodată n-o ştii, temîndu-se zilnic fiindcă zilnic speră.

KXXIV.

75. Fapte 8, 18 sq.

1. Nici o părere a unei nebunii de acest fel, potrivit căreia să se schimbe oamenii în animale, nu apare astăzi sub nume eretic, dar a trebuit să vorbesc şi despre o astfel de teorie şi am combătut-o fiind în legătură cu cele de mai sus, care transformă pe Homer în păun, ca şi pe Euforb şi Pitagora, pentru ca, fiind respinsă această teorie despre transmigraţia sufletului sau aceea a corpului, să fie înlăturată cea care a furnizat ceva ereticilor. 2. Căci şi Simon samarineanul[75], în Faptele Apostolilor cumpărător al Duhului Sfînt, după ce condamnat de Apostol cu banii săi cu tot, zadarnic a plîns gîndind la moarte, s-a întors către cucerirea adevărului, pentru a-şi ispăşi oarecum greşeala, sprijinit pe puterile artei sale : a răscumpărat din locul de plăcere publică pe o tiriană oarecare numită Elena, atrăgînd-o către virtute, oa răsplată dem-
nă de sine în faţa Duhului Sfînt. 3. Şi-a închipuit că el este tatăl suprem şi că prima idee a sa a fost aceea de a fi creat pe îngeri şi pe arhangheli; că ideea, ca expresie a planurilor lui, pornind de la tatăl ei s-a coborît în regiunile de mai jos şi acolo, potrivit concepţiei tatălui, a dat naştere puterilor îngereşti, necunoscătoare ale tatălui lor şi făcătoare ale acestei lumi; că acestea au reţinut ideea, ca să nu pară creaţie a altcuiva, şi au expus-o infamiei, pentru ca să fie şi mai înjosită ,■ că i-au dat chiar chip omenesc, pentru a o strînge în lanţurile cărnii ,• 4. că astfel, trecînd de-a lungul multor epoci prin alte şi alte chipuri feminine, a ajuns şi acea Elena, oare a fost pieirea lui Priam şi apoi a ochilor lui Stesihor, pe care-1 orbise fiindcă o criticase printr-o poezie, şi căruia i-a redat vederea ca mulţumire că a fost lăudată ,• că de aici, mergînd ea mereu din corp în corp, s-a coborît la ultima treaptă a înjosirii, devenind prostituata Elena. Că aceasta este oaia cea pierdută, la care s-a coborît tatăl suprem, adică Simon, pe care a găsit-o şi a readus-o, nu ştiu dacă pe umeri sau pe genunchi; că el după aceea s-a întors spre mîntuirea oamenilor, pentru a-i elibera oarecum printr-un act de răzbunare din mîna acelor puteri îngereşti care trebuiau înşelate. Şi el însuşi, luînd pentru oameni chip de om, a minţit în Iudeea că este fiul, iar în Samaria a făcut pe tatăl. 5. O, Elena cea discutată de poeţi şi de eretici, adulteră pentru cei dintîi, şi decăzută complet pentru cei din urmă, chiar dacă prăbuşirea de la Troia este mai glorioasă decît cea dintr-un lupanar, căci la Troia s-au irosit mii de corăbii, dar poate că nici o mie de dinari în lupanar ! Fie-ţi ruşine, Simone, cel zăbavnic în cercetarea şi nestatornic în recunoaşterea greşelilor. Menelau pe dată a pornit după cea răpită, pe dată a cerut-o înapoi, a redobîndit-o după un război de zece ani, fără să stea ascuns, fără să înşele, fără să umble cu şurubării. Mă tem să nu fi fost tată mai degrabă cel care pentru recăpătarea Elenei a suportat mai mult neodiihna, a fost mai curajos şi s-a trudit mai multă vreme.

XXXV.

1. Dar nu numai pentru tine singur, metempsihoză a urzit această poveste ; se foloseşte de metempsihoză şi Carpocrate, la fel vrăjitor, la "fel depravat, deşi mai puţin ca Elena. De ce nu ? 'Devreme ce el, pentru a staBiîi o răsturnare de

orice fel a învățăturii divine şi umane, a afirmat £ă sufletele se reîntrupează, pentru motivul că viața asta n-are valoare pentru nimeni dacă nu sînt~înlăturate'toate cele ce o învinovățesc, fiindcă ceea ce se socoteşte rău nu este astfel din natură, ci datorită opiniei. Astfel, spune el, metempsihoză se impune în chip necesar, dacă nu sînt răscumpărate toate abaterile, chiar de la primul curs al vieții

(adică nelegiuirile sînt drojdii ale vieții!), că dealtfel sufletul este rechemat de cîte ori a plătit mai puțin în contul greşelilor pe care le are de plătit fiind ținut în închisoarea trupului «pînă.ce achită ultimul sfert al t datoriei» 7'. 2. lin această direcție conduce el toată acea parabolă a Domnului care se lămureşte prin tălmăciri sigure şi care trebuie înțeleasă mai întîi în chip simplu. Şi păgînul este adversarul nostru, mergînd pe aceeaşi cale a vieții comune. Dealtfel, trebuia oa noi să ieşim din lume dacă nu era cu putință să trăim împreună cu ea. In acest sens porunceşte protectorul sufletului bun «Iubiți pe duşmanii voştri, zice El, şi rugați-vă pentru cei care vă vorbesc de rău» [77] ca nu cumva cel împins la nedreptate prin vreo legătură de interese să te atragă la judecătorul său şi să te pună sub pază constrîngîndu-te să-ți achiți datoria [78]. 3. Apoi dacă este strămutată la diavolul pomenirea despre adversar din observarea însoțitoare eşti sfătuit să mergi şi cu el la acea unire, care este atribuită din acordul credinței ,• căci te-ai învoit să renunți la el, la fastul şi la îngerii lui. Există acord între voi despre aceasta. Aceasta va fi prietenia din respect pentru angajamentul luat, ca să nu iei după aceea ceva al lui din cele pe care le-a refuzat, pe care i le-ai dat înapoi, ca să nu te înfățişeze ca înşelător, ca schimbător al învoielii în fața judecătorului Dumnezeu precum îl alegem în loc de învinuitor al celor sfinte şi prin nume însuşi denunțător al diavolului[79], şi judecătorul să te dea îngerului pentru urmărire judecătorească şi el să te depună în închisoarea iadului [80], de unde nu eşti scos decît dacă este plătită cu întîrzierea învierii neînsemnata greşeală. Ce este mai la obiect decît aceste idei ? Ce este mai adevărat decît aceste interpretări ? 4. Dealtfel, referindu-ne la Carpocrate : dacă sufletul este datornicul tuturor nelegiuirilor, cine trebuie înțeles ca duşman şi adversar al său ? O minte mai bună, cred, care-ı va împinge la vreo nevinovăție, pentru a-l aduce iarăşi şi iarăşi în corp, pînă ce nu va mai fi găsit ca acuzat de nimic din viața cea bună. Aceasta înseamnă a cunoaşte un pom după fructele sale rele, adică a cunoaşte învățătura adevărului din cele mai rele precepte. 5. Sper că ereticii de acest soi cad şi în exemplul lui Ilie, reprezentat astfel ca şi în Ioan, ca să se apere de metempsihoză cuvîntul Domnului: «Ilie a şi venit şi ei nu l-au cunoscut» [81], şi în alt loc : «Şi dacă vreți să auziți, acesta este Ilie cel care va să vină» [82]. Oare îl sfă-

luiau ceva, aşadar, şi iudeii pe Ioan după părerea pitagoreică : «Tu eşti Ilie ?» şi nu după învățătura divină : «Şi iată vă voi trimite pe Ilie Tes-viteanul» [83]. 6. Metempsihoză lor este rechemarea sufjetului. „imediat după moarte. _şileTu^rea^existenfei în alt corp ,- (6) el nu după moarte are

76. Mt. 5, 26.
77. Mt. 5, 44.
78. Lc. 6, 27 şi 12, 58.
79. Apoc. 12, 10.
80. Mt. 5, 25 sq.
H I . Mt. 17, 12.
82. Mt. 11, 14.

să vină, ci după strămutare, _sJLiiuJ&^ de care nu este lipsit, ci lumiidin care a fost strămutat, nu din pragul vieții, ci din împlinirea profeției, acelaşi şi însuşi el şi ca nume şi ca om. Dar cum Ilie să devină Ioan ? Ăi cuvîntul îngerului: «Şi el însuşi — zice —, va veni mai înainte în fața poporului, cu puterea 5Lcu .dulml lui Ilie» [84], nu cu sufletul şi nu cu trupul lui. Căci acestea sînt substanțele lui ca om, dar "puterea şi duhul^înt dăruite din afară, din harul lui Dumnezeu ,• astfel se pot strămuta în altul din voința lui Dumnezeu, cum s-a făcut mai înainte din duhul lui Moise[85].

XXXVI.

1. Acum cred că am ajuns, la chestiunile la care, dealtfel, trebuia să mă întorc. Stabilisem că sufletul este sădit în om şi din om însuşi şi că de la început este o singură sămînță, ca şi a cărnii, în toată mulțimea speciei, afirmații prin care am combătut părerile filosofilor şi ale ereticilor, precum şi acea debilă opinie a lui Platon. In continuare voi trata problemele în ordinea lor logică. 2. Sufletul fiind sădit în uter deopotrivă cu el este plămădit şi sexul, atît de deopotrivă, încît în privința sexului substanța se menține neutră. Căci dacă zămislirea lor ar admite vreo întrerupere a ambelor substanțe în semințe, încît să se semene mai înainte carnea sau sufletul, ar trebui să admiți şi sexul ca proprietate a uneia din substanțe prin întreruperea temporară a semințelor, ca sexul sa fie imprimat fie de către carnea[1] sufletului, fie de suflet cărnii. 3. Şi Apelles, nu pictorul, ci ereticul, afirmînd că înaintea corpurilor sufletele sînt fie masculine, fie feminine, după cum a învățat de la Philu-mena, admite prin aceasta că trupul primeşte de la suflet ulterior sexul. Cei ce socotesc că sufletul vine în corp imediat după ce acesta s-a născut/afirmă că sexul sufletului este bărbătesc sau femeiesc, după cum este anterior carnea. 4. Dar semințele ambelor substanțe sînt nedespărțite şi în unitate, ceea ce face ca ele să aibă o situație comună ca gen, după trăsăturile fixate de natură. Desigur, şi aci se dovedeşte forma celor dintru început, de vreme ce bărbatul a fost plăsmuit miai înainte (căci mai întîi a fost Adam), iar femeia ceva mai tîrziu (căci Eva a fost după aceea)[bn]. 5. **Astfel, un timp carnea este fără formei, cum a fost ruptă din coasta lui Adam ,• totuşi este şi ea însuflețită, fiindcă voi recunoaşte şi acel suflet al ei ca o porțiune din Adam. Dealtfel «i pe ea o însuflețise suflarea lui Dumnezeu, căci sufletul îl primise Adam şi**

83. Mt. 11, 1 4 ; Mc. 1, 3 ; In. 1, 21—23.
84. Lc. 1, 17.
85. Num. 12, 2 sq.

din carnea lui a fost făcută femeia.

XXXVII.

1. **Oricum, o putere organizatoare a voinței divine modelează toată piegătirea de sădire, plăsmuire şi dezvoltare** a **omului în uter, impri-mînd şi acestei lucrări rațiunea sa. Avînd în vedere acestea, şi superstiția romană a creat pe zeița Alemorua pentru a hrăni fătul în uter, pe Nona şi pe Decima pentru**

86. I Tim. 2, 13.
87. îngerii au grijă de copii în pîntecele mamelor.
88. Ieş. 21, 22.
89. Mt. 22, 30.

lunile din urmă, mai grele, pe Partula care să ajute la facere, şi pe Lucina care să scoată pruncul la lumină. Noi credem că acestea sînt îndatoriri divine ale îngerilor [87]. 2. Aşadar, de la acela este om fătul în uter, de la care vine împlinirea chipului. Căci şi legea lui Moişe atunci îl judecă după talion pe cel vinovat de avort[88], cînd cauza aparține de acum omului, cînd de acum lui i se pune în seamă starea vieții şi a morții, cînd de acum destinul are cuvîntul, pentru că fătul, trăind încă în mama sa, are soartă comună în primul rînd cu mama. 3. Voi spune ceva despre suflet în ceea ce priveşte momentele lui de naştere şi voi lua lucrurile la rîndul lor. Naşterea legitimă are loc cam la începutul lunii a zecea. Cei ce socotesc numerele ca rațiune a realității cred că numărul zece este creatorul a toate, că deci el împlineşte şi naşterea omului, 4. Eu voi raporta mai degrabă la Dumnezeu această măsură a timpului, voi spune că perioada prenatală a omului este de zece luni de la cele zece porunci, adică de la Decalog, că ne naşte numărul zece al timpului după numărul zece al învățăturilor care ne fac să renaştem. Dar fiindcă şi la şapte luni se produce o naştere deplină, mai degrabă decît la opt luni, voi acorda prin aceasta cinstire sabatului, socotind că în cîte zile a făcut Dumnezeu lumea, în acelaşi număr de luni se formează omul ca imagine a lui Dumnezeu. Este cu putință naşterea grăbită la şapte luni, pentru a se ajunge..mai repede la înviere[8]» şi la odihna împărăției lui Dumnezeu. Numărul de opt nu ne creează căci atunci nu vor fi nici nunți. 5. Am susținut tovărăşia cărnii şi a sufletului de la început, de la unirea semințelor înseşi şi pînă la completa dezvoltare a fătului ; de aceea acum o apărăm de la naştere în primul rînd, fiindcă cresc îm-
preună, dar cu rosturi deosebite, fiecare după condiția esenței sale, de-finindu-se carnea prin dimensiunile sale fizice, sufletul prin ingeniozitate, carnea prin înfățişare, sufletul prin simțire. Dealtfel, nu trebuie să se afirme că sufletul creşte prin substanță, ca să nu se spună că deserveşte ca substanță şi să se creadă astfel că este supus pieirii; puterea lui, în care se găsesc sădite înzestrările naturale, păstrîndu-se măsura în care a fost insuflat de la început, înaintează puțin cîte puțin, Împreună cu corpul. 6. Ia o anumită cantitate de aur sau de argint, în stare brută, nelucrate : se înfățişează ca o masă, care ca volum poate este mai mică decît în viitor, dar care conține în interior toate însuşirile naturale ale aurului şi argintului. Cînd masa se transformă în foaie de metal, devine mai mare decît la început, prin dilatarea cantității, care rămîne ca greutate aceeaşi, nu prin adaos, căci se întinde nu se adaugă ,• chiar dacă se măreşte ca formă, rămîne totuşi în aceeaşi stare prin conținut. 7. Atunci creşte şi însăşi strălucirea aurului sau a argintului, care fusese şi în masă ceva mai slabă, dar nu inexistentă. Atunci i se adaugă aite şi alte chipuri, după modelarea pe care o imprimă materiei lucrătorul, care nu-i dă altceva în plus decît ferma. Astfel trebuie socotite şi creşterile sufletului, nu cantitative, ci calitative.

XXXVIII.

1. Deşi am arătat mai înainte că toate însuşirile sufletului se găsesc în substanța sa de la naştere, dezvoltîndu-se încetul cu încetul cu vîrstă şi schimbîndu-se după împrejurările determinate de diferite activități, de instituții, de loc, de puterile conducătoare, acum spunem totuşi că unitatea sufletului şi a trupului se menține de-a lungul vîrstei omului, dezvoltîndu-se la unul activitățile psihice, iar la celălalt structura organică, pubertatea producîndu-se cam la vîrstă de

14 ani, nu pentru că Asclepiade presupune că de la această vîrstă începe înțelepciunea şi nici fiindcă Dreptul civil îl socoteşte de aici pe om apt pentru diferite activități, ci fiindcă aşa spune şi rațiunea. 2. Dacă Adam şi Eva din cunoaşterea binelui şi a răului au simțit nevoia să-şi acopere părțile ruşinoase ale corpului, şi noi, de cînd simțim aceeaşi necesitate, dovedim că ne dăm seama de ceea ce înseamnă binele şi răul. De la aceşti ani sexul se afirmă şi mai mult prin îmbrăcăminte şi timiditate, în rîvna după cele nepermise se foloseşte de ajutorul ochilor, comunică dorințele, înțelege cele ce există, îşi pregăteşte țelurile prin plăcerea apropierii asemenea smochinilor şi scoate pe om din paradisul inocenței, împingîndu-l la celelalte vinovății şi delicte nefireşti, care sînt alimentate nu de natură, ci de practici vicioase. 3. Dealtfel, singura poftă în mod propriu naturală este numai aceea a alimentelor, pe care Dumnezeu a exprimat-o de la început: «Din orice plantă — a zis el —, veți mînca» [00] şi a extins-o după potop pentru al doilea rînd de oameni: «Iată, v-am dat toate spre hrană, ca şi zarzavaturile şi ierburile» [91], avînd în vedere nu atît sufletul, cit trupul, deşi adresîndu-se sufletului. Dacă se pare că sufletul doreşte hrană, aceasta nu e un motiv pentru cineva să susțină că şi sufletul este muritor, că se menține prin hrană, care dacă este împuținată îl face să slăbească, iar dacă este înlăturată îi aduce pieirea. 4. Nu trebuie să ne întrebăm cine doreşte, ci pentru cine ,■ iar dacă pentru sine, să vedem pentru ce, cînd, şi pînă unde, fiindcă altceva doreşte din natura sa, altceva din necesitate, ailtceva potrivit însuşirilor sale şi altceva avînd in vedere cauza. Aşadar, sufletul va dori hrană pentru sine din cauza necesității, iar pentru trup din natura proprietății. Căci fără îndoială trupul este casa sufletului şi sufletul este chiriaş al trupului. 5. Aşadar chiriaşul, din cauza şi din necesitatea acestui nume pe care-l are, va dori cele de folos pentru toată oasa pe timpul cît a închiriat-o, nu pentru ca să-şi facă el temelie, armătură şi proptea, ci numai pentru a locui în casă, în care nu poate să stea dacă aceasta nu este întărită. 6. Dealtfel, sufletul va putea pleca din oasa pe care o va părăsi nevătămat de lipsa vreunui ajutor, fiindcă el are înităriturile sale şi hrana condiției proprii, anume imortalitatea, raționalitatea, sensibilitatea, intelectualitatea, libertatea propriei hotărîri.

XIXXIIX.

1. Pe toate acestea, care au fost date sufletului de la naştere, acelaşi care le-a invidiat de la început, acum le întunecă şi le strică, pentru ca ele să nu mai fie îngrijite şi organizate cu cele necesare. Dealtfel, cine dintre oameni n-ar putea avea parte de un spirit ticălos, de la poarta vieții pînditor al sufletelor, chemat de toată practica aceea superstițioasă de la naştere ? 2. Astfel, toți se nasc avînd idolatria ca moaşă, de vreme ce pîntecele însuşi, înconjurat cu panglici făcute pentru idoli, mărturiseşte că roadele lui sînt candidate ale demonilor, de vreme ce vaietele de la naştere sînt pentru Lucina şi Diana, de vreme ce toată săptămîna se pune masa pentru Iunona, de vreme ce în ultima zi sînt chemate ursitele înscrise de destin, de vreme ce chiar prima ridicare în picioare a copilului este consacrată

90. Fac. 2, 16.
91. Fac. 9, 13.

zeiței Statina. 3. Cine apoi nu făgăduieşte capul fiului său în întregime păcatului, cine nu-i retează o şuviță, sau nu-i taie tot părul noului născut, ca jertfă, ca legămînt părintesc sau strămoşesc, public sau privat ? Astfel, aşadar, l-a găsit şi pe Socrate încă prunc duhul cel demonic ,• astfel sînt socotiți toți ca zeități, care nu sînt altceva decît nume de demoni. Pînă într-atît nu este nici o naştere scutită de superstiții între păgîni. 4. De aici spune Apostolul că sfinții sînt creați dintr-un sex sau altul sfințit, atît din mărturia sămînței, cit şi din învățătura purtării. «In alt chip — zice el — necurați s-ar naşte» [92], voind să se înțeleagă că fiii celor credincioşi sînt oarecum designați pentru sfințenie şi prin aceasta pentru mîntuire, pentru ca, avînd copii ca speranță, să apere căsătoriile, fiindcă fusese de părere că acestea trebuie menținute. Dealtfel îşi amintesc de spusele Domnului : «Dacă nu se va naşte cineva din apă şi din Duh, nu va intra în împărăția lui Dumnezeu» [93], adică nu va fi sfînt.

XL.

I. Astfel, tot sufletul este socotit de la Adam, pînă ce este îndreptat în Hristos, atîta timp necurat, pînă cînd este îndreptat;[94] este păcătos, însă, fiindcă, este necurat, primind ruşinea din tovărăşia cărnii. 2. Carnea, deşi este păcătoasă şi după ea sîntem opriți să mergem, lucrările ei sînt condamnate, fiindcă are dorințe potrivnice spiritului şi din cauza ei sînt stigmatizate cele trupeşti, totuşi nu este disprețuită din cauza numelui său ,• nu din propriile ei însuşiri înțelege şi simte pentru a îndemna sau a impune păcatul. De ce nu ? Ea este un slujitor, dar nu un slujitor cum e un sclav, sau un prieten mai mic, ci cum este o cupă de băut, sau un alt corp la fel, dar nu suflet. Căci şi cupa este un slujitor al •celui însetat ,• numai că cel căruia-i e sete mînuieşte el cupa, nu-l mînu-leşte pe el. 3. Nu este nici o proprietate a omului în vasul de pămînt şi nici omul nu este carne ca o altă putere a sufletului şi ca o altă persoană, •ci este ceva de altă substanță şi de altă condiție, adăugată totuşi sufletului ca o mobilă, ca un instrument în serviciile vieții. Carnea, aşadar, este ocărită în Scripturi, fiindcă sufletul nu este nimic fără carne în acțiunea plăcerilor pe care le oferă gura, băutura, violența, idolatria şi celelalte manifestări carnale nu prin simțirea, ci prin efectele lor. 4. Şi numai simțirea greşelilor, chiar fără înfăptuirea lor, se impută de obicei sufletului. «Cine a privit cu poftă la o altă femeie, acela a şi săvîrşit un

92. 1 Cor. 7, 14.
93. In. 3, 5.
94. Rom. 5, 14 şi 21.

adulter în inima sa» [9B]. Dealtfel, ea este carnea fără suflet în lucrarea cinstei, a **dreptății, a toleranței, a pudicității. De asemenea, ce fel de treabă este aceea de a atribui crime cui nu-i poți prescrie bune îndrumări** ? La **judecată se**

procedează astfel, încît răspunderea cea mare cade pe autorul moral al crimei, nu pe cel care a înfăptuit-o ca simplu instrument. Este mai mare ura împotriva conducătorului cînd serviciile în subordine nu merg bine ; este lovit mai mult cel ce poruncește, dar nici cel ce execută nu este scutit.

XLI.

1. **Așadar, partea rea a sufletului, în afară de cele săvîrșite din întîmplare de un spirit negativ, vine de la păcatul originar, fiind într-un fel ceva natural. Căci, precum am spus, coruperea naturii provine dintr-o altă natură, avîndu-și zeul și tatăl ei, adică pe însuși autorul coruperii, dar rămîne în suflet și o parte bună, cea principală, divină, înnăscută și în mod propriu naturală.** 2. **Ce este de la Dumnezeu nu se stinge, ci numai se întunecă. Se poate întuneca, fiindcă nu este Dumnezeu, dar nu se poate stinge, fiindcă este de la Dumnezeu. Astfel, precum lumina fiind împiedicată de un obstacol nu se poate arăta dacă obstacolul este de o mare densitate, la fel și binele în suflet, apăsat fiind de rău, față cu calitatea lui sau lipsește cu desăvîrșire, mîntuirea nepu-tîndu-se îndeplini, sau strălucește pe unde poate răzbate, cînd își găsește libertatea.** 3. **Așa sînt unii foarte răi, sau foarte buni, fiindcă n-au toți un singur fel de suflet,- așa există în cei mai răi și ceva bun, ca și în cei mai buni ceva rău. Numai Dumnezeu este fără păcat și numai omul Hristos este fără păcat, <u>fiindcă Hristos este și Dumnezeu.</u> Astfel și divinitatea sufletului ajunge la prevestiri din partea bună de mai înainte și conștiința existenței lui Dumnezeu vine ca mărturie : «Dumnezeu e bun», «Dumnezeu vede», «Ce-o vrea Dumnezeu». De aceea nici un suflet nu e fără răspundere, fiindcă nici unul nu e fără sămînță binelui.** 4. **Așadar, cînd vine la credință refăcut prin a doua naștere din apa botezului și din puterea supremă, smulgîndu-se paravanul stricăciunii de odinioară, își vede toată lumina sa. Este primii; de Duhul Sfînt, precum în nașterea de mai înainte de duhul cel nelegiuit. Carnea urmează sufletul, care se căsătorește cu spiritul, ca un drept de zestre, slujitoare de acum, nu a sufletului, ci a spiritului. O, fericită căsătorie, dacă nu săvîrșește vreun adulter !**

XLII.

1. Rămîne să vorbim acum despre moarte, așa cum cere tratarea pro-

95. Mt. 5, 28.

blemelor despre suflet [96]. Deși Epicur într-o formă destul de simplistă o neagă, pe noi moartea ne interesează. «Ceea ce se descompune, — zice el — este fără simțire, iar ceea ce e fără simțire nu ne privește». Dar se descompune și e fără simțire nu moartea însăși, ci omul care o suportă. El, însă, zice că moartea este subiectul acțiunii, cînd ea este de fapt acțiunea însăși. Dacă aparține omului faptul de a suporta moartea, care descompune corpul și nimicește simțirea, cît de

nesocotit lucru este să se spună că nu-l priveşte pe om puterea atît de mare a morţii ! 2. Cu mult mai concis se exprimă Seneca : «După moarte, — zice el —, toate se sfîrşesc, chiar şi moartea însăşi». Dacă aşa stau lucrurile ele privesc şi moartea, căci şi ea se sfîrşeşte ; cu atît mai mult îl priveşte pe om, înlăuntrul căruia toate sfîrşindu-se, ea însăşi se sfîrşeşte. Moartea nu e nimic pentru noi, deci la fel şi viaţa nu e nimic pentru noi. Fiindcă dacă sîntem descompuşi de ceva din afara noastră, Ia fel sîntem construiţi de ceva exterior nouă. Dacă pierderea simţirii nu este nimic pentru noi, nici posedarea simţirii nu înseamnă ceva pentru noi. 3. Dar poate să nimicească şi moartea cel care nimiceşte şi sufletul. Ga despre cele din urmă ale vieţii şi despre celelalte însărcinări ale sufletului, la fel vom vorbi şi despre moarte, care ne interesează ea pe noi, dacă noi n-o interesăm pe ea. Dealtfel nici somnul, ca imagine a morţii, nu este străin de subiectul pe care-l tratăm.

XLIII.

1. Vom vorbi mai întîi despre somn[97], iar după aceea în ce fel trebuie înţeles sufletul în raport cu moartea. Somnul nu este cef a în afara naturii, cum cred unii filosofi, de îndată ce ei îl socotesc dintre acele cauze care par a se petrece în afara naturii. 2. Stoicii afirmă că somnul este o slăbire a puterii simţurilor, epicureii că este a micşorare a vieţii sufleteşti, Anaxagora ca şi Xenofon îl consideră o stare de oboseală, Em-pedocle şi Parmenide o împrospătare, Strato o despărţire a spiritului de corp, Democrit o lipsă a spiritului, Aristotel un fel de scădere a căldurii din jurul inimii. Eu nu pretind că am dormit vreodată în aşa fel, încît să accept vreuna din aceste definiţii. Nu trebuie crezut că somnul este o stare de oboseală, pentru că prin somn omul mai degrabă se reface decît oboseşte. Somnul nu ia întotdeauna naştere din oboseală, iar daca vine după ea, nu este ea. 3. Nu-l voi admite nici ca o

96. Tertulian tratează problema morţii în concepţia filosofilor timpului şi cea creştină In cap. acesta, reluînd-o în cap. LI—LII.

97. Somnul şi visele sînt (privite de Tertulian pe larg în cadrul filosofico-ştiinţific al timpului ca şi scripturistic în cap. XLIII.

uşurare sau ca o scădere a căldurii, întrucît corpurile în somn se încălzesc, şi administrarea hranei în timpul somnului n-ar duce la grăbirea căldurii şi întîrzierea răcelii dacă somnul ne-ar fi o alinare. Mai mult, sudoarea este un indiciu că digestia încălzeşte corpul. în sfîrşit, ceea ce numim mistuire este o operaţie a căldurii, nu a frigului. 4. De asemenea, nemurirea sufletului nu îngăduie să credem somnul nici cal5HrnIcşorare a vieţii sufleteşti, nici _ca_oJipsăi a Spiritului, nici ca o despărţire a spiritului de corp. Dacă este micşorat, sufletul piere. 5. Rămîne să vedem dacă nu cumva, admiţînd teza stoicilor că somnul este o slăbire a puterii de a simţi, el aduce odihnă numai trupului, nu şi sufletului. Sufletul, totdeauna mobil şi totdeauna în activitate, niciodată nu este supus odihnei, aceasta fiind străină de starea imoftalitaţii • căci nimic nemuritor nu acceptă sfîrşitul activităţii sale, iar somnul este un sfîrşit de activitate. Liniştea după sfîrşitul unei lucrări mîrigiie doar corpul, care este murito/. 6. Aşadar, cine se va îndoi de starea naturală a somnului are de partea sa pe dialectici, care pun în dubiu orice deosebire dintre cele naturale şi cele extranaturale. Astfel că şi cele socotite dincoace de natură pot fi revendicate

pentru natură, de care toate sînt sortite astfel, încît să pară că sînt dincoace de ea, fie că toate sînt natură, fie că nu există nici o natură ; la noi însă se poate auzi ceea ce aduce contemplarea lui Dumnezeu, autor al tuturor celor pe care le cercetăm. 7. Noi credem că dacă natura este ceva, apoi ea este o lucrare raţională a lui Dumnezeu. Raţiunea merge înaintea somnului, care este atît de potrivit, atît de folositor, atît de necesar, încît fără el nici un suflet nu-şi este de ajuns ; somnul recreează corpurile, întregeşte puterile, arată starea de sănătate, potoleşte activităţile, este medicul oboselii, căruia i se supune şi ziua, dacă este folosit în chip raţional, iar noaptea este pentru el lege, răpind chiar culoarea lucrurilor. Iar dacă somnul este ceva vital, salutar, ajutător, nu există în el nimic neraţional, nimic nenatural, fiindcă este raţional. 8. Astfel şi medicii alungă dincolo de hotarele naturii tot ce e contrar celor vitale, salutare, auxiliare. Căci şi în stările de sănătate rivale somnului, în tulburările sufleteşti, în bolile de stomac, care ies din cadrul vieţii normale, medicii socotesc somnul ca stare naturală chiar în letargie,consemnîndu-1 ca nefiind natural, răspund unei mărturii natuiale, fiindcă starea naturală este unitatea de măsură. într-adevăr, toată natura prin lipsă sau adaos îşi pierde echilibrul, iar prin păstrarea măsurii se conservă. Astfel va fi natural r a sUire cee,i re nu se poule face nal.ui'cil prin sc.dere s.ui exces. 9. Ce s-ar întîmpla dacă ai scoate şi mîncarea şi băutura din rosturile naturii ? Căci şi acestea au o mare contribuţie în pregătirea somnului. Desigur, omul din primele zile ale vieţii lui le întrebuinţează pe acestea. Dacă înveţi cele de la Dumnezeu, acel izvor al neamului omenesc, anume Adam, care a sorbit somnul înainte de a fi înşelat de odihnă [99], a adormit înainte de a fi muncit, ba înainte şi de a fi mîncat, sau de a fi vorbit, ca să se vadă că somnul este un indice natural mai de frunte decît toate cele naturale. 10. De aceea sîntem determinaţi să-1 socotim ca fiind chiar de atunci imaginea morţii. Iar dacă Adam prefigura pe Hristos,, şomriul. lui Adam era moartea lui Hristos ", care avea să adoarmă în moarte, pentru ca de la vătămarea produsă coastei lui Biserica să fie închipuită ca mamă adey,ăJ:ată.,axelQj Ylil^ De aceea şi somnul atît de salutar, atît de raţional, este înfăţişat şi ca model al morţii obşteşti şi generale. 11. A voit Dumnezeu, nepunînd la cale nimic în planul creaţiei sale fără modele, prin exemplul platonic să traseze cu noi zilnic mai deplin şi chiar în cel mai înalt grad liniile începutului şi sfîrşitului celor omeneşti, întinzînd mîna pentru a ajuta mai uşor credinţa, prin imaginile şi parabolele atît ale cuvintelor, cît şi ale faptelor. Iţi dă, aşadar, un corp zdrobit de puterea prietenă somnului, îngenuncheat de blinda necesitate a odihnei, imobil ca aşezare, cum a fost aşternut la pămînt înainte de viaţă şi cum va fi aşternut la pămînt după sfîrşitul vieţii, ca o mărturie de creaţie şi de nimicire, aşteptînd sufletul ca şi cum încă nu i-a fost dat, şi ca şi cum i-a fost chiar răpit. 12. Dar şi sufletul suferă, deşi pare că acţionează altfel, învăţînd să cunoască prin ascunderea prezenţei absenţa viitoare (vom afla aceasta în legătură cu Hermotim), şi totuşi^ între timp visează : de unde atuncj visele^? Nu se odihneşte, nici nu se trîndăveşte şi nici nu-şi dă natura imortalităţii sale ca roabă a somnului. El dovedeşte că este întotdeauna în mişcare,- cutreieră pe pămînt şl pe mare, este angrenat în ocupaţii, se frămîntă, munceşte, glumeşte, suferă, se bucură, urmăreşte lucruri permise şi nepermise, arată că fără corp poate face chiar orice,

98. Fac. 2, 21 sq.
99. 1 Cor. 15, 45.
100. In. 19, 34.

că, deşi se găseşte^**Jîn**^jarjaj^^ **voie de** activitatea corpului. Astfel, cînd corpul s-a trezit, redat ocupaţiilor sale îţi afirmă învierea morţilor. Aceasta va fi şi raţiunea naturală şi natura raţională a somnului. Chiar prin imaginea morţii eşti iniţiat în credinţă, meditezi speranţa, înveţi să mori şi să trăieşti, afli că şi în stare de somn veghezi.

XLIV.

1. Acum despre Hermotim. In timpul somnului, precum se spune, sufletul îi pleca din corp, ca şi cum acesta îi devenea inutil. Soţia destăi-nuind faptul unor duşmani, aceştia I-au ridicat pe om pe cînd dormea şi l-au incinerat ca pe un mort. Sufletul întorcîndu-se, cred, prea tîrziu, şi-a imputat sieşi omuciderea. Cetăţenii din Clazomene l-au plîns pe Hermotim în templu. Femeia n-a participat, din cauza vinovăţiei ca soţie. 2. Ce vrea să spună aceasta ? Fiindcă în popor se crede cu uşurinţă că somnul este o retragere a sufletului, să nu se întărească această credinţă luîndu-se ca argument povestea cu Hermotim. Fusese un fel de somn ceva mai greu, după cum este presupunerea despre coşmar, sau despre acea decădere a sănătăţii, pe care Soranus o arată excluzînd coşmarul, sau vreo altă pricină asemănătoare aceleia care a creat povestea că Epimenide a dormit aproape cincizeci de ani. Dar Suetoniu spune despre Nero şi Teopemp despre Trasymede că aceştia n-au visat niciodată, cu excepţia faptului că Nero în ultimele clipe ale vieţii a visat puţin în starea de spaimă în care se găsea. 3. Ce dacă şi Hermotim a fost în aşa fel, încît inactivitatea sufletului în somn a putut fi crezută ca o despărţire ? Poţi presupune orice altceva decît această permisiune continuă a sufletului de a pribegi fără ca omul să fie mort. Căci dacă s-ar admite că i se întîmplă şi sufletului aşa ceva o dată, cum sînt eclipsele de soare sau de lună, fără îndoială m-aş convinge că este vorba de un fapt dumnezeiesc ; ar fi posibil atunci ca omul să fie făcut atent sau speriat de Dumnezeu, ca de un fulger repede, printr-o lovitură a unei morţi de o clipă, dacă n-ar fi mai natural să se creadă ca un vis care ar trebui să se întîmple mai degrabă cuiva în stare de veghe, şi care deci n-ar trebui să se creadă vis.

XLV.

1. Sîntem datori acum să arătăm şi învăţătura creştină despre vise ca fenomene accidentale din timpul somnului, ca mişcări nu neînsemnate ale sufletului, despre care am spus că este întotdeauna activ datorită neîntreruptei sale mişcări, ceea ce explică raţiunea divinităţii şi imortalităţii sale. Aşadar, cînd corpurile se dedau odihnei, care este mîngîierea lor, sufletul, lipsit de o mîngîiere străină, nu se odihneşte şi, dacă n-are ajutorul corpului, se foloseşte de propriile sale însuşiri. 2. în-chipuie-ţi un gladiator fără arme, sau un vizitiu fără trăsură gesticulînd după toate cerinţele îndeletnicirii lor : luptă, mînă, dar toată frămîntarea se desfăşoară în gol. La fel par a se produce cele ce totuşi nu se

produc , există acţiunea, dar fără efectul acţiunii. 3. **Această putere noi**

0 numim extaz, un exces de simțire la fel cu nebunia. Aşa este şi somnul, la început dăruit cu extaz : «Şi a trimis Dumnezeu extazul în Adam şi acesta a adormit» [101]. Somnul vine în corp să-i aducă odihnă, pe cînd 'extazul soseşte în suflet împotriva odihnei, şi de aici forma de somn în amestec cu extazul, natura sa purtînd pecetea formei. 4. în timpul viselor ne bucurăm şi ne întristăm, sîntem afectați şi neliniştiți, suportînd •orice, fiindcă nu ne-ar tulbura în nici un fel nişte imagini cu totul deşarte, dacă am visa stăpîni pe noi înşine. De aceea faptele bune sînt fără răsplată şi cele rele fără pedeapsă, dacă sînt săvîrşite în timpul somnului, fiindcă nu vom fi mai mult condamnați pentru că am visat un act josnic, ■după cum nu vom fi încoronați că ne-am visat martiri. 5. Dar cum îşi aminteşte sufletul de vise, zici, dacă nu poate fi stăpîn pe sine ? Este în firea acestui fel de pierdere a minții că nu se produce din cauza stării proaste a sănătății, ci din firea lucrurilor, căci visul nu suprimă mintea, ci o îndepărtează. Una este a lovi şi alta a brusca ; una a răsturna şi alta a zgudui. 6. Aşadar, cînd memoria nu lipseşte, mintea este sănătoasă, iar cînd sănătatea minții încetează, chiar dacă memoria nu este afectată, aceasta înseamnă un fel de nebunie. Şi de aceea nu se zice că sîntem nebuni, ci că visăm ; de aici şi prudența dacă sîntem vreodată prudenți. Pentru că înțelepciunea noastră, chiar dacă este umbrită, nu se stinge totuşi, ci doar poate părea că atunci lipseşte şi că extazul în acest caz lucrează prin sine însuşi, aducîndu-ne şi imaginile înțelepciunii ca şi pe ele erorii.

XLVL

1. Iată, sîntem nevoiți să vorbim din nou despre vise [102], de care este hărțuit sufletul. Dar cînd vom ajunge la moarte ? Şi aceasta am s-o spun : cînd va da Dumnezeu ,■ceea ce se va întîmpla nu va avea deloc o lungă întîrziere. 2. Epicur a socotit visele cu totul deşarte, liberînd divinitatea de griji, dizolvînd ordinea lucrurilor şi confundînd toate în pasivitate, ca fiind fortuite şi expuse vicisitudinilor. Dacă este aşa, vor exista în vicisitudini ale adevărului, fiindcă nu e firesc ca numai el să fie în afara oricăror vicisitudini, cînd totul se supune acestora. Homer a închipuit pentru vise c'ouă porți : una de corn a adevărului, şi alta de fildeş a min-

1 lunii ; prin corn, se zice, putem vedea, dar fildeşul este opac. 3. Aristotel <\Uu\ ț1 minciunii partea ei, recunoaşte şi adevărul. Telmessenii nu resping vllwlp, dnr n1lrmă că interpretarea lor este supusă greşelii. Dar ce este

101. Pac. 2, 2\.
102. Filosofii :,l Mm ic ii .niiiri despre vise.

atît de străin omenirii, încît să n-aibă uneori şi vedenii conform realităţii ? Limitîndu-mă la puţine cuvinte despre lucruri neînsemnate, pe Epicur îl voi expune ruşinii. 4. Herodot povesteşte că Astiage, regele mezilor, ar fi văzut în vis cum băşica fiicei sale Mandana, încă fecioară, ar fi curs într-o revărsare a Asiei ,• că astfel după căsătoria ei o viţă răsărind din aceleaşi locuri s-a aşternut peste' toată Asia. Aceasta a spus-o şi Caron Lampsaceanul mai înaintea lui Herodot. Gei care au tălmăcit visul în favoarea fiului său nu s-au înşelat, fiindcă, precum se ştie, Cirus a invadat Asia şi a cucerit-o. 5. Filip Macedoneanul, pe cînd încă nu era tată, a visat că a însemnat cu un inel pîntecele soţiei sale Olimpiada, şi că semnul era un leu ,• crezuse, după părerea mea, că nu va avea copii, fiindcă leul o singură dată este tată. Aristodem, sau Aristofan presupunînd că nimic nu e însemnat fără rost, a spus că se prevede un fiu de o importanţă cu totul excepţională. Cei care-I ştiu pe Alexandru recunosc leul de pe inel. Aceasta a scris Eforus. 6. Dar şi o femeie din Himera Siciliei a precizat în vis tirania lui Dionisiu. Aceasta a spus-o Heraclidei. Şi Laodice, mama lui Seleucus, a prevăzut pentru acesta domnia Asiei, încă înainte de a-1 naşte. Despre aceasta scrie Euforion. Ştim de la Strabo că şi Mitridate a devenit, în urma unui vis, regele Pontului, şi am aflat, citind pe Calistene, că Baralires s-a visat stăpîn pe Illyricum de la mo-loşi pînă în Macedonia. 7. Au cunoscut şi romanii vise cu astfel de adevăruri. Marcu Tullius cunoaşte dintr-un vis ca reformator al stăpî-nirii romane şi ca gropar al războaielor civile pe un copil necunoscut lui, un simplu particular cu numele de Iulius Octavius, devenit apoi August. Scrie aceasta Vitellius în comentariile sale. 8. Şi aceasta n-a fost o formă de prezicere numai a puterii supreme, ci şi a primejdiilor şi nenorocirilor: de exemplu, cînd ca simplu Caesar în războiul, cu duşmanii Brutus şi Cassius la, Philippi, bolnav fiind, a fugit din cort datorită visului lui Artorius că o mare primejdie îl aşteaptă din partea duşmanilor, sau cînd fiica lui Policrate din Samos a văzut crucea tatălui său formată dintr-o rază a soarelui răsfrîntă peste băile lui Jupiter. 9. în vis sînt descoperite şi onoruri şi talente, se prescriu şi leacuri, se dau la iveală şi furturi, sînt încredinţate şi comori. însoţitoarea lui Cicero pe cînd era mic i-a prevăzut acestuia demnităţile de mai tîrziu. Lebăda care fermeca pe oameni cu ideile lui Socrate a fost discipolul acestuia, Platon. Atletul Leonimus este îngrijit de Ahile, în vis. După ce a pierdut coroana de aur în cetatea Atenei, Sofocle tragicul a descoperit-o după indiciile avute în somn. Neoptolem, actor tragic, îndemnat în somn, salvează de la prăbuşire la Roeteum lîngă Troia mormîntul lui Aiax şi, punînd în ordine cu mare greutate pietrele, se întoarce de aici încărcat cu aur.

10. Dar cîţi **comentatori** şi **deţinători** de informaţii **nu** sînt în acest do**meniu** ? Artemon, Antiphon, Strato, Filochorus, Epicharm, Serapion, Cra-tip, Dionisiu Rodianul, Hermip, toată literatura lumii. Numai că voi **rîde** de cel **ce** crede că **mă** va convinge că dintre toţi cel dintîi **a** visat Saturn, **dacă nu** mă convinge şi că acesta a trăit înaintea tuturor. Aristotel, îarta-mă **câlîdTll** Dealtfel, Epicharm deţine locui cel mâi Înalt, el îm**preună cu** Filochorus Atenianul, în ceea **ce** priveşte prevestirile în somn. FI s-a **sprijinit** pe acest gen de oracole oarbe, ca al lui Amfiaraus la Oro-**pos,** al lui Amfiloc la Mallos, al lui Sarpedon în Troia, al lui

Trofonius în Beotia, al lui Mopsus în Cilicia, al Hermionei în Macedonia, al Pasifaei în Laconia. Pe celelalte, **cu** originile, riturile şi referenţii lor, **cu toată** istoria viselor de la începuturile ei, le arată Hermippus din Bery-**tus,** foarte dezvoltat, într-o suită de cinci volume. Dar şi stoicii preferă **să** spună că Dumnezeu, Cel mai mare prevăzător pentru aşezămintele **omeneşti, a** pus şi visele între celelalte ajutoare ale artei şi ştiinţei **în** domeniul ghicitului, **ca** mîngîiere deosebită a oracolului natural. 12. Aceasta în **ceea ce** priveşte încrederea în vise, care trebuie consemnată **şi** de noi, dar **cu** altă interpretare. Iar despre aUe_oracqle$_t$ în. timpul_că^ rora nimeni **nu** doarme, **ce** altceva vom spune, decît că este raţiunea ""dFmonlacă a acelor" duhuri care au locuit chiar atunci în oamenii înşişi, jsauje**-a'u** anggjajt^mjempria la toate uneltirile răutăţii, minţind deopo**trivă** şi pe **aceaşjăjcale,divinitatea,** înşelînd **cu** aceeaşi iscusinţă,chiar prin **binefacerile„** leacurilor şi ale sfaturilor^ care anunţă că ajută dar mai degrabă fac rău^jde vreme **ce** prin cele **culcare** ajută îndepărtează **de** căutarea adevăratei" **djxmitfţi** prin introducerea alteia false ? 13. **Şi** "in hicîun caz **nu** le este **închisă** puterea sau limitată în hotarele locurilor **de** taină; dimpotrivă, aceasta este liberă şi pretutindeni pătrunzătoare. De aceea nimeni să nu **se** îndoiască de__faptul că demoniloxie**-stau** des,-_ chise **şi** casele **şf** că **nu** numai în locuri retrase, dar şi în **dormitoare oa-meniTsînt** împresuraţi de imagini diavoleşti.

XLVII.

1. Definim visele **ca** fiind insuflate în cea mai mare parte de către demoni, deşi uneori ele sinTc"onîorme"adevărului şj_piă^uţfi$_T$~ rTgr**'^'rjjfrp"'** venienţa pe câîeTe**-am** arătat-o, adică zadarnice şi înşelătoare. Nu e ni-"mic de" mirare TTăcTlmagTnTIif **Tor** oglindesc anumite realităţi. 2. Dumnezeu, însă, care a promis harul Duhului Sfînt la tot trupul şi la servele şi la servii săi pentru **a** profeţi şi **a** visa [103]**, va** lua în considerare acele

103. ioil, 3, 1.

vise oare corespund grației divine, dacă între ele există unele oneste, sfinte, profetice, revelatoare, edificatoare, chemînd la mîntuire. Ele sînt dăruite cu prisosință şi profanilor, fiindcă Dumnezeu dă în egală măsură soarele şi ploile sale şi peste cei drepți şi peste cei nedrepți [m], dacă şi Nabucodonosor a visat lucruri dumnezeieşti şi o mare parte dintre oameni află pe Dumnezeu datorită viselor [105]. Aşadar, după cum darul lui Dumnezeu se revarsă şi asupra paginilor, la fel ispita răului Jşe^îjJLşJL în sufletele celor sfinți destul de des, cum de exemplu se furişează pe unde poate asupra For^clnd ei dorm, dacă nu~poate"face aceasta cînd ei sînt treji. 3. A treia categorie de vise o constituie acelea pe care sufletul se pare că şi le produce el însuşi din cauza împrejurărilor. Dar de vreme ce nu putem visa cum dorim, (căci şi Epicharm spune aşa), cum va fi sufletul însuşi cauza vreunui vis ? Nu cumva, aşadar, trebuie părăsită de forma sa naturală această categorie, ajutînd sufletului să-şi îndeplinească atribuțiile sale chiar în extaz ? 4. Acelea, însă, care nu par a veni nici de la Dumnezeu, nici de la demon, nici de la suflet, pe deasupra oricărei interpretări şi desluşiri asupra putinței de a se produce, se vor separa în chip hotărît de extaz şi de rațiunea lui[106].

XLVIII.

1. Se afirmă că visele cele mai clare şi mai închegate se petrec spre sfîrşitul nopții, cînd puterea suflefulul.sere'face printr-un somn satisfă-catorrin"ceea ce priveşte anotimpurile, mai mult primăvara somnul este mai liniştit, fiindcă vara moleşeşte sufletele, iarna le amorțeşte într-un fel, iar toamna, ispititoare în altfel a stărilor de sănătate, le slăbeşte cu mustul şi cu sucul poamelor. 2. La fel somnul depinde şi de aşezarea corpului, dacă omul nu se culcă nici pe spate, nici pe partea dreaptă, nici cu organele interne răsturnate, ca şi cum acestea şi-ar fi părăsit locul ,• starea simțurilor este nestatornică sau ficatul îngrăşat exercită o apăsare asupra minții. Dar socot că acestea sînt mai degrabă interpretări ingenioase, decît realități dovedite prin fapte, deşi Platon este cel ce le-a luat în considerare ,• şi poate că uneori se potrivesc. Astfel, visele vor fi după bunul plac, dacă vor putea fi dirijate. 3. Trebuie examinat ce spune fie presupunerea, fie superstiția despre folosirea sau evitarea anumitor alimente în legătură cu visele. Este superstiție atunci cînd, de exemplu, la oracole se indică post înainte de culcare, ca să ajute la abstinență, şi e presupunere, cînd, de exemplu, pythagoricii tot din acest motiv resping bobul ca mîncare grea, care umflă

104. Mt. 5, 45.
105. Dan. 2, 1 sq.
106. Tertulian deosebeşte trei categorii de vise după originea lor supranaturală — inspirate de Dumnezeu sau de diavol — sau naturală.

stomacul. Dar şi Daniil şi frații săi, mulțumiți cu un singur fel de legume, ca să nu se contamineze de mîncărurile regeşti au dobîndit de la Dumnezeu, pe lîngă cealaltă înțelepciune, mai ales harul de a avea şi de a explica vise [107]. 4. Iar

nemîncat, eu singur nu ştiu dacă visez în aşa fel, încît să nu simt că am visat. Aşadar, sobrietatea, vei zice, n-are nici o importanţă din acest punct de vedere ? Ba da, şi din toate punctele de vedere, nu numai din acesta. Dacă priveşte superstiția, cu atît mai mult priveşte religia. De aceea şi demonii o cer de la credincioşii lor în vise, pentru linguşirea divinității, fiindcă o ştiu apropiată lui Dumnezeu, fiindcă şi Daniil a stat lipsit de hrană timp de trei săptămîni[108], dar acesta ca să cîştige pe Dumnezeu prin umilință, nu ca să întărească simțurile şi înțelepciunea sufletului pentru a visa, ca şi cum n-ar fi în extaz. Astfel, sobrietatea nu va ajuta la îndepărtarea extazului ci la recomandarea lui, pentru a se face în duhul lui Dumnezeu.

XLIX.

1. Cei ce socotesc că pruncii nu visează, fiindcă toate ale sufletului slnt socotite în viață în raport cu vîrsta, să ia seama la mişcările, tresăririle şi surîsul acestora în somn, ca din realitate să înțeleagă că mişcările sufleteşti ale celui ce visează răzbat la suprafață uşor, cu toată tinerețea trupului. 2. Dar dacă atlanticii din neamul libienilor petrec un timp, precum se spune, într-un somn adînc, ei sînt apreciați după natura sufletului. Cu siguranță că ori este mincinoasă informația lui Herodot, care uneori defăimează pe barbari, ori este stăpînă în acel ținut marea putere de acest fel a demonilor. Căci dacă şi Aristotel notează că un erou din Sardinia lipsea de vise pe păzitorii templului său, va fi 81 aceasta între plăcerile demonilor, atît să alunge, cît şi să aducă visele, cum a venit ca ceva deosebit cel al lui Mero, foarte tîrziu, şi al lui Trasimede. 3. Dar visele vin şi de la Dumnezeu. De ce n-ar fi de la Dumnezeu visele atlanticilor, din moment ce nici un neam nu este străin lui Dumnezeu şi Evanghelia străluceşte pe tot pămîntul de la un capăt la altul ? Aşadar, sau este mincinoasă informația lui Aristotel, sau rațiunea demonilor ajunge pînă aici, ca să nu se creadă vreo natură a sufletului scutită de vise ?

L.

1. Am vorbit destul despre oglinda morții, adică despre somn, ca şi despre

107. Dan. 2, 16 sq.
108. Dan. 10, 1 sq.

ocupațiile din somn, adică despre vise; acum ne vom referi la originea somnului, adică la rînduiala morții, fiindcă nici aceasta nu este fără întrebări, deşi este sfîrşitul tuturor întrebărilor. 2. Afirmăm, conform părerii publice a întregului neam omenesc, că moartea este o datorie naturală. Aceasta a hotărît şi vrerea lui Dumnezeu, aceasta a făgăduit pentru tot ce se naşte, încît de aceea nu este răspîndită nesocotința lui Epicur, oare spunea că această datorie nu ne priveşte şi este respinsă cu dispreț nebunia magului eretic Menander Samariteanul, care

109. Fac. 5, 24 şi 4 Regi 2, 11.
110. In. 21, 23.

spunea că moartea nu numai că nu-i priveşte pe ai săi, dar nici măcar nu vine la ei. Acesta din urmă pretindea că este trimis ca sol al puterii ascunse din cer ca să devină nemuritori şi îndată gata de înviere cei care vor primi botezul de la el. 3. Am citit despre multe feluri de ape miraculoase, dar ori că au produs beţivi apele cu vin ale lincestanilor, ori că a pricinuit limfatism izvorul demoniac de la Colofon, ori că a ucis pe Alexandru înveninata Nonacris din Arcadia. A existat şi în Iudeea un lac lecuitor înainte de Hristos. După cum spune poetul, mlaştinile stygiene aduceau moartea celor ce se spălau în ele, şi Tetis şi-a plîns fiul. Dealtfel, dacă şi Menander se cufundă în Stix, trebuie să mori ca să vii la Stix ,• căci se spune că este în infern. 4. Ce fel şi unde este această apă fericită, pe care nici Ioan Botezătorul nu şi-a procurat-o mai dinainte, nici Hristos însuşi n-a arătat-o discipolilor ? Ce este această baie a lui Menander ? Cred că este o comedie. Dar de ce este atît de nefrecventată, atît de ascunsă, de se spală în ea foarte puţin ? Este pentru mine suspectă raritatea unui jurămînt foarte sigur şi mîntuitor, la care nici pentru Dumnezeu însuşi nu există lege să mori, cînd dimpotrivă, toate naţiunile se urcă pe muntele Domnului şi în casa Dumnezeului lui Iacob, care cerea chiar prin martiriu moartea pe care a cerut-o şi de la Hristos al Său. Desigur, nu Va da cineva atîta importanţă magiei, încît să creadă că aceasta înlătură moartea, sau că deşteleneşte viaţa cum se deştelenesc viţele, reînnoind vîrsta. Nici Medeea nu poate întineri un om, deşi a putut întineri un berbec. 5. Au fost strămutaţi Enoh şi Ilie şi moartea lor n-a fost descoperită, adică dată publicităţii[109]. Dealtfel, muritorii sînt păstraţi ca să nimicească pe antihrist cu sîngeie lor. A murit şi Ioan, despre care zadarnică fusese speranţa că va trăi pînă după sosirea Domnului [110]. Ereziile se reped la exemplele noastre, luînd din ele ajutoarele

cu care luptă. Dar să rezumăm: unde sînt aceia pe care însuşi Menander l-a botezat, pe care i-a cufundat în Stixul său ? Să vină Apostolii cei nepieritori să asiste ,• să-i vadă prietenul Toma, să-i audă, să-i pipăie şi să creadă [U1].

UI.

1. Dar lucrarea morţii este la mijloc, ca despărţitoare între corp şi suflet. Cei fără învăţătură temeinică de la Dumnezeu, apără nemurirea sufletului destul de slab. Ei argumentează astfel, încît vor să se creadă că şi după moarte rămîn unele suflete ilegate de corpuri. 2. Intre aceştia este şi Platon care, deşi sufletele pe care le vrea el le trimite îndată la cer, totuşi, în opera sa intitulată Politia, vorbeşte despre cadavrul unui oarecare neînmormîntat, păstrat mult timp fără vreo alterare, datorită adică prezenţei sufletului. La fel şi Democrit aduce ca mărturie creşterea unghiilor şi a părului cîtva timp în mormînt. Desigur că şi calitatea aerului a putut fi pentru acel corp un mijloc de ocrotire. 3. Dar ce se în-tlmplă dacă aerul este mai slab şi pămîntul mai sărat ? Ce, dacă însăşi

111. In. 20, 24 sq.
112. Tertulian înclină spre oprirea arderii voluntare a trupului.

substanța corpului este mai uscată ? Ce, dacă felul morții expune pie-irii materia corporală ? Unghiile, însă, de vreme ce sînt capete ale nervilor, pe bună dreptate cînd aceştia s-au destins din cauza morții, ele slnt împinse mai înainte şi zilnic par a fi mai mari, fiindcă se chirceşte carnea trupului. Şi părul este hrănit de creier, care-şi menține puterile interne încă o vreme. Chiar la cei vii, față de hrana primită de la creier, podoaba capilară este abundentă sau săracă. Vezi ce spun medicii In această privință. 4. Dar nici măcar o mică parte din suflet nu rămîne In corp, căci se va retrage şi aceasta, cînd timpul va scoate definitiv corpul de pe scena vieții. Căci şi aceasta este în opinia unora ,• de aceea, ferind în chip superfluu sufletele, ei spun că nu trebuie arse corpurile. Alta este însă rațiunea acestei pietăți, nu ocrotitoare a rămăşițelor sufletului, ci adversară a cruzimii față de corp, pe care omul nu trebuie să-1 dea ca pentru ispăşirea unei pedepse. 5. Dealtfel, sufletul este indivizibil precum este nemuritor, şi cere să fie socotită şi moartea indivizibilă, care se petrece pentru suflet în chip indivizibil nu din cauza imor-taJltății, ci a indivizibilității lui. Dar se va divide şi moartea dacă s-ar divide şi sufletul, un rest urmînd să moară, de bună seamă, mai tîrziu,• astfel va rămîne o porție de moarte cu o porție de suflet. 6. Nu ignorez faptul că o urmă din această părere rămîne valabilă [112]. Am învățat aceasta din experiență. Ştiu că o femeie tînără şi frumoasă, slujitoare a bisericii, decedînd după o unică şi scurtă căsătorie, în timpul slujbei de înmormîntare care întîrziase puțin datorită cuvîntării preotului, la prima vorbă a cuvîntării şi-a ridicat mîinile ca şi cum s-ar ruga şi iarăşi le-a întins apoi pe lîngă sine, fără să se mai mişte. 7. Există la ai noştri şi acea informație că în cimitir un corp unise spațiul său cu celTTunuT"
"crrrp"c^e"u"rma să fie aşezat alături. Daca şî la alte neamuri se vorbeşte * de asemenea lucruri, Dumnezeu pretutindeni îşi arată semnele puterii Sale, pentru ai Săi spreläîn^îiere^^entru păgîni spre" mărturie. Mai de^"
"graoă voi crede că asemenea fapte sînt de la Dumnezeu spre mărturie, decît de la unele rămăşițe ale sufletului, căci acestea dacă s-ar găsi, ar pune în mişcare şi alte membre, şi dacă s-au mişcat numai mîinile, aceasta nu s-a întîmplat din cauza cuvîntării. Şi acel corp nu numai că s-ar fi retras pentru un frate, dar şi-ar fi întrebuințat şi pentru el aşezarea printr-o mutare în alt fel. 8. Desigur, ori de unde sînt acestea, trebuind a fi puse mai degrabă pe seama semnelor şi arătărilor, nu pot fi naturale. Moartea, dacă nfef este deodată şi în întregime, nu este moarte ; dacă mai rămîne ceva din suflet este viață ,• nu se va amesteca moartea cu viața mai mult decît noaptea cu ziua.

LII.

1. Aceasta este,, aşadar, jlucrarea morțiij separarea_ trupuluL.si_a,ju-fletuluf. LasîncTla o parte problema celor venite de la destin sau de la întîmplare, simțul comun al oamenilor socoteşte această separare de două feluri: una obişnuită şi alta

neobişnuită, pe cea obişnuită punînd-o pe seama naturii, manifestîndu-se printr-o moarte liniştită, iar pe cea extraordinară considerînd-o în afara naturii, cu un sfîrşit violent. 2. Cei care cunoaştem însă primele începuturi ale omului, afirmăm cu hotărîre că moartea îl urmează pe om nu din natură, ci din culpă, aceasta nefiind najurală ,• uşor este folosit numele naturii în cele ce par a fi venit de la naştere dintr-un accident. Căci numai dacă omul ar fi fost făcut de la început direct pentru moarte, numai atunci moartea ar fi fost pusă pe seama naturii. Dar că n-a fost făcut pentru moarte dovedeşte însuşi legămîntul condițional cu amenințarea pentru om că-l aşteaptă moâHeadacă nu-l va respecta. Căci dacă nu l-ar fi călcat n-ar fi devenit muritor. Aşadar, nu va fi natural ceea ce se petrece de voie, Ia libera alegere, din viața omului, şi nu din necesitate, cerut de o autoritate prestabilită. 3. Mai departe, deşi moartea are diferite cauze, despre nici una nu spunem că este aşa de blîndă, încît nu este produsă cu forța, însăşi acea rațiune operatoare a morții, deşi simplă, este o forță. De ce ?
Fiindcă desface şi distinge legătura atît de strînsă a corpului şi a sufletului, creşterea Intr-o unitate completă de la început a celor două substanțe surori. Astfel, deşi cineva îşi dă duhul de bucurie, ca acel Chilo spartanul cînd şi-a îmbrățişat fiul sosit învingător de la Olimpia, sau In culmea gloriei, precum Clidemus atenianul pe cînd primea coroana de aur pentru eleganta stilistică a lucrărilor lui istorice, sau în somn, ca Platon, sau de rîs, ca P. Crassus, cu mult mai violentă este moartea care vine în situații nepotrivite, care alungă sufletul cînd are omul de toate, cînd este plăcută viata în triumf, în onoare, în linişte, în plăcere. 4. Este violentă moartea în călătoriile pe mare cînd departe de stîncile de la Caphereus, corabia nefiind hărțuită de nici o furtună, nefiind zguduită de nimic deosebit, pe un vînt favorabil, alunecînd încet, cu o societate plăcută pe punte, cu toată securitatea, deodată se scufundă din cauza unei spărturi interne. Tot un astfel de naufragiu îl constituie şi moartea în mijlocul vieții liniştite. E tot una dacă se scufundă întreagă şau sfărîmată corabia corpului, cînd este oprită cîrma sufletului.

LIII.

1. Dar unde se adăposteşte apoi sufletul gol şi alungat vom arăta, fără îndoială, în chip ordonat,- totuşi, vom spune mai întîi ceea ce se cuvine în această parte, ca nu cumva, fiindcă am arătat că împrejurările r&prții sînt felurite, să aştepte de la noi cineva să explicăm şi cum se produce moartea, aceasta fiind mai degrabă de competența medicilor, care cunosc fenomenele, cauzele şi condițiile favorabile tuturor felurilor de moarte. 2. De bună seamă, pentru a apăra şi aici nemurirea sufletului voi spune că există şi un fel de moarte, în care sufletul dispare puțin cîte puțin, încetul cu încetul, căci slăbind dă impresia că se consumă, şl moartea este dedusă din semnele pe care ea însăşi le prezintă. Insă Qrice rațiune a morții este în corp şi porneşte din corp. Oricare ar fi fenomenul morții, fără îndoială că el este o dezorganizare completă a materiilor, regiunilor şi

căilor vitale : materii, cum sînt fierea şi sîngeie, regiuni, ca inima sau ficatul, iar căi, venele şi arterele. 3. Aşadar, în timp ce acestea, indiferent din ce cauză, se tulbură în corp pînă la ultima expresie a răsturnării şi dezordinii celor vitale, deci naturale, cu hotarele, aşezările şi funcțiile lor, în mod necesar şi sufletul, prăbuşindu-i-se puțin cîte puțin mijloacele, locuința şi spațiile sale de existență, tot puțin cîte puțin este silit şi el însuşi să^şi încheie rolul şi să se retragă întocmai ca un vizitiu cînd oboseala a istovit puterile cailor, deci ca un om părăsit nu de puteri, ci de mijloace. La fel vizitiul corpului, spiritul, dacă şi-a pierdut numele legat de vehicolul pe care-1 conduce, nu şi-a pierdut şi numele său, Incetlndu-i funcția, nu şi puterea, slăbind ca activitate, nu ca stare, consumindu-şi felul de manifestare, nu substanța, fiindcă Încetează să apară, nu să existe. 4. Aşa este orice moarte repede, ca tăierea gîtului, sau ca apoplexia, ia care se deschide larg poarta morții şi sînt distruse deodată forțele vieții, prăbuşirea interioară nemaiaducînd nici o zăbavă şi nici o împărțire pe moment a plecării sufletului. Cînd moartea este înceată, sufletul părăseşte corpul la fel cum acesta îl părăseşte pe el; totuşi, nu se prăbuşeşte în acest chip, ci se retrage, iar cînd se retrage, face să se vadă ultima parte a retragerii lui. Dar nu înseamnă că, dacă e partea ultimă, aceasta se desparte de-îndată, şi nici că, dacă este mică, va şi pieri pe dată. Sfîrşitul îşi urmează locul său şi mijlocul vine după început, iar ceea ce rămîne fiind în legătură cu totalitatea nu e părăsit, ci aşteptat de aceasta. Aş îndrăzni să spun că ultima parte a totului este în acelaşi timp totul, fiindcă, deşi mai mică şi mai din urmă, este totuşi a lui. 5. De aceea se întîmplă ca adesea sufletul, în chiar pragul despărțirii de trup, să fie agitat mai puternic, printr-o privire mai neliniştită, printr-o vorbire mai ieşită din comun, de vreme ce de la o înălțime mai mare, găsindu-se de acum în libertate, după ce a fost înghesuit pînă aici în corp, anunță ce vede, ce aude, ce începe să cunoască. Dacă trupul acesta este după părerea lui Platon închisoare, iar după cea apostolică templu al lui Dumnezeu, fiindcă este în Hristos [Us], între timp el ține sufletul ca într-un țarc, îl întunecă şi-ı' murdăreşte prin unirea cu carnea, din care cauză lumina lucrurilor îi este mai slabă, ca şi cum ar privi prin ceva nu îndeajuns de transparent. 6. Departe de orice îndoială, cînd prin puterea morții iese din unirea cu carnea şi prin această ieşire se purifică, atunci scapă, fără îndoială, din închisoarea corpului în loc deschis la lumina sa cea pură şi curată, pe dată se recunoaşte pe sine scăpat de substanța materială, în libertate priveşte divinitatea, ca şi cum de la vedeniile din vis s-a ridicat la cunoaşterea adevărului. Atunci vorbeşte şi vede, atunci tresaltă de bucurie sau tremură de teamă, după cum simte că-i este pregătită găzduirea, după chipul îngerului însuşi, care adună sufletele [lw], Mercur al poeților.

LIV.

1. De aici încolo arătăm unde se duc sufletele. Aproape toți filosofii oare, într-un chip sau altul, afirmă nemurirea sufletului, ca Pitagora, Empedocle sau Platon, fiecare îi acordă un timp de la ieşirea din corp pînă la sfîrşitul întregului

113. I Cor. 6, 19.
114. îngerii conduc sufletele după moarte.

univers. Stoicii aşază numai sufletele lor, adică ale înțelepților, în locuințele cereşti. 2. Platon cu greu admite aceasta pentru sufletele filosofilor şi numai pentru ale acelora care şi-au împodobit filosofia cu dragostea față de sclavii tineri. Pînă înfrățit este de mare şi între filosofi privilegiul impurității. Aşadar, după filosofia lui Platon, sufletele înțelepților se ridică în regiunea eterului, după Arie în văzduh, după stoici sub lună. 3. Mă mir de ei că aşază sufletele înțelepte în jurul pămîntului, deşi afirmă că ele sînt învățate ■de, înțelepți cu mult superiori. Unde va fi regiunea şcolii în depărtarea atît de mare dintre 'locaşurile aeriene ? După ce rațiune sufletele învățăceilor se vor aduna la cele ale învățătorilor dacă lipsesc dintr-un spațiu atît de mare ? Dar care le va fi folosul şi roadă ultimei învățături, dacă vor pieri curînd în aprinderea universului ? 4. Pe celelalte suflete le aruncă în infern. Pe acesta Platon îl descrie în Fedon ca pe sînul pămîntului, unde, ajungînd şi aşezîndu-se toate scursorile lumii, fac să iasă de acolo la suprafață mirosuri grele şi, ca şi în noroiul propriei lor murdării, îngrămădesc acolo un aer particular mai gros, pe care-l înghit.

LV.

1. Pentru noi infernul nu este nici vreo peşteră goală, nici o apă murdară a lumii de pe pămînt, ci o întindere vastă în adîncul pămîntului, -o adîncime ascunsă în măruntaiele lui, dacă citim că pentru Hristos a fost un interval de trei zile savlrşit în inima pămîntului, adică în retragerea cea mai adîncă şi mai lăuntrică din interiorul pămîntului, în părțile cele mai de jos ale abisului [U5]. 2. Iar dacă Domnul Hristos, ca om a murit, -potrivit Scripturilor, şi a fost înmormîntat, potrivit tot lor, dacă a îndeplinit această lege sub chipul morții omeneşti, ducîndu-se în iad [116], şi nu s-a urcat în înălțimile cerurilor înainte de a se coborî în adîncurile pămîntului [117], ca acolo să facă pe patriarhi şi pe profeți credincioşi Lui[118], ai să crezi că există şi acea regiune a lumii subpămîntene şi să le dai cu cotul celor care în chip destul de trufaş socotesc că sufletele •credincioşilor nu sînt demne de lumea subpămînteană, crezîndu-se prin •aceasta robi mai presus de stăpînul lor, învățăcei mai presus de învățător, refuzînd, dacă este cazul, să primească mîngîierea de a aştepta învierea în sînul lui Avraam[119]. 3. «Dar de aceea, zic ei, Hristos s-a dus în lumea subpămînteană, ca să nu ne ducem şi noi acolo. Dealtfel, ce deose-

bire este între păgîni şi creştini, dacă pentru morți există aceeaşi temniță ?». Cum

115. Efes. 4, 9 ; I Cor. 15, 4 sq.'
116. I Cor. 15, 3 sq.
117. Efes. 4, 9.
118. I Pt. 3, 19.
119. Lc. 16, 22.

aşadar îți vei da duhul în cer, cînd Hristos şade acolo la dreapta Tatălui, cînd n-ai auzit încă porunca lui Dumnezeu prin trîm-bița arhanghelului [m], cînd cei pe care

venirea Domnului i-a găsit pe lumea aceasta n-au fost luați în văzduh la întîmpinarea Lui cu acei care, morți, cei dintîi vor învia în Hristos [121] ? Nimănui nu-i este deschis cerul cît timp pămîntul este în bună stare, ca să nu zic închis. Cu trecerea lumii se va deschide împărăția cerurilor. 4. Dar somnul nostru va fi în regiunea eterului cu tinerii lui Platon, sau în aer cu Arie, sau în jurul •lunii cu Endymionii stoicilor ? Ba dimpotrivă, zici, în rai, unde au trecut din iad de atunci patriarhii şi profeţii ca alai ăl "învierii DdmnuTuiT " $i de ce regiunea paradisului, care este aşezată sub altar, descoperit lui Ioan în duh, nu arată în ea alte suflete în afară de.ale martirilor.? [122]. Dej° ce Perpetua, cea mai bravă martiră, în preziua pătimirii avînd revelaţia « paradisului a văzut în el numai martiri, dacă nu fiindcă sabia păzitoare a paradisului nu se dă înapoi decît în faţa celor ce au decedat în Hristos şi nu în Adam ? 5. Noua moarte pentru Dumnezeu şi cu totul deosebită pentru Hristos, este primită într-o altă gazdă, particulară. Ia cunoştinţă deci de diferenţa dintre un păgîn şi un credincios în moarte, dacă ai să cazi pentru Dumnezeu, cum îndeamnă Sfîntul Duh, nu în pat moale şi cald, ci în martiriu, dacă-ţi iei crucea şi urmezi pe Domnul[123], cum El însuşi a povăţuit. Toată cheia paradisului este sîngeie tău. Ai de la noi o invitaţie chiar pentru paradis, unde arătăm că orice suflet este păstrat în lumea subpămînteană pînă la ziua Domnului.

LVÎI.

1. Urmează să cercetăm dacă sufletele se duc în lumea subpămînteană imediat după moarte, dacă le reţine cumva pe unele vreun motiv încă aici, sau dacă este cu putinţă celorlalte ca, după ce au fost primite, să se întoarcă înapoi din vreo poruncă sau dorinţă. 2. Nu lipsesc răspunsurile la aceste întrebări. S-a crezut că nu sînt primiţi în lumea subpămînteană decît cei înmormîntaţi după datină, cum se spune despre homericul Pa-trocle, care i s-a arătat lui Ahile în vis, £uatodu;l.jşărlJ.nfflorrnJnie5e_. trupul, căci altfel nu putea intra pe porţile infernului, pentru că-ı ţineau la distanţă sufletele celor cu morminte. Cunoaştem tîlcul poetic, dar şi pe cel practic al pietăţii lui Homer. Căci el a arătat grijă pentru înmor-mîntare cu atît mai mult, cu cît întîrzierea acesteia era o insultă pentru sufletul celui mort, adăugîndu-se şi motivul ca nu cumva, dacă era

120. I Tes. 4, 16 sq.
121. Mt. 27, 52.
122. Apoc. 6, 9.
123. Mt. 10, 38.

ţinut acasă corpul unui decedat, să se istovească şi mai mult alături de el membrii familiei, pentru care consolarea pe această cale era de fapt o agravare a durerii. Astfel, plîngerea pentru sufletul neînmormîntat a fost aşezată pe două temeiuri: pentru ca îndeplinirea datinii să păstreze cinstirea corpului şi pentru ca să uşureze doliul lăsat în urmă. 3. Dealtfel, de ce deşertăciunea ca sufletul să fie legat de cinstirea de pe urmă a tru-pului, ca şi cum ar duce ceva din ea pe lumea cealaltă ? Cu mult mai fără rost este dacă se va socoti insultă pentru suflet lipsa înmormîntării,

care trebuia făcută din dragoste. Căci oricum, va prefera să se ducă mai tîrziu pe lumea cealaltă cel ce nici n-a voit să moară. Va iubi pe un moştenitor nemilos, dar care-l ține încă la lumina zilei. Sau, dacă este în mod sigur o insultă lipsa înmormîntării, motivul insultei fiind această lipsă, este peste măsură de nedrept să fie atins de insultă sufletul, căruia nu i se va pune la socoteală lipsa înmormîntării, fiindcă aceasta nu-i atinge pe el. 4. Se spune că sufletele celor morți înainte de vreme pribegesc aici, pînă ce-şi completează numărul anilor pe care i-ar mai fi putut trăi, dacă n-ar fi intervenit moartea pe neaşteptate. în orice caz,, sau este hotărît un anumit termen pentru fiecare şi nu cred că acesta poate avea loc mai înainte, sau, dacă este hotărît şi e scurtat totuşi de voința lui Dumnezeu, ori de vreo putere oarecare, zadarnic este scurtat de vreme ce trebuie completat după aceea, sau, dacă nu este hotărît, nu va exista nici-o completare a ceea ce nu este hotărît. 5. Şi voi adăuga : Iată, de exemplu, a murit un sugaci, sau um impuber, sau un adolescent, care totuşi ar fi avut să trăiască optzeci de ani. Nu cumva aceştia au murit prematur pentru ca sufletul lor să mai rămînă aici după moarte ? Vlrsta nu poate fi concepută fără corp, fitodcă yîrstele sînt socoţjle_iri. raport cu corjjuj. Ai noştri să se gîndească şi la aceea că la înviere sufletele îşi vor primTl^ vor ft'sperate aceleaşi corpuri ^Haltceealşf^^ moartea. In ce chip poate sufletul unui prunc să-şi petreacă aici timpul pe care l-ar fi mai avut de trăit, ca ajungînd octogenar să învieze totuşi în corpul unui copil de o lună ? Sau, dacă va fi nevoie să-şi completeze aici timpul care-i fusese destinat, care va parcurge şi sufletul aici şirul vieții care i-ar fi fost destinată astfel aici, încît să dorească din pruncie cele potrivite copilăriei, să militeze din adolescență pentru exercițiile tinerețe! şi să gîndească din tinerețe la greutățile bătrîneței,. să strîngă fînul şi să cultive ogorul, să călătorească pe mare, să se căsătorească, să muncească, să aibă necazuri, bucurii şi dureri, care vin de-a lungul timpului ? 7. Cum va putea trece prin toate acestea fără corp ? Viața fără viață ? Va fi fără rost pentru suflet să Îmlinească singur timpul pînă la moartea de bâtrînete, dacă va fi corpul In mormînt. Ce-l va opri, aşadar, să-l împlinească pe lumea cealaltă, unde n-are trebuință de nici una din activitățile arătate ? Astfel afirmăm că sufletul rămîne la vîrsta In care a ieşit din corp. pj&ă în acea~zTîn care i se promite acea perfecțiune potrivită după măsura deplinătății angelice. 8. De aceea vor"fiexîTâ'teiîîh infern, zici, cele răpite cu forța mai ales prin atrocitatea pedepselor, vorbesc de cei pedepsiți cu moartea pe cruce, sau prin tăierea capului cu securea ori cu sabia, sau prin sfîşierea de către animalele sălbatice ,-totuşi nu sînt violente acele sfîrşituri pe care le hotărăşte justiția, răzbunătoare a violenței. 9. Şi de aceea, vei spune, sufletele criminale sînt exilate din infern. Aşadar, îi împărți pe cei din infern în răi şi buni: dacă sînt răi, acolo trebuie aruncate sufletele celor mai răi ,■

iar dacă sînt buni de ce socoteşti nedemne de infern pentru un timp sufletele celor morţi de timpuriu, necăsătoriţi, puri şi inocenţi datorită vîrstei lor ?

LVII.

1. Aşadar, a fi reţinut aici este foarte bine pentru cel ahoros (mort de timpuriu) şi foarte rău pentru cel biaeothanatos (răpit de moarte violentă), ca să mă folosesc chiar de cuvintele pe care le face să răsune magia, ca autoare a acestor opinii prin reprezentanţii,ei: Ostanes, Ty-fon, Dardanus, Damigeron, Nectabis şi Berenice. 2. Este de acum publică literatura care promite că se vor scoate din infern chiar sufletele celor morţi la vîrsta firească, chiar cele despărţite de trup printr-o moarte onorabilă, chiar cele ale căror trupuri au fost înmormîntate cum se cuvine. Ce vom spune aşadar despre magie, ? Că aproape toată este o ln-) şelătorie. Dar raţiunea înşelătoriei nu ne scapă~nouă creştinilor, care/ cunoâşfem duhurile rele, nu prietene prin conştiinţă, ci duşmane prin ştiinţa lor, pe care le socotim nu atrăgătoare prin lucrarea lor, ci înşelătoare prin dominaţie, boală multiformă a minţii umane, artă a tuturor erorilor, nimicitoare totodată,,§ mînţuirii.şi^a sufletelor ; aşa sînt şi magiile, însoţitoare ale idolatriei, în care demonii îşi închipuie că slnt morţi ca şi zeii. De ce nu ? Fiindcă şi zeii sînt morţi. 3. Astfel sînt chemaţi cei dispăruţi de timpuriu şi cei morţi de moarte violentă, ca argument de credinţă, fiindcă pare de crezut că sînt active la violenţă şi nedreptate mai ales acele suflete pe care le-a despărţit de trup prin violenţă şi nedreptate un sfîrşit crud şi năprasnic, ca şi ţinînd loc de ofensă. 4. Dar demonii operează sub semnul acestor suflete, şi în special aceştia care au fost în ele, atunci cînd acestea erau în corpuri, şi care le împinseseră la un sfîrşit de acest fel. Căci am lăsat să se înţeleagă că

aproape nici un om nu este fără demon şi multora le este cunoscut că prin opera demonilor se petrec morţi năprasnice şi atroce, oare sînt puse pe seama unor lovituri neaşteptate. 5. Şi pe această înşelăciune a duhului rău, care se ascunde sub masca celor morţi, dacă nu mă înşel, am dovedit-o din realitate, devreme ce în exorcisme el se afirmă ca al unui om din neamul său, uneori gladiator, sau luptător cu fiarele, ca şi zeu dealtfel, neîngrijindu-se de nimic mai mult decît să combată ceea ce noi predicăm, ca să nu credem cu uşurinţă că toate sufletele merg în infern, ca să ne tulbure credinţa în judecata de apoi şi în înviere. Şi totuşi, acei demon, după ce a încercat să impresoare pe cei din jur, învins de ameninţarea harului divin, mărturiseşte fără voia lui adevărul. 6. Astfel, şi In acea speţă de magie, care se crede că scoate „sjjileiele din infern si le face vizibile, este tot puterea înşelătoriei: mai dibace desigur, fiindcă produce vedenii, fiindcă face să apară în închipuire şi trupul; nu este grea sj, i se amăgească ochii în afară celui ce **este** uşor. să i^xudaească vederea dinlăuntru a minţii. 7. Pentru Faraon şi egipteni corpurile păreau balauri ai vergilor vrăjitoreşti[124],- dar pentru Moise adevărul ni-

124. Ieş. 7, 12.
125. Fapte 8, 9 şi 13, 8.
126. I Regi 28, 6 sq.
127. II Cor. 11, 14.
128. II Tes. 2, 4.
129. Mt. 24, 24.
130. Mt. 6, 21.

miceşte minciuna. Multe au spus şi magii Simon şi Elimas împotriva Apostolilor, dar orbirea vrăjitoriei nu s-a întins [12S]. Ce este nou în faptul, că duhul necurat este duşmanul adevărului ? Iată, astăzi se arată atît de mare prezumţia aceluiaşi eretic Simon, încît vrăjitoriile lui făgăduiesc că urnesc din infern chiar sufletele profeţilor. 8. Şi cred, fiindcă vrăjitorii pot prin minciună şi nu i-a fost mai puţin cu putinţă duhului vrăjitoresc să imite sufletul lui Samuel[126], pe cînd Saul cerea sfat nu numai de la Dumnezeu, ci şi de la morţi. Departe de noi, dealtfel, să credem câ sufletul vreunui sfînt, sau al vreunui profet a fost scos din infern de demon, fiindcă noi am învăţat că «însuşi satana se va preface în înger al luminii» [127], nu numai în om al luminii, pretinzîndu-se Dumnezeu [128] plnă la sfîrşit, avînd a face semne şi arătări prevestitoare pentru a doborî, dacă va putea, pe cei aleşi[129]. S-a îndoit, poate, atunci să afirme cî este profet al lui Dumnezeu şi chiar al lui Saul, în care zăbovea el însuşi. 9. Să nu socoteşti că altul a fost cel ce producea vedenii şi altul cel ce le tălmăcea, ci că acelaşi duh şi în, profeţia falsă şi în apostasie plăsmuieşte, cu uşurinţă ceea ce făcuse să se creadă, el prin care comoara lui Saul era acolo unde-i era şi inima [1S0], dar unde fără îndoială

că Dumnezeu nu era. Şi de aceea prin cine **a** crezut **că va** vedea a văzut, fiindcă prin cine a văzut a şi crezut. 10. Dacă se obiectează despre imaginile din timpul nopţii că adesea nu în deşert sînt căzuţi cei morţi (căci nasamonienii luau oracole locuind adesea lîngă mormintele părinţilor, cum scrie Heraclide, sau Nymphodorus, iar celţii pentru acelaşi motiv îşi petreceau nopţile lîngă busturile memoriale ale bărbaţilor viteji, cum afirmă Nicander), într-adevăr nu suportăm în somn pe cei morţi mai mult decît pe cei vii, dar cu aceeaşi explicaţie şi pe cei morţi şi pe cei vii şi toate cîte se văd. Căci sînt adevărate nu fiindcă se văd, ci fiindcă se îndeplinesc. Încrederea în vise se confirmă din urmarea, nu din vederea lor. 11. Domnul a arătat că nici unui suflet nu-i este cu totul slobod infernul; săracul liniştit şi bogatul gemînd în faţa lui Avraam sînt dovadă că nu poate fi alungai dîri infern cel ce dezvăluie aşezarea lucru-**XJlnr** fjp_^**âcolo**, ceea' ***cjţfyfcax*** ti putut chiar atunci, încît să se creadă în Moise şi în profeţi[1S1]. 12. Dar deşi cîteva suflete au -fost chemate în corpuri de către puterea lui Dumnezeu, pe baza drepturilor Lui, aceasta nu va constitui un motiv de lnc?e3ere*în îndrăzneala magilor, în înşelăciunea viselor şi în libertăţile poeţilor. Dimpotrivă, din exemplele învierii, cînd puterea lui Dumnezeu fie prin profeţi, fie prin Hristos, fie prin Apostoli, readuce sufletele în corpuri, se arată ca un adevăr puternic, incontestabil şi deplin că şi aceasta este o formă a adevărului,, anume de a socoti vrăjitorie orice prezentare incorporală a morţilor [1S2]..

LVIII.

1. Aşadar, toate sufletele sînt în infern ? Vrei, nu vrei, sînt şi ele ca şi pedepsele şi mîngîierile : ai acolo şi pe bogat şi pe sărac [1S3]. Şi fiindcă am zăbovit cam mult asupra acestei părţi, voi căuta mai departe să prezint ideile mai succint. 2. De ce să nu crezi că sufletul este pedepsit sau răsplătit în infern pînă la ziua judecăţii, ca o recunoaştere anticipată a vinovăţiei sau nevinovăţiei ? Fiindcă la judecata divină, zici, lucrarea sa trebuie să fie întreagă, fără vreo reducere a sentinţei; fiindcă atunci trebuie aşteptată şi restabilirea trupului oa tovarăş al faptelor şi răspunderilor. 3. Şi ce se va întîmpla pînă atunci ? Vom dormi ? Dar sufletele nu dorm nici în cei vii; căci somnul este al corpurilor, care sînt supuse morţii, somnul fiind oglinda acesteia. Sau nu vrei să existe nici

o activitate acolo unde este dusă toată omenirea, unde este zălogită toată speranţa

131. Lc. 16, 25.

132. Acest capitol a fost mult discutat în legătură cu concluziile pe care le trage Tertulian din confuzia pe care o făceau unii între starea de incorporalitate în timpul viselor şi starea celor înviaţi. Din capitplul următor, paragraful 5, se vede că el nu credea în corporalitatea sufletelor decît ca o posibilitate do a se faco vizibile.

133. Lc. 10, 1!) sq.

? Socoteşti că judecata acolo e mai mică sau abia începe ? Că se grăbeşte, sau că se pregăteşte ? Dar ce nedreaptă este şederea degeaba în infern, dacă acolo celor vinovaţi tot le e mai bine, iar celor nevinovaţi încă nu le e. Ce vrei să fie mai mult după moarte : amăgirea cu o speranţă confuză şi o aşteptare nesigură, sau reconsiderarea vieţii şi rînduiala îngrozitoare a judecăţii ? 4. Dar sufletul aşteaptă corpul întotdeauna ca să se întristeze sau să se bucure ? Oare n-are putere să reziste la ambele feluri de emoţii? De cîte ori sufletul, fără să fie rănit corpul, este chinuit de mînie, ură, dezgust, sentimente adesea necunoscute nici pentru el ? De cîte ori, de asemenea, cînd corpul este lovit de vreo suferinţă, sufletul îşi caută o bucurie pe ascuns şi se retrage din societatea trupului atunci nepotrivită? 5. Aş minţi dacă aş spune că nu obişnuieşte să se bucure singur şi să se glorifice cu înseşi chinurile corpului. Gîndeşte-te la sufletul lui Mucius, cînd şi-a pus mîna pe foc ; <gîndeşte-te la al lui Zenon, cînd chinurile lui Dionisius au trecut pe lîngă el. Muşcăturile fiarelor sînt podoabe ale tinereţii, ca urmele muşcăturilor de urs pe corpul lui Cirus. Pînă într-atît sufletul ştie în infern să se bucure şi să se întristeze fără corp, fiindcă în corp, chiar cînd acesta este nerăhit, dacă vrea suferă şi chiar cînd acesta este rănit, dacă vrea se bucură. Dacă din propria sa socotinţă face aceasta în viaţă, cu atît mai mult din judecata lui Dumnezeu după moarte ? 6. Dar nici nu îm-parte sufletul toate lucrările cele mai bune cu cele ale trupului ,• căci judecata divină îi urmăreşte şi asigură cugetele şi voinţa. «Cine a văzut şi a dorit ceva vinovat, a şi păcătuit în inima sa»[134]. Deci este foarte normal ca sufletul să fie pedepsit de o faptă pe care n-a săvîrşit-o în tovărăşia trupului. 7. Ce este acum dacă în cele trupeşti sufletul este •cel care mai înainte gîndeşte, hotărăşte, porneşte, acţionează ? Şi dacă uneori face lucruri care nu-i plac, totuşi, mai înainte

134. Mt. 5, 28.

135. Mt. 5, 25 sq.

pune la cale ceea ce are să înfăptuiască prin trup ; căci niciodată conştiinţa nu este poste-rioară faptului. în această ordine cere ca mai întîi el să-şi primească plata, fiindcă mai întîi lui îi este datorată. 8. Pe scurt, devreme ce înţelegem infernul ca fiind acea închisoare pe care o arată Evanghelia[135] şi cînd ni-1 explicăm ca pe cea mai nouă mică taxă pentru spălarea păcatelor în aşteptarea învierii, nimeni nu se va îndoi că sufletul plăteşte în infern ceva, deşi plenitudinea învierii se va realiza şi în trup.

Aceasta **a** recomandat-o **şi** Sfîntul Duh foarte **adesea, dacă se admite că** vorbele Lui **au** ta bază recunoaşterea harului promis. 9. Interpretînd prin învăţătura credinţei, după părerea mea, cele mai multe păreri omeneşti despre suflet, am căutat să satisfac cît de cît cerinţele unei curiozităţi juste şi necesare ,• cel ce vrea însă să cunoască mai adînc şi mai pe-nde-lete problema, va avea de învăţat atît cît îi va plăcea să cerceteze în acest domeniu.

INDICE SCRIPTURISTIC

INDICE REAL ŞI ONOMASTIC

P

G

H

I

I

J

L

M

N

O

P

MINUCIUS FELIX

DIALOGUL OCTAVIUS

MINUCIUS FELIX
DIALOGUL OCTAVIUS

INTRODUCERE

Al doilea mare apologet de limbă latină in istoria creştinismului primar este Minucius Felix, *(botezat cu numele de Marcus). Despre el avem puţine cunoştinţe — şi acestea nesigure. Şi el era păgîn convertit, şi el era de o erudiţie impresionantă şi el era avocat şi se avînta în public în lupta pe viaţă şi pe moarte de apărare a creştinilor. Oare va îi murit de moarte bună sau a fost martirizat ?*

Nici despre el nu avem vreo ştire în această privinţă. Din unica scriere care ne-a rămas de la el, se poate constata însă de la început o deosebire esenţială între concepţia lui şi aceea a lui Tertulian de apărare împotriva păglnismului: pe cînd marele african nu acorda nici o valoare religiei şi filozofiei păgîne într-o intransigenţă şi ostilitate violent manifestate faţă de trecut in multele sale scrieri, Mincius Felix convins şi el că creştinismul este ceva cu totul nou, se *manifestă totuşi mai conciliant faţă de păgînism, demonstrînd superioritatea absolută din toate punctele de vedere a noii religii, atît de dispreţuită şi prigonită, faţă de cea veche.*

*Din străvechile scrieri ale creştinismului primar avem prea puţine veşti despre autorul vestitei apologii «Octavius». Se pare că, dintre apologeţi, Lactanţiu are în mare cinste pe Sfîntul Ciprian, fiindcă a consfinţit opera sa apologetică cu moartea sa martirică. Dimpotrivă, are oarecari rezerve manifestate faţă de Tertulian şi de Minucius Felix, despre al căror fel de moarte nu avea ştiri: despre acesta din urmă scrie că a fost avocat vestit ,şi că scrierea lui intitulată «Oetavius» proclamă adevărul, dar că ar fi putut fi un bun apărător al adevărului, dacă s-ar fi consacrat Inînttegime studiului în acest scop *.*

1. Lactanţiu, *Instituţiile divine,* v. 1, 21, apud Jeari Beaujeu, prof. la Universitatea din Paris, Minucius *Felix, Octavius.* col. Universităţilor din Franţa, text stabilit şi traducere, ed. a II-a revăzută şi corectată (Paris, 1974), p. CX.

De asemenea, citează un pasagiu din «Octavius» despre fuga lui Saturn In *Italia* pentru a nu fi ucis-de fiul sdu, ridicuJizînd astfel mito-*logia pagină *.*

Fericitul Ieronim scrie mai mult, amintindu-1 cu admirație de mai multe ori în cartea sa «Despre oamenii iluştri» şi în altele. în acest sens 1/ *proclamă «avocat vestit» şi aminteşte că sub numele lui a circulat şl scrierea «Despre destin, împotriva matematicienilor»* [3]. *In mai multe locuri îl aminteşte printre marii scriitori latini: «Cine a fost mai învățat declt Tertulian, mai ascuțit decît el ? «Apologeticul» lui şi «Cărțile împotriva neamurilor» cuprind toată ştiința secolului, iar Minucius Felix, avocatul forului roman, ce a lăsat el netratat din cele cuprinse în scrierile asemănătoare în cartea sa al cărei titlu este : «Octavius»...?* [4].

Minucius Felix este un nume cunoscut de pe inscripțiile din Airica de Nord (pe o inscripție din Cirta, pe stela din Tebesa şi pe o dedicație la Cartagina)[5]. *Identificarea acestei nume de pe inscripțiile africane cu acela al autorului operei «Octavius» nu mai este menținută astăzi de toți patrologii, dar este apărată originea sa africană*[B]. *Aceasta coincide cu originea partenerului păgîn, Caecilius Natalis, din dialogul «Octavius», prieten comun al său şi al lui Octavius, adevăratul campion al acestei strălucite cărți apologetice. Numele lui Caecilius Natalis este astăzi identificat cu acela de pe mai multe inscripții din Cirta in care, printre altele, este comemorată numirea lui sau a tatălui său ca magistrat suprem al cetății*[7]. *Se mai aminteşte că In combaterea creştinismului, Caecilius citează pe Fronton, marele duşman din Cirta al creştinilor cu numele de «Cirteanul nostru»*[8].

Cît despre Octavius, african ca origine şi el, s-a împrietenit cu M/nucius *Felix după toate probabilitățile, în timpul studiilor la Cartagina, şi prietenia lor e mărturisită de acesta multă vreme după moarte. Ba a fost eternizată de faptul că, avocați fiind, amîndoi s-au convertit fără îndoială în cursul proceselor oribilelor măceluri ale martirilor. Data inscripțiilor care poartă numele său nu coincide cu timpul în care a trăit*[9].

Apologia lui Minucius Felix este oarecum deosebită de a celorlalte *apologii, prin faptul că nu se mai adresează împăratului, senatului, ori*

2. **Tdem, *ibiderri,* I, 11, 55.**

3. Fer. Ieronim, De viris iJlustn'bus, 58, Migne, px., XXIII, col. ,669,

" 4. Idem, *Epist. LXX, 5, (ad Magnum).* Cf. *Eplst.LX,* 10 *(ad Heiîodorium)* şi *Com-mcntarli ih Isaia Prophetam. VIU — Praet. (Migne,* P.L., XXIV; col. ^2811

5. Vezi Pierre de Labriolle, *Histoire de Ia Litterature latine chretienne,* p. 149.

fi. Vezi Prof. Jean Beaujeu, op. c/7., *Introduction,* p. XXVI, XXIX—XXX.

7. Idem, *IbMem,* p. XXVI.

0. -în contrast evident cu apărătorii creştinismului. 9. /b/t/cm, p. XXIX—XXX.

poporului tomuri, ln apărarea creştinismului, ci oamenilor cultivaţi de litere şi artă, prieteni ai elocinţei şi Înţelepciunii.

Ca avocat care apărase pe creştini ştia că toate calomniile impo-triva lor erau invenţii criminale care urmăreau distrugerea Bisericii creştine. Ca filosof şi om de educaţie rafinată, cu o' *aleasă formaţie clasică şi cu o înţelegere rară a oamenilor epocii sale, el a avut nu un succes, ci un adevărat triumf, care este sărbătorit şi azi de specialişti.*

Subiectul este tratat în formă de dialog, mal curînd datorită numeroaselor dialoguri ale lui Platon şi ale altor scriitori celebri ai antichităţii, ca un Cicero în «Despre Republică», «Despre prietenie», «Despre Legi», ori in «Hortensius» şi mai ales în «Despre firea zeilor», citat de el. Avea motive speciale să procedeze astfel. Căci cînd, după întoarcerea la Hristos, «limp&zindu-i-se sufletul, a ieşit din întunericul cel fără fund la lumina înţelepciunii şi adevărului» (cap. I), el s-a adresat în primul rînd foştilor săi prieteni din păgînătate, scepticilor din Noua Academie, ale căror idei le împărtăşise odinioară şi ale căror absurdi-tate şi vanitate voia să le combată în special[10].

Planul apologiei este foarte simplu: autorul, Marcus Minucius Felix, pleacă din Roma în plimbare pe plaja de la Ostia cu doi prieteni, Octavius Ianuarius şi celălalt păgîn, Caecilius Natalis. în urma unei discuţii *înverşunate şi ample asupra valorii ceior două religii, prezidată-de autor, păgînul se converteşte.*

Dialogul «Octavius» a fost admirat totdeauna pentru naturaleţea şi' imparţialitatea sa convingătoare, pentru iorma elegantă şi perfect armo-*nizată cu cuprinsul, ca stil naunţat şi ca frumuseţe şi vioiciune de exprimare. Dar i s-au făcut mai multe reproşuri, care sînt tot atîtea recunoaşteri de calităţi: împrumuturi de fond şi de formă din filosofi, istorici, poeţi păgîni*, *citaţi sau nu.*

Apoi lipsa unei expuneri doctrinare atît a păglnismului cît şi a *creştinismului* [u]. *Cîteodată criticii uită însă că marea tagmă a intelectualilor păgîni convertiţi ca un Minucius Felix nu puteau şi nu trebuiau să uite pe un Cicero sau pe un Homer, chiar după ce primiseră Evanghelia ca viaţă a vieţii lor duhovniceşti, căci voiau să apostrofeze astfel pe intelectualii păgîhî, citind pe marii lor scriitori: «Vedeţi că noi (creştinii) nu'sînttem barbarii Pe aceşti filosofi de care voi (paginii) sînteţi atît de mîndri, putem şi noi sdH invocăm ca autoritate. Departe de* a *ne osîndi, cum pretindeţi voi, ei au presimţit credinţele noastre, căci erau*

10. ***Ibidem,*** **p .XIX.**

11. Expunere sistematică a acestor reproşuri se pot vedea Ia Pierre de Labriollo, *Histoire de la Litterature 'latine chretienne,* p. 148, 155—172 şi, după el, la prof. Jean Beaujeu, op. *cit.,* p. XXIV—XXV, XLIV, etc. j iar lista împrumuturilor la p. XXXI—XLIV şi LIV sq. la acesta din urmă.

deja creştini iară s-o ştie. Şi voi puteţi să fiţi (creştini) fără să fiţi în contradicţie cu *ei, fără să vă temeţi că vă dispreţuiesc, iară să fiţi forţaţi să renunţaţi la citirea şi admirarea lor»* [12]*. Iar în privinţa lipsei de învăţătură asupra Logosului întrupat, asupra Profeţilor, harului dogmei, cultului etc, etc, este evident că toate aceste probleme depăşeau planul noului convertit şi candidat la martiraj. El s-a mulţumit să reducă la neant credinţele păgîne, omeneşti şi să justifice şi creştinismul dovedind originea lui dumnezeiască, prin sfinţenia lui absolută, necunoscută* **J/** *alte religii.* O *dată cu aceasta cădeau şi calomniile create de imaginaţia diabolică pe seama creştinilor persecutaţi. O expunere a doctrinei creştine, ar fi fost o complicaţie total nefolositoare, ţinînd seama de cititorii păgîni, pentru care doctrina creştină cu totul nouă*[1S]*, era total inaccesibilă. Patrologii au insistat însă mai ales Xisupra eleganţei şi tinetei unice a modului de prezentare a ideilor — dovada vie pentru paginii de la începutul veacului al III-lea că creştinii nu sînt «barbaria. «Arta compoziţiei şi încîntarea stilului fac din Octavius, după cuvîntul lui Renan, perla. apologeticii creştine». Să spunem mai mult: cei mai buni scriitori profani ai secolului al 11-lea, un Fronton, un Aulu-<jelle, un Apuleus, n-ar putea avea pretenţia la primul rang faţă de autorul nostru, atît de mult atinge limba lui un unic grad de eleganţă, de tine'.e şi de claritate, cu toate inevitabilele urme ale decadenţei generale de gust. Minucius Felix tormat de literatura umană, este pătruns de cultura clasică a timpului său şi dialogul se adresează paginilor cultivaţi. Oricît de vie este critica lui, peste tot simţi toleranţa şi gingăşia, iar pasiunea convingerilor nu alterează .cordialitatea .sentimentelor — aşa îl caracterizează un vechi patrolog*[1]**. Iar cel mai nou cercetător allui, şi unul dintre cei mai pretenţioşi, prof. J. Beaujeu, rezumă elogiile care s-au adus acestei opere în această frază : «Trebuie să fii un cititor foarte sever ca să rămîi nesimţitor la eleganţa prezentării, la încîntarea exprimării şi mai ales* — coci *aceasta face valoarea operei — la reflectarea unui suflet delicat»* [1S]*.*

Timpul *întîlnirii de la Ostia şi al publicării a fost stabilit în funcţie de raportul dialogului cu publicaţiile înrudite, in special cu Apologeticul, publicat în anul 199, Astfel, specialişti ca Muralt, Ebert (în* ***1868-)*** *şi alţii socotesc că dialogul «Octavius» a apărut înaintea «Apologeticului», fiind folosit de Tertulian, pe cînd Massbieau, Har-*

12. Gaston Boissier, *La fin du Paganisme,* col. *«Biblioth&que d'hlstoire»,* t. I, ed. a II-a, Paris, 1925, p. 288—289.

13. Cf. în acelaşi sens, prof. Jean Beaujeu, op. *cit.,* p. XCII.

14. O. Bardenhewer, *Les* Peres *de l'Eglise,* ediţie nouă franceză refăcută în întregime de P. Godet şi V. Verschiaffel, 1.1, Paris, 1905, p. 161.

15. Prof. Jean Beaujeu, OD. *cil.,* p. XCIV.

nack, P. Monceau, *P.* ***de Labrlolle şl Jean Beaujeu, susţin categoric anterioritatea Apologeticului. (Amintim şl categoria nehotărlţllor — Cayre, Bardy, Bardenhewer etc, etc). Proi. Jean Beaujeu, folosind toate studiile anterioare, a stabilit data dialogului ţinut la Ostia, ln apropierea Romei, către 180, fiindcă acolo plasează Aulu-Gellu dialogul său «Nopţile Attice» şi anume după data de 176, clnd mai trăia unul dintre participanţi, Irod Atticus.***

«Octavius» a fost scris Înainte de anul 246, cînd a apărut cartea «Către Donatus» a Sflntului Ciprian, care-1 foloseşte, dar şi după 202 cînd apare Protrepticul Sflntului Clement al Alexandriei, citat de Octavius. Deci dialogul «Octavius» a apărut la începutul veacului al treilea, după datele indicate de cuprins, în legătură cu alte opere contemporane [18].

Cuprinsul ***operei «Octavius» are*** două părţi principale : ***elogiul păglnismului, făcută de Caecilius Natalis (cap.*** V***—XIII) şi apărarea creştinismului, făcută de Octavius Ianuariu (cap. XVI—XXXVIII). Ele sînt Încadrate de o*** introducere ***sau*** preambul, care ***descrie împrejurările în care s-au întîlnit cel trei prieteni (I—IV), de sfîrşitul şl urmările acestei*** polemici (XXXIX—XL) şi de trecerea de la elogiul păgîn la apologia creştină (XIV—XV).

Autorul Marcus Minucius Felix, creştin, începe introducerea spunînd că şi-a amintit cu duioşie de prietenia care 1-a legat de Octavius, care a adus la credinţa adevărată pe prietenul comun, Caecilius Natalis (cap. I). Plecaţi în vacanta de toamnă împreuna cu ***prietenul*** comun ***Caecilius Natalis, Octavius observă că acesta face un gest păgîn de închinare spre statuia lui Serapis (cap. II). Octavius se revoltă de această Închinare ruşinoasă îndreptată către «nişte pietre sculptate, parfumate, Încoronate» (III).***

Caecilius, profund jignit şi indignat de cuvintele acestea, cere să fie ascultat; Marcus ***Minucius Felix primeşte să fie arbitru în polemica aceasta (IV).***

■***In*** partea I-a ***este expusă cauza păglnismului, văzută de un cetăţean roman de înalt nivel intelectual. Caecilius (Natalis) cere lui Marcus (Minucius Pelix) să fie imparţial. Apoi, în următoarele două capitole (V—VII)*** formulează cîteva principii sceptice, ***privitoare la tainele universului şi ale Dumnezeirii, — ca fiind confirmate de toată experienţa noastră. Dacă (aşa cum pretind creştinii), «lumea ar ii condusă de o***

16. Vezi Idem, itydem, p. XC, pentru legăturile cu **Noptile Attlce»* de Aulu G e l l u f p . LIII, pentru dependenta lui «Octavius» de *Apologeticul* şl de *Protrepticul lui Clement.* P. LXXIV, arată dependenţa lui «Cdire Donai» al Sflnţului Ciprian de «Octavius», iar p. LXXIX, LXXXVI, XC şl XCI, definitivarea aceloraşi dnte: 180-245, Începutul sec. UI.

Pronie dumnezeiască» netrebnicii n-ar conduce ţările, cei cinstiţi n-ar ti trimişi In exil, iar Înţelepţi ca Socrate n-ar bea otravă (V). Să păstrăm religia romanilor care a adoptat pe toţi zeii popoarelor Învinse şi au meritat astfel Împărăţiile lor. Şi In vremea aceasta ei şi-au îndeplinit Îndatoririle lor religioase în război, şi-au întărit cetatea prin sfinţenia Jertfelor, prin curăţia vestalelor, prin cinstirea preoţilor (VI). Caecilius face apoi o descriere a religiei păgîne cu observarea tuturor instituţiilor ei: «templele, augurii, haruspiciile, oracolele, jertfele, riturile şi cu cinstirea- zeilor, dînd exemple istorice şi mitologice despre folosul acestei religii» (VII).

în continuare, (Cap. VIII—XII) Caecilius face o critică acerbă creştinismului şi creştinilor. La început aminteşte pe ateii păgîni, care au voit dar n-au reuşit să înlăture teama şi respectul faţă de zei. Acţiunea lor de denigrare a zeilor este continuată de creştini, «oameni dintr-o categorie de plîns,

neîngăduită de Stat..., din cea mai josnică mocirlă care ...se adună şi conspiră ...Retraşi şi fugind de lumină, muţi în public şi guralivi în ascuns, dispreţuiesc vechile temple ...şi pe jumătate goi, dispreţuiesc dregătoriile şi purpura..., chinurile prezente ...Nu se tem de moarte, dar le e groază să nu moară după moarte» (VIII). Ei se iubesc fără să se cunoască, se recunosc după semne ascunse şi comit incesturi, trăind între ei fraţi şi surori. Adoră capul unui măgar şi pe un om pedepsit cu moartea pentru crime, în ceremonii tainice, nocturne. Se împărtăşesc cu sîngele unui nou-născut ucis de ei, se ospătează din belşug, şi apoi se dedau pe întuneric la alte fărădelegi (IX). N-au altare, temple sau statui şi ceremoniile lor criminale sînt săvîrşite în ascuns. Cinstesc un Dumnezeu, o fantomă despre care nu se ştie nimic. Iudeii adorau un singur Dumnezeu, pe faţă, avînd templu, sacrificii şi ceremonii, dar acum sînt supuşii romanilor. Dumnezeul creştinilor e prezent peste tot, observînd, totul — ceea ce nu e posibil (X).

*Cred că cerul şi pămîntul se vor înnoi şi că morţii vor învia pentru o viaţă veşnică în care vor fi răsplătiţi pentru cele ce au făcut, neţinî.n-du-se seama nici de destin, nici de prefacerea corpurilor (XI). Dumnezeul creştinilor este slab şi nedrept fiindcă ei sînt supuşi tuturor [lipsurilor, "suferinţelor şi chinurilor, fără apărare, pe cînd romanii stăpîneşc lumea?'Bl nu participă nici la'ceîe mai cuviincibase bucurii ale lumii acesteia i spectacole, ospeţe şi jocuri sfinte, miresme şi flori. Cum vor învia, dacă nici să trăiască acum nu pot ? De ce vorb&sc creştinii inculţi despre cele dumnezeieşti dacă nu înţeleg nici cum s-a format lumea ? (XII). Vor să filosofeze ? fiă ia exemplu de la*Socrate,. *care a spus că «ce e deasupra noastră rm* e *pentru noi» şi de la Academie, care ne îndeamnă lă prudenţă şi îndoială privitor la cele ce ne depăşesc (XII).*

ln partea intermediară, care urmează, se *arată* că *adevărul singur contează. Mai întîi, Caecilius, sigur de succes, ia în derîdere pe Octavius pe care-1 apără însă Marcu (Minucius Felix), spunînd că deseori soarta adevărurilor depinde de cei care le apără şi cerînd să fie auzit şi Octavius (XIV). Caecilius crede că arbitrul 11 părtineşte pe Octavius, care ia cuvîntul (XV).*

Partea a *doua a dialogului cuprinde* expunerea lui Octavius. *Ea începe cu un protest împotriva noianului de infamii grosolane care caracterizează cele expuse de păgînul Caecilius, deşi el e nevinovat, fiindcă este sincer; dar nu cunoaşte* adevărul. *Cercetarea înţeleaptă nu este apanajul bogăţiei, ci este mai favorizată de sărăcie, depinzînd în primul rînd de natură, care înzestrează pe unii oameni cu anumite daruri (XVI). Cunoaşterea de sine pe care cu drept o cerea Caecilius, implică şi cunoaşterea Celui ce a creat lumea. Viziunea ei dă argumente pentru existenţa lui Dumnezeu : «însăşi frumuseţea noastră arată pe Dumnezeu, făcătorul nostru : statura dreaptă, faţa ridicată, ochii aşezaţi în partea de sus a corpului ca nişte observatori şi toate celelalte simţuri ca străjile unei cetăţi» (XVII). Observarea înţeleaptă a întocmirii minunate a lumii ne aduce în minte cele mai înalte atribute ale unicului ei Urzitor şi Conducător «pentru înţelegerea căruia ne e prea puţină mintea». Dar singurul nume care i se potriveşte este «Dumnezeu» (XVIII). Cei mai de seamă poeţi şi filosofi ăi lumii L-au lăudat şi preamărit pe acest Dumnezeu unul (XIX). Să nu continuăm uşurătatea celor vechi care credeau în produsul imaginaţiei lor şi*

care au trecut de la cinstirea monarhilor prin statui la adorarea lor ca zei, (făcînd începutul politeismului de azi).

In următoarele şapte capitole avem o critică aspră a religiei păgîne.

Unii dintre conducători au fost proclamaţi zei, fiindcă s-au distins prin vitejia lor, alţii pentru că au descoperit roade noi. Exemplu viu este istoria lui Saturn. Alţii se crede că au devenit zei prin moarte, deşi Dumnezeu nu poate muri (XXI). Paginii se dedau la un cult absurd al statuilor şi deci al materiei în felurite chipuri (XXII). Cultul şi misterele păgîne, de diferite origini, sînt de-a dreptul caraghioase •, descrierea lor e *hazlie (XXIII). De aceea Platon* a *interzis ca imorală citirea operelor lui Homer, care descrie aventurile zeilor în Republica sa (XXIV). Dominaţia mondială a Romei nu se datoreşte religiei lor, căci «la început a fost un simplu loc de adăpost pentru nişte rătăcitori: stricaţi, criminali, incestuoşi, pumnalagii şi trădători». Au dărîmat cetăţi, temple şi statui, au ucis pe preoţi şi apoi au început să le adore zeii. Iar religia naţională este manifestarea tainică a tîlhăriei şi imoralităţii crase (XXV).*

HaruspicUle si augurli slnt superstiţii mincinoase şi înşelătoare. Despre existenţa demonilor însă vorbesc Înţelepţi ca Socrate şi Platon, magi ca Hostanes (XXVI). Ei se manifestă în felurite chipuri şi Împotriva paginilor şi Împotriva creştinilor (XXVII).

In cele ce urmează (XXVIII—XXXVIII, **4),** *Octavius* respinge toate incriminările lui *Caecilius împotriva creştinismului. Calomniile Împotriva creştinilor sînt născociri diavoleşti, susţinute de laşitatea unora şi de comoditatea şi de răutatea altora. Altfel era uşor de bănuit că nu poate muri cineva pentru un cap de măgar şi pentru incesturi publice, ln schimb se pot dovedi asemenea practici dezgustătoare la păgîni — cultul neruşinării şi al feturitelor animale (XXVIII). Dumnezeul creştinilor nu e un simplu om pedepsit, iar crucea creştinilor nu* e *un lemn simplu ca obiectele păgîne, sau ca zeii păgîni adoraţi (XXIX). Uciderea pruncilor nu există la creştini; în schimb ea e practicată de păgîni, alături de omucidere, ca jertfe slngeroase (XXX).*

Ospeţele urmate de incesturi, puse cu neruşinare pe seama creştinilor, slnt ruşinea religiei păgîne. La noi castitatea şi virginitatea sînt virtuţi şi dragostea curată de fii ai Tatălui ceresc îndreptăţeşte la numele de fraţi şi surori (XXXI).

Creştinii nu pot încă avea altare şi temple, dar nu pentru că au ceva de ascuns. Astfel, jertfele sînt aduse ln inimile noastre şi Dumnezeu Cel nevăzut este pretutindeni prezent (XXXII). El este atotştiutor şi drept şi nu are nevoie de un templu pentru a fi adorat. Templul şi altarele le-cu fost prielnice iudeilor, cîtă vreme au ascultat cuvîntul Dumnezeului adevărat (XXXIII).

Sfîrşitul lumii şi învierea generală sînt admise şi de filosofi şi demonstrate de natura însăşi în nenumăratele ei manifestări (XXXIV). Chinurile iadului sînt amintite pe drept de poeţii păgîni, fiindcă paginii trăiesc în păcat şi Închisorile sînt pline de ei şi nu de creştini — în afară de cei pîrîli pentru religia lor (XXXV). Demonstrarea absurdităţii fatalismului şi lauda sărăciei de bunăvoie se impune de la sine. Sărac cu adevărat este acela care, deşi are îndestulare, doreşte mereu alte bunuri (XXXVI). Chinurile, torturile şi moartea sînt primite cu bucurie de credincios, fiindcă le primeşte în prezenţa lui Dumnezeu. Paginii le primesc cu groază, fiindcă Dumnezeu nu-i ajută şi cred că

viața se termină aici. Creştinii nu participă la distracțiile publice care depărtează de Dumnezeu prin imoralitatea lor (XXXVII). Creştinii nu gustă mîn-carea şi băutura de la sacrificii, dar adoră florile şi trăiesc de pe acum viața fericită pe care şi-o pregătesc (XXXVIII).

In ultimele trei paragrafe ale cap. XXXVIII, Octavius se ridică impotriva scepticismului păgln şi cere.- «să înceteze *superstiția, să se pedepsească nelegiuirea şi să se păstreze religia adevărată!»,*

Caecilius Natalis şi Marcus Minucius Felix rămîn muți de admira-ție pentru magistrala expunere a lui Octavius, întărită de exemple şi dovezi de netăgăduit (XXXIX).

*Caecilius se declară convins şi nu mai are nevoie de lămurit imediat amănuntele, soarele iiind spre asfințit. Iar Marcus Minucius termi**nă astfel apologia lui: «Ne-am despărțit** după **acestea veseli** şi **voioşi cu toții: Caecilius** pentru că devenise creştin, Octavius pentru că a **ieşit învingător, iar eu pentru bucuria amîndurora»** (XL).*

LITERATURA

E d i ț i i[17]: Codex *Parisinus* (sec. IX); Codex *Bruxellensis* (sec. XI); Ed. B. Axel-son, Texicritisches zu Fiorus Minucius Felix und Arnobius, Lund, 1944; Ed. E. *Ba-chrens,* Leipzig, 1886; Ed. *Fr. Balduinus,* Heidelberg, 1560; Ed. *H. Boenig,* Leipzig, 1903; Ed. C/i. *Cellarius,* Halle, 1699; Ed. *J. J. Cornellissen.* Leyda, 1882; P. Daniel, *Annotationes in editione Voweri,* Hamburg, 1603; Ed. /. *Davisius,* Cambridge, 1707 ? Ed. *J. Gronovius,* Leyda, 1709; Ed. C. *Halm, Corpus Scriptorum ecci. lat.,* II, Viena, 1867; Ed. *D. Heraldus,* Paris, 1613; Ed. C. A. *Neumann, Miscellanea Lipsiensia nova,.* Leipzig, 1716—1723; Ed. *H. A. Holden, Cambridge,* 1853; A. J. Kronnenberg, M/nu-*ciana,* Leyda, 1889; A. J. Kronnenberg, *Ad. Minucium Felicem, Philologus,* I—XIX, 1910, 126, 140; D. Kijper, *Minuciana,* Vigil. christ. VII, 1952, p. 202—207; A. Kurfess, *Texicritisches zu M.F.,* (Wiener), *Studien,* LVI, 1938, p. 121—124; Ed. J. Maehly, *Kri-tische Beiträge zu Minucius Felix,* Jahrb. f. Klass, Philol., XCIX, 1869, p. 422—437 ; Edit. J. Martin, F/orileg. Patr., VIII Bonn, 1930; J. Miirsius, Hipocrilicus Minud'anus, Leyda, 1599; Edit. *Fr. Oehler. Bib. Patr.* ecc/es. *latin.* se/. X//, Leipzig, 1847; Edit. *J. Ouzelnis,* Leyda, 1652; *Edit. adnotată M. iPellegrino*, Turin, 1947 ; *Ed. critică M. Pellegrino, Corpus Script. Lat. Parav.* Turin, 1950; Ed. G. *Quispetl,* Leyda, 1949; *Editio princeps Romana, Faustus Sabaens Brikiana,* Roma, 1543 ; Ed. *N. Rigaltius,* Paris, 1643; C. Roeren, *Minuciana,* Colonia, 1859; Ed. *A. Schoene,* Leipzig, 1915; Ed. *A. Douglas Simpson,* New-York, 1938; Ed. Valmaggi, *Corpus Script. lat. Parav.* Turin, 1916; Ed. *J. J. Walzing,* Leipzig, 1926; Ed. *J.* Wower, Hamburg, 1603.

S t u d i i : A. Ausserer, *De clausis Minucianis et de Ciceronianis quae quidam inveniantur in libello de senectute,* Innsbruck, 1906; Idem, *Das Prioritätsproblem* ; O. Bardenhewer, *Geschichle der Altchrichtlichen Litteratur,* I, ed. a Il-a, Fr. im Breisg., 1913; D. Bassi, M. F. e iJ suo *dialogo OU,* Milan, 1924; W. Baehrens, Litierarische *Beiträge,* Hermes, 1915; A. Beltrand, // *numerus* e *Frontone,* R.F.K. XXXVI, 1908?

E. Behr, *Der Octavius des Minucius Felix in seinem Verhâltnis zu Ciceros Buchern «De natura deorum»,* Jena, 1870; C. B. Bertoldi, *M. Minuzio Felice* e *il suo dialogo «Ottavio»,* Roma, 1906; R. Beutler, *Philosophie u. Apologie bei Minucius Felix,* Koeni-gsberg, 1936; H. Boenig, *Minucius Felix. Ein Beitrag zur Gechichte der altchristliche* L/f/., Praga, Koenigsberg, 1897; G. Boissier, *La lin du paganisme,* I, Paris, 1890; W. den Boer, *Clement d'Alexandrie et Minucius Felix,* «Mnemos», ed. a 3-a, 1943 r O. Bottefo, *L'Octavius di Minucius Felix e Ie sue relazioni con la cultura classica,* Riv. Filosofica, A. V., voi. VI, 1903; V. Broochard, Les *sceptiques grecs,* Paris, 1932;

F. X. Burger, *Ober das Verhâltnis des Minucius Felix zu dem philosophem Seneca,* Munchen, 1904; F. Di Capua, *L'evoluzione della prosa metrica latina nei primi tre-secoli D.C.* e *la data dell'Ottavio di Minucio,* Widas Kallion, II, 1913; S. Colombo, Osservaz/on/ *sulla compositione letteraria* e *sulle fonti dell'Otavio,* «Didaskaleion»,

17. Din acest punct de vedere informațiile .abundă în cartea prof. Jean Beaujeu, *op. cit.,* supra, p. CXIII sq. etc.

III, 1914; A. Dellate, ***La*** **reai/le du** ***dialogue de*** **I'Octavius de Minucius Felix, «Sexta** ***Leodensia»,*** **Liege, 1930; A. Ebert,** ***Tertullianus Verthăltniss zu M. F. Abhd. d. Kgl.***

aăohs. Qes. d. Wiss, XII, phil-hlşt. KJass., V, Leipzig, 1870; A. EUer, *Ptolegumena* zu Minucius Felix, Bonn, 19001 P. Frasslnetti, *L'orazlone* di *Frontone contra i Cristiani.* GHorn. Hal. Fllol. III, 1949; H. von Gelson, Zu *Minticius Felix,* Philol. Woch. XLV, 49251 J. M. van Haeringen, *Cirtensis noster;* «Mnemos», III, 1835—6 j A. Harnacjc, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Hunderten,* Leipzig, 1923 i J.—J. de Jong, *Apologetick en Christendom in den «Octavius» von Minucius Felix,* Leyda, 1935; R. Kuehn, *Der Octavius des Minucius Felix, eine heid-nlsch-phtlosophlsche Auitassung von Christentum,* Leipzig, 1882; A. M. Kurfess, *Neues zur Prlorltățstrage Tertullianus* — Minucius, «Orpheus», I, 1954; U. Morrica, Sron'ct *tiiUa* Jeler. *lat. crist.,* I, (fără dată); P, Monceau, *Histoire liiteralre de tAhigue chretienne,* I, Paris, 1901 ; Ed. Norden, *De Minucii Felicis aetate et genere dicendi,* Greifs-wald, 1897; Fr. Record, *L'Octavius de MinUcius Felix,* traducere, introducere şi indice, Paris, 1911; R. Reizenstein, Zu *Minucius Felix,* I, «Hermes», 1916; Idem, *Phllologische Kleinigkeiten,* 4, Zu *Minucius Felix, «Hermes»,* LI, 1916; S. Rossi, L'Oc-*Javlus Iu scritto prima del 161,* Giorn. ital. di Filol. XII, 1959 ;• Schanz-Hosius-Krireger, Gesch *des rom. Litt.,* III, Munchen, 1859; M. Schanz, *Die Abtassungszeit des Octavius des Minucius Felix,* Mus., L., 1895; Johanna Schmidt, *Minucius Felix oder Tertullian t,* Munchen, 1932; M. Spanneut, *Le stotcisme des Poetes de l'Eglise de Clement de Rome ă Clement d'Alexandrie,* Paris,. 1905; P. Schwenke, fJber *die zeit des Minucius. Felix,* Jahrbuch fur prot. Theol., IX, 1883. (A se adăuga studiile patrolo-gioe din Dicționare, Enciclopedii etc).

i n r o m â n e ş t e a apărut: Nicolae Dobrescu, *Apologia Octavius de Marcu Minucius* IFe/ix, cu schiță biografică şi studiu critic introductiv; teză, Bucureşti, 1902; apoi trad. Prof. Petre I. Papadopol, «Octavius» cu rezumat şi indice (in Editura Sf. Episcopii a Rîmnicului Noului Severin, col. «Biblioteca Părinților Bisericeşti), după care a fost făcută prezenta traducere.

OCTAVIUS *

I.

1. De eîte ori, cufundat în gînduri, mi-amintesc de bunul şi mult credinciosul meu prieten Octavius, simt atîta duioşie şi iubire pentru el, de parcă m-aş întoarce eu însumi în trecut şi n-aş trăi numai în amintire clipe ce s-au dus fără să mai revină vreodată. 2. Căci făptura lui, care nu mai poate fi văzută, mi-a pătruns adînc'în inimă şi mi s-a întipărit puternic în minte. 3. Trecerea din viaţă a acestui om deosebit şi rar m-a făcut să-ı regret neînchipuit de mult, deoarece şi el, înflăcărat de aceleaşi frumoase sentimente, şe potrivea cu mine atît la glume, cît şi la lucruri serioase, voind şi respingînd aceleaşi lucruri, ca şi cum aceeaşi minte şi acelaşi suflet ar fi fost în noi amîndoi. 4. Numai el îmi cunoştea tot ceea ce-mi era mie drag, după cum tot el îmi era tovarăş de rătăciri. Şi cînd, limpezindu-mi-se sufletul, am ieşit din întunericul cel fără fund la lumina înţelepciunii şi a adevărului, nu s-a ferit să-mi fie tovarăş în această cale,- ba, ceea ce merită şi mai mult laudă, mi-a luat-o chiar înainte, pentru a-mi arăta calea. 5. De aceea, cînd parcurg în gînd tot timpul intimităţii şi prieteniei noastre, mă opresc mai ales asupra acelei convorbiri în care, prin marea lui putere de convingere, a reuşit să aducă la adevărata credinţă pe Q. Caecilius, care stăruia încă în deşertăciunile credinţei păgîne.

II,

1. Acesta venise la Roma cu treburi şi ca să mă vadă, lăsîndu-şl casa, soţia şi copiii tocmai cînd ei sînt mai drăgălaşi, la această vîrstă fragedă, cînd încep a rupe crîmpeie de vorbe, alcătuind o vorbire cu atît mai plăcută, cu cît este mai greşită. 2. Nu mi-aş putea arăta prin cuvinte nestăvilite şi însufleţită bucurie pe care am simţit-o la sosirea lui, bucurie cu atît mai sporită, cu cît bunul meu prieten venise pe neaşteptate. 3. Aşadar, abia după două zile de continuă revedere

*** Traducere (după ediţia lui Aloisius Vialmaggi din colecţia «Corpus scriptorum Latinorum Paravianum») de Petru I. Papadopol (R . Vîlcea, 1930), revăzută de David Popescu (1978).**

ne-am potolit intrucîtva dorul de a fi împreună şi am aflat, povestindu-ne unul altuia tot ce din cauza depărtării nu ne puteam împărtăşi pînă atunci. Ne-am dus apoi la Ostia, o localitate cu totul fermecătoare, unde eu urmam un tratament bun

şi plăcut, care, prin băile de mare, să-mi vindece unele stări reumatice. Se apropia culesul viilor şi vacanța baroului ne luase grija proceselor. Căci după arşiţa verii venise toamna cu căldura ei blîndă şi potolită. 4. într-o dimineaţă, ne-am îndreptat paşii spre mare să ne plimbăm de-a lungul ţărmului, pentru ca briza, care adia uşor, să ne învioreze şi totodată pentru deosebita plăcere de a ne afunda paşii încet, în nisipul cel moale. Caecilius, zărind o statuie a lui Serapis*, ne-o arătă şi, ducînd mîna la buze, după obiceiul păgîn, făcu spre ea,semnul adorării.

III.

1. Atunci Octavius se întoarse spre mine şi-mi spuse : «Frate Marcus, nu ţi se cade ție să-1 laşi pe prietenul tău nedespărțit, atît acasă cit şi aiurea, într-o atît de oarbă şi de josnică necunoaştere, încît pe o zi atît de frumosă, să cinstească nişte simple pietre, chiar dacă sînt sculptate, parfumate şi încoronate. Ştii doar destul de bine că ruşinea acestei rătăciri se răsfrînge tot atît de imîlt asupra ta, cît şi asupra lui». 2. în timpul acestui schimb de vorbe, străbăturăm jumătate din oraş şi ajunserăm la ţărmul liber. 3. Acolo, vălurele mici loveau uşor încrețiturile de nisip, împrăştiindu-le ca şi cum le-ar fi netezit anume pentru plimbare. Marea, care chiar după ce s-a potolit vîntul, e mereu zbuciumată, deşi n-ajungea pînă la uscat cu valurile ei albe şi înspumate, ne desfăta totuşi foarte mult cu legănarea ei şovăitoare şi întortocheată. Aceasta, cînd îşi juca valurile, lovindu-se de picioarele noastre, cînd se retrăgea adunîndu-se în sine. 4. Astfel că, pe nesimțite şi liniştiţi, înaintam pe marginea ţărmului puţin cotit şi ne urmam drumul vorbind lucruri de puţină importanţă. Octavius tocmai povestea despre o călătorie a sa pe mare. 5. Dar, după ce am mers o distanţă destul de bună, ne-am întors şi am parcurs din nou acelaşi drum. Ajunşi ia locul unde corăbiile erau puse la mal pe butuci, pentru a fi ferite de mîl, ne oprirăm să privim la nişte copii, care se luau la întrecere să arunce pietre în mare. 6. Ei se jucau astfel: luau de pe ţărm un ciob de vas de pămînt ars, rotunjit şi netezit de bătaia valurilor, îl ţineau cu degetele orizontal şi, aplecîndu-se cît mai mult, îl aruncau, fcicîndu-1 să se rostogolească pe deasupra apei. întocmai ca o săgeată, aruncat Încet, el atingea spinarea mării, sau plutea pe deasupra j aruncat Insă cu putere, apărea din loc in loc atinglnd crestele valurilor. Se socotea învingător între copii acela al cărui ciob se ducea mal

1. Serapis., zeu babilonian, introdus în Egipt şi apoi în imperiul roman şi care patrona creşterea Nilului şi pătrunderea în infern.

departe şi sărea de mai multe ori.

IV.

1. Dar deşi toţi ne bucuram de această plăcută privelişte, Caecilius, departe de a se înveseli, nici nu era atent la întrecerea lor, ci, stînd mai la o parte, tăcut şi neliniştit, arăta prin înfăţişarea sa un deosebit zbucium sufletesc. 2. «Ce e cu

tine, Caecilius», îi spun eu. «Ce te-a făcut să te posomorăşti cum nu ţi-e obiceiul ? De ce mă faci să-mi pară rău că nu găsesc veselia pe care o păstrau ochii tăi, de obicei chiar în împrejurări grele ?». 3. La care el îmi răspunde: «Mă neliniştesc şi mă rod într-una vorbele de adineauri ale prietenului nostru Octavius, care te-a ocărit mustrîndu-te de nepăsarea faţă de mine, voind prin aceasta mai mult să mă acuze pe mine de ignoranţă. 4. Vreau să mă lămuresc întru totul printr-o discuţie cu Octavius. Dacă vreţi ca eu, care aparţin tocmai acelei credinţe, pe care el o atacă, să discut cu el, atunci va înţelege, desigur, că-i mai uşor să stăm de vorbă ca nişte prieteni, decît să ne avîntăm într-o controversată dispută filozofică. 5. Dar hai să ne aşezăm pe acest dig de piatră, construit împotriva valurilor mării pentru apărarea băilor. Ne vom odihni astfel de drumul străbătut şi vom discuta cu mai multă atenţie». 6. După aceste vorbe, ne-am aşezat în aşa fel că eu eram la mijloc, fiecare voind să mă aibă deopotrivă de aproape. Şi aceasta n-a fost din respectul, rangul sau cinstea pe care mi-o acordau, căci prietenia întotdeauna ne primeşte şi ne face egali, ci ca să le fiu mai aproape amîndurora; în calitate de arbitru să-i ascult, sau să-i despart, de s-ar certa.

V.

1. Atunci Caecilius a început aşa: «Frate Marcus, tu ai o convingere nezdruncinată mai ales asupra celor ce vom discuta, fiindcă trăind şi urmînd amîndouă felurile de viaţă, ai respins pe unul şi ai.admis pe celălalt. Deocamdată trebuie să te porţi ca un judecător cît mai drept şi să nu părtineşti pe vreunul din noi, pentru ca sentinţa ta să rezulte atît din discuţiile noastre, cît şi din judecata ta. 2. Prin urmare, dacă te consideri ca un oarecare venit între noi fără să cunoşti nici una dintre părţi, nu-mi este greu să-ţi arăt că în omenire totul este nestatornic, îndoielnic, nehotărît, şi mai degrabă pare verosimil, decît adevărat. 3. Cu atît este mai de mirare, că unii, din dezgustul de a cerceta adovă

rul In adlncime, primesc la întîmplare oric;e părere şi nu stăruiesc cu destulă rlvnă în cercetare. 4. De aceea ar trebui să ne pară rău şi să ne doară sufletul văzînd cum unii nepricepuţi în ştiinţe, necunoscători ai vreunei literaturi sau alta, oricît de puţin nobile, îndrăznesc să afirme păreri sigure, privitoare la întocmirea universului, problemă dezbătută şi nedezlegată de atîtea vremuri şi de atîtea şcoli filozofice 5. Şi pe drept, căci slaba gîndire omenească este foarte departe de a putea pătrunde lucrurile divine, ca şi cum nici pe cele aşezate în cer şi nici pe cele care se găsesc în adîncuri sub pămînt nu ne-ar fi dat să le cunoaştem şi ar constitui o impietate să le Cercetăm. Dar am putea fi oarecum destul de fericiţi şi destul de înţelepţi dacă, urmînd vestita maximă â vechiului înţelept, ne-ar» cunoaşte mai bine pe noi înşine. 6. Insă noi ne întindem dincolo de marginile neputinţei noastre şi, cu toate că sîntem legaţi de pămînt, ne cuprinde o silinţă nebună şi o dorinţă cutezătoare să trecem chiar dincolo de cer şi de stele. Acum, cel puţin, această rătăcire să n-o învăluim în supoziţii deşarte şi înspăimîntătoare.

2. Mintea omenească e depăşită de problema originei creaţiei.

7. Să presupunem că lă început, natura fiind adunată în sine, elementele tuturor lucrurilor au existat laolaltă în ea. Care zeu este autorul ei? Sau, dacă numai întîmplarea a făcut ca părțile universului să se fi unit, închegat şi rînduit întîlnindu-se între ele, care este zeul făcător al acestora ? Poate că un foc a aprins stelele, iar cerul pluteşte deasupra țioastră prin calitatea materiei sale ,• poate că pămîntul s-a lăsat în jos din cauza greutății lui, iar marea s-a format din materia lichidă. Ce rost poate avea atunci această religie plină de teamă, care nu-i decît 6 superstiție ? [2]. 8. Omul şi orice animal ce se naşte, trăieşte şi se dezvoltă, e rezultatul unei uniri vremelnice de elemente, care prin moarte din noii se desfac, se despart şi se risipesc. Şi astfel toate curg din nou către originea lor, revenind în sine, fără a fi nevoie de o putere diriguitoare a unui creator, organizator sau conducător. 9. Prin unirea elementelor arzătoare purced şi lucesc mereu alți şi alți sori,- prin faptul că pămîntul face să iasă din el vapori, se formează întotdeauna ceața. Aceasta, adunîndu-se, se ridică mai sus şi, comprimîndu-se se preface în nori, din a căror prăbuşire cad ploile, bat vînturile, răpăie grindina, iar cînd se ciocnesc bubuie tunetele, strălucesc fulgerele, se reped trăsnetele, care cad ici şi colo, spintecînd stînci şi arbori, lovind fără alegere locurile sfinte şi profane, pe păcătoşi ca şi pe cei credincioşi. 10. Ce să mai spun despre diferitele vijelii întîmplătoare care, netinînd seamă de nimic, răstoarnă totul în dezlănțuirea lor ? Nu se amestecă în cazuri de naufragii soarta celor buni cu a celor răi ? Iar meritele lor nu se confundă ? Nu mor în incendii vinovați şi nevinovați ? Iar cînd o regiune e bîntuită de ciumă, nu pier toți, fără deosebire ? Cînd se dau lupte crîncene nu mor mai degrabă cei mai buni? 11. De asemenea, în timp de pace răutatea nu numai că e pusă pe aceeaşi treaptă cu pornirile frumoase, dar e chiar mai mult prețuită, aşa încît pe cei mai mulți dintre oameni nu ştii dacă să-i osîndeşti pentru pornirile lor cele rele, sau să-i invidiezi pentru fericirea lor[3]. 12. Deci, dacă lumea ar fi condusă de o pronie divină sau de puterea vreunei zeități, niciodată n-ar fi meritat un Falaris [4] şi un Dionysius [5] domnia, Rutilius [6] şi Camillus[7] exilul, iar Socrate otrava. 13. Iată, pomii grei de fructe, grînele albe gata de seceră, şi strugurii copți; pe toate vine ploaia să le strice, grindina să le scuture. Astfel, ori ne este ascuns şi înăbuşit adevărul cel sigur, ori, ceea ce e mai de crezut, soarta, care nu poate fi supusă legilor, stăpîneşte aceste întîmplări felurite şi neaşteptate.

VI.

1. Tocmai pentru că soarta e sigură, iar natura lucrurilor îndoielnică, cu atît mai mult se cade şi este mai bine să primim învăţătura strămoşilor noştri, care ne-ar putea conduce la găsirea adevărului ,• să cultivăm religiile care ne-au fost date ; să adorăm zeii, de care părinţii noştri ne-au învăţat mai degrabă să ne temem, decît să-i cunoaştem de aproape ; să nu ne dăm părerea asupra lor, ci să ne încredem în înaintaşii noştri, care chiar în timpurile acelea primitive de la începutul lumii, au meritat să găsească în zei sau fiinţe binevoitoare sau chiar regi. De aceea "vedem cum în toate împărăţiile, provinciile şi oraşele, popoarele îşi au ceremoniile lor religioase, adoră pe zeii lor naţionali. Astfel, eleusinii adoră pe Ceres, frigienii pe Mama zeilor, epidaurienii pe Esculap, chaldeenii pe Belus [s], sirienii pe Astarte [9], taurizii pe Diana [10], galii pe Mercur şi romanii pe toţi la un loc. **2.** Astfel, numai puterea şi autoritatea acestora din urmă a pus stăpînire pe lumea întreagă ; aşa s-a întins împărăţia lor pînă dincolo de căile soarelui şi de marginile oceanului. Şi In timpul acesta ei îşi îndeplineau îndatoririle lor religioase în război, îşi întăreau cetatea prin sfinţenia sacrificiilor, prin curăţia fecioarelor, prin cinstea şi titlurile acordate preoţilor. Deşi erau Împresuraţi şi li se luase totul, afară

3. Explicaţia materialistă a existenţei lumii e mulţumitoare şi existenţa unui Dumnezeu Creator şi Conducător, în absenţa evidentă a Proniei dumnezeieşti, e contrazisă de întîmplările, care tiu fac nici o deosebire între bun şi rău, drept şi nedrept, — soartă, adică întîmplarea oarbă conducînd totul.

4. Falaris, crud, tiran, din Agrigend (580).

5. Dionysius, tiran al Siracuzei (cea. 400).

6. Rutilius, conducător înţelept (cea. 100 î.Hr.); acuzat pe nedrept a fost exilat.

7. Camillus, general vestit (sec. IV) este exilat şi apoi rechemat pentru a salva Roma.

8. Conducător asirian (către anul 200 î.Hr.) şi apoi zeu.

9. Astaroth din Vechiul Testament, divinitate feniciană.

10. Zeiţă a luminii, a lunii, apoi a hranei; cult sălbatic, slngeros în Taurida;

numai de Capitoliu, ei continuau să-şi adore zeii, pe care alţii i-ar fi dispreţuit pentru mînia lor ,• şi lipsiţi de arme, dar înarmaţi cu religiozitatea lor, au trecut prin mijlocul duşmanilor gali, care au rămas miraţi de curajul pe care li 1-a dat credinţa ; pe zidurile cetăţii duşmane, luată în stăpînire de ei, chiar în toiul victoriei, adorau zeităţile învinse ,• pretutindeni căutau zei primitivi şi şi-i însuşeau; ridicau altare pînă şi zeităţilor necunoscute romanilor [11]. 3. Astfel romanii, primind religiile tuturor popoarelor, au meritat şi împărăţiile lor. De atunci a rămas statornică şi neîntreruptă cinstirea lor, care nu se micşorează, ci creşte cu trecerea timpului. într-adevăr, vechimea dă de obicei ceremoniilor şi templelor cu atît mai multă sfinţenie, cu cît ele sînt mai de demult[12].

VII.

1. Vă voi spune totuşi (deşi aş dori mult să vă admit şi pe voi în-trucîtva şi astfel să am mai puţină vină dacă aş greşi), că strămoşii noştri s-au silit cu multă rîvnă să observe auguriile [1S], să consulte măruntaiele animalelor, să orînduiască sacrificiile şi să închine zeilor temple. 2. Cercetează din cărţi istoria lor: vei afla că ei ^iu introdus ceremoniile tuturor religiilor, fie pentru a răsplăti bunătatea zeilor, fie spre a îndepărta mînia lor ameninţătoare, sau pentru a-i împăca, dacă, fier-bînd de mînie, deveneau furioşi. 3. Iau de martoră pe Mam§ din Ida, care la sosirea ei a dovedit castitatea unei femei romane şi a scăpat oraşul de furia duşmanilor. Tot aşa stau mărturie statuile consacrate celor doi fraţi, aşa cum au apărut călare, în lacul Iuturnei gîfîind, cu caii plini de spume şi fumegînd, pentru a anunţa victoria asupra lui Perses chiar în ziua cînd fusese cîştigată. Martoră mi-e întîmplarea clnd Jupiter, socotindu-se jignit, a cerut în vis unui om de rînd să i se repete jocurile. Mărturie stă hotărîrea cu care cei doi Decii şi-au sa-crificat viaţa. Martor este şi Curtius, care s-a prăbuşit călare într-o prăpastie, umplînd-o cu calul şi cu gloria sa. 4. Dispreţuirea auspiciilor a dat dovadă cu prisosinţă, şi mai mult decît doream, de prezenţa zeii. **Duhurile morţilor sau umbrele lor, binevoitoare celor vii.**

12. Caecilius cere păstrarea religiei, care a adus romanilor stăpînirea asupra lumii. El au acceptat cultul zeilor popoarelor învinse şi această libertate religioasă universală a întărit stăpînirea romană în toată lumea.

13. Nouă preoţi care Îşi dădeau consimţămîntul la anumite acţiuni publice, după anumite semne prevestitoare.

ilor Astfel a căzut blestemul asupra Alliei[ls], astfel naufragiul ln care şi-au găsit moartea Claudius şi Junius ln lupta Împotriva cartaginezilor [la]. Şi, pentru că Flaminius [17] a dispreţuit prezicerile, lacul Traslmen s-a umplut şi s-a înroşit de sîngeie romanilor. De aceea Crassus fiindcă şi-a bătut joc de Furii[19], şi-a atras blestemele lor, din care pricină a trebuit să luptăm din nou pentru a lua înapoi de la părţi steagurile pierdute de el. 5. Las la o parte istoria veche, care este bogată în asemenea fapte şi nu iau în seamă operele poeţilor despre naşterea zeilor, despre darurile şi bunăvoinţa lor. Trec, de asemenea, peste soarta vestită de mai înainte prin oracole, pentru ca nu cumva vechimea lor să vă facă să le luaţi drept simple poveşti. Priveşte cu atenţie templele şi sanctuarele zeilor care protejează şi împodobesc statul roman: nu sînt atît de bogate prin daruri, cît sînt de măreţe prin zeităţile care le locuiesc şi care stau gata să ne ajute. 6. Prezicătorii, în strînsă unire cu zeul lor şi inspiraţi de el, prevăd cele viitoare, ne sfătuiesc împo-triva primejdiilor, dau leacuri pentru boli, nădejde celor ce sînt In strîmtoare, ajutor celor în nevoi, mîngîiere celor în nenorociri şi uşurare celor în suferinţe. In

vis îi vedem pe zei, îi auzim, îi recunoaştem, cu toate că ziua îi făgăduim, nu-i vrem şi jurăm strîmb pe ei, în chip nelegiuit[20].

VIII.

1. Aşadar, pentru că nu există o înțelegere deplină Ia toate neamurile în privința zeilor nemuritori, cu toată lipsa de siguranță în ceea ce priveşte felul lor de a fi şi originea lor, nu socotesc pe nimeni atît de îndrăzneț şi amețit de nu ştiu ce judecată blestemată, care să caute să distrugă sau să slăbească religia noastră atît de veche, atît de folositoare şi atît de sănătoasă. 2. Poate că acel vestit Teodor din Cirene şi înaintaşul său Diagoras din Melos, pe care antichitatea 1-a numit ateul, amîndoi afirmînd că nu există zei, au înlăturat cu totul orice teamă şi respect față de zei. Totuşi teama stăpîneşte lumea, iar aceştia nu ne vor convinge niciodată prin astfel de învățături nelegiuite, cu tot renumele şi cu toată autoritatea filozofiei lor înşelătoare. 3. Aşa a pflțit odinioară Protagora din Abdera, pe care atenienii l-au alungat din țara lor, pentru că discuta despre

14. Auspiciile erau semnele favorabile sau nu, date de zborul şi de cîntecele anumitor păsări pentru începutul unei funcțiuni sau a unul război etc.
15. Afluent al Tibrului, lîngă Roma, unde galii au învins pe romani.
16. Consulul Claudius a ucis găinile sfinte şl după un an a fost omorît de cartaginezi, împreună cu Iunius, ln război.
17. Consulul Flaminius, mort la Trasimene.
18. Ilustru patrician, care a condus imperiul în alianță cu Sula şl apoi cu Cozar şl Pompei şi e omorît de generalul part Surena (115—53).
19. Furiile slnt divinități subpămlntene, răzbunătoarele morții.
20. Caecilius face o descriere elogioasă a religiei romano.

divinitate, şi nu aşa în chip nele* giuit, ci mai degrabă cu prudență. Şi atunci ce ? Să nu ne plîngem noi (căci îmi veți da voie să-mi arăt o însuflețire mai mare în susținerea ideilor mele), să nu ne plîngem noi, zic, că nişte oameni dintr-o categorie jalnică, neîngăduită de stat şi disperată, atacă pe zei ? 4. Aceşti bărbați Ignoranți, din cea mai joasă mocirlă, şi femei lesne crezătoare din cauza uşurătății sexului lor, se strîng şi alcătuiesc o conspirație nelegiuită. Aceştia, cu adunările lor din timpul nopții, cu posturile lor obişnuite şi cu'ospețele lor nesăbuite, nu pot fi uniți prin ceva sfînt, ci prin ceva criminal. Oamenii aceştia, retraşi şi fugind de lumină, muți în public şi guralivi prin colțuri, disprețuiesc vechile temple, scuipă asupra zeilor şi, cu toate că lor li s-ar cuveni milă (dacă s-ar mai putea aceasta), deplîng pe preoți, disprețuiesc dregătoriile şi purpura, ei, care sînt a-proape goi. O, uimitoare prostie! Îndrăzneală de necrezut! Ei dispre-țuiesc chinurile prezente, dar se tem de viitorul nesigur ; nu se tem de moarte, dar le este groază să nu moară după moarte ,• îşi fac astfel temeri neîntemeiate şi-i mîngîie totodată gîndul într-o viață viitoare[2!].

m.

1. Şi cum lucrurile rele se înmulţesc mai repede şi în timpurile noastre moravurile stricate se răspîndesc pe zi ce trece în întreaga lume, aşa sporesc şi aceste blestemate locuri de cult cu adunările lor nelegiuite. De bună seamă societatea acestora trebuie persecutată şi nimicită. 2. Ei se cunosc după semne ascunse şi se iubesc unii pe alţii aproape înainte de a se cunoaşte. Peste tot au ajuns pînă la un fel de cult al poftelor trupeşti, numindu-se fără deosebire surori şi fraţi, astfel că, întrebuinţînd aceşti termeni sacri, obişnuita lor trăire împreună devine incest. Iată cum religia lor deşartă şi nebună se făleşte cu crimele ei! 3. Dacă lucrul acesta n-ar fi adevărat, atunci zvonul cel iscoditor n-ar spune despre ei lucruri îngrozitoare despre care ar trebui să vorbeşti numai după ce ai cerut iertare oamenilor. Aud că ei adoră capul animalului celui mai de ruşine, asinul, sfinţindu-l în urma nii ştiu cărei convingeri neghioabe. Religie vrednică de astfel de moravuri şi ieşită din ele! 4. Ba se mai spune că ei adoră chiar organele genitale ale conducătorului şi preotului lor, cum şi pe ale părintelui lor. S-ar putea ca aceste spuse să nu fie adevărate, însă ceremoniile lor ascunse şi făcute în timpul nopţii dau mult de bănuit. Şi cel ce povesteste că ei adoră un om pedepsit cu cele mai grele chinuri pentru o faptă rea şi lemnele de ocară ale crucii formează obiectele cultului lor, acela le atribuie altare demne de aceşti oameni pierduţi şi criminali, căci ei adoră ceea ce merită ! 5. Povestea despre primirea noilor

21. Impresia fantastică făcută de trăitorii religiei creştine, prigonită crunt, şi toama că ei vor desfiinţa religia păgină, în care se manifestă ateismul.

membri este pe cît de cunoscută, pe atît de dezgustătoare. Un copil plin de făină (pentru a înşela pe cei nebăgători de seamă) este adus aproape de cel ce trebuie să fie primit ca nou membru. Acesta ucide copilul prin răniri nevăzute şi ascunse, îndemnat la loviri oarecum nevinovate, copilul fiind acoperit de făină. O, ce nelegiuire ! Ei ling apoi cu sete sîngeie acestui copil, îşi împart pe întrecute membrele lui, devenind legaţi prin această jertfă şi, prin această complicitate la crimă, ei îşi garantează în mod reciproc tăcere. Aceste ceremonii sacre sînt mai grave chiar decît toate profanările. 6. Şi ce se spune despre ospăţul lor este cunoscut, toată lumea vorbeşte, şi în privinţa aceasta avem ca dovadă euvîntarea compatriotului nostru din Cirta [22]. în zilele de sărbătoare se duc la aceste ospeţe cu toţii: copiii, surorile, mamele, bărbaţii şi femeile de toate vîrstele. Acolo, la sfîrşitul ospăţului, după ce toţi s-au înfier-bîntat de băutură, pofta incestului se aprinde în ei. Ei aruncă atunci unui cîine legat de un candelabru o prăjitură care, azvîrlită mai departe de locul unde este el, îl sileşte să se repeadă la ea sărind. 7. în clipa cînd candelabrul s-a răsturnat şi s-a stins, ca lumina să nu ia parte la faptele lor, după ce-i cuprinde întunericul • ce îngăduie orice ruşine, atunci ei se împerechează în mod nelegiuit şi întîmplător. Toţi devin la fel de incestuoşi, chiar dacă nu prin faptă, măcar prin complicitate, căci doresc să se bucure toţi de ceea ce poate face unul singur[23].

X.

1. Trec de bunăvoie multe cu vederea ,• căci sînt dealtfel, numeroase cele ce ar putea fi crezute, în totul sau chiar în mare parte.din cauza secretelor acestei blestemate religii. 2. De ce s-ar sili într-atîta să ascundă si să acopere obiectul cultului lor, cînd faptele oamenilor cinstiți nu se feresc de public, ci numai crimele se ascund ? N-au nici altare, nici temple, nici statui cunoscute. Nu-şi dau niciodată gîndul în vileag, nu se adună în mod liber. De ce fac toate acestea, dacă religia pe care o cinstesc şi caută să o ascundă n-ar fi dintre acelea care merită să fie pedepsite sau de care să-ți fie ruşine ? 3. De unde este, cine este, sau unde este acel Dumnezeu singur, retras, părăsit, necunoscut de nici o

22. Fronton, fostul preceptor al lui Marc-Aureliu, sau, mai puțin probabil, Spu-rius Postumius, după TU Liviu (v. J. Beaugen, Minucius Felix, *«Octavius*,* cit. supra, Comentar, p. 88—89).

23. Nelegiuite calomnii necercetate Împotriva religiei creştine, care au Justificat prigoanele îngrozitoare alo Statului Roman.

Împărăție, nici măcar de religia romană ? 4. Numai nenorocitul neam al iudeilor a cinstit un singur Dumnezeu, dar fățiş, în temple, cu altare, cu sacrificii şi ceremonii. Dar şi acest Dumnezeu şi-a pierdut atît de mult puterea, încît şi el şi națiunea lui sînt acum prizonierii romanilor. 5. Dar şi creştinii, ce monştri, ce dihănii închipuiesc? Ei spun că acel Dumnezeu al lor, pe care nu-1 pot arăta, nici vedea, observă cu atenție moravurile şi faptele tuturora şi gîndurile lor ascunse, desigur alergînd ici şi colo şi fiind de față pretutindeni. Ei mai susțin că El se supără uşor, e neliniştit şi de o curiozitate neruşinată, întrucît este prezent la tot ce se întîmplă, rătăceşte pretutindeni, prea ocupat cu toate pentru a putea servi pe fiecare şi nepridindu-le pe toate, prin faptul că e preocupat de fiecare [24] •

XI.

1. Ba mai mult! Creştinii amenință cu un foc distrugător pămîntul fi cerul cu stelele sale, ca şi cum vreodată s-ar putea tulbura orîndu-iala de totdeauna din lume, care a fost stabilită prin legile divine ale naturii. Ca şi cum imensul univers, ce cuprinde şi învăluie totul, s-ar putea răsturna rupîndu-se bolta cerească şi legătura tuturor elementelor. 2. Şi nemulțumiți cu părerile lor nebune, ei mai adaugă la acestea poveşti de babe şi, nu ştiu cum, crezîndu-şi unul altuia minciunile, spun că vor renaşte după moarte, cînd vor fi cenuşă şi țarină. Ei vorbesc cu atlta. convingere despre aceasta, că ai putea crede că au şi înviat. 3. De două ori greşeală şi de două ori nebunie! Să vestească ei pieirea cerului şi a stelelor, pe care le lăsăm aşa cum le-am găsit, şi să-şi tăgăduiască lor veşnicia vieții după moarte, ei, care mor ca şi noi, după cum se nasc ca şi noi. 4. De aceea afurisesc rugurile, condamnînd arderea cadavrelor, ca şi cînd

24. Calomniile acestea oribile erau acoperite de secretul voit în care autoritățile romane țineau cultul şi învățătura nouă. creştină.

corpul, şi fără atingerea flăcărilor, nu s-ar preface în ţarină cu trecerea anilor. Şi parcă n-ar fi acelaşi lucru dacă-l sfîşie fiarele sau îl înghite marea, dacă-l acoperă pămîntul sau îl ard flăcările. Căci dacă ar avea simţire cadavrele, orice fel de înmormîn-tare ar fi pentru ele o pedeapsă, iar dacă nu sînt nimic, atunci e pentru ele o binefacere s-o sfîrşească mai repede. 5. Astfel înşelîndu-se, după moarte îşi făgăduiesc lor o viaţă fericită şi eternă, ca fiind buni, iar celorlalţi o pedeapsă eternă, ca fiind nedrepţi. S-ar mai putea spune multe pe lîngă acestea, dacă nu m-aş grăbi să termin. Nici nu mă străduiesc să dovedesc că mai degrabă ei sînt nedrepţi. Am şi arătat-o. Dar chiar dacă i-aş socoti oameni care vor binele omenirii, aş pune pe seama soartei vinovăţia sau nevinovăţia lor, cum glndesc foarte multl. 6. Aceasta, cred, este şi părerea voastră ; căci aşa cum alţii spun că toate faptele noastre sînt statornicite de soartă, voi ziceţi că trebuie să le punem pe seama lui Dumnezeu. De aceea cei ce urmează credinţa voastră, spuneţi voi, n-o fac din propria iniţiativă, ci pentru că au fost aleşi de Dumnezeu. La drept vorbind, voi vă închipuiţi un judecător nedrept, care pedepseşte nu voinţa oamenilor, ci soarta lor. 7. Totuşi, vă întrebaţi: veţi învia împreună cu corpurile, sau fără corpuri, şi anume cu care, cu acestea sau cu altele noi ? Oare fără corp ? După cîte ştiu, fără corp nu există nici minte, nici suflet, nici viaţă. Chiar cu corpul acesta ? Dar prin moarte el a fost distrus mai dinainte. Cu alt corp ? Atunci s-ar naşte un om nou, nu s-ar alcătui iarăşi şi acel de mai înainte. 8. Pe de altă parte, a trecut atîta vreme, s-au scurs nenumărate veacuri: s-a întors măcar vreun mort din lumea cealaltă, cu o învoire de cel puţin cîteva ore, aşa ca Protesilaus [&], sau în aşa fel, încît să ne facă să avem o pildă ? 9. Toate aceste închipuiri ale unei minţi bolnave şi toate mîngîierile cu care poeţii s-au jucat în versurile lor ademenitoare, voi, prea lesne crezători, le-aţi adunat fără jenă şi le-aţi pus în slujba Dumnezeului vostru [M].

XIL

1. Luaţi aminte la cele prezente, cît de înşelătoare sînt aceste dorinţe zadarnice, bazate pe făgăduinţe care nu se pot niciodată împlini. O, nenorociţilor, învăţaţi cele ce vă aşteaptă după moarte din cele ce trăiţi acum I 2. Iată, după spusele voastre, o parte dintre voi, şi anume cei mai mulţi şi mai buni, sînteţi săraci, suferiţi de frig, de oboseală, de foame, şi Dumnezeul vostru îngăduie acestea, se preface că nu vede, nu vrea ori nu poate să-i ajute pe ai Săi, înseamnă că este slab şi nedrept! 3. Tii, care visezi nemurirea după moarte, cînd dai de o primejdie, cînd te scutură frigurile sau te sfîşie durerile, nu vezi în ce stare te afli ? Nfti-ţi recunoşti slăbiciunea ? Nenorocitule, fără voia ta îţi dai seama de neputinţa ta, dar n-o mărturiseşti. 4. Las la o parte însă aceste dureri, pe care le au toţi. Iată, soarta v-a hărăzit vouă mînia morţii ameninţătoare, chinurile crucii. Şi acestea nu ca voi să le puteţi slăvi, ci să fiţi chinuiţi de ele. Aveţi parte iarăşi de focul pe care îl preziceţi şi de care vă temeţi: unde-i acel Dumnezeu, care să vă

25. Plecat la Troia, imediat după căsătorie, moare şi zeii li permit revenlroa la soţia sa pentru o zi, după legendă.

26. Combaterea ridicolă din punct do vedere religios a Invlorll şl Judocăţtl do apoi.

vină în ajutor atunci cînd veți renaşte şi care să vă poată fi de folos acum cînd trăiți?

5. Oare romanii nu împărătesc, nu stăpînesc fără Dumnezeul vostru ? Nu se bucură *ei* de conducerea lumii întregi şi nu domnesc ei peste voi ? în acest timp voi, bănuielnici şi neliniştiţi, nu luaţi parte la plăcerile noastre cuviincioase, nu veniţi la spectacole, nu participaţi la procesiuni, ospeţele obşteşti şi jocurile sfinte sînt fără voi. Nu puteţi suferi lingă altarele voastre mîncărurile pregătite în cinstea zeilor şi băuturile din care s-au făcut libaţiuni; atît de mult vă îngrozesc zeii pe care îi tăgăduiţi! 6. Nu vă încoronaţi cu flori capul, nu daţi cu miresme, ci le păstraţi pentru morţi, şi nici la morminte nu puneţi coroane. Galbeni la faţă, cum sînteţi, şi fricoşi, sînteţi demni de milă, dar nu de a noastră, ci de mila zeilor noştri. Ca nişte nenorociţi ce sînteţi, nici nu veţi învia, nici nu trăiţi acum. 7. Deci, dacă aveţi puţină înţelepciune, sau oarecare respect pentru voi înşivă, încetaţi de a mai cerceta întinderea cerului, soarta şi tainele lumii. Mai ales pentru nişte oameni neînvăţaţi, ne-cultivaţi, sălbatici şi grosolani, ca voi, e destul să vedeţi puţin înaintea voastră ,• nu vă e dat vouă să pricepeţi cum s-a format lumea şi cu atît mai puţin să discutaţi despre cele dumnezeieşti[27].

XIII.

1. Aveţi poftă să filozofaţi? Ei bine, oricine dintre voi e în stare şi poate, n-are decît să imite pe Socrate, cel mai mare filozof. Este cunoscut răspunsul acestuia ori de cîte ori eră întrebat despre cele cereşti : «Cele de deasupra noastră nu ne interesează». 2. A meritat pe drept recunoaşterea de către oracol[28] a rarei lui înţelepciuni. Şi acest oracol I-a socotit pe Socrate mai presus de toţi, lucru ce ı-a înţeles el însuşi, nu pentru că ştia totul, ci pentru că spunea altora că nu ştie nimic. A-ţi mărturisi neştiinţa este astfel cea mai mare înţelepciune. 3. De la acest izvor a plecat Arcesilaux şi mult mai tîrziu Carneade şi cei mai mulţi filozofi ai Academiei, cu îndoiala lor înţeleaptă în chestiunile cele mai însemnate. E un fel de a filozofa, pe care şi-ı pot însuşi fără primejdie cei nepricepuţi şi cu glorie cei învăţaţi. 4. Oare nu trebuie să admirăm şi imităm nehotărîrea lui Simonide liricul ?. Acesta, fiind întrebat de către tiranul Hieron [29] ce crede despre zei şi cum îi socoteşte, a cerut mai întîi o zi spre a se gîndi. A doua zi, a prelungit termenul la două zile. Imediat, în urma unei înştiinţări ameninţătoare de la tiran, a mai adăugat tot atîtea zile. în cele din urmă, tiranul întrebîndu-ı de ce-I amînă aşa de mult, el a răspuns : «Pentru că adevărul devine cu atît mai întunecat cu cît cercetez mai mult». 5. Şi, după părerea mea, cele îndoielnice trebuie să le lăsăm aşa cum sînt, să nu ne dăm părerea la întîmplare şi

27. **Zădărnicia şi ridicolul tragic al credinţei creştine după păgîni.**
28. **Oracolul lui Apollo, de la Delfi.**
29. **Hieron, tiranul Siracuzei (478—467).**

cu îndrăzneală despre lucruri asupra cărora bărbaţi de seamă au cugetat mult, pentru a nu face loc unei credinţe băbeşti şi a nu distruge toată religia.

XIV.

' 1. Aşa termină Caecilius (căci avîntul cuvîntării îi potolise indignarea), şi, în culmea bucuriei, întreabă ce poate răspunde la acestea Octavius, care face parte din familia lui Plaut: cel dintîi dintre brutari, dar cel din urmă dintre filozofi. 2. «încetează de a te bucura pe seama lui», intervin eu, că «nu ţi se cade să fii mîndru de frumuseţea vorbirii tale înainte de a se fi discutat în adîncime din ambele puncte de vedere, mai ales că discuţia caută adevărul, nu lauda. 3. Şi cu toate că discursul tău, în mare parte mi-a făcut plăcere, prin ţinuta lui plină de spirit, sînt tulburat totuşi ceva mai mult, nu pentru întîmplarea de faţă, ci pentru orice fel de discuţie în general, prin faptul că, de cele mai multe ori, soarta unui adevăr de netăgăduit se schimbă după mijloacele şi puterea de convingere a celor *care* discută. 4. Se ştie prea bine că aceasta se întîmplă din cauza neseriozităţii ascultătorilor, care se lasă furaţi ide farmecul vorbelor şi nu mai iau în seamă lucrurile, încuviinţînd totul fără alegere şi nedeosebind adevărul de minciună, pentru că nu ştiu că vorbele pot cuprinde în ele un adevăr ce pare minciună, sau o minciună ce pare adevăr. 5. însă oamenii care-şi dau seama de aceasta li se împotrivesc cu atît măi mult, cu cît aceşti uşuratici sînt mai convinşi de cele ce susţin. Mereu înşelaţi de însăşi lipsa lor de judecată, ei îşi caută tbtuşi dreptatea plîngîndu-se că nimic nu e sigur şi dînd vina pe acest fapt. 6. Aşadar, să fim cu băgare de seamă, să nu privim cu dispreţ orice trudă de a găsi adevărul celor spuse, aşa cum cei mai mulţi dintre oamenii simpli blesteamă şi urăsc cu uşurinţă totul. De fapt, cei lesne crezători sînt înşelaţi tocmai de aceia pe care i-au socotit buni. 7. Cine judecă, însă, trebuie să fie atent la tot ce se spune din amîndouă părţile, pentru că, de cele mai multe ori, unul dezvăluie un adevăr pţea puţin limpede, celălalt îţi înşiră o viclenie minunat întocmită, care printr-un potop de cuvinte imită uneori siguranţa unei juste demonstraţii. Să cîntărim cu cît mai multă grijă fiecare cuvînt, ca să putem, desigur, lăuda şi măiastră înfăţişare a ideilor, clar mai ales să putem alege, aproba şi primi cele drepte».

XV.

1. Dar întrerupînd, Caecilius zice : «Te depărtezi de la datoria unui judecător conştiincios. E cea mai mare nedreptate să micşorezi puterea expunerii mele printr-o atît de aspră replică. Octavius are acum prilejul să combată cu prisosinţă, dacă poate, fiecare idee în parte». 2. «Mă Învinuieşti zadarnic», i-am răspuns eu. «Dacă nu mă-nşel, am spus că-i In interesul tuturor să ne formăm, după o examinare mai atentă, o părere nu din vorbe frumos spuse ci din argumente serioase. Dar să nu ne îndepărtăm de la subiect, ci să ne îndreptăm

atenția asupra prietenului nostru Ianuarius, care tocmai vrea să vorbească, deci, să-1 ascultăm In tăcere».

XVI.

1. Octavius începu astfel: «Voi vorbi aşa cum mă vor ajuta puterile : dar mi-ar trebui şi ajutorul tău, Minucius, ca să putem spăla cu un torent de adevăruri curate toată murdăria şi amărăciunea insultelor pe care mi le-a adus el. Dealtfel, nu mă voi feri de la început să afirm că prietenul Natalis a fost aşa de eronat în cele ce a spus, aşa de nepre-cis, aşa de alunecător, încît trebuie să stăm în cumpănă dacă din viclenie a vrut să fie aşa, sau din ignoranță. 2. Căci uneori afirma credința In zei, alteori nu, aşa că, din cauza nesiguranței expunerii sale, răspunsul meu ar putea deveni şi mai nesigur. Nu vreau să cred, cu toate acestea, că în vorbele prietenului Natalis a fost vreo viclenie, e departe de acest om serios şi simplu sofisticăria cea vicleană. 3. Ce este deci? Aşa cum se întîmplă adeseori, cînd cineva neştiind drumul drept, rămîne nedumerit îndată ce ajunge la o răscruce şi nu îndrăzneşte nici să apuce vreun drum, nici să le ia pe toate drept bune, la fel este şi cu acela care nu cunoaşte limpede adevărul şi a cărui părere îndoielnică se schimbă mereu, ca orice presupunere puțin sigură. Nu e de mjrare deci dacă Caecilius e veşnic zdruncinat în credința lui, rătăceşte în toate părțile "şi rămîne totuşi nehotărît în mijlocul atîtor idei ce se lovesc cap în cap. 4. Ca să nu mai revin însă, voi combate mai întîi cele ce s-au zis ca nişte simple acuzații, pentru că de fapt nu s-a precizat nimic destul de limpede. Dacă voi stabili şi voi arăta că nu există decît Un singur adevăr, pentru rest nu va mai fi nici o îndoială şi nici o posibilitate de rătăcire[so]. 5. Şi dacă fratele meu s-a arătat supărat, indignat, necăjit şi îndurerat că nişte oameni fără cultură, fără avere şi fără' experiență discută despre lucrurile divine, apoi să ştie el că toți oamenii, fără deosebire de vîrstă, sex şi rang s-au născut înzestrați cu puterea de judecată şi inteligență. Nu soarta le-a hărăzit înțelepciunea, ci natura le-a sădit-o. înşişi filozofii sau făuritorii din domeniul artelor, care mai tîrziu au ajuns vestiți, n-au

30. Oribilele infamii ale lui Caecilius se datoresc ignoranței sale, nu vicleniei uiu relei conştiințe ; ele vor fi lămurite îndată.

fost în ochii altora decît nişte oameni de rînd, inculți şi pe jumătate goi, înainte ca pătrunderea minții să le U adus strălucirea numelui ? Cei bogați, copleşiți de averi, se uită mai mult la aurul lor decît la cer ; cei ce au dat la iveală înțelepciunea şi au transmis celorlalți învățătura sînt tocmai concetățenii noştri, cei săraci. De aici se vede că talentul nu-1 putem obține nici prin averi, nici prin studiu, ci e înnăscut în noi, odată cu crearea spiritului. 6. Nu trebuie deloc deci să ne necăjim sau să ne plîngem dacă cineva, oricare ar fi el, ar cerceta, ar cugeta şi şi-ar da părerea în privința lucrurilor cereşti, deoarece nu ne interesează autoritatea materială a celui ce discută, ci adevărul care trebuie să urmeze din discuție. Ba, cu cît vorbirea e mai neîmpodobită, cu atît judecata e mai

atrăgătoare, căci nefiind înzorzonată cu cuvinte pompoase şi ţipătoare, se păstrează aşa cum este, adică limpede, ca legea adevărului[S1].

- XVII.

1. Afirm şi eu, ca şi Caecilius, mai la început, că omul trebuie să se cunoască pe sine însuşi şi să-şi dea seama ce este el, de unde este şi pentru ce este. El este o plăsmuire de prime elemente, o întocmire de atomi, sau mai degrabă Dumnezeu 1-a făcut, 1-a plăsmuit şi 1-a însufleţit? 2. Aceste întrebări nu ni le putem pune fără a cerceta totodată şi problema universului, pentru că amîndouă se leagă şi se confundă într-atît, încît n-ai putea şti temeiul existenţei omului, dacă n-ai cerceta cu atenţie problema dumnezeirii. întocmai cum n-ar putea cîrmui bine statul, dacă n-ai avea cunoştinţă de acea realitate comună tuturora, adică de lume. Tocmai prin aceasta ne deosebim noi de fiarele sălbatice, care, fiind aplecate înainte şi uitîndu-se în pămînt, s-au născut să nu vadă decît mîncarea ; apoi însă avem faţa ridicată în sus, cu privirea putem vedea cerul, iar cu vorbirea şi judecata putem recunoaşte, simţi şi imita pe Dumnezeu. Dar nu ne este îngăduit şi nici cu putinţă să nu cunoaştem strălucirea cerească, strălucire care ne pătrunde privirile şi simţurile. E aprojape cea mai mare nelegiuire să cauţi pe pămînt ceea ce ar trebui să găseşti în cer. 3. Şi cît de fără minte, fără simţire şi orbi îmi apar cei ce spun că această minunată lume n-a fost făcută de o raţiune divină, ci s-ar !fi alcătuit din părticele unite la voia întîmplării. 4. Ridică ochii

şi priveşte cerul, coboară-i şi cercetează cele de jos, din jurul tău : ce poate fi mai

31. Adevărul religios este dat oamenilor sinceri care-1 cautfl, indiferent de vîrstă, sex, bogăţie, cultură.

limpede, mai vădit şi mai sigur, decît existenţa unei divinităţi, a cărei inteligentă deosebită însufleţeşte, pune în mişcare, întreţine şi cîrmuieşte întreaga natură ? 5. Iată însuşi cerul: ce întindere nesfîrşită ! Ce repede se învîrteşte ! Noaptea, cînd e ciucur de stele, sau Ziua, cînd îl străbate soarele ! Ce minunat şi dumnezeiesc echilibru * pus în el cîrmuitorul cel mai iscusit! Priveşte soarele, cum îşi împlineşte drumul tocmai într-un an. Priveşte luna, cum face înconjurul pămîntului, crescînd, descrescînd şi apoi pălind de tot. 6. Ce să mai zic de urmările repetate ale întunericului şi luminii, care ne împart timpul în muncă şi odihnă? Să lăsăm însă pe astronomi să se ocupe mai mult cu acestea, fie pentru a arăta cum influenţează ele navigaţia, fie cum hotărăsc timpul aratului şi secerişului. Dar.pentru ca să fi fost create, desăvârşite şi orînduite fiecare din aceste lucruri, a fost nevoie nu numai de meşterul cel mai iscusit, ci şi de o raţiune desăvîrşită. Şi mai mult încă, acestea toate nu pot fi văzute, simţite şi înţelese fără cea mai mare pătrundere şi raţiune. 7. Dar anotimpurile, care se deosebesc după roade, nu-s oare o mărturie a făcătorului şi'părintelui lor? Nu spun acelaşi lucru, primăvara

32. Desăvîrşirea creaţiei arată perfecţiunea Creatorului şi Pronietorului ei.

cu florile ei, vara cu secerişul, toamna cu strînsul poamelor celor plăcute şi iarna cu pregătirea uleiurilor trebuitoare? 8. Nu s-ar tulbura lesne această ordine, dacă o rațiune cu totul superioară n-ar veghea şi asigura totul ? Şi apoi, pentru ca mersul anului, care se întoarce pe propriile lui urme, să se facă pe nesimțite şi fără vătămare, Cîtă grijă 1 Că nu cumva asprimea iernii necontenite să înghețe totul şi arşița verii să ardă totul, a pus între acestea temperaturile mijlocii ale toamnei şi primăverii! 9. Priveşte cum țărmurile închid şi stăvilesc marea, cum arborii sorb viața dinăuntrul pămîntului! însuşi oceanul se frămîntă în albia lui din pricina vînzolelii necontenite a valurilor. Izvoarele nasc din vine nesfîrşite de apă. Fluviile pe aceleaşi drumuri merg, curg mereu. 10. Ce potrivit sînt aşezați munții, povîrnişul colinelor şi Întinderea netedă a cîmpiilor ! Ce nenumărate sînt mijloacele de apărare ale animalelor ! Unele înarmate cu coarne, altele cu dinți şi unghii tari; unele prevăzute cu țepi, altele sigure de ele prin iuțeala picioarelor sau puterea aripilor. 11. însăşi frumusețea noastră arată pe Dumnezeu, făcătorul nostru : statura dreaptă, fața ridicată, ochii aşezați în partea de sus a corpului ca nişte observatori şi toate celelalte simțuri ca străjile unei cetăți[32].

XVIII.

1. Prea mult ar fi să vorbesc de fiecare. Nu-i părticică din corpul omenesc, care să nu îndeplinească o trebuință, sau care să nu constituie o podoabă şi (ce-i mai minunat), deşi toți avem aceeaşi figură, trăsăturile fiecăruia sînt altele, încît, pe de o parte toți părem asemenea, iar pe de alta fiecare sîntem deosebiți. 2. Dar naşterea noastră ce-i ? Dorința de înmulțire nu-i sădită în noi de Dumnezeu ? Nu tot El a lăsat ca, la apropierea naşterii, sînii mamei să se umple cu lapte şi fătul tînăr să sugă din belşug şi să crească cu acest lapte ca roua ? 3. Dar Dumnezeu nu are în vedere lumea numai ca tot, ci şi fiecare parte din ea. Britania este lipsită de soare, însă clima ei se îndulceşte prin căldura apei înconjurătoare ; fluviul Nil temperează seceta din Egipt. Eufratul în Mesopo-tamia înlocuieşte ploile; se zice că fluviul Indus seamănă şi udă Orientul. 4. Intră într-o casă şi dacă ai vedea toate curate, ordonate şi împodobite, vei crede, de bună seamă, că această casă are un stăpîn cu mult mai bun decît ele; tot aşa, în această încăpere a lumii, cînd vezi domnind în cer şi pe pămînt grija, ordinea şi legea, trebuie să crezi că universul acesta are un stăpîn şi un părinte mult mai frumos chiar decît stelele şi decît fiecare parte a lumii întregi. 5. Poate că tu nu crezi, dar nu există nici o îndoială despre existența unei Providențe şi ce ne-ar rămîne de cercetat ar fi numai dacă împărăția cerească este cîr-muită de puterea unui singur Dumnezeu, sau de bunul plac al mai multora. E o problemă uşor de dezlegat pentru cel ce are în vedere împărățiile pămînteşti, care şi-a luat ca exemplu împărăția cerească. 6. Cunoaşteți oare vreo cîrmuire în tovărăşie, care să fi început cu bună credință şi să se fi terminat altfel decît în sînge ? Las la o parte pe perşii care cred că nechezatul cailor poate să le dea semne cu privire la domnie*, trec cu vederea şi

trista poveste a celor doi frați tebani. E prea cunoscută istoria lui Romulus şi Remus, cu neînțelegerea lor pentru stăpînirea peste cîțiva păstori şi cîteva colibe. Războaiele dintre un ginere şi un socru s-au presărat pe pămîntul întreg şi soarta unei împărății aşa de mari ca cea romană n-a suferit totuşi doi conducători dintr-odată. 7. Sînt pildă şi celelalte ființe : albinele au o singură regină, turmele un singur păstor, iar cirezile o singură călăuză. După tine, puterea supremă din cer e împărțită şi întreaga măreție a acelei împărății dumnezeieşti şi adevărate e sfîrtecată în bucăți, cînd e destul de limpede că Dumnezeu părintele tuturora, n-are nici început, nici sfîrşit. 8. El e Cel care dă tuturor naşterea, iar Sieşi veşnicia, Cel ce a existat înaintea lumii, ținînd El însuşi locul ei, Cel care face cu vorba şi conduce cu rațiunea toate cele ce există şi le desăvîrşeşte cu puterea Sa. Nu poate fi văzut, e prea strălucitor, oibeşte vederea. Nu poate fi atins, e prea cur.it pen-

tru aceasta. Nu poate fi judecat, e prea mare, pentru ca mintea omenească să-L cuprindă. Nesfîrşit, nemăsurat, El singur cunoscîndu-şi adevărata Sa mărire. 9. Pentru înțelegerea Lui nu e prea puțină mintea, 11 prețuim îndeajuns numai atunci cînd II numim neprețuit. Caut să mă exprim aşa cum simt. Căci cine încearcă să cuprindă cu gîndul măreţia Lui, 11 micşorează ,■ cine nu vrea să-L micşoreze, acela nici nu încearcă să-L pătrundă. 10. Nu căutaţi numiri felurite lui Dumnezeu! Dumnezeu este singurul Lui nume. E nevoie de nume atunci cînd, avînd mai mulţi, trebuie să dăm fiecăruia numirea sa după semnele proprii. Pentru Dumnezeu unicul, numele acesta ajunge. Dacă I-aş da numele de tată, L-ai crede cu trup omenesc, dacă-L voi numi rege, îl vei bănui de origine pfimlnteană,- dacă-I voi spune stăpîn, îl vei socoti sigur muritor. Dă la o parte numele ce I se adaugă şi-I vei vedea strălucirea. 11. în privinţa aceasta toţi sînt de acord. Aud poporul ridicînd mîinile la cer şi spu-nînd mereu aceleaşi vorbe: «Doamne», «mare-i Dumnezeu», «Dumnezeu este adevărat», sau «Dac-o vrea Dumnezeu». Nu-i acelaşi fel de a vorbi al poporului sau al unui creştin mărturisitor care se roagă ? Cei ce socotesc pe Jupiter ca mai mare se înşeală în privinţa numelui, dar sînt de acord cu noi în privinţa unui singur cîrmuitor [8S].

XIX'.

1. Şi pe poeţi îi aud preamărind pe un singur Dumnezeu, părinte al tuturor zeilor şi oamenilor. Ei spun că sufletul fiecăruia dintre noi e frumos sau urît, după cum a fost ziua în care Dumnezeu a hotărît să ne naştem. 2. Ce spune despre aceasta mantuanul Maro ? El spune limpede, potrivit şi adevărat: «Un spirit a străbătut de la început universul, punînd în mişcare totul, s-a răspîndit apoi în cer, pe pămînt şi în toate celelalte, dînd naştere oamenilor, animalelor şi celorlalte vieţuitoare». Tot el numeşte altundeva mintea şi spiritul acesta : Dumnezeu. Iată-i cuvintele : «Dumnezeu cutreieră pămîntul întreg, toată întinderea mării şl bolta cerului, aprinzînd scînteia vieţii în oameni şi animale, dînd ploaia şi focul». Noi chiar, nu spunem oare că Dumnezeu e minte, raţiune, spirit ? *». 3. Să luăm rînd pe rînd, dacă vrei, doctrinele filozofilor. Vei înţelege că, deşi ele se exprimă în chip deosebit, în privinţa aceasta se unesc, aprobînd o singură părere. 4. Să lăsăm, bineînţeles, la o parte pe filozofii vechi, neînvăţati, care numai din cuvintele lor au fost numiţi înţelepţi. Să zicem că cel dintîi, Tales din Milet, a discutat despre toate cele cereşti. El spune că apa este începutul lucrurilor, dar că

33. Puterea şi înţelepciunea lui Dumnezeu sînt unice, inexprimabile, depăşind gîndirea omenească.

34. Poeţii proclamă creator pe Dumnezeu Cel Unul.

Dumnezeu e mintea, care a făcut totul din apă. Explicarea apei şi a spiritului este o revelaţie divină, fiind prea adlncă şi prea sublimă, pentru a fi fost inventată de om. Incit credeţi că părerea celui dintîi filozof e în deplin acord cu a noastră. 5. Anaximene şi, după el, Diogene din Apolonia, încearcă să arate că aerul nesfîrşit şi nemăsurat este Dumnezeu. Şi părerea noastră asupra divinităţii se uneşte cu a acestora. 6. Anaxagora numeşte Dumnezeu acea minte nesfîrşită, care orînduieşte şi pune în mişcare totul. Dumnezeul lui Pitagora este spiritul, este puterea care însufeţeşte şi supraveghează întreaga natură şi din care iau viaţă toate animalele. 7. E cunoscută concepţia lui Xenofon, care numeşte Dumnezeu unitatea infinitului material şi al spiritului. Antistene vorbeşte despre mai mulţi zei locali, dar admite unul singur, mai de seamă peste întreaga natură. Speusip postulează o forţă vie care conduce totul şi care este Dumnezeu. 8. Dar Democrit, primul care a emis teoria atomilor ? Nu numeşte el die cele mai multe ori Dumnezeu natura corporală împreună cu inteligenţa, care percepe această lume sub formă de imagini ? Pentru Straton la fel, Dumnezeu este natura. însuşi Epicur, care face din zei nişte fiinţe inactive şi de prisos, sau chiar inexistente, socoteşte natura mai presus de ei. 9. Aristotel, deşi are păreri schimbătoare consideră totuşi că există o singură putere în univers, pe care o numeşte cînd natură, cînd spirit, dînd întîietate cînd uneia, cînd alteia. Şi Teofrast îşi schimbă părerea, dînd uneori lumii atotputernicia, alteori inteligenţei divine. Heraclide din Pont admite şi el, deşi în mod nestatornic, existenţa unei minţi divine. 10. Zenon, Crisip şi Cleante, oricît de deosebiţi sînt ei, aprobă însă unitatea Providenţei. Pentru Cleante, Dumnezeu e cînd mintea, cînd sufletul, cînd aerul, de cele mai multe ori, însă, raţiunea de a fi a tuturor acestora. Zenon, dascălul acestuia, zice că începutul a toate este o substanţă naturală şi divină şi presupune că ar fi ori aerul, ori raţiunea. Tot el, tălmăcind numele zeilor principali, sau de rînd, drept simboluri ale elementului naturii, identifică pe Junona cu aerul, pe Jupiter cu cerul, pe Neptun cu marea, pe Vulcan cu focul, dovedind şi combătînd în felul acesta greşeala idolatrizării. 11. Crisip spune aproape acelaşi lucru: că Dumnezeu e o forţă supremă şi raţională, pe care uneori o confundă cu natura şi cu lumea, alteori o admite ca o necesitate fatală. Tot el, imltînd pe Zenon, explică lumea fizică prin poeziile lui Hesiod, Homer, Orfeu. 12. Diogene din Babilon este de aceeaşi părere cînd spune că zămislirea lui Jupiter, naşterea Minervei şi altele ca acestea sînt denumiri de lucruri, nu de zei. 13. Xenofon, elevul lui Socrate, spunea că forma adevăratului Dumnezeu nu se poate vedea şi că prin urmare nu trebuie s-o căutăm. Stoicul Ariston spune şl el că trupul Iul Dumnezeu nu poate fi atins. Amîndoi aceşti cugetători au simţit măreţia Lui, de aceea n-au mai încercat s-o caute. 14. Vorbele lui Platon despre Dumnezeu ar fi încă şi mai clare ca gîndire şi stil, dacă nu le-ar întuneca uneori amestecîndu-le cu convingerile lui politice. In scrierea sa Tlmaios el dă chiar numele de Dumnezeu părintelui lumii, făuritorul sufletului, făcătorul celor cereşti şi pămînteşti, şi te previne că-i greu să-l găseşti, din cauza puterii Sale necrezut de mari, şi, iarăşi, că e cu

neputință să vorbeşti despre El în public, chiar cînd L-ai cunoscut. 15. Cam la fel sînt şi părerile noastre, ale creştinilor, care recunoaştem un Dumnezeu, îl numim tatăl tuturor şi nu vorbim niciodată despre El în public neîntrebați[35]

XX.

1. Am expus, aproape părerile tuturor filozofilor mai străluciți, care arată că există un singur Dumnezeu, deşi îi dau mai multe nume. Ai putea crede că filozofii erau creştini, ori că creştinii sînt filozofi. 2. Dacă lumea e deci condusă de o Pronie divină şi cîrmuită de voința unui singur Dumnezeu să nu ne lăsăm şi noi aceştia de azi duşi în aceeaşi greşeală, siliți de nepriceputa antichitate, care s-a înveselit şi s-a încîntat cu poveşti. 3. Această antichitate e combătută chiar de filozofii timpului ei, care aveau autoritate prin vîrsta şi inteligența lor. Atît de uşor credeau strămoşii noştri în minciuni, încît socoteau drept ființe reale chiar pe monştri[36]. Astfel, le plăcea să vorbească despre Scila cea cu corp schimbător, despre Himera cu multe chipuri[37], despre Hidra, care renâştea din rănile ei destul de grele şi care totuşi n-o puteau nimici[38]; despre centauri, oameni şi cai totodată, şi despre toate născocirile cu putință. 4. Ce să mai spun de poveştile băbeşti că unii oameni s-ar fl transformat în păsări, fiare, arbori şi flori ? Dacă odată ar fi fost cu putință lucrul acesta, atunci s-ar mai întîmpla şi acum, dar cum nu se pot întîmpla acum minunății de felul acesta, nici atunci n-au fost cu putință acest lucru, atunci s-ar mai întîmpla şi acum, dar cum nu se privința zeilor, crezînd cu naivitate în ei. Mai întîi îşi cinsteau regii cu sfințenie, dorind să-i vadă în imagini după moarte şi să le păstreze amintirea prin statui. Iar ceea ce era socotit ca mîngîiere a devenit mai tîrziu ceremonie religioasă. 6. Mai înainte însă ca lumea să se ocupe cu comerțul, înainte ca popoarele să-şi amestece datinile şi obiceiurile, fiecare națiune îşi adora pe întemeietorul ei, ca pe un concetățean demn de amintire. Tot aşa şi pe cel mai vestit conducător sau pe regina cea mai cinstită şi vitează. Şi toate acestea Intr-o măsură ce depăşea oinstirea unei femei sau a unui

35. Filozofii se unesc în recunoaşterea unui singur Dumnezeu, făcătorul a toată existența.
36. Nimfă, prefăcută în monstru marin îngrozitor.
37. Zeitatea furtunii şi a iernii, cu cap de leu, trup de capră şi coadă de balaur.
38. Monstru cu nouă capete, ucis de Hercule.

descoperitor de seamă; de fapt erau răsplătiți cei morți, dîndu-se totodată exemple bune urmaşilor[3B].

XXil.

1. Citeşte cărțile istoricilor, sau pe ale filozofilor şi vei fi de acord cu mine. Euhemer[40] afirmă că au fost socotiți zei anumiți oameni care s-au distins prin vitejia lor, sau prin vreo altă calitate, şi el le-a arătat la fiecare data naşterii, patria, mormintele, provincia. Jupiter ar fi din Creta, Apolo din Delfi, Isis din Pharos, Ceres din Eleusis. 2. Pro-dicus [41] spunea că au fost trecuți în rîndul zeilor aceia

39. Mitologia mincinoasă e plină de poveşti, cu monştri şi cu conducători, proclamați zei chiar din timpul vieții.
40. Filozof şi scriitor grec din sec. IV înainte de Hristos.
41. Retor iscusit.
42. Istoric puțin cunoscut.
43. Istoric din sec. I.
44. Cronicari vestiți ul antichității.

care, în timpul unor lungi călătorii, au descoperit roade noi şi au adus prin aceasta foloase omenirii. La aceeaşi părere ajunge şi Perseus [42], dînd descoperitorilor aceleaşi numiri, după roadele descoperite de ei. Şi spune în mod hazliu că Venus e rece fără Liber şi fără Ceres. 3. Alexandru cel Mare, Macedoneanul, într-o lucrare scrisă pentru mama sa, spune că un preot, care se temea de el, i-a dezvăluit un secret, anume că zeii se trag din oameni. Acesta spune că Vulcan a fost cel dintîi dintre zei şi că după acesta a urmat neamul lui Jupiter. 4. Toți scriitorii din vechime, greci şi romani, au arătat că primul din neamul numeros al zeilor, Saturn, a fost un om. Nepos şi Cassius[43] confirmă aceasta în scrierile lor şi tot la fel spun şi Thallus şi Diodorus[44]. 5. Aşadar, Saturn, fugind din Creta de teama furiei fiului său, ajunse în Italia. Ianus îl primi ca oaspete şi, drept recompensă, ca grec civilizat ce era, Saturn]a rîndu-i i-a învățat pe acei oameni inculți şi barbari să scrie, să bată monedă şi să-şi facă unelte. 6. Pentru că se ascunsese acolo ca într-un loc sigur, şi-a numit el însuşi acest loc Latium. Spre amintire a lăsat apoi posterității cetatea Saturnia, după numele lui, iar Ianus a lăsat Ia-niculul. 7. A fost fără îndoială deci un om, care a fugit, s-a ascuns, care a avut ca fii nişte oameni şi tot nişte oameni drept părinți. Pentru că, însă, locuitorii Italiei nu-i cunoşteau originea, l-au numit pe Saturn fiul pămîntului sau al cerului, după cum şi astăzi la noi celor ce vin pe neaşteptate le zicem că au picat din cer, iar pe cei necunoscuți îi numim fii ai pămîntului. 8. Jupiter, fiul acestuia, a domnit în Creta, după ce a alungat pe tatăl său. Acolo a avut fii şi tot acolo a murit. Şi acum se mai vede peştera lui Jupiter. Se vede încă şi astăzi mormîntul lui şi chiar din ceremoniile religioase, care se fac în cinstea lui, i se dovedeşte originea omenească. 9. Ar fi pierdere de vreme să vorbesc despre fiecare zeu în parte şi să le arăt la toți genealogia. Primii lor părinți fiind însă simplii oameni, în ordinea succesiunii, şi ceilalți au fost la fel. Dar voi spuneți că ei au devenit zei după moarte. în cazul acesta, Romulus a ajuns zeu în urma jurămîntului mincinos al lui Pro-culus [4S], Iuba [46] pentru că aşa au voit maurii şi toți ceilalți regi au fost consacrați zei nu pentru că oamenii i-ar crede ca atare, ci în amintirea domniei lor glorioase. 10. Ei şi-au căpătat, în sfîrşit, acest nume fără voia lor. Au vrut să rămînă oameni, nu să devină zei, nici chiar la bătrînețe. Divinitatea nu se poate trage nici din morți, pentru că Dumnezeu nu poate muri, nici din nişte ființe născute, pentru că tot ce se naşte moare. Divinitatea este aceea care nu are nici început, nici sfîrşit. 11. Căci dacă s-au născut cîndva zei, de ce nu se mai nasc şi azi ? A îmbătrînit oare Jupiter, iar Junona nu mai poate naşte ? Mi-nerva a albit înainte de a fi mamă ? Sau nu se mai nasc zei pentru că nu mai credem în poveştile lor ? 12. Dealtfel, dacă s-ar naşte mereu, nemuritori cum sînt, desigur că am avea mai mulți zei decît oameni. Atît de mulți ar fi, încît cerul nu i-ar putea ține, aerul nu i-ar putea cuprinde, pămîntul nu i-ar putea duce. Au fost deci în mod vădit oameni, căci citim că s-au născut şi ştim că au murit[47].

XOCII

1. Cine se mai poate îndoi că poporul nu se roagă, nu adoră şi nu cinsteşte decît chipurile consacrate ale unor oameni ? Că gîndurile şi Si mintea celor proşti sînt înşelate de frumuseţea artei, ameţite de strălucirea aurului, înmărmurite de sclipirea argintului şi de albeaţa fildeşului ? 2. Dacă s-ar gîndi cineva cum se lucrează o statuie, cu ce instrumente şi maşini, s-ar ruşina, desigur, că se teme de această materie cu care s-a jucat un meşter ca să facă un zeu 3. Un zeu de lemn poate fi foarte bine o bucată de lemn de la un rug, sau un blestemat stîlp de splnzurătoare, dacă e tăiat, subţiat şi dat la rindea. 4. La fel şi un zeu de aramă, sau de argint, poate prea bine fi făcut, cum s-a şi făcut unui rege din Egipt, dintr-un vas de noapte, topit şi bătut cu ciocanele pe nicovală, să i se dea formă. Un zeu de piatră e tăiat, sculptat

şi lustruit de un om murdar. El nu simte insulta naşterii sale, tot aşa cum mai apoi

45. Nobil roman care a visat pe Romulus ca zeu.
46. Regele Numldiei Învins in 46 la Tape, ctnd se sinucide.
47. De ce oamenii proclamaţi zei tot de oameni muritori nu sînt Dumnezeul cel veşnic.

nu simte nici cinstea adorării voastre. 5. Să admitem că piatra simplă, aurul sau argintul, fără prelucrare nu sînt încă zei. Dar cînd una din aceste materii devine zeu ? E despicat deci, lucrat, sculptat şi nu-i încă zeu. E plumbuit, aşezat, ridicat şi nici acum nu e zeu. E împodobit, consfinţit, rugat: acum e în sfîrşit zeu, acum, cînd omul 1-a voit şi 1-a declarat astfel! 6. Dar animalele cele mute în ce măsură îi preţuiesc pe zeii voştri ? Şoarecii, rîndunelele, ulii, ştim că nu-i simt. Ii văd, îi calcă, se aşază pe ei, s-ar cuibări chiar în gura zeului vostru, dacă nu i-aţi alunga ,• păianjenii îşi ţes pînza şi-şi atîrnă firele chiar pe capul lui. 7. Voi îi faceţi, îi curăţaţi, îi răzuiţi, îi ocrotiţi şi vă temeţi de aceşti zei, pe care voi îi faceţi. Şi nimeni dintre voi nu se gîndeşte că trebuie să cunoască pe zeu înainte de a4 adora. Voiţi cu tot dinadinsul şi fără chibzuinţă să urmaţi pe strămoşii voştri şi preferaţi să măriţi greşeala altora cu a voastră. In loc să credeţi în voi înşivă, vă temeţi de lucruri din care nimeni nu cunoaşte nimic. Astfel s-a consfinţit în aur şi argint lăcomia de bani, astfel s-a hotărît forma statuilor zadarnice, astfel s-a născut superstiţia romană. 8. Dacă ai lua la rînd riturile acestora, de cîte n-ai rîde şi pentru cîte nu te-ar prinde mila ? Unii aleargă goi în toiul iernii, alţii merg cu bonete pe cap, poartă scuturi vechi, bat tobe făcute din piele de măgar şi-şi plimbă cerşind zeii din cartier în cartier. în unele temple nu e voie să intri decît o dată pe an, pe altele e un adevărat sacrilegiu să le vezi. în unele nu e îngăduită intrarea bărbaţilor, în altele a femeilor. La unele ceremonii dacă ar lua parte un sclav, ar ispăşi această nelegiuire cu moartea. Unele sanctuare sînt încoronate de o femeie măritată o singură dată, altele de una măritată de mai multe ori, şi chiar se caută cu mare rîvnă femeia care să aibă mai multe adultere. 9. Ce să mai spun de omul care-şi varsă sîngele în cinstea zeilor, făcîndu-şi răni în loc de rugăciune ? Decît un astfel de credincios n-ar fi mai nimerit un nelegiuit ? Cîtă insultă faţă de zei aduc apoi acei care, voind să-i împace, se castrează, ca şi cum zeul, dacă ar

48. Ridicola fabricare a statuilor şl oribilele rltunlo do adorare *a* zeilor.

voi eunuci, n-ar putea să şi-i creeze singur, şi ar fi nevoit să-i silească pe credincioşi la acestea. 10. Cine nu înţelege că aceşti oameni nebuni, înfumuraţi şi zăpăciţi, fac prostii şi că marea mulţime a păcătoşilor se apără reciproc? Mulţimea nebunilor îşi apără ea însăşi nebunia comună. ...Priveşte şi tu sistrul şi rîndunica Isidei, şi mormîntul lui Serapis sau Osiris al tău, rămas gol după împărţirea membrelor[48].

XXIII.

1. Priveşte, în sfîrşit, serviciul divin şi chiar misterele zeilor. Vei vedea făcîndu-se înmormîntări cu jale şi plînset pentru zeii tăi nenorociţi. Isis, împreună cu Cynocefalul[49] şi cu preoţii săi cu capul chel, Jeleşte şi plînge căutîndu-şi fiul pierdut, în timp ce preoţii se vaită şi-şi lovesc pieptul, simţind şi ei durerea mamei nefericite. îndată ce-şi găseşte copilul, Isis se bucură,- atunci şi preoţii sar şi joacă, iar Cynocefalul, care 1-a găsit, se laudă. Şi aşa, în toţi anii, nu încetează să piardă ceea ce găsesc şi să găsească ceea ce pierd. Nu e demn de rîs să jeleşti ceea ce adori şi să adori ceea ce jeleşti ? Şi totuşi aceste rituri, mai înainte egiptene, au devenit romane. 2. în mijlocul făcliilor aprinse, Ceres, înconjurată de şerpi şi rătăcind încoace şi încolo, îşi caută mîh-nită şi plină de nelinişte pe Proserpina cea răpită şi dusă în pămînt. Acestea sînt misterele eleusine. 3. Dar serviciul religios în cinstea lui Jupiter ? O capră alăptează un copil, care a fost ascuns acolo, iar cori-banţii bat din ţimbale, ca tatăl să nu-i audă scîncetul. Şi toate acestea pentru ca să nu cadă copilul pradă lacomului părinte. 4. Mi-e ruşine să mai vorbesc despre Cybela Dindima. Aceasta, din nenorocire, nu se putea face iubită de cel ce-i căzuse drag, pentru că, mamă a mai multor zei, era urîtă şi bătrînă. Şi atunci, ca să-1 facă zeu şi să-1 aibă mereu lîngă ea, 1-a castrat, făcîndu-1, bineînţeles, eunuc. Acest basm îi face pe preoţii gali s-o adore, mutilîndu-şi şi ei corpul şi pierzîndu-şi astfel bărbăţia. Asta-i o adevărată tortură, nu cult. 5. Dar însăşi forma şi ţinuta zeilor voştri nu dovedesc oare batjocura şi înjosirea lor ? Zeul Vulcan e şchiop şi slab. Apollo e uşuratic, deşi atît de în vîrsta. Esculap cu barba mare, deşi e fiul mereu tînărului Apollo. Neptun e cu ochii verzui-albastrui. Minerva cu ochi albaştri. Junona cu ochi ca de vacă, Mercur cu aripi la picioare, Pan cu copite, Saturn cu picioarele legate, Janus cu două feţe, ca şi cum ar merge de-a-ndăratelea. Diana e în acelaşi timp vînătoriţă cu îmbrăcămintea sumeasă, Diana din Efes cu sîni nenumăraţi, şi Trivia îngrozitoare, cu trei capete şi cu multe mîini. 6. însuşi Jupiter al vostru e făcut cînd cu barbă, cînd fără barbă,- cînd se numeşte Hammon şi are coarne, cînd Capitolinuş şi duce trăsnetele, cînd Latiaris şi e stropit cu sînge, cînd Feretrius, împodobit cu o coroană. Şi, ca să nu-i numesc pe toţi Jupiterii, spun doar atît; că există atîtea reprezentări monstruoase ale lui Jupiter, cîte nume are. 7. Eri-gona [50] s-a spînzurat cu un laţ, ca să fie fecioară între stele şi să lu**mineze ca ele. Castor şi Pollux mor şi învie pe rînd. Esculap a fost fulgerat ca să devină zeu. Hercule este ars pe muntele Etna ca să dispară tot ce mai era omenesc în el şi să devină zeu[51].**

XXIV.

49. Zeul egiptean Anubis, cu cap de şacal — pentru greci şi romani cîine —, care Insofea morţii în faţa tribunalului lui Osiris.
50. Fiica regelui Icarios, care se spînzură de arbore la mormîntul lui.

1. **Iată ce basme şi rătăciri învăţăm noi de la străbunii noştri. Şi ce e mai rău e că ni le însuşim şi le cultivăm în studiile şi disciplinele noastre mai ales din operele poeţilor. Datorită autorităţii pe care o au aceştia, adevărul a putut fi denaturat.** 2. **De aceea a alungat Platon din cetatea lui imaginară, pe care a zugrăvit-o într-unui din dialogurile sale, pe Homer, după ce 1-a lăudat şi încoronat.** 3. **Căci Homer, cel dintîi, în povestirea sa despre războiul troian, a amestecat zeii în treburile şi faptele omeneşti, a arătat pe zei în împerecherile lor, a rănit pe Venus, a legat pe Marte, 1-a rănit şi 1-a pus pe fugă.** 4. **Mai povesteşte că Briareus [52] 1-a scăpat pe Jupiter ca să nu-l lege ceilalţi zei. Că acelaşi Jupiter îşi plîngea cu şiroaie de lacrimi pe fiul său Sarpe-don [53], pentru că nu-1 putea scăpa de moarte, şi că, în sfîrşit, Jupiter amăgit de centura Venerei, a simţit faţă de soţia sa Junona o dorinţă mai puternică decît faţă de tovarăşele sale de adulter.** 5. **în,altă parte Hercule este pus să curețe de murdărie nişte grajduri, iar Apollo să pască turmele lui Admet[54]. Dar Neptun, care a ridicat zidurile lui Laome-don[55] şi, sărmanul, n-a primit nici o plată ?** 6. **Vulcan în peşterile Etnei lucrează la nicovală trăsnetul lui Jupiter şi armele lui Enea, ca şi cum cerul, tunetele şi trăznetele nu existau în Creta cu mult înaintea naşterii lui Jupiter.. Ciclopul[55], pus să imite flăcările adevăratului fulger, nu reuşeşte să facă aceasta, astfel că nici Jupiter nu are de ce să se teamă de ele.** 7. **Ce să mai spun de Marte şi Venus prinşi în adulter, sau de faptele ruşinoase petrecute între Jupiter şi Ganimede, care a şi fost ridicat la cer şi zeificat. Toate aceste poveşti sînt inventate pentru a scuza într-un fel viaţa oamenilor, raportîndu-le la exemplele zeilor.** 8. **Cu astfel de închipuiri şi minciuni plăcute se strică sufletele copiilor. Cu astfel de basme, pe care le au în cap, trăiesc oamenii pînă la bă-**

trlneţe şi nu sînt în stare, nenorociţii, pînă la sfîrşitul vieţii lor, să-şi schimbe aceste păreri, deşi au adevărul aproape[57]. Iar adevărul se arată numai acelora care-1 caută.

XXrV.

1. «Dar, ziceţi voi, prin aceste superstiţii s-a întemeiat şi s-a mărit mai înainte împărăţia romană ,• căci pe atunci romanii erau viteji nu atît din cauza puterii, cît mai mult din cauza religiei şi pietăţii lor». S3 presupunem că a existat deosebita şi cunoscuta dreptate romană chiar de la primele începuturi ale

51. Slujbele zeilor şi misterele lor cu înmormîntări de fiinţe pocite, nu au nimic religios, nimic dumnezeiesc în ele.

52. Titan cu o sută de mîini şi cincizeci de capete, a ajutat pe Zeus în lupta împotriva titanilor.

53. Fiul lui Zeus şi al Laodamiei, moare la Troia.

54. Admet, regele Tesaliei.

55. Regele Troiei.

56. Geniul fulgerelor şi trăsnetelor, ajutor cu alţii ai lui Vulcan în Etna.

acestei împărăţii. 2. Dar la începutul grupării lor nu s-au ridicat prin crimă ? [58] Şi apoi nu s-au întărit prin grozav, au necinstit şi batjocorit, în dispreţul obiceiurilor, pe unele fe-adunat la început, ca-ntr-un azil, o ceată de stricaţi, criminali, incestuos!, asasini şi trădători. Romulus însuşi, conducătorul şi regele lor, şl-a omorît fratele ca să întreacă pe toţi ceilalţi prin crimă. Acestea sînt primele începuturi ale cetăţii lor religioase. 3. Curînd apoi, au răpit fe-cioarele unui alt popor, care erau promise şi logodite chiar, şi, ce-i mai grozav,

57. Exemplele imorale ale mitologiei greco-romane strică sufletele celor care le cred, neavtnd nimic dumnezeiesc In ele.

58. Imperiul roman nu se datoreşte religiei păgîne. începuturile lui se datoresc unei cete de criminali abjecţi, care, după ce au distrus tot ce au putut, şi-au însuşit zeii şi templele popoarelor învinse. Nici instituţiile lor cele mai promiţătoare de sfinţenie ca fecioarele cultului Vestei nu au realizat nimic din punct de vedere religios. Dealtfel şi alte popoare au format imperii fără religia romană.

au necinstit şi batjocorit, în dispreţul obiceiurilor, pe unele femei măritate. S-au război apoi cu socrii lor şi au vărsat sînge înrudit. Ce poate fi mai nereligios, mai îndrăzneţ şi mai criminal, decît această întrecere la crimă ? 4. După aceea Romulus şi ceilalţi regi şi conducători care au urmat, au făcut numai rău: au alungat pe vecini din ogoarele lor, au distrus cetăţile vecine împreună cu templele şi altarele lor, au adunat captivi din războaie şi s-au ridicat prin crime în paguba altora. 5. Astfel, tot ce adoră şi stăpînesc romanii este prada îndrăznelii lor. Toate templele lor sînt ridicate din jafuri care au urmat dărîmării oraşelor, cînd au prădat pe zei şi au ucis pe preoţii acelor cetăţi. A deveni sclavul unor zei învinşi şi a-i adora, după ce i-ai bătut şi i-ai făcut prizonieri, e o adevărată batjocură. E o nelegiuire să adori aceste false divinităţi, pe care le-ai cucerit cu forţa. 6. Deci, de cîte ori au triumfat romanii, de atîtea ori au făcut crime din punctul de vedere al religiei, căci au ridicat atîtea trofee, cîte prăzi au luat de la zei. 7. Nu 8-au întins aşa de mult graţie religiozităţii, ci graţie nelegiuirii şi ne-pedepsirii lor. Ar fi fost cu neputinţă să fi fost ajutaţi în războaie chiar de zeii împotriva cărora au ridicat armele, chiar dacă, de îndată ce au învins, au început a-1 adora. Ce bine au putut aduce aceşti zei romanilor, dacă n-au fost de nici un folos adoratorilor împotriva duşmanilor ? 8. Noi vă cunoaştem zeii naţionali: Romulus, Picus, Tiberinus, Consus, Pilumnus şi Volumnus. Tatius a găsit şi a adorat pe Cloacina, Hostilius a a adorat Groaza şi Paliditatea. Curînd apoi nu ştiu cine a zeificat Febra. Iată credinţa romanilor de la început: credinţa în boli şi în suferinţe trupeşti. între acestea trebuie socotite şi zeităţile Acea Larentia şi Flora, acele faimoase desfrînate. 9. Aceştia sînt zeii, care au mărit împărăţia romană, împotriva celorlalţi zei, adoraţi de neamurile subjugate. Nici Marte Tracul, nici Jupiter Cretanul, nici Junona adorată uneori în Argos alteori în Samos şi Cartagina, nici Diana Taurica, nici Cybele din Frigia, nici acei monştri din Egipt nu i-a susţinut pe romani cînd aceştia au luptat contra adoratorilor lor. 10. Poate veţi spune că la romani fecioarele erau mult mai nevinovate şi preoţii mai sfinţi şi mai religioşi decît aiurea. Dar, cîte fecioare vestale care avuseseră relaţii cu bărbaţii, desigur cu ştirea Vestei, n-au fost pedepsite ? Şi aceasta numai pentru că nu au fost destul de prevăzătoare. Au rămas nepedepsite însă altele, nu pentru nevinovăţia lor, ci pentru norocul ce l-au avut în neruşinarea lor. 11. Unde fac preoţii mai mult trafic de carne vie, unde mijlocesc mai des adultere decît în temple şi printre altare ? Poftele acestea arzătoare se consumă mai mult în cămăruţele paznicilor de temple, decît în lupanare. 12. Dealtfel, prin voinţa lui Dumnezeu, înaintea romanilor au stăpînit mult timp asirienii, mezii, perşii, şi chiar grecii şi egiptenii. Şi nu aveau pontifici, nici fraţi Arvali[89], nici Sali, nici vestale, nici auguri, nici pui în coteţe, care, cu pofta sau lipsa de poftă de mîncare, să conducă interesele statului.

XXVI.

59. Colegiul fraţilor Arvall se Îngrijea de cultul zeiţei agrlcolo Dea Dla.
60. Consul roman prins de numantlnl şl eliberat de două ori de el.

1. Am ajuns acum la acele auspicii şi la augurii romani, de care mărturiseai că ar fi fost adunate cu foarte mare greutate şi că ar fi adus nenorocire celor ce le-au nesocotit şi fericire celor ce le-au luat în seamă. 2. Clodius, Flaminius şi Iunius şi-au pierdut armatele pentru că au nesocotit prezicerea puilor. 3. Dar Regulus care le-a păzit sfatul şi totuşi a fost prins? Mancinus[60] şi-a ținut religia şi totuşi a fost trecut pe sub jug şi luat în robie. Şi puii lui Paulus au primit să mănînce, dar în apropiere de Cannae el a fost bătut împreună cu cea mai mare parte a poporului roman. 4. Caius Caesar n-a ținut seamă că auguriile şi auspiciile îl opreau să-şi treacă flota în Africa înaintea iernii şi totuşi a călătorit bine pe mare şi a învins uşor. 5. Cîte n-aş mai putea

spune despre oracole ? Amphiaraus prezice şi după moarte viitorul şi lotuşi, în viață fiind, n-a ştiut că soția lui îl va trăda pentru un colier.
6. Orbul Tiresias vedea cele viitoare, el care nu le vedea pe cele prezente ! Ennius a născocit pentru Pirus răspunsurile lui Apollo Pitianul, după ce Apollo încetase de mult a vorbi în versuri. Oamenii însă au părăsit acest oracol cu preziceri nesigure ale zeului, îndată ce au Început a se civiliza şi a deveni mai puțin încrezători. Şi Demostene, fiindcă ştia că răspunsurile sînt prefăcute, se plîngea că Pitia filipizează.
7. Ce-i drept, unele auspicii şi oracole au spus cîteodată adevărul, căci între atît de multe minciuni întîmplarea a putut face ca unele să se potrivească şi să dea impresia unei ştiințe. Voi ataca totuşi izvorul însuşi al greşelii şi al pornirii spre rău, de unde a ieşit tot întunericul acesta. Il voi scoate din adîncime şi-1 voi lămuri. 8. Există duhuri rătăcitoare şi necurate, care, împovărîndu-se cu murdăriile patimilor pămînteşti, au fost alungate din viața cerească. Ele şi-au pierdut puritatea naturii lor, din cauză că s-au întinat şi s-au scufundat în vicii. Şi, ca să-şi mîn-gîie nenorocirea că sînt pierdute pentru totdeauna, duhurile acestea nu încetează de a pierde şi pe alții. Pentru că sînt corupte nu încetează de a răspîndi greşeala corupției lor şi, pentru că sînt înstrăinate de Dumnezeu, caută pururi să îndepărteze pe toată lumea de Dumnezeu, prin insuflarea acestei credințe drăceşti. 9. Poeții numesc aceste duhuri demoni. La fel spun filozofii şi chiar Socrate, pe care demonul sau îl oprea sau îl îndemna, după voia sau bunul său plac, la unele fapte sau la altele. 10. Magii înşişi nu numai că-i cunosc pe, demoni, dar toate minunile le fac cu ajutorul lor. Demonii îi pătrund şi-i inspiră pe aceştia să facă scamatorii, dînd la iveală ceea ce-i absent, sau făcînd să dispară ceea ce-i de față. 11. Cel mai însemnat dintre aceşti magi, prin vorbele şi faptele lui, Hostanes[61], recunoaşte cu respect pe Dumnezeul cel adevărat şi pe îngeri, vestitorii şi slujitorii lui, care plini de adorare stau împrejuru-i, păzindu-i locaşul, şi numai la un semn, sau la vederea Lui, se înspăimîntă şi tremură de teamă. Tot acest mag a arătat că demonii sînt de origine pămîntească, fiind rătăcitoare, duşmani ai oamenilor. 12. Dar Platon, care a socotit cît de greu lucru e să-L afli pe Dumnezeu, nu spune de la început că există şi îngeri şi demoni? Şi nu caută el chiar să explice natura demonilor în scrierea sa Banchetul ? Acesta admite că

Gl. Astrolog şi mag persan din epoca lui Xerxes (486—465 Î.Hr.).

ființa omenească ar fi îmbinarea între o substanță muritoare şi una nemuritoare, adică rezultanta amestecului între greutatea pămîntească, corpul, şi uşurătatea cerească, spiritul, că între corp şi **spirit, datorită acestei duble origini a ființei noastre, spune iar Platon,** ia **naştere iubirea trupească, cea care se întruchipează şl pătrunde în inimile oamenilor, le tulbură simțurile, le trezeşte dragostea şi-i** umple de **focul** dorinței[62].

XXVII.

1. Aceste spirite necurate (demonii), după cum au arătat-o magii şi filozofii (între care şi Platon), se ascund sub statuile şi chipurile consacrate. Ascunse acolo, ele sînt privite ca puteri divine, prezente, care inspiră pe prezicători, stau în temple, însuflețesc uneori măruntaiele victimelor, conduc zborul păsărilor, hotărăsc sorții şi spun oracole învăluite în multe minciuni. 2. **Şi,** ca unele care nu ştiu adevărul curat, se înşală şi ne înşală şi pe noi. **Şi** chiar dacă-ı ştiu, spre pieirea **lor,** nu-ı mărturisesc. Ne îndepărtează de cer şi ne coboară de la Dumnezeul adevărat la materie, ne tulbură viața, ne neliniştesc prin visuri, furişîndu-se hoțeşte în corpul nostru. Duhuri foarte ciudate, ele ne **dau** boli, ne îngrozesc mintea, ne chinuiesc trupul să ne silească să le adorăm şi să ni se pară că ele ne-au vindecat ,• iar cînd se bucură de strălucirea altarelor şi de grăsimea victimelor, ne scapă de boala pe care chiar ele ne-o dăduseră. 3. Lor îşi datoresc mania cei pe care-i vedem alergînd prin oraş, învîrtindu-se nebuni şi fără minte, ca nişte prezicători fără temple, care şi aceştia sînt stăpîniți de demoni, numai forma nebuniei fiindu-le deosebită. 4. Minunile acelea despre care vorbeai adineaori vin tot de la aceşti demoni: visul trimis de Jupiter să i se repete jocurile, sau apariția lui Castor şi Pollux călări, sau corabia care a mers urmînd centura unei matroane. 5. Toată lumea ştie că demonii înşişi mărturisesc despre ei toate acestea **ori** de eîte ori prin chinurile vorbelor, sau prin focul rugăciunii, îi provocăm să iasă din corpuri. 6. Saturn însuşi, Serapis şi Jupiter, şi toți demonii pe care-i adorați, învinşi de durere spun ceea ce sînt şi, bineînțeles, nu mint spre a se înjosi, mai ales cînd unii dintre voi sînt de față. 7. Dacă ei înşişi vă mărturisesc adevărul că sînt demoni, credeți-**i** ı îndată ce jurați în numele adevărului şi unicului Dumnezeu, aceşti **ne**norociți fără să vrea se înfricoşează în corpurile voastre şi ies îndată, sau dispar cu încetul, după cum îi ajută credința pe cel posedat, sau după vrednicia celui ce-i alungă. Ei fug din preajma creştinilor pe care, mai înainte servindu-se de voi, îi nimiceau în cete dese. 8. De aceea pătrund în mintea celor nepricepuți, semănînd ură pe ascuns împotriva noastră, prin frică. Nu e natural să urăşti pe acela de care te temi şi să-l

02. Augurll şl auspiciile orau mincinoase i ciur duhurile role uu fost ?I rămtn o realitate, consemnai! şl do Înțelept! co Socruto şl Pluton.

duşmăneşti pe cît poţi? Demonii vă stăpînesc sufletele, vă înlăn-ţuiesc inimile şi vă fac să ne urîţi înainte de a ne cunoaşte, ca nu cumva cunoscîndu-ne să ne urmaţi şi astfel să nu ne mai condamnaţi[63].

XXVIII.

1. Cît de nedrept este să judeci ceea ce nu cunoşti, aşa cum faceţi voi! Credeţi-ne pe noi care ne pocăim. 2. Căci şi noi am fost ca voi orbi şt nesimţitori. La început gîndeam, ca şi voi, aceleaşi lucruri: că anume creştinii adoră nişte monştri, că devorează copii şi că la ospeţele lor au loc incesturi. Nu ne dădeam nici noi seama că demonii născoceau aceste blestemăţii, niciodată dovedite sau cercetate. Nu ne gîndeam măcar că nu s-au găsit nici urme, care să dea pe faţă totul spre a cîştiga iertarea pentru el şi chiar vreo mulţumire oarecare pentru mărturia lui. Nu vedeam cum creştinul învinuit nici nu se ruşina, nici nu se temea de învinuirea care i se aducea, ci-i părea rău numai de un singur lucru: că nu s-a făcut mai demult creştin. 3. Ba încă, atunci cînd aceşti nelegiuiţi, incestuoşi şi paricizi adminteau să fie apăraţi la judecată, noi găseam de cuviinţă că nici nu trebuia să-i ascultăm. Şi uneori In loc să ne înduioşăm de ei, ne înfuriam mai rău, silindu-i să nege mărturia lor şi gîndindu-ne numai să nu moară. întrebuinţam deci faţă de ei un fel sucit de cercetare, urmărind nu să scoatem adevărul, cl silindu-i să mintă. 4. Şi dacă vreun creştin mai slab, covîrşit şi în-vins de chinuri ar fi negat că e creştin, atunci îl ocroteam, ca şi cînd, lepădîndu-se de numele său, s-ar fi curăţat în felîil. acesta de toate acele fapte ale lui. 5. Recunoaşteţi că şi noi am simţit şi am făcut cele ce simţiţi şi faceţi voi acum? Dar dacă aceşti judecători, ca şi noi atunci, n-ar fi stăpîniţi de un demon, i-ar forţa mai degrabă nu să nege că sînt creştini, ci să mărturisească despre incesturile lor neruşinate, despre sacrificiile lor nelegiuite, sau despre copii pe care-i jertfesc. 6. Aceşti demoni au umplut urechile celor nepricepuţi cu vorbe împotriva noastră, ca să ne facă mai odioşi, cu grozăvii de acelea de care te auzeam vorbind adineaori. Dar nu-i de mirare că numele rău, ce se hotărăşte cu minciuni răspîndite, dispare ia arătarea adevărului, chiar dacă înşişi demonii uneltesc, seamănă şi întreţin zvonuri mincinoase. 7. Zici că ai auzit despre noi că adorăm capul unui măgar ? Cine-i atît de prost să adore aşa ceva? Şi cine e şi mai prost să creadă că noi avem un astfel de cult ? Numai voi consacraţi măgarii în întregime, care stau tn grajduri Împreuna cu Epona [64] şi apoi 11 dăruiţi Isidei, cu care-1 mîn-caţi ln tovărăşie, potrivit credinţei voastre. Jertfiţi, de asemenea, ca-petele boilor, ale berbecilor, şi cinstiţi nişte zei jumătate capră, jumătate om, sau pe alţii cu înfăţişare de lei şi clini. 8. Nu Împărtăşiţi voi cu egiptenii cultul boului Apis ? Iar pe de altă parte nu preţuiţi voi ceremoniile rînduite în cinstea

63. Demonii chinuiesc pe oameni cu toate suferinţele trupeşti şi sufleteşti posibile i creştinii ii nimicesc şi-i alungă cu puterea Dumnezeului adevărat.

şerpilor, crocodililor şi a celorlalte fiare, a păsărilor şi a peştilor? Dacă ar omorî cineva pe vreunul din aceste animale-zei, ar fi pedepsit cu moartea. 9. Aceşti egipteni, şi unii dintre voi chiar, nu se tem de Isis mai mult decît de usturimea

cepelor, şi, tot aşa, nu se înfricoşează de Serapis mai mult ca de zgomotele ruşinoase produse de anumite părţi ale corpului lor. 10. Cel care vorbeşte împotriva noastră despre adorarea părților ruşinoase ale preotului încearcă să treacă asupra noastră cele ce-i aparţin lui. Căci aceste neruşinări formează poate un cult pe care-1 practică cei ce-şi prostituează toate părţile corpului, cei ce numesc neruşinarea rafinament, cei ce invidiază pe prostituate pentru desfrîul lor contra naturii, ...oameni cu limba murdară chiar dacă tac, care se scîrbesc de neruşinarea lor înainte de a le fi ruşine de faptele lor scîrboase. 11. O, nelegiuire! Ei săvîrşesc împotriva lor înşile blestemăţii pe care cei mai tineri nu le pot suporta şi la care nici sclavii cei mai răbdători nu pot fi forţaţi[m].

XXIX.

1. De astfel de fapte neruşinate şi de altele de felul acesta noi nici nu putem auzi şi multora ne e ruşine chiar să ne apărăm, cînd sîntem învinuiţi de ele. Voi aruncaţi asupra unor oameni curaţi şi ruşinoşi nişte vini pe care noi le-am crede aproape imposibile, dacă nu le-am vedea la voi. 2. în privinţa faptului că ne-am închina unui om vinovat şi crucii lui, sînteţi departe de adevăr, daoă socotiţi că Dumnezeu a meritat crucificarea, sau că poate fi de origine pămîntească. 3. Cel ce-şi pune toată nădejdea într-un om de rînd este un nenorocit, căci odată cu moartea omului aceluia şi ajutorul lui se sfîrşeşte. 4. Egiptenii, ce-i drept, îşi aleg un om, pe care-1 adoră; numai pe acela şi-1 apropie, numai pe el îl consultă despre toate, numai lui îi taie victime. Dar cel care e zeu numai pentru ceilalţi, pentru sine, vrea nu vrea, trebuie să fie om; căci dacă înşală pe alţii, nu se poate înşela pe sine. 5. Ei linguşesc fără ruşine pe principi şi regi, la fel numindu-i zei, nu oameni mari şi aleşi, cum s-ar cuveni şi cum este permis. Drept ar fi să acorde cinste unui om foarte strălucit şi recunoştinţă unui om foarte bun. Ei însă cheamă în ajutor divinitatea lor, se roagă la imaginile lor, imploră geniul (adică demonul) acestora şi mai uşor jură strîmb pe geniul lui Jupiter, decît pe acela al regelui. 6. Noi nici nu

64. Zeitate de origine galică a grajdurilor şl cailor.

65. Calomniatori ordinari, prigonitorii pagini aruncă asupra creştinilor ■finţl toate fărădelegile lor bine cunoscute ln cultul lor.

adorăm crucile, nici nu le dorim. Voi însă, care consacraţi zei de lemn, poate că adoraţi şi crucile de lemn ca făcînd parte din zeii voştri. 7. Chiar steagurile şi stindardele armatelor voastre, ce sînt altceva decît cruci aurite şi împodobite ? Monumentele voastre de biruinţă n-au numai înfăţişarea unei simple cruci, ci şi a unui om pus pe cruce. 8. Semnul crucii îl vedem în mod natural la o corabie, care merge cu pînzele umflate, sau care înaintează cu ramele întinse. Semnul crucii este şi atunci cînd se face un jug. La omul care se roagă cu mîinile întinse şi cu gîndul curat la Dumnezeu, tot semnul crucii vedem. Pe semnul crucii se bazează o raţiune naturală şi face parte din religia voastră*[M].

XXX.

1. Tare aş vrea să întîlnesc pe cel ce spune sau crede că noi ne inițiem prin omorîrea şi cu sîngele unui copil. Crezi că am putea tăia un cprp atît de plăpînd şi de gingaş ? S-ar putea găsi omul care să taie un copilaş nou-născut, să-i verse sîngele şi să-4 bea ? Nimeni decît cel oe-ar îndrăzni să facă aceasta, n-ar crede-o. 2. Voi sînteți cei care vă lăsați uneori fiii, abia născuți, în fața fiarelor şi păsărilor, sau îi omorîți alteori în mod barbar, strangulîndu-i. Aveți mijloace cu care distrugeți viața viitorului om chiar în pîntecele voastre, omorîndu-vă copiii înainte de a-i naşte. 3. Sînt lucruri pe care le-ați învățat în întregime de la zeii voştri, căci Saturn nu şi-a aruncat fiii, ci i-a mîncat. în unele părți ale Africii, ce-i drept, părinții jertfeau acestui zeu pe copiii lor şi le înăbuşeau plînsul cu mîngîieri şi sărutări, ca să nu fie jertfită victima plîn-gînd. 4. Locuitorii Tauridei Pontica şi egipteanul Busiris aveau obiceiul Să jertfească pe oaspeți. Galii aduceau lui Mercur jertfe omeneşti şi neomeneşti. Romanii au îngropat şi ei de vii un grec şi o grecoaică, un gal şi o galâ, sacrificîndu-i. Jupiter Latiaris este adorat şi azi de voi prin omucidere şi, ceea ce-i demn de fiul lui Saturn, se îngraşă cu sîngele unui om rău şi vinovat. 5. El trebuie să fi învățat pe Catilina să conspire unindu-şi tovarăşii de conspirație prin jurămîntul sîngelui. Pe Bellona[67] a învățat-o să-şi păteze serviciul divin cu băutură de sînge omenesc şi să vindece epilepsia cu sîngele unui om, adică printr-un rău şi mai mare. 6. Aşa fac acei care mănîncă fiarele din arenă, mînjite cu sînge omenesc, sau îngrăşate cu membre şi măruntaie omeneşti. Noi, creştinii, nu ne Îngăduim nici să vedem, nici să auzim despre omucidere, şi atît ne ferim de slnge omenesc, încît nu mîncăm nici sînge de animale comestibile «[8].

66. Nu creştinii, ci păgînii adoră oameni şi lemne în forma crucii, căci Iisus Hristos este Dumnezeu.
67. Bellona, zeiță a războiului, originară din Capadocia, rudă cu Marte.

XXXI.

1. Cît despre ospețele incestuoase, coaliția demonilor a mințit îngrozitor, ca să mînjească cu o infamie fala cinstei noastre şi să-i îndepărteze de noi pe oameni, îngrozindu-i înainte ca ei să poată cerceta adevărul. 2. Fronton al tău, susținînd grozăviile acestea, în loc să facă o mărturie sigură, a născocit astfel de poveşti, prin care a vrut să ne facă de rîs, cum fac acei vorbitori care acuză pe nedrept în discursurile lor. Acestea sînt obiceiuri tot de la voi. 3. La perşi este permisă căsătoria fiului cu mama sa, iar la egipteni şi la atenieni e permisă unirea între frate şi soră. Cărțile voastre de istorie şi tragediile se laudă cu incesturile voastre, iar voi le citiți şi le ascultați cu plăcere. Voi cinstiți nişte zei incestuoşi, care au trăit cu mama, cu fiica şi cu sora lor. 4. Pe drept cuvînt la voi se comite deseori incestul şi-i totdeauna admis. Voi, nenorociților, fără să ştiți puteți face lucruri nepermise, pentru că, iubind ici şi colo, fără deosebire, semănați copii'peste tot şi chiar pe copiii voştri de acasă îi lăsați deseori să ajungă obiectul milei altora ,• e fatal ca, revenind la ai voştri, să greşiți cu proprii voştri copii. Voi, oare sînteți cu adevărat incestuoşi, scorniți vorbe împotriva noastră deşi nu ne ştiți vinovați cu nimic. 5. Noi, însă dovedim pudoarea noastră din tot sufletul, nu numai pe

68. Jertfele de copil slnt calomnia cea mal Infamă adusă milei creştine. Oribilele Jertfo omeneşti slnt Insă obişnuite la păglnl.

deasupra, şi ne legăm cu plăcere în lanțul unei singure căsătorii. Şi pentru a avea copii ne trebuie o singură femeie; altfel nu ne căsătorim deloc. Ospețele noastre nu numai că sînt cuviincioase, dar sînt şi modeste, căci nu ne ospătăm cu mîncări alese, nici nu prelungim masa bînd vin mult, ci îmbinăm veselia cu seriozitatea. Vorbim şi ascultăm vorbe nevinovate, păstrîndu-ne trupul şi mai nevinovat încă. Mulți dintre noi se bucură de o necontenită castitate şi nu se fălesc cu ea. E atît de departe de noî dorința de incest, încît chiar unirea legitimă îi ruşinează pe unii dintre ai noştri. 6. Faptul că refuzăm slujbele şi purpura voastră nu însemnează că sîntem dintre cei mai de jos. Nu sîntem sectari dacă adunîndu-ne ştim să stăm în aceeaşi linişte în care am sta fiecare singur. Ziceai că discutăm prin colțuri ? Dar vouă vă displace sau vă e teamă să ne auziți în public. 7. In ceea ce priveşte faptul că numărul nostru se măreşte în fiecare zi, aceasta nu arată o vină a rătăcirii noastre, ci dimpotrivă, o dovadă că merităm laudă. Nu fuge nimeni de locul unde duce o viață frumoasă. Ba vin şi alții. 8. Nu-i adevărat iarăşi că ne-am recunoaşte după vreun semn al corpului, cum credeți voi, ci după semnul nevinovăției şi al modestiei. Ne iubim unii pe alții, fiindcă nu ştim să urîm. Şi, ceea ce vouă vă produce necaz, ne numim frați, ca oameni care avem un singur părinte, pe Dumnezeu, ca părtaşi ai aceleiaşi credințe, ca moştenitori ai aceleiaşi speranțe[69]. Voi nu vă recunoaşteți unul pe altul, vă încăierați între voi şi vă găsiți frați numai atunci cînd e vorba să comiteți un paricid.

XXXII.

1. Dacă n-avem temple şi altare credeți că ascundem ceea ce cinstim ? Cum l-aş putea reprezenta pe Dumnezeu, cînd, dacă ai socoti bine, însuşi omul este reprezentarea lui Dumnezeu ? Ce templu să-I ridic, clnd întreaga lume făcută de mîinile Lui nu L-ar putea cuprinde ? 2. Chiar dacă eu, ca simplu om, pot avea o întindere mai mare de pămînt, voi putea închide într-un mic templu puterea unei măriri atît de nemăsurate ? Să nu-L sfințim în gîndul nostru? Să nu-L divinizăm mai bine în inimile noastre ? Să întorc lui Dumnezeu darul ce mi 1-a lăsalt în folosul meu, aducîndu-I jertfă de animale ? Ar fi o nerecunoştința, deoarece sufletul bun, gîndul curat şi conştiința sănătoasă sînt cele mai bune jertfe care I se pot aduce. 3. Aşadar, cine cultivă inocența se roagă lui Dumnezeu, cine e drept îi aduce libații, cine se ține departe de înşelăciuni se apropie de Dumnezeu, cine scapă pe un om dj.ri primejdie aduce prin aceasta lui Dumnezeu cea mai grasă jertfă. Acestea sînt sacrificiile noastre, acestea slujbele pe care le facem. La noi e mai religios acela care e mai drept. 4. Dumnezeul pe care-L adorăm noi nu-L arătăm, căci nu-L vedem, şi de aceea-L credem, pentru că sîntem liberi să-L simțim şi fără să-L putem vedea. Nu-L vedem noi în faptele Lui ? în toate mişcările lumii nu-i vedem noi puterea veşnic trează ? Cînd tună, cînd trăzneşte, cînd fulgeră, cînd se înseninează cerul. 5. Nu

69. Ospetele incestuoase sînt ruşinea păgînismulul. La creştini castitatea şi virginitatea, căsătoria unică şl dragostea față de semeni îndreptățeşte numele de frați Intre noi, ca fii al unicului Tată ceresc.

trebuie să te miri dacă nu vezi pe Dumnezeu. Vezi tu ? Toate sînt mişcate şi purtate de vînt şi de curenţi şi, cu toate acestea, vîntul şi curenţii nu-i putem vedea. Nu putem privi soarele care ne dă lumina. Vederea ni-i oprită şi slăbită de tăria razelor lui şi, dacă am încerca să-1 privim mai mult, am orbi. 6. Ce să spun ? Dacă soarele nu-1 poţi privi, cum ai putea suporta pe însuşi făcătorul acestui izvor de lumină ? Cum L-ai putea privi pe Dumnezeu, clnd tu fugi la auzul trăsnetelor Lui ? Clnd te ascunzi la vederea fulgerelor Lui ? Cu ochii tăi omeneşti vrei să vezi pe Dumnezeu, cînd sufletul tău chiar, care-ţi dă viaţa şi graiul, nu-l poţi vedea, nici stăpîni ? 7. Spui că Dumnezeu nu poate şti faptele oamenilor, pentru că, stînd în cer, nu poate veni la toţi şi nu poate cunoaşte pe fiecare ? Dar, omule, cît greşeşti! Cît te înşeli! De ce crezi tu că Dumnezeu e departe, cînd toate din cer, de pe pămînt şi dinafară de pămînt sînt pline de Duhul Lui ? Nu numai că, pretutindeni fiind, e veşnic lîngă noi, dar e chiar răspîndit în noi. 8. Priveşte din nou Ha soare : e aşezat într-un loc pe cer, dar împrăştie lumină peste tot pămîntul. E acelaşi peste tot, luînd parte la toate şi amestecîndu-se în toate ,• nicăieri strălucirea lui nu se întunecă. 9. Cu atît mai mult Dumnezeu, atotfăcătorul şi văzătorul a toate, faţă de care nu poate fi nimic ascuns în sufletul nostru. El stă în gîndu-rile noastre, se află în întunericul neînţeles de noi, oa un al doilea neînţeles. Făptuim sub povaţa Lui şi, mai mult încă, trăim cu El[70].

XXXIII.

1. Nu ne putem făli, însă, cu numărul nostru mare, ni se pare că sîntem mulţi, dar pentru Dumnezeu sîntem foarte puţini. Noi aici pe pămînt facem deosebire între neamuri şi naţiuni, dar pentru Dumnezeu întreaga lume e o singură casă. Regii ştiu situaţia regatului lor din rapoartele miniştrilor, Dumnezeu n-are nevoie de rapoarte. Noi nu trăim numai sub ochii Lui, ci şi în sînul Lui. 2. Cît priveşte pe iudei — vei zice — lor nu le-a fost de nici un folos faptul că au cinstit cu cea mai mare credinţă, pe altare şi în temple, pe unicul Dumnezeu. E o greşeală pe care o faci din necunoştinţă de cauză, căci tu, uitînd sau neştiind primele evenimente, le judeci pe cele din urmă. 3. Ei au părăsit pe Dumnezeul nostru cel adevărat, zic al nostru, căci el este Dumnezeul tuturor. Cît timp L-au adorat în chip curat, cu nevinovăţie şi cu adevărată credinţă, cît timp au ascultat de sfaturile Lui salvatoare, din puţini cum erau, au ajuns nenumăraţi, din săraci au ajuns bogaţi, din sclavi au ajuns regi. Ei, puţini şi neînarmaţi, cum erau, din porunca lui Dumnezeu şi cu puterea elementelor, au zdrobit pe duşmanii lor înarmaţi. 4. Reciteşte scrierile vechi ale acestora, sau, ca să trec cu vederea pe scriitorii de mai înainte, reciteşte măcar pe Iosif Flaviu, ori, dacă-ţi place mai mult, pe scriitorii romani. Vezi ce spune Antonius Iulianus despre iudei şi vei cunoaşte că ei şi-au meritat această soartă din cauza stricăciunii lor, chei tot ce li s-a întîmplat a fost cu de-amănuntul prezis mai înainte, dacă vor mai stărui în purtarea lor. 5. Vei vedea astfel că ei L-au părăsit pe Dumnezeu, nu Dumnezeu i-a părăsit pe ei, şi că

70. Creştinii slnt lipsiţi do temple şl altare, dar nu de adevăratele lortfe, caro slnt cele ale rugăciunilor curate, pe care Dumnezeu lo primeşte pretutindeni, ca un atotputernic şl atotprezent.

nu au fost luați captivi împreună cu Dumnezeul lor, cam fără respect fată de Dumnezeu spui tu, ci au fost dați de către Dumnezeu pe mîna altora, ca dezertori de la adevărata învățătură[71].

XXXIV.

1. Încă o eroare de rînd este aceea cu privire la arderea lumii. Crezi că va cădea pe neaşteptate un foc, sau că va lipsi apa ? 2. Care dintre glnditori nu ştiu că toate cele ce s-au născut vor muri, că toate cele ce s-au creat se vor pierde, că însuşi cerul, împreună cu cele ce cuprinde, va avea un sfîrşit, aşa cum a avut un început. Părerea statornică a stoicilor este că, dacă apa cea plăcută a izvoarelor nu ar mai alimenta mările, toată lumea ar cădea pradă furiei focului şi s-ar aprinde din lipsă de apă. 3. Epicureii cred şi ei în aprinderea generală a elementelor şi în distrugerea lumii. 4. Platon susține că în unele locuri pămîntul cîte-odată este inundat de ape, în alte părți e cuprins de foc şi, deşi veşnic St nepieritor, pentru făcătorul lui poate fi oricînd pieritor. Nimic nu e de mirare ; autorul acestei imensități poate s-o şi distrugă. 5. Nu observi că şi filozofii discută în acelaşi fel ? Şi aceasta nu pentru că noi ne-am lua după ei, ci pentru că, în urma proorociilor divine ale profeților, au Încercat şi ei să dea o umbră de adevăr, dar n-au făcut decît să-1 desfigureze. 6. Din aceeaşi cauză cei mai străluciți filozofi, în frunte cu Pitagora şi mai ales cu Platon, ne-au transmis învățături şi despre condiția reînvierii. Dar au dat adevărul pe jumătate şi schimbat în rău, pentru că ei pretind că prin moarte trupurile se descompun, iar sufletele rătăcesc singure pentru totdeauna, trecînd numai întîmplător în alte corpuri. 7. Ei mai adaugă şi alte grozăvii pentru a răstălmăci adevărul: acuma spun că sufletele oamenilor se întorc în animale, păsări, fiare. O astfel de părere însă nici nu merită să fie numită gîndire filozofică, ci glumă a unui actor comic. 8. Dar pentru ceea ce ne propunem să demonstrăm este destul să adăugăm că filozofii voştri, în privința aceasta, sînt într-o măsură oarecare de acord cu noi. 9. Cine poate fi, dealtfel, atît de prost şi de caraghios încît să poată spune că, dacă Dumnezeu a putut să-1 facă de prima oară pe om, n-ar putea să-1 facă din nou ? Omul s-a născut din nimic şi după moarte devine nimic ? După cum s-a putut crea din nimic va putea fi refăcut din nimic. 10. Nu este, cu alte cuvinte, mai.greu să începi ceea ce nu este, decît să repeți ceea ce a fost? Tu crezi ca dacă- un lucru scapă vederii noastre slabe, e pierdut şl pentru Dumnezeu ? Corpul, chior dacă s-ar usca şi s-ar preface ln praf, dacă s-ar descompune în apă, dacă ar deveni cenuşă numai pentru noi se pierde, nu mai există, dar pentru Dumnezeu se păstrează, căci Lui **11** este dată paza elementelor. Noi nu ne temem, cum spuneți voi, să nu suferim vreo stricăciune la înmormîntare, ci ne folosim de un obicei vechi şi bun, acela al îngropării. 11. întreaga natură, spre mîngîierea noastră, arată învierea viitoare. Soarele apune şi răsare. Stele dispar şi reapar. Florile se usucă, dar renasc. Arborii, chiar cei bătrîni, înfrunzesc din nou. Semințele, dacă nu sînt stricate, dau rod. Aşa e şi cu

71. Templul şl altarele n-au fost de ajuns pentru iudei.

corpul nostru în lumea aceasta, ca şi cu arborii, care iarna îşi ascund verdeaţa sub o aparentă uscăciune. 12. De ce s-ar grăbi să rodească iarăşi şi să înfrunzească în toiul iernii ? Aşa trebuie să aşteptăm şi noi primăvara corpului. Ştii că aceia care-şi cunosc sufletul apăsat de greşeli ar dori, mai degrabă decît ar crede, să nu mai fie nimic după moarte, căci ei vor mai bine să moară de tot, decît să renască pentru chinuri. Greşeala lor sporeşte libertatea pe care le-a lăsat-o Dumnezeu pe pămînt şi prin răbdarea Lui neîntrecută ,• şi cu cît judecata Lui va fi mai fără grabă, cu atît va fi mai dreaptă [72].

XXXV.

1. Mulţi învăţaţi aduc aminte în cărţile şi poeziile lor de acel fluviu de foc şi de văpăile ce se ridică din mlaştina Styxului înconjurînd infernul de mai multe ori. Ei spun, după arătările demonilor şi după oracolele profeţilor, că toate acestea au fost pregătite oamenilor pentru chinul lor veşnic. 2. De aceea chiar Jupiter, în cărţile lor, jură cu sfinţenie pe ţărmul care arde şi pe neagra prăpastie, îngrozindu-se şi ştiind mai dinainte că şi lui i s-ar putea da aceeaşi pedeapsă, ca şi adoratorilor săi. 3. Aceste chinuri n-au nici măsură, nici sfîrşit. Focul cel veşnic arde şi preface trupurile, le consumă şi totodată le menţine. După cum focul fulgerelor atinge, dar nu consumă corpurile, după cum focul Etnei, al Vesuviului şi al tuturor vulcanilor, arde, dar nu se termină, tot aşa acel foc de pedeapsă nu se întreţine prin distrugerea corpurilor, ci prin descompunerea lor, care nu se termină niciodată. 4. Cine în afară de cei neştiutori poate fi împotriva pedepsirii şi chinuirii celor ce nu vor să cunoască pe Dumnezeu, ca nişte nelegiuţi şi nedrepţi ce sînt ? Căci e mult mai mare crima de a jigni pe părintele şi stăpînul tuturor, decît de a nu-1 cunoaşte. 5. Ar fi suficientă pedeapsă necunoaşterea lui Dumnezeu, după cum cunoaşterea Lui ar fi de ajuns şi do folos iertării. Dacă

72. Sllrsltul lumii şl Invlereu ţiem-mlil demonstrate do fllo/oll şl de naturn.

ne-am compara noi creştinii cu voi, deşi inferiori în unele privinţe, s-ar constata că sîntem cu mult mai buni decît voi. 6. Voi interziceţi adulterele, dar le comiteţi cu prisosinţă; noi sîntem bărbaţi numai ai soţiilor noastre. Voi pedepsiţi crimele înfăptuite ; la noi e păcat şi numai să gîn-dim la ele. Voi vă temeţi de martori,• noi numai de conştiinţă, fără de care nu putem exista. în sfîrşit, închisorile sînt pline de voi ,• acolo însă nu e nici un creştin pentru vreo altă vină decît doar că e acuzat pentru vreo altă vină decît doar că e acuzat pentru religia lui, sau pentru părăsirea religiei voastre[73].

XXXVI.

1. Să nu invoce nimeni soarta şi să nu se mîngîie nimeni socotind-o vinovată de faptele lui, căutînd să-şi uşureze astfel sfîrşitul. Să admitem câ starea noastră depinde de soartă, totuşi noi avem mintea liberă, care sfi judece faptele noastre omeneşti, nu condiţia noastră socială. 2. Căci ce e la urma urmelor soarta, decît ceea ce Dumnezeu a hotărît pentru fiecare dintre noi ? El

73. Iadul e plin de pagini păcătoşi, iar închisorile de delicvenţi pagini; creştinii pătrund aici numai cînd sînt persecutaţi.

ştie mai dinainte faptele noastre şi hotărăşte soarta fiecăruia după meritele şi calitățile lui. Şi Dumnezeu, cînd pedepseşte, nu are în vedere sufletul aşa cum s-a născut, ci felul lui în trecerea prin viață. Despre soartă am vorbit destul; sau, dacă nu, vom discuta altădată mai pe larg. 3. în privința celor ce se spun asupra sărăciei noastre, nu-i pentru noi o ruşine, ci mai degrabă o mîndrie. După cum sufletul se moleşeşte prin lux, el se întăreşte prin cumpătare. 4. Dar cum poate fi cineva sărac, dacă nu duce lipsă de nimic, nu rîvneşte la bunul altuia, dacă nu e bogat înaintea lumii, dar este în fața lui Dumnezeu ? Mult mai sărac este acela care, deşi are destule, doreşte şi mai mult. **5.** Vorbesc după judecata mea : nimeni nu poate fi niciodată mai sărac decît la naştere. Păsările trăiesc fără stăpîniri. Turmele-şi găsesc în fiecare zi hrana, deşi n-au nimic al lor. Totuşi, ele s-au născut pentru noi şl, fără voia noastră chiar, le stăpînim. 6. în drumul acesta al vieții prin care trecem, este mai fericit cel ce, asemenea călătorului fără poveri, se simte mai liber prin sărăcia sa, decît cel ce abia mai răsuflă sub greutatea bogățiilor. 7. Dacă am socoti noi folositoare bogățiile, le-am cere lui Dumnezeu şi El desigur că ne-<ar da o parte din ce stăpîneşte. Preferăm însă să disprețuim bogățiile, decît să le avem. Dorim în primul rlnd nevinovăția, îi cerem mai degrabă suferința, vrem mai bine să fim buni decît risipitori. 8. Faptul că simțim şi suportăm neajunsurile corpului omenesc nu este o pedeapsă, ci o luptă. încercările la care sîntem supuşi ne întăresc puterile şi nenorocirea deseori ne învață ce e virtutea. Fără exercițiu, atît puterile trupului, cît şi ale sufletului, slăbesc. Toți bărbații voştri atît de viteji, pe care-i dați ca pildă, au ajuns străluciți după mari suferințe. 9. Nu înseamnă că Dumnezeu nu ne poate ajuta sau că ne disprețuieşte, doarece El e conducătorul tuturor şi tatăl care-şi iubeşte copiii, dar ne pune la încercare şi ne cercetează cu atenție pe fiecare în greutățile vieții, prețuieşte pe fiecare după primejdiile pe care le-a înfruntat, punînd la încercare voința omului pînă în ultima clipă a vieții, fără să-i scape nimic din ceea ce face fiecare. După cum aurul se încearcă în foc, la fel omul se încearcă în primejdii[74].

XXXVII.

1. Ce privelişte mai încîntătoare pentru Dumnezeu, decît să vadă un creştin luptînd cu durere, ținînd piept amenințărilor, liniştit în fața chinurilor şi torturilor care i se pregătesc, rîzînd şi nețiinînd seamă de urletul mulțimii la execuție şi de groaza călăului! Apărîndu-şi libertatea în fața regilor şi a prinților, creştinul nu dă înapoi decît în fața lui Dumnezeu, Căruia îi aparține. Triumfător şi victorios el rîde în fața celui ce 1-a condamnat. Căci este învingător cel ce a obținut ce a dorit. 2. Sub ochii generalului ce soldat n-ar înfrunta primejdia cu cea mai mare îndrăzneală ? Nimeni nu primeşte răsplata înainte de a fi pus la încercare. Un general însă nu poate da ce nu are, adică nu poate prelungi viața soldatului, poate însă să-i acorde distincții militare. 3. Soldatul lui Dumnezeu nu e părăsit în durere, nici nu sfîrşeşte odată ou moartea. Creştinul poate părea nenorocit, dar realitatea este alta. Voi ridicați osanale unor oameni pradă nenorocirii, ca Mucius Scaevola care, dînd greş în omorîrea regelui, ar fi fost omorît de duşmani, dacă

74. Nici fatalismul, nici noțiunea pagină de sărăcie-standard nu sînt acceptabile; pedeapsa veşnică e meritată şi sărac e cel ce simte sărăcia cu adevărat.

75. Consul din 129 î.Hr., a purtat războaie cu rezultate schimbătoare în Orientul Apropiat.

76. Consul care a bătut pe cartaginezi, apoi, luat prizonier a dus condițiile lot la Roma şi fiind respinse s-a întors la Cartagina, unde a fost omorît în chinuri.

nu-şi ardea mîna dreaptă. 4. Dar cîţi din ai noştri n-au suferit să li se ardă întreg corpul, nu numai mîna dreaptă! Şi aceasta fără nici un plînset, mai ales că era în puterea lor să scape. 5. S-ar putea compara cu aceştia Mucius, sau Aquilius [7S], sau Regulus [76] ? Copiilor şi femeilor noastre nu le pasă de crucile şi instrumentele voastre de tortură, de fiarele şi sperietoarele voastre, avînd ca sprijin puterea de răbdare pe care le-o dă Dumnezeu. 6. O, nenorociţilor, nu înţelegeţi că nu există nimeni, care fără motiv să voiască pentru el suferinţa unei pedepse, sau care să poată suporta chinurile fără puterea lui Dumnezeu ? 7. Ce vă înşală pe voi e faptul că cei ce nu-L cunosc pe Dumnezeu se umplu de bogăţii, de onoruri şi de putere. Păcătoşii, cu cît se ridică mai sus, cu atît vor cădea mai la fund. Aceştia se îngraşă pentru judecata din urmă aşa cum se îngraşă şi se încoronează animalele pentru jertfă. Unii se ridică la conducerea statelor numai ca să abuzeze de puterea lor fără margini asupra oamenilor decăzuţi. 8. Fără cunoaşterea lui Dumnezeu ce fericire poate fi întreagă ? Cînd vine moartea fericirea e asemenea unui vis, care dispare înainte de a-1 reţine. 9. Eşti rege ? Eşti tot atît de temător, pe cît de temut şi, cu toate că însoţit mereu de mare suită, în primejdie rămîi totuşi singur. Eşti bogat ? Nu te poţi totuşi încrede în bogăţie. Şi aşa plin de agoniseli cum te afli, drumul scurt al vieţii îţi este mult mai greu, nu mai uşor. 10. Te făleşti cu fasciile şi purpura ? A străluci în purpură şi a fi Întunecat la minte e o rătăcire deşartă a omului şi un cult zadarnic al divinităţii. Eşti de neam mare ? Te lauzi cu părinţii tăi ? Prin naştere sîntem toţi la fel, doar prin virtute ne deosebim. 11. Deci noi, care ne preţuim după moravurile noastre şi după ruşinea noastră, e drept, nu luăm parte la păcătoasele voastre petreceri, la procesiunile şi spectacolele voastre, pentru că noi ştim că acestea toate îşi trag originea din ceremoniile religioase şi pentru că totodată învinuim plăcerile voastre vinovate. La cursele de care, cine nu s-ar îngrozi de nebunia poporului care se ceartă ? La luptele de gladiatori, cine nu s-ar înspăimînta de priceperea cu care se ucid între ei ? 12. Chiar în jocurile de scenă, furia şl neruşinarea sînt tot atît de mari, căci uneori actorul povesteşte, sau chiar dă pe faţă adultere, alteori comedianul fără talent, jucînd o scenă amoroasă, provoacă dorinţele spectatorilor ,• alţii, tot pe scenă, bîrfesc pe zei, înjosindu-i, socotindu-i capabili de fapte ruşinoase, de suspine în Iubire şi de ură. Alţii, prefecîndu-se că suferă, scot lacrimi prin gesturi deşarte şi prin mimică tot atît de deşartă. Astfel cereţi omucideri adevărate şi plîngeţi în faţa celor simulate [11].

XXXVIII.

1.. Este adevărat că nu vrem să ne atingem de resturile de la sacrificii şi de vinul folosit la libaţii, dar aceasta nu e o mărturisire a temerii noastre, ci o afirmare a adevăratei libertăţi. Desigur, că tot ce e făcut de Dumnezeu prin darul său divin, nu poate fi alterat prin nici o întrebuinţare. Totuşi, noi nu gustăm acestea, ca să nu se creadă că ne închinăm demonilor, cărora li s-au adus Jertfe,

77. Pe creştini nu-i fac să dea înapoi oprobiul public, chinurile şi moartea, fiindcă sînt mîngîiaţi de Tatăl ceresc j nici nu se încîntă de onoruri publice şi putere, fiindcă sînt trecătoare ; nici nu participă la distracţiile publice, care au fost ceremonii religioase şi au devenit manifestări ucigătoare de trup şi de suflet.

sau că ne e ruşine de religia noastră. 2. Cine ne poate pune la îndoială iubirea pentru florile primăverii ? Nu culegem noi cu drag primăvăraticul trandafir, crinul şi celelalte flori plăcute prin culorile şi parfumul lor? Ne plac şi ne sînt de folos şi risipite, singuratice, iar atunci cînd le facem ghirlande le atîrnăm la gît. Că nu ne încoronăm cu ele capul? Lucrul acesta să nu vă tulbure. Noi obişnuim să simțim mirosul plăcut al florilor cu nasul, nu cu părul sau cu ceafa. 3. Ne învinuiți că nu ducem coroane morților; dar mai mult mă minunez eu cum voi puteți da făclii celor ce mai simt încă şi coroane celor ce nu mai simt deloc. Dacă sînt fericiți, morții nu mai au nevoie de flori, iar dacă sînt nenorociți, nu se pot bucura de ele. 4. în liniştea în care trăim, în aceeaşi linişte ne pregătim înmormîntările. Nu împletim coroane de flori, care s-ar usca, fiindcă purtăm o coroană mereu verde, din florile veşniciei, pe care ne-a dat-o Dumnezeu. Liniştiți, modeşti şi fără griji prin dărnicia Dumnezeului nostru, ne întărim nădejdea în fericire şi în viața viitoare, crezînd mereu în prezența şi-n măreția Lui. Renaştem şi trăim de pe acum o viață fericită, cînd privim la viitor. 5. Să zicem că Socrate, acel nebun din Atena, mărturisind că nu ştie nimic, deşi tocmai prin mărturisirea demonului celui mai mincinos a ajuns el vestit, să zicem că a văzut limpede. Să zicem iarăşi că Arcesilau, Carneade şi Pyrrhon[78] şi toată mulțimea filozofilor academici se mai îndoiesc încă şi mai cugetă şi că înțeleptul Simonides cere încă mereu amînare pentru răspunsul său. Noi dispreţuim totuşi încruntarea sprîncenelor la filozofii aceştia pe care-i ştim corupători, adulteri, tirani, gata oricînd să vorbească împotriva viciilor, pe care ei însă le practică. 6. Noi nu ne trîmbițăm înțelepciunea, ci o purtăm în inimă, nu vorbim lucruri mari, ci le trăim, şi ne pare bine că am dobîndit ceea ce ei au căutat cu încordare şi n-au putut găsi. De ce să fim nerecunoscători ? De ce să ne duşmănim pe noi înşine, cînd adevărul divin a ajuns la maturitate în timpul nostru, şi să nu ne bucurăm de fericirea noastră ? Să judecăm drept: superstiția să înceteze, să se pedepsească nelegiuirea şi să se păstreze adevărata religie ! [7]*.

XXXIX,

1. Octavius îşi terminase vorbirea, dar noi am rămas cîtva timp în tăcere, cu atenția încordată. Eu însă m-am pierdut de prea marea admirație pe oare o simțeam față de el. El însoțeşte cu exemple şi dovezi tot ce spusese. Înfățişase idei

78. Filozofi greci sceptici.

79. Creştinii nu se utlncj de resturile do la Jertfele lnchiiuito Idolilor | se Împodobesc cu flori şl de pe ucum gusta din lorlclrou voşnlca, dorinei lncottiroa suporstlțlul, pedepsirea fărădelegilor şl prtslnircu adevăratei religii.

juste prin autoritatea lecturilor sale, idei care ar fi fost mai uşor de simțit decît de exprimat. A combătut apoi pe răuvoitori cu aceleaşi arme filozofice cu oare ei erau înarmați, ară-tlnd adevărul nii numai limpede, dar şi în mod plăcut.

XL.

1. Pe cînd gîndeam în tăcere la acestea, Caecilius deodată strigă : «11 felicit din inimă pe prietenul Octavius şi mă felicit şi pe mine totodată. Acum nu mai

aştept sentinţa ta, dragă Marcus. Am învins amîn-doi : mă consider şi eu învingător, deşi fără glorie, căci după cum Octavius m-a învins pe mine, tot aşa eu am triumfat asupra rătăcirii mele. 2. ln ce priveşte problema principală, recunosc Providenţa unică, admit pe Dumnezeu şi cred în sinceritatea religiei creştine, oare a devenit şi a mea. Mai rămîn de limpezit cîteva amănunte, care, deşi nu stau în calea adevărului, sînt însă necesare pentru învăţătura desăvîrşită. Pentru că am căzut de acord şi pentru că soarele coboară de acum spre asfinţit, să lăsăm acestea mai bine pe mîine. 3. Dar eu mă bucur, le spun eu, mai mult decît toţi, pentru că Octavius a învins şi pentru mine, luîndu-mi sarcina ingrată pe care o aveam de a da eu hotărîrea. Totuşi, n-am cuvinte să subliniez cu laudă şi meritul lui. Mărturia unui om şi mai ales a unui singur om e prea slabă, dar Octavius are un dar deosebit de la Dumnezeu. Cu ajutorul şi inspiraţia lui Dumnezeu el a obţinut victoria». 4. Neam despărţit după acestea veseli şi voioşi cu toţii: Caecilius pentru că devenise creştin, Octavius pentru că a ieşit învingător, iar eu pentru credinţa unuia şi pentru victoria celuilalt.

INDICE REAL ŞI ONOMASTIC

SFÎNTUL CIPRIAN

CĂTRE DONATUS DESPRE UNITATEA BISERICII DESPRE RUGĂCIUNEA DOMNEASCĂ DESPRE GELOZIE ŞI INVIDIE

SFÎNTUL CIPRIAN

INTRODUCERE GENERALĂ

Viața Sflntului Ciprian ne este foarte bine cunoscută după convertirea lui la creştinism prin documentele de prim ordin ca Epistolele sale, Viața sa, scrisă de diaconul său Pontius şi Actele proconsulare ale martiriului său, la care se adaugă informații şi caracterizări scurte din operele lui Lactanțiu, Fer. Ieronim, Fer. Augustin şi Casiodor.

Fiu al unui bogat păgîn, primeşte o educație aleasă şi o foarte bună formație intelectuală, devenind mare retor al timpului său în Carta-gina. Născut pe la anul 210, se converteşte către 245 avînd, după aceea, ca preot şi episcop, o activitate scurtă, dar extraordinar de rodnică pentru Biserică[1]*. Convertirea sa este atribuită de Pontius influenței binefăcătoare a unui preot venerabil, Caecilian, pe care Sfîntul Ciprian îl va pomeni totdeauna ca pe «părintele vieții sale noi». Experiența sa profundă făcută cu prilejul trecerii la creştinism, o descrie el în micul tratat «Către Donatus». Apoi, potrivit poruncii Domnului, vinde o bună parte a averii sale, o împarte săracilor, se preoţeşte după doi ani, pentru ca după alți doi (în 249), să fie făcut episcopul Cartaginei. Din dcel moment, viața lui devine o luptă, asemenea aceleia a lui Tertulian, de a cărui influență duhovnicească a fost dominat, dar mai complexă şi, pînă la sfîrşit, încununată cu martiriul său public. Căci, într-o lume păgînă, şi creştină persecutată de păgîni — prigoana lui Deciu din vremea sa fiind una dintre cele mai groaznice din istoria creştinismului —,* au fost ne-*sflrşite disputele între creştinii înşişi, şi schismele privitoare la cei căzuți în păcatul renegării, în fața primejdiei morții şi privitoare la valoarea Botezului creştinilor înstrăinați. In această lume cu credință puternică, dar căreia întîmplările năpraznice din timpul ei, ca prigoanele, apoi ciuma şi alte nenorociri, îi puneau probleme cu totul noi, Sfîntul Ciprian s-a dovedit a fi un adevărat episcop ortodox, un conducător foarte abil, cumpănit şi în acelaşi timp nuanțat şi autoritar, după cazuri şi împreju-*

rari. Este unul dintre ierarhii antichității, care n-au ezitat să se opună Romei,

1. F. Cayre, Precis de *Patrologie...,* t. I, (Paris, Tournai-Rome, 1927), p. 244.

spulberînd astfel şi el cu fapta faima unui necreştinesc «primat papal» In epoca patristică. Trăind ca adevărat candidat la moarte într-o epocă în care creştinii au fost supuşi, la scurt interval, la două prigoane groaznice — a lui Deciu şi a

lui Valerian —, s-a spus, şi pe drept cuvînt, că el nu cunoştea în afară de bogata literatură latină veche, profană, decît Biblia şi scrierile lui Tertulian, care i-au fost sprijin şi întărire în marşul său către moarte: «Da magistrum» zicea el cînd cerea una din cărțile marelui înaintaş pentru lectura sa zilnică, alături de Scripturile sfinte [2].

Despre viața lui înainte de venirea la Hristos n-a dat nici în Epistola către Donatus, unde descrie prefacerea înnoirii vieții în Iisus Hristos, decît câteva formule vagi, spre deosebire de fericitul Augustin de mai tîrziu.

Trecerea lui la creştinism nu s-a manifestat în scrierile sale prin izbucniri pasionate, ca acelea ale lui Tertulian ori Fer. Augustin, ci prin moderație şi tenacitate, hotărîrile luate odată în ce priveşte viața sa fiind definitive şi duse într-o linişte înspăimântătoare, oarecum, pînă la moarte.

Autoritatea lui s-a manifestat pe nesimțite asupra colegilor săi airi-cani, încă de la începutul episcopatului său, prin iradierea sa duhovnicească, prin tactul său şi prin năzuința continuă spre unitatea Bisericii in credință şi acțiune în aşa fel încît să poată face față prigoanei cu toate torțele ei.

Acestor griji li se datoresc şi eforturilor constante pe care le depune Sfîntul Ciprian împreună cu colegiul episcopal din Africa de mai multe ori în decursul vieții sale pentru aplanarea schismelor şi conflictelor de *tot* ***felul. Acest colegiu, alcătuit pînă la sfîrşit din 100 de episcopi, reprezenta o putere mare centralizatoare, care a crescut pe măsură ce numărul său se diminua prin moartea martirică a celor ce o formau şi care s-a desăvîrşit ca autoritate unificatoare în scurtul răstimp de mai puțin de o decadă (249—258), grație influenței şi activității extraordinare a celui*** *cc* ***era numit în chiar actul martiric «papa Cyprianus».***

In prima etapă a episcopatului său, caracterizată prin organizarea sistematică în imperiu, sub împăratul Deciu, a exterminării totale a creştinilor, prin obligația tuturor cetățenilor de a face dovada publică plin sacrificii aduse zeilor şi declarații că nu sînt creştini, conştiința Sfîntului Ciprian 1-a obligat să se ascundă pentru a sprijini duhovniceşte

2. Pierre de Labriolle, ***Histoire de la Literature latine chretienne,*** **ed. a Il-a (Paris, 1924), p. 178.**

şl a conduce turma risipită de groaza chinurilor şi a morții impuse de **pa***gini la mal puțin de un an de arhipăstorire. Faptul acesta i-a adus la Început reproşuri triste din partea unor creştini Induhovnlciți, aşa cum vedem din corespondența sa (Ep. VIII, IX, XX). Asistența sa duhovnicească, îndrumările sale prin epistole ca şi ajutorul său material, s-au dovedit însă a fi fost foarte necesare şi folositoare; iar ln problema acelor* lapsi, *care se lepădaseră de Hristos de formă, ca să-şi salveze viața, a cerut autoritatea înaltei ierarhii pentru ca să se mențină*

adevărata cale de revenire la turma lui: pocăința, pe care a indicat-o de la Început viitorul Sfînt martir.

Scrierile sale, dintre care unele improvizate, evident poartă semnul preocupărilor practice şi grijilor marelui conducător.

In cartea a cărei autenticitate este contestată de unii specialişti (ca Labriolle), intitulată «Că idolii nu sînt zei» [3]*, Sfîntul Ciprian împrumtase din «Apologeticum» şi din «Octavius», după Scriptură, principalele idei pentru folosul său sufletesc şi al credincioşilor păstoriți de el. Tot de* ia *Tertulian şi din Scripturi extrăsese punctele de vedere privitoare la «Despre purtarea fecioarelor» *. Următoarele două scrieri de mai tîrziu, «Despre rugăciune» şi «Despre folosul răbdării» vor imita şi titlurile cărților lui Tertulian, de unde s-a inspirat şi de care s-a folosit la conceperea alor sale, de asemenea, pe temeiul scripturistic* [s]*.*

Prigoana lui Deciu a ridicat probleme grave, care i-au năpădit sufletul de tristețe. întoreîndu-se la Cartagina după Paşti ln 251, Sfîntul Ciprian convoacă Sinodul african, la care au participat peste şaizeci de episcopi penlru a *restabili* rinduiaJa *privitoare la acei* lapsi, câzuți de *la credință prin lepădarea de Domnul. Tratatul său «De lapsis», citit ln fața sinodului*[6], a *fost aprobat ln unanimitate de sinod: dintre cei căzuți, unii păcătuiseră prezentînd autorităților păgîne un certificat (libel-lus) că au sacrificat; aceştia erau primiți din nou in Biserică. Alții, însă, care jertfiseră zeilor (sacrificați), trebuiau să facă pocăință publică în Biserică toată viața, putînd fi reprimiți numai cu prilejul altei prigoane, ori in primejdie de moarte.*

Acelaşi sinod depuse pe preoții Novat şi Felicissimus, care Întrețineau o revoltă continuă în sînul Bisericii cartagineze de la alegerea sa ca *episcop. Novat se agitase, dealtfel, şi împotriva papei Corneliu cu prilejul alegerii*

3. Quod *idoli dii nori sint,* Mlgne, P.L., IV, col. 564—582.

4. De *habitu virglnum,* Migne, P.L., IV, 440—464, lulnd cn model trututul De *virginlbus vclandis,* de Tertulian.'

5. De *oralionc dominlca,* Mlgne, P.L. IV, col. 521—544 (Iu Tertulluii fiind *De* ***oratlonc*** **sl De *bono*** *pat lent* ***Iar,*** **Mlqiie, P.L., IV, col. 622—038.**

(i. De *lapsis,* 1>.]., IV, 504 -4!I4.

acestuia, susținînd pe Novațian.

în acelaşi timp şi cu un scop precis, Sfîntul Ciprian a susținut în tuta Sinodului unitatea Bisericii soborniceşti, *citind un lung referat cu titlul* «De unitate catholicae Ecclesiae», *din care se vede clar că într-o Biserică nu poate fi decît un episcop şi că Bisericile sînt conduse de adunarea episcopilor lor. Tulburările la care au dat naştere alegerea papei Corneliu, ca şi alte împrejurări (ca disputa despre botezul ereticilor), au dat prilejul Sfîntului Ciprian să se maniieste față de papă ca un coleg prieten care-i poate da sfaturi — în această*

epocă primară a Bisericii, care rămîne pentru ortodocşi determinativă din punctul de vedere al colegialităţii episcopale [7].

Izbucnirea unei molime teribile de ciumă a prilejuit Sfîntului Ciprian scrierea unei Epistole pastorale intitulată «Despre supunerea noastră la moarte» (De mortalitate). *Dar în acelaşi timp 1-a obligat să răspundă într-un mod foarte asemănător lui Tertulian, adică violent,* ***pagi****nilor, care acuzau pe creştini că au cauzat pedeapsa zeilor, căzută asupra tuturor, ca retorul Demetrian, în lucrarea sa apologetică «Ad De-metrianum»* [8].

Alături de tratatele «Că idolii nu sînt zei», *(amintit mai sus),* «Mărturiile către Quirinus», *în care Sfîntul Ciprian aminteşte acestuia că Legea Veche a iost conducătoare spre Hristos şi că Profeţiile s-au împlinit în Cel care a adus omenirii Evanghelia, după care trăim o viaţă nouă în Iisus Hristos*[9]*, această scriere completează ciclul celor* apologetice. *în acelaşi timp îndeamnă pe credincioşi la milostenie în broşura* «Despre fapte (bune) şi milostenie» [10].

Cu *această scriere el încheie ciclul celor* pastorale, *împreună cu tratatele amintite mai sus ;* «Despre purtarea fecioarelor», «Despre rugăciunea domnească», «Despre folosul răbdării» *şi cu scrierea* «Despre gelozie şi invidie»[11], în care *condamnă cu asprime păcatele, care* se manifestă adesea, zice Sfîntul Părinte, *şi între membrii ierarhiei creştine, împotriva dragostei, care caracterizează viaţa dumnezeiască.*

Problema valabilităţii Botezului *ereticilor întorşi la Biserica-mamă a fost pusă pentru prima dată de montanişti şi marcioniţi. Biserica era*

7. Vezi din acest punct de vedere părerile unor teologi romano-catolici ca profesorii Adhemar d'Ales, în *La Theologie de St.* Cypn'en, Paris, 1922, p. 146—172; F. Cayre, *Precis de Patrologie,* voi. I, cit. supra, p. 248—249, pe temeiul Epistolelor Sf. Ciprian, 44, 45, 47, 48, 51, 52, 57, 59, 60 şi al Epistolelor 49 şi 50 ale papei Corneliu.

8. *Ad Demetrianum,* Migne, P.L., IV, 544—564.

9. *Ad Quirinum,* Migne, P.L., IV, 622—638.

10. *De opere et eleemosynis,* Migne, P.L., IV, 601—622.

11. De zelo et livore, P.L., IV, 638—652.

impărţită din acest punct de vedere: Roma, Palestina şi Alexandria primea pe eretici iară să-i reboteze ; Africa latină, Antiohia, Capadocia şi Cilicia, dimpotrivă, nu-1 socoteau valabil. Consultat în această privinţă, Siîntul Ciprian convoacă în anul următor (256) Sinodul şi cei 71 de epls-copi prezenţi au menţinut tradiţia africană, care a fost comunicată papei Ştefan printr-o Epistolă sinodală *(a LXXII-a)*[11]*. Acest punct de vedere va ii menţinut într-o nouă Epistolă (a LXIII-a), dezvoltată pe larg împotriva unei scrieri anonime, care combătea rebotezarea* (De Rebaptis-mate)[13], si *care se crede că era epistola papei Şteian adresată episcopi-lor Mauritaniei. Un nou sinod, cu optzeci şi şapte de episcopi a fost adunat la 1 septembrie 256, care a întărit definitiv poziţia adoptată. Atunci papa Ştefan a intervenit energic, combătînd-o pe temeiul celeilalte tradiţii şi afirmînd*: «A *nu se inova, ci a se ţine de tradiţie I», la care Sfîntul Ciprian a*

răspuns pe acelaşi ton, respingînd pretenţiile papei de a-şi impune o sentinţă nejustificată, prin Epistolele a LXXIV-a şi a LXXV-a, adresate către doi ierarhi [M]. *Deşi papa 1-a ameninţat cu excomunicarea, Ciprian a menţinut tradiţia Bisericii africane, dovedind cu aceasta încă* o datd ineficacitatea *primatului papal* susţinut de *teologii romano-catolici*[15]. *(Amintim că Biserica şi-a însuşit în decursul vremii punctul de vedere mai larg, pentru uşurarea revenirii în sinul ei şi a fiilor ei depărtaţi de ea, în virtutea principiului* iconomiei).

Sfîrşitul Sfîntului Ciprian era aproape. Abia la şase ani după prigoana lui Deciu începu aceea a lui Valerian. Ca urmare Sfîntul fu exilat în Curubis, de unde continuă să conducă Biserica africană prin scrisori şi mesageri.

Acoio scrie *el înălţătorul tratat* «Către Fortunat» bazat pe texfe *biblice, ca răspuns la rugămintea acestui episcop de a descrie îndatoririle creştinilor în timpul persecuţiilor*[W]. *Admiratorul său, diaconul Pon-tius, care a descris viaţa şi moartea sa la cîteva luni după sfîrşitul său glorios, pune valoarea personalităţii sale imediat după aceea a Apostolilor. Avem actele martiriului său, fiindcă ni s-au păstrat:* Actele pro-consulare ale lui Ciprian *cuprind* trei părţi: 1. Procesul verbal al interogatoriului *lui Ciprian în faţa proconsulului Aspasius Paternus, urmat de exilul lui la Curubis (30 august 257);* 2. Procesul verbal *al celui de al doilea interogatoriu în faţa proconsulului Galeriu Maximus şi condamnarea la*

12. *Epistola a LXXII-a*, Migne, P.L., III, 1050.
13. *Epistola a LXXIII-a*, Migne, P.L., III, 1183—1204.
14. *Epistola a LXXIV-a* a fost adresată Episcopului Pompea I, v. Migne, P.L., III, 1128—1137, iar a LXXV-a lui Firmilian al Cezareei, fiind aprobat do ambii ierarhi, Migne, P.L., III, 1153—1178.
15. Ve/i Prof. Adhomor d'Alc'-s, *la Theologie* de *St. Cyprlcn*, cit. supni, p. 200 210 şl F. Cayre, Prec/s de *Patrologie*, voi. I, p. 240—251.
16. Ad J'orfunulum, Migne, P.L., IV, 051—070.

moarte, fiind executat la 14 septembrie 258 şi 3. Istorisirea execuţiei săvîrşită la Villa Sexti, lîngă Cartagina [17].

lată ultimul fragment al dialogului Sf. Ciprian cu proconsulul: «Tu eşti Thascius Cyprian ? Episcopul Ciprian răspunde : eu sînt. Proconsulul Galeriu Maximus continuă: tu te-ai manifestat ca şef al oamenilor fărădelege ? Episcopul Ciprian răspunse: Da, eu. Proconsulul Galerius Maximus continuă: prea sfinţii împăraţi îţi poruncesc să sacrifici! Episcopul Ciprian zise : nu o voi face nicidecum. Galeriu Maximus li spuse : glndeşte-te bine la tine 1 Episcopul Ciprian răspunse : fă ce ţi s-a poruncitîntr-un caz atît de drept nici nu e nevoie să deliberezi. Atunci Galeriu Maximus, cerînd părerea consiliului său, dădu cu amărăciune şi părere de rău sentinţa în aceste cuvinte: ai trăit multă vreme într-un spirit fără de lege şi ţi-ai făcut mulţi complici în nefericita ta conspiraţie. Ţi-ai făcut duşmani pe zeii Romei şi nişte sfinte legi şi nici evlavloşii şi prea sacrii prinţi, auguştii Valerian şl Gallian, nici nobilul Cezar Valerian n-au putut să te aducă la practicarea cultului lor. De aceea, convins că eşti autorul şi promotorul celor mai oribile crime, vei servi ca exemplu celor pe care i-ai atras în acţiunea ta criminală : moartea ta va sancţiona legea, — şi spunînd aceste cuvinte, citi sentinţa de pe tăbliţe : ordonăm ca Thascius Ciprian să piară prin sabie. Episcopul Ciprian zise: mulţumim lui Dumnezeu!»... «îmbrăcat ln unica sa haină de in, el îngenunche şi păstră un minut de tăcere. Apoi porunci să se dea gîdelui

25 de monezi de aur. Credincioşii întindeau ln Jurul Iul pînze ca să adune sîngeie. Şi-a legat,el însuşi legătura pe ochi, porunci sâ-i lege mîinile un preot şi un sub-diacon şi primi în tine lovitura de moarte...» [18].

Sfîntul Ciprian a rămas pentru posteritate drept conducătorul ideal pentru epoca lui şi exemplu pentru alte epoci. Discipol al lui Tertulian care domina epoca sa, s-a deosebit de el prin caracterul său. «Ce deosebire între ascetul nestăpînit şi solistul viclean care a fost Tertulian şi acest suflet loaial şi adevărat în esență, deşi foarte avertizat. Ciprian a avut calitățile de inimă care leagă, cheamă simpatia : vreau să spun mila, prudența, gustul de ordine, de armonie, de pace» [19]. *Chipul senin şi radiator de bucurie creştină al conducătorului a fost deseori pus în contrast cu cel întunecat şi furtunos al marelui apărător al celor*

17. **Pierre de Labriolle, *Histoire de la litterature latine chretienne,* cit. supra, p. 184.**
18. **J. Tixeront, *Melanges de Patrologie et d'Histoire des dogmes,* Paris, 1921, p. 207—208.**
19. **Pierre de Labriolle, *Histoire de la litterature latine chretienne,* cit. supra, p. 178.**

închinați morții nedrepte. «Niciodată, scrie Cayre, n-a existat un sui le t mai sobornicesc» ,0. «Toate *eforturile năzuiau să* realizeze *prin* cuvînt *şi acțiune, acei* sacramentum unitatis, *forma esențială a adevăratului creştinism»* [21]. *S-a scos în relief profunda sa cultură clasică, cu multe reminiscențe de expresii şi stil din Cicero şi Virgiliu, rămînînd unul dintre clasicii creştini şi ajungînd, fără greutate, la o mare perfecțiune în gruparea cuvintelor şi armonia sunetelor în fraze lungi şi foarte bine stilizate. S-a spus, de asemenea, că fiind mai puțin elegant decît Minucius Felix, a plăcut mult prin umanul simplu şi sincer pe carc-1 exprimă*[22]. *De aceea se poate afirma că figura lui de episcop-martir a dominat istoria dramatică, aceea a persecuțiilor Bisericii din Africa, ba încă şi aceea a literaturii ei. Lăudat de Sfinții Părinți el este studiat şi astăzi cu simpatie*[23]. *Un catalog latin de* cdr/**i** *sfinte, publicat de Mommsen în 1886, după un manuscris din anul 359, numeşte imediat după cărțile canonice pe acelea ale Episcopului Cartaginei. Pru-dențiu i se adresează astfel într-un imn : «Oricare iubitor al lui Hristos, care te va citi, o, Cipriane, va studia operele tale. Duhul dumnezeiesc care s-a aplecat asupra Profeților pentru a-l inspira, a coborît din cer ca să reverse asupra ta valurile elocinței»* [2i]. *Fer. Ieronim socoteşte de prisos să citeze operele lui Tertulian; atît de bine erau cunoscute. După care adaugă: «la ce foloseşte o listă a operelor lui Ciprian ? Sînt cunoscute mai bine decît soarele». Iar unei nobile romane îi recomandă: «Cărțile lui Ciprian să nu le laşi din mînă»*[îS]. *Tot Fer. Ieronim, după Lactanțiu, îl numeşte «un episcop universal, un martir universal (al întregii Biserici). De aceea limba e neputincioasă să-1 laude după cuviință»* [26].

Puține figuri de sfinți s-au bucurat de o slavă asemănătoare aceleia a Sflntului Ciprian ln Biserica universală şi mai ales în cea africană. Cartagina i-a înălțat trei catedrale, dintre care una chiar pe locul martiriului său, acolo unde este mensa Cypriani, *alta pe mormîn-tul său, la Mappalia şi a treia lingă port*[27]. *Ziua sa aniversară, acele* Kypriana, *era sărbătorită la **14** septembrie ln toată Africa, la Roma, la Constantinopol, ln Spania. A fost citat la Sinodul de la Efes din **431***

20. F. Cayre, *Precis de Patrologie,* voi. I, cit. supra, p. 251.

21. Adhemar d'Ales, *La theologie de Saint Cyprlen,* cit. supra, p. 359.

22. G. Bardy, *Litterature latine chretienne,* col. «Bibliotheque catholiquo des sciences religieuses», Paris, 1928, p. 42—43.

23. J. Tixeront, op. *cit.,* supra, p. 153.

24. Prudenjiu, *Peristeph. imnul XIII,* 8—10 j Mlgne, P.L., LX, 571.

25. Fer. Ieronim, De *vlrls lllustribus, LIII, LXVII* şi *Ep. XVII ad Laetam,* XII, Migne, P.L., XXII, 877.

26. Fer. Augustin, *Sormo CCCXItl,* 1 , MIgno, P.L., XXXVIII, 1423 şl Dc *Baptismo,* III, 5 , Migne, P.L., XLIII, 142.

27. II. Dolohayo, *Les origines du culte dos Martyrs,* Bruxollos, 1912 etc.

ca *unul dintre Părinţii pe mărturia cărora se întemeia acest sinod pentru ca să condamne pe Nestorie. Gloria lui a strălucit In lumea întreagă *[8].*

Operele sale, numeroase pentru o viaţă creştinească atît de scurtă, sînt de o valoare excepţională, din punct de vedere moral, doctrinar si sacramental[29]

LITERATURA

E d i ţ i i[30]: Toate ediţiile operelor Sfîntului Ciprian sînt expuse amănunţit în aceea a lui W. *Harţei,* apărută la Viena în 1868, în col. *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* (t. 3). *Ediţia princeps* este a lui *Ioannes Andreas,* Roma, 1471; următoarea e a lui *Erasm,* Basel, 1520. Urmează a lui *Gravius,* Colonia, 1544, şi apoi aceeea a Iul *Manucius, Latini,* Roma, 1563. Dăm apoi nume celebre, unele citate deja în legătură cu publicarea operelor lui Tertulian: Ediţia lui Guillaume Morel, citată *More*-i/us, Paris, 1564, a lui Iacob de Pamela, citată *Pamelius,* Anvers, 1568, a lui N. Rigiault, citată *Rigaltius,* Paris, 1649, a lui Fell şi Pearson, citată Oxon, Oxford, 1682, a lui E. Baluze, citată *Baluzius,* Paris, 1726, care a fost reprodusă în *Palrologia Latina* a lui *Migne* (t. 3 şi 4, Paris, 1844) şi ediţia lui *E. Krabinger,* în 2 voi. (Tiibingen, I, 1853 şi II, 1859). După ediţia lui W. *Harţei,* care rămîne cea mai bună, unele trata'te ele Sfîntului Ciprian au fost publicate în ediţii ştiinţifice noi, dintre care amintim : aceea a lui Martin, *Florilegium Patristicum,* (21, Bonn, 1930, pentru De *Lapsis);* a lui S. Colombo, *Corona Patrum Sales, Series Latina* (2, Turin, 1935, pentru *Ad Donatum, De Lapsis* şi *De opere et eleemosynis, De bono patientiae, De zelo et livore* şl aceea de a lui Bakhuisen Van Den Brink, *Script. christiani primaevi,* (I. Haga, 1946, pentru : *De Lapsis, Ad Donatum, De Catholicae Ecclesiae Unitate).*

T r a d u c e r i : In franţuzeşte: Jacques Tigeou, *Les oeuvres de Saint Cecile Cyprien, avec quelques annotations sur aucuns lieux obscurs et diiiiciles, iaictes trancoises... avec trois tables,* Paris, 1574, la N. Chesneau. După un veac apare: *Scrmon de S. Cyprien sur l'Oraison de Notre Seigneur: Pater noster etc. de la tra-duction de M.D.D.,* Paris, la M. Prome, 1663. A urmait: Ies *oeuvres de Saint Cyprien, ev6que de Carthage et Martyr, traduites en irancais* — par *Monsieur Lombert, avec des Remarques, Une nouvelle Vie de Saint Cyprien, tiree de ses Ecrits,* et une *Table de Matieres,* Paris, chez A. Pralard, 1672, în continuare cu alte 2 ediţii la Rouen, (în 1716), una la C. Ferrand şi alta la Antoine le Prevost. In sec. XIX au apărut: *Oeuvres completes de Saint Cyprien, evâque de Carthage,* traduction nouvelle du M.N.S. Guillon, Paris, 1837; Choix *de* Monuments Primitj'fs de *l'Eglise* chretienne, avec no-*tlces litteraires, par* J.A.C. Buchon, Paris, 1837; M. de Genoude, *Les Peres de l'Eglise tradults en francais,* Paris, 1842; fără autor: *Le Saint Cyprien. Histoire de* «a vie *et extraits de ses ecrits* (Lille, 1848). *Histoire et oeuvres completes de Saint Cyprien. Traduction francaise par l'abbe Thibaut,* 2 voi., Tours, 1868, 1869. In sec. XX, avem patru traduceri moderne : Canonicul L. Bayard: *Tertullien et Saint Cyprien* (fragmente), col. «Les moralistes chretiens», Paris, 1930; Adalbert Hamman: *Prieres des premiers chretiens. Textes choisis et traduits,* Paris, 1950 şi Strasbourg,

28. Pierre de Labriolle, *op. cit.,* supra, p. 217—219.

29. Din punct de vedere *doctrinal,* rămîne unic tratatul *Despre unitatea Bisericii,* scris la 251 ; în acelaşi an a scris *Despre cei căzuţi de la credinţă (De lapsis)* cu cuprins *sacramentar. Apologetice* sînt două opere: Că zeii nu *slnt Dumnezei* (către 249) şi *Către Demetrian* (252). Celelalte scrieri sînt socotite de patrologi *opere morale, pastorale, cu iz mistic : Către Donat* (249); *Mărturiile sufletului către Quirinus* (către 249) i *Despre îmbrăcămintea fecioarelor* (către 249); *Despre rugăciunea domnească* (252) i *Despre mortalitate* (252); *Despre fapte (bune) şi milostenie* (253)*; Despre folosul răbdării* (256); *Despre gelozie şi invidie* (256); *Către Fortunat...* (257).

30. *Bibliografia* este luată după Prof. Michel Reveilland, op. cit., supra, p. 71—73.

1957 | Dr. Denys Gorce, *tea ecrlta des Salnts,* (Namur, 95—120) i Mgr. Victor Saxer, *Cyprien, TUnlte de l'Eglise,* Col. «Les Peres dians la fol», Paris, 1969.

I n e n g l e z e ş t e : C. Thornton, *The Treailse ol S. Caecilius Cyprien, tran-slated wlth notes and lndlces,* ln col. **Library ol the Fathers»,* t. 3, Oxford, 18391 R. E. Wallis, in «An/e-Nicene *Chiristian Llbrary,* t. 8, Edimbourg, 1868 i Idem, ln An-lenicene *Pathers,* t. 5, New-York, 1907; S. H. Gee, *St. Cyprian.* On *the Lord Prayvr,* Londra, 1904; Roy J. Deferrari, *St. Cyprian Treatises,* ln col. *Fathers ol the Church,* voi. 36, New-York, 1958.

I n g e r m a n ă : J. Baer, în *Bibliothek der Kirchenväter,* (ed. Bardenhewer, Th. Schermann, C. Weymann, în Kempten şi Munchen, t. 34, 1918) j Th. Michels, S. *Th. C. Cyprianus, Das Gebet des Herrn,* in *Das Siegel. Ein Jahrbuch Katholischen Lebens,* Leipzig, 1925.

I n r o m â n e ş t e : Pe lîngă *Patrologiile* citate mai sus (de Pr. I. Coman şl de Pr. Cicerone lordăchescu), amintim traducerea «Rugăciunii domneşti» precedată de viaţa şi scrierile Sfîntului Ciprian, publicată de două ori de Pr. Matei PâsJaru: *Scrieri alese din operele Simţului Ciprian...,* traduse după textul original latin, voi. I, în «Biblioteca Părinţilor Bisericeşti» (R. Vîlcea, 1935); *Stîntul Mucenic Ciprian,* I, *Despre rugăciunea domnească, adică explicarea rugăciunii Tatălui nostru,* însoţită de o descriere a vieţii Sfîntului Mucenic, R. Vîlcii, 1937.

SFÎNTUL CIPRIAN

CĂTRE DONATUS

INTRODUCERE

Prezentînd această Epistolă, primul tratat al Sfîntului Ciprian, matele patrolog, specialist în elocvenţa patristică, episcopul Freppel, scrie despre el că «este una dintre cele mai frumoase bucăţi ale literaturii bisericeşti», iar despre autorul ei: că Atrica epocii primare «va oferi spre admiraţia veacurilor un episcop, care ar fi de ajuns el singur ca să facă ilustră o Biserică» [1].

Cadrul literar-real, aminteşte pe acela al lui «Octavius» : ieşirea din oraş şi o mărturisire a unui neofit către un creştin convertit de curînd, pentru a-1 hotărî să renunţe definitiv la lume şi la plăcerile ei. In acest scop el face o descriere comparativă a păglnismului din veacul lor şi a creştinismului, aşa cum îl trăieşte el prin lucrarea Duhului Sfînt. Sfîntul Ciprian îşi închinase viaţa Domnului, vînzlnd o parte din bunurile sale şi împărţindu-le săracilor, apoi îmbrăţişase viaţa monastică, primise preoţia şi, în acelaşi an, **— 249 —** *avea să fie numit episcop al celei mai mari cetăţi a Africii.*

Cuprinsul acestei epistole se poate împărţi în patru părţi:

Intr-o Introducere *scurtă (cap. I—II), Sfîntul Ciprian invită pe prietenul său Donatus la o convorbire duhovnicească într-o grădină liniştită ln afara cetăţii (cap. I). Cele ce-i vor fi împărtăşite vor fi nu într-o formă retorică frumoasă ca la barou şi ln pieţele publice, ci simple, dar adevărate, cum se cuvine (cap. II).*

In partea I-a *(cap. III—V), descrie* prefacerea creştinului într-un om nou prin lumina strălucitoare a harului dumnezeiesc, care a *împrăştiat Întunericul ln care-1 ţinuse cufundat ca în* moarte pâgînîsmui.

Cap. III descrie greutăţile pe care le întîmpină păgînul care vrea să treacă la creştinism: cum să primească ideea unei naşteri din nou, rămînind în acelaşi

1. Mgr. Freppel, eveque d'Angers, *Saint* Cyprien *et l'Eglise d'Airique* au *Itl-e* sfecle, ediţia III-a, Paris, 1890, p. 68.

corp, dar schlmbindu-te sufleteşte. Cum să schimbe deprinderile vechi, înrădăcinate, cum să se lnirîneze cînd a fost obişnuit o viaţă întreagă în lux şi desfătări ? Cum să primească o viaţă modestă cel ce a trăit în onoruri şi demnităţi: «Întotdeauna are nevoie, cum li era obiceiul, de permanente atracţii,

pentru ca băutura să-1 stimuleze, trufia să-i dilate orgoliul, mînia să-1 aprindă, rapacitatea să-1 stăpînească, cruzimea să-1 ațîțe, ambiția să-1 destăteze, poftele să-1 prăbuşească».

Cap. IV descrie transformarea supranaturală *petrecută în ființa sa o-dată cu venirea sa la Hristos. «Odată cu spălarea păcatelor prin baia Botezului, toată viața sa lăuntrică a fost puternic luminată de Sfîntul Duh. Cele vechi s-au dus şi toate s-au tăcut noi. Căci, prin puterea şi lucrarea lui Dumnezeu, cunoaştem chiar de mai înainte arătările viitorului şi încetăm de a mai păcătui». Căci cele trupeşti vin din lumea pămîntească şi ceea ce e însutlețit de Duhul Stînt vine de la Dumnezeu. (S-a amintit de biografii Sfîntului Ciprian, elogiul pe care i 1-a făcut Sf. Pontius, descriind — printre altele — viața sa într-o aureolă miraculoasă: «Nu e lucru obişnuit să seceri îndată după ce ai semănat: nimeni nu culege struguri de la o viță care a fost plantată de* curînd; nimeni nu cautd *roade coapte dintr-un pom plantat de curînd. La el (Sf. Ciprian), totul a ajuns îndată la maturitate. Spicul a precedat sămînța -, culesul viilor, înaintea ciorchinilor ; rodul a luat-o înaintea rădăcinii» (Din «Viața Sfîntului Ciprian», cap. 11).*

Cap. V. Lucrarea harică *se desfăşoară în acord şi pe măsura doririi ei de către om: «Dacă eşti ceea ce ai început să fii, zice Sfîntul Ciprian, harul dumnezeiesc îți va da cu atît mai multe puteri, cu cît va creşte mai mult în inima ta... Izvorul Său (al Sfîntului Duh) este nesecat şi într-o neîntreruptă revărsare, numai să înseteze şi să se deschidă înaintea lui inima noastră. Cîtă credință avem, atît ne împărtăşim din harul divin». ...în felul acesta ne apărăm şi de duhurile* necurate.

Partea a H-a *este* descrierea îngrozitoare a religiei păgîne şi a influenței ei nefaste *asupra societății păgîne (cap. VI—XIII).*

în cap. VI Sfîntul Ciprian invită pe prietenul său să se urce cu mintea pe un munte înalt, de unde să observe agitația sălbatică a lumii păgîne : *marea stăpînită de pirați, drumurile de bandiți, pretutindeni războaie, pămînt umed de sînge, plin de omucidere* — crimd, *de război — vitejie.*

Cap. VII. Oraşe doritoare de voiuptdji crude ; iupte de *gladiatori* In *arene, cu trupuri umflate de grăsime, pentru ca victimilc să fie cît mal prețioase, într-un omor făcut cu artă. Fiare sălbatice ațîțatc* dc *tineri*

Îmbrăcați trumos, la moartea cărora vin rudele şi părinții care plătesc locurile ca să privească la un astfel de sfîrşit tragic.

Cap. VIII descrie teatrul antic *din punct de vedere creştin care, pentru ca durerea şi ruşinea provocate să fie cît mai impresionante, excelează prin paricide şi incesturi. Perversiunea şi crima, imoralitatea şi josnicia sînt atribuite şi zeilor, pentru ca de la înălțimea lor să însemne o chemare, un îndemn şi o justificare a oricărei nelegiuiri umane.*

ln cap. IX se dezvăluie şi se condamnă cu asprime imoralitatea unei societăţi în plină decadenţă în care «cel ticălos defăimează pe cei ticăloşi... Aceiaşi în public sînt învinuitorii, iar pe ascuns vinovaţii, faţă de ei înşişi sînt deopotrivă judecători şi judecaţi...».

Cap. X descrie venalitatea şi delaţiunea care tronează în justiţie. «Deşi legile sînt săpate pe cele 12 table de aramă, care, expuse în public, arată drepturile şi datoriile fiecăruia, totuşi, se calcă legile, se greşeşte împotriva dreptului şi nevinovăţia nu este sigură acolo unde trebuie să fie apărată... Acolo slnt gata de a intra în acţiune suliţa, sabia şi călăul; cangele sfîşietor, banca de tortură, focul, toate acestea reprezintă pentru un om singur mai multe mijloace de chinuri decît li sînt membrele corpului...». Cine să apere pe acuzat ? Avocatul ? Dar el înşală la nevoie clientul. Judecătorul vinde sentinţa şi comite crima in loc de a o pedepsi. Cinstea nu mai contează, legalitatea pactizată cu necinstea şi forţa publică poate face ce vrea. Nici o teamă de legi, nici o jenă de Judecător. Ceea ce se poate cumpăra nu produce teamă. «A fi între cei vinovaţi este o crimă nevinovată. Cine nu imită pe cei răi, îi ofensează».

Cap. XI—XII demonstrează vanitatea bunurilor acestei lumi în societatea păgînă, ca onoruri, bogăţie, putere. Ele sînt prea adeseori datorate, nu muncii cinstite şi capacităţii, ci unor mîrşăvii şi lipsei de demnitate, ori unei situaţii trecătoare, la care sînt sensibili linguşitorii vremelnici. Amăgirea prostească nu întîrzie mai niciodată să se dea pe faţă şi să părăsească gol şi singur pe omul nedemn şi nevrednic de aceste bunuri.

Dar mai ales bogatul tremură de frica de a-şi pierde bogăţia, călcat de tîlhari, ori asasinat de ucigaşi, hărţuit de procese calomnioase ale duşmanilor invidioşi. Nu înţelege că este prizonierul aurului şi că mai mult este posedat decît posedă, tratează pe toţi şi pe prieteni şi pe copii ca pe nişte străini — îngrămădind mereu averi pe care le numeşte bunuri, dar în realitate sînt duşmani.

Cap. XIII referindu-se Ia puterea împăratului păgîn însuşi, aminteşte nişte adevăruri crude în conjunctura momentului istoric, în care fuseseră asasinaţi şase împăraţi în doi ani: «Cel ce este temut, scrie Sfîntul Ci-

prian, trebuie să se teamă... Stăpîntrea are atîta siguranţă cîtă acordă şi ea supuşilor... Ca o răsplată a răului, cu cît au lost mal înalte demnităţile şi onorurile deţinute, cu atît mai mari pot fi pedepsele pentru deţinători».

Partea a Ill-a *(XIV—*XV/J, *este o peroraţie vibrantă pentru dobîn-direa fericirii cereşti, pe care creştinul mîntult o posedă şi începe* s-o *trăiască de aici de pe pămînt.*

Cap. XIV descrie pacea cerească, care a smuls pe creştin din vlrtejul veacului acestuia, în care demonul îl întindea din toate părţile cursele nimicitoare şi l-a condus la limanul odihnitor al mîntuirii. Ajuns aici, cu sufletul plin de recunoştinţă faţă de Dumnezeu nu mai rîvneşte nimic din acest veac, fiind

mai mare decît veacul. După ce sufletul, privind cerul a cunoscut pe Ziditorul său, începe să fie ceea ce crede că este, mai presus de soare şi de orice putere pămîntească.

Cap. XV dă creştinului cu bucurie duhovnicească sfaturi adecvate pentru păstrarea şi dezvoltarea trăirii sale duhovniceşti: să păstreze nestricată şi întreagă doctrina creştină; să se roage şi să citească Cuvîntul lui Dumnezeu, căci în felul acesta vorbeşte cu Dumnezeu şi Dumnezeu cu el şi pe cine l-a îmbogăţit El nimeni nu-l va face sărac. El a devenit templul Duhului Sfînt, mai împodobit decît cele mai scumpe podoabe şi luminat cu lumina dreptăţii şi care nu se va dărîma niciodată.

Concluzia *(XVI) justifică scurtimea tratatului: deşi este sigur că nu l-au obosit pe Donat cele spuse despre bunătatea divină, fiind ora cinei de seară şi pentru ca această clipă să nu fie lipsită de harul ceresc, va continua cu cîntări de psalmi: «Pentru cei dragi ai tăi, masa va fi şi mai plăcută, dacă i se adaugă imnuri religioase, care încîntă urechile».*

S-a presupus, teoretic, că punerea în scenă şi monologul ar putea fi socotite artificii literare[2]*. Dar «pus la locul lui în viaţa lui Ciprian, (Epistola către Donatus) ia un alt caracter şi ne dezvălue cu sinceritate, fondul unui suflet mare»* [3]. Mareie *retor romano-catolic al veacului trecut a apreciat mai ales această frumuseţe morală* : «Ceea ce *mă impresionează în această primă piesă sînt încă mai puţin calităţile particulare de scriitor decît nobleţea caracterului şi înălţimea sensului moral. Nimeni n-a ridicat mai sus decît Ciprian stima pentru cele sufleteşti şi sentimentul demnităţii, pe care-1 dăruieşte omulrfi harul Evangheliei. Se poate afirma într-un sens că n-a părăsit niciodată vîrful acestui munte unde a dus pe Donat ca să facă să contemple de sus desfăşurarea eveni-*

2. F. C'ayrc, *Precis de Patroloqie,* tom. I, Parls-Tournul, Romo, 1027, p. 2i*!i*.

3. Pr. Prof. A. d'AIcs, *iu* rbl *eimiie du Sttlnt Cyprien*, Purls, 11)22, p. 331

mentelor ; şi deviza vieţii sale este în întregime (cuprinsă) în această frază pe care am citit-o şi care exprimă aşa de bine ideea pe care şi-o făcea despre creştin: «Ce-ar putea cere, ce ar putea regreta pe lume cel care e mai mare decît lumea ?» [4].

LITERATURA

E d i ţ i i l e tratatului «Către Donatus» sînt foarte numeroase. Amintim mai întîi pe cele generale, dintre cele mai vechi, ştiind că W. *Harţei* a dat o listă foarte lungă cu detalii în *«Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum»,* în t. III, 1, 2, 3, Viena, 1868, a acestor ediţii. Se notează ca mai interesante şi mai folositoare dintre aceste ediţii următoarele[5]: *Ediţia princeps a lui J. Andreas,* Roma, 1471 ; Ediţia lui *Erasm,* Basel, 1520; ediţia pregătită da latini, la Paul *Manuce («Manutiana» Roma, 1563).* Urmează: *J. de Pamele,* Anvers, 1568; *N. Rigault,* Paris, 1648; de *Fell* şi *Pearson,* Oxford, 1682, socotită de *Bayard* mai bună, cea mai bună rămînlnd ultima, a lui W.

Harței, din secolul trecut. In secolul nostru au manifestat o preferință deosebită pentru acest tratat de spiritualitate creştină toate micile colecții selective, ca: S. Colombo, ***Corona Pa-trum,*** Series Latina, 2, Turin, 1935, cu: ***Ad Donatum, De Lapsis, Ad Demetrianum, De opere et eleemosynis, De Bono patientia, De zelo et livore ;*** Bakhuisen van Den Brink, ***Script. christiani primaevi,*** I, La Haye, 1946, cu: ***De Lapsis, Ad Donatum, De Catho-licae Ecclesiae Unitate.***

T r a d u c e r i l e sînt şi ele numeroase. Amintim din nou cîteva colecții: Franceze : Jacques Tigeou publică, în 1574, ***Les oeuvres de Saint Cecile Cyprien, avec quelques annotations sur aucuns lieux obscurs et ditiiciles iaictes trancoises...*** avec trois tables (Paris, la Chesneau). La un veac mai tîrziu, apare una dintre cele mai bune traduceri din toate timpurile, a lui Lombert — ***Les oeuvres de Saint Cyprien, eveque de Carthage et Martyr, traduites en Francais, par Monsieur Lombert, avec des Remarques, Une nouvelle Vie de Saint Cyprien, tiree de ses Ecrits, et une Table de Matieres,*** Paris, chez A. Pralard, 1672; ea va fl retipărită la Rouen în 1716, întîi la C. Ferrand şi apoi la Antoine le Prevost. Pierre Floriot o va traduce în a sa Morale ***chretienne,*** Bruxelles, 1741. In sec. al XIX-lea notăm ***Oeuvres completes de Saint Cyprien, eveque de Carthage. Traduction nouvelle de M.N.S. Guillon,*** Paris, 1837; Choix ***de Monuments Primitiis de l'Eglise chretienne, avec notices litteraires par J.A.C. Bu-chon,*** Paris, 1837, ed. Il-a, în 1860 şi a IH-a la Orleans, în 1875. Paralel se răspîndea în Franța traducerea Iui M. de Gennoude, ***Les Peres de l'Eglise, traduits en trancais,*** Paris, 1842. In 1868—1869 se tipăreşte ***Histoire et oeuvres completes de St. Cyprien. Traduction irancaise prr M. l'Abbe Thibaut*** (2 t.), Tours. In veacul nostru, tratatul «Ad Donatum» va fi publicat cu comentarii de canonicul profesor L. Bayard, în ***Tertullien et Saint Cyprien,*** col. «Les moralistes chretiens», Paris, 1930, p. 24—51. Fragmente găsim la Dr. Denys Gorce, ***Les ecrits des Saints,*** Namur, 1958, şi la alții.

I n e n g l e z e ş t e : G. Thornton, The ***Treatises ol S. Caecilius Cyprian ...trans-lated*** with ***notes and indices,*** în col. «Library of the Fathers», Oxford, 1839; R. E. ***Wallls, Antenicene Fathers,*** 5 voi., (New-York, 1907); Roy J. Deferrari, ***St. Cyprian Treatises,*** in ***The Fathers*** of ***The Church,*** New-York, 1958.

I n g e r m a n ă : J. Baer, ***Bibliothek der Kirchenväter,*** ed. Bardenhewer, Th. Schermann, C. Weymann, Kempten und Munchen, 1918 etc.

4. Mgr. Freppel, op. ***cit.,*** supra, p. 81.
5. Canonicul L. Bayard, ***Saint Cyprien, Correspondance,*** t. I, v. «Col. des Universites de France, publiee sous le patronage de l'Association Guillaume Bude», ed. Il-a, Paris, 1962, p. XLIV—XLV.

CĂTRE DONATUS

(AD DONATUM) *

I.

E bine că-mi aminteşti, prea iubite Donatus, de promisiunea pe care am făcut-o şi pe care n-am uitat-o. Dealtfel, anotimpul culesului de vii este cel mai potrivit pentru convorbiri prelungite, cînd sufletul slobod de griji se poate bucura de răgazul obişnuit după un an de oboseală. Dar nu numai timpul, ci şi locul este prielnic ,• căci înfățişarea plăcută a grădinilor este odihnitoare, iar adierile blînde ale toamnei ne mîngîie şi ne recreează. Totuşi, ca să ne petrecem ziua în mod plăcut stîmd de vorbă şi adîncindu-ne gîndurile în subiecte interesante, din

învățăturile divine, să mergem într-un loc în care să nu fim deranjați de vreo prezență nedorită sau de gălăgia şi de zgomotele nestăpînite ale familiei. Vom găsi un colț sigur de retragere sub boitele de viță care, agățate pe araci şi întinse pe zăbrele , au format cu frunzele lor galerii de verdeață. Acolo putem să ne auzim bine unul pe altul şi să privim arborii şi vițele,, cu cele auzite hrănindu-ne mintea, iar cu cele văzute ochii. Ştiu, însă, că dorința conversației constituie acum singura ta preocupare, singura plăcere, că această dorință te face să stai cu ochii ațintiți la mine, să laşi la o parte atracțiile priveliştilor plăcute şi să mă asculți în întregime atent, cu chipul, cu mintea şi cu dragostea ta față de mine [1].

II.

Cele ce vor ajunge de la mine în inima ta, cîte şi cum vor fi, nu sînt spuse într-o formă deosebită şi căutată ,■ talentul meu în acest domeniu este destul de modest, nu se ridică pe culmile artei nici prin bogăția, nici prin frumusețea exprimării ,■ voi începe totuşi cu posibilitățile pe care le am, fiindcă subiectul de

*** Traducerile din Cyprianus au fost făcute de David Popescu după textul edlţlol publicată de Guilelmus Harţei ln «Corpus scriptorum eccleslastlcorum Latlnorum», Wlndobonae, MDCCCLXV111.**

1. Introducere asemănătoare aceleia u cărţii «Ocluvlus», u apologetului Mlnuclun. Fcllx, predecesorul său.

tratat este în ajutorul meu. Graiul împodobit să-şi găsească teren de desfăşurare în tribunale şi în cuvîntările politice ; cînd este vorba despre Domnul şi Dumnezeul nostru, sinceritatea deplină a cuvîntului în susținerea credinței este ajutată nu de farmecul elocinței, ci de puterea faptelor. Ascultă aşadar cuvinte nu frumoase, ci adevărate, exprimate nu într-o formă care să atragă auditori, ci într-un chip simplu şi sincer, potrivit vorbirii despre bunăvoința divină. Primeşte ceea ce se simte înainte de a se învăța, ceea ce nu se culege printr-o lungă străduință şi trecere de timp, ci se însuşeşte pe o cale scurtă şi plină de repede răsplată.

III.

Pe cînd, neştiutor de viața mea, zăceam în întuneric şi în noapte adîncă, pe cînd pluteam pe căi rătăcite, fără nici o țintă, în voia valurilor agitate ale acestei lumi, străin de lumina adevărului față de deprinderile mele de atunci, credem că este cu totul greu şi aproape cu neputință de obținut mîntuirea pe care mi-o promitea bunătatea divină. Nu credeam că poate cineva să se nască din nou şi, însuflețit de o nouă viață prin apa mîntuitoare a botezului, să se lepede de aceea ce fusese înainte, rămî-nînd cu acelaşi corp, dar schimbat la minte şi la suflet. Cum e posibilă, ziceam eu, o totală transformare, ca deodată şi pe neaşteptate să se înlăture ceea ce era format prin alcătuirea de la început, ca şi ceea ce s-a adăugat în timp ? Deprinderile vechi au rădăcini adînci şi puternice ,• cînd învață înfrînarea cel ce s-a obişnuit cu mese bogate şi cu mîn-căruri scumpe ? Cum îmbracă haina simplă a omului de rînd cel ce a strălucit în aur şi purpură admirat

de toți pentru hainele lui luxoase ? Cine găseşte plăcere în onoruri şi demnități nu poate să devină cu uşurință un simplu particular lipsit de glorie. Cel înconjurat de numeroasa suită a clienților se socoteşte pedepsit dacă e singur. întotdeauna are nevoie cum şi era obiceiul, de permanente atracții, pentru ca băutura să-1 stimuleze, trufia să-i dilate orgoliul, mînia să-1 aprindă, rapacitatea să-1 stăpînească, cruzimea să-1 ațîțe, ambiția să-I desfăteze, poftele să-ı prăbuşească [2].

IV.

Acestea erau gîndurile care mă frămîntau. Căci şi eu eram strîns în lanțurile marilor rătăciri de mai înainte, de oare nu credeam că mă pot elibera. Astfel, eram robul viciilor mele care mi se păreau fireşti ,

2. Prefacerea prin harul dumnezeiesc într-un om nou, care trăieşte o viață nouă î n Domnul nostru Iisus Hristos.

fără să sper ceva mai bun, cultivam ceea ce era rău în mine ca pe ceva propriu şi înnăscut, Dar, după ce cu apa renăscătoare mi-am spălat petele din trecut şi-n inima curăţită de păcate a pătruns lumina purificatoare, după ce cu ajutorul Duhului Sfînt a doua naştere m-a transformat într-un om nou, ca prin minune mi se părea că deodată îndoielile mi se spulberă, cele închise se deschid, cele întunecate se luminează, ceea ce înainte mi se părea greu devine uşor, socoteam că pot înfăptui ceea ce este imposibil. Era astfel uşor de recunoscut că tot ce aveam trupesc şi supus greşelilor venea din lumea pămîntească şi că a început a aparţine lui Dumnezeu ceea ce era de acum însufleţit de Duhul Sfînt. Ştii, desigur, şi recunoşti ca şi mine ce pierde şi ce cîştigă cel ce moare în păcate sau trăieşte în virtuţi. Ştii tu însuţi toate acestea şi nu ţi le spun ca să mă înalţ pe mine, fiindcă lauda de sine este ceva odios. Şi, mai ales, nu poate fi spus cu trufie, ci cu recunoştinţă, ceea ce nu se adaugă ca o virtute a omului, ci se recunoaşte ca dar al lui Dumnezeu, astfel încît a nu mai păcătui începe a fi un rod al credinţei, după cum păcatele anterioare au fost rod al erorii umane. Toată puterea noastră vine de la Dumnezeu, repet: de la Dumnezeu. De la El avem viaţa, de la El puterea, de la El primim toate darurile şi, astfel formaţi, cunoaştem mai dinainte arătările viitorului[3]. Numai să fie, însă, teama păzitor al nevinovăţiei noastre, pentru ca ceea ce ne-a fost insuflat cu blîndeţe de Dumnezeu în minţile noastre, ca dar al bunătăţii cereşti, să se păstreze printr-o dreaptă lucrare în cămara sufletului, pentru ca nu cumva în locul ocrotirii primite să-şi facă loc lipsa de veghe şi să se strecoare din nou vechiul duşman.

V.

Dealtfel, dacă tu păstrezi calea dreptăţii, mergînd cu pas ferm şi fără să aluneci, dacă legat de Dumnezeu cu toate puterile şi cu tot sufletul eşti ceea ce ai început să fii, graţia divină îţi va da cu atît mai multe puteri, cu cît ea va creşte mai mult în inima ta. Căci nu există mod sau măsură în ceea ce priveşte darurile lui Dumnezeu, după cum este obiceiul în darurile pămînteşti. Dimpotrivă, Duhul Sfînt curge din belşug într-o albie fără maluri şi nu este strîns, ca-ntr-o închisoare, înăuntrul unor hotare precise şi măsurate. Izvorul Său este nesecat şi într-o neîntreruptă revărsare, numai să înseteze şi să se deschidă înaintea Lui inima noastră. Cîtă credinţă avem, atît ne împărtăşim din harul divin.

3. Sfîntul Ciprian face o descriere profundă a acestei prefaceri dumnezeieşti a vieţii omului nou, pe care el a trăit-o, aşa după cum ne arată Sfîntul Pontius în viaţa marelui martir cartaginez pe care scris-o.

De,acum este ou putinţă oa prin moravuri cinstite, prin gînduri curate şi cuvinte fără pată să fie nimicit efectul rău al otrăvurilor şi să devină medicament pentru suferinzi, să se ferească de rătăcire sufletele slabe şi să-şi întărească sănătatea, să se impună celor cu gînduri duşmănoase pacea, celor violenţi calmul, celor cruzi blîndeţea. Este de asemenea cu putinţă ca duhurile rele şi necurate, care se dedau la atacuri împotriva oamenilor, prin ameninţări mustrătoare să fie constrînse la mărturisire, prin lovituri puternice să fie silite să iasă din corpurile în care au intrat, să se îndepărteze zvîrcolindu-se, văitîndu-se, gemînd de teama pedepsei care le aşteaptă, să fie alungate cu biciul şi urmărite cu focul. Acţiunea lor este reală, deşi nu se vede ; rana este ascunsă, dar efectul este manifestat. De îndată ce am început să fim astfel, Duhul Sfînt pe care L-am primit devine conducătorul nostru ,• dar fiindcă nu ne-am schimbat încă trupul şi membrele, conducerea Lui rămîne acoperită sub norul veacului [4]. Pe cît de mare este puterea sufletului, pe cît de sigură îi este cîrma, nu tot pe atît este sustras de contactul primejdios cu lumea, încît cel curat şi fără prihană să fie ferit de orice lovitură din partea duşmanului totuşi el devine mai mare şi mai puternic prin forţele sale şi este în stare să înfrunte cu drept autoritar orice armată duşmană care-1 ameninţă.

VII.

Şi pentru ca semnele harului divin să strălucească şi mai puternic prin arătarea adevărului, îţi voi da o lumină pentru cunoaştere, o făclie care să lumineze prin întunericul acestei lumi acoperite în colbul tuturor răutăţilor. închipuieşte-ţi că pentru puţin timp eşti urcat pe vîrful înalt al unui munte prăpăstios, că priveşti de acolo înfăţişarea lucrurilor care se găsesc mai jos de tine şi că, avînd sub ochi tot ce se poate vedea, liber de legăturile pămînteşţi, priveşti vîrtejul lumii în mişcare : îţi va inspira milă felul în care arată lumea aceasta aşa cum erai şi tu mai înainte, şi, recunoscător în faţa lui Dumnezeu, li vei mulţumi cu mare bucurie că ai scăpat. Priveşte drumurile pîndite de tîlhari, mările îm-pînzite de jefuitori, războaiele în toi pretutindeni, cu taberele pline de groază şi cruzime. Pămîntul este plin de sîngeie vărsat şi de unii şi de alţii, iar omuciderea, care săvîrşită de unul singur este crimă, cînd este colectivă se numeşte vitejie. Nu nevinovăţia aduce nepedepsirea crimei, ci proporţiile sălbăticiei.

VII.

4. ln acest capitol se arată biruinţa harică a Duhului Sfînt In războiul nevăzut din această lume.

Acum, dacă-ţi întorci faţa şi ochii spre oraşe, vei vedea mulţimea care oferă un spectacol mai trist decît singurătatea mormintelor. în amfiteatre se dau lupte de gladiatori pentru ca sîngele vărsat să desfete nişte priviri pline de cruzime. Iată un gladiator cum se întăreşte cu mîn-cări suculente, cum îşi îndoapă cu **halci** de carne

corpul său atletic, pentru ca, bine hrănit, moartea să-i fie mai scump plătită. Omul este ucis pentru plăcerea omului şi este o pricepere, o deprindere, o artă să poată ucide cineva. Crima nu numai se înfăptuieşte, se învață. Ce poate fi mai inuman, mai nemilos ? Uciderea e ridicată la rangul de ştiință şi a ucide se socoteşte un act de glorie. Ce este acela, te întreb, cum poate fi calificat locul unde sînt expuşi fiarelor oameni pe care nimeni nu **i**-a condamnat, în puterea vîrstei, frumoşi la chip şi bine îmbrăcați ? Se socotesc onorați că trăiesc pentru moartea de bună voie şi se laudă bieții cu nenorocirile lor. Luptă cu animalele nu din vreo vină, ci din nebunie. Tații îşi privesc fiii, fratele este în lojă, sora este şi ea spectatoare şi, dacă pregătirea spectacolului cere un preț mai mare, pentru ca mama să asiste la propria ei jale, — vai, durere!, — mama cumpără loc şi cu astfel de preț. Şi în spectacole atît de nelegiuite şi de criminale ei nu-**şi** dau seama că **şi** privitul cu ochii înseamnă într-un fel paricid.

vin.

Intoarce-ți acum privirea la un alt spectacol, nu mai puțin regretabil, vei vedea şi în teatre aceleaşi scene producătoare de durere şi ruşine oferite de tragedii care prezintă în versuri crime ale celor vechi. Pari-cide şi incesturi din trecut sînt închipuite, în toată grozăvia lor, pe scenă ca fapte adevărate, ca să nu se uite cu trecerea vremii că ele au existat. Se atrage atenția tuturor, de orice vîrstă, că ceea ce s-a petrecut se mai poate petrece. Niciodată veacurile nu îngroapă delictele, niciodată o crimă nu este acoperită de vreme, niciodată nu este înmormîntată în uitare o nelegiure. încetînd de a mai fi crime, ele devin exemple. Mimii produc desfătare ca documente de turpitudine, pentru a recunoaşte ce s-a petrecut acasă, sau pentru a auzi ce se poate petrece. Adulterul cînd este văzut se învață şi răul face atrăgător viciul, devenind de autoritate publică. Matroana, care poate se dusese cu sentimentul ruşinii la* spectacol, devine după spectacol neruşinată. Cîtă decădere a moravurilor, ce ațîțare la ticăloşie, ce hrană a viciilor, ce neruşinare a gesturilor histrionice care prezintă, contrar convenientelor şi dreptului, imoralitatea **şi** crima în toate formele ei: bărbații se castrează, toată demnitatea **şi** vigoarea sexului sînt degradate şi produce plăcere scena în care un bărbat **e** transformat în femeie. Crima ajunge să fie lăudată şi cineva e socotit cu atît mai destoinic, cu cît este mai josnic, fiind privit, — vai, nelegiuire ! — cu plăcere. Ce îndemnuri nu poate provoca un astfel de personaj ? Pune în mişcare simțurile, ațîță pornirile, atacă puterea de rezistență a unui suflet sănătos din punct de vedere moral. Şi necinstei atrăgătoare nu-i lipseşte puterea de a furişa în oameni perdiția prin vorbe plăcute la auz. Sînt reprezentați pe scenă adulterul Marte, neruşinata Venus, acel Jupiter şef nu mai mare în domnie decît în vicii, înflăcărat de amoruri pămînteşti, chiar cu fulgerele lui, aci albind în pene de lebădă, aci destrămîndu-se în ploaie de aur, aci sărind condus de păsări, să răpească tineri. Acum întreabă-te dacă poate fi cineva care să privească acestea cu onestitate şi ruşine. Cine-şi

venerează zeii îi imită. Pentru că la cei de jos delictele celor de sus devin ceva religios[5].

EK.

O, de ai putea, de pe un loc înalt de observație, să-ți furişezi privirea în cele secrete, să deschizi uşile unor camere şi să dai în vileag ce se ascunde în ele ! Ai vedea că se practică în ele de către cei fără ruşine ceea ce n-ar putea privi un om cu ruşine, ceea ce constituie o crimă şi numai faptul de a vedea ceea ce demenții în urgia viciilor lor neagă că au săvîrşit, dar se grăbesc să săvîrşească. Cu pofte bolnave se împerechează bărbați cu bărbați, se petrec lucruri care nu pot plăcea nici celor ce le fac. Aş minți dacă aş afirma că un astfel de om nu e piatră de scandal pentru alții. Cel ticălos defăimează pe cei ticăloşi şi crede că, fiind conştient de vinovăția sa, a scăpat, oa şi cum conştiința sa n-ar fi de ajuns pentru vinovăție. Aceiaşi în public sînt învinuitori, iar pe ascuns vinovați, față de ei înşişi sînt deopotrivă judecători şi judecați. Condamnă afară ceea ce fac înăuntru, admit cu plăcere ceea ce învinovățesc. îndrăzneala merge mînă în mînă cu viciile şi neruşinarea cu cei neruşinați. Să nu te miri că ei vorbesc astfel. Orice vorbe ale lor sînt mai puțin vinovate decît gura care le rosteşte.

X.

Dar după atîtea căi înşelătoare, după multele lupte împrăştiate pe tot pămîntul, după spectacolele sîngeroase sau ruşinoase, după ticăloşiile poftelor consumate fie în lupanare, fie între pereții caselor particulnre, care cu cit îşi

5. Spectacolele degradante ale luptelor de gladiatori (cap. VII) şi ale pieselor de teatru Imorale (cap. VIII), preferate, arată preferințele societății romane pentru crimă, adulter şt necinste.

ascund mai mult culpa, cu atlt slnt mai îndrăznețe, poate că forul ți se pare nevinovat, fiindcă, liber de injuriile provocatoare, pare a nu fi mînjit de nici un contact cu răul. Indreaptă-ți spre el privirea, şi vei găsi şi acolo multe fapte detestabile, care te vor face să-ți întorci ochii în altă parte. Deşi sînt săpate legile pe cele 12 table de aramă care, expuse în public, arată drepturile şi datoriile fiecăruia, totuşi se calcă legile, se greşeşte împotriva dreptului şi nevinovăția nu este sigură nici acolo unde trebuie să fie apărată. Bîntuie furia neînțelegerilor şi, cu toată prezența magistraților în togă, forul n-are parte de pace, ci mugeşte înnebunit de mulțimea proceselor. Acolo sînt gata de a intra în acțiune sulița, sabia şi călăul; cangele sfîşietor, banca de tortură, focul, toate acestea reprezintă pentru un om singur mai multe mijoace de chinuri decît h' sînt membrele corpului. Cine să pună ordine în acest haos ? Avocatul ? Dar el e înțeles cu partea adversă şi înşală. Judecătorul ? Dar el dă sentințele pe bani. Bl şade pe scaun şi, în loc să pedepsească crima, o admite, astfel că, atunci cînd piere un acuzat fără vină,

judecătorul se face vinovat de aceasta. Se petrec pretutindeni delicte şi veninul răufăcător contaminează minţile necinstite, făcîndu-le să greşească oriunde şi în orice fel. Acesta înlocuieşte un testament adevărat cu altul fals, acela dictează pe nedrept o pedeapsă capitală, aici copiii sînt alungaţi de la moştenire, acolo se dau bunurile unora la alţii străini. Duşmanul învinuieşte pe nedrept, calomniatorul atacă, martorul defăimează. Şi de o parte şi de cealaltă îndrăzneala vocii cumpărate împinge la minciună criminală, dar cei vinovaţi nu pier nici măcar împreună cu cei nevinovaţi. Nu există nici o teamă de legi sau de anchetator, nici o jenă de judecătar. Ceea ce se poate cumpăra nu produce teamă. A fi între cei vinovaţi este o crimă nevinovată. Cine nu imită pe cei răi îi ofensează. Legile tolerează greşelile şi ceea ce e public începe să fie permis. Ce ruşine şi răspundere faţă de cele săvîrşite, ce integritate morală poate exista acolo unde lipsesc cei datori să condamne delictele şi în schimb toţi pe care-i întîlneşti merită să fie condamnaţi ? [6].

XI.

Dar fiindcă nu vreau să dau impresia că aleg tot ce e mai rău şi să-ţi atrag atenţia numai asupra a ceea ce este urît şi respingător, care ofensează privirile şi conştiinţa celor buni, iată, îţi voi arăta fapte care, potrivit opiniei acestui veac şi

6. Justiția romană este mln]ită do venalitate, delațiune, arbitrar și Interese por-sonale ; totul e haos iresponsabil. Rechizitoriul Sflntului Clprlun Împotrivii |iis|lțlel romane din acest capitol, aminteşte pe cel al Iul Tertulian din Apologeticum şl din alte opere.

acestei lumi, nu sînt condamnabile. Şi aici vei vedea lucruri de care trebuie să fugi. Ce crezi că sînt onorurile, fasciile, belşugul de avuţii, puterea militară, purpura strălucitoare a demnităţilor, autoritatea imperială ? Toate acestea sînt otrava ascunsă a ispitelor, răul cu faţă veselă, decăderea cu chemări înşelătoare, veninul aducător de moarte care, amestecat cu ceva dulce pentru a înşela, pare a fi medicament, dar de îndată ce se bea îşi face efectul nimicitor. Vezi pe unul distins prin îmbrăcămintea lui de purpură strălucitoare. Dar ou preţul cîtor mîrşăvii ajunge el în rangul pe oare i-l conferă haina, cîte cheltuieli anterioare nu face pentru susţinătorii aroganţi, în faţa cîtor uşi de case impunătoare nu se prezintă dimineaţa ca să salute pe stăpînul casei, înconjurat de un alai numeros şi obraznic ce păşeşte înaintea grupului de clienţi, pentru ca după aceea şi el să fie salutat cu aceeaşi pompă de către alţii, care văd în el nu omul, ci puterea pe care o deţine ! Căci el nu merită să fie stimat pentru valoarea lui, ci pentru demnitatea obţinută. Priveşte-l acum şi cînd nu mai are acea demnitate : linguşitorii vremelnici au dispărut, suita care-l înconjoară l-a lăsat singur, devenind din nou simplu particular, cheltuielile făcute îi trezesc conştiinţa. îşi dă în sfîrşit seama că şi-a irosit averea oa să cîştige favoarea şi voturile poporului. Ce amăgire zadarnică şi prostească ! A voit să aibă un titlu de vază, de pe urma căruia alegătorii n-au cîştigat, iar el, deşi ales, în realitate a pierdut!

XII.

Uită-te acum la cei pe care-i socotești bogați, care unesc moșii cu moșii și, alungind pe cei săraci din vecinătatea lor, își întind la nesfîrșit proprietățile, sau care și-au strîns grămezi uriașe de aur și argint, care exploatează mine și nu știu ce să mai facă cu banii: toți aceștia, în mijlocul atîtor bogății, sînt sfîșiați de griji, munciți de tot felul de gînduri să nu-i calce tîlharii, să nu-i asasineze ucigații, să nu-i hărțuiască cu procese calomnioase invidia dușmănoasă a celorlalți bogătași. N-are parte de liniște bogatul nici la masă, nici în somn, la ospețe oftează, chiar dacă bea dintr-o cupă încrustată cu pietre scumpe și sade pe un fotoliu moale, care-i îngroapă în puf corpul veștejit, veghează între perne nenorocitul și nu înțelege că bogățiile, cu toată strălucirea lor, sînt niște chinuri, că este prizonierul aurului și că mai mult este posedat decît posedă. O, detestabilă orbire a minții și adînc întuneric al dorinței nesănătoase ! Deși ar putea să se ușureze de greutăți și să devină un om liber, continuă să se culce în mijlocul bogățiilor mereu neliniștitoare, stăruie să rămînă rob al grămezilor aducătoare de vinovății. De aceea nu este deloc darnic cu clienții, nu împarte nimic la cei lipsiți, își păzește cu grijă chinuitoare aurul închis în casă ca pe un străin și nu dă nimic nici prietenilor, nici copiilor, nu oheltuie nici măcar pentru el însuși, posedă el cît poate numai să nu mai posede și alții, și, — o, ce nume ciudate ! — lucruri care nu-i aduc decît rău el le numește bunuri.

XIII.

Sau crezi că le este asigurată lipsa de griji a celor oare, avînd ca temei al puterii panglicile onorurilor și vaste bogății, strălucesc în splendoarea palatului imperial, înconjurați de gărzi care veghează înarmate ? Dar teama aici e mai mare decît în altă parte. Cel ce este temut la fel trebuie să se și teamă. Nici puterea supremă nu e lipsită de primejdii, chiar dacă este înconjurată de o ceată numeroasă de slujbași și caută a fi pusă în siguranță din toate părțile. Are atîta siguranță stăpînirea, cîtă acordă ea însăși supușilor, și cel puternic se îngrozește în fața celor pe care el îi face îngrozitori. De aceea zîmbește oa să subjuge, mîngîie ca să înșele, înalță ca să coboare. Ca o răsplată a răului, cu cît au fost mai înalte demnitățile și onorurile deținute, cu atît mai mari pot fi pedepsele pentru deținători[7].

XIV.

Așadar există o singură liniște plăcută și statornică, o singură securitate puternică și întreagă : smulgerea din vîrtejuil veacului agitat și stabilirea în portul odihnitor al mîntuirii. Gel ajuns în acest port își înalță de la pămînt oahii spre cer și, primit în harul Domnului, apropiat cu gîndul de Dumnezeu, este mîndru că poate disprețui în conștiința sa tot ceea ce este socotit de alții pe pămînt mare și înălțător. De acum nu mai poate dori sau rîvni nimic din acest veac, căci el este

7. Și onorurile (cap. XI), și bogățiile (cap. XII) sînt trecătoare și amăgitoare; cu cît sînt mai mari, cu atît mai mari pot fi și răzbunările împotriva celor ce le dețin.

mai mare decît veacul. Cît de stabilă şi de nestrămutată este ocrotirea cerului, cît de mare este sprijinul ceresc în bunurile veşnice, care ajută la smulgerea din laţurile acestei lumi, la curăţirea de murdăria pămîntească şi la dobîndirea nemuririi veşnice ! Să ne gîndim la situaţia dinainte, cînd duşmanul ne întindea din toatte părţile cursele primejdiilor nimicitoare. Acum sîntem determinaţi să iubim şi mai mult ce vom fi, de vreme ce putem şti şi condamna ce eram. Şi nu e nevoie de bani ,de uneltiri politice sau de forţă armată pentru ca omul să ajungă la cea mai înaltă demnitate şi putere ; harul lui Dumnezeu nu se obţine prin eforturi deosebite, căci el este gratuit şi se primeşte uşor. După cum de la sine soarele îşi împrăştie razele, ziua luminează, izvorul curge, ploaia udă, tot aşa se revarsă Duhul cel ceresc. După ce sufletul, privind cerul, a cunoscut pe Făcătorul său, începe să fie ceea ce crede că este, mai presus de soare şi de orice putere pămîntească [8].

BOV.

Tu, pe care armata cerească te-a înrolat în tabăra ei spirituală, prin virtuţi religioase păstrează nestrioată şi întreagă învăţătura primită. Roagă-te şi citeşte în mod regulat ,• în felul acesta tu vorbeşti cu Dumnezeu şi Dumnezeu cu tine. El să te formeze, El să te educe în spiritul învăţăturilor Sale. Pe cine a făcut El bogat nimeni nu-1 va face sărac. Nu mai poate avea nici o lipsă sufletul care s-a ospătat din hrana cea cerească. Casele îmbrăcate cu plăci de marmură scumpă şi cu tavanurile aurite vor fi fără nici o valoare pentru tine, cînd ştii oă nuad degrabă tu trebuie să fii îngrijit şi împodobit, că-ţi este mai de preţ această oasă, din care Domnul a făcut templul Său, şi în care a început să locuiască Duhul Sfînt. Să zugrăvim această oasă în culorile nevinovăţiei, s-o luminăm cu lumina dreptăţii. Aceasta nu seva prăbuşi niciodată din cauza vechimii, aurul nu i se va deprecia şi pictura de pe pereţi nu i se va degrada. Cele vopsite doar la suprafaţă sînt trecătoare şi nu oferă încredere posesorilor cele ce nu sînt posesiuni adevărate. Numai aceasta rămîne cu podoabele veşnic vii, cu onoarea deplină, cu strălucirea permanentă. Nu poate să se dărîme sau să piară ,• poate dimpotrivă să devină şi mai frumoasă cînd corpul se va întoarce în ea [9].

XVI.

Despre acestea ţi-am vorbit deocamdată, prea iubite Donatus, în puţine cuvinte. Deşi îţi încîntă auzul şi asculţi fără să te oboseşti cele ce ţi se spun despre bunătatea divină, ca unul care eşti întărit şi sigur In credinţa ta, fiind plăcut urechilor tale numai ceea ce e plăcut şi Domnului, va trebui să nu mă extind prea mult, întrucît ca prieteni vom vorbi destul de des, mai ales că ne găsim în concediu şi avem destul timp. Acum soarele e gata să apună şi e bine să dedicăm repaosului ceea ce ne-a rămas din zi. Pentru ca ora cinii să nu fie lipsită de graţia cerească, să

8. Mîntuirea, bunul suprem, ne asigură o poziţie sigură deasupra tuturor bunurilor pămînteşti în linişte şi fericire.

9. Nu ne mai îngrijim de cele trecătoare, ci de cele veşnice. însuşi sufletul, templul lui Dumnezeu, devine din ce în ce mai strălucitor şi se va întoarce în trup, cusa lui înduhovnicită după înviere. Rugăciunea şi citirea Cuvîntului lui Dumnezeu întreţin legătura cu El spre desăvirşirea noastră.

clntăm din psalmi înainte de a ne aşeza la masă. Tu al bună memorie şi voce frumoasă; începe aşadar tu, ca de obicei. Pentru cei dragi ai tăi masa va fi şi mai plăcută, dacă **1** se adaugă imnuri religioase, care Incintă urechile [10].

INDICE REAL ŞI ONOMASTIC*

* Prima cifră urulfi tunllolul. a doun rlndul.

S

T

U

V

SFÎNTUL CIPRIAN **DESPRE**
UNITATEA BISERICII

INTRODUCERE

Tratatul «Despre unitatea Bisericii soborniceşti» a fost scris de Sfîntul Ciprian pentru potolirea vrajbei din vremea prigoanelor contemporane, care au dus Ia împărţirea momentană a Bisericii romane şi a celei africane. In epoca noastră ecumenică, acest tratat este des amintit, atît ca simbol al eforturilor patristice pentru interpretarea doctrinei evanghelice despre unitate, cît şi pentru a aminti concepţia despre Biserică in epoca ei primară.

El avea să apară odată cu cel «Despre cei căzuţi» de la credinţă în timpul prigoanei lui Deciu, ca două remedii aduse de marele dascăl al Bisericii — unul doctrinar, arătînd cum rămîne ea una şi neîmpărţită, altul canonico-duhovnicesc, lămurind situaţia creată de groaza de moarte in chinuri, care făcuse pe marea majoritate a creştinilor să se lepede de Hristos, pentru ca după încetarea prigoanei, şă se întoarcă iarăşi la El cu căinţă şi frîngere de inimă.

La cîţiva ani după alegerea Sfîntului Ciprian ca episcop al Carta-ginei şi anume in ianuarie 250, izbucni prigoana lui Deciu — una dintre cele mai bine organizate pentru nimicirea Bisericii creştine. Marele ei ierarh n-a voit să părăsească turma într-un moment în care fuseseră exterminaţi mulţi dintre conducătorii Bisericilor — printre care Fabian al Romei —, potrivit cuvîntului profetic : «Vai de păstorul care-şi părăseşte oile» (Zaharia XI, 7)**,** *ci s-a ascuns pînă a trecut furia demoniacă a urei împotriva învăţăturilor Domnului. De acolo el a scris mai mult de douăzeci de scrisori către comunitate şi conducători, precum şi cele două tratate (amintite mai sus).*

Situaţia pe care o crease prigoana în Biserică era aceea a unei totale dezorganizări: după vechile canoane, apostaţii erau excluşi din Biserică şi nu mai puteau fi reintegraţi decît în urma unei pocăinţe stabilită de ierarhie. Se căutase însă o modalitate a uşurării situaţiei celor căzuţi de la credinţă prin garantarea credinţei lor — ori, după unii, potrivit principiului apusean al reversibilităţii meritelor — de către confesori, adică *de către cei care, cu riscul vieţii, mărturisiseră pe Hristos în iaţa autorităţilor păgîne, dar scăpaseră cu viaţa numai după închisoare, chinuri, mutilare etc. Confesorii ofereau celor căzuţi «un bilet de împăcare»* (libellus pacis), cu *care aceştia erau reprimiţi în Biserică. Abuzurile cu această cale de revenire la Biserică a apostaţilor au devenit*

scandaloase pentru adevăraţii creştini: unii confesori, din milă, din interes ori din dispreț față de rînduielile Bisericii, nu mai făceau deosebire între apostaţi şi nu mai ţineau seama de ierarhi. Sfîntul Ciprian aminteşte rînduielile canonice şi pînă unde se poate extinde mila față de apostați, dreptul confesorilor şi al ierarhiei, în acest proces complex. De unde a urmat un conflict grav între el şi comunitatea credincioasă de o parte şi unii apostaţi şi unii confesori de alta. Căci nici apostaţii nu acceptau totdeauna o lungă şi grea pocăinţă publică drept condiţie a reprimirii lor în Biserici, nici confesorii şi chiar unii preoţi nu acceptau blamul de a fi primit prea cu uşurinţă iarăşi pe cei care se le-pădaseră de Hristos în faţa morţii.

Conflictul s-a accentuat in iarna anului 250—251, printr-un grup de preoţi, care ar fi dorit ei episcopatul în locul Sfîntului Ciprian. Unii dintre ei îi reproşau că era de-abia neofit cînd a fost ales episcop al celei mai mari eparhii africane; alţii îl numeau trădător al lui Hristos fiindcă se ascunsese în vremea prigoanei lui Deciu. Preotul Felicissimus, căpetenia răsculaţilor, ameninţa cu ruperea de comunitate pe cei care vor mai asculta de episcopul Ciprian. Acesta îl excomunică, şi ajută pe Corneliu să fie ales papă în locul lui Novaţian, care a fost şi el excomunicat. Convoacă apoi Sinodul Africii, care s-a ţinut cu puţin înainte de Paşti, adică de 23 martie 251 şi la care au participat 60 de episcopi. Aceştia au aprobat în unanimitate referatele sale Despre unitatea Bisericii soborniceşti *şi* Despre cei căzuţi de la credinţă, pe care *le-a citit în şedinţa oficială.*

In cele ce urmează vom arăta importanţa tratatului «Despre unitatea Bisericii soborniceşti» (catolice). Această unitate a rămas una dintre preocupările vieţii marelui ierarh, pe care o pune şi o rezolvă în mod sistematic pentru prima dată în creştinism.

*Această unitate o exprimă prin imagini biblice cunoscute, referitoare la corpul omenesc, care concretizează legăturile lui Hristos cu Biserica Sa (I Cor. XII, 12—*27 ; *Rom. XII, 4—***5** *sq.), şi prin imagini luate din natură: soarele şi 'razele lui, arborele şi părţile lui constitutive, mama şi copiii'etc, ori generale, din Scriptură ca: soţia-mamă, arca lui Noe, haina fără cusătură, Pastile evreiesc, porumbelul etc, etc.*

Demonstraţia unităţii Bisericii (Ioan XVIII, 21 etc). este puternic susţinută de-a lungul tratatului de mulţimea citatelor scripturistice, bazată mai ales pe exegeza tipologică. Împlinirea profeţiilor Vechiului Testament şi iminenţa sfîrşitului lumii, în care credea Siîntul Ciprian, asigură autoritatea lor definitivă (cap. XVI). Împărţirea Bisericii din vremea sa — prin apostaţi şi disidenţi —, a fost, dealtfel, prezisă (cap. XVII), ca şi acelea ale Vechiului Testament (XVIII). Apostaţii s-au supus rînduielii prin pocăinţă (XIX), dar pretenţiile sau chiar abuzurile unor confesori au provocat tulburare (XX—XXI) şi se cădea să se pocăiascâ şi ei de greşelile comise {XXIII). Nu toţi s-au supus rînduielii canonice ; aceştia îşi vor primi pedeapsa (XXIV). Celor smeriţi şi supuşi, Sfîntul Ciprian le

amintește practica Bisericii apostolice (XXV) şi învățătura evanghelică (XXVI—XXVII) K

Acestea au fost împrejurările dramatice care au dat naştere tratatului «Despre unitate...» şi acestea au fost remediile acceptate în unanimitate de puternica Biserică a Africei, la mijlocul veacului al III-lea creştin. Care este însă temeiul autorității, care garantează pe pămînt această unitate a Bisericii lui lisus Hristos după Înviere ? — Este colegiul celor care au fost trimişi la propovăduire în lume înainte de înălțarea la cer, al Sfinților Apostoli (Mt. XXVIII, Mc. XVI), continuat pînă la sfîrşitul veacurilor de colegiul episcopal constituit în Sinod (Epistola XXXIII, 1, 1). La unitatea aceasta a conducătorului Bisericilor locale mai ales se aplică imaginile amintite ale Sfîntului Ciprian, — unitate a celor care participă la slujirea arhierească în Hristos. Episcopatul acesta, care are puterea de a lega şi deslega, este unul şi indivizibil ca şi Biserica, şi adunarea episcopilor este pentru Biserica universală ceea ce este episcopul în cea locală (V). In Epistola a LXVI, 8, 3, Sfîntul Ciprian îl descrie ca garant şi apărător al unității: «Biserica este, în ochii lui Hristos poporul unit cu episcopul său, turma legată de păstorul ei •, episcopul este în Biserică şi Biserica în episcop şi cine nu este cu episcopul nu este în Biserică», declară el categoric.

Surprinşi că în acest tratat Sfîntul Ciprian, care a susținut prestigiul papei Corneliu împotriva disidenței lui Novațian şi în alte împrejurări, nu spune nimic despre primatul papal — ca *dealtfel mai toate documentele Bisericii primare —, teologii romano-catolici susțin autenticitatea unui fragment scurt adăugat la mijlocul sec. al XVI-lea (1563), ln ediția publicată la Roma de Paul Manițiu şi menținut apoi de catolici, dar în-*

I. Cf. Mgr. Victor Saxer, profesor la Institutul de Arheologie creştină, Roma, *Cyprien, l'Unite de l'Eglise catholique, Augustin, Sermons sur l'Eglise unie,* cu introducere, traducere şi note. Colecția «Les Peres dans la foi» (edit. Desclee de Brou-wer, 1979), p. 10—17.

lăturat de anglicani şi protestanți, la Începutul capitolului IV şi numit pe drept «textul primatiei». Acest text este evident In dezacord cu cel care-1 continuă In acelaşi capitol , sub denumirea de «textul acceptat». Ei îi admit întîietatea iată de acesta din urmă, care ar li fost adăugat ulterior, ca să-1 atenueze, cînd Sfîntul Ciprian a intrat în conflict canonic cu episcopul Romei în problema valabilității Botezului ereticilor. Toate explicațiile date au caracter forțat şi nu pot justifica pretenția de autenticitate, care, este adevărat, a diminuat mult în intensitate, aşa cum reiese din ultimul studiu romano-catolic publicat acum cîteva luni şi citat de noi[2]. In acest context mai cităm cîteva părți concluzive din Introducerea cărții profesorului romano-catolic, Mgr. Victor Saxer, cu care sîntem de acord — fără implicațiile primatului care urmează la el, totuşi: «Adesea scrie el, Ciprian citează Mt. XVI, 18—19, ca să fundamenteze puterile Bisericii privitoare la iertarea păcatelor. In afară de Unit. IV, *se regăseşte în* Ep. XXXIII, *I, 1..., dar şi în* Fort. XI, *Pat. IX,* Ep. LXXI, *3, 1. Or, chiar cînd episcopul Cartaginei merge mînă în mînă cu acela al Romei, cum este cazul în afacerea acelor* lapsi, *nu*

scoate din textul lui Matei nici o afirmație despre o putere a lui Petru, deosebită de aceea a celorlalți Apostoli și prin urmare nu recunoaște colegului său roman nici o autoritate superioară aceleia a celorlalți episcopi. Dimpotrivă, el reproșează papei Ștefan I că găsește pretext în făgăduința făcută lui Petru ca să-și aroge autoritatea asupra colegilor săi: Ep. LXXI, *3, 1. Este un abuz, pentru că drepturile episcopilor sînt egale. Această poziție primește o formulare foarte clară din partea lui Ciprian într-un document oficial, preambulul actelor Sinodului de la Cartagina din 1 septembrie 256 : «Nimeni dintre noi, spune el nu se constituie episcop al episcopilor, nici nu reduce pe colegii săi la supunere, terorizîndu-i sau tiranizîndu-i. Dimpotrivă, orice episcop păstrează propriu-i drept de decizie, cu toată libertatea și cu o deplină dispoziție a puterilor sale. De asemenea, nu poate nici să fie judecat de altul, nici să judece el însuși pe altul, ci noi așteptăm cu toții judecata Domnului nostru Iisus Hristos» (Sent. Epp. Praef)*[3].

In felul acesta, Sfîntul Ciprian menține ca autoritate supremă a Bisericii Sinodul, *sinodul episcopilor, conform celui apostolic (Fapte XV, 6 sq.), în colegialitatea episcopilor, fără deosebire de autoritate între ei «Ceea ce este episcopul în Biserica locală este în Biserica Universală adunarea episcopilor.*

2. Este mare deosebire din acest punct de vedere Intre învățătura Prof. *V.* C5«yr<S In al său *Precis de Patraloylc,* t. I, p. 253—250 sau «ecou a prof. romano-CMitollc IWt-liold Altaner In *Patrologie,* (Froiburg Im Breisguu, 193H), p. 10(> 107 și «ceea a Mgr. Viotor Saxor, op. *cit., supra,* \i. 18 'Â.

3. Mgr. Victor Suxer, o;>. *cil.,* p. 17.

Ciprian zice : colegiul lor — căci episcopatul este unul, fiecare episcop posedă o parte ln indiviziune» (Unit., V). «Episcopii slnt legați unii de alții prin legea dragostei și a armoniei neîmpărțite» *, sub conducerea Sfîntului Duh de aceea autoritatea lor tradlțonalâ ln Biserică nu poate fi depășită șl deci nu are nevoie de o altă supra-auto-ritate pe deasupra Bisericii. Ea este sînul matern care hrănește pe copilul lui Dumnezeu, este mijlocitoare obligatorie între pămînt și cer: «Nimeni nu poate avea Tată pe Dumnezeu, dacă n-are Biserica mamă» (Unit. VI)*; «ca să *ai Tată pe Dumnezeu, repetă Sfîntul Ciprian, trebuie să ai Biserica mamă» (Epist. LXXIV, 7, 2). într-adevăr, «ln afară de Biserică nu este mlntuire» (Epist. LXXIII, 21, 2).*

Amintim pe scurt cuprinsul tratatului «Despre unitatea Bisericii so-borniceşti» :

Cap. I. Nenumărate sînt cursele vicleanului ispititor. Cap. II. Numai prin statornicia în credință ne putem opune celui râu. Cap. III. Diavolul ne duce în ispită prin erezii și schisme ; să ne ferim de ele. Cap. IV. Să păstrăm unitatea de credință în Biserica cea una a lui Hristos lisus. Cap. V. Episcopatul apără această unitate. Cap.VI—VII. Imaginile biblice ale căsătoriei, a corăbiei lui Noe și a hainei Lui neimpărțită fac mai concretă învățătura evanghelică despre unitatea Bisericii. Cap. VIII. O turmă și un Păstor e Biserica una, casa cea sfîntă

*a Domnului. Cap. IX. Porumbelul de la Cincizecime este simbolul dragostei frăţeşti a Bisericii. Cap. X. Ereziile sînt mijloacele de încercare ale credinţei noastre. Cap. XI. Să ne ferim de profeţi mincinoşi. Cap. XII—XIII. Cei ce se separă de Biserică se despart de Dumnezeu, căci Domnul ne-a cerut să ne împăcăm cu fraţii noştri înainte de a ne ruga. Cap. XIV—*XV. *Cei care mor lipsiţi de dragoste în afara Bisericii nu sînt adevăraţi martiri, fiindcă slăbesc Biserica de credinţă. Cap. XVI. Ereziile şi schismele au fos prezise de Profeţi. Cap. XVII—XVIII. Să ne ferim de cei despărţiţi de Biserică, potrivit învăţăturii scripturistice, care prezice pedepsirea lor. Cap. XIX. Căci ruperea de Biserică este mai gravă decît apostazia. Cap. XX—XXII. Confesorii să se ferească de greşeli prin lipsă de smerenie : şi ei pot greşi. Cap. XXIII. Nimeni să nu se lase amăgit de sparţi ndu-se de Biserică şi slăbind-o astfel. Cap. XXTV. Pacea este idealul creştinului după Mîntuitorul. Cap. XXV. Biserica primară a fost exemplu unic de unitate ln dragoste, (cap. XXVI) dar Intre noi a slăbit unitatea pentru că a slăbit credinţa şi dragostea. Cap. XXVII. Domnul este aproape, «să ne trezim din somnul vechii*

4. **Idem, *ibidem*, p. 16.**
5. ***Epistola LIV*, 1 ; LXVII, 5 etc.**

neputințe în care am căzut și să veghem la observarea și îndeplinirea învățăturilor Domnului 1» așa scrie Sfîntul Ciprian la sfîrșitul tratatului său despre unitate — socotit cea mai importantă scriere a sa.

LITERATURA

In legătură cu originea *«textului primației»,* cităm unele generalități dinitr-un fragment din concluzia la traducerea tratatului «Despre unitate», privitoare la manuscrisele și primele *ediții:* «Transmiterea textului lui Ciprian s-a făcut mai ales prin mijlocirea manuscriselor. Lista și studiile lor se găsesc în edițiile critice ale lui *Harței* și *Bevenot.* Trimit în deosebi la aceasta din urmă, care se află în *Corpus christianorum* și ale cărei concluzii le rezum aici. Manuscrisele care au ajuns pînă la noi sînt împrăștiate prin toată Europa, în deosebi în cea Occidentală. Cel mai vechi care oferă tratatul [«De unitate»] este cam de la anul 500. Lowe îl crede originar din Italia sau din Galia meridională. In sec. al XVII-lea el aparținea cancelarului Seguir, apoi nepotului său de Coislin, care-1 donă (mînăstirii) St. Germain des Pres, de unde a trecut la Biblioteca Națională.

Aproape o duzină (de manuscrise) datează din epoca carolingiană: patru sînt franțuzești, două germane, alte două engleze. Pentru dubla stare a cap. IV, sînt de o mare importanță cîteva manuscrise din apogeul Evului Mediu, de la «renașterea» sec. XI și XII, .adică cele de la Leyda și de la St.-Victor din Paris. *Edițiile* au primit înnoirea manuscriselor de la Renașterea sec. XVI-lea. *Ediția princeps* ,a fost publicată la Roma în 1471. Nici aceasta, nici cele care au urmat, nu cunoșteau «textul primatului». Ele nu ofereau decît «textul receptat», cînd Paul Manuțiu l-a publicat pentru prima dată la Roma în 1563, pentru ca apoi să se mențină în edițiile următoare : A lui *Jacques Pamede* la Anvers în 1568, a lui *Rigault* la Paris în 1648, a lui *Dom de Maran,* reluînd pe Baluze în 1726; tot la Paris, a răsunat un puternic strigăt de indignare în cîmpul protestant. Paul *Manuțiu* a fost acuzat de fals. La fel ediția anglicană de la Oxford, din 1682 a dat repede afară «textul primației».

Marile ediții uzuale datează din epoca contemporană. Aceea a lui *Jacques Paul Migne,* care a apărut în 1865, în *Patrologia latina,* este o copie defectuoasă a aceleia a lui Maran. Prima ediție critică este datorată lui Wilhelm de Harței și a apărut în *Corpus christianorum* din Viena, în 1869. De numeroasele critici și ameliorări de care s-a bucurat ea, a profitat pînă la urmă ultima ediție științifică; se găsește în *Corpus christianorum* din Turnhout și datează din 1972; după ea a fost făcută traducerea noastră» [6].

***(Pentru amănunte* în legătură cu *codicele,* a se vedea : canonicul Bayard, *St. Cyprien. Correspondance,* t. I, ed. II, Paris, 1962, p. XXXIX—XLIV și LIV—LV; iar despre *ediții,* p. XLIV—XLV, amintite deja la *Literatură* Ia Sf. Ciprian).**

STUDII :

A. d'Ales, *La Theologie de St. Cyprien,* Paris, 1922; Mgr. P. Batiffol, *L'Eglise naissante et le Catholicisme,* Paris, 1927; M. Bevenot, *St. Cyprien's De unitate...* chap. 4, in *The Light oi the Mss,* col. Analecta gregoriană, 11, Roma, 1937, p. LXXXV + 79 pp., + textul cap. 4; J. Colson, *L'Episcopat catholique.* Paris, 1963; Van den Eynde, *La double edition «De unitate Ecclesiae de St. Cyprien»,* în Revue d'histoire Ecclesiastique, 29, 1933 ; A. von Harnack, *Dogmengeschichte,* ed. IV, *t.* I; P. de Labriolle, *De l'Unite de l'Eglise catholique,* col. «Unam Sanctam», 9, Paris, 1942; P. Mon-ceaux, *Histoire litteraire de l'Airique chretienne,* t. 2, Paris, 1902, retipărită la Bruxelles, 1966 ; O. Perler, *De cQtholicae Ecclesiae unitate,* chap. 4—5, în «Romische Quan-talschrift», 44, Roma, 1936; V. Saxer, Vie *liturgique et quotidienne ă Carthage vers lc milieu du IlI-e siecle,* col. «Studi di antichita cristiana», 29, Roma, 1969; M. Vil-lain, *Introduction ă l'Oecumenisme,* Paris, 1964.

In românește:

Patrologiile citatte la literatura Sfîntului Ciprian de Pr. I. Coman și Pr. Cicerone tordăchescu.

6. Mgr. Victor Saxer, *op. cit.,* p. 52.

DESPRE UNITATEA BISERICII ECUMENICE
(DE CATHOLICAE ECCLESIAE UNITATE)

I.

Cînd Domnul ne îndeamnă şi ne spune : «Voi sînteţi sarea pămîntului» [1], iar în altă parte ne porunceşte să fim simpli în nevinovăţie şi înţelepţi în simplitate, ce se cuvine să facem altceva, prea iubiţi fraţi, decît să veghem cu inima plină de grijă, să luăm măsuri de prevedere şi să ne ferim de cursele duşmanului înşelător, pentru ca nu cumva, după ce ne-am însuşit înţelepciunea lui Dumnezeu Tatăl, să părem fără înţelepciune în apărarea mîntuirii noastre ? Noi nu trebuie să ne temem numai de persecuţii şi de atacurile făţişe destinate să coboare şi să prăbuşească pe servitorii lui Dumnezeu. E mai uşoară paza, cînd primejdia se vede şi sufletul se pregăteşte din timp de luptă, cînd adversarul se declară ca atare. Dar este mai periculos şi mai de temut duşmanul, cînd se strecoară nevăzut, cînd ascuns sub masca înşelătoare a păcii, se tîrăşte ca un şarpe[2] împotriva noastră, din care cauză este şi numit astfel. El este întotdeauna viclean, foloseşte căi întunecate şi ocolite pentru a împresura pe om. Aşa a amăgit de la începutul lumii cu cuvinte atrăgătoare, dar mincinoase, şi a înşelat suflete credule şi naive, care nu şi-au luat măsuri de prevedere [3]. Aşa a încercat să înşele chiar pe Domnul, venind pe ascuns şi tîrîndu-se ca să înşele. Dar a fost simţit şi respins, şi de aceea a fost izgonit, pentru că a fost descoperit la timp şi recunoscut[4].

II.

De aici ni s-a dat exemplu să fugim de drumul omului vechi, să mergem pe urmele lui Hristos cel biruitor, ca să nu cădem iarăşi în laţul morţii, ci, prevăzători

1. **Mt. 5, 13.**

2. **Apariţia biblică a diavolului în chipul şarpelui e manifestarea vicleniei, din pricina torsiunilor şi minciunii în general a acestei reptile primejdioase. Sfîntul Iustin şi Tertulian au folosit această imagine înaintea Sfîntului Ciprian.**

3. **Fac. 3, 1 sq.**

4. **Mt. 4, 1—11.**

în faţa primejdiei, să ne întărim stăpînirea asupra nemuririi pe care am primit-o.

Dar cum ne-am putea întări nemurirea, dacă nu îndeplinim acele porunci ale lui Hristos, prin care moartea a fost învinsă şi înlănţuită ? El însuşi ne sfătuieşte şi zice : «Dacă vrei să vii la viaţă, păzeşte poruncile» [1], şi de asemenea : «Dacă veţi face ceea ce vă cer, nu vă voi mai numi servi, ci prieteni» [2]. Pe aceştia îi numeşte puternici şi statornici, aşezaţi cu temei pe piatra credinţei, pe aceştia îi socoteşte întăriţi şi apăraţi împotriva tuturor furtunilor şi vîrtejurilor lumii trecătoare. «Cine aude cuvintele mele — zice El — şi le îndeplineşte este asemenea bărbatului înţelept care şi-a clădit casa sa pe piatră,- au căzut ploile, au venit rîurile, au suflat vînturile şi s-au năpustit asupra casei aceleia, şi ea n-a căzut, căci a fost aşezată pe piatră» [3]. Trebuie, aşadar, să rămînem în cuvintele Lui, să învăţăm şi să facem ce ne-a învăţat şi I-a făcut Lui. Dealtfel cum poate spune că crede în Hristos cel ce nu face ceea ce 1-a învăţat Hristos să facă ? De unde să primească răsplata credinţei, dacă nu păzeşte poruncile credinţei ? în mod necesar cel furat de duhul greşelii se clatină şi rătăceşte dintr-un loc în altul, hărţuit ca praful pe care-l poartă vîntul, căci umblînd nu va ajunge la mîntuire cel ce nu merge pe calea mîntuitoare a adevărului.

III.

Dar trebuie să ne păzim nu numai de înşelăciunile care se arată, care se văd, ci şi de cele ascunse sub viclenia prefăcătoriei. Şi ce e mai viclean şi mai prefăcut decît duşmanul descoperit şi alungat prin venirea lui Hristos ? După ce a fost adusă neamurilor lumina strălucitoare a mîn-tuirii care a făcut ca surzii să audă glasul bunăvoinţei duhovniceşti, orbii să-şi deschidă ochii către Domnul, infirmii să capete sănătatea cea veşnică [4], şchiopii să alerge să-L asculte, muţii să se roage cu glasul vorbirii, duşmanul, văzînd că mulţimile prea credincioase au părăsit pe idoli şi că templele şi lăcaşurile lui au rămas goale, a născocit o nouă înşelăciune, aceea de a atrage pe creştinii nebăgători de seamă prin însuşi numele de creştin. A inventat erezii şi schisme prin care **să răstoarne credinţa, să corupă adevărul, să dezbine unitatea Bisericii. Pe cei pe care nu-i putea ţine pe drumul orbirii celei vechi îi înşală şi-i abate pe calea unei noi rătăciri. Răpeşte pe oameni chiar din biserică şi, tocmai cînd li se pare că s-au apropiat de lumină şi au scăpat de noaptea acestei lumi, tocmai atunci îi coboară iarăşi în întuneric, încît se numesc creştini şi cei ce nu stau pe temeiul Evangheliei şi al legii lui Hristos, cei ce cred că au lumină umblînd în întuneric, nemîngîiaţi şi amăgiţi de duşmanul care se preface cu glas de Apostol şi de înger al luminii** [5],

1 Mt. 19, 17.
2 In. 15, 14—15.
3 Mt. 7, 24—25.
4 Semnele croi mesianice, clupâ Mqr. Victor Suxer, O/J. vil., p, 27 not.i 3, iu InuIu 2ti, 19 i 29, 18 s(|. | 35, 5 sq. | fii, 1 | Muici 11, 2 0.
5 II Cor., 11, 14—15.

găsindu-şi unelte care se dau drept slujitori ai dreptăţii, care pretind că noaptea este zi, moartea mîntuire, deznădejdea nădejde, necredinţa credinţă prezentînd pe antihrist sub numele lui Hristos şi spunînd minciuni înşelătoare, ca să denatureze adevărul prin amăgiri deşarte. Aici se ajunge, prea iubiţi fraţi, cînd nu se merge la obîrşia adevărului, nu i se caută începutul şi nu este păzit cuvîntul învăţătorului ceresc.

IV.

Dacă examinează şi cercetează cineva, va vedea că nu e nevoie de dovezi şi de o lungă expunere [6] pentru a demonstra adevărul credinţei. Vorbind lui Petru, zice Domnul : [7] «Eu îţi spun că tu eşti Petru şi pe această piatră voi zidi Biserica mea şi porţile iadului n-o va sfărîma. Iţi voi da ţie cheile împărăţiei cerurilor şi cele pe care le vei lega pe pămînt legate vor fi şi în ceruri şi cele pe care le vei dezlega pe pămînt dezlegate vor fi şi în ceruri» [8]. Pe unul singur îşi

---

6 Sfîntul Ciprian a rezumat în precedentele trei capitole ceea ce trebuiau să aibă clar credincioşii în vremea sa pentru păstrarea dreptei credinţe şi anume : ispitele viclene ale diavolului pentru a înşela pe creştini (cap. I); datoria acestora de a rămîne neclintiţi în credinţă (II) şi confuzia pe care reuşeşte cel rău s-o aducă în Biserică prin ereziile şi schismele care rup unitatea Bisericii.
Aici, în capitolul al IV-lea, începînd să descrie unitatea Bisericii, Sfîntul Ciprian aminteşte pe scurt că Mîntuitorul a trimis pe Sfinţii Apostoli la propovăduire după Înviere (Ioan 20, 21—23) pe temeiul învăţăturii despre dumnezeirea Fiului lui Dumnezeu mărturisită de cel mai bătrîn dintre Apostoli în numele lor (Matei 16, 18—19). Iar în capitolul următor, Sfîntul Ciprian arată că în continuare această unitate va fi menţinută de colegiul episcopal şi după Sfinţii Apostoli.
7 Mt. 16, 18—19.
8 In acest loc a fost introdus în Evul Mediu un mic comentar adăugat la tratatul «Despre unitatea Bisericii soborniceşti» de teologii romano-catolici, prin care aceştia îi atribuie Sfîntului Ciprian învăţătura primatului papal — aşa cum am amintit în Introducere. Textul adăugat a fost numit de teologi «textul primaţiei». El se deosebeşte întru totul de contextul tratatului Sfîntului Ciprian, care întemeiază unitatea Bisericii pe învăţătura ei, formulată de colegiul episcopal şi despre care vorbeşte foarte limpede marele ierarh african în capitolul al V-lea.
Explicaţia este uşor de dat dacă ne gîndim că în climatul cezaro-pipist medieval era o impietate existenţa acestui tratat al Sfîntului Ciprian, care <.- fost un factor decisiv în alegerea papilor contemporani şi în care se vorbeşte despre «colegiul episcopal» şi nu despre primatul papal. Căci «puterea de dezlegare a cheilor» e dată tuturor Apostolilor, iar mărturisirea de credinţă a Sfîntului Petru pe care a zidit Biserica Mîntuitorul, era făcută în numele Sfinţilor Apostoli. Pentru conştiinţa ro-mano-catolică era nevoie şi de un comentar, care să-i atribuie Sfîntului Ciprian recunoaşterea primatului papal. Acest adaos introdus în textele mai noi, nu mai este primit astăzi de teologii ne-romano-catolici şi încă nici de aceştia toţi. (Profesorul H. Kiing din vremea noastră şi oscilaţiile Mgr. Victor Saxer sînt pilde grăitoare).
In traducerea noastră nu putea fi menţinut. II redăm aici în versiunea Mgr. Victor Saxer, pentru a fi judecat în cadrul textului recept, primit de teologii celorlalte Biserici şi de unii romano-catolici: «După învierea Sa, El a spus acelaşi lucru lui Petru: «Paşte oile Mele» (Ioan, 21, 17). Pe el a zidit Biserica, lui i-a încredinţat sarcina de a paşte oile Sale. Deşi dă tuturor Apostolilor putere asemănătoare, cu toate acestea nu stabileşte decît o singură catedră şi în virtutea autorităţii sale, El organizează originea şi raţiunea de a fi a unităţii. Şi ceilalţi Apostoli erau ceea ce era Petru dar Iul Petru i se dă primatul. Aşa s-a arătat că nu există decît o Biserică şl o catedră. Toţi Apostolii sînt, desigur, păstori, dar se pomeneşte de o singură turmă, pe care o duc la păscut toţi Apostolii Intr-o înţelegere desăvîrşita. Cine nu se menţine în această unitate a lui Petru crede că se menţine ln credinţă ? Cel ce părăseşte catedra Iul Petru, pe care este Întemeiată Biserica, mai poate avea pretenţia că se află ln Biserică?», Mgr. Victor Saxer, op. cit., p. 28.

clădeşte Biserica şi, deşi le atribuie la toți Apostolii după învierea Sa putere egală şi le spune : «Precum m-a trimis pe mine Tatăl, vă trimit şi eu pe voi. Primiți Duhul Sfînt. Dacă veți ierta cuiva păcatele iertate îi vor fi; dacă le

veți ține cuiva, ținute vor fi» [9], totuşi, oa să se vadă bine unitatea, a rînduit, cu autoritatea **Sa,** obîrşia acestei unități, Incepînd-o de la unul singur. Şi ceilalți Apostoli erau tot ceea ce a fost Petru, înzestrați cu aceeaşi onoare şi putere, dar începutul pleacă de Ia unul, pentru ca Biserica lui Hristos să se arate în unitatea sa. Unitatea Bisericii o arată şl Duhul Sfînt în persoana Domnului, cînd zice în ***Cmtaiea clntăiiloi:*** «Una este porumbița mea, desăvîrşita mea, una este la mama sa, aleasă pentru cel ce i-a dat viață» [14]. Cine nu ține această unitate a Bisericii, crede că ține credința ? Cine se împotriveşte Bisericii şi i se opune crede că e în Biserică ? Acelaşi lucru ne învață şi fericitul Apostol Pavel, cînd ne arată legămîntul unității zicînd : «Un singur trup, un singur Duh, o singură nădejde a chemării voastre, un singur Domn, o credință, un botez, un Dumnezeu» [10].

V.

Această unitate sîntem datori s-o ținem puternică şi s-o apărăm, mai ales cei care conducem ca episcopi Biserica, să arătăm că şi episcopatul este unul singur şi neîmpărțit[11]. Nimeni să nu înşele frăția prin **minciună, nimeni să nu strice credința adevărată prin trădare perfidă. Episcopatul este unul singur, din care deține fiecare în mod solidar o parte. Biserica este una singură, care se extinde prin dezvoltarea sa, îmbrățişînd mulțimea credincioşilor. La fel razele sînt multe, dar lumina este una singură, ramurile arborelui sînt multe, dar puterea-i una, fundată cu ajutorul rădăcinii. Dintr-un singur izvor curg multe rîuri, deşi ele sînt numeroase, dar unitatea de obîrşie i se păstrează. Smulge o rază din corpul soarelui: nu vei putea, căci lumina lui este unitară. Rupe o ramură dintr-un arbore, ruptă nu-şi va putea menține viața. Desparte un rîu de izvorul lui: despărțit va seca. Tot aşa şi Biserica Domnului, împrăştiindu-şi lumina, îmbrățişează cu razele sale tot pămîntul;**

---

9 Efeseni 4, 4—6. Este citatul biblic cel mal expresiv şl mai complet pe care-1 pune Sf. Ciprian la temelia concepției sale despre unitatea Bisericii.

10 Efeseni 4, 4—6. Este citatul biblic cel mal expresiv şl mai complet pe care-1 pune Sf. Ciprian la temelia concepției sale despre unitatea Bisericii.

11 Sfîntul Ciprian a creat expresia «colegialitatea episcopală» despre caro s-a vorbit mult la Concillul de la Vatican, fără a fi citat ln constituția Iul. Aflăm această expresie ln mal multe epistole ale sale i de pildă : «Concordlom *Colegii saccrdolalla* firmlter oplnents» (Epist. LV-a către Antonlan, I, 1 : «Sulnt Cyprien, ('orrespondoin e», t. II, col. «des Unlverslti'-s de l'rimre», de Canonicul Hnynrd, ed, II-», l'nrls, l!)(il, ț).

131; «Nec sic agat quasi ipse judicaverit de *Cohegio sacerdotum»* ; (Epist. LXVIII, IV, 3 j idem, *ibidem,* p. 238) etc. Sensul este cel din cap. V : unul şi neîmpărțit şi Sf. Ciprian îl explică pe larg aici.

13. In. 20, 21—23.

14. Cînt. Cînt. 6, 9.

totuşi nu este lumina care se întinde peste tot şi unitatea ei individuală rămîne neştirbită. Ca ramurile unui arbore, razele ei de lumină se întind peste tot pămîntul, ca dintr-un izvor, învățăturile ei se răspîndesc pînă departe, dar unul îi este capătul şi izvorul, ca unică mamă ai cărei fii duhovniceşti se înmulțesc necontenit. De ea sîntem născuți, cu laptele ei ne hrănim, din sufletul ei este sufletul nostru.

VI.

Mireasă a lui Hristos, este curată şi neprihănită, nu poate fi adulteră, o singură casă cunoaşte, cu castă pudoare păzeşte jurămîntul unui singur p a t E a ne păstrează lui Dumnezeu, ea rezervă împărăția Domnului pentru fiii ei. Cine se desparte de Biserică şi se uneşte cu alta îşi calcă promisiunile față de Biserică, şi cine părăseşte Biserica lui Hristos nu va avea răsplată de la Hristos, căci devine un străin, un profan, un duşman. Cine nu are ca mamă Biserica nu poate avea pe Dumnezeu ca tată [12]. Numai dacă a fost cineva în afara corăbiei lui Noe şi totuşi a scăpat, poate că scapă şi cel ce e în afara Bisericii. Ne îndeamnă Domnul şi zice : «Cine nu e cu Mine, e împotriva mea şi cine nu culege cu Mine, risipeşte» [13]. Cine calcă pacea şi unirea cu Hristos, este împotriva lui Hristos. Căci zice Domnul: «Eu şi Tatăl una sîntem» [14]. Şi, de asemenea, despre Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh este scris : «Cei trei una sînt» [15].

Crede cineva oâ această unitate care vine din puterea divină, întărită prin jurăminte cereşti, poate fi despărțită de Biserică, poate fi sfărîniată de voință dezbinatoare ? Cine nu respectă această unitate, nu respectă legea lui Dumnezeu, nu respectă credința în Tatăl şi Fiul, nu respectă viața şi mîntuirea.

---

17. Sfîntul Ciprian foloseste adesea imaginile biblice ale fidelității conjugale şi fecioriei; Os. 1, 2; Mt. 9, 15; 22; In. 2, 1 sq.; Efes. 5, 22 sq. ; II Cor. 11, 2; In. 3, 29 ; Fapte 19, 7; 21, 2. Mgr. Victor Saxer aminteşte Epistolele Sfîntului Ciprian unde sînt folosite : 43, 4, 3 ; 52, 1, 3 ; 73, 19, 2 ; 74, 73 etc. *(op. cit.,* p. 30, nota 13).

12 Formulă celebră care se găseşte şi în Epistola 74, 7, 2 a Sfîntului Ciprian.
13 Mt. 12, 30.
14 In. 10, 30.
15 I In. 5, 7.

VII.

Această unitate consfințită prin jurămînt, această legătură a unirii inseparabile, ne este arătată în Evanghelie prin cămaşa Domnului Iisus Hristos : aceasta n-a fost tăiată şi împărțită în mai multe bucăți, ci s-a tras sorți pentru ea, ca să fie primită întreagă şi cel ce se îmbracă cu ea s-o aibă fără vreo lipsă şi neîmpărțită cu altcineva. Căci spune Sfînta Scriptură : «Iar cămaşa, fiindcă nu era cusută, ci făcută de sus în jos dintr-o singură țesătură, au zis între ei: să n-o sfîşiem, ci să tragem sorți pentru ea, şi cui îi va cădea a lui să fie» [16]. Ea avea acea unitate venind de sus în jos : adică venind de la Tatăl ceresc şi nu putea fi sfi-şiată de către cel ce avea s-o folosească, fiindcă era una şi indivizibilă prin formația ei. Nu poate îmbrăca veşmîntul lui Hristos cine scindează şi divide Biserica lui Hristos. Dimpotrivă, după moartea lui Solomon regatul şi poporul lui scindîndu-se, profetul Ahia a venit în fața regelui Ieroboam pe cîmpul de adunare şi şi-a sfîşiat veşmîntul în 12 bucăți zi-cînd : «Ia pentru tine zece bucăți, fiindcă acestea spune Domnul : Iată, sfîşii regatul din mîna lui Solomon şi-ți voi da ție zece sceptre, iar două vor fi ale lui, în favoarea servului meu David şi a cetății Ierusalimului, pe care am ales-o ca să-mi pun numele Meu acolo» [2S]. Pe cînd Israelul era împărțit în 12 triburi, profetul Ahia şi-a sfîşiat veşmîntul. Dar fiindcă poporul creştin nu poate fi divizat, cămaşa lui Hristos, făcută dintr-o singură țesătură, n-a fost împărțită de către stăpînitori: indivizibilă, sin-gură, una, a arătat că nu poate fi sfîşiată unirea noastră, a poporului care ne-am îmbrăcat cu învățătura lui Hristos. Această învățătură repre-zentată concret prin cămaşa lui Hristos, ca un semn, ca un legămînt, consfințeşte unitatea Bisericii[17].

VIII.

Cine este aşadar atît de nelegiuit şi de perfid, cine este atît de îm-bolnăvit de nebunia dezbinării, încît să creadă că se poate sfîşia sau să îndrăznească să sfîşie unitatea lui Dumnezeu, îmbrăcămintea Domnului,

23. I Regi 1 1 , 31, 3(i.

---

16 In. 19, 23—24.
17 So dinlnto.şte rrt l o x l u l acosta <i Insplnil şl c< ii ist I Iii t i<i Conciliului Vdtlcin II,

Biserica lui Hristos ? El însuşi ne îndeamnă în Evanghelie şi ne învață zicînd : «Şi va fi o turmă şi un păstor» [18]. Crede cineva că pot fi într-un singur şi acelaşi loc mai mulți păstori sau mai multe turme deodată ? La fel Apostolul Pavel, afirmînd aceeaşi unitate, ne roagă, ne îndeamnă şi zice : «Vă rog, fraților, în numele Domnului nostru lisus Hristos, ca toți să spuneți acelaşi lucru, şi să nu fie între voi schismă, ci să fiți cu acelaşi gînd şi cu aceeaşi simțire» [19]. Şi de asemenea zice : «Susținîn-du-vă unul pe altul cu dragoste şi lucrînd, să păziți unitatea Duhului în unire şi pace» [20]. Socoti tu că poți sta şi trăi despărțindu-te de Biserică, clădindu-ți alte aşezăminte şi altă locuință ? S-a spus către Rahab, in care era preînchipuită Biserica : «Vei aduna pe tatăl tău şi pe mama ta şi pe frații tăi şi toată casa tatălui tău la tine, în casa ta şi oricine va ieşi afară pe uşa casei tale acuzat va fi» [21]. La fel, jurămîntul de Paşti nu cuprinde în legea Exodului nimic altceva decît ca mielul care este ucis în chipul lui Hristos să se mănînce într-o singură casă. Vorbeşte Dumnezeu zicînd : «Va fi mîncat într-o singură casă, carnea nu i-o veți arunca afară din casă» [22]. Carnea sfîntă a Domnului Hristos nu poate fi aruncată afară şi pentru credincioşi nu este vreo altă casă în afară de una singură, Biserica. Această casă, acest sălaş unic este arătat şi numit de Duhul Sfînt, care spune în psalmi: «Dumnezeu, care face să locuiască într-o casă cei uniți» [23]. în casa Domnului, în Biserica lui Hristos locuiesc cei uniți. Ei stăruie în bună înțelegere şi simplitate.

De aceea Duhul Sfînt a venit în chip de porumbel[24]: pasăre simplă şi plăcută, fără fiere amară, fără muşcături sălbatice, fără violență, fără să sfîşie cu unghiile, apropiată de oameni: soț şi soție în acelaşi cuib, îşi clocesc puii împreună, îşi duc viața împreună, zboară împreună, trăiesc în pace giugiulindu-se şi fiind strîns legați unul de altul. Această simplitate trebuie să fie cunoscută şi în Biserică, această unire trebuie să existe, adică dragostea frățească să fie ca a porumbeilor, prin blîn-dețe şi încredere, oamenii să fie la fel ca mieii şi oile. Ce face în sufletul unui creştin sălbăticia lupilor, turbarea clinilor, veninul ucigaş al şerpilor, crunta ferocitate a fiarelor ? Trebuie să fim mulțumiți cînd astfelde oameni se separă de Biserică, pentru ca să nu fie prădați porumbeii şi oile lui Hristos prin sălbaticul şi înveninatul lor contagiu. Nu pot sta împreună amărăciunea şi dulceața, întunericul şi lumina, ploaia şi seninul, războiul şi pacea, rodnicia şi sterilitatea, seceta şi umiditatea, furtuna şi vremea bună. Să nu creadă cineva că poate îndepărta pe cei

18 In. 10,16.
19 I Cor. 1, 10.
20 Efes. 4, 2—3.
21 Ios. 2, 18—19.
22 Ieş. 12, 46.
23 Ps. 67, 7.
24 Mt. 3, 16 i Marcu 1, 10 ; Luca 3, 22 j Ioan 1, 32 ; cf. Facere 8, 11.

buni de Biserică : vîntul nu smulge grîul şi nici furtuna nu răstoarnă un copac cu rădăcini adînc înfipte în pămînt ,• numai paiele sînt mişcate dintr-o parte în alta, numai arborii slabi sînt doborîți de vînt. Pe aceştia, cu suflete slabe îi critică şi-i demască Apostolul Ioan zicînd : «Cu noi au ieşit, dar n-au fost cu noi, căci dacă ar fi fost cu noi, ar fi rămas cu noi» [25].

Atunci se produc de obicei ereziile, cînd mintea se strică şi-şi pierde liniştea, cînd perfidia şi discordia sparg unitatea credinței. Domnul, însă, permite să se producă acestea, îngăduie ca fiecare să-şi aibă libertatea conştiinței sale, pentru ca, atunci cînd inimile şi mințile noastre sînt puse la încercare, să se vadă bine cei a căror credință rămîne întreagă şi neclintită. Duhul Sfînt ne sfătuieşte prin Apostol şi zice : «Trebuie să existe şi erezii, pentru ca să se vadă cei ce rezistă încercărilor» [M]. Aşa sînt puşi la încercare cei credincioşi, aşa se dau pe față cei vicleni, aşa se despart înainte de ziua judecății chiar aici pe pămînt sufletele celor drepți de ale celor nedrepți, cum se separă grîul de paie. De aceea unii din proprie inițiativă, fără rînduiala divină, se fac şefii unor grupări din afară şi, fără vreo lege sau dispoziție superioară, îşi iau numele de episcopi, fără să le fi încredințat cineva episcopatul[26]. Aceştia, precum îi arată Duhul Sfînt în psalmi, se aşază pe scaunul ciumei, ei sînt molima care distruge credința, înşelători cu față de şarpe, falsificatori ai adevărului, cei care varsă din gura lor veninuri ucigaşe. Vorba lor se strecoară ca un cancer [27], lucrarea lor toarnă în sufletele şi în inimile tuturor otrava morții.

MI.

Contra celor ca aceştia strigă Domnul, de la aceştia întoarce înapoi şi cheamă mulțimea sa rătăcitoare zicînd : «Nu ascultați la vorbele falşilor profeți, fiindcă vedeniile le înşală sufletele. Ei vorbesc, dar nu

33. I Cor. 11, 19.

25 I In. 2, 19.
26 Aici Sfîntul Ciprian vizează pe disidenții din vremea sa, care s-au ridicat împotriva papei sau chiar împotriva sa.
27 II Tim. 2, 17.

din Învățătura Domnului. Ei spun celor care disprețuiesc cuvîntul lui Dumnezeu : «Veți avea pace voi şi toți cei ce umblă după voia lor», şi «Cine umblă în rătăcirea inimii sale nu va avea parte de rău. N-am vorbit către ei şi ei înşişi au profetizat. Dacă ar fi stat acolo unde i-am aşezat şi ar fi ascultat cuvintele Mele, dacă ar fi învățat pe poporul Meu, i-aş fi întors de la cugetările lor rele» [28]. Tot pe aceştia îi mustră din nou Domnul şi-i înfierează zicînd : «M-au părăsit pe Mine, care sînt apa vieții, şi-au săpat lacuri seci, care nu pot avea apă» [37]. Deşi nu poate fl decît un singur botez, ei se cred demni să boteze, promit binefacerea apei vii şi mîntuitoare, după ce au părăsit izvorul vieții. în felul acesta oamenii nu se spală, ci mai rău se murdăresc, nu se curățesc de păcate, ci dimpotrivă şi le înmulțesc. O asemenea naştere n-aduce fii lui Dumnezeu, ci diavolului. Născuți din minciună, nu primesc făgăduiala adevărului. Rod al perfidiei, pierd grația credinței. Nu pot veni la răsplata păcii cei ce au rupt pacea Domnului din nebunia dezbinării.

XIII.

Să nu înşele cineva printr-o răstălmăcire deşartă cuvîntul Domnului : «Oriunde vor fi doi sau trei adunați în numele Meu, acolo sînt şi Eu cu ei» [29]. Interpreți falşi şi stricători ai Evangheliei rețin ce e secundar şi trec ceea ce e principal, îşi amintesc de unele părți iar altele intenționat le uită : precum sînt rupți de Biserică, aşa schimbă adevărul la flecare verset biblic. Ca să îndemne la unanimitate şi pace cu discipolii Săi, Domnul a spus : «Adevăr zic vouă că, dacă doi din voi se vor uni pe pămînt, orice vor cere le va da Tatăl Meu care este în cer. Căci oriunde sînt doi sau trei adunați în numele Meu acolo sînt şi Eu cu ei» [30], arătlnd că harul divin se atribuie nu multora ci celor uniți care-L cer. Prin cuvintele : «Dacă doi din voi se vor uni pe pămînt», El a pus la bază unirea ca premisă a păcii, ne-a învățat să fim uniți prin puterea credinței. Dar cum poate să fie unit cu cineva cel ce nu se uneşte cu însuşi trupul Bisericii şi cu frăția universală ? Cum pot să se adune doi sau trei în numele lui Hristos, cînd aceştia se separă de Hristos şi de Evanghelia Lui ? Nu noi ne-am despărțit de ei, ci ei s-au despărțit de noi şl de aceea s-au născut ereziile şi schismele, de aceea s-au făcut diverse bisericuțe, pentru că ei au părăsit principiul şi originea adevărului[31]. Domnul, însă, vorbeşte despre Biserica Sa şi despre cei ce sînt în Biserică,atunci cînd spune că dacă vor fi uniți, respectlnd ceea ce a cerut şi recomandat El, dacă s-au rugat doi sau trei adunați în acelaşi gînd, chiar doi sau trei dacă sînt, pot

36. Ier. 23, 16—17, 21—22.
37. Ier. 2, 13.

dobîndi de la Majestatea divină ceea ce cer. Zice Domnul : «Oriunde vor fi doi

28 Mt. 18, 20.
29 Mt. 18, 20.
30 Mt. 18, 19—20.
31 Sllntul Cipr'uin atacă din nou pe cei ce rup unitatea Bisericii în vremea sa.

sau trei, acolo sînt şi Eu cu ei», înțe-legînd că va fi cu cei simpli şi iubitori de pace, cu cei ce se tem de Dumnezeu şi-I păzesc poruncile. El a spus că este cu aceşti doi sau trei, cum a fost cu cei trei copii pe vatra focului: fiindcă aceştia rămîneau cu inimile curate în fața lui Dumnezeu şi uniți între ei, deşi în mijlocul flăcărilor, el le-a ținut viața suflînd peste ei[32] cum a fost alături de cei doi Apostoli puşi sub pază : fiindcă erau devotați şi uniți, el le-a deschis uşile închisorii şi, ca să propovăduiască cu credință cuvîntul Domnului, i-a adus iarăşi în for *[33]. Aşadar, cînd menționează în învățăturii'.» Sale şi zice : «Unde vor fi doi sau trei, acolo sînt şi Eu cu ei», nu desparte pe oameni de Biserică Cel ce a făcut Biserica, ci, reproşînd celor vicleni dezbinarea şi recomandînd celor credincioşi pacea, arată cu propriile Sale cuvinte că El este mai degrabă cu doi sau trei care se roagă uniți în acelaşi cuget, decît cu mai mulți, dar dezbinați, şi că se poate obține mai mult prin rugăciunea unită a celor puțini, decît prin ruga gîlcevi-toare a multora.

XIII.

De aceea, cînd ne-a învățat cum să ne rugăm, a adăugat zicînd : «Şi cînd stați la rugăciune, iertați dacă aveți ceva împotriva cuiva, pentru ca şi Tatăl vostru care este în ceruri să vă ierte vouă păcatele» [34]. Şi pe cel care vine supărat să aducă darul îll cheamă de la altar şi-i porunceşte să se împace mai întîi cu fratele şi atunci întorcîndu-se împăcat să aducă darul său lui Dumnezeu[35], fiindcă Dumnezeu n-a primit darul lui Cain[36]. Căci n-ar putea împăca pe Dumnezeu cel ce nu e în pace cu fratele său, ci în dezbinare şi ură. Ce fel de pace poate promite duşmănia între frați ? Ce sacrificii cred că aduc duşmanii preoților ? Cînd s-au adunat împreună, cred ei că sînt cu Hristos dacă se adună în afara Bisericii lui Hristos ?

XIV.

32 Dan. 3, 50.
33 Fapte, 5, 19—21.
34 Mc. 11, 25; Matei 5, 23 -24.
35 Mt. 5, 3--24.
36 Fur. 4, 5 0.

Asemenea oameni, chiar dacă au fost ucişi în numele credinţei lor, nu-şi vor spăla nici cu sînge greşeilile. Vina dezbinării e gravă, de neiertat, şi suferinţa n-o poate purifica. Nu poate fi martir cel ce nu este cu Biserica. Nu intră în împărăţia cerurilor cel ce a părăsit Biserica, locţiitoare pe pămînt a împărăţiei cereşti. Hristos ne-a dat pacea, ne-a Învăţat să fim uniţi şi solidari, ne-a recomandat să păstrăm neatinse şi necălcate legăturile dragostei şi ale înţelegerii ,• nu poate să se numească martir cel ce nu respectă dragostea frăţească. Aceasta ne învaţă şi ne asigură Apostolul Pavel zicînd: «Chiar dacă aş avea atîta credinţă, încît să pot muta munţii din loc, dar dragoste nu am, nimic nu sînt,• chiar dacă aş împărţi toată averea mea săracilor, iar corpul meu l-aş da să fie ars, iar dragoste nu am, nimic nu-mi foloseşte. Dragostea e mărinimoasă şi binevoitoare, dragostea nu pizmuieşte, nu se trufeşte, nu se înfurie, nu lucrează cu nebăgare de seamă, nu gîndeşte răul, toate le iubeşte, toate le crede, toate le speră, toate le rabdă» [37]. Dragostea niciodată nu va cădea, zice Pavel, căci ea va domni întotdeauna ,• prin unitatea fraternităţii şi solidarităţii va dura veşnic. Nu poate ajunge dezbinarea în împărăţia cerurilor, la răsplata lui Hristos care a zis : «Aceasta este porunca Mea : să vă iubiţi unii pe alţii aşa cum v-am iubit Eu pe voi» [38]. Nu poate îndeplini această poruncă cel ce prin discordia perfidă a încălcat dragostea lui Hristos. Cine n-are dragoste nu-L are pe Dumnezeu. Apostolul Ioan spune : «Dumnezeu este dragoste şi cel ce rămîne în dragoste rămîne în Dumnezeu şi Dumnezeu rămîne în el» [39]. Nu pot rămîne cu Dumnezeu cei ce nu vor să fie uniţi în Biserica lui Dumnezeu. Chiar dacă vor arde pe rug sau vor fi daţi fiarelor sălbatice, aceea nu va fi coroana credinţei, ci pedeapsa trădării, şi nu sfîrşitul glorios al celui cu virtute religioasă, ci moartea din disperare. Unul ca aceştia poate fi ucis, dar nu poate fi încoronat. Mărturiseşte cfi e creştin, ca şi diavolul care adesea minte că e Hristos, căci însuşi Domnul ne atrage luarea-aminte şi zice : «Mulţi vor veni în numele Meu spunînd : Eu sînt Hristos, şi pe mulţi vor înşela» [40]. După cum el nu e Hristos, chiar dacă înşală cu numele, la fel nu poate fi creştin cine nu rămîne în Evanghelia lui Hristos şi a adevăratei credinţe.

XV.

Căci a profeţi, a scoate demonii, a face multe acte de virtute pe pămînt este lucru mare şi admirabil, dar nu dobîndeşte împărăţia cerească cel ce înfăptuieşte toate acestea, dacă nu merge respectînd drumul drept al adevăratei credinţe. Vesteşte Domnul şi zice : «Mulţi îmi vor spune în ziua aceea : Doamne,

37 I Cor. XIII, 2—8.
38 In. 15, 12.
39 I In. 4, 16.
40 Mt. 24, 5.

Doamne, oare nu în numele Tău am profeţit, nu în numele Tău am scos demonii, nu în numele Tău am săvîrşit mari fapte de virtute ? Atunci Eu le voi răspunde : Niciodată nu v-am cunoscut, fugiţi din faţa Mea cei ce aţi înfăptuit nedreptatea» [B0]. Este nevoie de justiţie pentru ca să-L poată merita cineva pe Dumnezeu ca judecător învăţăturilor şi sfaturilor Acestuia trebuie să I ne supunem, pentru ca meritele noastre să primească răsplata. Domnul, arătînd Evangheliei pe scurt calea speranţei şi a credinţei noastre, zice : «Domnul Dumnezeul tău este singur Domnul» şi «Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta şi din tot sufletul tău şi din toate puterile tale. Aceasta este prima poruncă ,• iar a doua este asemenea acesteia : să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi. în aceste două porunci stau toată legea şi profeţii»[41]. A poruncit prin învăţătura sa unitatea şi dragostea, în aceste două precepte a cuprins pe toţi profeţii şi toată legea. Dar păstrează unitatea şi păzeşte dragostea cel ce, stăpînit de nebunia discordiei, desparte Biserica, distruge credinţa, tulbură pacea, împrăştie dragostea, pîngăreşte jurămîntul ?

XVI.

Acest rău, prea credincioşi fraţi, începuse mai dinainte, dar acum a crescut primejdia dezastruoasă a aceluiaşi rău, a început să se răs-pîndească şi să ameninţe otrava nimicitoare a stricăciunii eretice şi a schismelor ; de aceea, pîruă la sfîrşitul lumii este nevoie de Duhul Sfînt, care ne vorbeşte şi ne atrage atenţia prin Apostol: «în zilele din urmă, vor veni vremuri grele, oamenii vor fi iubitori de sine, mîndri, îngîm-faţi, lacomi, hulitori. Nu vor asculta de cuvîntul părinţilor, vor fi nerecunoscători, nelegiuiţi, fără suflet, fără credinţă, denunţători, nestă-pîniţi, răi, neiubitori de bine, trădători, bîrfitori, obraznici, iubind mai mult plăcerile decît pe Dumnezeu, fiind de formă religioşi, dar tăgădui-ind virtutea. Dintre aceştia sînt cei ce se strecoară prin casele altora şi iau cu ei femeiuştile pline de păcate şi stăpînite de felurite pofte, întotdeauna învăţînd şi neajungînd niciodată la ştiinţa adevărului. Şl cumlannes şi Iambres s-au opus, lui Moise, aşa se opun şi aceştia adevărului ; dar nu vor ajunge departe, căci nepriceperea lor va fi cunoscută

50. Mt. 7, 22—23.

tuturor, cum a fost şi a acelora» [42]. Se împlinesc cele ce au fost prezise şi, apropiindu-se sfîrşitul lumii, acestea se arată prin punerea la încercare a oamenilor şi a timpurilor. Din ce în ce mai mult prin lucrarea duşmanului rătăcirea se răspîndeşte, nebunia creşte, pizma aprinde, pofta orbeşte, nelegiurea depravează, mîndria îngîmfează, dezbinarea în-răieşte, mînia prăbuşeşte [43].

41 Mc. 12, 29—31 | Mtitol 22, 37—40.
42 II Tim. 3, 1—9.
43 Sirah., 28, 24.

XVII.

Totuşi, pe noi să nu ne mişte, să nu ne tulbure perfidia nemăsurată şi dezlănţuită a celor mulţi, ci mai degrabă să ne întărească credinţa în adevărul lucrurilor prevestite. După cum unii au început să fie aşa, fiindcă acestea au fost prezise mai dinainte, tot aşa ceilalţi fraţi să se ferească de astfel de lucruri, fiindcă şi acestea au fost prezise, precum ne învaţă Domnul şi spune : «Voi, însă, păziţi-vă ,• iată toate v-am prezis vouă» [44]. Feriţi-vă, vă rog, de astfel de oameni şi îndepărtaţi din preajma urechilor voastre convorbiri primejdioase şi aducătoare de moarte, precum este scris : «Imprejmuieşte-ţi cu gard urechile tale şi n-asculta limba celui rău» [45]; şi de asemenea : «Vorbele urîte strică sufletele bune» [46]. Ne învaţă Domnul şi ne sfătuieşte să fugim de asemenea oameni : «Orbi sînt — zice el — conducătorii orbilor. Dar şi orbul şi conducătorul orbului vor cădea împreună în prăpastie» [47]. Trebuie îndepărtat un astfel de om, trebuie ocolit oricine s-a despărţit de Biserică. Este stricat un astfel de om şi prin păcatele lui se condamnă el însuşi. Oare este cu Hristos cel ce se împotriveşte preoţilor lui Hristos, cel ce se desparte de societatea elevului său şi de mulţime ? El poartă armele contra Bisericii, luptă împotriva aşezămintelor lui Dumnezeu. Duşman al altarului, împotrivitor jertfei lui Hristos, trădător al credinţei, călcător al religiei, serv îndărătnic, fiu nelegiuit, frate duşman, dispre-ţuind pe episcopi şi părăsind pe preoţii lui Dumnezeu, îndrăzneşte să-şi clădească alt altar, să facă altă rugăciune, cu cuvinte neîngăduite, să

pîngăreascfi adevărul jertfei Domnului prin sacrificii mincinoase şi nu ştie că cel ce se Împotriveşte ordinei lui Dumnezeu, din cauza îndrăznelii lui este lovit de pedeapsa dumnezeiască.

53. Vremurile sumbre prin care treceau creştinii persecutaţi îi făceau să dorească venirea împărăţiei şi să-şi vadă semnele sfîrşitului lumii în cele ce se întîmplau în imperiul roman. Acest lucru este evident la toţi Apostolii, care, pe de altă parte, uu îmbrăţişat creştinismul, dorind să-1 apere cu preţul vieţii lor.

XVIII.

44 Mc. 13, 23.
45 Sirah., 28, 24.
46 I Cor. 15, 33.
47 Mt. 15, 14.

Astfel, Core, Datan şi Abiron, care au încercat să răpească lui Moise şi preotului Aaron dreptul de a sacrifica, îndată au fost pedepsiţi pentru încercările lor : legăturile pămîntului s-au rupt, o adîncă prăpastie s-a deschis sub picioarele lor şi i-a înghiţit de vii. Dar nu numai pe ei, care fuseseră făptaşii nedreptăţii, i-a lovit mînia lui Dumnezeu, ci şi pe ceilalţi 250 de complici şi participanţi la aceeaşi nebunie, uniţi în aceeaşi îndrăzneală, un foc trimis de Domnul ca grabnică pedeapsă i-a mistuit, arătînd şi învăţînd că toţi cei ce s-au împotrivit lui Dumnezeu au fost nişte nemernici, care au încercat cu voinţă omenească să dărîme rînduirea lui Dumnezeu[48]. La fel şi regele Ozias, aducînd un vas cu tămîie şi vrînd, contra legii lui Dumnezeu, să facă un sacrificiu cu de la sine putere, deşi i se împotrivea preotul Azaria, fiindcă n-**a** voit să cedeze şi să se supună rînduielii, ajungîndu-1 pedeapsa divină, s-a îmbolnăvit de lepră din cauză că a supărat pe Domnul, fiindu-i atinsă tocmai acea parte a corpului unde sînt însemnaţi cei ce-1 merită pe Dumnezeu[49]. Şi fiii lui Aaron, fiindcă au pus pe altar un foc străin, pe care nu-1 încuviinţase Domnul, au fost nimiciţi pe dată, în faţa Domnului care i-a pedepsit[50].

XIX.

Pe aceştia îi imită de bună seamă şi-i urmează cei ce, dispreţuind tradiţia lui Dumnezeu, introduc învăţături străine, inventate de oameni, Pe aceştia îi mustră Domnul şi-i ceartă în Evanghelia Sa zicînd : «Călcaţi porunca lui Dumnezeu ca să stabiliţi tradiţia voastră» [51]. Această crimă este mai gravă decît cea săvîrşită de unii apostaţi, care totuşi, căinîndu-se de greşelile lor, se roagă lui Dumnezeu şi obţin iertare. Aceştia vin la biserică şi se roagă în ea ; aceia luptă împotriva Bisericii. Aceştia poate au greşit de nevoie, aceia de bunăvoie se ţin de greşeală. Apostatul şi-a produs numai sieşi vătămare, cel ce a încercat să facă o erezie sau o schismă a amăgit pe mulţi, tîrîndu-i după sine în greşeală. Unul este pagubă a unui singur suflet, celălalt primejdia multora. Unul înţelegecă a greşit, plînge şi se căleşte,• celălalt, îngîmfat în păcatul său şi oom-plăcîndu-se în delictele sale, desparte pe fii de mamă, răpeşte oile de la păstor, calcă legămîntul faţă de Dumnezeu. Apostatul a păcătuit o singură dată, celălalt păcătuieşte zilnic. In sfîrşit, apostatul, primind martiriul, poate primi cele promise ale împărăţiei divine, dar schismaticul, dacă a fost ucis în afara Bisericii, nu poate ajunge la răsplata Bisericii[52].

---

48 Num. 16, 1—35.
49 II Cron. 26, 16—20.
00. Lev. 10, 1—4.
51Mc. 7, 9.
52 Greşeala schismaticilor nu se iartă fiindcă nu revin asupra ei; apostaţii (care s-au lepădat de credinţă ca să scape cu viaţă), dacă revin şi primesc martiriul sînt Iertaţi.

XX.

Să nu se mire cineva, prea iubiţi fraţi, că unii dintre confesori ajung la aceste abateri; că de aceea şi alţii fac greşeli atît de mari şi atît de grave. Mărturisirea credinţei în prigoană nu face pe cineva imun faţă de înşelăciunile diavolului, sau să-l apere punîndu-l într-o permanentă siguranţă împotriva ispitelor, primejdiilor, curselor şi atacurilor lumeşti, cît timp el trăieşte încă în lume. Altfel, n-am fi văzut la confesori înşelăciuni, blestemăţii şi adulter, pe care le regretăm şi de care ne îndurerăm văzîndu-le ia cîţiva. Oricît de mare ar fi un astfel de confesor nu este mai înţelept decît Solomon şi nici iubit de Dumnezeu. Cel ce cît timp a umblat pe căile Domnului, atîta timp a păstrat harul pe care-l dobîndise de da Domnul, acelaşi, după ce a părăsit calea Domnului, a pierdut şi harul Domnului. De aceea este scris : «Păstrează ceea ce ai, ca să nu primească altul coroana ta» [53]. Căci Domnul n-ar ameninţa că poate să ia înapoi coroana dreptăţii, decît fiindcă, pierzîndu-se justiţia, este necesar să se piardă şi coroana [54].

XXI.

Mărturisirea credinţei în prigoană este început de glorie, dar nu chiar un merit pentiru coroană şi nu încheie lauda, ci este începutul demnităţii, precum s-a scris : «Cine va răbda pînă la sfîrşit, acela se va mîntui» [6B]. Ce a fost înainte de sfîrşit este treaptă care duce la înălţimea mîntuirii, nu e chiar termenul care constituie priponii înălţimii. Cineva este duhovnic, dar după confesiune pericolul este mai mare, fiindcă duşmanul este şi mai mult provocat. Poţi fi confesor dar cu atît mai mult trebuie să stea cu Evanghelia Domnului cel ce a dobîndit prin

65. Mt. 10, 22.

53 Apoc. 3, 11.
54 Sfîntul Ciprian critică în capitolele următoare slăbiciunile duhovniceşti şi abaterile «confesorilor» (creştinii care nu s-au lepădat de credinţă, ci au mărturisit pe Domnul cu preţul vieţii lor, dar au scăpat vii, uneori cu răni, ori cu unele părţi ale trupului lipsă, din prigoane).

Evanghelie gloria de la Domnul... Cui i se dă mult, i se cere mult, şi cui i se acordă mai multă demnitate i se pretinde supunere *e. Nimeni să nu piară sub înrîurirea confesorului, nimeni să nu învețe din purtările confesorului nedreptatea, obrăznicia, perfidia. Poate fi confesor, dar să fio umilit şi la locul lui, să fie modest în învăţătura şi faptele lui, cel te se numeşte mărturisitor al lui Hristos să imite pe Hristos pe care-L mărturiseşte. Căci dacă zice Hristos : «Cine se înalţă se va umili şi cine so umileşte se va înălța» B7, şi dacă El a fost ridicat de Tatăl, fiindcă pe pămînt S-a umilit în Cuvîntul, puterea şi înțelepciunea lui Dumnezeu Tatăl[55], cum poate iubi înălțarea El, care ne-a recomandat prin legea Sa umilința şi care a primit El însuşi cel mai strălucit nume ca răsplată a umilinței ? [56]. Poate fi confesor al lui Hristos, dacă nu întinează după aceea măreția şi demnitatea lui Hristos. Limba care a mărturisit numele lui Hristos să nu fie vorbitoare de rău, supărătoare, să nu fie auzită isclnd neînțelegeri şi procese, să nu arunce după cuvinte de laudă venin de şarpe contra fraților şi contra preoților lui Dumnezeu. Dealtfel, dacă va fi vinovată şi demnă de dispreț, dacă şi-a îndeplinit confesiunea printr-o rea convorbire, dacă şi-a pătat viața prin ticăloşie, dacă, în sfîrşit, după ce a fost făcut confesor părăsind înțelegerea şi spărgîndu-i unitatea, a schimbat credința dintîi cu necredința de după aceea, nu poate să pretindă că prin confesiune i se cuvine răsplata gloriei, cînd prin însuşi acest fapt merită mai mare pedeapsă [57].

XXII.

Căci şi Domnul l-a ales pe Iuda printre Apostoli, şi, totuşi luda după aceea L-a trădat pe Domnul. Dar tăria Apostolilor în credință n-a scăzut, dacă trădătorul Iuda s-a desfăcut de unirea cu ei. La fel şi aici, nu a fost micşorată pe dată sfințenia şi demnitatea confesorilor dacă unii şi-au călcat credința [58], Fericitul Apostol vorbeşte într-o epistolă a sa **zicînd : «Ce,** dacă **au** căzut **din** credință **unii dintre ei,** oare

66. Lc. 12, 48.
67. Lc. 14, 11.

infidelitatea lor **a** zădărnicit **credința lui Dumnezeu ? Departe de aşa ceva ; căci Dumnezeu este adevărat şi tot omul este mincinos»** [72]**. O parte dintre** confesori, **cea** mai mare **şi mai bună, stă în puterea credinței sale şi în** Adevărul **legii şi al învățăturii Domnului. Nu părăsesc pacea Bisericii cei** ce-**şi amintesc că în Biserică**

55 I Cor. 1, 24.
56 Fii. 2, 8—9.
57 Pe un ton foarte aspru, Sfîntul Ciprian învinuieşte pe confesori de a nu II destul de smeriți, fiindcă prigoana şi deci primejdia încă nu este depăşită i ca atare ul încă nu şi-au făcut datoria pînă la capăt, ca să se creadă biruitori. In această situație ei nu trebuie să vorbească de rău pe preoți şl să-şi mențină hotărîreu confesiunii cu prețul vieții.
58 Aşa după cum tăria credinței şi sluvu -Sfinților Apostoli nu s-au micşorai din cauza trădării lui Iuda, tot astfel aureola sfințeniei .şt demnității confesorilor n-.i scăzut prin căderea unora dintre el. lilogiul adus do Sfîntul Ciprian marel ma|oill<1|l a confesorilor din vremea sa.
,'W ■ A(iul<ige|l <J« HmliS Utili*

au dobîndit harul lui Dumnezeu de care au **fost demni şi dobîndesc o mai mare laudă** a **credinţei lor prin însuşi** acest **fapt că, respingînd perfidia celor ce au fost uniţi cu ei prin conf**esiunea **comună, s-au îndepărtat de orice atingere cu crima ,- luminaţi de** lumina **Evangheliei, pătrunşi de razele pure şi strălucitoare ale Domnului, ei sînt demni de laudă pentru păzirea păcii lui Hristos, pentru că au ieşit biruitori în lupta cu diavolul.**

XXIII.

Doresc, prea iubiţi fraţi, şi totodată vă sfătuiesc şi vă îndemn că, dacă se poate, nimeni dintre fraţi să nu se piardă şi mama bucuroasă să strîngă da pieptul său un singur trup al poporului unit. Dacă totuşi sfatul cel sănătos n-a putut întoarce pe calea mântuirii pe cîţiva conducători de schisme şi autori de dezbinări, care rămîn în nebunia lor oarbă şi îndărătnică, totuşi voi ceilalţi, căzuţi în greşeală, din cauza naivităţii voastre sau amăgiţi de viclenia şi şiretenia înşelătorului, eliberaţi-vă din lanţurile înşelăciunii, întoarceţi-vă de pe calea rătăcirilor, mergeţi pe drumul cel drept al împărăţiei cereşti. Aceasta este vocea Apostolului care vă cheamă : «Vă cerem în numele Domnului Iisus Hristos să vă despărţiţi de toţi fraţii care umblă fără rînduială şi nu după tradiţia pe care au primit-o de la noi» [73]. Şi iarăşi zice : «Nimeni să nu vă amăgească cu vorbe deşarte ; căci de aceea vine mînia Domnului asupra fiilor nesupuşi. Să n-aveţi aşadar, vreo părtăşie cu ei» [74]. Oricine trebuie să stea departe, ba mai mult, să fugă de cei vinovaţi, pentru oa nu cumva să se împrietenească cineva cu cei ce umblă strîmb şi, pornind cu aceştia pe drumurile greşelii şi ale crimei, rătăcindu-se de calea adevărată, să săvîrşească şi el fapte la fel de vinovate. Unul este Dumnezeu, unul Hristos, una este Biserica, una e credinţa şi poporul este unul, formînd prin înţelegere un singur corp unit şi puternic. Nu poate nici unitatea exista despărţită, nici corpul, care este unul, nu poate exista descompus

72. Rom. 3, 3—4.
73. 1 Tes. 3, 6.
74. Efes. 5, 6—7.

sau tăiat în bucăţi, cu măruntaiele scoase şi împrăştiate. Cine a ieşit din sînul Bisericii nu poate trăi sau respira şi îşi pierde însăşi raţiunea mîntuirii.

XXIV.

Ne sfătuieşte Sfîntul Duh şi zice : «Cine este omul oare iubeşte viaţa şi vrea să vadă zile foarte bune ? Stăpîneşte de la rău limba ta, şi buzele tale să nu vorbească înşelător. Fereşte-te de rău şi fă binele, caută pacea şi urmeaz-o» [59]. Fiul păcii trebuie să caute pacea şi s-o urmeze ; trebuie să-şi stăpînească limba sa de la năravul rău al cuvintelor dezbinatoare cine cunoaşte şi iubeşte legătura dragostei. între poruncile sale divine şi învăţăturile mântuitoare, nu cu mult înainte de patimile Lui, Domnul a spus : «Pace vă las vouă, pacea mea o dau vouă» [60]. Această pace ne-a dat-o ca moştenire, toate darurile şi binefacerile Sale ni le-a făgăduit ca să păstrăm pacea. Dacă sîntem moştenitorii lui Hristos, să rămînem în pacea lui Hristos. Dacă sîntem fiii lui Dumnezeu, trebuie să fim pacifici. «Fericiţi — zice el — făcătorii de

---

59 Ps. 33, 13—15.
60 In. 14, 27.

pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema» [61]. Fiii lui Dumnezeu trebuie să fie paşnici, blînzi cu inima, simpli la vorbă, uniţi în sentimente, strînşi în legăturile solidarităţii pe baza aceleiaşi credinţe.

XXV.

Această comuniune a fost şi odinioară sub Apostoli. Astfel, noul popor de credincioşi păzind poruncile Domnului şi-a păstrat dragostea Lui. Aceasta o dovedeşte Scriptura, care zice : «Iar mulţimea celor care crezuseră era una cu sufletul şi cu mintea» [62]. Şi mai departe : «Şi erau stăruind toţi într-un singur cuget în rugăciune cu femeile şi cu Măria, care a fost mama lui lisus, şi cu fraţii Lui» [63]. Şi de aceea rugăciunile lor erau bineprimite, de aceea ei puteau dobîndi cu încredere tot ceea ce cereau din mila lui Dumnezeu.

Xxvi.

Iar între noi unitatea a slăbit atît de mult, încît şi harul lucrării noastre s-a micşorat. Atunci îşi vindeau casele şi moşiile şi, adunîndu-şi comori în cer, ofereau banii lor Apostolilor pentru a fi împărţiţi săraci-

61 Mt. 5, 9.
62 Fapte, 4, 32.
63 Fapte 1, 14.

lor[64]. Dar acum din avutul nostru nu dăm nici a zecea parte şi, deşi Domnul ne-a poruncit să vindem tot ce avem[65], mai degrabă cumpărăm şi ne mărim averea. Astfel, în noi a slăbit puterea credinţei, s-a moleşit vlaga credincioşilor. Şi de aceea Domnul, privind timpurile noastre, zice în Evanghelia Sa : «Cînd va veni Fiul omului crezi că va găsi credinţă pe pămînt ?» [66]. Vedem că lucrurile sînt aşa cum le-a prezis. în teama de Dumnezeu, în legea dreptăţii, în iubire, în fapte, nu există acum nici o credinţă. Nimeni nu cugetă la cele viitoare cu teamă, nimeni nu are în vedere ziua Domnului şi mînia lui Dumnezeu, sau pedepsele ce au să vină pentru necredincioşi şi chinurile veşnice prescrise celor perfizi. S-ar teme conştiinţa noastră dacă ar crede, dar fiindcă nu crede nici nu se teme. Dacă ar crede s-ar păzi, şi dacă s-ar păzi s-ar mîntui.

XXVII.

Să ne trezim, cît putem, prea iubiţi fraţi, din somnul vechii neputinţe In care am căzut şi să veghem la păstrarea şi îndeplinirea învăţăturilor Domnului[67]. Să fim aşa cum ne-a poruncit El zicînd : «Să fie mijlocul vostru încins şi opaiţele aprinse şi voi asemenea oamenilor care aşteaptă pe stăpînul lor cînd vine la nuntă, pentru ca, de îndată ce el a venit şi a bătut, ei să-i deschidă. Fericiţi vor fi acele slugi pe care Domnul, cînd va veni, le va găsi veghind» [68]. Trebuie să fim încinşi, ca nu cumva, clnd va veni ziua plecării, să ne găsească nepregătiţi. Să lumineze şi să strălucească făclia noastră în fapte bune[69], ca să ne conducă la lumina seninătăţii eterne, din această noapte a veacului. Să aşteptăm întotdeauna cu grijă şi supraveghere sosirea pe neaşteptate a Domnului, pentru ca, atunci cînd El va bate, să veghem în credinţa noastră, care va primi de la Domnul răsplata vegherii. Dacă vor fi păzite aceste porunci, dacă vor fi respectate aceste sfaturi şi îndemnuri, nu vom putea fi în-nâbuşiţi în timpul somnului de înşelăciunea diavolului, ci slugi veghetoare vom domni conduşi de Hristos.

I N D I C E S C R I P T U R I I T I C »

83. Amintind idealul creştin al păcii (cap. XXIV) şi pilda jertfelniciei Bisericii primare (cap. XXV), cu care starea Bisericii contemporane era într-un vădit contrast (cap. XXVI), Sfîntul Ciprian face un apel vibrant la creştinii din Africa, să revină cu toţi puterea la aşteptarea Mîntuitorului Hristos.

64 Fapte 4, 34—35; Mt. 6, 20; 19, 21.
65 Lc. 12, 33.
66 Lc. 18, 8.
67 Mt. 5, 16.
68 Lc. 12, 35—37.
69 Mt. 5, 16.

INDICE REAL ŞI ONOMASTIC

• Ultimele doua nliniere «rată : primul capitolul, Iar al doilea rtndul.

U

V

Z

SFÎNTUL CIPRIAN DESPRE RUGĂCIUNEA DOMNEASCĂ

INTRODUCERE

Apariția acestei cărți de dimensiuni nu prea mari este, evident, ln legătură cu aceea a magistrului său, Tertulian, pe care o completează, — aceea ocupîndu-se mai mult de rugăciuni, în general, pe clnd Slin-tul Ciprian explică mai ales «Tatăl nostru». Este o cateheză care explică folosul rugăciunii şi cuprinsul rugăciunii domneşti mai ales.

Data apariției ei este fixată în mod deosebit în legătură cu tulburările schismatice din 251 şi 252, provocate de episcopul Maximus. adeptul lui Novațian, care era împotriva iertării celor căzuți prin renegare în timpul prigoanei şi de Fortunatus, partizanul lui Felicisim, care ataca pe Sfîntul Ciprian însuşi.

Tratatul Despre rugăciunea domnească ar fi un apel la unitate, din 252, pentru patrologii, care 11 caracterizează astfel, pe baza capitolelor IV, VIII, XV, XXIII, XXIV şi XXX, unde se vorbeşte de pace şi unitate în Biserică. Alții, însă, văd in această cateheză opera pe care Sfîntul Ciprian o crede necesară celor ce trec la creştinism în vremea cumplitei prigoane a lui Deciu şi o scrie la adăpost, în primele luni ale anului 250, împreună cu Epistola XI şi cu altele din acea vreme, cu care are o înrudire evidentă. Impresia noastră este că această a doua părere ar fi mai potrivită cu cuprinsul tratatului Despre rugăciunea domnească.

Potrivit tradiției primare cateheza ar fi trebuit să fie prebaptisma-lă, *adică să se încheie cu Botezul: aşa citim în Didachee VII,* **1.** *Învățătura ei aräta că sînt două căi pe care poate călători omul pe pămînt. una a vieții, pe care o urmează cei paşnici, curați şi blînzi şi alta a morții, adică a ucigaşilor, adulterilor, furilor şi prigonitorilor etc. (cap. 1—V). Sfîntul Iustin ne învață, de asemenea, că cei ce au primit credința sînt învățați să trăiască potrivit învățăturii creştine, să se roage şi să ceară de la Dumne/.cu iertarea păcatelor, căindu-se şi postind , apoi slnt botezați (Apologia l-a, LXI, 8). La fel învață Hipolit al Romei,cerînd celor catehizați să renunțe la îndeletnicirile păgîne, incompatibile cu creştinismul, şi să înceapă să ducă o viață creştinească împodobită cu fapte bune, care să ducă la Botez (Hipolit,* Tradiția apostolică, *XVI). Aceeaşi învățătură o găsim în operele*

lui Tertulian. Pretutindeni însă aflăm practica rugăciunii creştine după exemplul Mîntui-torului, in pregătirea pentru Botez. Convertirile din timpul persecuţiei mai ales, care se soldau uneori cu martiriul înainte de a fi fost botezat, au făcut să grăbească primirea acestei Taine după care urma catehizarea, destul de scurtă, încheiată cu împărtăşirea. Această practică, după ■care catehizarea era podul de legătură între Botez şi Euharistie se generalizează, in principiu, începînd din veacul al XlV-lea. Astfel, Sfîntul Ambrozie socoteşte că ar fi o trădare descoperirea Tainelor dumnezeieşti înainte de a fi primit Botezul (De mysteriis, I, 1**—2),** cdci această T*aină este Taina credinţei. Aceeaşi ordine o aflăm Ia Fer. Augustin în veacul următor. In cateheza aXVI-a el arată că înainte de a se boteza le-a explicat simbolul credinţei. In cateheza a LVII-a aminteşte că rînduiala pe care o urmează este ca întîi să creadă, pentru ca apoi să se boteze, a opta zi înainte de Paşti; la Paşti aveau să se împărtăşească, după ce le explica şi-i învăţa «Tatăl nostru» ; «După ce veţi fi botezaţi veţi spune în fiecare zi rugăciunea domnească» (LVI, I, 1 ; LVII, I, 1 şi LVIII; X, 12 ;* Migne, *P.L., XXXVIII, col. 377, 386—387 şi 399) etc.*

Cuprinsul tratatului «Despre rugăciunea domnească» constă în explicarea rostului rugăciunii în general şi a acestei rugăciuni în special, pe temei biblic. S-a observat că din cele 700 de rînduri ale ediţiei Harţei, folosită astăzi în mod unanim, circa 220 sînt citate biblice, cuprinzînd ***68*** *pasaje scripturistice şi circa 50 aluzii scripturistice* [70].

După unii din cercetătorii de astăzi, Sfîntul Ciprian s-ar fi servit chiar de un fel de Logia *sau* Testimonia inedita — *colecţie de cuvinte <aîe Domnului şi de citate biblice, care ar fi fost primite de la prietenii din Cezareea şi care n-au rămas înregistrate ca atare în opera lui, autorul oriental neavînd autoritatea necesară spre a-i fi transmis numele posterităţii*[71].

Nevoia de a explica «Tatăl nostru» s-a simţit mai mult decît explicarea rugăciunii în sine, care pare bun comun practicat în toate religiile.

Maestrul sâu, Tertulian, axase tratatul său pe *explicarea rugăciunii ln sine: numai capitolele* 2—8 *din* ceie *29 ale lui Tertulian se ocupă de «Tatăl nostru». Sfîntul Ciprian şi-a propus să-1 completeze într-un anumit sens. S-a mai observat de asemenea, că în cele 70 de texte scripturistice folosite de Sfîntul Ciprian, numai şapte sînt asemenea cu cele 60 de citate aduse de Tertulian. O oarecare originalitate a fost astfel cerută de subiectul însuşi.*

---

70 F. Cayre, în al său *Precis de Patrologie,* t. I, Paris, Tournai, Roma, 1927, p. 252 şi Prof. T. Herbert Bindley în *St. Cyprian on the Lord's Prayer,* colecţia «Early Church Classics», Londra, 1914, p. 14, sînt de prima părere; cf. Prof. Michel Reveillaud în *St. •Cyprien, l'Oraison dominicale,* în col. «Etudes d'Historie et de Philosophie religieuse», Paris, 1964, p. 24—41.
71 Vezi Prof. Michel Reveillaud, *op. cit.,* p. 52 sq.

Destinatarii catehezei sale despre rugăciunea domnească nu au un nume special ca la alți Sfinți Părinți de pildă, care vor să exprime neputința celor botezați de curînd de a predica ei înşişi Cuvîntul lui Dumnezeu, în acest context, Fer. Augustin îi numea infantes, *adică prunci, muți, pînă cînd încep pentru prima dată să se adreseze lui Dumnezeu prin rugăciunea domnească. Sfîntul Ciprian li se adresează cu cuvintele «frați prea iubiți», care nu au o semnificație specială.*

Autoritatea supremă în Biserică rămîne Sfînta Scriptură, *pentru Sfîntul Ciprian ■, ea inspiră şi judecă actele în învățătura Bisericii. Tradiția, de pildă : «De unde vine această Tradiție ? —* se *întreabă Sfîntul Ciprian -, are oare ea autoritatea Domnului şi a Evangheliei ? Vine ea de la Apostoli şi de la Epistolele lor ? Căci ceea ce trebuie făcut e ceea ce este scris» — răspunde Stîntul Ciprian*[72]*. în epoca aceea cumplită a persecuțiilor sîngeroase, cuvintele Evangheliei păreau oracole, fiind cuvintele Domnului transmise din cer —, de cîte ori erau citite : «Martirii (înşişi) nu pot nimic dacă Evanghelia ar putea fi nimicită», scrie el in tratatul «Despre cei căzuți de la credință» (cap. XX). Căci Domnul Hristos care a dat-o este învierea şi împărăția lui Dumnezeu *. Dintr-o sumă impresionantă de citate, din scrierile Sfîntului Ciprian, reiese clar că Duhul Sfînt împinge Biserica, ca vîntul corabia şi, prin Scripturi, tot El o îndreaptă ca o cîrmă spre limanul mîntuirii*[73]*.*

Sfîntul Ciprian pune un accent puternic şi pe har. *Nu e de mirare că un om bogat şi puternic, cu o carieră strălucită care primeşte să se smulgă brusc din mirajul fericirii pămînteşti şi să fie trimis la moartea pâmîntească pentru fericirea cerească, credea şi trăia în efluviile ha-rice. Fer. Augustin însuşi citează pe Sfîntul Ciprian ca pe o autoritate în materie: «Nu trebuie să ne proslăvim cu nimic, fiindcă nimic nu ne aparține», spusese acesta (în* Mărturisiri, *III, 4), arătînd că toate cele duhovniceşti ne sînt asigurate de har. Iar cînd călugării de la mînăsti-rea Adrumetum îi împărtăşesc tulburarea în care 11 adusese Pelagie, Fer.*

Augustin citeşte împreună cu ei tratatul Sfîntului Ciprian despre rugăciune şi-i

4. *bplstolu* /.XX/V 2 [tipud ldom, *Ibidvm*, p. 52.

îndeamnă să-1 răspîndească

---

72 Idem, *ibiclcm*, p. 7—24.

73 *Di'npw riuiăriuiH'u domnească*, X I I I

Domnul asigură cu harul Său începutul credinței (cap. XVII), din «rugăciunea dumnezeiască», harul actual (cap. XXII) şi ales (XII). S-a afirmat cu dreptate că nu importanța ştiințifică a unei opere religioase garantează eficiența ei practică, cît aureola celui care-i asigură adevărul şi autoritatea ei[1]. *Fer. Augustin a căutat să-i întărească autoritatea Sfîntului Ciprian scriind că tratatul «Despre rugăciunea domnească» ne Îndeamnă să cerem lui Dumnezeu tot ce ne e necesar pentru o viață sfîntă, pentru ca «nu cumva, încrezîndu-se în liberul nostru arbitru să cădem de la harul dumnezeiesc»* [74].

Botezul şi Euharistia încadrează rugăciunea Tatăl nostru. Botezul este ritul sacramental al renunțării la lume (cap. XIII) şi al adopțiunii dumnezeieşti (X). Prin imitare începem a fi ceea ce vom fi în eonul viitor (XXXVI). Rugăciunea e comunitară (XXIII); formăm o unică pîine din mulțimea boabelor măcinate şi apoi frămîntate (Ep. LXIII, 13).

Cuprinsul *tratatului* «Despre rugăciunea domnească» *ar forma după unii patrologi, împreună cu* «Mărturiile către Quirinus» *(cartea a IH-a), temeiul învățăturii morale a Sfîntului Ciprian — cea dintîi insistînd asupra necesității şi condițiilor necesare «Tatălui nostru» şi de a arăta lucrarea harului. Iată o scurtă* analiză *a acestui tratat*[75].

P a r t e a I-a *este formată din primele şase capitole şi se ocupă de* rugăciune în general. Cap. I ne *aminteşte preceptele evanghelice, fundamentul mîntuirii noastre.* Cap. II *arată că rugăciunea este una din principalele învățături evanghelice ■, este cea privitoare la rugăciune în general şi la cea domnească, în special, care* (Cap. III) *este mai plăcută lui Dumnezeu, fiindu-ne lăsată de însuşi Fiul Său.* Cap. IV arard *cum trebuie făcută rugăciunea, în respect şi smerenie dînd* (Cap. V) *pilde biblice în acest sens* (Cap. VI), *dar Domnul însuşi ne-a dat exemplu de smerenie în rugăciune, în parabola vameşului şi a fariseului.*

//i p a r t e a a Il-a (cap. VII—XXVII) *Sfîntul Ciprian explică cele* şapte cereri ale rugăciunii «Tatăl nostru». *In Cap. VII ni se dă textul acestei rugăciuni.* Cap. VIII ne *arată că rugăciunea adevărată este comună şi expresie a unității, fiecare rugîndu-se pentru tot poporul credincios. Altfel îi urmăreşte blestemul*

6. Vezi Prof. Michel Reveillaud, op.- *cit.,* p. 53—54.
7. Fer. Augustin, Ep. CCXV, 3 ; Migne, P.C., XXXIII, 972.

biblic al lui Core, Datan şl Ablron şi pe cei ce introduc învățături străine în Biserică. Cap. IX *învață că prin Botez sîntem născuți din nou şi înfiați de Ziditorul nostru, adevăratul Tată al nostru, unicul pe care-L invocăm.* Cap. X. *Numai cel ce cred în El şi în Fiul Lui îl pot chema în rugăciune.* Cap. XI. *In con-*

74 Fer. Augustin, *Ep.* CCXV//, 3; P.L. din «Migne», XXXIII, col. 972.
75 împărțirea In cele trei părți o aflăm la F. Cayre, t. I din *Precis de Patrologie,* nolo 3, p. 257.

secință trebuie să ne purtăm ca fii ai Lui şi ca temple în care El să se poată sălăşlui, după învățătura apostolică. Cap. XII *ne învață să nc rugăm ca prin noi, cei sfințiți prin Botez, să se sfințească în fața oamenilor Cel ce ne sfinţeşte. în* Cap. XIII: *cerem să vină împărăția Iul Dumnezeu prin prezența continuă a Fiului Său. în* Cap. XIV—XVII *ne rugăm să se facă voia Lui şi pe pămînt precum se împlineşte în cer ; ea a fost deja săvîrşită în trupul nostru prin Botez şi în sufletul nostru prin credință — trupul simbolizînd pămîntul, dar şi pe necredincioşi, iar sufletul cerul şi pe credincioşi.* Cap. XVIII *ne învață că plinea cea de toate zilele poate avea şi un sens spiritual, Hristos fiind pîinea vieții, dar şi unul material. în acest sens* (Cap. XIX), *după ce am renunțat* — prin Botez — *la lume şi la toate bunurile ei, nu ne mai îngrijim de cele necesare mîine — în nădejdea repedei veniri a împărăției Iui Dumnezeu.* Cap. XX *ne aminteşte primejdia bogățiilor pentru desăvîrşirea creştină şi prin exemple biblice* (Cap. XXI), cd *Domnul nu-şi părăseşte creatura Sa.* Cap. XXII—XXIV ne *arată că cerem iertarea păcatelor, pentru ca să nu încetăm de a ne ruga şi să ne îngîmfăm, uitînd că păcătuim mereu, fiindcă Dumnezeu ni le-a iertat deja -, această cerere este condiționată de iertarea celor ce greşesc față de noi. Căci «pentru Dumnezeu darul cel mai mare îl constituie pacea noastră, armonia frățească şi poporul unit după unitatea Tatălui, a Fiului şi a Sfîntului Duh» •, iar Abel este dat exemplu pentru frica de Dumnezeu şi inima curată cu care a adus jertfă.* Cap. XXV *demonstrează* nu cd *Dumnezeu ne duce în ispită, ci că răul nu ne poate vătăma dacă Dumnezeu nu permite aceasta. Veghea şi rugăciunea* (Cap. XXVI) *sînt arme împotriva ispitei; ca urmare* (Cap. XXVII) ne *învață că cererea ajutorului dumnezeiesc cu stăruință ne este necesară împotriva celui rău.*

P a r t e a a IlI-a (Cap. XXVIII—XXXVI) *ne arată condițiile rugăciunii desăvîrşite şi nevoia de a ne ruga ziua şi noaptea.* Cap. XXVIII : *Mîntuitorul a rezumat rugăciunea Sa în ultimele cuvinte, ca şi în alte împrejurări şi, ne-a învățat prin fapte* (Cap. XXIX) *să ne rugăm necontenit.* Cap. XXX *nc demonstrează că I'iul nu numai că a murit pentru noi, ci s-a şi rugat neîncetat pentru noi Tatălui, d'md pildă vie de unitate şi pace, — singurele care duc la împărăția lui Dumnezeu. Din* Cap.
XXXI *reiese datoria de a ne concentra la rugăciune. Cuvintele preotului : «Sus să avem inimile I» ne cheamă la cele dumnezeiești, cerln-du-ne să ne ridicăm deasupra tuturor celor pămîntești prin veghe şi concentrare.* Cap. XXXII *ne învață că rugăciunea trebuie însoțită de post şi de milostenie, după pilda lui Cornelie* (XXXIII) *şi a altor drepți din Vechiul Testament şi după învățătura proorocului Isaia şi a Siîntului Apostol Pavel.* Cap. XXXIV *ne dă temeiuri biblice din Vechiul şi din Noul Testament pentru ritualul rugăciunilor publice la ora a treia, a şasea şi a noua, care anunțau manifestarea de mai tîrziu a Siintei*

Treimi. Iar Cap. XXXV *arată temeiuri scripturistice pentru rugăciunea de dimineață, prin care cinstim învierea şi seara după ce a apus soarele, care ne aminteşte de Hristos, soarele dreptății. «Urmlnd a avea în împărăția Lui numai zi... să veghem şi noaptea ca şi ziua; avînd a ne ruga totdeauna şi a aduce mulțumiri lui Dumnezeu din cer, să nu încetăm nici aici pe pămînt de a-L ruga şi a-I aduce mulțumiri» (XXXVI).*

î n c h e i e r e . *Din antichitatea creştină pînă astăzi, micul tratat «Despre rugăciunea Tatăl nostru» al Sfîntului Ciprian, a fost socotit «tratatul standard, clasic» al Bisericii primare.*

Aprecierea Sfîntului Ilarie din Poitiers, care scria la un veac după ci (354), a socotit că nu mai este cazul să comenteze el rugăciunea domnească, atunci cînd în tîlcuirea Siintei Evanghelii de la Matei a ajuns la cap. VI, 9—13, *preferind să trimită pe cititori la lucrarea Sfîntului Ciprian. La fel procedează Sfîntul Vincențiu de Lerini, în al său Commonitoriu (cap. XVIII) şi Sfîntul Ambrozie, ln comentariul său asupra Sfîntului Evanghelist Luca (XI, 1—4), privitor la «Tatăl nostru».*

Fericitul Augustin a făcut mai mare caz, aşa cum am amintit mai sus, cu prilejul vizitei călugărilor din Adrumetum; mai mult de douăsprezece ori Fer. Augustin citează micul tratat al Sfîntului Ciprian, în lucrarea sa împotriva lui Pelagiu, combătut de martir înainte de apariție.

Stilul simplu, liniştit, care nu căuta profundul, ci umanul pus în fața dumnezeiescului, conştient de vinovăția tuturor în fața judecății din urmă, pe care o credea iminentă, citind tot timpul autoritatea biblică în sprijin, a impresionat mai mult pe cititorii veacurilor primare decît interpretări mai profunde şi mai dezvoltate.

Sfinții Părinți o citează cu venerația pe care le-o inspiră martiriul Sfîntul Ciprian [76]*. Rămîne una dintre lecturile patristice spirituale preferate de creştini pînă astăzi.*

LITERATURA

I n ce priveşte principalele manuscrise in care s-a găsit acest tratat, se ştlo că cel mai vechi *(Codex Sequlerianus* sau *Parislnus lat.)* datează din sec. VI—VIL şi el a servit oa bază pentru una dintre edițiile principale ale operelor lui Ciprian, aceea a lui Harțel. Este urmat de *Codicele* V *(Veronensis)* din sec. VII, de W. W/r-*ceburgensis,* din sec. VIII—IX. Edițiile operelor Sflntului Ciprian au fost descrişi; de patrologul W. Harțel în *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum latinorum,* voi. III, 1—2 şi 3 (Viena, 1868), p. LXX—LXXXIX; le-am amintit la *Introducerea despic Sfîntul Ciprian.*

T r a d u c e r i l e le redăm după Michel Reveillaud; ele sînt numeroase : In f r a n ţ u z e ş t e : Jacques Tigeou, *Les oeuvres de Saint Cecilc* CypnV/i... (Paris, N. Chesneau, 1574). In sec. următor apare : *Sermon de S. Cyprien sur l'Orui-son de notre Seigneur.- Pater noster etc. de la traduction de la* M.D.D. (Paris, chez M. Prome, 1663). Urmează : *Les oeuvres de Saint Cyprien eveque de Carthage el Mar-tyr, traduites en Irancais par Monsieur Lombert, avec des Remarques,* Unu *nouvclle Vie de Saint Cyprien Uree de* ses *ecrits, et une Table des Mutieres,* (Paris, choz A. Pralard, 1672). Se mai cunosc alte doud *ediții* ale acestei cărți apărute la Rouon, în 1716, dintre care una la C. *Ferrand* şi alta la *Antoine le Prevos* (t. 2) p. 56—76, cu-prinzînd rugăciunea domnească. In sec. al XVIII-lea a apărut

---

76Prof. T. Herbert Bindley, *St. Cyprian on the Lord's Praycr,* cit. supra, p. 5—7.

traducerea lui Pierre Floriot, în Morale *chretienne raportee aux Instructions que Jesus Christ nous a don-nees dans l'Oraison Dominicale,* Bruxelles, 1741, cf. t. I, p. 1—40. In sec. al XlX-lea : Oeuvres *oompletes de Saint Cyprien, eveque de Carthage, Traduction nouvcllv de M.N.S. Guillou* (Paris, 1877: «Tatăl nostru», în t. I, p. 90—116). Se aminteşte Cno/x *ue Monuments Primitits de l'Eglise chretienne, avec notices litteraires par J.A.C Bu-chon,* Paris, 1837, oare reproduce traducerea lui Lombert şi va avea trei ediţii: a Il-a la Paris în 1860 şi a III-a la Orleans în 1875. In 1842 va apare «Rugăciunea Domnească» şi în *Les Peres de l'Eglise, traduits en Irancais* de M. de Genoude şi anume în voi. V bis. p. 397—422. Ea se va publica de asemenea în cărţi de pietate ca Le *Saint Cyprien, Histoire de sa vie et extraits de ses ecrits,* apărută la Lille, în 1849, fără numele autorului sau în Conferences *sur l'Oraison dominicale et traduction du trăite de Saint Cyprien sur le* meme *sujet par l'abbe, Th. Pierret,* Paris, 1863. Se menţionează şi *Histoire et oeuvres completes de Saint Cyprien. Traduction Irancalse par M. l'abbe Thibaut,* în 2 voi., Tours, 1868—1869. In secolul nostru traducerile sînt socotite superioare calitativ celor precedente. Se amintesc în acest context aceea a lui Adalbert Haumman, în *Prieres des premiers chretiens, Textes choisis et traduits,* Paris, 1950 şi Strasbourg, 1957, p. 280—295, în care aflăm numai o parte a rugăciunii «Tatăl nostru», tradusă după ediţia lui Baluze din Migne. Tot extrase din explicarea «Tatălui nositru» ne dă şi Dr. Denys Gorce în colecţia populară «Les ecrits des Saints», Namur, 1958, p. 95—120.

In englezeşte: C. Thornton, *The Treatises ol S. Caecilius Cyprian... transla-ted with Notes and Indices,* în colecţia *«Library of the Fathers»,* T. III, Oxford, 1839, p. 177—193; R. E. Wallis, în Anle-Nicene *Christian Library,* t. 8, Edimbourg, 1868, p. 399 sq.; R. E. Wallis, în *Ante-Nicene Father,* t. 5, New-York, 1907, p. 445—457 ; T. H. Bindley, *St. Cyprian, On The Lord's Prayer, Society for Promoting Christian Knowledge,* London, 1898 ; H. Gee, *St. Cyprian. On the Lord's Prayer,* Londra, 19041 Roy J. Deferrari, *St. Cyprian Treatises,* în *The Fathers of The Church,* voi. 36, New-York, 1958.

In germană: J. Baer, *Bibliothek der Kirchenvăter* (ed. Bardenhewer, Th. Schermann, C. Weyman, Kempten şi Munchen, 1918), t. 34; Th Michels, *S. Th. C. Cyprianus, Das Gebct des Herrns,* în *Das Siegel, Ein Jahrbuch Katholischen Lcben,* Leipzig, 1925, p. 53—75.

In româneşte: Pr. Matei Pâslaru, *Scrieri alese din Operele Sllntulni Ciprian...,* cu *«Viaţa şi scrierile Sflntului Ciprian...»* şi o *Introducere,* col. *Biblioteca Părinţilor Bisericeşti,* nr. 1, R. Vîlcea, 1935. Acelaşi, *Stlntul Mucenic Ciprian,* I, Despre *rugăciunea domnească, adică explicarea rugăciunii «Tatălui nostru»,* col. «Biblioteca Părinţilor Bisericeşti pentru popor», nr. 1, R. Vîlcil, 1937.

DESPRE RUGĂCIUNEA DOMNEASCĂ

(DE DOMINICA ORATIONE)

I.

Preceptele evanghelice, fraţi prea iubiţi, nu sînt altceva decît învăţături divine, temelii la edificiul speranţei, mijloace de întărirea credinţei, hrană pentru înviorarea inimii, călăuze arătătoare de drum, ajutoare în căpătarea mîntuirii; ele, luminînd pe pămînt minţile primitoare ale credincioşilor, conduc la împărăţia cerească. Multe a voit Dumnezeu să fie spuse şi auzite şi prin profeţi. Dar sînt cu atît mai însemnate cele pe care le spune Fiul, cele prin care cuvîntul lui Dumnezeu anunţat prin profeţi este întărit cu propria Lui voce, fără să mai ceară pregătirea drumului pentru Cel ce va veni, ci venind El însuşi să ne deschidă şi să ne arate calea, pentru ca noi, cei ce am fost mai întîi orbi şi neajutoraţi, rătăcind în

întunericul morții, să fim luminați de strălucirea grației divine şi drumul vieții să ne fie arătat şi condus de Domnul [77].

II.

Intre celelalte îndemnuri mîntuitoare şi învățături divine, prin care a sfătuit pe poporul Său, El a dat şi forma de a ne ruga, ne-a îndrumat şi ne-a arătat şi cum să ne rugăm pentru a obține mîntuirea. Cel ce a făcut să trăim ne-a învățat şi să ne rugăm, cu acea bunătate, de bună seamă, cu care a binevoit să ne dea şi să ne ofere şi pe celelalte pentru ca, vorbind către Tatăl şi adresîndu-I rugăciunea pe care am învățat-o de la Fiul Lui, să fim mai uşor ascultați. Prezisese că va veni ora cînd adevărații adoratori să-L cinstească pe Tatăl în Duh şi în adevăr[78] şi a împlinit ceea ce promisese mai înainte, pentru ca noi, care am primit harul şi adevărul din sfințenia Lui, să-L cinstim în Duh şi adevăr şi prin rugăciunea lăsată de El. Care rugăciune poate fi spirituală, dacă nu cea care ne-a fost data do Hristos, Cel ce ne-a trimis şi pe Duhul Sfînt ? Care rugăciune către Tatăl poate fi adevărată, dacă nu cea care a fost exprimata prin gura Fiului Său, care este El însuşi Adevărul ? Incit a ne ruga altfel decît ne-a învățat El nu e neştiință, ci culpă, fiindcă El însuşi a atras atenția şi a spus : «Ați respins porunca lui Dumnezeu, pentru ca s-o înlocuiți cu tradiția voastră» [3].

III.

Să *ue* rugăm aşadar, frați prea iubiți, aşa cum ne-a învățat Domnul Dumnezeul nostru. Este plăcut şi intim pentru Dumnezeu să fie rugai prin cuvintele Fiului Său, să ajungă la urechile Lui rugăciunea alcătuită de Hristos, să recunoască Tatăl cuvintele Fiului Său cînd noi ne rugăm. Cel ce locuieşte în inima noastră să fie şi în vocea noastră şi, fiindcă-l, avem pe El ca mijlocitor către Tatăl pentru păcatele noastre [4], cînd ne rugăm să ne fie iertate greşelile să ne exprimăm cu cuvintele mijlocitorului nostru. Căci cînd zice : «Orice vom cere de la Tatăl în numele Lui ne va da» [3] cu atît mai uşor dobîndim ceea ce cerem în numele lui Hristos, dacă cerem prin rugăciunea formulată de El.

IV.

Cînd ne rugăm, vorba şi ruga noastră să fie cu smerenie, în linişte şi cuviință, gîndindu-ne că ne aflăm în fața lui Dumnezeu. Trebuie să plăcem ochilor divini şi prin ținuta corpului şi prin felul vocii. Căci după cum cel care vorbeşte tare

77 **Importanța excepțională a învățăturilor evanghelice date direct de Fiul lui Dumnezeu întrupat.**

78 In. 4, 23.

3. Mt. 15, 9 i Mc. 7, 8.

4. I In. 2, 1.

5. Ioan 16, 23.

li. Mt. 6, 6.

7. Ier. 23, 23.

8. I'iltlo, 15, 3.

dovedeşte lipsă de cuviinţă, la fel cel ce se roagă trebuie să arate respect şi modestie. In învăţătura Sa Domnul ne-a recomandat să ne rugăm pe ascuns, în locuri retrase şi ferite, In camerele noastre de culcare, aşa cum stă mai bine credinţei[a], fiindcă ştim că Dumnezeu este pretutindeni prezent, că vede şi aude pe toţi, că în plenitudinea maiestăţii Sale pătrunde în orice colţişor oricît de izolat, precum este scris : «Eu sînt Dumnezeu de aproape şi nu Dumnezeu de departe. Dacă omul se ascunde şi stă ascuns, oare nu-l voi vedea ? Nu umplu eu cerul şi pămîntul ?» [7]. Şi de asemenea: «Ochii lui Dumnezeu privesc în orice loc şi pe cei buni şi pe cei răi» [8]. Cînd ne adunăm la un loc cu fraţii noştri şi facem jertfele divine cu preotul lui Dumnezeu, trebuie să nu uităm respectul şi disciplina pe care le datorăm, să nu fa-

cem rugăciuni pretutindeni, cu cuvinte nepotrivite, ci să ne adresăm lui Dumnezeu cu smerenie, nu cu glas zgomotos, fiindcă Dumnezeu n-ascultă vocea noastră, ci inima noastră, şi n-are nevoie de strigăte Cel ce ne cunoaşte gîndurile, precum arată şi zice Domnul: «De ce cugetaţi cele rele în inimile voastre ?» [79]. Şi în alt loc : «Şi vor şti toate Bisericile că eu cercetez rărunchii şi inimile» [80]. Ana, din prima carte a Regilor, purtînd in ea modelul Bisericii îl păzeşte şi păstrează ea, care se ruga lui Dumnezeu nu cu voce tare, ci tăcut şi modest, în adîncul inimii ei. Vorbea ru-gîndu-se în gînd, dar cu credinţă pe faţă, fiindcă ştia că Dumnezeu şi asa aude, şi a dobîndit uşor ceea ce a cerut, fiindcă a cerut cu credinţă, precum spune Sfînta Scriptură : «Vorbea în inima sa şi buzele ei se mişcau, dar vocea ei nu se auzea, şi a auzit-o pe ea Domnul» [81]. La fel citim şi în Psalmi : «Spuneţi în inimile voastre şi în paturile voastre căiţi-vă» [82]. Şi prin Ieremia acelaşi lucru sugerează şi învaţă Duhul Sfînt zi-cînd : «In simţurile noastre trebuie să fii adorat, Doamne» [83].

V.

79 Mt. 9, 4.
80 Apoc. 2, 23.
81 I Reg. 1, 13.
82 Rezumativ.
83 Acest pasaj atribuit profetului Ieremia, se găseşte în cartea deutero-canonică a Iui Baruh, pe care Sfîntul Ciprian o socotea operă a lui Ieremia.

Cel ce se roagă, frați prea iubiți, să nu ignoreze cum s-au rugat în templu vameşul şi fariseul. Nu cu ochii înălțați către cer, fără ruşine şi nici cu mîinile ridicate fără cuviință, ci izbindu-şi pieptul şi mărturi-sindu-şi păcatele închise înăuntru, cerea vameşul ajutorul milosîrdiei divine, pe cînd fariseul rugîndu-se era mulțumit de sine ,- dar a meritat să fie iertat mai degrabă cel ce s-a rugat cu speranța mîntuirii fără să se încreadă în nevinovăția sa, fiindcă nimeni nu este nevinovat. Astfel că pe cel ce s-a rugat mărturisindu-şi cu umilință păcatele 1-a auzit Cel ce iartă pe cei umili[84]. Aceasta arată Domnul în Evanghelia Sa şi zice : «S-au urcat în templu doi oameni, unul fariseu şi unul vameş. Fariseul,stătea în picioare şi acesta se ruga în sine : «Mulțumescu-ți ție, Dumnezeule, că nu sînt ca ceilalți oameni nedrepți, răpitori, adulteri, cum este şi vameşul ăsta. Postesc de două ori pe săptămînă, dau zeciuială din tot ce am». Iar vameşul sta mai la o

11. Sfîntul Ciprian citează deseori femeile ca «tipuri» ale Bisericii*. Astfel, Lea figurează Sinagoga, iar Rahel Biserica ; aceasta din urmă, are mai mulți copii decît cea precedentă, deşi la început era stearpă, scrie el în «Testimonia ad Quirinum», 1, 20. Şi Rahab era tipul Bisericii, fiindcă adună în casa ei pe cei care vor fi salvați cie la pieire. (Epistola 69, 4 etc). Mama celor şapte martiri Macabei, este tipul Bisericii care pătimeşte cu copii ei în suferințe (Către Fortunat, 91, Testimonia..., III, 7 etc). Suzana e Biserica pură pe care vor s-o întineze ereticii (Epistola 11, 7). Fecioara Măria este amintită prin două citate: Fapte, 1, 14 şi Isaia, 7, 10 sq., pe care le găsim în cap. 8 din «Rugăciunea domnească» şi 25 din «Despre unitate», pe primul în cap. ';, 9 din «Testimonia...» şi pe al doilea (vezi Prof. Michel Reveillaud, op. *cit-*, p. 164, nota 1).

parte, şi nu-şi ridica ochii către cer, ci-şi lovea pieptul său zicînd : «Dumnezeule, ai milă de mine păcătosul». Vă zic vouă că acesta s-a coborît la casa sa mai îndreptat decît acel fariseu : «fiindcă oricine se înalță se va smeri, iar cel ce se smereşte se va înălța» [85].

VI.

Acestea învățînd, frați prea iubiți, din citirea Sfintei Scripturi, după ce am aflat cum trebuie să ne apropiem pentru rugăciune, să cunoaştem din învățătura Domnului cum să ne rugăm şi ce să cerem. «Astfel — zice El — rugați-vă : Tatăl nostru carele eşti în ceruri, sfințească-se numele Tău vie împărăția Ta, facă-se voia Ta, precum în cer şi pe pămînt. Pîinea noastră oea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi. Şi ne iartă nouă greşelile noastre, precum şi noi iertăm greşiților noştri şi nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăveşte de cel rău» [86].

VII.

înainte de toate, învățătorul păcii şi propovăduitorul unității n-a voit să se facă rugăciunea de fiecare în mod particular, numai pentru sine. Nu zicem : «Tatăl meu, care eşti în ceruri» şi nici «Dă-mi pîinea mea astăzi», şi nu se roagă

84 Reminiscență din Pilde, 3, 34.
85 Lc. 18, 10—14 ; compară cu Mt. 23, 12.
86 Mt. 6, 9—13.

fiecare să i se ierte numai lui greşelile, nu spune numai pentru sine singur să nu fie dus în ispită şi să fie mîntuit de cel rău. Rugăciunea noastră e publică şi comună şi, cînd ne rugăm, nu ne rugăm numai pentru unul, ci pentru tot poporul, fiindcă tot poporul formăm o unitate. Iar Dumnezeul păcii şi învățătorul înțelegerii, care a propovăduit unitatea, a voit, ca aşa cum El a purtat în Sine pe toți, unul să se roage pentru toți[87]. Această lege a rugăciunii au păzit-o cei trei tineri închişi în cuptorul cu foc, cu aceleaşi sentimente şi uniți prin aceleaşi gînduri. Aceasta arată Sfînta Scriptură şi, cînd ne învață cum s-aurugat ei, ne dă un exemplu pe care să-l imităm în rugăciunile noastre, ca să putem fi ca ei[88]. «Atunci, — zice — cei trei cîntau imnul care se înălța ca dintr-o singură gură şi binecuvînta pe Dumnezeu» [89]. Vorbeau ca şi cum aveau toți trei o singură gură, deşi încă nu-i învățase Hristos să se roage. Şi de aceea rugăciunea lor a fost primită şi mântuitoare, fiindcă rugăciunea simplă şi în duhul păcii a dobîndit bunăvoința Domnului. Aşa ştim că s-au rugat şi Apostolii cu discipolii lor după înălțarea Domnului. «Erau, — se spune —, stăruind toți cu acelaşi cuget în rugă-ciune cu femeile şi cu Măria care a fost mama lui Iisus şi cu frații lui».

vin.

Cu deosebite, frați prea iubiți, ce multe şi ce mari, sînt legămintele *rugăciunii domneşti,* exprimate pe scurt, dar foarte bogate în conținut, în în aşa fel, încît nu este trecut cu vederea nimic din ceea ce trebuie să se cuprindă în rugăciunile noastre din învățătura cerească! «Rugați-vă — zice — aşa : Tatăl nostru care eşti în ceruri». Omul nou, renăscut şi redat lui Dumnezeu prin grația Lui, spune în primul rînd «tată», fiindcă de acum a început să fie fiu. «La ale Sale proprii — zice — a venit şi ai Săi nu L-au primit. Tuturor celor ce l-au primit le-a dat puterea să devină fiii lui Dumnezeu, care cred în numele Lui» [90]. Aşadar, cel ce a crezut în numele Lui şi a devenit fiu al lui Dumnezeu, de aici trebuie să înceapă, ca să aducă mulțumiri şi să mărturisească anume că el este fiul lui Dumnezeu, cînd numeşte pe Dumnezeu din cer tată al lui, să mărturisească pe dată, chiar între primele cuvinte privitoare la naşterea sa, că a renunțat la tatăl pământesc şi trupesc, că un singur tată cunoaşte şi are de acum, pe cel din cer, precum este scris : «Cei care zic tatălui şi mamei: nu te cunosc şi pe fiii lor nu i-

---

87 Sfîntul Ciprian, care a scris primul tratat asupra unității Bisericii, a recomandat cu tărie creştinilor menținerea acestui atribut principal al ei. Punctul de plecare este comuniunea în dragoste care ne face să ne rugăm fiecare pentru fiecare dintre ceilalți. Acest comunitarism anulează toate deosebirile de rasă, de neam, de clasă socială. Comentîndu-1, Fericitul Augustin va scrie: «ln comun zicem Tatăl nostru. Cît de mare este bunătatea lui Dumnezeu ; Aşa zice şi împăratul şi cerşetorul; şi sclavul şi stăpînul lui, şi împreună spun Tatăl *nostru* care eşti în cer. Să înțelegem deci că ei sînt frați, fiindcă au un Tată comun». Predica 58-a, Il-a, 2 Migne, P.L. 38, 393 ; apud Michel Reveillaud, op. *cit.,* p. 169.
88 Sfîntul Ciprian încuraja Biserica sa în timpul groaznicei persecuții păgîne In toate scrierile sale prin exemple biblice şi istorice, pentru a rezista la suferințele Îngrozitoare, la care era supusă. Aruncarea im cuptor a celor trei tineri evrei in vremea lui Nabucodonosor este folosit de el în acest scop.
89 Dan, 3, 13—33.
90 In. 1, 11, 12.

au recunoscut, aceştia au păzit poruncile Tale şi au respectat testamentul Tău» [91]. Astfel Domnul ne învață în Evanghelia Sa să nu invocăm pe tatăl de pe pămînt, pentru că avem un singur tată, care este în ceruri[92]. Şi discipolului care pomenise pe tatăl său mort, i-a răspuns: «Lasă morții să-şi îngroape morții» [93]; căci spusese că tatăl său e mort, cînd pentru credincioşi tatăl este viu.

IX.

Dar, frați prea iubiți, observăm şi înțelegem că mai întîi numim pe Tatăl care este în cer, dar adăugăm şi-i spunem «tatăl nostru» adică al acelora care cred, care prin El au început să fie fiii lui Dumnezeu, renăscuți şi sfințiți prin har duhovnicesc. Acest cuvînt îi vizează şi-i acuză pe iudei, fiindcă nu numai că au disprețuit, lipsiți de credință, pe Hristos Cel anunțat de profeți şi trimis mai întîi la ei, dar L-au şi ucis cu cruzime. Ei nu mai pot să numească Tată pe Domnul, fiindcă Domnul îi respinge şi-i înfierează zicînd : «Voi aveți ca tată pe diavolul şi voiți să îndepliniți poftele tatălui vostru. Căci el de la începui a fost ucigaş şi nu a stat pe temelia adevărului, fiindcă nu este în el adevăr» [94]. Dumnezeu, prin profetul Isaia, strigă cu indignare : «Fii am născut şi i-am crescut, iar ei m-au disprețuit. Boul cunoaşte pe stăpînul său şi asinul cunoaşte locuința stăpînului său. Israel nu M-a cunoscut şi poporul nu M-a înțeles. Vai de nemul păcătos, de poporul plin (le păcate, seminție ticăloasă, copii nelegiuiți. Ați părăsit pe Domnul şi ați mîniat pe Cel sfînt al lui Israel» [95]. Pentru mustrarea lor noi creştinii cînd ne rugăm zicem «tatăl nostru», fiindcă a început să fie tatăl nostru şi a încetat să fie al iudeilor, care L-au părăsit. Nu un popor păcătos poate să fie fiu, ci celor ce le este acordată iertarea păcatelor, lor li se dă şi numele de fii, lor li se promite şi veşnicia, fiindcă Domnul însuşi zice : «Tot cel ce face păcatul este rob păcatului. Robul însă nu rămîne în casă în veac, fiul rămîne în veac» [96].

X.

Cît este de mare îngăduința Domnului, cît de mare prisosul prețuirii şi bunătății Lui față de noi, încît a voit să spunem rugăciunea în fața lui Dumnezeu numindu-L pe Domnul Tată şi, precum Hristos este fiul lui Dumnezeu, aşa să ne considerăm şi noi fiii lui Dumnezeu ! Acest nume nimeni dintre noi n-ar îndrăzni să-1 rostească, dacă nu ne-ar fi permis El însuşi să ne rugăm aşa. Trebuie să ne amintim, frați prea iubiți, şi să ştim că atunci cînd spunem că Dumnezeu-este Tatăl nostru, trebuie să ne purtăm ca fii ai lui Dumnezeu, pentru că aşa cum nouă ne place că-L avem pe Dumnezeu ca Tată, la iei să-I placă şi Lui că no are pe noi fii. Să ne comportăm ca nişte temple ale lui Dumnezeu [2H], pentru ca Dumnezeu să sălăşluiască în noi. Să nu fie faptele noastre lipsite de harul Duhului Sfînt, fiindcă am început să trăim după legileduhovniceşti şi cereşti, să nu cugetăm şi să nu săvîrşim decît cele spirituale şi cereşti aşa cum a zis însuşi Domnul Dumnezeu : «Pe cei care mă preamăresc îi voi preamări şi cei care Mă vor disprețui se vor disprețul» [97]. Şi fericitul Apostol a spus într-o epistolă a sa : «Nu sînteți ai voştri, căci sînteți

---

91 Deut. 33, 9.
92 Mt. 23, 9.
93 Mt. 8, 22.
94 In. 8, 44.
95 Is. 1, 2 sq.
96 In, 8, 34, 35.
97 I Regi, 2, 30.

cumpărați pe preț mare. Preamăriți-L pe Dumnezeu şi purtați-L în trupul vostru» [98].

XI.

Apoi spunem : «Sfințească-se numele Tău» nu pentru că dorim ca Dumnezeu să fie sfințit în rugăciunile noastre ci, pentru că-I cerem Domnului ca numele Lui să se sfințească în noi. Dealtfel de cine poate fi sfințit Dumnezeu, Care El însuşi sfințeşte? Dar fiindcă El însuşi a zis : «Să fiți sfinți, fiindcă şi Eu sînt sfînt» [99], cerem şi ne rugăm ca, fiindcă am fost sfințiți prin Botez, să stăruim în ceea ce am început să fim. Şi aceasta ne rugăm zilnic. Căci avem nevoie zilnic de sfințenie, pentru ca, zilnic lepădîndu-ne de păcatele noastre, să ne curățim printr-o permanentă sfințenie. Şi ce este sfințenia, care ni se dă din dragostea lui Dumnezeu, ne spune Apostolul zicînd : «Nici desfrînații, nici slujitorii la idoli, nici adulterii, nici trîndavii, nici pederaştii, nici tîlharii, nici înşelătorii, nici bețivii, nici defăimătorii, nici răpitorii nu vor dobîndi împărăția lui Dumnezeu. Şi aceasta ați fost, dar sînteți dezlegați, sînteți iertați, sînteți sfințiți în numele Domnului Iisus Hristos şi în Duhul Dumnezeului nostru» [s2]. Spune că am fost sfințiți în numele Domnului Iisus Hristos şi în Duhul Dumnezeului nostru. Ne rugăm ca această sfințire să rămînă în noi şi, fiindcă Domnul şi judecătorul nostru cere celui însănătoşit şi trezit la viață de către El ca de-acum înainte să nu mai greşească, să nu mai facă ceva rău[100], această rugăciune o facem zilnic, aceasta cerem zi şi noapte, anume ca viața în sfințenie, care ni se dă din grația lui Dumnezeu, să ne-o păzească El însuşi sub protecția Lui.

XII.

Urmează în rugăciune : «Vie împărăția Ta». Cerem să vină împărăția Lui printre noi, cum cerem să se sfințească şi numele Lui în noi. Dar cînd nu domneşte Dumnezeu, sau cînd începe la El ceea ce a fost. întotdeauna şi nu încetează de a fi ? Cerem să vină împărăția noastră, promisă nouă de Dumnezeu, dobîndită prin sîngele şi pătimirea lui Hris-

32. I Cor. 6, 9—11.

98 1 Cor. 6, 19 b, 20.
99 Lev. 11, 44; 20, 7.
100 In. 5, 14.

tos, penlru *ca* noi, cei ce mai înainte am fost robi în veac, după a< oca să avom parte de împărăţia lui Hristos, după cum El însuşi porunceşte şi zice : «Veniţi, binecuvîntatii părintelui Meu, primiţi împărăţia c are s-a pregătit vouă de la începutul lumii» [101]. Dar, prea iubiţi fraţi, împărăţia lui Dumnezeu poate fi Hristos însuşi, pe care-L dorim zilnic să vină, *a* cărui sosire voim să se înfăptuiască fără zăbavă [102]. Căci după cum El însuşi este învierea, fiindcă în El înviem şi noi, la fel se poal^ înţelege El însuşi ca împărăţie a lui Dumnezeu, fiindcă în El vom avui să împărăţim. Avem dreptate să cerem împărăţia lui Dumnezeu, adică împărăţia cerească, fiindcă există şi împărăţia pămîntească. Dar cel < o a *renunţat la* lumea aceasta se face mai mare decît onorurile şi decît împărăţia lumii acesteia. Şi de aceea, cel ce se dedică lui Dumnezeu şi lui Hristos nu doreşte împărăţia pămîntească, ci pe cea cerească. Usl" nevoie de rugăciune continuă, ca să nu decădem din împărăţia cerească, aşa cum au căzut iudeii, cărora le fusese mai întîi promisă aceasta împărăţie, precum arată şi dovedeşte Domnul : «Mulţi, — zice El — vor veni de la răsărit şi de la apus şi se vor aşeza cu Abraham, cu Isaac şi cu Iacob în împărăţia cerurilor. Dar fiii împărăţiei vor fi alungaţi în întunecimile din afară ; acolo va fi plîngerea şi scrîşnirea dinţilor» [a"]. Arată că înainte iudeii erau fii ai împărăţiei, cînd stăruiau să fie şi iii ci lui Dumnezeu ,• dar cînd au încetat de a avea acest nume părintesc, le-a încetat şi împărăţia. Şi de aceea noi, creştinii, care am început să numim în rugăciune pe Dumnezeu Tată, ne rugăm să vină la noi şi împărăţia lui Dumnezeu.

XIII.

Adăugăm şi zicem : «Facă-se voia Ta în cer şi pe pămînt» nu pentru ca Dumnezeu să facă ce vrea El, ci pentru ca să putem noi face ce vrea Dumnezeu. Căci cine-L împiedică pe Dumnezeu să facă ce vrea ? Dar fiindcă sîntem împiedicaţi de diavolul să ne supunem lui Dumnezeu cu tot sufletul şi cu toate faptele noastre, de aceea ne rugăm să se facă în noi voinţa lui Dumnezeu. Şi ca să se facă aceasta în noi, este nevoie de voinţa lui Dumnezeu, adică de ajutorul şi de ocrotirea Lui, fiindcă nimeni nu este puternic prin forţele sale, ci prin voia şi mila lui Dumnezeu. Şi Domnul, arătînd slăbiciunea omului pe care-l purta, zice: «Tată, dacă se poate, să treacă de la mine paharul acesta» [103] şi, dîndexemplu discipolilor Săi, ca să facă nu voia Sa, ci pe a lui Dumnezeu, a adăugat zicînd : «Nu ce vreau Eu, ci ce vrei Tu». Şi în alt loc zice : «N-am coborît din cer ca să fac voia Mea, ci voinţa Celui ce M-a trimis» [104]. Iar dacă Fiul a înţeles să facă

36. Mt. 8, 11, 12.

voia Tatălui, cu atît mai mult sluga trebuie să facă voinţa stăpînului, după cum şi

---

101 Mt. 25, 34.
102 In viitoarea prigoanelor, venirea iminentă a Domnului pentru întemeien .i Împărăţiei Sale pe pămint este lesne de înţeles că era necontenit invocată.
103 Mt. 26, 39.
104 In. 6, 38.

Ioan într-o epistolă a sa îndeamnă să se facă voia lui Dumnezeu şi învaţă zicînd : «Să nu iubiţi lumea şi nici pe cele ce sînt în lume. Dacă a iubit cineva lumea, nu este în el dragostea de Tatăl, căci tot ce este în lume este pofta cărnii şi pofta ochilor şi trufia vieţii, care nu este de la Tatăl, ci din pofta lumii. Şi lumea va trece şi pofta lumii. Dar cine a făcut voia lui Dumnezeu rămîne în veci, cum şi Dumnezeu rămîne în veci» [105]. Cei ce voim să rămînem în veci, sîntem datori să facem voia lui Dumnezeu, care este veşnic.

XIV.

Iar voia lui Dumnezeu este aceea pe care a îndeplinit-o şi a propo-văduit-o Hristos. Modestia în conversaţie, statornicie în credinţă, decenţă în cuvinte, dreptate în fapte, generozitate în ajutorări, stăpînire în conduită ,• a nu face nedreptate şi a o ierta pe cea făcută de altul, a trăi în pace cu fraţii, a iubi pe Domnul din toată inima, a-L iubi pentru că-n El e Tatăl, a te teme pentru că e Dumnezeu, a nu pune nimic mai presus de Hristos, fiindcă nici El n-a pus ceva mai presus de noi, a merita întotdeauna dragostea Lui, a rămîne cu credinţă şi curaj alături de crucea Lui e vreo controversă în legătură cu numele şi cu cin-stirea Lui, a dovedi în vorbire statornicie de credinţă, în anchete tărie de caracter, suportînd chiar moartea de e nevoie, aceasta înseamnă a voi să fii moştenitor al lui Hristos, a îndeplini poruncile lui Dumnezeu, a face voia Tatălui[106].

XV.

Cerem să se îndeplinească voinţa lui Dumnezeu în cer şi pe pămînt, fiindcă şi una şi alta are în vedere fiinţa noastră, mîntuirea noastră. De vreme ce avem, trupul din pămînt şi sufletul din cer[107], sîntem în

---

105 I In. 2, 15—17.

106 Acest capitol este în original de o frumuseţe rară şi .a fost citat de Casiodor şi alţii, un poem al suferinţei morţii avînd oa punct de plecare smerenia : este vorba de ser/no-ancheta, de guaeso'o-tortura şi de pa//en£/a-patima, *qua-coronamur* prin care triumfăm. Este citată ca paralelă Epistsla 10 în care se spune: «aceasta este lupta credinţei noastre în care sîntem strîratoraţi, prin care învingem, în care sîntem biruitori» (Ep. 10, 4).

Este elogiul martiriului şi al mărturiei cu preţul vieţii, ca împlinire desăvîrşita a voii lui Dumnezeu, căreia i-a închinat acest imn Sfîntul Ciprian martirul; cf. Rom. 8, 17.

107 Fac. 2, 7.

acelaşi timp pămînt şi cer şi de aceea ne rugăm să se facă voia lui Dumnezeu şi-ntr-o parte şi-n cealaltă, adică şi în corp şi în spirit. Căci. este luptă între corp şi spirit şi zilnică neînţelegere şi confruntare între aceşti doi adversari încît nu facem ceea ce voim, pentru că spiritul tinde la cele cereşti şi divine, pe cînd corpul pofteşte la cele pămînteşti şi vremelnice. Şi de aceea cerem ca între acestea două, cu darul şi ajutorul lui Dumnezeu, să fie unire, pentru ca Dumnezeu cu voinţa Lui să ne mîntuiască şi sufletul şi corpul, să ne ţină sănătos sufletul renăscut prin el. Aceasta ne spune deschis şi fără ocol apostolul Pavel : «Trupul — zice el — pofteşte împotriva spiritului şi spiritul împotriva trupului. Prin aceasta sînt duşmani unul altuia, ca să nu faceţi ceea ce voiţi. Cunoscute sînt faptele trupului : adulterele, depravările, murdăriile, spurcăciunile, idolatriile, otrăvirile, sinuciderile, duşmăniile, neînţelegerile, rivalităţile, supărările, provocările, conflictele, ereziile, invidiile, beţiile, desfrînările şi cele asemenea acestora. Cei ce săvîrşesc unele ca acestea nu vor avea împărăţia lui Dumnezeu. Dar roadele spiritului sînt dragostea, voia bună, pacea, mărinimia, bunătatea, credinţa, blîndeţea, stăpînirea de sine, castitatea» [108]. De aceea şi în rugăciuni zilnice şi continui cerem să se facă pentru noi voia lui Dumnezeu şi în cer şi pe pămînt, fiindcă voia lui Dumnezeu este să se supună cele pămînteşti celor cereşti; să fie conducătoare cele spirituale şi-divine.

XVI.

Se poate înţelege de asemenea, fraţi prea iubiţi, că, întrucît ne pomeneşte şi ne îndeamnă Domnul să iubim chiar pe duşmani[109] şi să ne rugăm şi pentru cei ce ne prigonesc, trebuie ca şi pentru cei care sînt încă pe pămînt şi n-au început să fie ai cerului, să cerem şi pentru ei să se facă voia lui Dumnezeu, pe care a îndeplinit-o Hristos păstrind* şi întregind pe om. Căci de vreme ce discipolii sînt numiţi de El nu pă+ mînt, ci sarea pămîntului[110], şi Apostolul numeşte pe om creat în primul rînd din pămînt şi-n al doilea rînd din cer[111], pe bună dreptate şi noi trebuie să fim asemenea lui Dumnezeu Tatăl[112], care face să răsară soarele Său şi peste cei buni şi peste cei răi, să plouă peste cei drepţi şi peste cei nedrepţi[113]. De aceea porunca lui Hristos, cînd ne rugăm ştcerem, esle ca să facem rugăciunea noastră pentru mîntuirea tuturor, pentru ca, precum în cer, adică în noi, s-a făcut voia lui Dumnezeu, căci prin credinţa noastră, sîntem din cer, la fel şi pe pămînt, adică în cei ce nu voiesc să creadă, să se facă voia lui Dumnezeu, pentru ca foţi cei ce aparţin primei naşteri, pămîntene, să înceapă a fi cereşti, născuţi din apă şi din duh [1S].

XVII.

Mergînd cu rugăciunea mai departe, cerem şi zicem : «Pîinea nos-Iră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi». Aceste cuvinte pot fi înţelese şi spiritual, dar şi simplu, fiindcă ambele sensuri prin înţelepciunea divină sînt de folos mîntuirii. Hristos este pîinea vieţii[114] şi această pîine nu este a tuturor, ci a noastră. Cum zicem «Tatăl nostru», fiindcă este tatăl celor ce-L înţeleg şi cred în El, tot aşa zicem «pîinea

---

108 Gal. 5, 17, 19—22.
109 Mt. 5, 44.
110 Mt. 5, 13.
111 I Cor. 15, 47.
112 Mt. 5, 43 sq.
113 Mt. 5, 45.
114 In. 6, 35.

51. ln. 6, 51.
52. In. 6, 53.
53. Pîinea are aici sens simplu, adică de hrană trupească şi duhovnicească, adică •do împărtăşire cu Trupul şi Sîngeie Lui. Interdicţiile au fost înţelese de interpreţi ı n puţind veni de la prigonitori, dar şi de la Biserică.
48. In. 3, 5.

noastră», fiindcă Hristos este pîinea noastră, a celor ce avem părtăşie •cu corpul Lui. Cerem, însă, ca această pîine să ne fie dată zilnic, ca nu cumva noi, care sîntem cu Hristos şi primim zilnic ca hrană a mîntuirii[115] Euharistia Lui, săvîrşind cumva vreo greşeală mai gravă în timp ce sîntem opriţi de a ne împărtăşi din pîinea cerească şi să fim astfel separaţi de corpul lui Hristos, după cum El însuşi predică şi zice : «Eu sînt pîinea vieţii, care am coborît din cer ; dacă va mînca cineva din piinea aceasta, va trăi în veci. Dar pîinea pe care o voi da este trupul Meu, pentru viaţa lumii»[5']. Cînd zice, aşadar, că trăieşte în veci cel ce a mîncat din pîinea Lui, după cum e de la sine înţeles că trăiesc cei ce se ating de corpul Lui şi primesc Euharistia avînd dreptul de a se împărtăşi, tot aşa, dimpotrivă, trebuie să ne temem şi să ne rugăm ca nu cumva cel oprit de la împărtăşanie şi despărţit astfel de trupul lui Hristos să rămînă departe de mîntuire, precum El însuşi ne atrage atenţia zicînd : «dacă nu veţi mînca din trupul Fiului omului şi nu veţi bea din sîngeie Lui, nu veţi avea viaţă în voi» [82]. De aceea cerem să ni se dea zilnic pîinea noastră, ceea ce înseamnă Hristos, pentru ca rămînînd şi trăind în Hristos să nu ne îndepărtăm de sfinţenie şi de corpul Lui[3S].

115 Sirah 1, 22.

XVIII.

Dar se poate înțelege şi că, de îndată ce am renunțat la ale lumii, <depărtîndu-ne de bogățiile ei, cu încredere în grația divină, să cerem numai hrană necesară traiului[116], fiindcă ne învață Domnul şi zice : «Cel ce nu renunță la toate ale lui nu poate fi discipolul Meu» [M]. Dar cel ce a început să fie discipol, renunțînd la toate, după cuvîntul învățătorului său, trebuie să ceară hrană zilnică şi să nu-şi extindă cererea sa •asupra altor lucruri, căci iarăşi porunceşte Domnul şi zice : «Nu cugetați la ziua de mîine, căci ziua de mîine va cugeta ea însăşi la ale ei , îi ajunge zilei răutatea ei» [117]. Pe bună dreptate, aşadar, discipolul lui Hristos îşi are hrană zilnic şi e oprit să se gîndească la ziua de mîine, fiindcă devine inconsecvent cu sine însuşi, adică pe de o parte cere să trăiască mult timp în lume, iar pe de alta să vină repede în împărăția lui Dumnezeu. Aşa ne sfătuieşte şi fericitul Apostol, pentru a ne întări ■credința şi speranța : «N-am adus nimic în această lume, dar nici nu putem lua ceva. Să fim mulțumiți dacă avem ce mînca şi ce îmbrăca. Dar cei ce vor să ajungă bogați cad în ispită, în capcane şi în dorințe multe şi vătămătoare, care coboară pe om la pierzanie şi nimicire. Căci lăcomia este rădăcina tuturor relelor şi cei cuprinşi de ea s-au îndepărtat de credință şi s-au făcut robi ai multor dureri» [118].

XIX.

Ne învață nu numai că trebuie dispreţuite, dar şi că sînt periculoase bogățiile, că în ele îşi au rădăcina relele atrăgătoare, care înşală mintea omenească prin amăgiri ascunse. De aceea, pe acel bogat nesocotit, care cugeta la avuțiile lumii acesteia şi se lăuda cu mulțimea roadelor ei, ı-a mustrat Dumnezeu zicînd : «Nesocotitule, în această noapte ți se va cere sufletul; aşadar cele pe care le-ai agonisit ale cui vor ***îi*** ?»[119]. Se bucura de roadele sale prostul, care noaptea avea să moară şi se gîndea la belşugul lui de trai, el, căruia viața i se curma. Dimpotrivă, Domnul ne învață că este desăvîrşit cine-şi vinde toate ale sale şi le împarte săracilor»iar pentru sine îşi adună comoară în cer.

Spune că acela poate să-L urmeze şi să-I imite gloria patimilor [120], care, pregătit şi în aşteptare, nu e reținut de nici o legătură cu avuția, ci dezlegat şi liber, după ce-şi trimite la Domnul toate ale sale, pleacă

---

116 După lepădarea de lume şi de slava ei la Botez, creştinul — ne învață Sfîn-iul Ciprian — nu trebuie să se roage pentru bunuri lumeşti necesare mai mult de o .zi, fiindcă aşteaptă şi se roagă pentru venirea Împărăției lui Dumnezeu.

55. Lc. 14, 33.

117 Mt. VI, 34.

118 **I Tim. 6, 7—10.**

59. Mt. 19, 21.

119 Lc. 12, 20.

120 Marc Lods, decanul Facultății Protestante din Paris, scrie sub titlul «A ***suierr şi a muri ca lisus Hristos participînd la patima*** **Sa» descrie pe larg învățătura Sfinților Părinți despre pătimire şi martiriu ca imitație a Domnului : «Patimile şi moartea lui lisus Hristos, aflîndu-se în centrul mesajului creştin,**

XVIII.

și el în urma lor. Pentru a se putea pregăti de aceasta, fiecare dintre noi învață să se roage și să cunoască din disciplina rugăciunii în ce fel trebuie să fie.

XX

Nu-i poate lipsi celui drept hrana zilnică, fiindcă este scris : «Nu va lăsa Domnul să moară de foame sufletul drept» [121] şi de asemenea : «Am fost tînăr şi am îmbătrînit, dar n-am văzut pe cel drept părăsit și nici familia lui cerînd pîine» [122]. Iar Domnul promite zicînd : «Nu vă neliniștiți zicînd : ce vom mînca şi ce vom bea, sau cu ce ne vom îmbrăca ? De acestea toate neamurile se întreabă : Dar Tatăl vostru ştie că vă lipsesc toate acestea. Căutați mai întîi împărăția şi dreptatea lui Dumnezeu şi acestea toate vi se vor adăuga» [123]. Celor ce caută împărăția şi dreptatea lui, Dumnezeu le făgăduieşte că toate celelalte li se vor da pe deasupra. Căci de vreme ce toate sînt ale lui Dumnezeu, celui ce-L are pe Dumnezeu nu-i va lipsi nimic, dacă el însuşi nu-i lipseşte lui Dumnezeu. Astfel lui Daniel, închis din porunca regelui în groapa cu lei, i se pregătea prînzul în mod miraculos şi omul lui Dumnezeu era hrănit între fiarele înfometate, care-1 cruțau [124]. Aşa era hrănit în fuga şi singurătatea sa Ilie slujindu-1 corbii şi aducîndu-i păsările zburătoare hrană pe cînd era prigonit [125]. Și — o, blestemată cruzime a răutății omeneşti! — fiarele cruță, păsările hrănesc, iar oamenii întind curse şi persecută ! [126].

XXI.

credinciosul se simte silit să acționeze şi să trăiască aşa cum a trăit Domnul, a pătimit şi a murit». Sfîntul Ciprian scrie martirilor africani oare aşteptau moartea în închisori : «Care nu este, scumpii mei fraţi, în conştiința că ați biruit, ...bucuria voastră, veselia triumfătoare, de a nu mai avea dejrît să aşteptați răsplata făgăduită de Dumnezeu... de a duce în mine *un* suflet împărătesc, înlănțuit într-un trup...» (Epistola LXXI-a VII, 1). La rîndul lor, preoții din Roma îi scriau Sfîntului Ciprian : «Ce poate fi mai frumos decît de a fi devenit asociat la patima lui Hristos, mărturisind numele Lui» (Ep. 31, 3). (v. *Conies-seurs martyrs,* col. «Gaiiiers Theologiques», nr. 41 (Paris-Neuchâtel, 1958), p. 24, 26 şi note.

121 Pilde, 10, 3.
122 Ps. 36, 25.
123 Mt. 6, 31—33.
124 Pilde, 10, 3.
125 III Regi 17, 6.
126 Mc. 1, 13; Is. 11, 6—8.

Apoi ne rugăm pentru iertarea păcatelor noastre zicînd: «Şi ne iartă greşelile noastre precum şi noi iertăm greşiţilor noştri». După hrană cerem şi iertare de păcate, pentru ca acela care e hrănit de Dumnezeu să trăiască în Dumnezeu şi să se îngrijească nu numai de viaţa prezentă şi vremelnică, ci mai ales de cea veşnică, la care se poate ajunge dacă sînt iertate păcatele, pe care Domnul le numeşte datorii, precum spune în Evanghelia Sa : «Ţi-am iertat toată datoria, fiindcă m-ai rugat» [127]. Cît de necesar, cît de chibzuit şi de întăritor ni se atrage atenţia că sîntem păcătoşi şi trebuie să ne rugăm pentru păcatele noastre, pentru ca atunci cînd se cere iertare de la Dumnezeu sufletul să-şi amintească de propria sa existenţă! Ca să nu se creadă cineva nevinovat şi trufindu-se mai mult să se coboare, i se atrage atenţia că zilnic păcătuieşte, de vreme ce zilnic se roagă pentru iertarea păcatelor. Aşa ne învaţă şi Ioan într-o epistolă a sa zicînd : «Dacă vom zice că n-avem păcat, ne amăgim noi înşine şi nu este în noi adevăr. Dar dacă ne vom mărturisi păcatele, credincios şi drept este Domnul, care ne "iartă păcatele» [128]. In epistola sa a cuprins ambele îndatoriri, fiindcă trebuie şi să ne rugăm pentru păcatele noastre şi să dobîndim iertarea pe care o cerem. De aceea a spus că Domnul e credincios, că adică se ţine de credinţa promisiunii făcute, fiindcă, învăţîndu-ne să ne rugăm pentru iertarea datoriilor şi a păcatelor, ne-a promis totodată mila Tatălui şi iertarea ce va urma.

XXII.

A întărit şi a adăugat legămîntul sigur, punîndu-ne condiţie şi si-lindu-ne să promitem că, precum noi cerem să ni se ierte greşelile, aşa vom ierta şi noi pe cei ce ne-au greşit, ştiind că nu putem dobîndi ce cerem pentru păcatele noastre, dacă nu facem şi noi la fel cu cei ce au păcătuit împotriva noastră. De aceea zice şi în alt loc : «Cu ce măsură veţi fi măsurat, cu aceea vi se va măsura» [129]. O slugă, după ce a fost iertată de stăpînul său de toată datoria, n-a voit să-i ierte la rîndu-i tovarăşului său de slujbă o datorie [130], ci l-a legat să-1 trimită la închisoare. Dar fiindcă n-a fost îngăduitoare cu tovarăşul său, a pierdut ce-i fusese iertat de către stăpîn. Asemenea fapte le înfierează cu putere Hristos în învăţăturile Sale. «Cînd staţi la rugăciune — zice El — iertaţi dacă aveţi ceva împotriva altuia, pentru ca şi Tatăl vostru care **este în ceruri să vă ierte păcatele. Dar dacă voi nu veţi ierta, nici Tatăl vostru care este în ceruri nu vă va ierta păcatele voastre» [131]. Nu vei avea nici o scuză în ziua judecăţii, dacă vei judeca după părerea ta, şi ce vei face vei păţi[132]. Căci Dumnezeu a poruncit ca în casa Lui să avem în noi pace, unire şi înţelegere [133] şi, cum ne-a făcut prin a doua naştere, voieşte ca la fel să ne purtăm şi**

---

127 Mt. 18, 32.
128 I In. 1, 8—9.
129 Mc. 4, 24.
130 Mt. 18, 23—35.
131 Mc. 11, 25—26.
132 Mt. 7, 2.
133 Ps. 67, 7.

renăscuți, așa încît cei care sîntem fiii lui Dumnezeu să rămînem în pacea lui Dumnezeu și cum unul ne este spiritul, tot una să ne fie gîndirea și simțirea. Altfel, nici nu primește jertfa celui dezbinat și, întorcîndu-1 de la altar, îi poruncește să se împace mai întîi cu fratele său [134], pentru ca prin rugăciuni pașnice Dumnezeu să poată fi împăcat. Pentru Dumnezeu darul cel mai mare îl constituie pacea noastră, armonia frățească și poporul unit după unitatea Tatălui, a Fiului și a Duhului Sfînt[135].

XXIII.

Căci la jertfele pe care Abel și Cain le-au făcut cei dintîi, Dumnezeu n-a privit la darurile lor, ci în inimile lor, pentru ca să-i placă nn numai darurile, ci și inimile lor. Abel pașnic și drept, sacrificînd cu nevinovăție, este pildă și pentru alții ca, atunci cînd aduc daruri la altar, să vină cu frică de Dumnezeu, cu inimă curată, cu respect pentru dreptate, cu pace și unire. Pe merit dacă a fost astfel la sacrificiul făcut lui Dumnezeu, după aceea el însuși a devenit sacrificiul lui Dumnezeu, pentru ca primul primind martiriul să anunțe prin slava sîngelui său patimile Domnului, el care avusese și dreptatea și pacea Domnului Asemenea oameni sînt încununați de Domnul, asemenea oameni vor fi răzbunați de Domnul în ziua judecății. Cel în discordie și dezbinare, cel ce n-are pace cu frații săi, după cum atestă fericitul Apostol și Sfînta Scriptură, nici dacă va fi ucis pentru numele de creștin nu va putea să scape de crima neînțelegerii frățești, fiindcă, așa cum este scris : «Cel ce-și urăște fratele este un ucigaș» [136], iar ucigașul nu ajunge în împărăția cerurilor și nici nu trăiește în pace cu Dumnezeu. Nupoate să fie cu Hristos cel ce a imitat mai degrabă pe Iuda decît pe Hristos. Mare este delictul care nu poate fi spălat nici prin botezul sîn-geîui, mare este crima care nu poate fi ispășită nici cu martiriul! [137].

XXIV.

în mod necesar Domnul ne îndeamnă mai departe să spunem în», rugăciune : «Și nu ne duce pe noi în ispită». în aceste cuvinte se arată că nimic nu ne poate fi împotrivă, dacă n-a îngăduit aceasta mai înainte Dumnezeu, că toată teama noastră, devoțiunea și respectul trebuie îndreptate către Dumnezeu, fiindcă în ispite nu-i este nimic permis răului, dacă nu i se atribuie vreo putere de către Dumnezeu. Aceasta o confirmă Scriptura, care spune : «A venit Nabucodonosor, regele Babyloniei, în cetatea Ierusalimului, și o ataca și a dat-o Domnului în mîna lui» [138]. Este dată puterea răului împotriva noastră după păcatele noastre, precum este scris : «Cine a dat spre jaf poporul lui Iacob și Israel celor ce-1 jefuiau ? Oare nu Dumnezeu față de Care au păcătuit cei care nu voiau să umble în căile Lui, nici să asculte de legea Lui șr de aceea a adus asupra lor urgia mîniei Lui ?» [139]. Și iarăși pentru că So-lomon a

---

134 Mt. 5, 24.
135 Iertarea pe care creștinii sînt datori s-o manifeste prin rugăciuni, și pentru dușmanii și prigonitorii lor, duce la pacea cu toți semenii lor și este încununată de unitatea Bisericii, avînd ca temei profund întreita unitate dumnezeiască.
136 I In. 3, 15 a.
137 Sfîntul Ciprian reia în multe locuri din scrierile sale tema din cap. 14 din tratatul «Despre Unitatea Bisericii», că nu poate fi martir cel ce rupe legătura dragostei.
138 Dan. 1, 1—2.
139 Is. 42, 24—25.

păcătuit îndepărtîndu-se de preceptele şi de calea Domnului,, s-a spus : «Şi a întărîtat Domnul pe Satan împotriva lui Solomon» [140].

XXV.

Este dată o dublă putere în raport cu noi, care ne duce fie la pedeapsă cînd greşim, fie la glorie cînd o merităm, cum vedem că s-a făcut cu Iov din voinţa lui Dumnezeu care zice : «Iată, toate cîte le are-le dau în mîinile tale : dar de el fereşte-te să te atingi» [141]. Şi Domnul vorbeşte în Evanghelie în timpul patimilor Lui : «N-ai avea nici o putere împotriva Mea, dacă nu ţi-ar fi dat de sus» [142]. Iar cînd ne rugăm să nu. ajungem în ispită, ţinem seamă de slăbiciunea şi şubrezenia noastră ,de aceea ne rugăm să nu se înalţe cineva cu obrăznicie, să nu-şi ia; asupră-şi ceva cu trufie şi aroganţă, să nu considere o glorie a sa mîntuirea sau suferinţa, fiindcă Domnul, îndemnîndu-ne la umilinţă, a zis r «Vegheaţi şi rugaţi-vă să n-ajungeţi în ispită, căci spiritul este puternic,.
dar trupul este slab» [143], pentru ca, după ce s-a săvîrşit mărturisirea cu umilinţă şi supunere şi a fost dat totul lui Dumnezeu, orice se cere rugător, cu teamă şi cu cinstirea lui Dumnezeu, să se îndeplinească cu dragoste faţă de El.

XXVI.

In structura rugăciunii, după cele comentate mai înainte, vine sfîrşitul care încheie într-o formulă scurtă toate cele cerute, astfel că spunem : «ci ne mîntuieşte de cel rău». Aceste cuvinte exprimă toate inimiciţiile pe care le unelteşte duşmanul împotriva noastră pe această lume, inimiciţii în faţa cărora sîntem întăriţi şi apăraţi, dacă Dumnezeu ne eliberează de tot ce e rău, dacă dă ajutorul Său celor ce se roagă şi 1-1 cer. Cînd însă zicem : «şi ne mîntuieşte de cel rău» nu mai rămîne nimic de cerut, de îndată ce invocăm protecţia lui Dumnezeu împotriva a ceea ce e rău. Aceasta o dată obţinută, stăm sigur şi la adăpost, împotriva tuturor primejdiilor pe care diavolul şi lumea ni le pot pricinui. Oare cine se teme de lume, dacă are pe Dumnezeu pavăză în lume [84] ?

XXVII.

Ce e de mirare, fraţi prea iubiţi, dacă aşa este rugăciunea pe care am învăţat-o de la Dumnezeu care cu înţelepciunea Sa a rezumat toată rugăciunea noastră în cuvintele de la sfîrşit ? Aceasta fusese prezis mai dinainte prin profetul Isaia, ale cărui cuvinte despre măreţia şi mila lui Dumnezeu erau inspirate de Duhul Sfînt: «Cuvîntul care — zice el — este rezumat şi recapitulat în dreptate, fiindcă

---

140 III Regi, 11, 23.
141 Iov 1, 12.
142 In. 19, 11. '
143 Is. 10, 22 sq. ,

83. Mt. 26, 41.
84. Sfîntul Ciprian aminteşte mereu creştinilor angajamentul de la «lepădările» de diavol şi de ispitele lumneşti, care preced Botezul.

Dumnezeu va face un cuvînt prescurtat pe tot pămîntul» [144]. Cînd Cuvîntul lui Dumnezeu, adică Domnul nostru Iisus Hristos, a venit pentru toţi şi, adunînd la un loc deopotrivă pe toţi, învăţaţi şi neînvăţaţi, de ambele sexe şi de orice vîrstă, le-a spus învăţăturile mîntuirii, a făcut un tot unitar şi succint al învăţăturilor Sale, pentru ca să nu încarce memoria celor ce-şi însuşesc învăţătura cerească, ci pentru ca ei să prindă repede ce e necesar din domeniul credinţei. Astfel, pe cînd arăta ce e viaţa eternă, a exprimat foarte pe scurt sfinţenia vieţii zicînd : «Aceasta este viaţa veşnică, ca să te cunoască pe Tine ca singurul şi adevăratul Dumnezeu şi pe Iisus Hristos pe care L-ai trimis» [145]. De asemenea, pe cînd dădea pe

Scurt primele şi cele mai însemnate învăţături despre lege şi despre profeţi, a zis: «Ascultă, Israel: Domnul Dumnezeul, tău este Domnul singur» şi: «Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău din tot sufletul tău şi din toată puterea ta. Aceasta e prima poruncă , iar a doua este următoarea acesteia : Să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi. Aceste două porunci sintetizează toată legea şi proorocii» [146] şi de asemenea: «Binele pe care voiţi să vi-l facă oamenii faceţi-l şi voi lor, căci aceasta este legea şi proorocii» [147].

XXVIII.

Nu numai prin vorbe, ci şi prin fapte ne-a învăţat Dumnezeu să ne rugăm, El însuşi rugîndu-se adesea, implorînd şi arătînd prin exemplul Său ceea ce trebuie să facem noi, precum este scris: «Iar El însuşi se retrăgea în singurătate şi se ruga» [148]. Şi de asemenea : «A ieşit la munte să se roage şi şi-a petrecut noaptea în rugăciuni către Dumnezeu» [98]. Dacă se ruga El, Care era fără păcat, eu atît mai mult trebuie să se roage cei păcătoşi şi, dacă El toată noaptea veghea în rugăciuni neîntrerupte, cu atît mai mult noi trebuie să veghem noaptea în repetate rugăciuni!

XXIX.

Iar Domnul se ruga nu pentru Sine — căci ce nevinovat se roagă pentru sine —, ci pentru iertarea păcatelor noastre, precum El Însuşi' spune către Petru : «Iată, satana cerea să vă cearnă ca pe grîu , eu, însă, m-am rugat pentru tine, ca să nu slăbească credinţa, ta»[149]. Şi în altă parte, de asemenea, se roagă Tatălui pentru toţi zicînd : «Iar Eu nu numai, pentru aceştia mă rog, ci şi pentru aceia care vor crede prin cuvîntul lor în Mine, ca toţi una să fie şi precum Tu, Tată, eşti în Mine şi Eu în Tine, aşa să fie şi ei în Noi» ?[2], Mari sînt dragostea şi bunăvoinţa lui Dumnezeu pentru mîntuirea noastră, dacă nu s-a mulţumit că ne-a răscumpărat cu sîngele Său , ci se şi roagă pentru noi. Vedeţi, însă, cum a fost dragostea Celui ce

---

144 Is. 10, 22 sq. ,
145 In. 17, 3.
146 MC 12, 29—31.
147 Mt. 7, 12.
' ■•• 89. Lc. 5, 16. ■ ■■ ■ .
149 Lc. 22, 31—32.

90. Lc. 6, 12.

92. In. 17, 20—21.

s-a rugat pentru noi, pentru ca, precum Tatăl şi Fiul una sînt, aşa să rămînem şi noi în aceeaşi unitate, ca de aici să se poată înțelege cît de mult greşeşte cel ce strică unitatea şi pa

cea, căci pentru aceasta s-a rugat şi Domnul, voind desigur ca poporul Său să trăiască, fiindcă ştia că dezbinarea nu duce la împărăția lui Dumnezeu.

XXX.

Iar cînd ne aflăm la rugăciune, frați prea iubiți,-sîntem datori să veghem şi să participăm din toată inima la acest moment, în care să nu-şi aibă locul nici un cuget trupesc sau lumesc, să nu ne gîndim la altceva decît la ruga noastră. De aceea şi preotul, înainte de rugăciune, prin cîteva cuvinte pregăteşte sufletele fraților credincioşi zicînd: «Sus să avem inimile» şi, în timp ce poporul răspunde: «Avem către Domnul», sîntem preveniți că nu trebuie să ne gîndim la nimic altceva decît la Dumnezeu. Inima să ne fie închisă împotriva adversarului şi deschisă numai pentru Dumnezeu, să nu-i îngăduim duşmanului lui Dumnezeu să se apropie de noi în timpul rugăciunii. Căci se strecoară adesea şi pătrunde pe ascuns, înşelînd cu iscusință şi îndepărtînd de la Dumnezeu rugăciunile noastre, făcînd ca una să avem în inimă şi altceva pe buze. De aceea pe Domnul nu trebuie să-L roage sunetul vocii, ci cu toată seninătatea sufletul şi simțirea noastră. Este totală indecență ca, atunci cînd îl rogi pe Domnul, să-ți zboare gîndul în altă parte, să cugeti la lucruri care n-au nimic comun cu rugăciunea, ca şi cum ai putea în acelaşi timp să vorbeşti cu Domnul şi să te gîndeşti la altceva. Cum ceri să te asculte Domnul, dacă tu nu-L asculți ? Vrei să-şi aducă aminte Dumnezeu de tine cînd te rogi, dacă tu nu-ți aduci aminte de El ? Aceasta înseamnă a nu te păzi deloc de duşman, a ofensa prin neglijența rugăciunii cînd ochii îi sînt adormiți, inima trebuie să-i fie trează, precum este scris în Cîntarea cîntărilor : «Eu dorm şi inima mea veghează» [150]. De aceea cu grijă şi prevedere ne atrage atenția Apostolul zicînd: «Cînd stați la rugăciune fiți veghetori în ea» [94] învățîndu-ne, desigur, şi arătînd că aceia pot să dobîndească de la Dumnezeu ce cer, pe care-i vede Dumnezeu că sînt veghetori la rugăciune.

XXXI.

Cei ce se roagă nu vin la Dumnezeu cu rugăciuni goale şi fără miezul faptelor. Cererea este fără răspuns cînd Dumnezeu este invocat printr-o rugăciune deşartă. Căci după cum pomul care nu face roade se taie şi se aruncă în foc [151], la fel şi rugăciunea care n-are roadele ei nupoate fi vrednică de

93. Cînt. Cînt. 5, 2. .94.
Col. 4, 2.

Dumnezeu, fiindcă nu e însoțită de fapte. De aceea Sfînta Scriptură ne învață zicînd: «Bună este rugăciunea cu post şi milostenie» [M]. Căci cel ce.va da în ziua judecății răsplată pentru faptele bune şi pentru milostenie şi astăzi ascultă cu

150Mt. 3, 10.
151Mt. 3, 10.

bunăvoință pe cel ce vine la rugăciune după ce a făcut fapte bune. Aşa şi centurionul Cornelius pe cînd se ruga a meritat să fie ascultat, pentru că făcuse multe acte de milostenie față de popor şi rugase întotdeauna pe Dumnezeu. Lîngă el, care se ruga pe la al nouălea ceas din zi, a venit îngerul cu mărturie pentru faptele lui spunîndu-i: «Corneliu, rugăciunile şi milosteniile tale s-au urcat la Dumnezeu şi El nu le va uita» [152].

XXXII.

Ajung repede la Dumnezeu rugăciunile pe care le aduc în fața lui Dumnezeu faptele noastre bune. Astfel îngerul Rafael a venit la Tobias care se ruga însoțindu-şi întotdeauna rugăciunea de fapte şi i-â spus : «Este înălțător să arăți şi să mărturiseşti faptele lui Dumnezeu. Cînd vă rugați, tu şi Sarra, eu am amintit în fața lui Dumnezeu de rugăciunile voastre. Pe cînd tu îți înmormîntai cu simplitate morții, fiindcă te-ai ridicat fără întîrziere, lăsîndu-ți prînzul, şi te-ai dus de ți-ai înmormîntat mortul, am fost trimis să te asist în încercarea prin care treci ,•" şi apoi m-a trimis Dumnezeu să te îngrijesc pe tine şi pe Sarra, nora ta. Căci eu sînt Rafael, unul din cei şapte îngeri drepți, care stăm în fața lui Dumnezeu şi vorbim cu El» [153]. Şi prin Isaia ne sfătuieşte şi ne învață Domnul aceleaşi lucruri zicînd : «Dezleagă orice nod al nedreptății, uşurează pe cei slabi de greutatea lor. Pe cei istoviți odihneşte-i şi orice prigonire nedreaptă risipeşte-o. Frînge pîinea ta celui înfemetat şi pe cei lipsiți de locuință du-i în casa ta. Nu disprețui pe cel fără îmbrăcăminte şi nici pe cei din. neamul tău. Atunci va țîşni la timpul ei lumina ta şi pe dată vor străluci veşmintele tale şi va merge înaintea ta dreptatea, iar lumina lui Dumnezeu te va înconjura. Atunci vei striga şi Dumnezeu te va auzi şi îndată ce vei vorbi îți va spune: aici sînt» Promite că este alături de ei şi spune că-i aude şi-i ocroteşte pe cei ce dezleagă din inimă nodurile nedreptății şi fac milostenii cu slujitorii lui Dumnezeu după învățăturile Lui. Aceştia, fiindcă ascultă ce-i învață Dumnezeu să facă, merită şi ei să fie ascultați de Dumnezeu. Fericitul Apostol Pavel, ajutat de frații săi într-o împrejurare grea, a spus că faptele săvîrşite de ei sînt sacrificii aduse lui Dumnezeu. «Am primit cuîndestulare şi mulțumire cele ce mirau fost.trimise de voi prin Epafro-ditus, mirosuri de bună mireasmă, jertfă bineprimită şi plăcută Iui Dumnezeu»[154]. Căci cinele milostiveşte de cel sărac dă cu dobîndă lui Dumnezeu şi cine dă celor lipsiți lui

96. Tob. 12, 8.

Dumnezeu dă, lui Dumnezeu Ii sacrifică mirosuri de bună mireasemă

■ 99. Is. 58, 6—9.

duhovnicească.

152 Fapte 10, 4.
153 Tob. 12, 11—15.
154 Filip. 4, 18.

XXXIII. . ■ .

In îndeplinirea rugăciunilor aflăm că, împreună cu Daniil, trei tineri cu credinţă puternică şi biruitori ai captivităţii lor, au respectat pentru sacrificii ora a treia, a şasea şi a noua, ore_anunţînd Sfînta Treime, care avea sa se manifeste mai tîrziu [155]. Căci de la ora întîia la a treia sînt trei ore, de la a patra la a şasea trei şi de la a şaptea la a noua de asemenea trei, cele trei grupe de cîte trei ore formind o treime deşăvîrşită. Dînd semnificaţie spirituală acestor spaţii de timp, adoratorii lui Dumnezeu le foloseau ca momente hotărîte şi legitime pentru rugăciune, aceasta devenind tradiţia pe care au respectat-o cei drepţi cînd se rugau, mai ales datorită unor fapte deosebite petrecute la ore care amintesc de această trinitate. Căci în ora a treia s-a coborît asupra discipolilor Duhul Sfînt umplîndu-i de harul pe care li-L făgăduise Domnul[156]. La fel, în ora a şasea Petru, urcîndu-se pe acoperişul casei, printr-un semn şi prin glasul lui Dumnezeu a primit poruncă să primească pe toţi în harul mîntuirii, pentru că mai înainte avea îndoieli cu privire la mîntuirea celor de alte neamuri [m]. Şi Domnul, răstignit în ora a şasea, către ora a noua cu sîngele Său ne-a spălat păcatele noastre şi, ca să ne poată răscumpăra şi învia, la acea oră şi-a desăyîrşit biruinţa Sa, curmîndu-şi prin moarte pătimirea [1M].

[1] ■ • ■ •• ■ • XXXIV.; -

Dar nouă, fraţi prea iubiţi, pe lîngă orele observate din vechime ni s-au adăugat şi alte momente de rugăciune. Trebuie să ne rugăm şi dimineaţa, ca prin ruga-de dimineaţă să cinstim învierea Domnului[157]. Acest moment a fost indicat şi de Sfîntul Duh, care zice în psalmi: «împăratul meu şi Dumnezeul meu, dimineaţa te voi ruga, Doamne, şi vei auzi glasul meu, dimineaţa voi sta în faţa Ta şi te voi vedea» [m]. Şi, de asemenea, prin profet spune Domnul: «De dimineaţă vor vegheapentru Mine zicînd : Să mergem şi să ne întoarcem la Dumnezeul nostru» [m]. De asemenea, la apusul soarelui, cînd ziua se sfîrşeşte, iarăşi trebuie să ne rugăm, fiindcă Hristos este soarele cel adevărat şi ziua cea

103. Fapte. 3, 26.
104. Mc. 15, 34.

106. Ps. 5, 3—5.

adevărată, în faţa căruia soarele şi zilele lumii acesteia se vor retrage. Iar cînd ne rugăm şi cerem ca asupra noastră să vină iarăşi lumina, atunci implorăm venirea lui Hristos, care va aduce harul luminii veşnice. Sfîntul Duh numeşte pe Hristos zi în psalmi: «Piatra pe care n-au luat-o lucrătorii în seamă — zice el — a ajuns în capul unghiului. Acest fapt s-a săvîrşit de Domnul şi minunat este în ochii noştri. Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul: să ne bucurăm şi să ne

---

155 Dan. 6, 1 0 ; Fapte 10, 9.
156 Fapte 2, 15.
157 Mt. 28, 1 şi paralele.

veselim întru dînsa» [158]. De asemenea, profetul Maleahi ne arată că Domnul a fost numit soare. «Pentru voi, însă, — zice el — care vă temeţi de numele Domnului, va răsări soarele dreptăţii şi sub aripile lui este mîntuirea» [im]. Iar dacă în Scripturile sfinte Hristos este adevăratul soare şi adevărata zi, nu există pentru creştini oră, în care ei să nu se simtă datori a se ruga lui Dumnezeu, pentru ca noi, care sîntem în Hristos, adică în soarele cel adevărat şi în ziua cea adevărată, să stăm toată ziua în rugăciuni. Şi cînd Vine noaptea, potrivit legilor universului, care fac să alterneze între ele zilele şi nopţile, este de tot folosul pentru credincioşi să se roage şi în întunericul nopţii, fiindcă pentru fiii luminii şi noaptea este zi. Cînd este fără lumină cel ce are lumină în inimă ? Cînd n-are soare şi zi cel pentru care Hristos este soare şi zi ?

XXXV.

Cei ce sîntem totdeauna în Hristos, adică în lumină, să nu încetăm nici noaptea cu rugăciunile noastre. Astfel Anna văduva, fără întrerupere rugîndu-se şi veghind întotdeauna, stăruia în a fi vrednică de Dumnezeu, precum în Evanghelie este scris : «Nu se îndepărta de la templu, cu post şi rugăciuni slujind lui Dumnezeu zi şi noapte» [159]. Să ia seama fie diferitele neamuri, care n-au fost încă iluminte, fie iudeii care, părăsiţi de lumină, au rămas în întuneric. Noi, fraţi prea iubiţi, care sîntem totdeauna în lumina Domnului, oare ne amintim şi ţinem la ceea ce prin harul lui Dumnezeu am început a fi, să socotim şi noaptea tot zi. Să credem că umblăm totdeauna în lumină, să nu ne împiedicăm de întunericul de care am scăpat, să n-avem nici o lipsă de la rugăciuni în ceasurile de noapte, să nu Impietăm asupra rugăciunilor noastre prin lene sau condamnabilă nepăsare. Renăscuţi sufleteşte şi

107. Os. 5, 15 -, 6, 1.

f09. Mal. 3, 20.

158 Ps. 117, 22—24.
159Lc. 2, 37.

transformați prin bunăvoința lui Dumnezeu, să imităm în prezent ce vom deveni în viitor [11] \ Urmînd a avea în împărăția lui Dumnezeu numai zi, fără intervenția nopții[160], să veghem şi noaptea ca şi ziua, avînd a ne ruga totdeauna şi a aduce mulțumire lui Dumnezeu în cer, să nu încetăm nici aici pe pămînt de a-L ruga şi a-I aduce mulțumiri.

INDICE SCRIPTURISTIC

111. Profesorul Michel Reveillaud care a dat cel mai apreciat comentariu al «Rugăciunii Domneşti» a Sf. Ciprian în lumea apuseană, aminteşte cu multă dreptate ceea ce am accentuat şi noi de mai multe ori: «întreaga etică ciprianică este bazată pe tensiunea eshatologică între acum şi *atunci* (nune et tune). Capitolul acesta este un exemplu admirabil al acestei noțiuni creştine de timp în care viitorul şi prezentul se amestecă fără însă să se confunde vreodată. Sîntem în întuneric, dar mergem în lumină. Sîntem în noapte, dar am scăpat de întunecime. «începem» să fim pe zi. Şi prin «imitația» noastră ceea ce vom fi trebuie să se actualizeze în prezent. Aceasta este într-o corespondență strînsă cu tema estiatologică. Sfîrşitul timpului s-a apropiat. Hristos va veni în curînd; ca un refren, expresia acestei speranțe revine de-a lungul operei Sfîntului Ciprian...» (Prof. Michel Reveillaud, *Saint Cyprien, L'oraison dominicale, cit. supra.,* p. 207).

160 Aipoc. 21, 25.

Apocalipsa 2, 23 — IV, 20. Apocalipsa 21, 25 - XXXVI, 15.

INDICE REAL ŞI ONOMASTIC

SFÎNTUL CIPRIAN **DESPRE**

GELOZIE ŞI INVIDIE

INTRODUCERE

Tratatul «Despre gelozie şi invidie» al Simţului Ciprian este recunoscut ca fiind o operă pastorală, rod al propriilor meditaţii care, împreună cu altele de acelaşi fel, dau «o idee justă de ceea ce era acest spirit practic, atent la toate şi care purta în el cel mai nobil amestec de discreţie şi de forţă în privinţa oamenilor» [161].

Este socotit astiel ca urmare a oribilei schisme manifestată împotriva intereselor Bisericii şi a oricărui spirit creştin, chiar în timpul groaznicei prigoane păgîne organizată de împăratul Decius şi după aceea. Âşa cum am amintit[162]*, cinci preoţi cu Novat în frunte, i-au contestat Sfîntului Ciprian dreptul de conducător al Bisericii africane pe motiv că escaladase prea repede treptele ierarhice după venirea lui Hristos, sau, cu expresia lor, că era episcopul-neolit. Refuzul Sfîntului Ciprian de a primi martiriul imediat după înălţarea sa la treapta de episcop* — şef *al Bisericii* —, care de *fapt a contribuit la rezistenţa şi la organizarea ei sinodală desăvîrşita, ca şi Ia întărirea ei înainte de moartea sa mar-tirică* —, a *constituit încă un motiv pentru a fi calomniat de detractorii săi. Se ştie că înţelepciunea, iertarea, blîndeţea şi tactul pastoral al marelui ierarh l-au oprit să dea cuvenita replică grupului, care dorea postul său, cîtă vreme Biserica gemea în suferinţele prigoanei. După încetarea ei, însă, Sfîntul Ciprian, aşa cum am amintit, a convocat Sinodul din 251 în faţa căruia a citit cele două referate, asupra celor căzuţi de Ia credinţă şi despre răul pe care-1 provoacă în Biserică ereticii şi schismaticii («De lapsis» şi «De unitate Ecclesiae») ; ele au fost aprobate în unanimitate. Sfîntul Ciprian a temporizat rezolvarea schismei, dar schismaticii, susţinuţi de bogatul preot Feiicissimus, au Înteţit revolta şi Sfîntul Ciprian s-a văzut silit sâ-i excomunice.*

---

161 J. Tixeront, *Melanges de Patrologie et d'Histoire des Dogmes,* Paris, 1921, p. 161.
162 Prof. F. Cayre, *Precis de Patrologie,* t. I, Paris, Tournai, Roma, 1927, p. 237—248.

Experiența amară a torturei sufletești suferită de la niște clerici nedemni, care făceau tot ce puteau pe calea delațiilor calomnioase spre a diminua prestigiul Bisericii, chiar cînd statul păgîn căuta s-o desființeze prin forță, chinuri și moarte, a făcut pe Sfîntul Ciprian să mediteze asupra motivelor care au împins pe nedemnii schismatici amintiți la asemenea stranii acțiuni. Rodul acestor meditații este tratatul pastoral «Despre gelozie și invidie». Este socotit a fi fost scris pe la 256.

Ca și tratatul «Despre folosul răbdării», acesta este socotit de specialiști că demonstrează telul în care Providența dumnezeiască maturizează pe cei aleși prin încercări și explică rațiunea de a fi a suferinței. In corespondența sa imensă, Sfîntul Ciprian sprijină învățătura pe viu, exemplificînd-o cu victimele prigoanelor din vremea sa. La siîrșitul acestui tratat, el scrie că pentru un moment persecuția din aiară n-a reînceput ; ca atare îndeamnă pe credincioși la luptă lăuntrică împotriva firii pervertite de păcat[3].

*Privit din altă perspectivă s-a spus despre Sfîntul Ciprian că «puțini oratori creștini au posedat într-un grad așa de înalt ceea ce se numește «ungere evanghelică»... Dacă n-ar fi decît ingenios și strălucit, am vedea în el un artist al cuvîntului, un retor. Acest patetic, care înduioșează, care este o trăsătură distinctivă a predicii sale, se observă mai ales în perorații: acolo se revarsă frumusețile sufletului său. Pe scurt, aproape totdeauna în scrierile sale se întîlnește inima preotului, a păstorului sutletelor, a omului, care caută mai puțin să mustre viciul decît să învingă slăbiciunea umană cu arma convingerii...» *.*

Iată cuprinsul pe *scurt al acestui Tratat.*

In cap. I—II *avem* Introducerea : *Siîntul Ciprian arată că* jinduirea dupd bunul altuia *și* pizmuirea celor mai buni par un rdu neînsemnat ; *dar ele sînt izvorul unor rele toarte mari. De aceea, Sfîntul Petru ne avertizează că diavolul stă la pîndă neclintit (I Pt., V, 8), căutînd părțile mai slabe ale sufletului nostru, la momeli, ispite și făgăduințe înșelătoare.*

Partea I-a (Cap. III—IV) *cuprinde descrierea păcatelor invidiei și geloziei.* Cap. III, *arată că invidia reprezintă o amenințare permanentă tocmai fiindcă este ascunsă. De aceea, creștinul trebuie să se ferească de ea ca de păcatul cel mai îngrozitor, care te face să urăști pe fratele tău și să-ți ucizi*

3. A. d'Ales, la *Theologie de Saint Cyprien,* Paris, 1922, p. 355.
4. Mgr. Freppel, *Saint Cyprien et l'Eglise d'Airique au 111-e siecle,* ed. III-a, Paris, 1890, p. 397.

propria viață sufletească. Cap. IV—V, *aduce exemple biblice: diavolul, care urăște din invidie pe omul cel făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, făcîndu-1 să moară prin păcat, Cain și Abel, Esau și Iacob, frații lui Iosii, Saul și David, iudeii și creștinii, în* Cap. VI, *Sfîntul Ciprian face o descriere amplă și profundă deși concisă a acestui rău foarte întins și de multe feluri, ca rădăcina tuturor relelor, izvorul dezastrelor, sămînță delictelor, cauza crimelor. De la ea*

porneşte ura, animozitatea, lăcomia, ambiţia, nepăsarea faţă de Dumnezeu şi de ziua judecăţii. «De aceea, zice marele ierarh, se rupe lanţul păcii între cei mari, de aceea este călcată ln picioare dragostea frăţească, de aceea adevărul se alterează, unitatea se rupe, se ajunge la erezie şi schisme, clnd preoţii se bîrbesc, cînd episcopii se pizmuiesc, cînd cineva se plînge că n-a fost el numit, ci altul, căruia refuză să i se supună». în Cap. VII, *Sfîntul Ciprian face un portret fantastic al Individului, care urăşte pe altul mai virtuos şi deci mai fericit, făcînd din propriile lui gînduri şi simţiri, instrumente de tortură. într-adevăr* (Cap. VIII) *«invidiosul are Înfăţişarea ameninţătoare, privirea piezişă, cuvintele îi sînt iurioase, ocările fără frîu, mîna... fiind înarmată cu ura care scoate din minţi...». Sfînta Scriptură, in multe locuri, îl demască pe cel invidios şi gelos.* Cap. IX descrie pdcatu] *invidiei ca de nelecuit, fiind ascuns şl, deci, foarte primejdios pentru cei urîţi şi pentru cel ce urăşte ; dar pe cînd aceştia pot evita pe invidios, acesta nu poate fugi de el însuşi pur tind duşmanul în inimă şi flagelul în sine, fără scăpare şi fără mîngîiere. «A prigoni pe cel ajutat de harul lui Dumnezeu este perseverare în rău, a urî pe cel fericit este o boală fără leac».*

ln partea a Il-a (Cap. X—XVI) *ni se dau remediile creştine pentru aceste păcate. In* Cap. X *ne arată că* smerenia *rămîne remediul de temelie după Mlntuitorul, care zice că cel ce se face mai mic, este cel mai mare, urmat de Sfîntul Pavel, care ne cere să ne dezbrăcăm de faptele întunericului şi să ne îmbrăcăm în Domnul Hristos, înălţîndu-ne astfel, prin smerenie.*

După Cap. XI *cel pizmaş este ucigaş asemenea lui Cain, şi se va prăbuşi în focul gheenei dacă nu se întoarce la Hristos mergînd în lumina Lui.*

în Cap. XII *ni se aminteşte că Domnul numeşte pe ai Săi oi şi miei, pentru a descrie prin aceasta nevinovăţia şi simplitatea lor -, dar numeşte lupi în piele de oaie pe cei ce defăimează turma Iul Hristos, pre-făcîndu-se că sînt creştini. Cel ce păzeşte poruncile Lui are viaţa veşnică şl învăţat este cel ce propovăduieşte învăţătura Lui şi o împlineşte, adică dragostea cu care El însuşi ne-a iubit, poruncindu-ne să ne*

iubim unii *pe alții. Sfîntul Apostol Pavel ne învață, de* asemenea, (Cap. XIII) *că dacă nu se păstrează legăturile dragostei nimic nu ne foloseşte, rămînînd sub poruncile trupului şi nu în cele spirituale şi dumnezeieşti.*

In Cap. XIV, *Sfîntul Ciprian ne învață să călcăm în picioare slăbiciunile pămînteşti ale trupului, trăind după Duhul, ca unii care am înviat în Domnul, fiupă ce am murit prin Botez păcatului trupesc al omului vechi, purtînd acum chipul ceresc după cum am purtat pe cel pămîn-tesc.* Capitolul **XV.** *în creştinismul astfel glorificat străluceşte creația divină, Dumnezeu fiind lumină în om şi omul slavă a lui Dumnezeu în primul rînd prin dragostea față de semenii lui, în aşa fel încît la Judecata de apoi să iile chemat la răsplată prin cuvintele .- «Veniți, binecuvântații Tatălui* Meu».

In capitolul **XVI**, *Sfîntul Ciprian compară viața creştină cu un stadion al virtuților pentru care primim laurii dreptății şi coroanele biruințelor duhovniceşti. Cu cărțile sfinte în mîini şi cu aceste gînduri în suflete, rugăciunea neîncetlnd niciodată, vom fi tot timpul preocupați de activități spirituale, aşa că duşmanul diavol va găsi inima noastră închisă şi înarmată. Căci coroanele persecuțiilor nu sînt singurele care ne pot încununa, ci şi stăpînirea de sine, răbdarea în iața adversităților lumii, dispreţul banului, smerenia şi milostenia, pacea şi iubirea etc. ne încununează de asemenea.*

Iată îndemnul încheierii acestui tratat (XVII—XVIII). In Cap. XVII, *Sfîntul Ciprian îndeamnă pe creştin cu acel patetic duios care-l deosebeşte de marele său magistru Tertulian, să se lepede de pizma şi ura care-l stăpîneau înainte, să smulgă din inimă spinii şi mărăcinii şi să semene în locul lor sămînța cea bună a Domnului, ca să aibă un seceriş bogat de roade divine şi spirituale, iar amărăciunea, care se depusese în inima lui, să fie înlocuită cu dulceața lui Hristos.*

Cap. **XVIII** ne *învață să cugetăm la rai, în care n-a intrat Cain, care şi-a ucis fratele din ividie •, să ne gîndim la împărăția cerurilor în care Domnul primeşte numai pe cei care trăiesc în unie, pace, bună înțelegere, fiind asemenea lui Dumnezeu şi Iisus Hristos.*

Cu *experiența proprie a duşmăniei celor ce l-au gelozii şi l-au invidiat îngrozitor, cu talentul excepțional de mare orator al timpului său, cu trăirea creştină la nivelul de martir al lui Iisus Hristos, Siîntul Ciprian ne-a lăsat* şi *asupra unui subiect de aspect mai intim, o adevărată capodoperă în care se manifestă dragostea şi respectul față de om, în efluviile unei adevărate arte de pastorală şi morală creştine la cel mai înalt diapazon.*

LITERATURA

M a n u s c r i s e l e şi e d i ţ i i l e care cuprind tratatul «Despre gelozie şi invidie» sînt *cele generale,* amintite la opera Sfîntului Ciprian şi la cele trei lucrări ale sale de mai sus. Reamintim aici numai ediţia lui W. Harţei, apărută la Viena în 1868, în colecţia *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum,* t. III, 1, 2, 3 şi aceea a lui S. Colombo, *Corona Patrum Sale,* Series Latina, 2 (Turin, 1935), în care au fost cuprinse scrierile Ad. *Donatum, De Lapsis, Ad Demetrianum, De opere et eleemosYnis, De bono patientiae, De zelo et livore.* Repetăm aici colecţiile de' *traduceri* în care a fost publicat şi tratatul «Despre gelozie şi invidie».

I n f r a n c e z ă : în 1574 Jacques Tigeou a tipărit *Les ouevres de Saint Cecile Cyprien, avec quelques annotations sur aucuns lieux obscurs et diiiciles, taintes tran-coises avec trois tables* (Paris, chez N. Chesneau). In secolul al XVII-lea a urmat publicarea unei celebre colecţii, *Les oeuvres de Saint Cyprien, ev&que de Carthage et Martyr. Traduites en Prancais par Monsieur Lambert, avec des Remarques. Vne nou-velle Vie de Saint Cyprien tiree de ses Ecrits et une Table des Matieres,* (Paris, chez A. Pralard, 1672, Rouen, 1716 la C. Ferrand şi a IH-a ediţie la Antoine de Prevost). In, sec. al XIX-]ea, aflăm *Oeuvres completes de Saint Cyprien* evăgue *de Carthage. Traduction nouvelle de M-N.S. Guillon,* Paris, 1837. Traducerea lui Lambert este retipărită sub titlul: *Choix de Monuments Primitits de l'Eglise Chretienne, avec notices litleraires par J.A.C. Buchon,* Paris, 1837 şi 1860; Orleans, 1875. Paralel circula traducerea lui M. de Genoude, *Les Peres de l'Eglise, traduits en irancais,* Paris, 1842. In 1'868 se tipărea la Tours, *Histoire et oeuvres completes de Saint Cyprien ; traduction trancaise par M. l'abbe Thibaut,* în 2 tomuri. Adăugăm Canonicul L. Bayard, *Tertullien et Saint Cyprien,* col. «Les moralistes chretiens, Paris, 1930, p. 91—102 şi colecţia populară «Les *ecrits des Saints»,* Namur, 1958, publicată de Dr. Denys Gorce.

I n e n g l e z e ş t e : C. Thornton, The *Treatise of S. Caecilius Cyprians... translated* wi'th Notes *and Indices,* în col. «Library of the Fathers» (Oxford, 1839); R.E. Wallis, *Antenicene Fathers,* New-York, 1907; Roy Deferrari, *St. Cyprian Treatise,* in *The Fathers of the Church,* New-York, 1958.

I n g e r m a n ă : J. Baer, în *Bibliothek der Kirchenvăter,* ed. Bardenhewer, Th. Schermann, C. Weymann (Kempten şi Munchen, 1918).

DESPRE GELOZIE ŞI INVIDIE

(DE ZELO ET LIVORE)

I.

A jindui după bunul altuia şi a pizmui pe cei mai buni, prea iubiţi fraţi, pare pentru unii o crimă uşoară şi neînsemnată; cît timp se consideră uşoară şi neînsemnată nu este temută şi de aceea e neglijată, pînă cînd ajunge să nu poată fi uşor evitată şi devine o primejdie ascunsă care, fiindcă nu se observă aşa de bine încît să se ferească de ea cei prudenţi, atacă pe furiş minţile neprevăzătoare. Dar Dumnezeu ne-a poruncit să fim cu grijă, ne-a învăţat să veghem permanent, ca nu cumva duşmanul cel veşnic neadormit şi care întinde întotdeauna curse să se strecoare în inimi şi dintr-o scînteie să aprindă un incendiu, din lucruri foarte mici să facă altele foarte mari, mîngîind cu adieri domoale şi cu o suflare uşoară pe cei neatenţi şi distraţi, să stîrnească furtuni şi vîrte-juri, care aduc odată cu prăbuşirea credinţei, naufragiul mîntuirii şi al vieţii. Să veghem aşadar, prea iubiţi fraţi, şi străduindu-ne din toate puterile, să înfruntăm atacurile duşmanului furios şi săgeţile lui, care, aruncate în toate părţile corpului, ne pot străpunge şi răni grav, să le respingem prin vegherea noastră întreagă şi plină de răspundere, precum ne sfătuieşte şi ne învaţă Apostolul Petru într-o epistolă a sa zicînd : «Fiţi cu grijă, vegheaţi, pentru că duşmanul vostru, diavolul, ca un leu răcnind, dă tîrcoale căutînd pe cine să înghită» *.

II.

El ne dă tîrcoale la fiecare şi, ca un duşman care asediază pe cei închişi într-o cetate, cercetează zidurile şi caută să găsească dacă avem vreo parte a corpului mai puţin sigură şi mai puţin întărită prin armele credinţei, pentru ca pe acolo să-şi facă drum şi să pătrundă în interior. Oferă ochilor forme atrăgătoare şi plăceri uşoare, pentru ca pe calea văzului să ne distrugă cinstea. Ispiteşte urechile prin cîntece frumoase,

1. I Petru, 5, 8.

pentru ca, înşelînd auzul cu sunete plăcute, să destrame şi să slăbească puterea creştină. Îndeamnă limba la ocări, prin injurii provocatoare instigă mîna, împingînd-o pînă la asasinate. Ca să-l facă pe cineva să săvîrşească fraude, îl atrage cu cîştiguri nedrepte. Ca să prindă sufletul cu ajutorul banului, aduce recompense primejdioase. Promite onoruri pămînteşți, ca să răpească pe cele cereşti. Expune bunuri false, ca să sustragă pe cele adevărate şi, cînd nu poate înşela pe ascuns, amenință direct şi pe față, urzind grozăvia nebunească a persecuțiilor, mereu neliniştit şi neîmpăcat duşman al slujitorilor lui Dumnezeu, viclean în timp de pace şi violent în persecuții[163].

III.

De aceea, prea iubiți frați, împotriva tuturor uneltirilor viclene, ca şi a amenințărilor fățişe ale diavolului, sufletul trebuie să stea pregătit şi înarmat, gata totdeauna nu numai să respingă, dar chiar să atace pe duşmanul care totdeauna este în stare de orice. Şi fiindcă sînt mai dese săgețile pe care el le trimite pe ascuns şi fiindcă acestea, cu cît sînt mai puțin observate, cu atît produc "răni mai multe şi mai grave, să veghem pentru a le surprinde şi respinge.

Săgeată a duşmanului este şi păcatul invidiei şi al rîvnirii la bunul altuia. Dacă cercetează cineva mai în adîncime acest păcat, va descoperi că de nimic nu trebuie să se teamă mai mult un creştin, de nimic să nu se ferească mai mult, decît de invidie şi duşmănie, pentru ca să nu cadă în lațurile ascunse ale duşmanului înşelător, să nu urască frate pe'frate din cauza invidiei şi neştiutor să se ucidă cu propia sa sabie. Dar ca să putem înțelege mai clar şi mai deplin acest lucru, să-l cercetăm de la capăt şi de la obîrşie, să vedem de unde, cînd şi cum începe invidia. Căci vom arăta mai uşor acest rău atît de primejdios, dacă-i vom cunoaşte originea şi proporțiile.

IV.

Din cauza invidei, chiar de la începutul lumii, diavolul, el cel dintîi, a pierdut împărăția cerească şi s-a prăbuşit din cer. Avînd măreție îngerească şi fiind drag lui Dumnezeu, cînd a văzut pe om făcut după chipul lui Dumnezeu, din invidie răuvoitoare, a căzut în păcatul urii. Din cauza invidiei a căzut înainte de a doborî el pe altul, prins înainte de a prinde, pierdut înainte de a pierde, stimulat de rivalitate a răpit omului nemurirea, dar a pierdut şi el ceea ce fusese înainte. Din cauza acestei crime, prea iubiți frați, îngerul a căzut din cer, a fost împresurat şi răsturnat din acea înălțime, sublimă în care el se găsea la început, el, care a înşelat, dar s-a înşelat. De la el invidia este pe pămînt şi de invidie va

163în primele două capitole Sfîntul Ciprian descrie într-un mod impresionant de realist procesul sufletesc de deteriorare pînă la ruină a virtuților creştine, începînd cu smerenia, diavolul făcîndu-1 pe creştin să nu suporte întîietatea altor semeni ai săi, din invidie ori din gelozie.

pieri cel ce se pune în slujba începătorului invidiei, căci invidiosul pe diavolul imită, precum este scris : «Din pizma diavolului a intrat moartea pe pămînt». Deci sînt de partea lui cei ce-l imită [164].

V.

De aici a pornit prima ură dintre frați, de aici groaznicele paricide, cînd pe Abel cel drept l-a pizmuit Cain cel nedrept, cînd pe cel bun l-a urmărit cu invidie şi ură cel rău. Atît de mare este puterea invidiei în înfăptuirea crimei, încît nici dragostea de frate, nici grozăvia nelegiuirii, nici teama de Dumnezeu, nici frica de pedeapsă nu mai sînt avute în vedere. Pe nedrept a fost persecutat cel ce primul a arătat dreptatea, a suportat ura cel ce n-o cunoscuse, a fost ucis în mod nelegiuit cel ce a murit fără să se lupte. Tot invidia l-a făcut pe Esau duşman al fratelui său Iacob. Acesta, fiindcă primise binecuvântarea tatălui său, şi-a atras invidia, ura şi persecuția din partea celuilalt. Şi dacă pe Iosif l-au vîndut frații săi, cauza a fost tot invidia. Căci după ce el a povestit în chip simplu, ca un frate către frați, visul în care i s-a arătat un viitor fericit, invidia răuvoitoare a pus stăpînire pe sufletele fraților lui. Şi pe regele Saul ce altceva decît imboldul invidiei l-a împins să urască pe David şi să dorească să-l ucidă, deşi acesta era nevinovat şi i-a suportat cu bunătate şi înțelegere persecuțiile ? Fiindcă David, ucizînd pe Goliat, un duşman uriaş învins cu ajutor divin, şi-a atras admirația şi laudele mulțimii, Saul, din invidie, a început să-l duşmănească şi să-l persecute. Dar ca să nu fie prea numeroase exemplele, să ne oprim la unul singur, la poporul căruia tot invidia i-a adus pieirea. Oare n-au decăzut iudeii pentru că preferă să-l urască pe Hristos decît să creadă în el ? Orbiți de invidie au început să clevetească pe seama minunilor pe care El le făcea şi n-au putut deschide ochii să vadă adevărurile divine.

VI.

La acestea gîndindu-ne acum, prea iubiți frați, să veghem cu toată grija, să ne întărim sufletele dăruite lui Dumnezeu, împotriva răului atît de primejdios. Moartea altora să ajute la mîntuirea noastră, pedeapsa celor imprudenți să aducă sănătate celor prezenți. Să nu creadă cineva că acest rău are o singură formă de manifestare, că e închis în limite strimte şi în hotare înguste. Primejdia invidiei este foarte întinsă şi de multe feluri. Ea este rădăcina tuturor relelor, izvorul dezastrelor, sămînța delictelor, cauza crimeler. De aici se ridică ura, de aici porneşte animozitatea. Invidia aprinde lăcomia cînd cineva nu poate fi mulțumit cu al său, văzînd pe altul mai bogat decît el. Invidia ațîtă ambiția, cînd cineva află că altul s-a ridicat într-o funcție mai înaltă. Ori de cîte ori invidia orbeşte

---

164Inf. Sol. 2, 24.

sufletele şi pune stăpînire pe tainiţele minţii, teama de Dumnezeu este dispreţuită, învăţătura lui Hristos e neglijată, ziua judecăţii este uitată. Trufia umflă, sălbăticia îndîrjeşte, perfidia unelteşte, nerăbdarea izbeşte, discordia înfurie, mînia clocoteşte şi nu se poate stăpîni sau conduce cel ce a intrat sub putere străină. De aceea, se rupe lanţul păcii între cei mari, de aceea este călcată în picioare dra-' gostea frăţească, de aceea adevărul se alterează, unitatea se scindează, se ajunge la erezie şi schisme, cînd preoţii se bîrfesc, cînd episcopii se pizmuiesc, cînd cineva se plînge că n-a fost numit, ci altul, căruia refuză să i se supună. De aceea se împotriveşte, de aceea luptă, mîndru din cauza invidiei, pervertit din cauza rivalităţii, duşman din cauza urii determinate nu de om, ci de funcţia ocupată.

VII.

Este vierme al sufletului, boală a minţii, rugină a inimii faptul de a invidia cineva pe altul din cauza virtuţilor şi fericirii lui, adică de a urî la acesta meritele proprii sau darurile divine, de a transforma în rău propriu binele altuia, de a fi chinuit de prosperitatea celor mai norocoşi, de a-şi face sieşi necaz din gloria altora, de a-şi simţi inima sfîşiată ca de cîrligele călăului, de a face din propriile lui gînduri si simţiri un fel de instrumente de tortură, care să-i sfîşie inima, care să-ı chinuie în toate măruntaiele. Cel cu sufletul bolnav de invidie nu găseşte nici o plăcere nici în mîncare, nici în băutură, mereu suspină, geme şi suferă, zi şi noapte se chinuie şi nu găseşte alinare. Celelalte rele au un sfîrşit şi se termină odată cu consumarea lor.în adulter ticăloşia se încheie prin săvîrşirea faptului, tîlharul ajunge la omucidere şi se opreşte aici, rapacitatea prădătorului se potoleşte prin luarea prăzii, falsificatorul are ca măsură îndeplinirea falsificării, numai invidia n-are limită, este un rău permanent, un păcat fără sfîrşit şi, cu cît cineva a avut un succes mai mare, cu atît invidiosul arde mai mult în flăcările propriei lui invidii.

VIII.

Invidiosul are înfăţişarea ameninţătoare, privirea piezişă, faţa palidă, buzele îi tremură, dinţii îi scrîşnesc, cuvintele îi sînt furioase, ocările fără frîu, mîna chiar fără pumnal e gata de violenţă şi asasinat, fiindînarmată cu ura, care scoate din minţi. De aceea Sfîntul Duh zice în psalmi : «Nu pizmui pe cel ce merge bine pe drumul său» [165] şi iarăşi : «Cel păcătos urmăreşte pe cel drept şi dinţii îi scrîşnesc împotriva lui» [166]. Acelaşi lucru arată şi notează fericitul Apostol Pavel

165 Ps. 36, 7.
166 Ps. 36, 12.

zicînd : «Venin de viperă au pe buzele lor şi gura lor este plină de blestem şi de amărăciune ; picioarele lor sînt iuți la vărsarea de sînge, pustiu şi nenorocire este pe căile celor ce n-au cunoscut calea păcii şi nu există teamă de Dumnezeu în ochii lor» [167].

IX

Este cu mult mai neînsemnat răul şi cu mult mai mică primejdia cînd trupul e rănit de sabie, îngrijirea e uşoară cînd rana se vede şi cu ajutorul doctoriilor se vindecă mai uşor. Rănile invidiei sînt adînci şi ascunse şi nu se lecuiesc cu medicamente, căci durerea lor este interioară în suflet. O, tu cel invidios şi rău, dă-ți seama cît eşti de rău, de duşmănos şi de primejdios pentru cei pe cere-i urăşti. Cel pe care-l urmăreşti cu invidia ta va putea să fugă şi să te evite, dar tu nu poți să fugi de tine însuți. Oriunde vei fi, potrivnicul tău e cu tine, căci porți duşmanul în inimă, ai flagelul în tine, eşti legat în cătuşe care nu se descuie, eşti rob al invidiei şi nici o mîngîiere nu-ți va alina durerea. A prigoni pe cel ajutat de harul lui Dumnezeu este perseverare în rău, a urî pe cel fericit este o boală fără leac [168].

X.

De aceea Domnul, prea fericiți frați, gîndindu-se la acest pericol, ca nu cumva din ividie cineva să întindă fatelui său lațul morții, cînd discipolii l-au întrebat care dintre ei este mai mare, el a răspuns : «Cine va fi cel mai mic, printre voi toți va fi mare» [169]. Prin răspunsul său a retezat orice rivalitate, a scos din rădăcină şi a aruncat orice cauză sau prilej în care invidia să-şi arate colții. Discipolul lui Hristos n-are voie să fie invidios şi rău. La noi nu e permisă lupta pentru a trece înaintea altuia. Umilința ne înalță, căci ştim cui să plăcem. De aceea Apostolul Pavel, învățîndu-ne şi sfătuindu-ne ca după ce cu ajutorul luminii lui Hristos am scăpat de întunericul în care ne găseam, să umblăm în faptele şi în lucrarea luminii, scrie şi zice : «A trecut noaptea şi s-a apropiat ziua. Să lepădăm, aşadar, uneltele întunericului şi să ne îmbrăcăm în armele luminii. Ca în timpul zilei cu cuviință să umblăm nu în ospețe şi bețiii, nu în pofte şi neruşinări, nu în scandaluri şi pizmă. Dacă s-a retras din inima ta întunericul, dacă noaptea s-a împrăştiat, dacă funinginea a fost ştearsă, dacă strălucirea zilei

---

167 Rom. 3, 13 *sq*.
168 Pînă aici Sf. Ciprian a "descris boala invidiei şi geloziei şi a făcut portretul celebru al invidiosului şi gelosului. Acum va trece la remediile creştine pentru aceste păcate, cu atît mai oribile, cu cît sînt mai ascunse.
169 Lc. 9, 48.

şi-a luminat simţirea, dacă ai început să fii om al luminii, săVîrşeşte cele ce sînt ale lui Hristos, fiindcă el este lumina şi ziua» [170].

XI.

De ce să te prăbuşeşti în întunecimile invidiei, de ce să te acoperi cu norul răutăţii, de ce cu orbirea pizmei să stingi orice lumină a păcii şi a dragostei, de ce să te întorci la diavolul după ce te-ai despărţit de el, de ce să fii asemenea lui Cain ? Căci despre faptul că este împins la omucidere cel ce pizmuieşte, şi-şi urăşte fratele, vorbeşte apostolul Ioan într-o epistolă a sa zicînd : «Cine-şi urăşte fratele este un ucigaş. Şi ştiţi că nici un ucigaş n-are viaţă veşnică, întunericul rămînînd în el» [171]. Şi iarăşi : «Cel ce spune că este în lumină şi urăşte pe fratele său este încă în întuneric şi în întunecare umblă şi nu ştie unde se duce, pentru că întunericul i-a orbit ochii» [n]. Cine urăşte pe fratele său, zice el, umblă în întuneric şi nu ştie unde merge. Căci fără să ştie, mergînd oa un orb se prăbuşeşte în focul gheenei, pierzînd lumina lui Hristos care-ı sfătuieşte şi zice : «Eu sînt Lumina lumii ,• cine mă va urma nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieţii» [172]. Dar urmează pe Hristos cine stă în învăţătura Lui, cine merge pe drumul arătat de învăţătorul său, cine păşeşte pe urmele Lui, cine imită ceea ce a învăţat şi a făcut Hristos, după cum şi Petru îndeamnă şi sfătuieşte zicînd : «Hristos a pătimit pentru voi, lăsîndu-vă exemplu să mergeţi pe urmele Lui» [ls].

XII.

Trebuie să ne aducem aminte cu ce cuvînt numeşte el pe poporul său, cum îi spune turmei sale. El numeşte pe ascultătorii Săi oi, pentru a asemăna nevinovăţia creştină cu aceea a oilor. Le spune miei, ca să le compare simplitatea cu firea simplă a mieilor. De ce se ascunde lupul sub pielea oilor, de ce defăimează turma lui Hristos cel ce minte că e creştin ? A lua numele lui Hristos şi a nu merge pe calea lui Hristos ce este altceva decît trădarea numelui divin, părăsirea drumului mîntuitor ?

De vreme ce El însuşi învaţă şi spune că are viaţa veşnică acela care-i respectă

11. I In. 2, 9, 11.

13. I Pt. 2, 21.

poruncile, că este înţelept acela care le ascultă şi le îndeplineşte şi că în împărăţia cerurilor este numit cel mai mare învăţat acela care i-a propovăduit învăţătura şi

---

170 Rom. 13, 1'2 sq.
171 I In. 3, 15.
172 In. 8, 12.

a făcut ce spune ea[173], atunci va ajuta propovăduitorului ceea ce s-a propovăduit bine şi cu folos, dacă ceea ce s-a spus cu gura se îndeplineşte cu fapta. Ce a spus Domnul mai des discipolilor Săi, ce a recomandat să fie mai mult păzit şi respectat dintre învăţăturile mîntuitoare şi preceptele cereşti, decît ca să ne iubim unii pe alţii cu aceeaşi dragoste cu care El şi-a iubit discipolii ? Dar cum păzeşte pacea şi dragostea Domnului cel ce din cauza invidiei din el nu poate fi nici paşnic, nici iubitor ?

XIII.

De aceea şi Apostolul Pavel cînd arată binefacerile păcii şi ale dragostei creştine, cînd învăţa şi asigura cu tărie că nici credinţa,.nici milostenia, nici chiar martiriul nu vor fi de vreun folos, dacă nu vor fi păstrate întregi şi neatinse legăturile dragostei, a adăugat şi a zis : «Dragostea este generoasă, dragostea este milostivă, dragostea nu. pizmuieşte» [n], învăţînd desigur şi arătînd că acela poate avea dragoste creştină, care a fost generos şi milostiv, neatins de pizmă şi răutate. De asemenea, în alt loc, îndemnînd pe cel ce a primit Duhul Sfînt şi a devenit prin renaştere cerească fiul lui Dumnezeu să nu urmeze decît cele spirituale şi divine, zice : «Şi eu, fraţilor, n-am putut să vă vorbesc ca unor persoane în duh, ci în carne, ca unor copii în Hristos. V-am hrănit cu lapte, nu cu altă mîncare, căci nu puteaţi şi nici acum nu. puteţi fi hrăniţi altfel, fiindcă sînteţi încă numai din trup. Cînd în voi este pizmă,, şi încordare şi neînţelegeri, oare nu sînteţi sub poruncile trupului şi nu umblaţi potrivit omului din voi ?» [174].

XIV.

Să dispreţuim, prea iubiţi fraţi", viciile şi păcatele trupeşti, să călcăm în picioare cu puterea spiritului slăbiciunile pămînteşti ale corpului, ca nu cumva, întorcîndu-ne la purtările vechiului om, să fim prinşi în laţurile nimicniciei, căci la fel ne sfătuieşte cu înţelepciune şi băgare de seamă Apostolul. «Aşadar, fraţilor, — zice el — să nu trăim conform, cărnii. Dacă trăiţi potrivit cărnii, veţi muri, dar dacă ucideţi cu duhul lucrările cărnii veţi trăi. Căci sînt fiii lui Dumnezeu cei ce fac totul în
Duhul lui Dumnezeu» [175]. Dacă sîntem fiii lui Dumnezeu, dacă am început să fim

15. I Cor. 13, 4.

templele Lui, dacă primind Duhul Sfînt trăim în sfinţenie duhovnicească, dacă ne ridicăm ochii de la pămînt la cer, dacă ne înălţăm inima plină de Dumnezeu şi de

173 Sfîntul Ciprian accentuează aici ascultarea şi împlinirea poruncilor, care? menţin smerenia şi dragostea faţă de semenii noştri.
174 I Cor. 3, 1—3.
175 Rom. 8, 12.

Hristos la cele sublime şi dumnezeieşti, să nu săvîrşim decît fapte demne de Dumnezeu şi de Hristos, precum ne îndeamnă şi ne sfătuieşte Apostolul. «Dacă v-aţi ridicat împreună cu Hristos — zice el — căutaţi cele de sus, unde este Hristos şezînd la dreapta lui Dumnezeu. împărtăşiţi-vă din cele de sus, nu din cele pămînteşti. Căci aţi murit şi viaţa voastră este ascunsă cu Hristos în Dumnezeu. Cînd Hristos va apărea în viaţa voastră, atunci veţi apărea şi voi cu El în glorie» [176]. Cei ce am murit în Botez şi am fost înmormîntaţi potrivit păcatelor trupeşti ale vechiului om, cei ce ne-am ridicat cu Hristos prin renaşterea cerească, să gîndim şi să săvîrşim cele ce sînt ale lui Hristos, precum iarăşi ne învaţă şi ne sfătuieşte acelaşi Apostol zicînd : «Primul om este din lutul pămîntului, al doilea din cer. Cum e cel din lut, la fel sînt şi cei din lut ,• şi cum e cel ceresc, la fel şi cei cereşticum am purtat chipul celui ce e din lut, să purtăm şi chipul celui ce e din cer» [177]. Nu putem, însă, purta chip ceresc, dacă nu ne asemănăm cu Hristos în ceea ce am început acum să fim.

XV.

Căci aceasta înseamnă a te fi schimbat din ceea ce ai fost şi a începe să fii ceea ce nu erai[178], ca să strălucească în tine creaţia divină, ca învăţătura dumnezeiască să răspundă lui Dumnezeu Tatăl, ca Dumnezeu să fie lumină în om prin onoarea şi lauda de a trăi, El însuşi îndemnînd, sfătuind şi, la rîndul Său, cinstind pe cei ce-L cinstesc. «Pe cei ce mă vor cinsti — zice El — îi voi cinsti şi cine Mă dispreţuieşte va fi dispreţuit» [179]. Pentru această cinstire formîndu-ne şi pregătindu-ne, Domnul şi Fiul lui Dumnezeu, pentru a ne face asemenea lui Dumnezeu Tatăl, zice în Evanghelia Sa : «Ştiţi că s-a spus : vei iubi pe aproapele tău şi vei urî pe duşmanul tău. Dar eu răspund : iubiţi pe duşmanii voştri şi rugaţi-vă pentru.cei ce vă persecută, ca să fiţi asemenea Tatălui vostru care este în ceruri, care face să răsară soarele Său şi peste cei buni şi peste cei răi ***•şi*** plouă şi peste cei drepţi şi peste cei nedrepţi» [180]. Dacă le este plăcut şi înălţător oamenilor să aibă copii asemenea lor şi sînt încîntaţi de copiii

Jor atunci cînd aceştia seamănă la chip cu ei, cu atît mai mare este bucuria lui Dumnezeu, dacă este cineva în aşa fel născut în Duhul încît prin faptele şi meritele lui dovedeşte că este de neam divin. Ce răsplată a justiţiei, ce comoară e mai demnă decît a fi astfel cineva, încît să nu spună Dumnezeu despre el: «Am

176 Col. 3, 1 sq.
177 I Cor. 15, 47 sq.
178 Sfîntul Ciprian face aici o mică aluzje la tensiunea eshatologică a prefacerii •creştine, care începe aici ca să se desăvîrşească în eonul viitor.
179 I Regi, 2, 30.
180 Mt. 5, 43 sq.

născut fii şi i-am înălțat, iar ei m-au dispreţuit» [181]. Să te laude mai degrabă Hristos şi să te* cheme la răsplată zicînd : «Veniți, binecuvîntații Tatălui Meu, primiți împărăţia care vi s-a pregătit de la începutul lumii» [182].

XVI.

Cu aceste cugetări trebuie să ne întărim sufletul, prea iubiţi fraţi, cu astfel de exerciţii să ni-ı fortificăm împotriva tuturor săgeţilor diavolului. Să avem în mîini Cărţile sfinte iar în inimi gîndurile Domnului, rugăciunea noastră să nu înceteze niciodată, să perseverăm în lucrurile mîntuitoare, să fim ocupaţi întotdeauna cu activităţi spirituale, pentru ca ori de cîte ori va veni duşmanul, ori de cîte ori va încerca să intre în inima noastră, s-o găsească închisă şi înarmată împotriva lui. Căci coroana creştinului nu este una singură, aceea pe care o primeşte în timpul persecuţiei[183] ,• are şi pacea coroanele ei, cu care ne încoronăm în multele şi feluritele adunări, după ce am învins duşmanul şi l-am supus sub picioarele noastre. A înfrînge dorinţele este o biruinţă a stăpînirii de sine. A învinge mînia şi injuria este o coroană a răbdării. A dispreţui banul este. un triumf împotriva lăcomiei. Este o laudă a credinţei a suporta adversităţile lumii cu încredere în viitor. Cel ce nu e trufaş cu succesul lui obţine gloria modestiei. Cel ce are milă de săraci şi-i ajută, acela primeşte răsplată din tezaurul ceresc. Cel ce nu ştie ce e pizma, cel ce e bun şi blînd, cel ce-şi iubeşte fraţii, este onorat cu premiul iubirii şi al păcii. Pe acest stadion al virtuţilor alergăm zilnic, la laurii dreptăţii şi la coroanele ei tindem* tot timpul.

XVII.

Ca să poţi ajunge la ele şi tu, 'care ai fost stăpînit de pizmă şi de ură, leapădă-te de toată acea răutate pe -care o aveai înainte, mergi pe calea viitorului şi a vieţii eterne. Smulge din inima ta spinii şi mărăcinii şi seamănă în locul lor sămînţa cea bună a Domnului, pentru ca să ai un seceriş bogat de roade divine şi spirituale. Varsă veninul.fierii, dă afară otrava dezbinărilor, pentru ca mintea pe care o infectase şarpele invi

181 îs. 1, 2.
182 Mt. 25, 34.
183 Sfîntul Ciprian, viitorul martir, nu uită niciodată ceea ce ştia că-1 aşteaptă.

diei să se curețe şi toată amărăciunea care se depusese în inima ta să fie înlocuită cu dulceața învățăturii lui Hristos. Din sfințenia crucii îți iei mîncarea şi băutura, lemnul care- a fost de folos în chip simbolic la Merrha pentru a îndulci gustul apei să-ți fie şi ție de folos în realitate pentru a-ți mîngîia inima ca leac sigur pentru întărirea sănătății. De unde a început rana, de'acolo să înceapă vindecarea. Iubeşte pe cei pe care înainte i-ai urît, fii prieten cu aceia pe care-i invidiai şi-i ponegreai pe nedrept. Dacă poți merge pe urmele celor buni, imită-i, iar dacă nu-i poți imita, bucură-te şi felicită pe cei mai buni. Fii părtaş al succesului lor prin dragostea ta, fă-te participant la moştenirea comună prin legătura dragostei frățeşti. Ți se vor ierta greşelile cînd şi tu le vei ierta pe ale altora. Vor fi primite jertfele tale, cînd vei veni cu inima împăcată la Dumnezeu. Gîndurile şi faptele tale vor fi conduse în chip divin, dacă. vei cugeta cele ce sînt divine şi drepte, precum este scris : «Inima bărbatului să cugete cele drepte, pentru ca să fie conduşi de Dumnezeu paşii lui»-[26].

XVIII.

Ai multe la care să cugeti. Gîndeşte-te la rai, în care n-a intrat Cain,. fiindcă din invidie şi-a ucis fratele. Gîndeşte-te la împărăția cerească,, în care Domnul nu primeşte decît pe cei ce trăiesc în unire şi bună înțelegere. Gîndeşte-te. că numai aceia pot fi numiți fiii lui Dumnezeu, care sînt paşnici, care adunați împreună, prin renaşterea în duh şi prin respectul legii divine, se fac asemenea cu Dumnezeu Tatăl şi cu Hristos. Gîndeşte-te că sîntem sub ochii lui Dumnezeu, Care ne vede şi ne judecă El însuşi, că prin felul nostru de viață putem ajunge să-L vedem,, numai dacă El văzîndu-ne se bucură de faptele noastre, dacă ne facem demni de dragostea şi bunăvoința Lui, dacă pentru a fi plăcuți întotdeauna în împărăția Lui ne facem mai înainte plăcuți în aceată lume.

INDICE SCRIPTURISTIC*

INDICE REAL ŞI ONOMASTIC

C U P R I N S U L